IPPOLITO NIEVO

MEMORIILE UNUI ITALIAN

EDITURA PENTRU LITERATURA UNIVERSALĂ

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

IPPOLITO NIEVO

MEMORIILE UNUI ITALIAN

Traducere de *George Lăzărescu*

★★

Bucureşti — 1969

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Ippolito Nievo

LE CONFESSIONI D'UN ITALIANO

Biblioteca Universale
Rizzoli

CAPITOLUL XII

În care după un patetic adio spus tinereţii mele uşuratice, încep să trăiesc şi să gîndesc mai temeinic; dar, din păcate, soarta nu m-a favorizat. Încă de pe atunci era primejdios să te încrezi în promisiunile oaspeţilor care voiau să facă pe stăpînii; dar oaspeţii au avut cel puţin meritul de a ne fi deşteptat. Între timp Clara se călugăreşte. Pisana se căsătoreşte cu excelenţa sa Navagero, iar eu continui să scriu în registre. Ca pedeapsă pentru prima ei cădere, Veneţia cade a doua oară, iar patrioţii se refugiază furioşi în Cisalpina. Pe cît se pare, eu rămîn să-i ţin tovărăşie tatălui meu.

Adio fragedă şi uşuratică tinereţe, eternă beatitudine a zeilor antici ai Olimpului, har ceresc dar vremelnic pentru noi, muritorii ! Adio înrourate aurore, strălucitoare de zîmbete şi promisiuni, voalate doar de încîntătoarele culori ale iluziilor ! Adio apusuri senine, contemplate cu lenevie de pe malul umbrit al pîrîului sau de pe balconul înflorit al iubitei ! Adio lună feciorelnică, inspiratoare de gingaşe melancolii şi de amoruri poetice, tu, care, naivă, te joci prin părul buclat al copiilor, sau îndrăgostită, alinţi ochii visători ai tinerilor ! Trec zorii vieţii cum trec zorii zilei, lacrimile nocturne ale cerului se prefac în vîrtejuri turbulente şi violente confundîndu-se în imensitatea naturii. Nu trîndăveală, ci muncă, nu goană după frumuseţe, ci activitate ; nu fantezie şi linişte, ci adevăr şi luptă. Soarele ne cheamă demn spre o gîndire temeinică, spre fapte serioase, spre îndepărtate şi mari speranţe ; şi se ascunde seara, lăsîndu-ne un scurt şi dorit răgaz de uitare. Luna urcă atunci curba înstelată a cerului, răspîndind asupra nopţilor fără somn un văl azuriu şi vaporos, ţesut din lumină, din melancolie, din amintiri şi din deznădejde. Vin pe neaşteptate ani tot mai întunecaţi şi mai posomorîţi, ca stăpînii nemulţumiţi de slugi ; par moşnegi la înfăţişare şi cu cît le sînt mai cărunte tîmplele cu atît

trec cu paşi mai iuţi şi mai uşori. Sînt paşii umbrei, cu atît mai uriaşă cu cît se apropie de amurg. Adio atriumuri luminoase, grădini fermecătoare, preludii armonioase ale vieţii !... Adio cîmpuri verzi, cu poteci rătăcitoare, cu meditative popasuri de frumuseţi infinite, de lumină, de libertate şi de cîntec de păsărele ! Adio — tu, prim cuib al copilăriei, adio vaste lăcaşuri pline de vrednicie, imense pentru noi copiii, ca universul pentru oameni, lăcaşuri în care ne desfăta munca altora şi unde îngerul păzitor ne veghea somnul, răsfăţîndu-ne cu mii de vise încîntătoare ! Eram mulţumiţi fără trudă, fericiţi fără s-o ştim ; şi încruntarea învăţătorului sau dojenile îngrijitoarei erau singurele riduri săpate pe frunte de destinul nostru ! Universul sfîrşea la zidul curţii ; acolo, înăuntru, dacă nu aflai realizarea fericirii, cel puţin ţi se împlineau dorinţele şi nedreptatea lua un aspect atît de copilăresc, încît a doua zi rîdeai de ea ca de o glumă. Bătrînii servitori, preotul grav şi senil, rudele încruntate şi misterioase, femeile de serviciu vorbăreţe şi gălăgioase, tovarăşii de joacă, copilele sprintene, insinuante şi linguşitoare defilau prin faţa noastră ca figurile unei lanterne magice. Ne era teamă de pisicile care se jucau sub bufet, mîngîiam, lîngă foc, bătrînul cîine de vînătoare, şi-l admiram pe vizitiu cînd ţesăla caii, fără să se teamă de loviturile lor de copită. Ce-i drept, mie îmi mai revenea învîrtitul frigării ; dar iert şi frigarea şi bucuros aş învîrti-o din nou, de-aş putea răscumpăra nevinovata fericire măcar a uneia dintre serile acelea pline de calm, pe genunchii lui Martino, sau lîngă pătuţul Pisanei. Umbre dragi şi nostalgice ale fiinţelor iubite, voi trăiţi încă în mine : credincioşi bătrîneţii, voi nu vă sustrageţi nici sînului ei îngheţat nici aspectului său rigid : vă văd mereu rătăcind în jurul meu ca într-un nor de gînd şi afecţiune şi dispărînd apoi departe, departe, în spectrul multicolor al tinereţii mele. Timpul nu e timp decît pentru cel ce a investit un capital de a cărui dobîndă poate să profite ; pentru mine, timpul n-a fost decît amintire, dorinţă, dragoste, speranţă. Tinereţea a rămas vie în mintea adultului ; şi bătrînul a preluat fără blesteme experienţa virilităţii. Oh, cum s-ar putea oare transforma în cenuşă o comoară de afecţiuni şi gînduri care se acumulează şi sporeşte într-una ?... Inte-

ligența este o mare ale cărei rîuri și fluvii sîntem noi oamenii. Ocean fără fund și fără maluri al divinității, eu încredințez fără frică valurilor tale care știu să păstreze o amintire, viața mea prea istovită acum ca să mai alerge. Timpul nu este timp, ci eternitate pentru cine se simte nemuritor.

Și astfel am scris un demn epitaf despre anii aceia încîntători, trăiți de mine în lumea veche ; în lumea pudrei, a zbirilor ticăloși și a autorităților feudale. Am fost secretarul unui guvern democrat care nu avea nimic de guvernat ; cu părul tăiat ca Brutus, o pălărie rotundă cu boruri ridicate pe părți, cu epoleții jachetei umflați ca două mortadele [1] de Bologna, cu pantaloni lungi și cizme cu tocuri atît de solide încît sosirea mea era auzită de la un capăt la altul al procuraturii. Imaginați-vă că am descins din pantofii delicați și alunecoși ai vechii nobilimi! A fost cea mai mare revoluție din istoria Veneției. De altfel, lucrurile mergeau, ca de obicei, în voia lor, în afară de domnii francezi care își băteau capul zilnic să găsească o nouă metodă de a ne jumuli mai bine. Aveau minți ascuțite și găseau de minune tot felul de mijloace. Tablourile, medaliile, codicele, statuile, cei patru cai din San Marco călătoreau acum spre Paris : să ne consolăm cu faptul că știința nu inventase încă sistemul de a se muta din loc edificii și de a se transporta turnuri și cupole; altfel Veneția ar fi rămas ca pe vremea primului succesor al lui Attila. Bergamo și Crema fuseseră definitiv ocupate pentru a fortifica Cisalpina ; din alte provincii vor veni la Bassano [2] deputați pentru a hotărî calea ce aveau de urmat. Berthier, abil, prezida urmărind tergiversarea oricărei deliberări utile ; eu scriam la Bassano doleanțele autorităților municipale și primeam răspunsurile. Doctorul Lucilio, deși nu s-ar fi spus, continua să fie sufletul noului guvern, nevrînd să renunțe la această ultimă șansă

[1] Cîrnăciori.

[2] La 24 iulie 1797 a avut loc la Bassano un congres al deputaților din diferitele orașe venete, pentru reafirmarea dreptului de a hotărî în mod liber asupra propriei lor soarte. Generalul Berthier, președintele congresului, a fost obligat să-l dizolve din cauza atitudinii șovăielnice a deputaților, ceea ce i-a făcut pe patrioții venețieni să constate că fuseseră înșelați în iluziile lor și că soarta Veneției fusese hotărîtă în secret de Bonaparte. (n. tr.)

de salvare, şi acţiona cu iscusinţă, perseverînd cu îndărătnicie. Părea că ne aflăm în preajma unui acord general, cînd vicleanul Berthier declară, în grabă, că acest acord era imposibil, şi adio ! Veneţia rămase cu stridiile sale, iar provinciile cu preşedinţii şi cu generalii lor francezi. La Padova, Victor trăncănea fără ruşine că nu trebuie să-ţi pese de veneţieni, neam de aristocraţi descompuşi şi incorijibili. Bernadotte, mai sincer, interzise ca din Udine să fie trimişi deputaţi la „comedia" de la Bassano. Vremurile erau atît de triste încît cruzimea era aproape demnă de milă şi cu siguranţă mai meritorie decît ipocrizia. Cu toate acestea eu mergeam înainte legat la ochi şi cu pana în mînă, crezînd că alerg să întîmpin vremea lui Camillius sau Cincinnatus. Tatăl meu clătina din cap : eu nu-l luam de loc în seamă, şi credeam că voinţa sau înfumurarea cîtorva capete înflăcărate ar fi fost de ajuns ca să dea avînt acelei libertăţi rămase în faşă, care ajunsese mai mult decît decăzută. Într-o seară, ducîndu-mă în căutarea contesei di Fratta, la aceeaşi adresă cunoscută, am aflat că mătuşa mea s-a mutat şi că şi-a instalat locuinţa în cartierul Zattere, lîngă canalul Giudecca, la celălalt capăt al oraşului. Alerg pînă acolo, mă caţăr pe o scară de lemn şubredă şi roasă de carii şi, în sfîrşit, ajung într-un apartament umed, întunecos şi aproape lipsit de mobilier. Nu-mi puteam reveni de atîta uimire. În vestiar, Pisana vine în întîmpinarea mea cu o lumînare ; nedumerirea mea creşte şi buimăcit o urmez pînă în camera de primire. Dumnezeule, cîtă milă îţi inspira totul !...

Am găsit-o pe contesă aşezată într-un jilţ vechi de piele neagră, jupuit tot ; luminiţa unei candele pîlpîia ca în agonie deasupra unei măsuţe proptite de perete ca să nu cadă. În rest, o adevărată cameră de închiriat, fără mobilă, fără perdele, cu podeaua deteriorată şi cu bîrnele din tavan prost tencuite. Pereţii goi şi cojiţi, iar uşile şi ferestrele se închideau atît de prost încît biata flacără a candelei era mereu gata să se stingă. Lîngă contesă, un bătrînel spălăcit, cărunt, rotofei stătea pe un scaun de paie ; purta o haină elegantă de patrician, dar o tuse încăpăţînată şi profundă contrasta cu tinereţea acestei elegante ţinute vestimentare. Contesa citi pe faţa mea

uimirea şi durerea ; de aceea îşi compuse expresia celei mai autentice veselii ca să-mi ofere o dezminţire a celor văzute.

— Vezi, Carlino ? îmi spuse ea cu o vervă cam forţată. Vezi, Carlino, că sînt o mamă de familie prevăzătoare ? Revoluţia ne-a ruinat şi eu mă resemnez să mă restrîng şi să economisesc pentru copiii mei dragi !... Şi spunînd acestea, o privea pe Pisana, care stătea alături de ea în faţa nobilului domn, ţinînd ochii în pămînt şi mîinile în buzunarele şorţului.

— Ţi-l prezint pe vărul meu, nobilul Mauro Navagero, continuă ea, un văr generos şi dispus să strîngă şi mai mult lanţul înrudirii cu noi. Cu alte cuvinte, din această dimineaţă el este logodnicul Pisanei noastre !

În clipa aceea cred că am văzut toate stelele cerului, de parcă un bloc masiv de piatră s-ar fi prăvălit asupră-mi şi mi-ar fi strivit pieptul ; apoi, acea continuă fulgerare de stele fu urmată de o orbire de cîteva secunde, după care m-am întors să ascult şi să privesc, fără ca să pot pricepe nimic din figurile din jurul meu şi din zumzetul care-mi zbîrnîia în urechi. Îmi închipui că doamna contesă ar fi lungit vorba, ridicînd în slăvi prestigiul noii înrudiri ; dar desigur că nobilul Navagero, din cauza tusei sale, şi Pisana, din cauza tulburării, nu aveau timp de pierdut cu flecăreli. Mărturisesc că dragostea de libertate, ambiţia şi toţi ceilalţi gărgăuni vîrîţi în cap prin însăşi generozitatea firii mele şi de uneltirile tatălui meu, o luară la goană aidoma unor cîini opăriţi cu un şuvoi de apă clocotită. Pisana rămase în mintea mea singura regină ; am regretat, am suferit, eram disperat c-o neglijasem în tot acel timp şi mi-am dat seama că eu eram prea slab sau viciat pentru a putea găsi fericirea în marile abstracţiuni. Binecuvîntat fie statul civilizat în care sentimentele personale sînt o scară spre virtutea socială şi unde educaţia morală şi casnică pregăteşte în om cetăţeanul şi eroul ! Dar eu m-am născut într-o altă generaţie ; sentimentele mele contrastau, din păcate, între ele, ca şi obiceiurile secolului trecut cu aspiraţiile prezentului. Nenorocire care se perpetuează la tineretul de astăzi, a cărui corupţie o deplîngem, fără a gîndi sau a putea întrezări un remediu.

Cînd am îndrăznit să-mi îndrept ochii spre copilă, am simţit că ceva mă împiedică şi-mi deviază privirea ; erau ochii reci şi susceptibili ai logodnicului vlăguit, rătăcind de la faţa Pisanei spre a mea, cu neliniştea avarului. Sînt unele priviri pe care le simţi înainte de a le vedea ; privirile excelenţei sale Navagero te răneau în adîncul sufletului, fără să-ţi tulbure nervul optic. Totuşi, pe mine mă stînjeneau atît de puternic, încît am fost nevoit să recurg la un ultim şi disperat refugiu, la chipul zbîrcit al contesei. Figura ei, atît de radioasă de mulţumire, m-a înfuriat şi mai mult, făcîndu-mă să-mi pierd şi mai mult cumpătul. Un individ neînarmat, care s-ar fi văzut tîrît într-o încăierare în mijlocul unor oameni potrivnici lui, cred că s-ar fi aflat într-o situaţie mai fericită decît a mea, atunci. Pisana, cu rezerva ei aproape ironică, mă irita şi mai rău decît ceilalţi. Eram pe punctul de a mă ridica, gata să fug de disperare oriunde, numai să-mi uşurez durerea, cînd intră ţopăind chiar domnul tatăl meu. Arăta mai vioi şi mai ciudat ca de obicei ; părea că ştie tot ceea ce mă uluise şi mă deprimase pe mine, căci îl felicită pentru norocul său pe Navagero, aruncînd spre logodnică nişte ochi mai expresivi decît orice cuvînt. Ce vreţi ? Faptul că l-am văzut pe tata trecînd în tabăra duşmanilor mei, înfruptîndu-se din nenorocirea mea ca dintr-o mană cerească, mă înfurie într-atît că nu m-am gîndit să plec simţind în suflet ceva din eroismul lui Horaţiu, singur, împotriva întregii Toscane. M-am aşezat mai bine pe scaun, sfidînd cu demnitate surîsul maliţios al contesei, indiferenţa Pisanei, gelozia lui Navagero şi cruzimea tatălui meu. Apoi, cînd se apropie ora plecării, mi-am dat seama — prea tîrziu — că abia mă mai ţineau picioarele şi cine m-ar fi văzut mergînd alături de tata şi de nobilul Navagero, ne-ar fi luat pe toţi trei drept nişte prea fericiţi beţivi în diferite stadii. Nu puteam fi atent la discuţiile purtate şi, pentru întîia oară, m-am vîrît în pat, fără să mă mai gîndesc la cornul aurit al viitorului doge democrat al Veneţiei. Mii de imagini diferite, bizare şi înfricoşătoare mi se perindau în minte, improvizînd atîtea arabescuri, de nu mai reuşeam să le stăvilesc. Să-l înfrunt cu spada pe Navagero, străpungîndu-l ca pe un broscoi şi pe urmă să-i rostesc solemn Pisanei blestemul meu,

după care să mă arunc în canal, pe comoda cale a ferestrei ; sau după ce l-aş fi omorît pe bătrîn, s-o iau în braţe pe Pisana, s-o răpesc pe o navă de Smirna — cu trei catarge ca a piraţilor de pe Mediterana — şi s-o duc cu mine în deşert printre ruinele Palmirei sau prin nisipurile Arabiei ; iată zborurile mele pindarice mai puţin riscante. În rest, făcea poezii fără ritm, fără accent şi fără rimă ; nu mă gîndeam nici la greutăţi, nici la imposibilităţi, iar dacă aş fi avut în buzunare bogăţiile lui Cresus, tot n-aş fi putut clădi castele în Spania cu mai mare libertate şi strălucire. Cuprins de reverii, am adormit şi am continuat să visez dormind, iar cînd m-am trezit, dis-de-dimineaţă, am reluat firul visărilor din ziua precedentă.

Amilcare îmi ceru explicaţii pentru continua mea stare de reverie, iar eu abia aşteptam să-i povestesc totul în amănunt, mai mult poate decît ar fi vrut el.

— Ruşine ! Un secretar al municipalităţii să se irosească în astfel de bufonerii ! Of ! cum de nu roşeşti la ideea de a fi gelos pe un bătrîn aristocrat decrepit şi vlăguit ; să te sfîşii prosteşte în suferinţe, fiindcă o uşuratică e dispusă să se căsătorească şi cu un satir numai să se ştie măritată ? Adevărul era evident, asemenea frumosului contract matrimonial prin care îmi revenea mie un atare rol !... Mai bine să te arăţi un adevărat bărbat, continuă Amilcare, să te dedici numai patriei şi cultului libertăţii, acum cînd se simte atîta nevoie !

Amilcare îmi vorbea din toată inima, aşa că m-a convins ; nu merita să mă prostesc din cauza Pisanei, în schimb grijile faţă de guvern îmi solicitau tot timpul, toată atenţia. Mi-am făcut curaj eu însumi ; i-am cruţat viaţa lui Navagero, iar scena pe care mi-o imaginam să i-o fac Pisanei, înainte de a mă îneca sau de a pleca în Arabia, am transformat-o într-o tăcută apostrofă :

— În lături, sperjuro ! Eşti nedemnă de mine !

Că aş fi avut dreptul să rostesc asemenea sentinţă, mă cam îndoiesc. În primul rînd, fata nu-mi jurase nimic, iar în al doilea rînd, cedarea mea, demnă de milă, în favoarea lui Giulio del Ponte şi neglijenţa purtării mele în continuare faţă de ea, o putură face să creadă că-mi ieşise din minte ideea de a o face soţia mea. Ştiu prea bine

că niciodată n-am fost mai exaltat ca atunci ; însă firea mea ciudată și oscilațiile neverosimile ale temperamentului meu mă obligau tocmai să nu țin ascunse compromisurile mele intime. De altfel este lucru cert că m-am hotărît s-o rup cu Pisana, ferm convins că eu sînt victima ; ceea ce mă îndreptățea să fac din nou pe cel care suferă, mai mult decît mi-ar fi consimțit intențiile mele eroice și răbdarea lui Navagero. Contele Rinaldo, care apărea cînd și cînd în camera mamei sale, se cam înfuria, văzîndu-mă gungurind pe lîngă sora lui. Și el, sărmanul, proceda la fel ca toți ceilalți, iar eu nu mă schimbam de loc, hotărît, foarte hotărît să mă dărui întru totul muncii mele și să nu mă mai gîndesc la Pisana, nici la căsătoria ei.

Afacerile casei di Fratta se încurcau tot mai rău. Doamna contesă juca tot mai îndîrjit și cînd nu avea bani, îi căuta la Muntele de Pietate. Filozofia tînărului conte și nepăsarea Pisanei nu se îngrijeau de loc de aceasta ; și cred că, după părerea lor, excelența sa Navagero era destinat să pună la punct toate aceste neajunsuri. Ceea ce mă uimea nespus de mult era intimitatea care continua între contesă și tatăl meu, deși acesta nu slăbea de loc sforicelele pungii sale, opunîndu-se în fel și chip planului inițial ticluit de contesă, de a o căsători pe Pisana cu mine. Înțelesesem astfel, din umbră, că tatălui meu nu-i erau pe plac aceste proiecte și că, fără să-mi vorbească, ghicise atracția mea față de Pisana, gîndindu-se apoi cum s-o înlăture. Dar cum de reușise oare ca, opunîndu-se intențiilor contesei, să se păstreze totuși mai departe în grațiile ei ? Iată ceea ce mă străduiam să clarific ; și nu mi-a fost greu să descopăr că el fusese mijlocitorul căsătoriei cu vărul Navagero și că nefericirea mea i se datora mai ales lui. În legătură cu mine, bătrînul negustor avea planuri înalte ; o fată foarte bogată din familia Contarini i-ar fi surîs ca noră și nu uita chiar ca din cînd în cînd să-mi dea cîte un cot pentru a o remarca printre numeroasele fete, care, lăsînd de-o parte modestia, nu s-ar fi dat în lături pe vremea aceea să-și lege numele de al meu. Toți actorii de pe scenele lumii dau cîte o reprezentație în beneficiul lor ; acum venise rîndul meu. Cetățeanul Carletto Altoviti, fost gentilom de

Torcello, secretar al municipalității, preferatul doctorului Lucilio și celebru în Piazza San Marco datorită hainelor frumoase, dezinvolturii sale și mai cu seamă milioanelor tatălui său, nu era om de lepădat. Eu, de altfel, potolit în trufia mea de rebeliunea Pisanei, nu mă umflam în pene pentru asemenea merite, și în ciuda îndemnurilor lui Amilcare, nu puteam să-mi reiau zborul spre cerul sublim al libertății și gloriei. Cerul acela începea să se întunece și totul împrejur prevestea furtuni fantastice. Aproape că mi se prăbușea pămîntul sub picioare, și nu-mi lipsea decît asta ! Totuși, cum eram om de inimă și onoare, nu-mi neglijam preocupările de la Palatul Municipal. Dar îmi plăcea mai mult să mă las torturat de furie alături de Pisana, decît să adulmec în palat viitoarea aureolă de doge, prezisă de tatăl meu.

Cam pe vremea aceea, cînd toate treburile Veneției erau subjugate francezilor și așteptării vagi a unui viitor ce părea din ce în ce mai trist, în casa contesei di Fratta apăru doctorul Lucilio. De o lună de zile contesa se temea de vizita aceea, dar acum nu mai avea curajul să-l refuze. Doctorul se așeză așadar în fața contesei, în felul său obișnuit, nici umil și nici arogant, și-i ceru în mod cuviincios mîna Clarei. Contesa mimă o surpriză nemaipomenită și o mare contrarietate în fața unei asemeni cereri. Răspunse că fiica sa era pe punctul de a se călugări și că nu înțelegea de loc să o expună pericolelor lumești cu atîta prudență ocolite de ea ; în sfîrșit, aminti de drepturile anterioare ale domnului Partistagno care continua să umple, în mod feroce, Veneția cu lamentările sale asupra sacrificiului impus Clarei, și care cu siguranță că nu ar consimți ca ea să iasă din mănăstire pentru a se căsători cu un altul. Lucilio replică limpede și răspicat că lui îi fusese promisă Clara înaintea oricărui altui pretendent, că încă nu se performase călugăria, că în nici un caz legile democrate nu împiedicau unirea lor, tînăra contesă Clara fiind majoră, iar în ceea ce privește pe Partistagno, el, Lucilio, își bate joc de acesta și de amenințările lui, care delectau, de un an, cercurile de toate categoriile sociale. Contesa adăugă, cu buzele strînse și cu un surîs malițios că, întrucît fusese pus în discuție majoratul Clarei, putea

să se adreseze direct ei, şi că se bucura văzîndu-l atît de hotărît în intenţiile sale, deşi era cam tardiv să se decidă ceva ; îi dori, de altfel, ca totul să decurgă după dorinţa lui.

— Doamnă contesă, încheie Lucilio, eu sînt nestrămutat, cum spuneţi dumneavoastră, în intenţiile mele şi aşa am fost de mulţi ani încoace, deşi mai de grabă aş accepta să răstorn pămîntul decît să violez o convenienţă sau să implor o favoare cu mîinile împreunate. Acum, cînd împrejurările ne-au adus la egalitate, nu şovăi să cer ceea ce altul este gata să-mi acorde. Eu sînt fericit că dumneavoastră nu vreţi să vă opuneţi cu autoritate maternă celor mai pure şi tenace speranţe ale mele.

— Luaţi loc, luaţi loc ! adăugă în grabă contesa.

Părea să vorbească astfel fiindcă se temea de Lucilio sau, poate, se gîndea la Maica Superioară şi îi încredinţa ei obligaţia delicată de a apăra sufletul Clarei de ghearele diavolului. Respectabila maică de mult stătea la pîndă şi-l aştepta, iar doctorul Lucilio, luîndu-şi rămas bun de la contesă, nici nu bănuia poate că se află abia la primii paşi ai acţiunii sale. Deşi sînt foarte sigur de aceasta, n-aş vrea s-o afirm categoric. El amînase de la o zi la alta, vrînd să-şi vadă mai întîi asigurat triumful partidului şi al ideilor sale democrate, la Veneţia. Poate că încă de pe atunci, mai înainte de oricine presimţea o întorsătură neprielnică ; aşadar mîndru la chip dar îndurerat în suflet, se grăbi să se bucure de ultimele favoruri ale soartei, pentru a satisface suprema făgăduinţă dată inimii sale. Vedea cum i se rostogolesc frumoasele vise de libertate, politică, de glorie şi prosperitate publică şi spera să se salveze, ancorîndu-se în fericirea familială. Cu asemenea gînduri în minte, se îndreptă spre mănăstirea Teresa, anunţă portăresei numele său şi ceru să fie chemată la vorbitor tînăra contesă Clara di Fratta. Portăreasa dispăru în mănăstire de unde se întoarse imediat, spunînd că nobila domnişoară doreşte să ştie motivul vizitei sale, deoarece ar încerca să-l satisfacă fără a se sustrage reculegerii claustrale. Lucilio tresări de uimire şi mînie ; dar ghici sub răspunsul acesta o şiretenie călugărească şi repetă portăresei că o discuţie a lui cu domnişoara Clara era necesară, absolut necesară ; că domnişoara ştia foarte bine acest lucru, că nimeni în lume nu putea să-i interzică de a pretinde acest drept. Atunci

sora reintră ; întorcîndu-se după cîteva clipe, îl înştiinţă, cu faţa încruntată, că domnişoara avea să coboare după puţin timp în tovărăşia unei maici însoţitoare. Această maică însoţitoare nu putea fi de loc pe placul lui Lucilio, dar nu era el omul să se lase impresionat de o călugăriţă şi aşteptă puţin neliniştit, măsurînd cu paşi mari pardoseala de marmură roşie şi albă a vorbitorului. Se plimba astfel de o bună bucată de vreme, cînd intrară Maica Superioară şi Clara : prima cu gîtul strîmb, cu ochii plecaţi, cu mîinile încrucişate pe pîntece şi cu mustăcioara de pe buza de sus mai ţepoasă ca de obicei ; a doua, în schimb, calmă şi senină ca întotdeauna ; dar frumuseţea ei se vlăguise din cauza vieţii închise din mănăstire, în schimb sufletul îi strălucea mai pur şi mai viu ca oricînd, asemenea unei stele întrezărite prin ceaţa care de destramă. Trecuseră mulţi ani de cînd cei doi îndrăgostiţi nu se văzuseră atît de aproape ; totuşi nu lăsară să se întrevadă semnele unei mari tulburări ; forţa dragostei era atît de profundă în inimile lor, încît în exterior nu răzbea decît un reflex slab şi îndepărtat. Maica Superioară căuta prin desişul genelor o fisură prin care să spioneze fără a fi observată ; urechile sale pîndeau atît de ascuţit încît ar fi auzit şi zborul unei muşte din celălalt capăt al camerei.

— Clara, începu Lucilio cu voce mai emoţionată decît ar fi vrut, Clara, vin după un timp îndelungat să-ţi amintesc ceea ce mi-ai promis ; cred că şi pentru dumneata, ca şi pentru mine, aceşti ani lungi nu au fost decît o lungă zi de aşteptare. Acum nici un obstacol nu se opune dorinţelor inimilor noastre ; nu cu nerăbdarea şi nesocotinţa tinereţii, ci cu înţelepciunea şi hotărîrea de nezdruncinat a maturităţii îţi cer să-mi repeţi printr-un cuvînt promisiunea de fericire făcută în faţa cerului. Nici voinţa rudelor, nici tirania legilor, nici convenienţele sociale nu mai împiedică libertatea dumitale sau bucuria mea. Eu îţi ofer o inimă plină de un sentiment unic, aprinsă toată de o flacără ce nu se va stinge niciodată, o inimă încercată şi răsîncercată de muncă, de răbdare, de nenoroc. Clara, priveşte-mă în faţă. Cînd vei fi a mea ?...

Fata fremătă din cap pînă în picioare, dar numai o clipă ; îşi sprijini pe piept o mînă foarte palidă ce contrasta cu mantia neagră a tinerelor călugăriţe şi înălţă spre

chipul lui Lucilio o privire lungă şi misterioasă ce părea să caute, trecînd prin orice, speranţele cerului.

— Lucilio, răspunse ea apăsîndu-şi puţin mîna pe inimă, eu am jurat în faţa lui Dumnezeu că te voi iubi, am jurat în sufletul meu că te voi face fericit pe cît îmi va fi cu putinţă. E adevărat : îmi amintesc mereu şi mă străduiesc fără încetare ca promisiunile mele să dea acel minunat rod consimţit de Dumnezeu.

— Adică ? exclamă cu nelinişte Lucilio.

Maica Superioară îndrăzni să-şi ridice pleoapele, dînd la iveală doi ochi atît de speriaţi ca şi cum ar fi văzut coarnele lui Berlicche[1]. Dar înfăţişarea calmă a Clarei linişti privirile mascate de ferestruicile genelor.

— Îţi voi spune totul, adăugă fata, îţi voi spune totul, Lucilio, şi dumneata vei judeca. Eu am intrat în acest lăcaş al păcii pentru a-mi încredinţa sufletul Domnului şi providenţei sale. Aici am găsit afecţiuni, gînduri şi încurajări ce mă fac să privesc cu dezgust la restul lumii... Oh nu, nu Lucilio ! Nu te supăra ! Sufletele noastre nu erau făcute pentru a afla fericirea pămîntului în secolul acesta de viciu şi perdiţie. Să ne resemnăm şi o vom regăsi acolo sus !

— Ce tot spui ? Ce cuvinte rosteşti acum, de-mi sfîşii inima, pe măsură ce se desprind de pe buzele dumitale cu suavitatea unei melodii ? Clara, pentru Dumnezeu, revino-ţi în fire !... Gîndeşte-te la mine !... Priveşte-mă în faţă !... Îţi repet cu mîinile împreunate : gîndeşte-te la mine !

— Mă gîndesc, mă gîndesc încă prea mult, Lucilio, pentru că sînt încă prea prinsă de cele pămînteşti pentru a mă înălţa pură şi naturală la Dumnezeu !... Ce vrei Lucilio, ce vrei de la mine ?... Republica noastră a căzut în voia unor oameni străini, fără religie şi fără credinţă. Nu mai există bine, nu mai există speranţă pentru cei cu frica în Dumnezeu, decît în cer. De ce să te încrezi, Lucilio, în amăgirile deşarte de pe pămînt ? De ce să-ţi stabileşti o familie în această societate lipsită de respect faţă de Dumnezeu şi biserică ?... De ce ?...

[1] Nume dat în glumă Satanei.

— Destul, destul, Clara !... Nu-ţi bate joc de durerea şi mînia mea ! Gîndeşte-te la ce spui, Clara ; gîndeşte-te că dumneata vei da socoteală de sufletul meu acelui Dumnezeu pe care-l adori şi pe care înţelegi să-l slujeşti mai bine săvîrşind un delict atît de atroce. Republica a căzut ?... Religia este în pericol ?... Dar ce legătură au toate acestea cu promisiunea ce o am de la dumneata ?... Clara, gîndeşte-te că primul precept şi cel mai sublim al *Evangheliei* îţi porunceşte să-ţi iubeşti aproapele. Acum, ca aproapele tău, eu nu îţi cer nimic mai mult decît să-ţi aminteşti de jurămintele dumitale şi să nu-ţi faci un merit pe lîngă Dumnezeu din a fi sperjură !... Dumnezeu îi urăşte şi-i condamnă pe sperjuri ; Dumnezeu refuză sacrificiile oferite cu preţul lacrimilor şi sîngelui altuia ! Dacă vrei să te sacrifici, atunci sacrifică-te pentru mine !... Dacă nu mă accepţi ca pe o fericire, acceptă-mă ca pe un martiriu !...

Maica Superioară tuşi, cu zgomot, pentru a distruge efectul ultimelor cuvinte rostite de Lucilio cu frenezia disperării şi implorării ce-i sfîşia inima. Dar Clara se întoarse spre ea, asigurînd-o cu un simplu gest ; apoi, înălţînd o privire spre cer, nu mai avu teamă să se apropie de Lucilio şi să-i pună cu castitate o mînă pe umăr. Bietul înţelept ghici totul din privirea aceea, din gestul ei, şi cu inima zdrobită simţi că nu putea să urmeze în ceruri acel suflet pe cale să-l piardă, fericit în propria-i durere.

— Dar de ce, de ce Clara ? continuă el fără a mai aştepta ca ea să-i lămurească sensul teribil al gestului ei. De ce vrei să mă ucizi cînd ai putea să mă salvezi ?... De ce uiţi dragostea sfîntă, eternă, de neclintit pe care mi-ai jurat-o ?

— Oh, dragostea aceasta mai sfîntă, mai eternă şi mai trainică decît înainte ţi-o jur şi acum, răspunse fata. Dar fie ca nunta noastră să se făurească în cer, din moment ce pe pămînt Dumnezeu o interzice credincioşilor săi !... Ţi-o jur, Lucilio ! N-am încetat nici o clipă să te iubesc, numai pe tine te iubesc !... Această dragoste am reuşit s-o purific, s-o sanctific, dar nu aş putea-o smulge din adîncul inimii fără să mor ! Din aceasta poţi să vezi limpede cît de reală şi tenace este vocaţia mea. Te voi iubi mereu, voi trăi mereu cu tine în comunitatea rugăciunilor şi spiritu-

lui. Dar n-ai dreptul să-mi ceri mai mult, Lucilio... Mai mult nici nu ţi-aş putea da pentru că Dumnezeu mi-o interzice.

— Aşadar, Dumnezeu îţi porunceşte să mă ucizi! exclamă cu un urlet Lucilio.

Maica Superioară alergă lîngă el cerîndu-i cumpătare, deoarece surorile se aflau în meditaţie şi puteau fi tulburate de strigătele lui. Clara îşi plecă ochii ; a plîns sărmana, dar nici nu s-a lăsat înduioşată, nici nu şi-a desprins gîndul de la hotărîrea ei fermă. Chinurile încercate de ea erau imense ; dar sora însoţitoare se sprijinise cu încredere pe vicleniile folosite pentru a o induce în eroare în felul acela. Acum sufletul Clarei sălăşluia în cer, iar cele pămîntene nu le vedea decît din înălţimile infinite. Ar fi ispăşit cu propria-i moarte un păcat uşor al lui Lucilio, dar l-ar fi ucis pentru a-i asigura eterna mîntuire. Într-adevăr, fu pe punctul de a-şi pierde cunoştinţa şi un tremur o cuprinse toată, dar se strînse mai aproape de el şi, revenindu-şi, imediat spuse :

— Lucilio, mă iubeşti ? Ei bine, ocoleşte-mă !... Ne vom întîlni, fii sigur, într-un loc mai bun ca acesta... Eu mă voi ruga pentru tine, mă voi ruga pentru tine în ciliciu şi în post...

— Blestem ! a strigat atunci Lucilio. Dumneata să te rogi pentru mine ?... Călăul se roagă pentru victimă ? Dumnezeu va avea oroare de astfel de rugăciuni !

— Lucilio ! rosti cu modestie Clara. Toţi sîntem păcătoşi, dar cînd...

Maica Superioară îi întrerupse această frază, făcîndu-i la timp semn cu cotul.

— Umilinţă, umilinţă, fiica mea ! mormăi ea. Nu trebuie să vorbeşti, nici să înveţi pe altcineva cînd nu este strictă nevoie.

Lucilio zvîrli spre bătrînă o privire din acelea cu care leul te săgetează printre gratiile cuştii sale.

— Nu, nu, interveni el cu amărăciune. Învaţă-mă, Clara, căci sînt novice în această artă şi voi muri cu siguranţă de mîhnire înainte de a o fi învăţat !...

— Iar eu, crezi că doresc să trăiesc mult ? adăugă cu tristeţe Clara. Să ştii că nu cer Madonei nici o altă îndurare cu atîta insistenţă şi vehemenţă decît pe aceea de

a muri în cît mai scurt timp, ca să mă înalţ la ceruri şi să mă pot ruga pentru tine.

— Dar eu resping rugăciunile dumitale! izbucni Lucilio. Eu pe dumneata te vreau! Vreau fericirea mea, binele meu!

— Calmează-te! Ai milă de mine!... În lume nu mai este bine, o ştiu din păcate!... Ştii, se aude zvonul abolirii tuturor ordinelor religioase şi a demolării mănăstirilor!...

— Da, da; şi acest zvon se va adeveri! Ţi-o jur eu că se va adeveri. Eu însumi voi face astfel ca din aceste morminte de oameni vii să nu mai rămînă nici o piatră!...

— Taci, Lucilio, pentru Dumnezeu, taci! reluă Clara privind cu nelinişte spre sora însoţitoare care se zvîrcolea, poate, cu o mulţumire ascunsă, pe scaunul său. Converteşte-te la frica de Dumnezeu şi la adevărata credinţă în afară de care nu există mîntuire!... Nu comite păcatul ereziei care e o vină mortală în faţa Domnului! Nu insulta sfinţenia sufletelor ce se unesc pe acest pămînt cu creatorul lor pentru a-l face mai blînd faţă de fraţii lor de exil!...

— Suflete ipocrite, false şi corupte, exclamă Lucilio scrîşnind, care se silesc să prindă în laţ şi să îmblînzească alte suflete simple şi slabe!...

— Nu, dragă domnule doctor; nu calomniaţi orbeşte, intră în discuţie cu voce seacă şi nazală Maica Superioară. Aceste suflete ipocrite, ce-şi sacrifică întreaga viaţă pentru a le întări şi a le salva pe cele slabe, sînt singurele care apără credinţa şi bunele obiceiuri împotriva perversităţilor mondene. Este meritul lor dacă multe suflete slabe devin atît de puternice şi de sublime încît îşi întemeiază în Dumnezeu orice speranţă şi privesc cuvintele unei simple făgăduinţi ca pe o barieră de netrecut ce le desparte pentru totdeauna de societatea oamenilor nelegiuiţi şi necredincioşi. Este adevărat, adăugă ea plecîndu-şi capul, că rămînem legate de ei prin lanţul spiritual al rugăciunii, şi vrem să credem că aceasta va ajuta la salvarea cîtorva din ghearele infernului.

— Oh, foarte curînd nelegiuiţii şi necredincioşii vor răsturna făgăduinţele voastre, spuse Lucilio cu o voce tunătoare. Societatea este opera lui Dumnezeu şi cine se retrage din ea are remuşcarea crimei sau josnicia spaimei,

sau incapacitatea inerției în suflet !... Cît despre dumneata (și se întoarse special spre Clara), cît despre dumneata care ți-ai pervertit conștiința, dezumanizînd-o și te înalți la ceruri călcînd peste cadavrul celui ce te iubește, celui ce nu vede, nu trăiește și nu se gîndește decît la dumneata, oh, furia și blestemul să ți se abată asupra capului !...

— Ajunge, Lucilio ! exclamă fata cu o expresie solemnă zugrăvită pe față. Vrei să știi totul ? Ei bine, îți destăinui totul !... Jurămîntul pe care îl voi rosti în mod solemn duminică în fața altarului lui Dumnezeu, l-am și exprimat cu inima în fața aceluiași Dumnezeu în noaptea fatală cînd dușmanii religiei și ai Veneției au intrat în acest oraș. Opt dintre noi ne-am oferit libertatea și viața noastră pentru îndepărtarea flagelului, și dacă infamii și scelerații aceia vor fi constrînși să părăsească prada atît de josnic cîștigată, înseamnă că Dumnezeu ne-a primit cu bucurie sacrificiul !...

Maica Superioară rînji sub bonetă, în timp ce Lucilio dădea drumul mîhnirii sale, schițînd cîțiva pași spre ușă : se întoarse apoi lîngă Clara ca și cum i-ar fi fost imposibil s-o părăsească în felul acela.

— Clara, reluă el, nu te voi mai ruga ; văd că ar fi inutil. Dar îți voi oferi spectacolul unei nefericiri atît de cumplite, încît remușcările te vor urmări pînă în liniștea și pacea mănăstirii. Oh, tu nu știi, nu ai știut niciodată cît te-am iubit ! Nu ai măsurat abisurile profunde și înflăcărate ale sufletului meu, unde numai tu domneai : niciodată n-ai uitat de tine însăți cum uitam eu cu desăvîrșire de mine, ca să trăiesc mereu în sufletul tău. Sacrificiile ți le impui cu mii de subtilități mintale, nu le accepți cu spontaneitatea sfîntă a afecțiunii și a sentimentului !... Clara, eu te las în plata lui Dumnezeu, dar Dumnezeu te va voi ? Oare sfintele porunci, care sînt sublima sinteză a îndatoririlor noastre, îngăduie adulterul ?

Nu știu dacă vorbind astfel Lucilio s-a hotărît să capituleze sau să încerce o ultimă lovitură. În sfîrșit, el și Clara se duelau pe viață și pe moarte, ca doi spadasini, discutau în contradictoriu ca doi opozanți, fiecare uzînd de un limbaj necunoscut celuilalt. Maica Superioară triumfa sub boneta ei, la ideea de a-l fi învins pe puternicul și

neobositul complotist care, se poate spune, dăduse lovitura de grație unui guvern de paisprezece secole și schimbase fața unei mari părți a lumii. Oare de ce se bucura ea în felul acesta ?... În primul rînd, pentru că nu există orgoliu care să depășească orgoliul celor umili ; apoi pentru că se răzbuna pe alții de propria ei nefericire și, în sfîrșit, pentru că voia să-și mențină promisiunea făcută contesei. După atîta îndelungată osteneală își admira, în momentul acela, propria-i operă oglindită în fermitatea Clarei, și n-ar fi dat clipele acestea nici pentru funcția cea mai înaltă a ordinului. Cît despre Lucilio, după atîția ani de zbucium, de perseverență și de certitudine, după ce învinsese și înlăturase orice obstacol, faptul de a se vedea respins fără cruțare de scrupulele și de evlavia unei fete, precum și neputința de a învinge un suflet în care știa că mai domnește, erau pentru el un coșmar ce-i depășea propria imaginație !... Cu fiecare nou efort al minții și al inimii, ajunsese acolo unde imposibilitatea înaintării înseamnă retragere : după un lung șir de continue triumfuri începuse să-și piardă încrederea în sine. Și aceasta adăuga la înfrîngere o cumplită disperare. Totuși nu cred că s-a dat bătut ; deoarece era plămădit dintr-o forță ce nu cedează decît în fața înfrîngerii morții. Dar dragostea s-a transformat în el în mînie, în ură, în furie : și în ultimele cuvinte adresate cu amărăciune Clarei, poate că numai singură mîndria mai lupta încă. Dragostea se adîncise în sufletul său pînă la a stîrni un incendiu din toate acele pasiuni care îl slujiseră mai înainte supuse și aproape rezonabile. Fata nu răspunse nimic la insultele dezlănțuite asupră-i, deși tăcerea ei exprima mai mult decît un lung șir de riposte, dar Lucilio se năpusti împotrivă-i cu un asalt de acuzații și imprecații, asemenea unui taur furios, care fiind împiedicat să iasă din arenă, își sfărîmă capul de țarc. Se lăsă pradă furiei, cu toată sălbăticia, spre marea indignare a Maicii Superioare și spre nespusa milă a Clarei ; apoi voința puse capăt furiei lui haotice și, dovedindu-se încă foarte puternică și plină de orgoliu, îl convinse să se retragă, aruncîndu-i fetei, ca un ultim salut, o privire ambiguă, ceva între milă și sfidare. Repet încă o dată că rănirea amorului propriu a însemnat pentru el poate o durere mai pro-

fundă decît rănirea dragostei ; totuşi în clipele acelea teribile, a găsit puterea de a se retrage în mod onorabil. Eu aş fi murit de mîhnire ca un naiv ; Lucilio s-a străduit să trăiască pentru a-şi dovedi că el era singurul stăpîn al pasiunilor şi al vieţii sale. Dacă e adevărat acest lucru, n-aş putea garanta. Dimpotrivă, îmi amintesc că l-am întîlnit în zilele acelea ; şi cu toate că eram tare nemîngîiat cu necazurile mele, nu mi-a scăpat totuşi deprimarea adînc întipărită pe chipul său pe care zadarnic se străduia s-o tăinuiască sub masca obişnuitei nepăsări austere. De altfel, puţin cîte puţin, în urma scurtei înfrîngeri, vechiul bărbat a învins, s-a trezit gigantul orgolios ; nenorocirile patriei îl găsiră pregătit să le suporte ; poate cu atît mai puternic şi invincibil cu cît era mai disperat în adîncul inimii lui. Clara rosti în mod solemn jurămîntul de credinţă şi Lucilio păstră numai pentru sine neliniştea şi furia pricinuite de această pierdere ireparabilă.

La scurt timp după cele petrecute, Pisana se căsători cu nobilul Navagero şi Giulio del Ponte îi urmă spre altar cu zîmbetul speranţei pe buze. N-o iubea aşa cum o iubeam eu. Aşadar eu singur rămăsesem să mă dau în spectacol din cauza furiei şi durerii mele. Nu-mi puteam găsi pacea, nu mă puteam gîndi la viitor fără să mă cutremur ; şi cu toate acestea, nici în delirul durerii nu încercam s-o blestem pe Pisana, toate blestemele păstrîndu-i-le contesei, care-şi umilise propria-i fiică, numai ca să se bucure ea de belşugul şi de toate bunurile casei Navagero. După aceea am aflat mai mult ; că şi vicleniile uneltite pentru a o transforma pe Clara într-o bigotă erau legate tot de chestiunea bănească. Bătrîna contesă nu plătise mănăstirii decît jumătate din zestre, promiţînd şi asigurînd restul din bijuteriile sale, dar în realitate scrinul era gol, iar bijuteriile străluceau la Muntele de Pietate ; ea se temea deci serios că, măritîndu-se, Clara i-ar fi cerut cont de toată zestrea ei. Iată multe necazuri datorate patimei excesive a acestei femei pentru jocurile de noroc. Contele Rinaldo se salvase de ruină şi de protecţia dezonorantă a cumnatului său, acceptînd o slujbă foarte obscură într-un serviciu administrativ al guvernului. Un ducat de argint pe zi şi Biblioteca Marciana îi asigurau toate nevoile vieţii.

Eu însă îl vedeam mergînd cu fruntea plecată şi cu ochii în fundul capului ; pun rămăşag că nu era ultimul care simţea, cu durere, josnicia acelor moravuri şi acelor vremuri.

O mărturisesc cu obrazul aprins de ruşine, era o adevărată josnicie. Toţi ştiau că mergem spre prăpastie, dar fiecare se prefăcea că n-o ştie pentru a se eschiva de urmările deznădejdii. Dintre literaţi, singurul Barzoni îndrăznise să ridice glasul împotriva francezilor în cartea sa *Romanii în Grecia,* amintită mai înainte. Dar această erudiţie falsificată în pamflet, această satiră forţată cu apologii este indiciul unui temperament vlăguit şi al unei literaturi cariate. S-a stîrnit mare zarvă în jurul acelei cărţi şi al autorului anonim : dar o citeai cu uşile închise, cu singura mărturie a lumînării, gata s-o arunci în foc la cel mai mic zgomot şi susţinînd a doua zi, în cafenele, că jafurile lui Lucullus şi falsa generozitate a lui Flaminius nu se asemănau întru nimic cu guvernul generos şi liberal al lui Bonaparte. Într-adevăr, acesta ne dezbrăca de cămaşă pentru a oferi un dar libertăţii Franţei : viitorii sclavi trebuiau să rămînă goi întocmai ca sclavii Spartei. Făurise în jurul Milanului Republica Cisalpină mai mult ca o ameninţare decît ca o promisiune făcută provizoriei municipalităţi a Veneţiei. Eliberarea domnului d'Entragues, ministru burbonic, dăruită în mod josnic de către Senioria decăzută, îi crease pe lîngă emigranţi faima de om drept şi cinstit ; se nădăjduia într-un nou Monk [1]. Ce fler ! În schimb republicanii, incorijibilii distrugători ai Bastiliei, adoratori ai libertăţii, adepţi ai lui Brutus, Curtius, Timoleon, îl priveau pieziş, acuzîndu-l pe şoptite de trufie, falsitate şi tiranie. Municipalitatea, care după eşecul de la Bassano simţea că-i fuge pămîntul de sub picioare, şi-a manifestat naivul capriciu de a cere incorporarea statelor veneţiene în noua republică lombardă. Dar conducătorii acesteia i-au răspuns cu vorbe dure şi pline de trufie ; ar însemna un fratricid, dacă intenţia subînţeleasă a lui Bonaparte n-ar fi interpretată

[1] *George Monk* (sau Monck) (1608—1670), general englez, aghiotant al lui Cromwell ; a complotat pentru reîntoarcerea lui Carol al II-lea Stuart pe tronul Angliei. În text, aluzia e folosită în sensul de restaurator al monarhiei.

drept un nou servilism. În orice caz, blestemate fie pentru totdeauna numele celor ce-au semnat foaia prin care se refuza ajutor unui oraş frate, aflat în pericol şi nefericire. Mai bine să se fi înecat împreună decît să se fi salvat ei fără a întinde o mînă fratelui care-i implora în mod sfîşietor ajutorul.

Cît despre mine, speram ca şi ceilalţi în venirea Generalului; speram ca dovezile, monumentele trecutului nostru glorios să-l smulgă din cruda şi premeditata indiferenţă pe care începuse s-o arate în mod vădit în privinţa noastră. Dar în loc de General, reţinut de remuşcări şi de ruşine, ne pomenirăm doar cu soţia sa, frumoasa Josefina [1]. Ea debarcă în Piazzetta cu toată pompa unei soţii de doge: şi avea, dacă nu maiestate, desigur splendoarea înfăţişării unei adevărate creole. Toată Veneţia era la picioarele sale; cei care-l linguşeau pe Haller, bancherul, prietenul lui Bonaparte, pentru a obţine prelungirea agoniei vechii republici, acum o linguşeau, o adulau şi o venerau pe soţia samsarului popoarelor, pentru ca noul avorton al libertăţii să nu fie ucis mai înainte de a se naşte. Pînă şi eu m-am împăunat cu splendida panglică de secretar şi m-am înrolat în cortegiul Aspasiei pariziene. I-am văzut gura frumoasă surîzînd gentileţei veneţiene, i-am auzit vocea mîngîietoare murmurînd franceza aproape ca un dialect italian; eu, care studiasem puţin limba în acele timpuri de franţuzire universală, îngînam la rîndul meu *oui* şi *n'est pas* cu unul dintre aghiotanţii ce-o întovărăşeau. În sfîrşit, fie datorită prestigiului frumuseţii, fie bunăvoinţei ei aparte sau tenacităţii linguşirilor — speranţele celor ce se amăgeau primiră oarecare consolare din vizita doamnei Josefina. Pînă şi tatăl meu nu mai clătina din cap, ci mă îndemna să ajung în faţă ca să fiu văzut în primele rînduri ale adulatorilor.

— Femeile, fiul meu, femeile sînt totul, îmi spunea el. Cine ştie? Poate ne-a trimis-o cerul: dintr-o sămînţă mică răsar plante viguroase; nimic nu m-ar mai surprinde.

---

[1] În primele zile ale lui septembrie 1797, Josefina de Beauharnais a sosit la Veneţia. În onoarea ei s-au dat mari serbări şi soţia lui Bonaparte a stîrnit simpatia veneţienilor, dar nu şi a celor din Municipalitate, obligaţi să cheltuiască fonduri mari pentru ospitalitate. (n. tr.)

În schimb, doctorul Lucilio, familiar acum cu ministrul Franței, a fost admis înaintea oricui în intimitatea frumoasei vizitatoare și nu a participat, după cîte știu, la acea invazie generală. El a studiat în Josefina nu femeia, ci soția, prin ea l-a ghicit și pe soț, iar pronosticul intuit în ceea ce privește soarta noastră, aflată în mîinile sale, nu era prea favorabil. Se cufundă mai mult ca oricînd în profunda sa deznădejde, și în zilele acelea l-am văzut mai întunecat și mai misterios ca de obicei. Alții țopăiau de păreau că sînt în ajunul mileniului. Oficialitățile, conducătorii poporului, foștii senatori, foștii nobili, femei, fete, preoți și gondolieri, se îmbulzeau în spatele soției marelui conducător. Frumusețea poate face mult la Veneția ; și ar putea face totul dacă ar fi animată de vreun sentiment înalt ; timpuri nu prea îndepărtate ne-au dat o asemenea dovadă. Femeile îi fac pe bărbați, dar entuziasmul le improvizează pe femei chiar atunci cînd educația nu le-a pregătit decît pentru a fi niște păpuși. De mai multe ori, cînd mă aflam în suita Josefinei de Beauharnais sau în anticamerele sale, Pisana și vlăguitul ei soț treceau pe lîngă mine. Tresăream, de parcă mi s-ar fi turnat un vas cu apă în cap ; dar îmi aminteam de demnitatea mea, de recomandările tatălui meu și imediat deveneam țanțoș și dezinvolt pentru a atrage atenția prea-ilustrului oaspete.

Într-adevăr, m-a remarcat și am văzut-o cerînd informații despre mine excelenței sale Cappello care îi sprijinea brațul ; au vorbit în șoaptă, Josefina mi-a zîmbit și mi-a întins mîna pe care i-am sărutat-o cu mult respect. Soțiile eliberatorilor erau tratate pe atunci cu genunchi plecați și cu discursuri devotate. Este adevărat că mîna aceea era atît de delicată, atît de catifelată și de perfectă, încît nu ți-ar fi trecut prin cap că ar aparține unei cetățene ; multe împărătese și-ar fi dorit mîini ca ale ei. Nici Ecaterina a II-a nu le-a avut niciodată astfel în ciuda săpunurilor și apelor parfumate cu flori de portocal, obținute de distilatorii săi. După acel sărut de mînă am devenit un personaj de mare importanță, făcînd-o pe Pisana să mă onoreze cu cîte o privire desigur nu indiferentă. Excelența sa Navagero m-a privit și el cu o indiferență mai mică decît a soției ; nici nu era nevoie de mai mult

pentru a mă face să mă pierd cu totul. La momentul oportun, îmi veni în ajutor Giulio del Ponte, care era, pe cît se pare, în spatele fericitei perechi ; m-am întors, emoţionat tot, ca să discut cu el. Nu ştiu de loc despre ce am vorbit, dar îmi amintesc că am încheiat conversaţia cu subiectul Pisana şi căsătoria ei. Giulio nu era fericit nici unu la sută din cît sperase să fie după căsătoria lor ; într-adevăr, privindu-l mi s-a părut cadaveric, ca un amant în prag de ruină. Boala lui sufletească pusese iarăşi stăpînire pe el, măcinînd încet un corp plăpînd şi de atîtea ori atacat de nenorociri precedente. Totuşi, de data aceea nu l-am compătimit aşa cum o făcusem în urmă : înţelesesem de ce natură era dragostea lui şi nu-l consideram demn nici de stimă, nici de milă. Mă mir şi azi că în ciuda educaţiei mele, reuşisem totuşi să păstrez o anumită probitate în judecarea lucrurilor morale. Dar încă mă îndoiesc dacă nu cumva această probitate se aplica numai în privinţa altora şi în schimb faţă de mine eram cu mult mai indulgent. Oricum ar fi, de astă dată n-am luat parte la durerea lui Giulio, şi l-am lăsat să se agite şi să dispere în voia lui, fără a-l plînge, cu atît mai mult cu cît atunci nu i-aş fi putut-o oferi pe Pisana şi nici anihila, spre binele lui, acea larvă atît de stînjenitoare care era soţul ei. Într-adevăr, vicleana şi vizibila gelozie a acestuia era primul chin al sărmanului Giulio ; dar i se adăuga unul mult mai grav.

— Vezi, îmi şuşoti el la ureche cu o furioasă scrîşnire din dinţi, îl vezi pe ofiţeraşul acela sprinten care merge mereu în spatele Pisanei şi apoi dintr-un salt ajunge lîngă soţul ei, iar acum se apropie de frumoasa Beauharnais şi-i face reverenţe, strîngîndu-i degetul mic cu atîta graţie ?... Ei bine, acesta este cetăţeanul Ascanio Minato, din Ajaccio, jumătate italian, jumătate francez, un compatriot al lui Bonaparte, aghiotantul generalului Baraguay d'Hilliers şi găzduit din ordinul municipalităţii în palatul Navagero... După cum vezi, este un tînăr chipeş, un brunet zvelt şi de statură înaltă, de-o vervă, de-o trufie şi de-o sănătate extraordinară ; curajos, spun unii, ca un disperat şi un spadasin mai grozav ca don Quijote... În plus, poartă uniformă militară, ceea ce place femeilor mai mult decît orice virtute. Bătrînul Navagero care nu vrea să aibă în

casă filfizoni şi amorezi din Veneţia a trebuit să suporte în pace pe acest intrus de peste mare. Sărmanului îi este frică, şi pentru a nu fi suspectat de aristocratism şi misogalism [1], ar fi în stare să se lase... Ce să mai vorbim !... Este eroismul fricii şi-i stă bine mutrei ăsteia decrepite de copil bătrîn, pătată cu galben şi roşu ca iarba papagalului. Domnişoara devine pe zi ce trece mai franţuzoaică ; a şi ajuns să ciripească jumătate din vocabular ca o pariziană şi mi-e teamă că a şi introdus în discuţie vorbele cele mai interesante. Se înţelege că ofiţerul corsican nu prea dă atenţie limbii italiene... Eu nu vorbesc decît italiana... închipuie-ţi !... Dar îşi vor da seama, îşi vor da ei seama cine sînt aceşti eliberatori ! Au şters *Pax tibi Marce* din cartea leului [2] pentru a introduce drepturile omului. Destul de rău pentru noi care am vrut-o !... De o mie de ori mai rău pentru cei ce se resemnează !... Să vezi tu ce-o să urmeze...

Pînă aici l-am lăsat să-şi reverse fără stavilă fluviul elocvenţei ; dar cînd a început să facă zarvă pe seama unei speranţe atît de triste şi să dorească o publică şi cumplită nenorocire doar ca să-şi răzbune un chin cu totul personal, am simţit pornindu-se în mine o furtună de indignare şi am izbucnit într-o invectivă de l-am făcut să rămînă ca o statuie.

— Şi tu ai dori să vezi una ca asta ? l-am întrebat cu o uimire plină de dispreţ.

Vă repet că rămăsese ţintuit locului ca o statuie : gîfîia numai din greu, ceea ce statuile totuşi nu fac. Am simţit şi eu o oarecare mîhnire din cauza noii slăbiciuni a Pisanei de care-mi povestise el ; jur, totuşi, că nu mi-a rămas nici un locşor în inimă pentru asemenea regret, într-atît mă îngrozise răbufnirea cinică a lui Giulio. Continuam să-l dojenesc şi să mă revărs asupra lui cu toată furia pricinuită de speranţa sa nelegiuită, demonstrîndu-i că cei ce se resemnează nu sînt mai laşi în comparaţie cu cei ce-şi clădesc propria lor satisfacţie pe seama laşităţii altora şi a ruinării patriei. Într-atît m-am înflăcărat încît nu mi-am dat seama că rămăsesem singuri ; grupul urmase

---

[1] Duşmănie împotriva francezilor.

[2] Pace ţie Marcu (lat.), leul fiind emblema evanghelistului Marcu, protectorul Veneţiei,

pe Josefina de Beauharnais la Vistieria din San Marco, de unde trebuia să se ia un colier minunat de camee pentru a-i fi dăruit. Cînd am pornit-o spre ei să-i ajungem din urmă, ieşiseră din Piaţa San Marco şi acum se întorceau spre palatul guvernamental. Nu vă puteţi imagina uluitoarea mea surpriză cînd printre cei din cortegiul franţuzoaicei l-am observat pe Raimondo Venchieredo ; amestecaţi prin mulţime erau şi Leopardo Provedoni cu soţia sa, lăsîndu-se şi ei împinşi de curiozitatea procesiunii. Pentru ziua aceea, ceremonia se sfîrşise, apoi, lăsîndu-l pe del Ponte cu necazul lui, m-am apropiat de ceilalţi, stîrnind o primire entuziastă, însoţită de mulţi „oh !" de uimire şi plăcere, emişi de compatrioţi şi de vechii prieteni pe pămînt străin.

Doretta era cu ochii pierduţi după Raimondo, dispărut în atriumul palatului împreună cu cei mai zeloşi curtezani ; Leopardo îmi strînse mîna, neavînd curajul să-mi zîmbească. Dar după ce-şi conduse soţia acasă, aproape de Ponte Storto, unde locuiau în două cămăruţe, şi rămase singur cu mine, lăsă de-o parte rezerva şi-mi explică cum şi de ce veniseră la Veneţia. Bătrînul domn Venchieredo părea să fie foarte familiar la Milano cu generalul Bonaparte ; îl urmase la Montebello la o întrevedere secretă cu miniştrii Austriei, dăduse apoi o goană nemaipomenită de la Milano la Gorizia, de la Gorizia la Viena, de la Viena iar la Milano pentru a se întoarce după puţin timp din nou la Viena. Reîntors din această ultimă călătorie şi primind ordin să plece în Lombardia, făcuse un popas la Venchieredo pentru a-şi vedea fiul, şi-i porunci să se ducă imediat la Veneţia unde o foarte apropiată răsturnare a lucrurilor îi pregătea un viitor strălucit. Domnul Raimondo nevrînd să se despartă de secretarul său, Leopardo şi Doretta se văzuseră obligaţi să-şi mute domiciliul ; şi astfel se aflau acum la Veneţia. Dar Leopardo nu era de loc mulţumit şi dacă n-ar fi fost rugăminţile insistente ale soţiei sale, bucuros ar fi rămas în Friuli. Bietul tînăr, povestindu-mi toate acestea se schimba la faţă şi făcea un efort extraordinar să nu izbucnească. Mi-am dat seama şi i-am deviat gîndurile întrebîndu-l ce noutăţi mai erau în provincia noastră şi despre cunoscuţii şi prietenii mei. Discutînd astfel şi plimbîndu-ne pe străduţe, de-a lungul zidurilor, a

mai uitat de obişnuita sa tristeţe, trecînd aproape peste propriile-i nenorociri; eu însă sufeream pentru el, gîndindu-mă la clipa cînd din păcate îşi va reaminti totul. Între timp, mi-a confirmat vestea tristei întorsături luată de afacerile familiei di Fratta. Căpitanul şi monseniorul se gîndeau numai să benchetuiască şi să aţîţe focul: în locul bătrînilor servitori, unii morţi, alţii concediaţi, intrase o mînă de pungaşi care furau şi puţinul ce mai rămăsese. Nu erau ţigări şi oale suficiente pentru prînzul monseniorului. Faustina se măritase cu Gaetano, zbirul lui Venchieredo, liberat de puţin timp din închisoare; o dată cu plecarea, luase pe furiş şi pierduse mare parte din lenjeria casei. Căpitanul şi monseniorul se certau nu numai pentru vătrai, ci şi pentru cămaşă: doamna Veronica îi împăca, maltratîndu-i pe amîndoi; cel mai nostim era faptul că pe bătrînul Sandracca îl apuca uneori o criză de gelozie, ceea ce forma al treilea motiv al marilor dispute dintre el şi canonic. Iar lui Fulgenzio îi mergea cînd bine, cînd rău. Imediat după plecarea mea îşi cumpărase o fermă de la familia Frumier, lîngă Portovecchio; apoi a mai rotunjit-o transformînd în ipoteci împrumuturile anticipate de el familiei foştilor patroni. De exemplu, grîul se afla în hambar, iar de la Veneţia i se cereau bani; dacă grîul era ieftin se prefăcea că-l cumpără cu suma expediată de el la Veneţia; apoi cînd preţul mărfii creştea îi rămînea din vînzarea lui un venit frumuşel. Dacă preţul grînelor scădea mereu, uita de contractul imaginar şi suma cumpărării o transforma într-un împrumut din care el îşi reţinea şapte, opt sau chiar doisprezece la sută. Şi astfel, menţinea liniştea propriei sale conştiinţe făcînd să crească peste măsură profiturile propriului său interes... Fiii lui nu mai erau paracliseri sau portari; Domenico făcea practică de notar la Portogruaro, iar Girolamo studia teologia la seminar. În ţinut se prevestea că, mai curînd sau mai tîrziu, Fulgenzio va deveni castelanul din Fratta sau pe-aproape. Andreini, căruia contele Rinaldo îi încredinţase înainte de a pleca supravegherea tuturor afacerilor castelului, se înfrupta din toate cu atîta dezinvoltură, încît mai mai că avea aerul de a face parte din banda aceea de hoţi. Capelanului, bietul de el, îi era teamă pînă şi de fostul paracliser şi nu prea privea lucrurile în

amănunt, parohul din Teglio nefiind văzut cu ochi buni în parohie datorită felului său de a fi, încruntat și avar. Avea în casa lui destule supărări ca să nu-și mai bage nasul într-ale altora. Eparhia, după venirea francezilor și plecarea părintelui Pendola (după părerea lui Leopardo acesta s-ar fi aflat la Veneția) urma să se împartă și să se subîmpartă în diverse partide și clici. Credeau că au cu atît mai mult dreptul cu cît unitatea oricum îi fusese mînjită de uneltirile viclene ale reverendului.

— Părintele Pendola la Veneția ! exclamai eu ca pentru mine. Ce-o fi venit să facă aici ?... Nu mi se pare nici locul, nici timpul potrivit pentru el !...

Leopardo suspină la cuvintele mele și adăugă cu glas scăzut că, din păcate, semnele nu mint și că numai hoiturile atrag corbii. Spunînd acestea, ajunserăm în Piazzetta ; acolo, ridicîndu-și ochii, Leopardo descoperi edificiul miraculos al Palatului Ducal ; și două lacrimi i se prelinseră pe obraji.

— Nu, să nu ne mai gîndim la asta ! continuă el apucîndu-mi brațul cu o forță herculeană. Ne vom gîndi la timpul potrivit. Continuă apoi să-mi dea informații despre lucrurile de acolo : Bradamante, sora lui, se căsătorise cu Donato din Fossalta, iar Bruto, fratele său și Sandro, morarul, cuprinși de un zel eroic, se înrolaseră într-un regiment francez. Această știre m-a surprins, și încă destul de mult ; în privința lui Sandro prevedeam lucruri bune și mă gîndeam că avea să facă impresie bună, de altfel faptele sale ulterioare nu m-au dezamăgit. Bruto, după mine, se ostenea prea mult pentru a putea să ajungă vreodată un soldat perfect ; de luptat, s-ar fi luptat cu energie, dar în ce privește întoarcerea la dreapta și la stînga era prea puțină speranță. Leopardo s-a referit la marea durere încercată de tatăl său din cauza acestei hotărîri ; bietul bătrîn își pierduse memoria și puterile, iar afacerile Comunei se desfășurau la întîmplare, cum da Dumnezeu. În rest, aceeași dezordine domnea peste tot ; același interegn al fiecărui guvern, aceeași amestecătură, aceeași contradicție între trei sau patru jurisdicții, unele neputincioase din cauza bătrîneții și slăbiciunii, altele tiranice datorită caracterului lor arbitrar și milităros ; oprimau lumea încît cu toții ajunseseră să se roage

să vină un singur stăpîn ca să-i alunge pe cei trei sau patru, care îl hărţuiau fără a fi capabili sau interesaţi să-i apere. Municipalităţi orăşeneşti, congregaţii comunale şi ţărăneşti, tirania feudală, guvernul militar francez, nu puteau s-o scoată la cap pentru a obţine o fărîmă de dreptate.

Din cauza aceasta, chiar şi în continua activitate zeloasă a conducătorilor, justiţia privată considera necesar să intervină : violenţele, încăierările, omururile erau la ordinea zilei ; furca lucra dublu, de asemenea şi cuţitele aveau destul de lucru. Numai unde era reşedinţa vreunui cartier general, petrecerile şi buna dispoziţie nu mai conteneau ; aici ofiţerii iroseau lucrurile furate din împrejurimile oraşelor sau din provinciile minore, plebea petrecea scăldată în belşug, iar doamnele cochetau cu francezii sclivisiţi. Există vreun mijloc mai comod şi mai liberal pentru a deveni patriot decît acela de a face dragoste ?... Peste tot se petreceau lucrurile ca la Veneţia : se priveau piezis la început, ca pînă la urmă să se îmbrăţişeze ca cei mai buni prieteni. Viciile comune sînt mijlocitoarele oricărei josnicii : şi au fost multe femei care, deşi nu aveau un temperament nestăpînit şi nici un soţ decrepit ca al Pisanei, şi-au luat totuşi pe lîngă ele, asemenea acesteia, cîte un tînăr locotenent de pe front pentru a se eschiva de furia acelei perioade provizorii. Ştiu că erau defecte şi josnicii moştenite de la părinţi şi bunici ; dar nu trebuie să le luăm drept bune numai pentru că erau moştenite ; şi scrofula se moşteneşte dar asta nu înseamnă s-o păstrăm ca pe un fruct oriental, rar şi gustos. Cît priveşte democraţia şi cultul dreptăţii, mai mult decît orice, erau nişte pretexte azvîrlite în ochi, pornite din frică şi vanitate ; în realitate cine a dănţuit în jurul drapelului libertăţii a dănţuit şi la următorul carnaval din marile saloane, în ciuda tratatului din Campoformio, murdărindu-şi mai tîrziu genunchii în faţa zeului de la Austerlitz. Cred că o serbare populară mai funebră şi mai grotescă decît aceea cînd s-a înfipt în Piaţa San Marco drapelul libertăţii [1] nu s-a mai văzut pe lume. În spatele a patru beţivi, a douăzeci de nebunatice care ţopăiau, se auzeau tîrîndu-se pe caldarîm săbiile franceze ; iar oficialităţile (cu mine în mijloc) stăteau ţepene şi tăcute în loja lor, ca nişte vechi

[1] Drapelul libertăţii a fost ridicat la 4 iunie 1797.

cadavre abia dezgropate, care la cea mai uşoară adiere de vînt s-ar fi transformat în praf şi pulbere. Leopardo mă însoţi la serbarea aceea şi-şi muşcă buzele de furie. Într-o lojă din faţa noastră se afla soţia sa, alături de Raimondo, etalînd toate scălîmbăielile veneţiene pe care ştiuse să le adauge strîmbăturilor ei, după numai o săptămînă de antrenament.

Zilele treceau triste, monotone, sufocante. Tatăl meu redeveni stupid ca un turc ; nu vorbea decît cu servitoarea lui, prin ghionturi şi monosilabe ; rareori mai zornăia în buzunar dublele ; şi nu mă mai pliçtisea cu panegirice, proslăvind-o pe domnişoara Contarini. Familia Frumier stătea ferecată în palatul ei, parcă de teama vreunei miasme pestilenţiale ; numai Agostino apărea cîteodată la cafeneaua Rive pentru a-şi expune cu glas tare crezul iacobin. El făcea parte dintre cei ce credeau în durata dominaţiei franceze, sperînd să recîştige prin dragoste sau forţă măcar un grad din prestanţa pierdută. Lucilio trecea ca o umbră din casă în casă : vedeai în el medicul care nu mai ţine cont nici de propria lui viaţă, nici de a celorlalţi, aşteptînd remediile mai mult dintr-o obişnuinţă, decît din hotărîrea de a acţiona spre binele şi avantajul umanităţii. Leopardo devenea tot mai întunecat şi mai taciturn ; lipsa de ocupaţie ajunsese să-i consume spiritul ; nu făcea caz de propriile sale dureri, dar se lăsa să moară puţin cîte puţin. Raimondo şi Doretta nu-l luau de loc în seamă ; deveneau extrem de impertinenţi, pretinîndu-se în prezenţa lui chiar şi la unele scene de gelozie. El îşi înfigea atunci mîna în piept şi o scotea cu unghiile mînjite de sînge ; cu toate acestea, ridurile marmoreene ale frumoasei sale frunţi, întunecată de nori, nu se observau prea mult. Singura lui mîngîiere era să-şi reverse în faţa mea, nu durerea, ci fatalele aduceri aminte ale fericirii pierdute. Atunci abia rupea pentru o clipă tăcerea sa de pustnic ; cuvintele-i păreau un cîntec pe buzele pure şi arzătoare ; îşi depăna amintirile cu nespusă durere, cu o voluptate amară, fără o umbră de ură sau de ranchiună.

În schimb, cel care se agita cu adevărat şi întotdeauna era Giulio del Ponte. În el renăscuse cu mai multă violenţă nebunia ce-l dusese în pragul morţii în timpul legăturii dintre Pisana şi Venchieredo. De astă dată, Giulio

părea mai slab, mai istovit, iar rivalul său, cu mult mai frumos, mai uşuratic, mai sigur de victorie. Eu nu mă duceam niciodată în casa Navagero, deoarece acolo m-ar fi cuprins o nelinişte sfîşietoare, dar primeam noutăţi prin Agostino Frumier. Nefericitul acela de Giulio se încăpăţîna zadarnic să cucerească o inimă din ce în ce mai departe de a lui. Începea lupta între mort şi viu ; luptă înfricoşătoare ce prelungeşte chinurile şi spaima agoniei fără să ofere nici dorinţa nici resemnarea morţii. Chipul său descărnat de ftizie, descompus de durere şi mînie, exprima repulsie : mintea i se frămînta neputincioasă şi furioasă într-un continuu ocol de gînduri feroce şi oribile ; dacă vreodată se străduia să arate o oarecare vioiciune, ochii săi, surîsul, vocea îi contraziceau cuvintele. Răsuflarea i se tăia, iar vorbirea i se încurca din cauza ideii dureroase şi neînduplecate ce-l stăpînea. Mîhnirea de a nu se putea face plăcut îl rodea mai mult ca oricînd îi storcea de pe frunte adevărata sudoare a morţii. Veselul ofiţer corsican îşi bătea joc de spectrul acela cu oase proeminente, cu părul zbîrlit şi cu mîini tremurînde care se amesteca în veselia lor. Pisana nu-l lua în seamă sau chiar de-l observa, îl găsea atît de urît şi înciudat, încît îi pierea pofta să-l mai privească a doua oară. Cîndva, Giulio îi plăcuse graţie vioiciunii sale, farmecului purtării, exprimărilor lui încîntătoare ; dar, dispărînd toate acestea, nu-l mai regăsea pe tînărul de altă dată. Chiar dacă ar fi rămas acelaşi, este foarte îndoielnic ca frumosul ofiţer să n-o fi făcut să-l uite ; în orice caz n-o mai interesa, nu-l mai iubea de loc ; poate că nici nu-l iubise vreodată şi în definitiv... nu vreau să intru în labirintul atîtor presupuneri, deoarece între natura atît de tainică şi confuză a esenţei dragostei şi temperamentul impulsiv, schimbător şi nedefinit al Pisanei nu voi găsi o explicaţie care să facă onoare previziunilor mele.

Cîteodată Giulio o lua la fugă cu mîinile la tîmple şi în inimă cu furiile geloziei şi ale orgoliului rănit. Printre umbrele nopţii, pe ruinele cele mai îndepărtate şi pustii, căuta pacea ce-l atrăgea şi-l amăgea ca o ceaţă în faţa drumeţului care suie un munte. Acolo, sub privirea palidă a lunii, în briza răcoroasă a mării, şi murmurul îndepărtat al Adriaticei, un ultim efort de poezie îl făcea să se tre-

zească din deprimarea lui adîncă. Părea că fantomele, redeşteptate pe nesimţite în minte, îl îndemnau la o cursă neînfrîntă, la o ultimă încercare de veselie a vieţii şi a tinereţii. Atunci avea impresia că este un geniu creator al unui poem ca *Iliada*, un general învingător într-o bătălie, sau un sfînt care dispreţuieşte lumea, socotindu-se demn de slava cerului. Dragostea, gloria, bogăţia, fericirea, totul era prea puţin pentru el. Considera satisfacţiile lumeşti efemere, josnice şi demne de dispreţ, şi se simţea cu mult deasupra lor, capabil să vadă în ele păşunile unor făpturi zdrobite şi tîrîtoare. Înălţa capul cu mîndrie, fixa cerul aproape ca de la egal la egal şi spunea în sinea lui : „Tot ce vreau să fac, voi face ! Sufletul meu cuprinde atîta forţă încît aş putea ridica întreaga omenire : eu l-aş fi putut învăţa pe Arhimede punctul de echilibru : este forţa sufletului !" Sărmane iluzii ! Încercaţi să atingeţi numai una dintre ele şi o să vă scape printre degete ca aripa unui fluture. Fiecare, măcar o dată în viaţă, a socotit imposibilul uşor şi propria-i slăbiciune atotputernică. Dar chiar cînd această părere din tinereţe se schimbă, rămîne încă ceva puternic, ceva sănătos, viaţa încă pare pentru noi o oră de răgaz dacă nu de bucurie. Disperarea adevărată ne doboară numai atunci cînd revenind la conştiinţa inepţiei noastre, nu găsim nici un punct de care să ne aninăm speranţa, nici un nor de care să ne agăţăm orgoliul. Atunci, rătăcirea spiritului ne face să ne clătinăm ca beţivii, şi să cădem la mijlocul drumului vieţii, spre a nu se mai ridica. Nu mai sînt buze surîzătoare, ochi care să ne invite, parfum de trandafiri şi diferite priveliştі de strălucire intensă care să ne convingă să mergem înainte. Întuneric în faţă, în stînga şi în dreapta, deasupra capului, în spatele memoriei neînduplecate care, cu imaginile faptelor rele mereu sporite, şi a celor bune îndepărtate pentru totdeauna, ne ucide forţa voinţei şi puterea de a acţiona.

Astfel rămînea Giulio după acele nocturne delirări de poezie neputincioasă : cu atît mai mizer şi mai josnic, cu cît simţea mai bine deşărtăciunea măreţiei visate. Ca şi Nero, ar fi tăiat capul neamului omenesc ca să obţină de la Pisana nu un surîs de dragoste, ci măcar o privire de dorinţă, cu buzele fremătînde, să vadă înfrîntă sigu-

fanța arogantă a rivalului său pe care-l ura de moarte. Să pună la un preț atît de ridicat o simplă privire, el care cu cîteva minute înainte crezuse că are la picioare totul din lumea asta! Cîtă înjosire! Şi să nu poată nici măcar recurge la ultima salvare; la ideea morții!... Nu, n-o putea face!...O moarte glorioasă, compătimită, udată în lacrimi, i-ar fi surîs ca o prietenă; dar acum, triumful corsicanului și indiferența Pisanei l-ar fi urmărit pînă în mormînt. Se predă ușor morții cine știe că poate trăi, dar el, fără a îndrăzni să și-o mărturisească lui însuși, adulmeca îngrozit în propria lui carne pe pragul descompunerii, stoarsă de vlagă, duhoarea viermilor. Se zbătea disperat în marea vieții, dar puterile îi slăbeau, apa îi ajungea la piept, la gît; îi era plină gura, iar mintea i se răvășea în abisul neantului și al uitării, unde nu mai există mîndrie și speranță; neantul, neantul, eternul neant. Se trezea din visul chinuitor cu un dezgust ce aducea cu lașitatea; simțea că îi este frică, și frica îi creștea din propria-i nevolnicie. „Oh, viața, viața! mai dați-mi un an, o lună, o zi numai, din viața mea deplină, încrezătoare și îndrăzneață de altă dată! Atît cît să pot reînsufleți o clipă de dragoste, să mă desfăt în plăcere și orgoliu și să mor invidiat pe un pat cu trandafiri! Dați-mi numai o zi din înflăcărarea mea tinerească, pentru ca să pot scrie cu litere de foc un blestem care să ardă ochii acelor ce vor cuteza să-l citească, un blestem care să rămînă vestit printre urmași ca *Mane, Teckel, Fares* de la ospățul lui Baltazar[1]! Să mor...; da, dar cu ultimul strigăt al sufletului sfîșiat să pot risipi pentru totdeauna neobrăzatele dezmățuri ale acelora ce n-au avut nici o lacrimă pentru durerile mele!... Dacă-mi este interzisă fericirea dragostei, cupa fericită a zeilor, să-mi rămînă măcar nemurirea lui Erostrat[2] și mîndria demonilor!..."

Astfel delira nenorocitul, strîngînd pana în mîna zbuciumată și căutînd cu disperare în sinistra lui fantezie cu-

---

[1] Rege al caldeenilor. Legenda spune că în timpul unui banchet a văzut o mînă misterioasă, scriind cele trei cuvinte fatale pe peretele din față. Acestea prevesteau sfîrșitul regatului, și descompunerea poporului său, în mezi și perși.

[2] Cetățean obscur din Efesia, care dorind să rămînă nemuritor, a dat foc templului Dianei, una dintre cele șapte minuni ale lumii.

vînte cumplite, infernale, ce aveau să transmită posterității viața sa de martir și să-l răzbune de durerile suferite. Dintr-un vîrtej tumultuos de idei mutilate și violente, de imagini cameleonice, de pasiuni mute și furibunde, nu rezultau decît două idei banale și aproape josnice : invidia pentru fericirea altuia și groaza de moarte ! Cel puțin să fi putut imprima acestor gînduri amprenta sfîșietoare a adevărului în care omul se oglindește înfiorat, neputîndu-se abține totodată să nu admire lugubra profeție ce-l umple de oroare și disperare !... Dar nici măcar aceasta nu-i era îngăduit din cauza instabilității continue a fricii. Forțele sufletului se unesc pentru a crea adevărului o imagine cît mai reală și sublimă ; Giulio în schimb se irosea în fantezii fără de culoare și fără de sfîrșit. Nu era o meditare a înțeleptului ci o rătăcire deșartă a bolnavului. Amestecul chimic al materiei depășea forța spirituală, ceea ce-i o pedeapsă supremă pentru orgoliul pigmeu ! Ah, să trebuiască să mori astfel, văzînd cum se sting, una cîte una, sclipirile propriei tale minți, simțind cum se destramă, atom după atom, materia din care ești plăsmuit, s-o vezi cum atrage după ea, abrutizată, sufletul acela strălucitor și senin care cu puțin timp înainte rătăcea liber și se înălța pînă la ceruri ! Să trebuiască să mori ca un șobolan în hambar sau ca o broască în mlaștină, fără a lăsa o urmă puternică a nașterii, a trecerii tale prin viață !... Să mori la douăzeci și opt de ani însetat de viață, avid de speranță, delirînd de mîndrie și mistuit doar de chin și josnicie ! Să părăsești viața fără un vis, fără o credință, fără un sărut ; mereu numai cu spaima și cu furia că trebuie s-o părăsești !... De ce am fost oare creați ? De ce nu ne-au educat și nu ne-au obișnuit să trăim ca și cum am dăinui în eternitate ?... De ce primul cuvînt pe care ne-a învățat doica n-a fost *moartea ?* De ce nu ne-au obișnuit îndelung s-o privim în față, s-o înfruntăm cu sufletul plin de curaj pe această dușmană ignorantă și ascunsă ce se năpustește pe neașteptate asupră-ne învățîndu-ne că virtutea noastră n-a fost altceva decît josnicie ? Unde sînt răsplata înțelepciunii, iluziile gloriei, mîngîierile sentimentelor ? Toate sînt zvîrlite peste bord pentru ca naufragiul să fie împiedicat, iar cînd valul lacom se deschide larg pentru a înghiți nava, pe cel mai

înalt catarg nu rămîne decît cîrmaciul despuiat şi disperat. Zadarnice sînt eforturile şi lacrimile ; zadarnice rugăciunile şi blestemele. Necesitatea este ineluctabilă şi, trei paşi mai încolo, vuietul confuz al valurilor acoperă strigătele furiosului şi gemetele fricosului. Dedesubt sălăşluieşte nimicul, de jur împrejur uitarea, deasupra misterul. Ce-mi spune filozoful ?... Uită, uită ! Dar cum să uit ? Mintea mea nu e stăpînită decît de această singură idee, nervii mei nu transmit creierului decît o singură imagine ; toate celelalte idei şi imagini sînt moarte pentru mine. Eu m-am cufundat mai mult de jumătate în marea împărăţie a umbrelor ; restul se va cufunda în scurt timp. Dragostea oamenilor, religia libertăţii şi a justiţiei vor dispărea din sufletul meu, asemenea unor fantome concepute pentru a înşela fantomele. Dacă se prăbuşeşte temelia clădirii cum să reziste oare pereţii ?... Ce mai există solid în om dacă însuşi omul se destramă ca aburul dimineţii ? Căldura sentimentului o dată răcită, cuvintele îţi şuieră pe buze ca vîntul ce răzbeşte printr-o crăpătură : deşertăciunea deşertăciunilor şi totul nu-i decît deşertăciune.

Şi totuşi, în ciuda acestor solilocvii deznădăjduite, el relua pana pentru a scrie vreun imn patriotic, cîteva filipice republicane care să-i mîngîie cu o aureolă mult apropiatul său crepuscul. Se ruşina apoi de ce scrisese şi arunca totul pe foc. Cînd exprimi stîngaci ceea ce îţi frămîntă sufletul, după aceea încerci să interpretezi şi mai stîngaci sentimente înceţoşate şi îndepărtate. Giulio se gîndea prea mult la ele şi se fereca prea mult în consideraţii asupra propriului său destin, pentru a putea înţelege, cu demnitate, speranţele şi sentimentele întregii umanităţi. Nu voi afirma că învăţase aceste lucruri ; le găsise în cărţi ; i se înfipseseră în creier ca fantezii la modă şi nimic altceva. Închipuiţi-vă dacă dintr-această temniţă a pasiunilor dureroase şi imediate mai putea el extrage acel entuziasm măreţ şi sincer, singur capabil să dea viaţă operelor de artă !... Declamările erudite ale lui Barzoni şi pedanteria de imitaţie grecească a tînărului Foscolo, atît de aspru satirizate de el, erau mult mai mistuite de entuziasm decît toate ideile sale politice, preluate de la Rousseau şi Voltaire, dar lipsite de orice

urmă de convingere. Giulio își dădea seama de adevăr, își sfîșia pana cu dinții și, sfîrșit, se arunca pe pat. O tuse profundă și încăpățînată îi chinuia nopțile lungi, în timp ce inundat de sudoare, cu dureri în tot trupul și cu fața schimonosită de frică, își pipăia pieptul și respira greu cu plămînii lui vlăguiți pentru a se convinge că moartea era încă departe. În clipele acelea Pisana și Ascanio, apăruți în balconul ce da spre Canalazzo, ciripeau cuvinte de dragoste cu toată tandrețea vocabularului francez, în timp ce excelența sa Navagero, speriat de ocheadele ofițerului, moțăia sau se prefăcea că moțăie, într-un fotoliu. Eu, care nu îndrăzneam să intru în casa aceea, treceam cu gondola mea pe Canalazzo în timpul nopții ; și vedeam, în lumina geamului, profilîndu-se umbrele celor doi amanți. Bietul Giulio ! Bietul Carlino ! Providența, privind lucrurile în ansamblul lor, guvernează totul cu dreptate. Nu există două ființe fericite cărora să nu li se împotrivească, asemenea umbrelor dintr-un tablou, alte două ființe nefericite. De altfel, dacă nefericirea mea era poate mai mică, oricine va fi de acord că eu o și meritam cu mult mai puțin decît Giulio. Nenorocirea răzbună totul, dar nu sfințește nimic, cu atît mai puțin trufia, invidia și desfrîul. Dacă Giulio a vrut să se consume în aceste trei pasiuni urîte, a fost vina lui ; și noi îl vom deplînge, departe de a-l ridica în slăvi. Crucea e un eșafod și numai Hristos a putut-o preface într-un altar.

Vara se apropia de sfîrșit. Mîndrii orășeni din Perasto [1] arseseră plîngînd ultimul stindard al lui San Marco. Republica venețiană murise și un ultim suflu al său mai rătăcea pe orizonturile îndepărtate de prin țărmurile Levantului. Vidiman [2], guvernatorul din Corfu, fratele cel mai înțelept și mai generos al autorităților municipale, suspina cu durere sub samavolniciile francezilor debarcați acolo în chip de stăpîni. Populația scîrbită de slăbiciunea venețienilor, nu accepta să slujească sclavilor ; mai bine să-i slujești direct pe francezi sau pe oricine altul, decît moleșita incapacitate a o sută de patricieni. Ceea ce cu multe secole

---

[1] Orășenii din Perasto, după ce au depus armele, au înmormîntat cenușa drapelului lui San Marco în altarul bisericii lor.

[2] *Vidiman*, numit și Căpitanul Levantului, guvernator ales în 1793. Avea reședința la Corfu, și în vreme de pace se bucura de mare autoritate în Levant. n. tr.

în urmă trebuia respectat prin forţă, se adula mai tîrziu din prudenţă, se tolera apoi din obişnuinţă şi în cele din urmă cădea în dispreţul care urmează totdeauna respectului de care multă vreme s-a beneficiat pe nedrept. În autoritatea municipală aceeaşi neputinţă a fiecărui consiliu genera discordia : Dandolo şi Giuliani predicau republica universală, cel din urmă fără nici un respect faţă de aliaţii suspicioşi. Vidiman înclina spre moderaţie, deoarece istoria l-a învăţat că liniştea noilor guverne depinde de prudenţa şi rărirea schimbărilor. Vociferau între ei, în sala Marelui Consiliu, unde altădată cuvîntul sincer al unui patrician decisese soarta Italiei. Cel mai mare obstacol pentru mine era faptul că trebuia să dau formă de protocol interminabilelor pălăvrăgeli, reciprocelor mustrări fără scop şi fără demnitate. În sfîrşit, marea veste care făcuse să încolţească frica în suflete, izbucni de pe buze cu o rezonanţă de adevărată şi neîndoielnică disperare. Prin tratatul de la Campoformio, Franţa consimţea ca austriecii să ocupe Veneţia şi statele din răsărit şi de pe uscat pînă la Adige. Păstra pentru sine Ţările de Jos austriece şi pentru Republica Cisalpină provinciile Lombardiei veneţiene. Pactul şi cuvintele erau demne de cine le scria.

Veneţia s-a trezit, înfiorîndu-se de letargia sa, ca muribunzii care-şi regăsesc limpezimea minţii în ultimul moment al agoniei. Autorităţile municipale au trimis soli la Directorat şi lui Bonaparte, cerînd să li se permită să se apere. Această frază corespundea aproape aceleia din tratatul mai sus numit, în care se decreta ocuparea Veneţiei. Să ceri călăului o armă ca să te aperi chiar de el este într-adevăr o naivitate în afara oricărei gîndiri logice ! Dar autorităţile îşi cunoşteau propria lor neputinţă şi nu încercau altceva decît să se amăgească pînă la extrema limită. Bonaparte trimise solii la închisoare ; cred că cei trimişi la Paris nici n-au ajuns la timp ca să-şi poată recita comedia. Într-o bună dimineaţă, Villetard, plîngînd cu lacrimi de crocodil, a anunţat în plină adunare că Veneţia trebuia să se sacrifice spre binele întregii Europe, că i se rupea inima din cauza acestui sacrificiu inevitabil, care trebuia suportat cu mult curaj ; că Republica Cisalpină va oferi patria, cetăţenia şi chiar locul unei noi Vene-

ţii celor care se vor refugia de la noua servitute : că tezaurul statului şi vînzarea averilor publice le va uşura acestora exilul oferindu-le oarecare confort. Mîndria firii italiene s-a dezvăluit neîntîrziat la această ultimă propunere. Slabi, mereu în discordie, naivi, flecari, incapabili — da ; venali însă, niciodată ! Întreaga adunare a vociferat indignată ; s-au respins ofertele nedemne, s-a refuzat să se aprobe ceea ce Republica Franceză consimţise atît de uşor şi de barbar, s-a hotărît să se expună poporului problemele de importanţă majoră, cerîndu-i lui să aleagă între servitute şi libertate. Poporul a votat înghesuit, recules, tăcut ; şi votul a fost pentru libertate, apoi autorităţile s-au descompus şi mulţi au plecat în exil de unde cîţiva, printre care şi Vidiman, nu s-au mai întors niciodată. Villetard a scris la Milano despre acest lucru şi Bonaparte i-a răspuns trufaş, batjocoritor, dar furios. Să te laşi strivit dar să nu cedezi este un delict pentru tirani. Serrurier[1] intrase în zilele acelea ca un adevărat cioclu al Republicii. Distruse navele, trimise la Toulon tunuri, cabluri, fregate, corăbii, dădu o ultimă mînă de ajutor la jefuirea vistieriei publice, a bisericilor, a galeriilor de artă, răzui ornamentele de aur ale falnicului vas Bucintoro, iar în rest se ţinu de chefuri, asigurîndu-se pentru totdeauna de remuşcarea de a fi lăsat noilor stăpîni capitalul viu în valoare de o para chioară. Aşa au fost respectate alianţa jurată, protecţia promisă, sacrificiile impuse, poate, în mod josnic şi nu cu generozitate acceptate. Astfel s-a acţionat în Veneţia, apărătoarea creştinismului de păgînismul musulman, în decursul secolelor. Dar porcii aceia nu cunoşteau istoria trecutului ; pregăteau capitole oribile pentru istoria viitorului.

În aceeaşi seară, cînd autorităţile au renunţat la conducere, cei ce-am rămas prietenii libertăţii şi duşmanii curajoşi ai trădării, ne-am întrunit în obişnuita casă din spatele arsenalului. Numărul nostru era mai mic ca de obicei ; unii se eschivau de teamă, iar mulţi plecaseră cu diferite intenţii. Întrunirea a avut loc mai mult pentru a ne încuraja unii pe alţii şi pentru a ne strînge mîna,

[1] General francez (1742—1816), guvernator al Veneţiei în 1797.

decît pentru a delibera. Agostino Frumier nu a venit la adunare, deşi îmi promisese în şoaptă, cu o oră înainte, că vine ; lipsea şi Barzoni, care în urma unei dispute publice cu Villetard se îmbarcase pentru Malta, propunîndu-şi să publice acolo un jurnal antifrancez ; pe Giulio del Ponte nu l-am văzut, dar am bănuit motivul. Lucilio se plimba ca de obicei, de la un colţ la altul al sălii, cu figura liniştită dar cu furtuna în inimă ; Amilcare striga, gesticulînd împotriva Directoratului, împotriva lui Bonaparte, împotriva tuturor ; el susţinea că trebuie să trăim pentru a ne răzbuna ; Ugo Foscolo stătea de o parte cu primele cuvinte din *Jacopo Ortis* săpate pe frunte. Cît despre mine, nu ştiu ce aveam în suflet sau ce-mi exprima faţa. Mă simţeam neputincios ca cel ce suferă fără să înţeleagă de ce. Am auzit cum marea majoritate era dispusă să caute adăpost pe teritoriul Republicii Cisalpine, unde aveau să continue să spere pentru Veneţia ; chiar eu găseam justă o atare alegere, ce făcea onorabil şi activ exilul într-o ţară înfrăţită şi aproape italiană. Îngîmfarea supărătoare a unuia care nu accepta să se încredinţeze ospitalităţii oferite în numele Franţei, şi garantată de însăşi Franţa, nu era prea potrivită în acele momente grele, supreme. Ne-am dat întîlnire la Milano unde — ori în guvern, ori în armată, ori prin cuvînt, prin scris, sau cu pumnul — speram să putem acţiona pentru salvarea comună. Salturile şi schimbările sorţii alternau atît de frecvent în acel timp încît speranţa reînvia din disperarea însăşi, mai încrezătoare, mai nestăvilită ca niciodată. În orice caz, voiam să dăm un exemplu de fermitate şi demnitate veneţiană împotriva acelor acuzări teribile pe care anumite persoane ni le aruncau în spate. Cînd unul, cînd altul pleca pentru a-şi face ordine în lucruri sau ca să adune ceva îmbrăcăminte înainte de a porni în exil. Unul alerga să-şi sărute mama, altul sora sau iubita ; unul îşi strîngea la piept copiii nevinovaţi, altul îşi petrecea, cu durere, ultima noapte contemplînd de pe Riva di Piazzetta Palatul Ducal, cupolele de pe San Marco, galeriile, aceste imagini venerabile şi contopite cu bătrîna regină a mărilor. Lacrimile izbucneau de sub genele lor pios plecate ; şi au fost ultimile lacrimi împrăştiate în voie, pentru o glorioasă comemorare.

Eu rămăsesem singur cu doctorul Lucilio, deoarece nu aveam putere să mă mişc, cînd pe scară s-a auzit un zgomot de paşi grăbiţi, şi Giulio del Ponte, cu culorile morţii zugrăvite pe faţă, s-a năpustit în cameră. Doctorul care vorbise puţin pînă atunci, se întoarse cu multă vehemenţă spre el ca să-l întrebe ce avea şi de ce întîrziase atîta. Giulio nu-i răspunse nimic, ci rămase cu ochii rătăciţi, limba încleştată, părînd incapabil să înţeleagă ce i se spunea. Lucilio i-a ciufulit părul negru prin care luceau cîteva fire argintii, l-a apucat de braţ şi l-a tras cu forţa în faţa luminii.

— Giulio, am să-ţi spun eu ce ai, rosti el cu o voce scăzută dar tăioasă, tu mori pentru o durere personală, acum cînd nu ţi-e permis să mori decît pentru durerea tuturor !... Tu te laşi învins în mod josnic de ftizia care te consumă, acum cînd ar trebui să te înalţi cu sufletul invincibil spre martiriu ! ...Eu sînt medic, Giulio ; nu vreau să te înşel. O pasiune crescută din mînie, din orgoliu, din ambiţie, te distruge în mod lent : muşcătura ei înveninată este incurabilă. Ai să sucombi, fără îndoială. Dar crezi că sufletul nu poate să se ridice deasupra bolii trupeşti şi să prescrie pentru sine un sfîrşit mare, glorios ?...

Giulio cu privirea rătăcită îşi pleca obrajii, fruntea. Tremura din cap pînă în picioare, tuşea din cînd în cînd şi nu putea articula nici un cuvînt.

— Crezi tu, reluă Lucilio, crezi tu că sub scoarţa asta a mea dură şi glacială nu se ascund chinuri asemănătoare care m-ar determina să prefer infernul, şi cu atît mai mult mormîntul, chinului de a trăi ? Ei bine : eu nu vreau să mor văitîndu-mă, compătimindu-mă, avînd grijă numai de mine, ca berbecul înjunghiat !... Cînd trupul îţi va fi consumat, sufletul va fugi din el liber, puternic, fericit mai mult ca oricînd. Giulio, lasă corpul tău să moară, dar apără-l de josnicie, apără de abjecţie un spirit nemuritor !...

Priveam cu uimire grupul acesta de două persoane, dintre care una părea să-i insufle celeilalte curajul şi viaţa. La cuvintele şi la atingerea doctorului, Giulio îşi îndreptă spatele, ochii i se însufleţiră ; ruşinea îi umbri cu nobleţe fruntea, iar sufletul redeşteptat pentru un

mare sentiment coloră cu o sublimă splendoare semnele apropiatei morţi. Nu mai tuşea, nu mai tremura : emoţia entuziasmului venea în urma sudorii morţii, gura îi bîlbîia încă fraze frînte şi confuze, dar numai din nerăbdarea căinţei şi a generozităţii. A fost un adevărat miracol.

— Ai dreptate, a răspuns el în cele din urmă cu o voce calmă şi profundă. Pînă acum am fost un laş ; şi nu voi mai fi, cu siguranţă. Va trebui să mor, dar voi muri ca un brav şi descompunerea trupului meu va duce la salvarea sufletului meu !... Îţi mulţumesc Lucilio !... Am venit aici din întîmplare, din obişnuinţă, din disperare : am venit dezolat, înjosit, bolnav ; voi pleca cu dumneata, sigur, demn şi însănătoşit ! Spune-mi, unde trebuie să mergem, eu sînt gata !...

— Vom pleca mîine dimineaţă la Milano, reluă Lucilio, acolo se va găsi o puşcă pentru fiecare dintre noi ; un soldat nu este întrebat dacă e bolnav sau sănătos, ci dacă are tărie sufletească şi voinţă !... Giulio, te asigur, nu vei muri tremurînd de frică şi tînjind după viaţă. Vom părăsi împreună acest secol de iluzii şi josnicii pentru a ne adăposti mulţumiţi în sînul eternităţii !...

— O, şi eu, am exclamat, şi eu am să plec împreună cu voi !...

I-am strîns mîna doctorului şi mi-am aruncat braţele de gîtul lui Giulio, strîngîndu-l ca pe un frate. Era atît de uimit şi de emoţionat, încît nici o soartă nu i se părea mai bună ca aceea de a muri alături de astfel de tovarăşi.

— Nu, tu nu trebuie să pleci acum, a adăugat cu blîndeţe Lucilio ; tatăl tău are alte intenţii ; te vei sfătui cu el, deoarece e de datoria ta s-o faci. Cît despre tatăl meu, chiar azi am primit vestea morţii sale. Vedeţi bine că acum am rămas singur ; lipsit pentru totdeauna de afecţiunile ce închid o mare parte din viaţa noastră între pereţii casei părinteşti. Pentru mine orizontul se lărgeşte tot mai mult ; de la Alpi pînă în Sicilia văd acum o singură casă. O locuiesc cu unicul sentiment că nu va muri niciodată, niciodată, nici măcar o dată cu moartea mea.

Amintirea mănăstirii Santa Teresa străbătu ca un fulger ochii lui Lucilio în timp ce rostea aceste cuvinte ; dar fără să-i altereze de loc sunetul liniştit al vocii, şi nici

să lase vreo urmă de melancolie sau descurajare pe figura sa. Orice chin dispărea în siguranţa aceea mîndră a unui spirit ce simte în sine o parte din eternitate. Atunci ne-am despărţit ; un rămas bun sever, fără durere, fără lacrimi. În ultimele noastre discuţii nu şi-au aflat loc numele Clarei nici al Pisanei. Aşadar, celor trei de faţă, chiar şi lui Lucilio, sînt sigur, o dragoste nefericită ne sfîşia inima. Cei doi se îndreptară spre spital, hotărînd plecarea pentru dimineaţa următoare în zori ; eu am pornit încovoiat şi grăbit, în căutarea tatălui meu. Nu ştiam ce intenţii avea, deoarece Lucilio nu voise să-mi spună mai mult, iar eu abia aşteptam să le cunosc, pentru a-mi descărca apoi propria-mi durere în vreun mare şi util sacrificiu, urmînd exemplul lui Giulio.

CAPITOLUL XIII

Un Jacopo Ortis şi un Machiavelli veneţieni. În sfîrşit încep s-o cunosc pe mama după douăzeci de ani de la moartea ei. Veneţia între două istorii. O familie greacă la San Zaccaria. Tatăl meu la Constantinopol. Spiro şi Aglaura Apostulos.

Nu l-am găsit acasă pe tata ; bătrîna servitoare mahomedană s-a exprimat prin atîtea semne şi gesturi negative încît m-am convins că vrea să-mi spună că nu ştia nici cînd se va întoarce. Chibzuiam în gînd să-l aştept, cînd ea-mi întinse un bilet, explicîndu-mi prin semne că era ceva urgent. Credeam că erau cîteva rînduri lăsate de tata, dar am văzut scrisul lui Leopardo. „Nu eşti acasă, îmi scria el, aşa că îţi las aceste două rînduri. Am nevoie de tine foarte urgent pentru un serviciu pe care nu mi-l vei mai putea face peste trei ore." Alte explicaţii nu erau. Am făcut-o pe bătrîna maură să înţeleagă, în ciuda nepriceperii mele, că voi fi înapoi în scurt timp, mi-am luat pălăria şi am alergat pînă la Ponte Storto. Ce vreţi ? Biletul nu spunea nimic, în aceeaşi dimineaţă îl lăsasem pe Leopardo grav şi taciturn, ca de obicei, dar sănătos şi echilibrat. Totuşi, în adîncul sufletului, presimţeam acum o nenorocire şi aş fi vrut să am aripi la picioare ca să zbor. Uşa casei era deschisă, o luminiţă se zărea jos, la capătul scării ; am intrat în camera lui Leopardo şi l-am găsit aşezat într-un fotoliu cu obişnuita lui gravitate întipărită pe faţă dar cu o paloare şi mai pronunţată. Privea fix candela, dar la intrarea mea îşi îndreptă ochii spre mine şi, fără să vorbească, schiţă un gest de salut. „Mulţumesc, părea să-mi spună, că ai venit totuşi la timp !" M-am speriat de atitudinea lui, de liniştea aceea şi l-am întrebat cu o vădită îngrijorare ce se întîmplase cu el de stătea astfel şi cu ce l-aş putea ajuta.

— Cu nimic, mi-a răspuns întredeschizînd cu greu buzele, asemenea cuiva care în timp ce vorbeşte e gata

să adoarmă, vreau să-mi ții tovărășie ; iartă-mă dacă nu voi vorbi prea mult, dar mă cam doare stomacul !

— Dumnezeule, să chemăm atunci medicul ! am exclamat eu. Știam că Leopardo nu obișnuia să se vaite pentru un fleac, iar chemarea aceea nocturnă îmi răstălmăcea temerile lui.

— Medicul ! a răspuns el cu un surîs nespus de trist. Află, Carlino, că acum o oră am înghițit două pastile de sublimat corosiv !...

Am scos un strigăt de groază, dar el și-a astupat urechile și a adăugat :

— Încet, încet, Carlino ! Soția mea este dincolo, doarme în a doua cameră ! Ar fi păcat s-o deranjăm, cu atît mai mult cu cît este însărcinată și starea asta nouă a ei îi dă o proastă dispoziție.

— Dar nu, pentru Dumnezeu, Leopardo, lasă-mă ! (El îmi strîngea cu toată puterea încheietura mîinii.) Poate ar mai fi ceva de făcut, un antidot bun, un remediu salutar, ce știu eu... lasă-mă, lasă-mă...

— Carlino, totul este inutil !... Singurul bine pe care îl voi accepta de la tine, va fi, după cum ți-am spus, o ultimă oră de tovărășie. Resemnează-te, din moment ce vezi că eu sînt mai mult decît resemnat, ba chiar dornic să mor ; antidotul și doctorul vor ajunge cu o jumătate de oră prea tîrziu ; de o săptămînă am studiat capitolul toxicologic de care aveam nevoie. Vezi, acum sînt la a doua fază a simptomelor. Simt că-mi ies ochii din orbite... Numai de-ar sosi mai repede preotul în căutarea căruia s-a dus portăreasa... Sînt creștin și vreau să mor după toate datinile strămoșești.

— Dar nu, Leopardo, te implor !... lasă-mă să încerc cel puțin ! Este imposibil să te las să mori în felul acesta !...

— Așa vreau, Carlino, așa vreau ; dacă-mi ești prieten, trebuie să-mi satisfaci o dorință. Stai lîngă mine și să sfîrșim discutînd ca Socrate.

Mi-am dat seama că nu era nimic de sperat de la un calm atît de înfiorător ; m-am așezat lîngă el deplîngînd momentul trist de rătăcire în care se pierduse atît de mizerabil unul dintre caracterele cele mai robuste cunoscute de mine vreodată. Grija lui de a trimite după preot dezvăluia o surprinzătoare dezordine a minții la un sinu-

cigaş ; pentru că n-ar fi trebuit să ignore că fapta comisă de el era privită de religie ca un păcat grav şi mortal. Păru să-mi ghicească aceste gînduri, deoarece se pregăti să le respingă fără ca eu să mă fi străduit să le exprim.

— Nu-i aşa, Carlino, că te uimeşte ideea asta fixă a mea de a avea un duhovnic ? Ce vrei ? Printr-o împrejurare fericită am uitat de multe luni că Dumnezeu interzice sinuciderea ; acum mi-am amintit şi este adevărat că apropierea morţii ajută minunat memoriei. Dar din fericire este prea tîrziu ! E prea tîrziu. Domnul mă va pedepsi din cauza acestei îndelungi distracţii, dar sper că nu va fi prea sever cu mine şi că voi scăpa de acest necaz doar cu o trecere prin purgatoriu. Am suferit atîta, Carlino, am suferit atîta în viaţa asta !...

— Oh blestem, blestem să cadă pe capul celor ce te-au împins la un sfîrşit atît de nenorocit !... Leopardo, te voi răzbuna : jur că te voi răzbuna !

— Taci, taci, prietene ; n-o trezi pe soţia mea care doarme. Eu te îndemn totuşi să ierţi cum iert şi eu. Ba chiar te numesc legatar perpetuu al iertărilor mele, astfel ca nimeni să nu aibă neplăceri după moartea mea ; şi-ţi recomand să nu divulgi nimănui că mi-am provocat singur moartea. Ar fi mare scandal şi s-ar putea ca unii să aibă regrete sau remuşcări. Vei spune c-a fost un anevrism, o lovitură fulgerătoare, ce ştiu eu ? Mă voi înţelege mai bine cu preotul. Şi astfel sper să mor în pace, lăsînd în urma mea pacea.

— Oh Leopardo, Leopardo ! Un suflet ca al tău să moară în felul ăsta ! Cu atîta bunătate, cu atîta forţă şi dîrzenie cîtă aveai tu !...

— Ai dreptate, acum doi ani nici eu nu mi-aş fi imaginat această nerozie. Dar am făcut-o şi acum orice vorbă e de prisos. Durerile, umilinţele, decepţiile se adună aici înăuntru (şi îşi atingea pieptul), pînă cînd, într-o bună zi, paharul se revarsă şi, adio judecată ! Aşa trebuie să mă exprim pentru a mă scuza în faţa lui Dumnezeu.

Atunci am văzut sau, mai bine zis, am ghicit chinurile nesfîrşite ale acestei sărmane inimi atît de sinceră şi pură ; neliniştile firii lui deschise şi leale, atît de nedemn trădată : delicateţea sufletului său eroic, hotărît să nu vadă nimic, şi să moară fără a lăsa asasinilor săi nici

măcar pedeapsa remuşcării. N-am spus nici un cuvînt despre aceasta, respectînd nobila discreţie a muribundului. Leopardo a reînceput să vorbească cu voce mai adîncă şi mai istovită : membrele i se înţepeneau, iar pielea prindea puţin cîte puţin o culoare cenuşie.

— Vezi prietene, pînă ieri mă gîndeam la asta, dar mă apăram în mod eroic. Aveam o patrie de iubit şi speram cîndva s-o servesc uitînd de toate celelalte. Acum şi iluzia aceasta a dispărut... a fost chiar lovitura decisivă.

— Oh nu, Leopardo, nu e totul pierdut !... Dacă-i aşa, te vei însănătoşi, întoarce-te şi trăieşte cu noi : vom păstra patria în inimă pretutindeni pe unde vom merge, vom instrui, vom propaga sfînta religie. Sîntem tineri : ne surîd timpuri mai bune, lasă-mă...

Mă ridicasem în picioare, dar el mă ţinea pe loc, de braţ, cu o putere spasmodică, forţîndu-mă să mă aşez iar. Un surîs vag şi melancolic rătăcea pe chipul lui descompus în preajma morţii ; niciodată frumuseţea sufletului nu a triumfat mai deplin asupra frumuseţii trupului. Aceasta din urmă dispăruse aproape cu totul, însă prima încă mai respira în toată splendoarea, pe faţa sa cadaverică.

— Rămîi, îţi spun, adăugă el cu un efort vrednic de compătimire, oricum ar fi prea tîrziu să mai faci ceva. Păstrează, prietene, credinţa ta candidă ; îţi recomand aceasta pentru că este, dacă nu altceva, un stimulent puternic pentru fapte frumoase şi onorabile... Cît despre mine, plec fără părere de rău... Sînt sigur că aş fi aşteptat zadarnic. Eram obosit, obosit, obosit !...

Spunînd acestea, mîinile îi alunecară în jos, iar capul, bălăbănindu-se, îi căzu şi se sprijini de umărul meu. Atunci, m-am ridicat să alerg după ajutor, dar şi-a revenit puţin şi, dîndu-şi seama de intenţiile mele, mi-a interzis orice mişcare.

— N-ai înţeles ? a murmurat răguşit. Numai pe tine te doresc... şi pe preot !...

Din păcate l-am înţeles şi mi-am îndreptat privirea plină de ură şi dezgust spre uşa în spatele căreia Doretta dormea liniştit. Apoi mi-am petrecut braţul pe după gîtul lui Leopardo, şi văzînd că în poziţia aceea spasmele pă-

reau să se diminueze, m-am străduit să-l țin astfel sprijinit. Greutatea lui pe brațele mele sporea și tremuram tot, nu știu dacă de efort sau de durere, cînd intră portăreasa cu preotul. Bătînd zadarnic la ușa parohului, ea adusese pe un altul, întîlnit cu totul întîmplător. Acesta, rezervat la început, se hotărîse apoi s-o urmeze auzind că era vorba de o boală fulgerătoare după cum îi definise Leopardo portăresei răul lui. Dar mare-mi fu uimirea cînd, ridicînd ochii, în preotul de față l-am recunoscut pe părintele Pendola !... Și el, preacinstitul preot, a scos un țipăt desigur nu mai slab ca al meu, încît rămaserăm o clipă încremeniți, surpriza interzicîndu-ne orice altă mișcare. Leopardo, din cauza tăcerii aceleia, își înălță cu multă greutate privirea și de cum și-o fixă pe chipul preotului, sări în picioare de parcă l-ar fi mușcat un șarpe de piept. Preotul se retrase cu cîțiva pași și portăreasa, de frică, lăsă să-i scape lumînarea din mînă.

— Nu vreau să-l văd ! Să plece, să plece repede ! striga Leopardo zbătîndu-se în brațele mele ca un posedat.

Preotul avea o poftă extraordinară să accepte sfatul ; dar îl reținu rușinea de portăreasă și vru, oricît de rău ar fi făcut-o, să salveze onoarea hainei preoțești. Acest lucru îi reuși mai ușor decît bănui el, deoarece Leopardo se potolise repede din furia de la început și devenise blînd ca un mielușel. Bunul părinte se apropie de el cu delicatețe și cu un surîs angelic și începu să-i încurajeze sufletul cu un glăscior pornit drept din inimă.

— Preacucernice părinte, te rog să pleci ! îi șopti la ureche Leopardo cu glas stins și amenințător.

— Dar fiule drag, gîndește-te la suflet, gîndește-te că mai ai cîteva minute, și că eu, oricît de nedemn slujitor al Domnului, pot...

— Mai bine nimeni decît dumneata, părinte, îl întrerupse, tăios, Leopardo.

Portăreasa, foarte nemulțumită de acel spectacol, se întoarse la treburile ei, iar preaprudentul preot socoti nimerit să nu mai insiste. Ne dădu sfînta sa binecuvîntare și se duse pe unde venise. Leopardo îl opri în ușă, strigîndu-i :

— Din pragul mormîntului, o ultimă amintire, părinte, o ultimă amintire spirituală, dumneavoastră care știți să

vă rugaţi pentru sufletul altora. Dumneavoastră vedeţi cum mor : liniştit, vesel, senin. Ei bine, ca să mori astfel trebuie să trăieşti cum am trăit eu. Vedeţi, dumneavoastră în zadar veţi rîvni spre o asemenea fericire, vă veţi aminti de mine în momentul crucial şi veţi trece pe lumea cealaltă tremurînd înspăimîntat, ca acela ce-şi simte înfipte în carne ghearele diavolului ! Noapte bună părinte ; în zorii dimineţii, somnul meu va fi mai liniştit decît al dumneavoastră.

Părintele Pendola trînti uşa, cu un gest de dezgust şi de compasiune ; pun rămăşag că jos, pe scară, mai făcu multe alte gesturi de supremă satisfacţie că scăpase atît de ieftin. Leopardo nu se mai gîndi la el şi mă rugă să mă duc iute după alt duhovnic. Într-adevăr, l-am dat în grija portăresei, am plecat şi am tras cu atîta putere de clopotul de la poarta parohului încît am reuşit să-l scot din vizuină şi să-l conduc la muribund. În timpul absenţei mele, starea acestuia se înrăutăţise atît de mult, încît văzîndu-l în altă parte cu greu l-aş fi recunoscut. Totuşi sosirea preotului l-a mai reconfortat oarecum şi cîtva timp i-am lăsat singuri ; reintrînd, l-am găsit, deşi în luptă cu ultima fază a agoniei, mai calm şi mai senin ca oricînd.

— Aşadar, fiul meu, te căieşti într-adevăr, de cumplitul păcat comis ? îi repetă duhovnicul. Recunoşti alături de mine că ţi-ai pierdut speranţa în providenţă, că ai vrut să distrugi prin forţă opera lui Dumnezeu deşi nu-i este îngăduit unei creaturi să-şi asume drepturile de judecător al hotărîrilor divine ?

— Da, da, părinte, răspunse Leopardo cu o uşoară ironie pe care n-o putea înlătura şi poate că numai eu am observat-o, deoarece nici el însuşi, muribundul, nu-şi mai dădea seama de ea.

— Şi ai făcut tot ceea ce ţi-a stat în putere ca să împiedici efectele delictului dumitale ? îl mai întrebă o dată preotul.

— Trebuie să ne resemnăm, adăugă cu un fir de voce muribundul, nu mai avem timp... Părinte, două pastile de sublimat sînt o otravă prea puternică !...

— Bine, iertarea păcatelor acordată de mine să-ţi fie primită şi de Dumnezeu.

Şi începu să rostească rugăciunile pentru cei în agonie. Atunci venele muribundului începură să se umfle, mîinile să se răsucească, buzele să se usuce ; ochii i se dădeau peste cap, totuşi spiritul domina puternic, neînfricat, în furtuna vijelioasă a morţii ce-i frămînta tot trupul. Păreau două fiinţe diferite, una contemplînd chinurile celeilalte cu impasibilitatea unui inchizitor. Parohul i-a dat atunci ultima împărtăşanie şi atitudinea lui Leopardo în aşteptarea morţii avu pietatea solemnă a unui adevărat creştin. Liniştea revenise în toată făptura lui. Liniştea solemnă care precede moartea : am putut admira cîtă influenţă are religia asupra unui suflet bărbătesc, măreţ ; şi atunci am fost pentru prima dată invidios pe sublimele crezuri, mie pe veci negate. Moartea bătrînei contese di Fratta mă făcuse să le discreditez ; moartea lui Leopardo a făcut ca să-mi apară din nou venerabile şi sublime. Este adevărat însă că tăria de caracter a lui Leopardo putea da un exemplu bun, şi susţinută de credinţă şi fără.

Peste cîteva clipe, suferi un nou atac de dureri cumplite, care fu ultimul ; respiraţia îi deveni tot mai slabă şi regulată ; ochii îi erau întredeschişi, contemplînd parcă o viziune încîntătoare, mîna i se înălţa, cînd şi cînd, ca spre a mîngîia vreun înger din acei ce veneau în întîmpinarea sufletului său. Erau fantasmele aurite ale tinereţii sale rătăcindu-i prin faţă în amurgul ceţos al delirului ; erau speranţele lui cele mai frumoase, visele cele mai strălucitoare ce luau forme vizibile şi aparenţele realităţii în ochii muribundului ; era răsplata unei vieţi virtuoase şi neprihănite sau presentimentul paradisului. Din cînd în cînd mă fixa surîzînd şi dădea semne că mă recunoaşte ; îmi lua mîna în mîinile sale pentru a o apropia de inimă ; de inima aceea ce nu mai bătea aproape de loc, dar totuşi nespus de valoroasă şi plină de afecţiune. A fost un moment cînd a dat să se ridice şi mi s-a părut că-l văd desprins de pămînt într-o admirabilă atitudine de inspiraţie şi profeţie. A pronunţat cu mîndrie numele Veneţiei ; apoi din nou a căzut, istovit, revenind la fantasmele sale !

În pragul momentului fatal, l-am văzut deschizînd buzele într-un zîmbet ce nu mai strălucise de mult pe chipul lui robust şi majestuos ; şi-a vîrît mîna în sîn şi

a scos o iconiță pe care și-a oprit de mai multe ori buzele. Fiecare sărut era mai lent și mai puțin vibrant; s-a desprins surîzînd pentru a-și înălța sufletul către Dumnezeu și ultima sa răsuflare i-a ieșit atît de plină, atît de sonoră din piept încît părea să spună: „Iată-mă în sfîrșit liber și fericit!" Iconița, căreia îi consacrase ultima suflare a vieții, alunecînd a căzut în mîna mea; am primit-o ca pe un zălog, ca pe o moștenire sacră și am îngenuncheat în fața mortului aceluia ca în fața lui Dumnezeu. Niciodată n-am mai văzut o moarte asemănătoare; parohul a stropit cu apă sfințită cadavrul și a plecat ștergîndu-și ochii și asigurîndu-mă că avea să-i facă o îngropăciune sacră chiar dacă i s-ar interzice de către ceilalți preoți canonici. Lipsa de sfințenie a perioadei aceleia permitea să nu se țină strict seama de reguli. Rămas singur, am dat frîu liber durerii mele, am sărutat cu nesaț chipul lui de sfînt, de martir, l-am scăldat în lacrimi, l-am contemplat îndelung, îndrăgostit parcă de pacea supraomenească pe care o emana. Am cunoscut mai multă virtute într-o oră de colocviu cu un mort, decît dintr-o întreagă conviețuire printre vii. Lumînarea era pe sfîrșite; prima lumină a zorilor se întrezărea printre perdele, cînd îmi trecu prin minte că-mi revenea neplăcuta sarcină de a o anunța pe Doretta de moartea soțului ei. Acest gînd m-a cutremurat. Mă pregăteam tocmai să bat la ușă cînd am auzit dincolo un zgomot ușor de pași; ușa se deschise încet, încet, și în fața mea apăru figura puțin palidă și bănuitoare a lui Raimondo Venchieredo. Am scos un țipăt îngrozitor, de-am stîrnit toate ecourile casei și m-am repezit să-l îmbrățișez pe Leopardo, vrînd parcă să-l protejez și să-l mîngîi, ferindu-l într-un fel de insulta aceasta postumă. Raimondo, în prima clipă, nu înțelese nimic, bîlbîi nu știu ce despre gondolă și despre Fusina și se grăbi să plece. Aflai, mai tîrziu, că el îl trimisese pe Leopardo la Fusina cu ordinul de a se opri acolo aproape toată ziua ca să-l aștepte pe tatăl său care trebuia să sosească, și căruia urma să-i încredințeze un plic foarte important. Leopardo plecase într-adevăr pe la Ave Maria, dar pe la mijlocul drumului, dîndu-și seama că uitase scrisoarea, se întoarse s-o ia pe la ora trei noaptea. Atunci îl văzuse pe Raimondo intrînd pe furiș în casa sa și în

camera Dorettei ; restul şi-l poate imagina oricine. Este adevărat, printre altele, că sublimatul şi-l procurase de la un farmacist încă de dimineaţă, după ce asistase la adunarea autorităţilor municipale unde Villetard rostise sentinţa de moarte împotriva Veneţiei. Pare că ultima infamie ce-i pătase onoarea nu făcuse altceva decît să grăbească o hotărîre de mult gîndită şi luată pentru multe motive. Scrisoarea adresată lui Venchieredo şi scrisă de mîna părintelui Pendola a fost găsită în sertarul mesei din faţa lui.

Toate acestea eu nu le ştiam pe atunci, dar intuisem ceva asemănător. Din acest motiv, n-am tolerat ca Raimondo să fugă în felul acela fără să cunoască măcar înfiorătoarea tragedie petrecută din cauza lui. Am alergat după el în prag, l-am apucat de umeri şi l-am tîrît tremurînd, în genunchi, în faţa cadavrului lui Leopardo.

— Priveşte, i-am spus, trădătorule ! Priveşte !...

El se uită îngrozit şi abia atunci îşi dădu seama de paloarea mortală a trupului aceluia neînsufleţit. Realizînd cele întîmplate, scoase un strigăt mai strident şi mai sfîşietor decît al meu şi se prăbuşi înspăimîntat, ca lovit de trăsnet ; toate se petrecură într-o fracţiune de secundă. Acest al doilea strigăt i-a adus în odaie pe portăreasă, pe Doretta şi pe toţi cei ce locuiau în casă. Raimondo îşi revenise, dar abia se mai ţinea pe picioare. Doretta îşi smulgea părul şi nu mai ştiu dacă ţipa sau plîngea ; ceilalţi priveau îngroziţi spectacolul acela lugubru, întrebîndu-se în şoapte, unul pe altul, cum se petrecuseră lucrurile. Mi-era dat să mint şi nu mi-a fost greu, deoarece mă gîndeam să îndeplinesc cu scrupulozitate dorinţa prietenului meu. Dar nu m-am putut abţine ca, punînd moartea pe seama unui atac de cord, vocea mea să nu exprime cu totul altceva. Raimondo şi Doretta m-au înţeles şi au suportat, în faţa privirii mele neînduplecate, ruşinea vinovăţiei lor. Am plecat din casa aceea în care mă gîndeam să revin în ziua următoare pentru a-mi însoţi prietenul la locul de veci ; ce era în sufletul meu, ce era în gîndul meu, nu vreau să vă destăinuiesc acum. Priveam, cînd şi cînd, cu o aviditate de nedescris apa tulbure şi adîncă a canalelor ; tata mă aştepta, iar alţi martiri mă invitau pe drumul Milanului la dura ispăşire a exilului.

Într-adevăr tata mă aştepta de o oră şi-şi pierduse răbdarea văzînd că nu mă mai întorc. M-am scuzat, povestindu-i întîmplarea aceea atît de atroce, dar el îmi luă cuvîntul din gură exclamînd :

— E nebun ! Nebun ! Viaţa e o comoară ; trebuie s-o valorifici bine, pînă la ultimul ban !

Am rămas dezgustat oarecum de atîta calm, dar n-am vrut de fel să mă opun dorinţelor lui, după cum nu mă convinseseră, cu o seară înainte, mărturisirile ciuntite ale lui Lucilio. El în schimb, fără ca eu să depun vreun efort, intră direct în subiect.

— Carlino, m-a întrebat, spune-mi adevărul, de cîţi bani ai tu nevoie pe an ca să te întreţii ?

— M-am născut cu două braţe puternice, i-am răspuns rece. Mă voi folosi de ele !...

— Nebun, şi tu eşti nebun ! exclamă. Şi eu m-am născut cu mîini şi le-am făcut să muncească de minune ; dar din acest motiv n-am refuzat niciodată un ajutor de la prieteni. Ia-o cum vrei, sînt tatăl tău şi am dreptul să te sfătuiesc, ba la nevoie chiar să-ţi poruncesc. Nu mă privi cu atîta trufie !... Nu-i nevoie !... Te compătimesc, eşti tînăr, ţi-ai pierdut capul. Nici eu nu mai ştiam ieri dacă-s mort sau viu, şi eu am suferit, vezi, mai mult ca oricine în lume, văzînd cum se răstoarnă toate speranţele mele chiar din pricina acelora cărora le încredinţasem săvîrşirea lor ! Şi eu am plîns, da, am plîns de furie, fiind luat în rîs, batjocorit şi plătit pentru cei şapte ani de servicii şi de sacrificii cu ingratitudine şi cu trădare... Dar azi, azi rîd de toate acestea !... Am în minte un gînd măreţ, acesta mă va stăpîni poate luni, poate ani întregi ; sper să reuşesc mai bine decît la prima experienţă şi ne vom revedea noi. Omul, vezi, este un animal foarte slab, un viitor părinte al nimicului ; dar azi nu-i încă un nimic !... Şi cît timp nu-i un nimic, poate fi prima verigă a unui lanţ de care să depindă totul... Fii atent, Carlino ! Sînt tatăl tău, te stimez şi te iubesc mult ; tu trebuie să accepţi sfaturile experienţei mele ; trebuie să te păstrezi pentru viitorul pe care mă străduiesc să-l pregătesc pentru tine şi pentru ţară. Gîndeşte-te că nu eşti singur, că ai prieteni şi rude refugiate, neputincioase, nevoiaşe ; îţi va fi plăcut cîteodată să ai o pîine pe care s-o împarţi

cu ei. Aici, în acest carnețel sînt cîteva milioane pe care eu le consacru unei mari tentative de justiție și răzbunare ; banii îți erau destinați ție, dar acuma nu mai sînt. Vezi că-ți vorbesc deschis și sincer !... Fii și tu, deci, la fel de sincer, și spune-mi cît îți trebuie ca să trăiești lipsit de griji timp de un an de zile.

M-am supus logicii paterne rezolutive și am replicat că trei sute de ducați mi-ar fi fost mai mult decît suficienți.

— Bravo, fiule ! a răspuns tata. Ești un om cinstit. Iată o poliță de șapte mii de ducați la casa Apostulos în San Zaccaria, pe care o vei încredința chiar azi reprezentantului ei. Acolo vei da de niște oameni cumsecade, generoși și cinstiți ; un bătrîn care este perla negustorilor corecți va fi pentru tine un al doilea tată ; un tînăr de curînd reîntors din Grecia, care face cît douăzeci de venețieni de-ai noștri ; o tînără pe care o vei iubi ca pe sora ta ; o mamă ce te va iubi ca propria ta mamă. Încrede-te în ei : prin intermediul lor vei avea vești de la mine deoarece intenționez să mă îmbarc înainte de amiază ca să nu văd mișelia acestei zile. Casa cumpărată cu două mii de ducați rămîne în proprietatea ta, am și făcut actul de donație. În birou vei găsi cîteva însemnări ce aparțineau mamei tale. Sînt moștenirea ei și îți revine dreptul asupra lor. Cît despre viitorul tău nu-ți dau sfaturi pentru că nu ai nevoie de ele. Unii continuă să-și pună speranța în francezi și emigrează în Republica Cisalpină. Tu vezi-ți de treburile tale ; și nu înceta să te gîndești la Veneția ; nu te lăsa orbit nici de noroc, nici de bogății, nici de glorie. Gloria există numai cînd ai o patrie ; prețuiește norocul și bogățiile numai în măsura în care sînt asigurate de libertate și de dreptate.

— Nu-ți fie teamă, tată, am răspuns oarecum emoționat de aceste recomandări, care deși exprimate cam impulsiv și într-un jargon mai mult decît venețian, nu erau mai puțin generoase. Mă voi gîndi mereu la Veneția !... Dar de ce n-aș putea pleca și eu ca să particip la planurile dumitale, să fiu tovarăș al tuturor strădaniilor dumitale ?...

— Îți voi spune, fiule : tu nu ești destul de turc ca să aprobi toate mijloacele mele ; eu sînt ca un chirurg

care, în timp ce operează, nu acceptă în jurul lui femeiuşti plîngăreţe. N-o spun ca să te jignesc; dar ţi-o repet: nu eşti destul de turc, şi aceasta ar putea să-ţi facă cinste; cît despre mine ar însemna să-mi pierd libertatea de acţiune, singura care poate grăbi lucrurile din lumea asta. Şi un om de şaizeci de ani, Carlino, se grăbeşte, se grăbeşte mult! De altfel în aceste ţinuturi nu prisosesc de loc tinerii robuşti şi cu o gîndire sănătoasă ca a ta; este bine să rămîneţi aici dacă vreţi să învăţaţi de la noi ce aveţi de făcut. Aici sau în altă parte trebuie să se încurce iţele. La Ancona, la Napoli, fierberea este nemaipomenită; cînd focul se va întinde, cine l-a provocat ar putea să se ardă; atunci va veni rîndul vostru, adică al nostru. De asta te sfătuiesc să rămîi, şi să mă laşi pe mine singur acolo unde bătrîneţea poate s-o scoată la capăt mai bine decît tinereţea, iar banul să aibă putere mai mare decît vigoarea corpului şi vitejia sufletului.

— Tată, ce vrei să spun?... Am să rămîn!... Dar aş putea să ştiu măcar unde pleci?

— Plec în Orient, în Orient să mă înţeleg cu turcii, pentru că aici n-am glas să mă fac înţeles. Peste puţin, dacă nu vei auzi vorbindu-se de mine, vei auzi vorbindu-se de turci. Atunci vei putea totuşi să gîndeşti că eu am fost autorul. Mai mult nu-ţi pot spune, deoarece deocamdată nu sînt decît nişte fantome de proiecte.

Tata trebuia să plece pentru a ajunge la timp la căpitanul vasului ce ridica ancora spre Levant. L-am însoţit şi n-am mai putut afla altceva decît că pleca drept la Constantinopol unde se putea opri mult sau puţin, în funcţie de împrejurări. Desigur, gîndurile sale nu erau nici meschine, nici josnice, iar persoana lui căpătase o mai mare prestanţă, avînd o înfăţişare de o autoritate neobişnuită pînă atunci. Purta obişnuita sa tichie şi obişnuiţii pantaloni armeneşti, dar pe sub genele încărunţite, îi strălucea un foc cu totul nou. Către ora nouă se sui pe navă cu servitoarea lui credincioasă şi cu o mică valiză; şi fără să scoată un suspin, fără să transmită salutări nimănui, a luat de bunăvoie drumul exilului, cu îndrăzneala tînărului ce ar avea în faţa ochilor certitudinea unui apropiat triumf. M-a sărutat de parcă urma să ne

revedem a doua zi, mi-a atras atenţia asupra vizitei la Apostulos ; apoi a coborît sub covertă, iar eu m-am întors la gondola care ne condusese la bord.

Oh, cît de singur, de mizer şi părăsit m-am simţit cînd am păşit din nou pe pavajul Piazzettei !... Inima mea se îndreptă cu un suspin spre Pisana ; dar m-am oprit la jumătatea drumului, cu gîndul la Giulio şi la ofiţerul corsican. Am început atunci să plîng moartea lui Leopardo şi să onorez amintirea sa cu regretele postume ce formează elogiul funebru al unui prieten. Am plîns şi am delirat atîta timp pînă cînd, ca să mă sustrag gîndurilor, mi-am amintit de poliţă şi m-am îndreptat spre San Zaccaria pentru a mă întîlni cu negustorul grec. Am găsit un mustăcios cărunt, scump la vorbă, care a onorat iscălitura tatălui meu şi fără alte preliminarii m-a întrebat în ce mod doream să fiu plătit. I-am răspuns că doream numai dobînda de la an la an, iar capitalul îl voi lăsa cu plăcere în grija unor mîini atît de sigure. Bătrînul scoase atunci un soi de răcnet şi se ivi un tînăr căruia îi dădu foaia de hîrtie, adăugînd două trei cuvinte în greacă, pe care nu le-am înţeles. Mi-a spus apoi că tînărul era fiul lui şi mi-a cerut să mă duc cu el la casă, unde avea să mi se achite suma, după placul meu. Pe cît de necioplit şi de ursuz era bătrînul negustor, pe atît era de plăcut fiul său, Spiridone, prin amabilitatea şi buna sa creştere. Înalt şi zvelt, cu un profil de grec modern, foarte îndrăzneţ, cu faţa de o culoare măslinie şi ochi fulgerători, mi-a intrat în graţie din primul moment. Am întrezărit un suflet mare sub înfăţişarea aceea şi, după cum îmi era felul, am început să ţin la el. Tînărul a scos trei sute cincizeci de ducaţi noi şi strălucitori, şi-a cerut, surîzînd, scuze pentru primirea ursuză făcută de tatăl său şi mi-a adăugat să nu mă sperii, deoarece îi vorbise chiar în aceeaşi dimineaţă cu toată amabilitatea despre mine, şi că voi fi binevenit în casa lor, unde voi regăsi intimitatea şi liniştea de familie. I-am mulţumit pentru binevoitoarele lui sentimente, replicîndu-i că aceasta ar fi fost plăcerea mea cea mai mare, dacă o întîmplare extraordinară m-ar fi oprit la Veneţia. Ne-am despărţit aşadar, prieteni încă de pe atunci, cred, din tot sufletul.

Vă închipuiţi cu cîtă plăcere am luat masa în ziua aceea într-o cîrciumioară, unde hamalii şi gondolierii se certau în legătură cu retragerea francezilor şi venirea nemţilor. Am avut prilejul să deplîng profund soarta unui popor care după paisprezece secole de libertate nu rămăsese cu nici o scînteie de înţelepciune şi nici măcar cu conştiinţa propriei existenţe. Aceasta s-a întîmplat poate din pricină că libertatea de care se bucurase nu fusese cea adevărată ; deprinşi cu oligarhia, nu vedeau un motiv să respingă cu sila arbitrul soldăţesc şi imperiul din afară. Pentru ei exista doar o singură posibilitate : să slujească ; discutau despre dispoziţia stăpînului, despre salariu şi nimic altceva. Cîţiva, mai puţin interesaţi, distonau prea mult în concertul acela, dar pe aceştia ţi-era aproape teamă să-i asculţi, într-atît de bine îi folosise Inchiziţia Statului. Cînd mă gîndesc la Veneţia de atunci, mă minunez că o singură generaţie a putut s-o schimbe atît de mult şi binecuvîntez nesperatele binefaceri ale providenţei, cît şi misterioasele şi neaşteptatele reacţii ingenioase ale naturii umane.

Cum am ajuns acasă, m-a cuprins mîhnirea şi teama de singurătate ; îmi amintesc că am plîns în hohote găsind pe covor pipa încă plină de scrum a tatălui meu. M-am gîndit că totul se sfîrşea ; şi mi se înfipse în inimă o bănuială cu totul involuntară că scrumul acela era un simbol. În asemenea dispoziţie sufletească, bietul Leopardo mă atrăgea spre sine cu o forţă irezistibilă. Într-adevăr, restul zilei mi l-am petrecut lîngă patul unde vecinii miloşi îl aşezaseră cu grijă. Portăreasa mi-a spus că văduva lui plecase, luîndu-şi toate lucrurile şi lăsînd opt ducaţi pentru cheltuielile de înmormîntare ; şi înainte de a pleca, îi spusese că nu se simte în stare să rămînă nici o oră mai mult sub acelaşi acoperiş cu trupul neînsufleţit al aceluia pe care-l iubise atîta.

— Printre altele, a adăugat portăreasa, doamna părea mînioasă foc deoarece nu venise s-o scoale cavalerul acela frumos care se afla aici azi dimineaţă şi s-a supărat destul de mult şi pe fetiţa mea pentru că a scăpat pe jos o bonetă de-a ei. Spuneţi şi dumneavoastră dacă astea sînt semne de adîncă durere !

Nu i-am răspuns nimic, am rugat-o pe femeie să nu-şi facă griji din cauza mea, şi cum insista cu flecărelile şi deducţiile ei, m-am întors fără prea multe scuze lîngă mort. Atunci mă lăsă singur, încît m-am putut cufunda în voie în întunecatul abis al meditărilor mele. Spune bine *memento*-ul primei zile din postul mare : totul se preface în ţărînă. Mici şi mari, buni şi răi, ignoranţi şi deştepţi, cu toţii sîntem deopotrivă la sfîrşitul vieţii ca şi la începutul ei. Aceasta este judecata ochilor ; dar a minţii ? Mintea este prea îndrăzneaţă, prea mîndră şi nesăţioasă ca să se mulţumească doar cu raţionamentele palpabile. Minunatele şi sublimele acţiuni inspirate din *Evanghelie* nu sînt roadele gîndirii şi doctrinei lui Hristos ? Iată o valoare divină în noi, o eternitate ce nu sfîrşeşte în ţărînă. Acel tăcut şi rece Leopardo nu trăia oare în mine, nu-mi încălzea încă inima cu amintirea arzătoare a firii sale nobile şi viguroase ? Iată o viaţă spirituală ce se transmite din fiinţă în fiinţă, şi nu cunoaşte limitele viitorului său. Filozofii găsesc încurajări mai solide, mai depline ; eu mă mulţumesc cu acestea şi-mi ajunge să cred că binele nu este rău, nici viaţa mea un vîrtej efemer într-o apă. Atunci, cu această mîngîiere melancolică în minte, am scos din buzunar punguţa căzută cu o zi în urmă din mîna muribundului într-a mea ; şi printr-o deschizătură închisă cu un năsturel, am scos o iconiţă a Madonei şi cîteva flori ofilite. Parcă mi s-a descoperit un orizont larg, departe, departe, plin de poezie, de dragoste şi de tinereţe. Între orizont şi mine, se deschidea abisul morţii, dar mintea trecea peste el, fără repulsie.

Fantomele nu sînt înfricoşătoare pentru cine iubeşte veşnicia. Mi-am amintit frumoasele şi simplele cuvinte ale lui Leopardo ; am revăzut fîntîna din Venchieredo şi pe uşuratica nimfă ce-şi scălda un picior în izvor, unduind cu celălalt suprafaţa apei ; am auzit privighetoarea intonînd un preludiu şi un concert de dragoste ţîşnind din două suflete ca din două instrumente, unul îngînînd sunetele celuilalt. Am văzut o splendoare de fericire şi de speranţe spulberîndu-se sub frunzişul des de arin şi sălcii... Apoi, privirile mi s-au întors de la priveliştile trecute şi fantastice, la realităţile din jurul meu. Înfiorat, am privit din nou cadavrul acela, ce odihnea alături.

Iată o altă fericire, dar cît de diferită !... După lumină, tenebrele, după speranţă, uitarea, după tot, nimic ; dar între nimic şi tot, între uitare şi speranţă, între tenebre şi lumină, cîte schimbări, cîte vuiete şi trăsnete de furtună, cîte despicări de cer şi străfulgerări ! Pentru a găsi un port în largul mării învolburate şi tulburate, cîrmaciul trebuie să se înarmeze cu perseverenţă şi resemnare ; trebuie să ridice mereu ochii spre cer şi să iscodească norii, iar prin funestul văl al furtunii să întrevadă mereu cu mintea splendoarea stelelor. Navele trec, cînd calme şi uşoare ca lebedele pe undele unui lac, cînd mereu împinse şi fremătînde ca un stol de pelicani zbîrliţi de vîntul potrivnic. Talazurile ameninţătoare se înalţă spre cer, se scufundă aproape să sfîşie măruntaiele pămîntului, şi se întind apoi graţioase şi tremurînde sub privirile soarelui, ca mantia de mătase pe umerii unei regine. Aerul se înceţoşează posomorît şi cenuşiu, se umple de nori, de furtuni, de tunete, sumbru ca imaginea neantului în noaptea profundă, cenuşiu ca părul zbîrlit al vrăjitoarelor în lumina străvezie a dimineţii. Apoi, briza parfumată striveşte, ca pe nişte larve amorţite, apariţiile acelea înfricoşătoare ; cerul se arcuieşte albastru, calm şi senin, nu-şi mai aminteşte şi nici nu se mai teme de asaltul monştrilor aeriformi. Dar la sute de milioane de mile deasupra acelor bătălii efemere, stelele sălăşluiesc în eternitate pe tronul lor de lumină ; ochiul le pierde uneori din vedere dar inima le ghiceşte mereu razele blînde, le simte şi le adună căldura tainică. O viaţă, o mister, o mare fără ţărm, o deşert populat de oaze amăgitoare şi străbătut de caravane ce călătoresc într-una fără să ajungă nicicînd la ţintă ! Ca să mă liniştesc în ce te priveşte, trebuie să ajung cu gîndul dincolo de tine ; văd stelele mărindu-se în ochii generaţiilor viitoare ; văd mica şi modesta sămînţă a speranţelor mele păzită cu atîta constanţă, fecundată de atîta sînge şi de atîtea lacrimi, prefăcîndu-se într-o plantă gigantică, umplînd văzduhul cu ramurile şi adăpostind la umbra ei familia mai puţin nefericită a copiilor mei ! Oh, nu voi trăi mereu în tine, suflet nemărginit, înţelepciune deplină a umanităţii ! Astfel gîndeşte tînărul la mormîntul prietenului ; astfel îşi dă curaj bătrîneţea privind înfăţişarea îndrăzneaţă a tinerilor. Jus-

ţiţia, onoarea, patria trăiesc în inima mea şi nu vor muri niciodată.

Oboseala m-a învins şi am dormit cîteva ceasuri pe acelaşi pat în care Leopardo dormea pentru totdeauna ; somnul meu a fost profund şi mai liniştit decît lîngă sînul mamei. Moartea, văzută de aproape, în asemenea ipostază, nu mai avea nimic oribil sau respingător ; părea o prietenă, deşi rece şi severă, totuşi etern fidelă. M-am trezit pentru a-i oferi prietenului ultimele servicii : să-l depun în ultimul său pat şi să-l însoţesc pe apele tăcute în insula San Michele. Îi invidiez pe morţii veneţieni pentru această postumă călătorie ; dacă un îndepărtat vag semn de viaţă rămîne în ei, după cum afirmă americanul Poe, cred că simţurile lor amorţite percep suav dulcea legănare a gondolei. Pe ţărmul îngust şi pustiu, populat numai de cruci şi de păsări marine, doar cîteva lopeţi de pămînt m-au despărţit pentru totdeauna de acea dragă fiinţă neînsufleţită. N-am plîns, aveam inima împietrită ca Ugolino [1] al lui Dante ; m-am întors cu aceeaşi gondolă care dusese coşciugul — dar omul viu care se întorcea, nu era pe atunci mult mai viu decît mortul rămas acolo.

Reintrînd în Veneţia, am observat un du-te-vino în rîndul vulgului şi o forfotă mai mare ca de obicei în garnizoana franceză. Am auzit că sosiseră Comisarii Imperiali pentru a dispune asupra ceremonialului convenţiei ; fuseseră văzuţi la intrarea în Palatul Guvernamental, iar acum lumea se îmbulzea să-i vadă ieşind. Nu ştiu din ce motiv m-am oprit şi eu dar cred că încercam să caut, în grabă, o nouă durere care să mă sustragă din buimăceala mea. După puţin timp, Comisarii au ieşit într-adevăr în mare zăngănit de săbii şi pompă de penaje. Rîdeau şi vorbeau tare cu ofiţerii francezi care-i însoţeau ; glumind astfel şi rîzînd, s-au suit într-o barcă somptuos ornată de către Serrurier, care urma să-i conducă la tabără. Unul singur s-a desprins de tovarăşi, rămînînd la Veneţia ; acesta era, nici mai mult, nici mai puţin, decît seniorul de Venchieredo. După o jumătate de oră, l-am văzut

[1] În *Infernul* lui Dante se relatează trista poveste a nobilului Ugolino della Gherardesca, care, acuzat de înaltă trădare, a fost închis într-un turn împreună cu fiii săi.

traversînd Piazza la brațul părintelui Pendola, dar nu mai avea nici sabie nici penaj, ci îmbrăcase o haină neagră după moda franțuzească. Raimondo și Partistagno, pe care-l vedeam pentru prima dată la Veneția, îi urmau cu un aer triumfător ; alăturarea acestuia din urmă la o asemenea specie de oameni mi-a displăcut mult ; și nu atît pentru el, cît prin faptul că era indiciul marelui profit pe care-l trag cei vicleni de pe urma naturii docile a ignoranților. Tăișul sabiei nu gîndește, dar este totuși un instrument ucigător într-o mînă bine experimentată. Pînă la urmă, am alergat acasă deoarece simțeam că nu mă mai pot ține mult timp pe picioare ; și mărturisesc că în momentul acela eram total incapabil să iau vreo hotărîre mai importantă. Deși am auzit șoptindu-se despre arestări, condamnări și surghiunuri, nu m-am putut decide să mă mișc de acolo. Căzusem într-o stare de apatie și indiferență și-mi lipseau nervii și voința de a mă arunca pe fereastră ; doar lovitura unui trăsnet sau o bîrnă căzută în cap ar fi venit ca o mană cerească. Abia atunci mi-am amintit de însemnările mamei pe care trebuia să le găsesc în birou ; moștenire mizeră lăsată de o nefericită unui orfan și mai nefericit decît ea. Am deschis tremurînd sertarul ; și, desfăcînd un plic vechi de carton, am început să răsfoiesc cîteva foi prăfuite și îngălbenite, aflate înăuntru.

Am zărit mai întîi cîteva scrisori de dragoste, mai mult sau mai puțin după moda venețiană, și presărate cu greșeli de ortografie. Erau scrise de un gentilom, pesemne mort de mult timp și îngropat împreună cu iluziile iubitei sale ; numele nu apărea, dar noblețea familiei sale era garantată într-o serie de crîmpeie, răspîndite în acea lungă corespondență. Aș putea cita cîteva pasaje spre a arăta în ce manieră se făceau declarații de dragoste fetelor pe la jumătatea secolului trecut. Se pare că lucrurile importante nu se tratau în scris ; în schimb, îndrăgostitul își da silința să-și pună în evidență propriile-i calități și să descrie impresiile lăsate de frumoasa lui în diferite împrejurări. Frazeologia nu era prea rafinată ; dar rafinamentul era compensat prin ardoare și mai cu seamă rîndurile acelea degajau o încîntătoare sinceritate, calm, bunătate, pe care nu le afli astăzi decît în scrisorile ele-

vilor trimise părinţilor cu ocazia sărbătorilor de Crăciun. Vă închipuiţi totuşi că lectura scrisorilor acelora nu se armoniza prea mult cu dispoziţia mea. Am trecut peste ele. Alte scrisori de la institutoarele şi prietenele din mănăstire, şi mai insipide decît primele. Am trecut mai departe. A urmat epistolarul complet al tatălui meu. Erau multe curiozităţi ; părea atît de îndrăgostit cît poate fi un om pe această lume ; şi ultimul său bilet stabilea ziua şi ora acelei fugi care-i condusese pe părinţii mei să mă conceapă în Levant.

Ca un corolar al scrisorilor, am găsit un carneţel de memorii scrise de mîna mamei, notate în multe oraşe din Levant şi Asia Mică. Aici începea istorisirea. Fericirea mamei durase pînă la jumătatea drumului. Furtunile şi răul de mare din restul călătoriei, mizeria şi certurile din primele lor pelerinaje, urmate de boli, surmenaj şi chiar foame, înăbuşiseră în bună măsură primul foc al dragostei. Totuşi nu obosea să-şi urmeze soţul, să-i suporte cu răbdare ciudăţeniile, indiferenţa şi mai ales gelozia — ce păreau foarte stranii. El pleca săptămîni întregi din casa în care locuia soţia, iar ea lăsată în grija unor familii de turci săraci, muncea ca femeie de serviciu şi ca pîndăşoaică spre a-şi putea cîştiga existenţa. Tata, între timp, dădea tîrcoale haremurilor şi gheretelor bogaţilor musulmani, făcînd comerţ cu broşe, cu oglinjoare şi alte fleacuri pe care se pricepea să le vîndă la preţuri fantastice ; cel puţin astfel scria mama ajunsă la capătul puterilor. Într-o bună zi, se pare că gelozia lui s-a manifestat mai violent ca oricînd în legătura cu sarcina ei. Acuzatul era un felah plin de viaţă de prin împrejurimi, iar mama protesta cu litere de foc împotriva acestei nedreptăţi a soţului ; şi, după toate probabilităţile, bănuiala la el nu era decît un sistem premeditat pentru a o scîrbi de viaţă, pentru a sfîrşi cu ea sau pentru a o forţa să fugă. Atunci a început să se manifeste mîndria ei ; de la lamentări şi disperări, trecuse la trufia nobilei doamne ofensate în amorul propriu ; un suflet tot mai frămîntat se desprindea din însemnările acelea zvîrlite pe hîrtie, zi de zi, de o mînă furioasă ; în sfîrşit am ajuns la o pagină goală pe care nu erau scrise decît aceste cuvinte : „M-am hotărît“.

Astfel se încheiau memoriile mamei mele ; dar le completa o scrisoare adresată de ea însăşi tatălui meu, după ce luase hotărîrea. Nu mă pot abţine să nu redau cele cîteva rînduri care vor ajuta să releve mai bine firea mamei mele. Ah ! de ce nu am posibilitatea de a vorbi mai mult ?... De ce dragostea de fiu nu a avut în viaţa mea decît o licărire îndepărtată de amintiri confuze, în care să odihnească ? Aceasta este soarta orfanilor. La optzeci de ani nu s-a şters încă regretul de a nu putea contempla, în lumina aducerii aminte, imaginea mamei. Buzele ce nu-şi amintesc savoarea sărutărilor materne se aspresc mai repede la suflarea nesănătoasă a aerului monden.

„Soţul meu ! (aşa începea scrisoarea prin care ea îşi lua rămas bun pentru totdeauna de la tata). Eu am vrut să te iubesc, să cred în tine, am vrut să te urmez pînă la capătul pămîntului împotriva părerii rudelor mele, care mi te-au descris ca pe un derbedeu fără inimă şi fără cap. Am avut dreptate sau nu ? Conştiinţa ta pesemne va da răspunsul. În ce mă priveşte, ştiu că nu mai pot suporta bănuielile ce mă dezonorează, şi că fiinţa ce-o port în pîntece nu trebuie să se impună cu forţa unui tată ce o refuză. Am fost o femeie uşuratică şi vanitoasă ; dragostea ta m-a făcut să plătesc scump aceste defecte. Mă resemnez de bunăvoie să mă pedepsesc cît de mult. În total nu am decît douăzeci de ducaţi ; voi face tot posibilul să mă întorc la Veneţia, unde mă vor aştepta la sosire ruşinea şi dispreţul. Dar încredinţînd copilul meu rudelor care nu vor avea inima aspră să-l respingă, Dumnezeu facă din mine ceea ce vrea ! Vei lipsi încă opt zile ; întorcîndu-te nu mă vei mai găsi. De asta sînt sigură. Orice altceva stă în puterea Domnului“.

Scrisoarea fusese scrisă în Bagdad. Am revăzut-o în gînd pe sărmana mea mamă pe drumul de la Bagdad la Veneţia, străbătînd o distanţă de patru mii de mile de deşert şi mare, într-un anotimp de caniculă, avînd puţine cunoştinţe de limbă, şi cu trupul frînt de post şi de suferinţă. Pleca doar cu douăzeci de ducaţi în buzunar, din casa unui soţ bănuitor şi brutal ; se încumeta la o călătorie plină de pericole şi de chinuri, către ruşinea şi dispreţul ce o aşteptau în patria sa. Soţie afectuoasă dar

sacrificată, avea să fie confundată cu femeile dubioase şi, ferice de ea dacă vreuna dintre rude va fi fost atît de generoasă încît să-i culeagă de pe drumuri copilaşul!... Ah! Din cauza mea îndurase atîta ruşine şi sfidase atîtea chinuri. Simţeam aproape regretul că mă născusem; simţeam că o viaţă foarte lungă — în întregime consacrată să consoleze şi să facă fericit acel suflet sfînt, de abia ar fi ajuns ca să-mi mulţumească inima; şi eu nici măcar nu-i contemplasem faţa, nici n-am surîs privirilor ei şi nici nu i-am supt măcar o picătură din laptele de mamă!... Naşterea mea îi condusese paşii pe drumul pieirii, o părăsisem acolo fără ajutor, fără mîngîiere. Aproape că îl detestam pe tata; îi mulţumeam lui Dumnezeu că plecase şi că o lungă perioadă de timp se va scurge de la citirea acestor pagini pînă la prima clipă a revederii! Altfel nu prevedeam care ar fi putut fi sfîrşitul bătăliei sentimentelor mele. Cîteva blesteme şi insulte mi-ar fi scăpat mai mult ca sigur de pe buze.

O, cît am plîns în ziua aceea!... O, cu cîtă ardoare m-am lăsat în voia acelei revărsări, nu numai îngăduite ci chiar sacre şi generoase, a afecţiunii de fiu, pentru a alina în lacrimi infinita greutate a durerii mele!... Şi în durerea ce se dezlănţuia vijelios cu plînsete şi sughiţuri, se uneau toate pricinile de suferinţă: patria vîndută, prietenul mort prin propria-i voie, iubita necredincioasă şi sperjură, şi umbra mamei pe chipul căreia se întipăriseră chinurile vieţii ei!... Oh, cît de furios şi cumplit m-am ridicat împotriva acelora ce încercaseră să defăimeze amintirea acestei mame binecuvîntate şi să mă îndepărteze prin calomnii nelegiuite de la sufletul ei bun!... Da, voiam cu orice preţ să fi fost calomnii! Totdeauna sînt calomnii acuzaţiile aduse bieţilor morţi, acuzaţiile, fără discernămînt şi fără pudoare, dezlănţuite împotriva unui mormînt. Cine le-a dat crezare şi chiar a agravat vina mamei mele, cunoscuse oare sacrificiile, chinurile, lacrimile, lungul martiriu care-i epuizase forţele şi-i întunecase raţiunea?... Îmi sfîşiam pieptul cu unghiile şi-mi smulgeam părul pentru că nu vedeam cum aş putea răzbuna jignirile acelea josnice; tăcerea mea din tot timpul copilăriei în faţa acelor detractori ascunşi mă făcea să am remuşcările unui delict. De ce nu mă ridicasem cu

tot curajul nevinovăției și cu vehemența unui fiu care se simte insultat în amintirea mamei lui, ca să-i fac să se rușineze ! De ce ochii mei de copil nu scăpăraseră de mînie și dispreț și inima nu refuzase să accepte mila acelora ce mă făceau să plătesc cu prețul infamiei un boț de pîine și un colțișor de adăpost ? Mi se urcau în obraji flăcările rușinii ; mi-aș fi dat tot sîngele, toată viața mea pentru ca măcar una din zilele acelea să se fi reîntors și să mă fi răzbunat de o servitute atît de dezonorantă. Dar nu mai era timp. Îmi inoculaseră, s-ar putea spune, o dată cu laptele, răbdarea, teama și aș mai adăuga chiar impostura, cele trei păcate capitale ale cerșetorilor. Crescusem cuminte, cuminte, cuminte ; temperamentul meu debilitat de supunere nu căuta decît pretexte pentru a se pleca, și stăpîni pentru a-i asculta. Atunci am înțeles pericolul de a mă lăsa dus de părerile și sentimentele altuia ; și pentru prima dată mi-am propus să fiu eu, nimeni altul decît eu. Am reușit într-o asemenea hotărîre ? Uneori da, dar de mai multe ori nu. Dreptatea nu este mereu pregătită să se opună instinctului ; cîteodată îi este complice neștiutoare, alteori obișnuiește cu malițiozitate să stea de partea celui mai puternic ; atunci ne credem tari și comitem josnicii cu atît mai demne de dispreț, cu cît sînt mai mascate și la adăpost de dezaprobările lumii. Nu există salvare sau speranță. În firea copilandrului stă închisă în germene orientarea vieții întregi ; din acest motiv nu voi conteni să repet : „O, suflete ce călăuziți popoarele, o, minți încrezătoare în viitor, o, inimi aprinse de dragoste, de credință, de speranță, întoarceți-vă spre nevinovăție, aveți grijă de copii !“ Acolo se află credința, umanitatea, patria.

Inventarul moștenirii materne era terminat. Dar între ultima scrisoare a mamei și cartonul plicului am găsit o foaie cu niște rînduri scrise recent, după cum se vedea. Într-adevăr, erau datate cu două zile înainte și scrise de mîna tatălui meu. Nu vă pot ascunde că le-am privit aproape cu dezgust și aveam senzația că-mi ardeau degetele. Dar cînd m-am liniștit, am citit ceea ce urmează :

„Fiul meu. Tot ce-ai citit despre mama ta aș fi putut face să dispară pentru totdeauna ; mulțumește-mi că am

reînălţat-o în preţuirea ta, în dauna sentimentelor pe care ţi le-aş fi putut inspira eu. Am văzut că ai nevoie de o încurajare şi am vrut să-ţi las o mîngîiere cu preţul de a plăti foarte scump gestul meu. M-am căsătorit cu mama ta din dragoste ; n-o pot nega ; dar cred că n-am fost făcut pentru acest fel de pasiuni, deoarece dragostea mi s-a stins prea repede din inimă. Plecarea mea în Levant, strădaniile mele, călătoriile mele ţinteau spre un ţel foarte înalt, mai pe scurt, voiam să fac milioane, iar scopul aveam să mi-l ating mai tîrziu. Îţi mărturisesc că o soţie mă încurca destul de mult. Firea mi s-a schimbat ; cruzimea cu care mă tiranizam pe mine însumi, reducînd obligaţiile mele la minimul necesar, a fost luată de ea drept un sistem gîndit anume ca s-o torturez. Plecările mele continue şi preocupările legate de planul ce mă urmărea stîrneau motive de ceartă şi de scandal interminabil. Pînă în cele din urmă, ajunsese să se simtă foarte bine în orice tovărăşie turcească sau renegată, numai să nu fie într-a mea. Adeseori, întorcîndu-mă acasă, auzeam ecoul hohotelor de rîs strident, veneţian, răzbind pe după obloane ; prezenţa mea readucea supărarea, palme peste gură şi lacrimile. Mai cu seamă alături de felahul acela, soţia mea uita foarte uşor de soţul ei ursuz şi îndepărtat.

Atunci a intervenit ceea ce se întîmplă adesea cu temperamentele nici prea generoase, nici destul de sincere. Am devenit gelos ; în realitate îmi dădeam seama că gelozia era un motiv pentru a-mi plictisi soţia, într-atît încît să fie silită să mă părăsească. Îţi jur că aşteptam de la ea cu nerăbdare o scenă de disperare, şi o dorinţă categorică de a se întoarce la Veneţia. Dar eram departe de a o bănui de fugă. Era o femeie fricoasă, delicată şi înclinată mai curînd spre vorbe decît spre fapte. Plecarea ei neaşteptată m-a surprins şi m-a îndurerat mult ; mă aflam pe atunci în Persia şi nu m-am întors decît peste o lună cînd nu mai era posibil nici măcar să încerc s-o ajung. Cum eram decis mai mult ca oricînd să încerc orice mijloc de îmbogăţire, toate gîndurile ce mă întorceau de la planul meu îmi apăreau nişte duşmani ; tu poate cunoşti sau îţi va fi uşor să înţelegi starea sufletească înclinată să considere drept adevărat şi bun tot ceea ce-ţi convine ; prin puterea obişnuinţei, ajungi să te con-

vingi că acesta-i purul adevăr. Pentru a potoli remuşcările ce mă frămîntau, m-am convins că gelozia mea avea un motiv temeinic şi că nu eu eram tatăl copilului soţiei mele. M-am obişnuit atît de bine cu acest gînd comod încît nu m-am mai gîndit nici la ea, nici la noul ei născut.

Am aflat că, de bine, de rău, ajunsese la Veneţia ; şi mulţumit de aceasta şi de a fi în sfîrşit descătuşat de o legătură ce-mi frîna activitatea, m-am dedicat cu toată puterea şi cu cea mai mare tenacitate negustoriilor mele. Numai întorcîndu-mă în patrie, graţie consecvenţei mele, cu visatele milioane transformate în cîntătorii ţechini şi duble masive, am avut timpul să răsfoiesc în voie scrisorile lăsate de mama ta. O călătorie de patruzeci şi două de zile cu vaporul mi-a dat prilejul să meditez îndelung asupra lor. De aceea, debarcînd la Veneţia, te-am revăzut cu o plăcere reţinută, deşi bănuielile în legătură cu naşterea ta începuseră să mi se risipească. Ce vrei ? Îmi venea greu. Simţeam că-mi tai craca de sub picioare şi că fac întocmai ca neghiobii care după ce au tăinuit timp de douăzeci de ani un delict, dau fuga să-l destăinuiască judecătorului spre a fi spînzuraţi. Mă mir şi mă voi mira mereu că morala mea levantină mi-a îngăduit această dăunătoare căinţă. Este adevărat că eu eram obişnuit să tratez cu turcii şi cu armenii la fel ca şi cu animalele ; să-i speculez şi să-i asasinez fără scrupule ; dar niciodată nu-mi înfipsesem unghiile în carne creştină, iar mama ta, slavă domnului orice-ar spune sora sa, contesa, era mai creştină decît oricare dintre noi.

Poate şi interesul mă împingea să constat că bănuielile mele fuseseră neîntemeiate. Renaşterea casei Altoviti se înfrăţise în mintea mea, puţin cîte puţin, cu renaşterea Veneţiei ; şi am sperat, cum se spune, să prind doi iepuri deodată. Eu acţionasem mult la Constantinopol pentru a-i convinge pe turci s-o rupă cu Sfînta Alianţă şi să-şi îndepărteze forţele din Germania şi Italia. Dacă nu altceva, am reuşit cel puţin să-i ţin în suspensie ; deci aveam ceva merite în faţa francezilor, consideraţi pe atunci, aşa de la distanţă, drept reînnoitorii lumii. Cu favoarea francezilor, cu ajutorul conspiratorilor interni ce mi se adresau în maşinaţiile lor din Orient, cu perspicacitatea mea,

cu milioanele mele, speram să acţionez astfel, încît într-o zi sau alta soarta Republicii să ajungă în mîinile mele. Te sperii ? Şi totuşi n-a lipsit mult, n-a lipsit decît Republica. Numai că am descoperit că sînt cam prea bătrîn ; şi pentru această sinceritate m-aş putea felicita. Aş putea spune că recunoaşterea bătrîneţii, urmată de întîlnirea cu tine, au fost roadele unui sentiment bun care mă îndemna să mai repar din greşelile comise. Orice-ar fi fost, las cu plăcere în umbră motivele puternice ale acţiunilor mele, care abia se mai întipăresc în licărul de conştiinţă ce mi-a mai rămas ; şi nu mă aureolez cu virtuţi mai curînd îndoielnice decît certe. Te-am văzut, te-am îmbrăţişat, te-am luat drept adevăratul şi legitimul meu fiu, te-am iubit din toată inima, şi am sădit în tine toate ambiţiile mele. Felul tău de a fi apropiat a adăugat putere şi blîndeţe acestor sentimente ; şi cu ceea ce-ţi scriu acum, îmi pare că-ţi dau o dovadă că sînt într-adevăr tatăl tău. În pragul întoarcerii la viaţa mea aventuroasă şi plină de pericole, pentru a urmări din nou fantoma dispărută din ochii mei în clipa cînd eram mai sigur că o iau în braţe, acum, în momentul îmbarcării mele pentru expediţia ce s-ar putea încheia cu moartea, nu am vrut să ascund absolut nimic din legăturile noastre de sînge. Am de îndeplinit o mare răzbunare, şi o voi încerca cu toate mijloacele pe care mi le-a dat soarta ; tu eşti încă părtaş al speranţelor mele, şi o dată împlinit actul cel mare de dreptate, ţie îţi vor reveni onoarea şi roadele. De aceea, pe lîngă alte motive arătate înainte de plecare, am ţinut ca tu să rămîi pe loc. Trebuie să stai sub ochii concetăţenilor tăi pentru a dobîndi afecţiune şi stimă. Rămîi, rămîi, fiul meu ! Focul tinereţii şerpuieşte printre locuitorii Veneţiei şi ai Neapolelui ; cine se gîndeşte să valorifice aceste limbi de foc numai spre propriul său profit, pînă la urmă ar putea să ardă. Cel puţin, aşa consider eu că va fi. Dacă ar depinde de mine să-ţi arăt un loc unde să te stabileşti, aş alege Ancona sau Milano dar tu, ţinînd seama de împrejurări, vei fi un judecător mai bun. Între timp ai cîntărit greutatea vorbelor acestor flecari de francezi ; întoarce-le împotrivă propria lor artă : foloseşte-o în avantajul tău aşa cum au abuzat şi ei de

noi în favoarea lor. Gîndeşte-te mereu la Veneţia, gîndeşte-te la Veneţia, unde conduceau veneţienii.

Acum nimic nu-ţi mai este tăinuit, mă poţi judeca după cum îţi place, deoarece, dacă nu ţi-am făcut prin viu grai această mărturisire, a fost numai din cauză că eu sînt tatăl şi tu fiul. Nu voiam să mă apăr, voiam doar să-ţi relatez nişte fapte, ba chiar observă că am filozofat mai mult decît era necesar pentru a-ţi clarifica sentimentele mele, fie bune, fie rele. Aşadar, judecă-mă însă ţine cont de sinceritatea mea, şi nu uita că dacă mama ta ar fi în viaţă, s-ar bucura să te vadă un fiu iubitor şi îngăduitor."

După ce am parcurs această scrisoare lungă, atît de diferită de felul interiorizat de a fi al tatii, descoperindu-i firea cu bunele sale înzestrări, cu multele sale defecte şi cu o isteţime cu totul aparte a spiritului, am rămas un timp pe gînduri. În cele din urmă am avut fericita inspiraţie de a mă ridica la înălţimea celor sfinte şi eterne ; acolo am găsit încrustată cu caractere de neşters porunca într-adevăr divină : *Cinsteşte pe tatăl şi pe mama ta.* Această dublă afecţiune nu se poate diviza ; şi a-mi cinsti mama implica iertarea aceluia pe care ea desigur l-ar fi iertat văzîndu-l îndurerat şi pocăit pentru felul său viclean şi ascuns de a se purta. Pe deasupra, mai trebuie să mărturisesc ?... Temperamentul dur şi aspru dar tenace şi integru al tatii exercita asupra mea o oarecare influenţă : cei mici sînt mereu dispuşi să-i admire pe cei mari ; iar cînd îi împinge datoria, admiraţia lor întrece orice măsură. M-am gîndit şi iar m-am gîndit ; şi mi-am dăruit în mod spontan toată inima aceluia ce mi-o cerea cu dreptul sacru al sîngelui. Ce fel de planuri îl rechemau în Levant nici nu-mi pot măcar imagina. În general, credeam în el, aşteptînd să văd o dată şi o dată ceva măreţ ; şi cu toate că el rămăsese dezamăgit ca şi noi în urma aceloraşi iluzii, îl consideram atît de superior prin vederile lui largi, prin tenacitatea şi forţa voinţei, încît nu aş fi putut să mi-l imaginez amăgit şi înfrînt pentru a doua oară. Atunci eram tînăr ; nici măcar durerea nu-mi tempera speranţa şi aceasta îşi făcea loc oriunde în mijlocul descurajărilor, fricii şi neliniştilor sufleteşti.

Revenindu-mi oarecum din zbuciumul acela rodnic, m-am ospătat cu o bucată de pîine găsită pe un dulap; şi în puterea nopţii, am ieşit să-l caut pe Agostino Frumier, dacă mai era la Veneţia, ca să mă sfătuiesc cu el asupra plecării noastre. Adevărul era că o frămîntare personală mai profundă şi mai ruşinoasă forma pretextul unei amînări: luînd-o spre casa Frumier, trebuia vrînd, nevrînd, să mă abat prin Campo di Santa Maria Zobenigo unde se înălţa palatul Navagero. Cînd am ajuns acolo, m-am căit, dar nu m-am putut stăpîni să nu spionez toate ferestrele şi chiar să cobor pe bac pentru a privi palatul dinspre Canal Grande. Obloanele erau trase peste tot, încît n-am putut ghici măcar dacă era lumină sau întuneric în apartamente. Foarte abătut şi descurajat, m-am întors fără chef spre casa Frumier, unde mi s-a spus că excelenţa sa Agostino era la ţară. Cu o săptămînă înainte, un servitor n-ar fi riscat să pronunţe cu voce tare titlul acela, dar nobilimea începea să scoată iar capul; n-am dat prea mare atenţie acestui fapt, doar că mi-a displăcut schimbarea aceea bruscă, însă mai tîrziu am avut timp să mă obişnuiesc şi cu aceasta.

— La ţară! am exclamat cu o doză bună de neîncredere.

— Da, la ţară, în direcţia Treviso, a răspuns servitorul, şi a lăsat vorbă că se va întoarce săptămîna viitoare.

— Dar gentilomul Alfonso? am întrebat eu.

— S-a culcat acum două ore.

— Dar domnul senator?...

— Doarme, dorm cu toţii!...

— Noapte bună! am încheiat.

Şi cu acest cuvînt am împăcat toate gîndurile şi temerile ce veneau să-mi împungă capul. Partea cea mai bună, cea mai civilizată şi înţeleaptă a aristocraţiei veneţiene s-ar fi prefăcut că doarme: ceilalţi!... Dumnezeu să mă aibă în pază!... Nu am vrut să mă gîndesc să distribui rolurile.

Ceea ce este cert, e că săptămîna următoare, la stabilirea guvernului imperial în Veneţia, Francesco Pesaro, cetăţean de neînfrînt, îndrăgostit de elveţieni, Attilius Regulus al decăzutei Republici, primea jurămintele. O notez aici, deoarece numele nu scuză faptele. Am continuat să

mă plimb sub clarul de lună. Patrule de lucrători din arsenal, de gărzi municipale şi de soldaţi francezi se întîlneau nas în nas pe străzi, se evitau ca ciumaţii, ducîndu-se fiecare la treburile lor. Interesul francezilor era să îmbarce cît puteau mai mult din bogăţiile veneţiene pe vaporul ce trebuia să navigheze spre Toulon. Conducătorii, spre a ne consola, spuneau : „Staţi liniştiţi ! Nu-i decît o mişcare strategică ! Ne vom întoarce curînd !" Deocamdată, ne chinuiau atîta, încît puţini dintre noi le mai doreau întoarcerea. Poporul trădat, jignit, despuiat fără nici o remuşcare, se încuia în casă pentru a plînge, în temple pentru a se ruga şi de unde înainte îl rugau pe Dumnezeu să-l ţină departe pe diavol, acum îl rugau să-i trimită pe francezi diavolului. Sufletele simple se pleacă docile cînd e vorba să tolereze răul cel mai mic ; nici nu trebuie să te aştepţi la mai mult de la cel ce simte mai înainte de a gîndi. Din bunurile pierdute se spera să se recupereze cît de puţin ; libertatea este preţioasă, dar pentru poporul muncitor atît siguranţa muncii, cît şi pacea şi belşugul nu sînt lucruri de lepădat. Este un defect grav de a pretinde păreri egale de la oameni cu un grad diferit de cultură ; după cum este o imensă şi distrugătoare greşeală a politicienilor să-şi sprijine uneltirile, rînduielile, pe această pretenţie eronată.

De la Frumier am plecat să-i caut pe Apostulos, deoarece singurătatea mă împingea pe drumul hotărîrilor, deşi nu aveam mare dorinţă de a lua hotărîri. Acolo am găsit destule atracţii care să mă facă să pierd cîteva ore ; mai mult, pariez că nu mi-am imaginat niciodată că le voi pierde cu atîta plăcere. Bătrînul bancher grec stătea tot în birou ; în jurul unui vas mare de aramă plin cu jăratic, după moda spaniolă, şedea bătrîna sa soţie, o autentică figură de matroană, purtînd o frumoasă pereche de ochelari pe nas ; pe genunchi ţinea deschisă cartea cu Vieţile legendare ale sfinţilor ; fata, graţioasă, îmbrăcată în culori închise, drăgălăşenia personificată, grecoaică pură, din creştet şi pînă la impertinenţii coturni de Maina ; broda nişte odăjdii bisericeşti pentru altar ; în sfîrşit, mai era simpaticul Spiro care-şi privea unghiile. La venirea mea, ultimii doi în ordinea descrierii se ridicară în picioare, iar bătrîna mă privi cu demnitate pe

deasupra ochelarilor. Apoi tînărul m-a prezentat, după cum se cuvine, doamnei mame şi surorii sale, Aglaura, şi în felul acesta am intrat al patrulea în discuţie. O conversaţie între greci nu poate avea loc fără ca fiecare să ţină cîte o pipă în mînă ; mi-au oferit şi mie una, lungă de ieşea afară din cameră, dar cum o dată cu stabilirea mea la Veneţia, studiasem şi această artă foarte importantă a vieţii mondene, m-am descurcat fără să las o impresie proastă. Neavînd totuşi de loc poftă de fumat, neatenţia m-a făcut să trag cîteva guri de fum în piept.

— Ce părere aveţi despre Veneţia ? Cum v-aţi petrecut azi timpul ? m-a întrebat Spiro pentru a începe într-un fel o discuţie.

— Veneţia mi se pare un mormînt în care scotocesc hoţii de morminte ca să jefuiască un cadavru, i-am răspuns.

Şi ca să-i răspund la întrebarea cum îmi petrecusem timpul, i-am înşirat povestea prietenului care murise, şi ultimele sarcini dureroase pe care fusesem nevoit să le îndeplinesc.

— Am auzit vorbindu-se de el în Piazza San Marco, a replicat Spiro, şi se spunea că s-ar fi otrăvit din cauza disperării patriotice.

— Desigur, avea într-adevăr destul suflet pentru a ajunge la asemenea disperare, am răspuns eu fără a consimţi direct.

— Dar socotiţi că acestea sînt acte de adevărat curaj? m-a întrebat.

— Nu ştiu, i-am răspuns, cei care nu se omoară spun că nu e un curaj ; le convine, dar n-au încercat niciodată. În ceea ce mă priveşte, cred că atît a trăi intens cît şi a muri din proprie voinţă presupune necesitatea unei frumoase înarmări cu curaj.

— Poate fi şi curaj, reluă Spiro, dar este un curaj orb şi neiscusit. Pentru mine cu adevărat curajos este acel ce se gîndeşte la utilitatea propriilor sacrificii. De exemplu, nu consider un act de curaj prăvălirea din vîrful muntelui a unei pietre care se sfarmă apoi în bucăţele în fundul văii. Asta e o supunere la legile fizicii, este o necesitate.

— Așadar, dumneavoastră credeți că cine-și ia viața înseamnă că se supune cu servilism necesității fizice care-l doboară ?

— Nu știu dacă asta cred, susțin însă că nu este curajos și cu adevărat puternic omul care se omoară inutil azi, în loc să se sacrifice în mod util mîine. Dacă tot neamul omenesc ar fi liber și fericit, incontestabil că ar fi un eroism să-ți iei singur viața. Mi-ați putea cita un singur caz, unic de altfel, al lui Sardanapal [1] și tot v-aș răspunde că a fost mai puternic și mai curajos Camillius decît Sardanapal.

Bătrîna închisese cartea cu legende, iar bruneta Aglaura asculta vorbele fratelui său, privindu-l pieziș și ținînd în mînă broderia. Eu mă uitam pe furiș la tînăra fată deoarece îmi stîrnea curiozitatea prin atitudinea ei îndrăzneață și mîndră ; dar mama s-a vîrît în discuție ca să schimbe subiectul tragic, iar Aglaura și-a reluat în liniște frumoasa ei lucrătură violet închis în care împungea și trăgea acul urmat de un fir de mătase. Am vorbit despre noutățile ce treceau din gură în gură în legătură cu plecarea francezilor, despre intrarea imperialilor în Veneția, despre pacea sperată în mod glorios și impusă în mod despotic ; în sfîrșit s-a discutat despre tot, iar cele două femei se amestecau în discuție fără vanitate și fără a spune prostii, cu acea discreție prevăzătoare pe care venețienele arareori știu s-o păstreze, și încă mai puțin pe atunci decît acum. Aglaura părea îndîrjită împotriva francezilor și nu lăsa să-i scape ocazia de a-i numi asasini, sperjuri și negustori de carne omenească. Mai tîrziu am aflat că fuga iubitului ei, pricinuită de noua organizare pe care trebuia s-o ia statul prin tratatul de la Campoformio, îi înfierbînta sîngele grec în vinele-i tinere și o făcea să întreacă măsura în gălăgie. Cu o zi înainte fusese pe punctul de a se omorî și fratele ei împiedicase acest act de violență aruncînd în canal o fiolă cu arsenic, gata preparată ; de aceea îl privea chiorîș; dar în sinea ei, și poate gîndindu-se acum la mama ei, era

---

[1] *Sardanapal*, rege al Asiriei, care trăia în mare bogăție ; după ce a rezistat doi ani asediului Ninivei, a dat foc palatului și a pierit în flăcări împreună cu întreaga sa curte.

mulţumită că o reţinuse. Şi astfel, dacă îi mai coceau în cap unele intenţii ferme, cel puţin ideea de a se omorî n-o mai tulbura.

Cînd s-a făcut miezul nopţii, mi-am luat rămas bun de la Apostulos şi m-am întors spre casă ; în cap îmi vîjîiau Spiro şi Aglaura şi cartea cu legendele sfinţilor ; în sfîrşit, toate, dar cel mai puţin hotărîrea pe care trebuia s-o iau în legătură cu viitorul meu. Totuşi am scris celor care s-au exilat în Toscana sau în Cisalpina despre teribila întîmplare cu Leopardo pentru ca să-mi scuze întîrzierea. Cînd după cîţiva ani am citit *Ultimele scrisori ale lui Jacopo Ortis*, nimeni nu mi-a scos din cap părerea că Ugo Foscolo împrumutase din funebra istorie a prietenului meu şi din întunecatul său tablou, cîteva culori, cîteva intenţii poate. În rest îmi amintesc că în noaptea aceea am visat-o mai mult pe Pisana decît pe Leopardo ; iar aceasta să-mi servească pentru a-mi demasca ascunzişurile.

CAPITOLUL XIV

În care se descoperă că Armida nu este o născocire și că Rinaldo mai poate trăi încă multe secole după cruciade. Poliția mă îndeamnă spre adevărata cale a conștiinței ; dar în timpul călătoriei cad pe mîna altei vrăjitoare. Ce se va întîmpla ?

Nu mă rușinez s-o spun, a doua zi am dat toată dimineața tîrcoale în jurul Santei Maria Zobenigo, și văzînd ferestrele palatului Navagero tot ferecate, am căzut pe gînduri. Ce-i drept, de cîteva ori m-am întîlnit cu locotenentul d'Ajaccio, care părea absorbit de ceva foarte important, dar nu aceasta era mîngîierea căutată, deși neliniștea și proasta dispoziție a domnului Minato erau pentru mine pronosticuri bune. Totuși m-am întors la vizuina mea cu cea mai acră mutră din lume, gîndindu-mă că și în cazul plecării francezilor tot nu pierea și nici nu se usca sămînța atrăgătorilor ofițeri ; și că, la piedica ce-o reprezenta soțul Pisanei aș mai fi avut în plus împotrivă-mi și această altă monstruozitate a ei. În momentul acela nici lectura enciclopediștilor, nici frenezia libertății n-o mai scuzau de faptul că se îndrăgostise subit de un tinerel în uniformă. M-am închis în casă, rămînînd, ca și în ajun, să ronțăi în cameră un codru de pîine mucegăită ; în trei zile ajunsesem slab ca o scobitoare, totuși nici foamea nu mă făcea să capitulez. În creierul meu se afla o amestecătură de dispreț patriotic, de elegie funerară și de planuri zadarnice ; privind mai adînc, aș fi putut descoperi gîndirea mea de acum șaisprezece ani, vigilentă și tenace ca o sentinelă. Îndepărtarea de Pisana, Dumnezeu știe pentru cît timp, fără s-o văd și fără să-i vorbesc, fără s-o ajut cu sfatul meu împotriva primejdiilor ce-o înconjurau, mă înspăimînta atît de mult, încît aș fi fost dispus să-mi frîng și gîtul numai să rămîn acolo. Și riscul pe care aveam într-adevăr să-l întîmpin,

rămînînd şi după plecarea francezilor, îmi servea ca sprijin împotriva scrupulelor care-mi aminteau din cînd în cînd de cei ce mă aşteptau la Milano. Pe de altă parte, în sufletul meu fremăta presimţirea unui apropiat conflict. Cuvintele tatii îmi răsunau în urechi, vedeam departe, foarte departe, privirea severă şi străpungătoare a lui Lucilio... Vai !... cred că numai această frică m-a făcut să alerg la geamantan ; dar tocmai cînd îl ştergeam de praf şi-mi aprinsesem o lumînare ca să văd mai bine în bezna din camera aceea mare, am auzit agitîndu-se cu putere clopoţelul. „Cine să fie ?" m-am întrebat.

În imaginaţia mea se învălmăşeau toţi : scutierii inchizitorilor, gărzile de siguranţă franceze, soldaţii cercetaşi germani. Am preferat să cobor pe scară şi, prin crăpătura uşii, am strigat :

— Cine-i acolo ?

Mi-a răspuns un glas tremurat de femeie :

— Eu sînt, deschide, Carlino !

Deşi tremurat, am recunoscut glasul şi m-am năpustit să deschid cu o atît de profundă nelinişte în suflet, încît abia mă mai puteam stăpîni. Pisana, îmbrăcată în negru, cu ochii ei frumoşi înroşiţi de supărare şi de lacrimi, cu părul răvăşit, acoperit numai cu un văl de mătase foarte fină, mi s-a aruncat în braţe cerîndu-mi s-o salvez. Crezînd că o insultase cineva în stradă, am dat să ies pe uşă s-o răzbun împotriva oricui ar fi fost, dar ea m-a oprit, m-a apucat de braţ şi sprijinindu-se de mine, m-a condus pe scară, în sus, pînă la salonul de primire, de parcă ar fi cunoscut bine toate ungherele casei ; dar din cîte ştiam eu, nu fusese niciodată acolo. Cînd ne-am aşezat unul lîngă celălalt pe divanul turcesc al tatii, şi cînd i s-a potolit răsuflarea agitată ce-i chinuia pieptul, nu m-am putut abţine să n-o întreb imediat ce însemna rătăcirea aceea, tremurul şi apariţia ei neaşteptată.

— Ce înseamnă ? a repetat Pisana cu un glăscior înfuriat care-i şuiera printre dinţi mai înainte de a-i ieşi de pe buze. Îţi explic eu îndată ce înseamnă ! Mi-am părăsit soţul, de mama sînt plictisită, iar rudele m-au respins. Vin să stau cu tine !...

— Cerule!

Întocmai aşa a răsunat exclamaţia mea; mi-o amintesc de parcă ar fi fost acum; de asemenea îmi amintesc că Pisana nu s-a ruşinat de loc şi nu şi-a schimbat cu nimic hotărîrea luată. În ceea ce mă priveşte nu mă mir cîtuşi de puţin că o atare bruscă schimbare de scenă a dat naştere în mintea mea unei confuzii neplăcute, care a întunecat pe moment orice bucurie şi orice teamă. Oricum ar fi fost, am simţit că sînt atît de puternic proiectat în afara atmosferei obişnuite pe care o respiram, încît am avut impresia că mă sugrumă o gheară nevăzută. Doar după cîteva clipe mi-am revenit şi atunci am întrebat-o pe Pisana ce soartă fericită m-ar putea face în vreun fel folositor ei.

— Iată, continuă ea, tu ştii că eu sînt cîteodată chiar prea sinceră, după cum alteori sînt mincinoasă, iar de felul meu sînt rezervată şi închisă. Azi nu-ţi pot ascunde nimic. Tot sufletul meu ţi-l voi dezvălui, şi ferice de tine că vei reuşi să mă cunoşti aşa cum sînt. M-am măritat ca să-ţi fac în necaz ţie şi plăcere mamei mele, dar anumite răzbunări şi sacrificii se transformă curînd în plictiseală, şi cu temperamentul meu nu poţi iubi nici douăzeci şi patru de ore un soţ decrepit, cusurgiu şi gelos. Graţie intervenţiei tale, suportasem cîteva omagii din partea domnului Giulio, fiind însă înfuriată pe tine; închipuie-ţi aşadar cît de înfuriată puteam fi împotriva protejatului tău!... Pe lîngă asta îmi mai era şi sufletul prea plin de dragoste pentru patrie şi de ideea libertăţii, în timp ce soţul meu venea cu tusea lui să-mi predice calmul, moderarea: pentru că nu se ştie cum s-ar putea întoarce cîndva lucrurile. Închipuie-ţi aşadar ce bine ne înţelegeam noi doi pe zi ce trecea! Eu mă mulţumeam la început s-o văd pe mama gustînd cu savoare din mîncărurile gustoase ale casei Navagero şi pierzînd la jocurile de cărţi ţechinii ginerelui; dar după puţin timp m-am ruşinat de ceea ce înainte mă mulţumea, şi atunci aflîndu-mă între soţul meu, mama şi toţi ceilalţi bătrîni, medici proşti şi aşa zişi savanţi care se strîngeau în jurul meu, mi se părea că sînt oaia în mijlocul lupilor. Mă plictiseam, Car-

lino, mă plictiseam într-atît, încît de sute de ori am fost pe punctul de a-ţi scrie o scrisoare, lăsînd la o parte orice mîndrie ; dar mă reţineam... mă reţineam de frica unui refuz.

— Oh, ce-ţi trece prin cap ? am exclamat. Un refuz din partea mea ?... Nici măcar prin gînd să nu-ţi treacă aşa ceva.

După cum se vede, în timpul discursului Pisanei, căutasem şi găsisem firul spre a ieşi din labirint ; s-o iubesc, s-o iubesc mai ales, fără să-i caut nod în papură şi fără să trec prin alambicul raţiunii eterna făgăduinţă a inimii mele.

— Da, îmi era teamă de un refuz, deoarece nu-ţi dădusem arvuna unei conduite exemplare, adăugă ea, iar acum vreau să-ţi dau una, dezvăluindu-ţi în goliciunea lor toate micile mele păcate ca să te dezgust dacă reuşesc.

Am făcut un gest negativ, zîmbind de această nouă teamă a ei ; îndreptîndu-şi părul pe tîmple şi înfigîndu-şi cîteva ace gata să cadă, continuă să vorbească :

— În vremea aceea, în casa soţului meu a fost găzduit un ofiţer francez, un oarecare Ascanio Minato...

— Îl cunosc, i-am spus.

— Ah ! îl cunoşti ? Bine ! Nu poţi spune că nu este un tînăr frumos, cu aspect bărbătesc şi generos, deşi cînd l-am analizat mai bine l-am descoperit perfid, sperjur, necinstit, un adevărat cap de gîscă cu inimă de iepure...

Am ascultat cu destulă plictiseală toată această înşirare de injurii care, după părerea mea, clarifica prea mult adevărul celor povestite de Giulio del Ponte în ziua serbărilor în onoarea doamnei de Beauharnais. Şi Pisana nu se ruşina să mărturisească impertinent propria-i neobrăzare ; şi nu-şi dădea seama de durerea pe care mi-o pricinuia sinceritatea ei inoportună. Îmi muşcam buzele, îmi rodeam unghile şi mustram providenţa că nu mă făcuse surd ca pe Martin.

— Da, continua ea să-mi povestească, regret şi mă ruşinez chiar de puţina încredere ce i-am acordat. Îi credeam pe corsicani curajoşi şi viteji, dar văd că Rousseau

a greşit aşteptînd de la ei un exemplu înalt de tărie şi de înţelepciune cetăţenească[1] !...

„Rousseau, Rousseau !" mă gîndeam eu.

Filipicele şi citatele ei mă plictiseau ; aş fi dorit să ajungă la capăt şi să ştiu tot, fără atîtea digresiuni ; de aceea mă foiam pe perne şi dădeam din picioare, cum fac copiii cînd sînt sătui de atîta predică.

— Ce-i ceream ? Ce pretindeam de la el ? a reluat cu mai mult avînt Pisana. Crezi poate că lucruri supranaturale sau imposibile sau josnice ?... Nu-i ceream decît să se facă binefăcătorul omenirii, un Timoleon[2] al ţării mele. Voiam să-l fac idolul, părintele, salvatorul unui întreg popor ; şi pe lîngă acest dar, îi promiteam şi inima mea, tot ceea ce ar fi dorit el de la mine !... Josnic, scelerat !... Îngenunchea în faţa mea, jura şi susţinea cu tărie că mă iubeşte mai mult decît propria-i viaţă, mai mult ca pe Dumnezeu !... Dar ce credea el ? Că eu o să mă ofer primului căpitan de dragul ochilor lui frumoşi, sau al epoleţilor strălucitori ?... Să se mulţumească atunci să poarte întipărite pe faţă semnele palmelor unei femei ! Acolo unde nu sînt bărbaţi, această sarcină revine femeilor.

— Calmează-te, Pisana, calmează-te ! îi spuneam eu încredinţîndu-mă că încă nu înţelesesem exact adevărul ; povesteşte lucrurile pe rînd : spune-mi din ce s-a iscat mînia ta împotriva domnului Minato... Ce cerea el de la tine, şi ce pretindeai tu în schimb de la el ?

— Ce-mi cerea el ?... Să facem dragoste sub ochii gelosului care s-ar fi prefăcut că doarme, din prea mare respect faţă de furia franceză !... Ce pretindeam eu de la el ?... Pretindeam ca el să-i convingă, să-i incite pe camarazii săi la un act de dreptate solemnă — să se opună de comun acord concesiilor sperjure ale Directoratului

---

[1] La sfîrşitul capitolului X din *Contractul Social* (1762), Rousseau se exprimă astfel în legătură cu corsicanii : *„Dacă mai există în Europa vreo ţară capabilă să adopte o legislaţie, aceea este Corsica. Vitejia şi stăruinţa cu care bravul popor corsican a ştiut să-şi redobîndească şi să-şi apere libertatea, ar merita să determine pe un gînditor să-l înveţe şi mijloacele de a o păstra. Presimt că într-o bună zi această insuliţă va ului Europa."* (n. tr.)

[2] *Timoleon* (400—337 î.e.n.), general şi om politic din Corint. A eliberat Siracusa şi Sicilia de tirani şi de cartaginezi, instaurînd o orînduire democratică.

şi ale lui Bonaparte, să se alieze cu noi şi să apere Veneţia împotriva aceluia ce va deveni mîine stăpîn intangibil. Toate acestea, oricare dintre ei, chiar şi cel mai imbecil şi cel mai fricos ar fi ţinut să le îndeplinească fără alt impuls decît probitatea conştiinţei şi aversiunea faţă de comandamentele înguste şi neleale !... Cu atît mai mult cineva care iubea o femeie şi primea din parte-i propunerea acestei nobile acţiuni — n-ar fi trebuit să facă mai mult ?... N-ar fi trebuit să adopte patria acelei femei şi să repudieze patria lui vinovată, în mod ruşinos, de asemenea crimă ?... Oricare francez la auzul acestor îndemnuri venite din gura femeii căreia îi jurase c-o iubeşte, n-ar fi trebuit oare să ridice viziera cum a făcut Coriolan, ca să declare ură eternă şi să se năpustească furios împotriva acestei Medee, care-şi devorează propriii copii ? Ce rămîne patria fără umanitate şi fără onoare ?... Manlius şi-a omorît propriul tată ! Iată exemple pentru cine are inimă şi curaj să le urmeze !...

Vă mărturisesc că eu n-aş fi avut nici curaj, nici putere să expun o tiradă atît de violentă ca a Pisanei ; dar aveam curaj şi suficient discernămînt pentru a o înţelege ; aşadar admirînd mai mult decît orice exprimarea îndrăzneaţă a unei firi arzătoare şi generoase, am regretat că o judecasem atît de aspru de la primele cuvinte. Epitetele cu care îl discredita pe republicanul molatic şi trîndav, le crezusem îndreptate împotriva amantului nestatornic şi infidel. Deci, uneori, te poţi înşela amarnic, cînd nu ţii seama de un temperament în totalitatea lui, ci doar de o singură latură.

— Spune-mi, spune-mi, am adăugat, cum ai ajuns la această erupţie vulcanică împotriva lui şi împotriva tuturor ?

— Am ajuns aici, pentru că timpul trecea cu iuţeala vîntului, pentru că de la o vreme începuse să mă amîne de azi pe mîine cu zîmbete, cu fleacuri, care nu mă asigurau de loc, închipuindu-şi, poate, că eu vorbeam în fraze pompoase, în stil roman, doar pentru a-l face să se îndrăgostească şi mai mult de mine, ca la urmă să-i ofer totul în schimbul dulcegăriilor sale !... Ei da, acum s-a lămurit el ! Şi sînt chiar mulţumită că acest bastard a învăţat să

cunoască o adevărată italiancă!... Ştii că ieri au venit Comisarii Imperiali să trateze formele de predare; eu m-am văzut la strîmtoare şi m-am grăbit să presez lucrurile, cu atît mai mult cu cît el se arăta mai înfierbîntat ca oricînd. Ei închipuie-ţi ce a avut îndrăzneala să-mi propună! M-a invitat să-l părăsesc pe excelenţa sa Navagero şi cînd garnizoana franceză urma să se retragă din Veneţia să plec cu el! „Da, i-am răspuns, voi veni cu dumneata cînd vei proclama în piaţă libertatea patriei mele, cînd îi vei călăuzi pe camarazii dumitale să-i ia prin surprindere, să-i învingă, şi să-i pună pe fugă pe acei care au crezut că pot pune stăpînire fără vărsare de sînge pe această ţară... Atunci voi veni cu dumneata ca soţie, amantă, sclavă, cum mă vei dori!"... Şi aş fi făcut ceea ce i-am spus; mă simt capabilă. Nu ştiu dacă dragostea, dar toată făptura mea mi-aş fi dăruit-o aceluia care ar fi încercat această strălucită răzbunare!... Întreaga-mi fiinţă mi-aş fi dăruit-o, cu entuziasmul orb al unei martire dacă nu cu voluptatea unei amante. Vrei să ştii ce mi-a răspuns?... Şi-a răsfrînt buzele cu dispreţ; apoi s-a calmat şi întinzînd mîna pentru o mîngîiere pe care am refuzat-o, a murmurat cu jumătate de voce: „Eşti o nebună încîntătoare!" Oh, dacă m-ai fi văzut atunci!... Toate puterile mi s-au concentrat în aceste cinci degete şi i-am plesnit peste obraz o palmă atît de zgomotoasă, încît mama, soţul meu, servitorii şi cameristele au alergat în goană din camerele vecine... Frumosul ofiţer a răcnit ca un leu. Mincinosul!... Cu inima lui de iepure!... Şi-a dus brusc mîna la spadă, dar şi-a revenit imediat — văzînd înălţat în faţa lui, plin de curaj, pieptul meu de femeie. Atunci s-a năpustit afară din cameră, aruncînd priviri pline de furie.

— Ce-ai făcut?... Pentru Dumnezeu! Priveşte! Eşti ruina casei! Trebuie să accepţi o situaţie neplăcută pentru a scăpa de alta şi mai neplăcută...

Iată cuvintele cu care m-au răsplătit mama şi soţul meu; soţul meu mai ales, îmi producea o silă... Să presupunem că era gelos!... „Ah, eu sînt piaza rea a casei?" am strigat. Ei bine, am să mă mut în altă casă şi o să vă las în pace! Şi am ieşit pe dată alergînd, fără ca cineva să mă oprească. După ce mi-am luat în grabă un văl de

mătase din camera mea, am plecat în căutarea lui Rinaldo. Nu se ştia unde este, îl credeau plecat! Am întrebat atunci de unchii Frumier, la palatul lor. Dormeau cu toţii, lăsaseră vorbă ca nimeni să nu intre, nici bărbat, nici femeie, nici rudă, nici prieten. Ce-mi rămînea în ultimă instanţă?... Carlino, nu-mi rămîneai decît tu!... (Mulţumesc de compliment). Am regretat că n-am alergat din primul moment la tine. — (Cu atît mai bine!) — Am aflat la uşa familiei Frumier că mai erai încă la Veneţia şi adresa unde locuiai; şi acum, iată-mă în stăpînirea ta, fără frică şi fără grijă, deoarece, ca să fim sinceri, eu te-am iubit întotdeauna numai pe tine şi dacă tu nu mă mai vrei din cauza ciudăţeniilor şi prostiilor pe care le-am comis, vina, paguba şi regretul vor fi numai ale mele. O bună parte te va privi şi pe tine, deoarece, în virtutea vechii noastre prietenii, comodă sau incomodă, plăcută sau plicticoasă, eu rămîn pe capul tău şi nu mă mai mişc de aici. Dacă tatăl tău mai vrea încă să-ţi dea de nevastă pe domnişoara Contarini, să ţi-o dea în pace, dar va trebui să-i convină soţioarei să suporte cu răbdare pilula amară de a mă avea drept cumnată pe cap...

Spunînd aceasta, Pisana a început să salte pe divan vrînd parcă să-mi confirme rolul ei de stăpînă; cine ar fi auzit-o cu două minute înainte şi acum, n-ar mai fi putut afirma în mod sigur că e una şi aceeaşi persoană. Republicana convinsă, filozoafa greacă şi romană se transformase într-o femeie nepăsătoare şi zăpăcită, aşa încît palma dată bietului Ascanio putea fi şi nemeritată. Cu toate acestea, cele două fiinţe atît de diferite şi totuşi îmbinate într-una singură gîndeau, vorbeau, acţionau cu aceeaşi sinceritate, fiecare la timpul său. Prima, sînt sigur, ar fi dispreţuit-o pe a doua, după cum a doua nu-şi amintea prea mult de prima; şi aşa trăiau una cu alta într-o foarte bună armonie, precum soarele şi luna. Dar ceea ce se petrecea cu mine era mai straniu pentru că le iubeam pe amîndouă, neştiind pe care s-o prefer. Una, pentru dragostea mare de viaţă, înălţimea sentimentelor, însufleţirea cuvintelor; cealaltă îmi cucerise inima prin gingăşie, încredere şi graţie. În sfîrşit, într-un fel sau altul, eram foarte îndrăgostit; dar oricare dintre cititorii mei, aflat în situaţia mea, ar fi simţit la fel. De n-ar fi fost decît

cele două pupile negre ce mă priveau speriate, implorîndu-mi mila, adumbrite de sprîncene şi contrastînd cu albul-albăstriu al irisului, şi tot ar fi cîştigat cauza. Ca să nu mai adaug tot restul ce-ar fi putut înfrumuseţa o duzină de femei. De altfel, dacă rolul tragic susţinut cu atîta vehemenţă de Pisana mă stînjenea, existau destule argumente să mă şi consoleze. Atitudinea ei era efectul prea multor lecturi acumulate avid, dar cu superficialitate, într-un creier mobil şi impetuos ; focul acela de paie s-ar fi stins ; ar fi rămas numai scînteia de generozitate care-l aprinsese şi cu această Pisana aş fi trăit într-o perfectă armonie, ca alături de o veche cunoştinţă, cum de altfel era. În plus, elocvenţa debordantă şi pompa clasică a peroraţiilor ei mă asigurau că în viitor, o bună bucată de timp avea să tacă din gură. Aşa se întîmpla şi în copilărie ; şi deseori Faustina, ca să se consoleze de o duminică neliniştită şi furioasă, îşi spunea : „Astăzi, domnişoara are limba veninoasă de parcă ar fi mîncat numai laur şi mătrăgună. Ferice de noi că ne va lăsa în pace în tot restul săptămînii !“ Şi, într-adevăr, aşa se întîmpla. Nici eu n-am greşit mai tîrziu, luîndu-mă după raţionamentul Faustinei.

I-am răspuns aşadar Pisanei, din toată inima, că era bine venită în casa mea ; şi după ce i-am arătat mai întîi pasul grav pe care-l risca în primul rînd în defavoarea reputaţiei ei, văzînd-o totuşi că rămîne fermă în hotărîrea luată, nu i-am mai spus altceva decît că era stăpînă pe ea însăşi, pe mine şi pe bunurile mele. O cunoşteam prea bine ca să cred că şi-ar fi schimbat părerea în faţa obiecţiunilor mele ; poate că o iubeam prea mult ca să fi încercat acest lucru ; dar asta nu-i decît o presupunere şi nu o mărturisire. După ce am acceptat în mare şi fără prea multe scrupule intenţia ei, a trebuit s-o traduc în practică ; un moment mi s-au opus o serie de dificultăţi. În primul rînd puteam eu oare să-mi asum un fel de tutelă asupra ei, nehotărît cum eram dacă să rămîn sau nu la Veneţia, ba chiar convins că ar trebui să plec de acolo dacă mă gîndeam la promisiunile făcute şi la cuvîntul de onoare dat ?... Şi ce-ar fi spus familia ei şi, mai mult decît toţi ceilalţi, excelenţa sa Navagero, bătrînul soţ gelos ? N-ar fi putut găsi vreun pretext să mă exileze ? Mie îmi revenea

rolul de complice la insulta aruncată de Pisana asupra lor ? Şi asta nu era totul ; mai rămînea un ultim scrupul, piedica cea mare, dificultatea capitală : cum puteam justifica în ochii lumii şi mai tîrziu ai conştiinţei mele, viaţa intimă şi comună cu o fată frumoasă şi tînără pe care o iubeam şi de care aveam toate motivele să mă cred iubit ? Trebuia să spun că aşteptam în acest mod mai puţin plicticos moartea soţului ei ? Mai urîtă-i cîrpeala decît ruptura în sine, se spune la noi. Şi toate aceste obstacole îmi apăreau înaintea ochilor, îmi frămîntau inutil mintea, în timp ce Pisana se consola cîntînd şi dansînd, fericită de libertatea recîştigată, nepăsîndu-i cîtuşi de puţin de ce-ar fi putut bîrfi lumea. Colindînd toată casa, de la pivniţă pînă în pod, a găsit pe placul ei covoarele, divanele, pînă şi pipele ; m-a convins că vom trăi acolo ca doi prinţi, nefăcîndu-şi nici o grijă din pricina aparenţelor sau a vieţii modeste ce ne aştepta. Ştiţi bine că atunci cînd o femeie nu se sperie de unele fleacuri fără importanţă, cu atît mai mult noi bărbaţii nu avem de ce să ne îngrijorăm ; ar însemna mai mult decît o ipocrizie ridicolă, ar însemna o ofensă adusă delicateţei femeii — or nu sînt de lăudat confesorii care le sugerează penitentelor păcatele. În timp ce admiram vesela şi impertinenta nepăsare a Pisanei, neştiind dacă trebuie s-o atribui iubirii sincere pentru mine, dezinvolturii ei temperamentale sau unei pure trăsneli care-i trecuse prin minte, ea se opri brusc, cu mîinile încrucişate, în mijlocul salonului ; ridicîndu-şi ochii spre ai mei, spuse puţin tulburată :

— Dar tatăl tău ?

Abia atunci mi-am dat seama că nu ştia nimic de plecarea tatii ; şi m-am mirat peste măsură de francheţea hotărîrii ei de a veni să se stabilească la mine, dîndu-mi seama în acelaşi timp că pudoarea feminină nu fusese chiar atît de încălcată. Cu prezenţa unui tată la mijloc, doi tineri sînt, desigur, mai la adăpost de ispite şi de flecărelile vecinilor. O dată cu acest gînd, m-a mai străfulgerat şi un altul : că Pisana se va speria aflînd că sînt singur şi va da înapoi de la intimitatea ei excesivă. Cu puţin înainte încercasem o strîngere de inimă crezînd că nu-i pasă de propria-i onoare şi de convenienţele sociale, acum însă aş fi dorit-o mai neruşinată chiar decît ultima

prostituată, numai s-o văd mulţumită de tovărăşia mea. Ca să vedeţi cum sîntem făcuţi noi oamenii! Cu toate acestea, dorinţa arzătoare de a o avea alături de mine, n-a mers atît de departe încît să-i înşir minciuni. I-am destăinuit aşadar că locuiam singur singurel în casă, fără măcar o servitoare care să dea jos pînzele de păianjen.

— Mai bine, mai bine, a strigat ea făcînd un salt şi bătînd din palme. Tatăl tău mă stînjenea şi cine ştie dacă m-ar fi privit cu ochi buni.

Dar după această izbucnire de veselie, căzu imediat pe gînduri şi nu mai avu putere să continue. Buzele i s-au strîns ca şi cum era gata să izbucnească în plîns, iar obrajii ei îmbujoraţi păliră.

— Ce ai Pisana ? am întrebat-o. De ce te încrunţi aşa ? Ţi-e frică de mine sau de faptul că te afli numai cu mine ?

— N-am nimic, a răspuns ea puţin cam necăjită mai mult împotriva ei însăşi, am avut impresia, decît împotriva oricui altcuiva.

Apoi s-a învîrtit de cîteva ori prin cameră privindu-şi vîrful picioarelor. Îmi aşteptam sentinţa cu tremurul nevinovatului care are o vagă bănuială că va fi condamnat ; dar emoţia Pisanei îmi mîngîia cu suavitate inima, dîndu-mi să înţeleg că eram într-adevăr iubit aşa cum doream eu. Pînă atunci, siguranţa ei pe deplin dovedită şi intimitatea aceea excesivă îmi lăsaseră o savoare cu totul fraternă care nu-mi ispitea de loc simţurile.

— Şi unde o să dorm ? mă întrebă brusc, cu un tremur în glas şi o discretă îmbujorare în obraji, care o înfrumuseţa de o sută de ori mai mult.

Îmi amintesc că la rostirea primului dintre cele cinci cuvinte m-a privit în faţă, dar pe celelalte le-a şoptit cu privirile rătăcite.

„Pe inima mea ! eram pe punctul de a-i răspunde, pe inima mea unde ai dormit de atîtea ori cînd nu erai decît o fetiţă, şi n-ai avut de ce să te plîngi !“

Dar Pisana se făcuse atît de drăgălaşă sub impulsul acela alcătuit din dragoste şi pudoare, din impertinenţă şi rezervă, încît am fost constrîns să respect o operă atît de frumoasă de virtute, reţinîndu-mi pînă şi suflul dorinţei pentru a nu-i întina puritatea. Am ajuns pînă acolo

încît am uitat de intimitatea din alte vremuri, convins că dacă aş fi atins-o atunci aş fi făcut-o pentru prima dată. Eram aidoma unui violonist virtuoz care-şi propune cele mai îndrăzneţe dificultăţi numai din plăcerea de a le învinge şi care, sigur de victorie, se complace mereu să provoace alte surprize.

— Pisana, i-am răspuns cu o voce foarte calmă şi o modestie mai mult decît exemplară, tu eşti stăpînă aici, ţi-am spus-o încă de la început. Tu mă onorezi cu încrederea ta şi eu trebuie să mă arăt demn de ea. Fiecare cameră are zăvoare solide, iar aceasta este cheia casei ; poţi să încui, să mă laşi afară în stradă, dacă vrei, şi nu mă voi plînge.

În chip de răspuns, îşi aruncă braţele în jurul gîtului meu şi în această pornire spontană am recunoscut-o pe Pisana mea de altădată. Cu toate acestea, am avut delicateţea şi abilitatea de a nu uza de acest fapt, dîndu-i timp să-şi revină şi să corecteze prin vorbă spontaneitatea excesivă izvorîtă din inimă.

— Noi sîntem ca doi fraţi, nu-i aşa ? întrebă ea încurcîndu-şi limba în aceste cuvinte şi reparînd fîstîceala cu o uşoară tuse. Nu-i aşa că o vom duce bine împreună, ca în zilele noastre fericite de la Fratta ?

Atunci m-am simţit străbătut din cap pînă în picioare de un fior ; Pisana şi-a îndepărtat privirea neştiind ce să mai spună, dar în cele din urmă mi-am dat la timp seama că pentru prima seară merseserăm chiar prea departe şi se cuvenea deci să ne oprim.

— Iată, am reluat eu, făcîndu-mi singur curaj şi conducînd-o în camera tatălui meu, aici vei sta în siguranţă şi liberă după placul inimii ; patul ţi-l fac eu în cîteva minute...

— Închipuie-ţi că nu te voi lăsa pe tine să-mi faci patul ! Este o treabă ce aparţine de drept femeilor ; ba chiar vreau să ţi-l fac şi pe al tău, iar dimineaţa, întrucît aici se află ibricul de cafea (se afla cîte unul în fiecare colţ al camerei tatii) vreau să-ţi aduc eu cafeaua.

A urmat o întrecere de amabilităţi şi astfel m-am abătut de la primele tentaţii ; mulţumit că mă oprisem acolo, m-am grăbit să mă retrag fericit să dorm sau nu încă o noapte în tovărăşia dorinţelor ; tovărăşie nu prea

plăcută cînd n-ai speranţa că te va părăsi — totuşi plină de plăceri delicate şi de poetice bucurii pentru cel ce se crede pe punctul de a renunţa la ea. Justificat sau nu, eu mă credeam ajuns la această ultimă fază ; dar ce dobitoc ! aveam chiar toate motivele să cred astfel şi aceasta mi-a dovedit-o noaptea următoare. Aici ar fi locul să răspund la o întrebare delicată pe care puţine cititoare, dar mulţi cititori ar avea îndrăzneala să mi-o pună. Care era gradul de virtute a Pisaniei în momentul acela ? Într-adevăr, am vorbit pînă acum despre ea cu foarte puţin respect, punîndu-i în lumină defectele şi afirmînd de sute de ori că era mai mult înclinată spre rău decît spre bine. Dar nu predispoziţiile sînt totul. Cîte trepte coborîse ea în realitate pe această scară a răului ? Şi decăzuse ea cu întreaga-i fiinţă în măsura în care-i decăzuse imaginaţia, poate chiar dorinţa ? Poate că nu face impresia, dar de la a te îmbăta cu mirosul unui trandafir şi pînă la a-l rupe şi a-l prinde în piept este nevoie de cîtva timp. Orice grădinar, oricît de gelos ar fi, nu vă va interzice niciodată să mirosiţi o floare, dar dacă-i spuneţi că vreţi s-o rupeţi, o, atunci desigur că devine rău şi se grăbeşte să vă conducă afară din seră !... Întrebarea e delicată ; dar şi mai delicată este obligaţia de a răspunde. După cum puteţi bănui, o garanţie deplină n-aş dori să dau pentru nimeni ; dar în privinţa Pisanei cred cu fermitate că soţul ei a avut, dacă nu o soţie castă, dar o soţie fecioară şi a lăsat-o aşa cum era din cauza neputinţei fireşti a bătrîneţii. Fie c-a fost meritul ei sau al unei şiretenii precoce care-o lumina, fie datorită norocului sau providenţei, fapt este că pot afirma acest lucru, bazat pe cele mai îndreptăţite motive. Şi cu temperamentul ei, cu exemplele avute în copilărie, cu libertatea şi educaţia primită în tovărăşia doamnei Veronica şi a Faustinei, acest lucru a fost o adevărată minune ! Inutil s-o neg. Religia este pentru femei frîul cel mai puternic ; e ceva ce domină sentimentele printr-un sentiment nou, mai puternic şi mai ales. Onoarea nu-i un frîu suficient, deoarece depinzînd cu totul de voinţa noastră ne-o impunem noi înşine. Religia, în schimb, are momentul său de putere într-o zonă inaccesibilă raţiunii umane. Ea ne comandă să nu facem un anumit lucru pentru că

aşa vrea cel ce poate totul, vede totul, cel ce depăşeşte sau răsplăteşte acţiunile oamenilor după valoarea lor intimă. Nu există scăpare de la judecata sa, nici subterfugii împotriva hotărîrilor sale : nu există consideraţii omeneşti, nici îndatoriri şi circumstanţe care să permită ceea ce religia a interzis în mod absolut şi pentru totdeauna. Pisana părăsită de acest ajutor al religiei, şi cu o părere falsă despre onoare, a fost norocoasă că s-a oprit la premeditarea păcatului fără să-l şi săvîrşească. Nu vreau să-i atribui un mare merit, deoarece, o repet, mi se pare mai degrabă un miracol decît orice altceva : dar trebuie să stabilesc o realitate, satisfăcînd astfel curiozitatea cititorilor. Să mi se ierte dacă mă extind prea mult asupra acestor fapte, dar povestesc despre vremuri atît de deosebite faţă de ale noastre. Este adevărat însă că deosebirea ar putea să fie mai mult în formă decît în fond.

În dimineaţa următoare, nici nu sunase încă ora opt cînd Pisana a intrat cu cafeaua în camera mea. Voia, mi-a spus, să prindă încă din prima zi obiceiurile unei bune şi vrednice gospodine. Visurile de îndrăgostit din timpul nopţii, în care pierdusem amintirea tuturor mîhnirilor mele, semiîntunericul din încăperea protejată împotriva soarelui de perdelele albăstrii din mătase orientală, aducerile noastre aminte care ţîşneau din fiecare privire, din fiecare cuvînt sau gest, frumuseţea încîntătoare a chipului ei surîzător pe care se reaprindeau bujorii abia răsăriţi din căldura somnului — totul mă atrăgea să reînnod lanţul rămas de atîta vreme rupt. I-am cules de pe buze un singur sărut, vă jur ; un singur sărut de pe buze şi i-am amestecat dulceaţa cu amăreala cafelei ! Şi să mai spuneţi că în secolul trecut nu exista virtute !... Sigur că exista, dar te costa o dublă strădanie, atunci cînd virtutea nu fusese cultivată la timp încît să ajungă o deprindere. Vă asigur că Sfîntul Anton a avut mai puţin merit rezistînd tentaţiilor demonului decît mine cînd mi-am retras buzele de pe marginea cupei, înainte de a-mi fi potolit setea. Cu toate acestea, eram sigur şi hotărît să mi-o potolesc într-o zi sau alta şi această certitudine mi-ar putea transforma virtutea într-un rafinament al lăcomiei. De îndată ce m-am sculat, am început să mă gîndesc la problemele vieţii zilnice adică să plec în căutarea unei femei

care să se îngrijească de bucătărie şi de celelalte munci brute ale casei. Nu se putea trăi numai cu cafea, mai cu seamă cînd dragostea ne devora. Eu însumi, pentru prima oară în viaţă, m-am ocupat cu toată plăcerea de aceste treburi mărunte.

Cunoşteam cîteva cumetre prin vecinătate, m-am adresat uneia, alteia şi mi-au făcut rost de o slujnică pe care numai cît o vedeai şi era de ajuns să-ţi crezi casa păzită împotriva turcilor şi a vagabonzilor. Urîtă ca moartea, lungă şi uscată, numai piele pe os, părea un grenadier după patru luni de război ; avea ochii şi părul cenuşii şi o eşarfă roşie înfăşurată în jurul capului după modelul şerpilor Meduzei. Era puţin saşie, cu o barbă discret mijită, un glas nazal şi neplăcut, şi nu vorbea nici veneţiana, nici schiavna, ci un argou corcit din amîndouă. Primise de la natura mamă toate amprentele urîte ale fidelităţii, pentru că adeseori am observat că devotamentul şi frumuseţea se ceartă între ele şi rar duc trai comun şi liniştit. În plus, eram sigur că oricine ar fi dorit să intre în casă şi ar fi dat ochi cu spectacolul acela, ar fi preferat să facă o vizită în lăcaşul diavolului decît să treacă dincolo de prag, — într-atît era de graţioasă şi de plăcută. Se înţelege că i-am dat ordin strict să comunice tuturor vizitatorilor că stăpînii plecaseră din Veneţia ; şi erau destul de multe motive ca să ne determine să stăm ascunşi. Dacă n-ar fi fost decît fericirea ; deoarece de îndată ce alţi oameni îşi dau seama că eşti fericit nu se pot abţine să nu se năpustească asupră-ţi ca să-ţi distrugă fericirea. Aşadar, după ce mi-am instalat cerberul la bucătărie asigurînd o pază straşnică şi m-am aprovizionat cu hrană, m-am întors la Pisana şi am uitat de tot şi de toate.

Poate că nu era momentul cel mai potrivit, poate că, Dumnezeu să mă ierte, alte treburi mi se impuneau atunci şi nu era cazul să mă desfăt ca Rinaldo în grădina Armidei ; aveţi însă în vedere că nu mi-am impus să uit restul ; dimpotrivă, am uitat atît de spontan de tot restul lumii, încît atunci cînd circumstanţe ulterioare m-au rechemat la viaţa publică totul mi-a apărut ca o lume nouă. Dacă au existat vreodată scuze pentru delirul dragostei şi beţia plăcerilor, eu le aveam desigur pe toate. De altfel nu vreau să-mi micşorez vina şi totdeauna mă voi socoti un păcătos.

Luna aceea nesocotită de fericire şi voluptate petrecută în timp ce patria mea era atît de umilită, iar eu mă smulsesem de la onorabila mizerie a exilului, mi-a lăsat în inimă o eternă remuşcare. Oh, dar cîtă distanţă există între meschina cerşire a scuzelor şi mîndra independenţă a inocenţei. Cu cîte minciuni n-am fost constrîns să ascund de ochii altora fericirea mea clandestină şi laşă ! Nu, nu voi fi niciodată îngăduitor cu mine însumi, nici măcar într-un moment de rătăcire, atîta timp cît onoarea îmi impune să-mi amintesc mereu şi cu tenacitate. Pisana, sărmana, a plîns mult cînd a văzut, în cele din urmă, că toate eforturile ei de a mă face fericit nu au reuşit decît să întrerupă prin cîteva clipe fugare de seninătate o nemulţumire ce creştea mereu şi mă făcea să mă ruşinez de mine însumi. Oh, de ce nu s-a îndreptat spre mine cu dragostea aceea inspirată de patriotism, care înspăimîntase sufletul superficial al galantului Ascanio Minato ? Pentru ce în loc să-mi ceară sărutări, mîngîieri, plăceri, nu mi-a impus un mare sacrificiu, fapte eroice, disperate, sublime ? Aş fi murit ca un erou şi nu mi-aş fi trăit viaţa ca un om de nimic. Din păcate, sentimentele noastre ascultă de legea ce le călăuzeşte pe drumul unde s-au îndreptat singure, de la început. Pasiunea ei bizară pentru ofiţerul d'Ajaccio, născută mai mult din furie decît din dragoste şi hrănită cu gînduri măreţe dictate de ruina ţării şi de pericolul în care se afla libertatea, fusese pe cale să devină o pasiune mare datorită ardoarei sfinte ce-o înflăcărase. Dragostea mea, veche de mulţi ani, bogată în sentimente şi amintiri dar lipsită cu totul de raţiune, era condamnată să lenevească pe patul acela de voluptate care o văzuse născîndu-se. Mă simţeam ruşinat că nu-i puteam inspira Pisanei ceea ce reuşise să-i inspire un curtezan de duzină : după ce am descoperit păcatul iniţial al dragostei noastre, îmi era imposibil să mă bucur de ea atît de mult cum ar fi dorit Pisana.

Totuşi zilele treceau pe nesimţite, arzătoare, delirante : nu vedeam scăpare din această situaţie deoarece nu aveam nici voinţă nici curaj. Aş fi putut desigur să încerc cu Pisana miracolul încercat de ea cu tînărul corsican şi să-i ridic sufletul la înălţimea de unde dragostea devine stimulent al operelor măreţe şi al acţiunilor nobile. Dar nu

mă lăsa inima să mă gîndesc la despărțire ; cît despre posibilitatea de a o face tovarășa vieții mele, a exilului meu, a sărăciei mele, nu credeam că am dreptul. Tărăgănam așadar orice hotărîre, așteptînd îndemnul evenimentelor și fiind îndeajuns compensat pentru chinurile mele lăuntrice de fericirea care strălucea frumoasă și radioasă pe chipul ei. Nu conteneam să mă mir văzînd cum se schimbase firea ei, cum se îmblînzise în cîteva zile de fericire : nici o căință, nici o privire piezișă, nici un gest de supărare sau de vanitate. Părea că-și propusese să mă facă să regret părerea greșită ce-o avusesem odinioară despre ea. O fată ieșită chiar în momentul acela din mînăstire și încredințată îngrijirii unei mame afectuoase, n-ar fi fost mai senină, mai veselă și mai ingenuă. Tot ce era în afara dragostei noastre sau ce n-avea, într-un fel sau altul legătură cu ea, n-o interesa absolut de loc. Destăinuirile despre viața petrecută alături de alt bărbat tindeau numai să mă convingă de dragostea continuă și arzătoare, deși deosebită și bizară, pe care mi-o nutrea. Îmi povestea despre îndemnurile mamei ei de a face ochi dulci unuia sau altuia dintre curtezani, pentru a-i acapara în vederea unei partide bune :

— Ce vrei ? adăuga. Cu cît erau mai strălucitori, mai frumoși, mai eleganți, cu atît antipatia mea pentru ei creștea ; de aceea dacă manifestam vreun semn de gentilețe sau de amabilitate, o făceam întotdeauna față de cei urîți și jigăriți spre marea mea uimire și a celor din jur ; și toți considerau această ciudățenie a mea drept o rafinată artă de cochetărie. Într-adevăr, îi măguleam pe cei care-mi păreau prea dizgrațioși ca să-și mai facă iluzii. Și dacă amabilitățile mele erau de fapt insulte, Dumnezeu să mi-o ierte, nu puteam face altfel !...

Mi-a dezvăluit apoi anumite secrete ale casei pe care aș fi preferat să nu le știu, într-atît m-au dezgustat. Contesa, mama ei juca la disperare, nevrînd să țină seama de sărăcie, fiind mereu dispusă să ceară bani unuia sau altuia ; cînd se găsea la strîmtoare, recurgea la unele șiretlicuri împreună cu Rosa, vechea ei cameristă, ca să stoarcă bani din buzunarul cunoscuților și prietenilor. Și cum aceștia se plictisiseră de asemenea sistem, Rosa propusese s-o pună în joc pe Pisana și să-i înduioșeze pe cei

ce păreau devotați adoratori ai frumuseții ei, destăinuindu-le jalnica lor stare financiară. Și astfel, fără știrea ei, trăiau din pomeni rușinoase și demne de dispreț. Dar în cele din urmă și-a dat seama de această situație și în ciuda tăcutei indiferențe a contesei a alungat-o imediat pe Rosa din casă. Și acesta a fost unul dintre motivele care au determinat-o să-i acorde mîna lui Navagero, pentru că-i era rușine să se mai vadă expusă de însăși mama ei la astfel de infamii. Am întrebat-o atunci de ce n-a recurs mai degrabă la generozitatea familiei Frumier ; dar mi-a răspuns că și familia Frumier se scălda în ape tulburi și chiar dacă ar fi putut face vreun sacrificiu ca să le salveze din starea aceea mizerabilă, nu înțelegeau de loc să se ruineze ca să susțină viciul nesățios al contesei. Mi-am exprimat mirarea că această pasiune pentru joc ajunsese atît de departe.

— O, eu nu mă mir, mi-a răspuns Pisana. E întotdeauna atît de sigură că va cîștiga, încît i se pare că ar greși renunțînd să joace ; și, ceea ce-i mai frumos, pretinde că ar fi cîștigat mereu și că noi, eu și fratele meu, i-am consumat încet, încet, toate cîștigurile ei imense ! închipuiește-ți ! Eu n-am purtat decît o rochiță de pînză și am lăsat în mîinile ei roadele celor opt mii de ducați de zestre. Cît despre fratele meu, el se îmbracă și se hrănește ca un călugăr, l-aș putea întreține și eu cu cîțiva bani pe zi. Dar mama este atît de convinsă că are dreptate, încît n-are sens să mai vorbesc despre asta, iar eu o compătimesc, sărmana, pentru că era obișnuită să mănînce pesmeții gata muiați și neținînd cont de ceea ce încasa și de ceea ce cheltuia, era imposibil să cunoască vreodată vreo socoteală exact. De altfel, pasiunea ei pentru jocul de cărți nu e un fapt neobișnuit, toate nobilele doamne din Veneția sînt cuprinse de această patimă, astfel încît cele mai faimoase familii se ruinează la mesele de joc. Nu înțeleg nimic ! Toate se ruinează și nici una nu se mai reface !

— Un vechi proverb, am replicat eu, spune că „din făina diavolului nu iese pîine bună". Cel ce riscă la jocul de cărți averea propriilor copii, nu va ajunge atît de prevăzător încît mai tîrziu să investească eventualul cîștig cu o rentă de cel puțin cinci la sută. Se consumă toți într-o risipă deșartă, rămînînd net doar cîștigul pierderilor. Dar

mama ta e mai de condamnat decît altele deoarece, pentru a-şi satisface capriciile personale, nu i-a fost ruşine să pună în joc renumele fetei sale !...

— O ! Ce mai spui şi tu ! exclamă Pisana. Eu o compătimesc şi pentru asta. Lacoma aceea de Rosa o împingea la lucrul ăsta şi, după părerea mea, îşi însuşea o bună parte din cadouri... Şi pe urmă, fiindcă înainte ceruse în numele ei, putea cere şi într-al meu. Îmi cunosc eu bine mama.

— Ştii, Pisana, bunătatea ta depăşeşte orice măsură... Nu vreau să te deprinzi să judeci în felul ăsta în care totul se scuză, totul se iartă şi dispar graniţele dintre bine şi rău. Indulgenţa este un lucru minunat, dar fie că-i îndreptată spre mine, fie spre alţii, ea trebuie să ştie să discearnă. Da, să iertăm greşelile cînd sînt de iertat ; dar să le numim greşeli. Dacă le amestecăm cu meritele se pierde definitiv orice regulă !

Pisana zîmbi, spunîndu-mi că eram prea sever şi, glumind, îmi adăugă că dacă ierta totul, o făcea numai pentru ca şi alţii să-i ierte micile ei defecte. Pe atunci nu avea nici unul, în afară, poate, de acela de a se face prea iubită, defect ce era mai curînd al meu decît al ei. I-am pus mîna pe gură exclamînd :

— Taci, nu te mai răzbuna acum pe nedreapta mea severitate de odinioară !...

După cîteva săptămîni petrecute numai în casă şi în dragoste, m-am gîndit că ar fi timpul să mă duc la familia Apostulos să aflu veşti despre tata. Aveam remuşcări că-l dădusem prea mult uitării şi voiam să compensez această neglijenţă cu o grijă desigur dovedită inutilă, avînd în vedere că trecuse prea puţin timp de la plecarea lui. Dar cînd vrem să ne convingem că n-am greşit, nu luăm în seamă justificarea raţională. Întrucît ieşeam în oraş Pisana mă rugă s-o conduc pînă la mănăstirea Santa Teresa ca s-o viziteze pe sora ei. Am consimţit şi am ieşit pe stradă la braţ : eu cu pălăria trasă pe ochi, ea cu vălul coborît pînă sub bărbie, privind în jur cu suspiciune pentru a evita, pe cît posibil, întîlnirile cu vreun cunoscut. Într-adevăr, i-am văzut de departe pe Raimondo Venchieredo şi pe Partistagno, dar am reuşit să-i evit la timp lăsînd-o pe tovarăşa mea la poarta mînăstirii ; m-am îndreptat apoi spre casa negustorilor greci. După cum vă

puteţi uşor închipui, într-un timp aşa de scurt tata nu putea să fi ajuns la Constantinopol şi să fi trimis veşti de acolo. Se mirară cu toţii, cel mai mult Spiro, că mă mai aflam încă la Veneţia, aşa încît am răspuns roşind că nu plecasem din cauza unor afaceri foarte serioase ce mă reţinuseră şi că în rest îmi convenea să înfrunt multiplele riscuri datorate suspiciunilor existente la adresa mea. N-am riscat să adaug cine putea avea aceste suspiciuni, deoarece ignoram cine mai erau adevăraţii stăpîni ai Veneţiei şi-mi închipuiam că francezii plecaseră, dar nu aveam dovezi sigure.

Aglaura mă întrebă unde aveam de gînd să plec după ce voi fi lichidat cu afacerile mele, iar eu i-am răspuns, bîlbîindu-mă, că pesemne la Milano. Tînăra fată îşi plecă ochii înfiorîndu-se, iar fratele ei o străpunse cu o privire piezişă. Aveam prea multe pe cap ca să mai interpretez semnificaţia acestei pantomine aşa că, luîndu-mi rămas bun, i-am asigurat că ne vom revedea înainte de plecare. M-am întors deci în stradă şi la înapoiere mi-era mai teamă ca înainte ca nu cumva să mă vadă cineva ; ba chiar, pe lîngă teamă, mi-era şi ruşine. Ţineam mult să nu fiu observat, deoarece deplina libertate în care trăisem pînă atunci eu şi Pisana, feriţi de orice importunare, mă convingea că rudele sale ignorau prezenţa mea în Veneţia. Dacă ar fi fost altfel, o, le-ar fi fost uşor să-şi închipuie că ea se refugiase la mine. Atunci nu-mi imaginam că scena dintre Pisana şi locotenentul Minato stîrnise mare vîlvă şi că numai din frica de a nu se compromite, Navagero şi contesa trecuseră fuga ei sub tăcere. Cotind pe o stradă, m-am trezit faţă în faţă cu Agostino Frumier, mai proaspăt şi mai rotofei ca oricînd. Amîndoi, printr-o tacită înţelegere reciprocă ne-am prefăcut că nu ne recunoaştem, dar el a părut mult mai uimit văzîndu-mă pe mine, decît eu văzîndu-l pe el. Aşadar ruşinea mea a fost mai mare.

În sfîrşit am ajuns la mănăstire tocmai cînd simţeam cum îmi ard pietrele sub tălpi şi regretam la fiecare pas că nu aşteptasem căderea nopţii pentru plimbarea aceea. Mi-am propus în sinea mea să-mi deschid inima faţă de Pisana, cu prima ocazie, şi să-i demonstrez cum fericirea cu care ea mă îmbăta se răsfrîngea asupra onoarei mele şi cum respectul faţă de patrie, credinţa faţă de prieteni şi

jurămintele făcute mă constrîngeau să plec. Cu astfel de gînduri am intrat la vorbitor — fără să mă gîndesc că Maica Superioară ar putea să se mire văzînd-o pe sora Clarei în tovărăşia mea, dar dacă Pisana nu se gîndise la lucrul acesta nici eu nu l-am luat în seamă. Era pentru prima oară c-o vedeam pe Clara după călugărire. Am găsit-o palidă şi consumată de-ţi inspira milă, avînd transparenţa vaselor de alabastru în care se pune o luminiţă să ardă ; parcă puţin adusă de spate, poate din cauza îndelungatei obişnuinţe de supunere şi de rugă. Pe buzele ei, zîmbetul îngăduitor de odinioară fusese înlocuit cu glaciala rigiditate monastică ; se vedea acum că atinsese şi ea acea detaşare de lucrurile pămînteşti, atît de rîvnită de Maica Superioară ; nu numai că dispreţuia şi ignora, dar nu mai înţelegea de loc lumea. Într-adevăr nu s-a mirat cîtuşi de puţin de intimitatea mea cu Pisana, după cum mă temusem ; îmi dădu şi mie o mulţime de sfaturi înţelepte ; n-a amintit de loc trecutul ca să nu se înfioare, şi doar o singură dată am văzut destinzîndu-i-se cuta rigidă şi subţire a buzelor, atunci cînd am pomenit-o pe minunata ei bunică. Cîte amintiri în zîmbetul ei abia schiţat !... Dar pe dată regretă, şi reveni la obişnuita-i răceală, veşmîntul forţat al sufletului ei, după cum veşmîntul negru avea să-i îmbrace în mod invariabil trupul. Am simţit că în clipa aceea îi trecuse prin gînd şi Lucilio, dar fugise îngrozită de amintirea lui. Unde să fi fost oare acum Lucilio ? Ce-o fi făcînd ? Teribila incertitudine o fi strecurat pesemne în sufletul ei sfredelul invizibil dar profund al remuşcării. Într-adevăr, îşi reveni cu greu la înfăţişarea severă şi marmoreană de la început ; pupilele nu- i mai erau atît de imobile şi nici vocea atît de liniştită şi de monotonă.

— Vai mie, spuse ea deodată, i-am făgăduit răposatei mele bunici să-i uşurez sufletul cu o sută de slujbe, dar n-am fost în stare să-mi îndeplinesc pînă acum făgăduinţa. Iată singurul spin din inima mea...

Pisana se grăbi să-i răspundă cu obişnuita ei bunătate senină că putea să-şi scoată spinul din inimă întrucît ea însăşi o s-o ajute la îndeplinirea făgăduinţei avînd grijă să se oficieze slujbele.

— O ! Mulţumesc ! Mulţumesc, sora mea întru Hristos ! exclamă tînăra călugăriţă. Să-mi aduci foaia de hîrtie de

la preot după ce va celebra slujbele, iar tu vei cîştiga un loc foarte înalt în rugăciunile mele şi un merit şi mai înalt în faţa lui Dumnezeu.

Mă simţeam stingher în asemenea discuţii şi în sinea mea mă miram de uşurinţa cu care Pisana îşi acorda propriile ei sentimente cu atitudinea altora. Dar bună cum era, şi o foarte rafinată maestră a minciunilor, ar fi trebuit să mă mir dacă, dimpotrivă, s-ar fi comportat altfel. După ce am salutat-o pe Clara şi am ieşit în stradă, m-a cuprins din nou frica de a nu fi văzuţi împreună, şi i-am propus Pisanei să mergem separat spre casă, fiecare pe alt drum. Într-adevăr aşa am făcut şi am avut motiv să mă bucur, deoarece după vreo sută de paşi am dat iar de Venchieredo şi Partistagno, care de astă dată s-au ţinut scai de mine, neslăbindu-mă o clipă. N-aş mai putea repeta acum ocolurile pe care i-am forţat să le facă prin labirinturile întortocheate ale Veneţiei, dar eu am obosit înaintea lor, pentru că sufeream s-o las atîta timp singură pe Pisana. M-am hotărît deci s-o iau spre casă, dar ce uluit am rămas cînd în uşă am găsit-o pe Pisana, sosită pesemne de o bună bucată de timp, flecărind prieteneşte tocmai cu acea Rosa, camerista care o făcuse să ceară de pomană de la adoratorii ei ! Nu părea de loc tulburată de prezenţa mea ; o salută pe Rosa cu foarte multă politeţe, invitînd-o s-o mai viziteze, şi după aceea, intrînd o dată cu mine, începu să mă certe de ce întîrziasem. Cu coada ochiului i-am zărit pe Raimondo şi pe Partistagno pîndindu-ne de la colţul străzii vecine, aşa că am trîntit cam tare uşa, urcînd scările puţin îmbufnat.

Ajuns în casă nu ştiam cum să încep s-o fac atentă pe Pisana asupra modului nepotrivit de a proceda, dar în cele din urmă m-am hotărît s-o înfrunt direct, cu atît mai mult cu cît mă stîrnea şi un oarecare chef de ceartă. I-am spus deci că rămăsesem peste măsură de uluit surprinzînd-o într-o discuţie intimă cu o neruşinată ca Rosa de la care suferise jigniri de neiertat şi că nu înţelegeam de ce se oprise să pălăvrăgească în pragul casei, cînd interesul nostru era să nu ne lăsăm văzuţi. Îmi răspunse că procedase fără să se gîndească, iar de Rosa i se făcuse milă văzînd-o îmbrăcată în zdrenţe şi cu obrajii ofiliţi de atîta mizerie. Ba chiar o rugase să vină s-o caute, din acelaşi motiv, spe-

rînd s-o poată scoate întrucîtva din mizerie și, în definitiv, dacă Rosa se căia de greșelile ei, era obligată s-o ierte ; și într-adevăr o și iertase în urma protestelor Rosei că nu intenționase niciodată s-o insulte și că totdeauna acționase cu bune intenții și sub îndemnul doamnei contese. Pisana părea atît de convinsă de acest ultim argument, încît avea aproape remușcări c-o alungase pe Rosa, asumîndu-și răspunderea tuturor neajunsurilor pe care aceasta afirma că le-ar fi suferit din cauza arogantei ei severități. Degeaba m-am opus eu demonstrîndu-i că anumite greșeli nu pot fi niciodată scuzate și că onoarea este poate singurul lucru care are dreptul și trebuie să fie apărată chiar cu prețul vieții proprii sau a altuia. Pisana îmi răspunse că ea nu gîndea așa, că în astfel de situații trebuie să ții cont de sentiment și că sentimentul ei o sfătuia să remedieze răul pricinuit acelei sărmane femei. Așadar, mă rugă să-i dau o mînă de ajutor în fapta ei bună, cedîndu-i pentru început Rosei o cameră din casă. La auzul acestei cereri am început să strig și Pisana a început la rîndu-i să strige și să plîngă. Totul se sfîrși cu condiția ca eu să plătesc chiria casei unde locuia atunci Rosa, și numai după această promisiune acceptă Pisana să nu mi-o mai aducă în casă. Aceasta a fost prima oară cînd am uitat de dragoste iar temperamentele noastre s-au dovedit cam înăsprite. M-am dus la culcare muncit de presimțiri urîte și privirile zeflemitoare și curioase ale lui Raimondo îmi rămaseră toată noaptea în gît.

De dimineață altă ceartă. Pisana mă rugă să ieșim în oraș pentru a dispune slujirea celor o sută de liturghii în numele surorii ei. Închipuiți-vă ce plăcere deosebită simțeam în fața acestei noi nebunii, cînd situația mea financiară începea să se clatine. Dintr-un evident scrupul de delicatețe eu n-o lăsasem să înțeleagă că tata plecase cu toate bogățiile, lăsîndu-mă numai cu o sumă de bani cu totul moderată. În afară de cheltuielile necesare ale casei, salariul servitoarei și cîteva cumpărături făcute de Pisana, venită la mine aproape în cămașă, făcuseră să-mi alunece printre degete o bună parte din ceea ce ar fi trebuit să-mi ajungă pentru tot anul. Totuși amînam să-i dezvălui sărăcia mea și căutam să împiedic acea generozitate a liturghiilor prin alte o sută de raționamente, Pisana nu voia cu

nici un preț să mă asculte. Promisese, era vorba de liniștea surorii ei, și dacă o iubea cîtuși de puțin trebuia s-o satisfacă. Atunci i-am lămurit, clar și răspicat, situația reală așa cum era.

— Mai e și vreun alt neajuns ? mă întrebă cu cea mai senină figură din lume. E ușor să ne acomodăm. Dar înainte de orice trebuie să ne îndeplinim obligațiile luate, pe urmă vom posti dacă nu ne mai rămîne nimic.

— Ai o idee strălucită cu postitul ! am ripostat. Aș vrea să te văd însă, practic, cum ai să te descurci în clipa cînd n-ai să te mai poți ține pe picioare !

— Cînd n-o să mă mai pot ține pe picioare o să cad, dar fără să se poată spune vreodată că mă îngraș cu ceea ce ar putea servi binelui altora.

— Gîndește-te că după cele o sută de slujbe or să-mi mai rămînă doar cîteva lire !

— Ah, da ! e adevărat, Carlino ! Nu e drept să te sacrific pe tine pentru un capriciu de-al meu. E mai bine să plec... am să mă duc să stau cu Rosa... am să lucrez, am să cos, am să brodez...

— Ce-ți mai trece prin cap, am strigat ieșit cu totul din fire. Mai degrabă îmi jupoi pielea de pe mine decît să te las să faci o alegere atît de rea !...

— Atunci, Carlino, sîntem înțeleși. Îndeplinește-mi tot ce ți-am cerut, ca să pot fi mulțumită, și pe urmă să se gîndească providența, e rîndul ei s-o facă.

— Știi, Pisana, într-adevăr mă uimești ! Nu te-am văzut niciodată atît de resemnată și încrezătoare în providență ca acum cînd providența pare a nu-ți acorda nici cel mai neînsemnat gînd.

— Să fie oare adevărat ? M-aș bucura nespus ca această virtute să mi se dezvolte independent de nevoie. Totuși îți voi spune că dacă încep să am încredere în providență, aceasta se datorează curajului și forței din mine. În adîncul inimii noastre, a femeilor, rămîne întotdeauna puțină devoțiune ; ei bine ! Eu mă las în seama Domnului ! Te asigur că dacă am rămîne goi goluți, n-ai găsi două brațe să muncească mai cu rîvnă decît ale mele ca să cîștige existența pentru amîndoi.

Am dat din cap, neavînd prea multă încredere în curajul ei, încă departe de a fi practic dovedit ; dar deși cre-

deam prea puţin în toate aceste afirmaţii, a trebuit să plătesc cele o sută de slujbe şi chiria Rosei, ca s-o văd în sfîrşit mulţumită cînd nu ne mai rămîneau decît vreo douăzeci de ducaţi pentru a întîmpina viitorul.

Dar în apropiere se aflau oameni foarte grijulii faţă de treburile mele şi care acţionau pe ascuns pentru a mă scoate din încurcătură : voiau să mă azvîrle din lac în puţ şi au reuşit. De datoria mea ar fi fost să mă fi lăsat pîrlit cu o lună în urmă, aşa că aş putea chiar să le mulţumesc pentru marele merit dobîndit de ei în conştiinţa mea. Scena dintre Pisana şi ofiţerul corsican făcuse vîlvă, după cum am mai spus, în toată Veneţia ; dispariţia ei din casa soţului adăuga aventurii un adevărat mister şi circulau atîtea zvonuri ciudate şi exagerate încît dacă le-aş repeta ar părea nişte născociri. Unii afirmau că o văzuseră rătăcind în puterea nopţii, îmbrăcată în alb, pe sub galeriile pieţii San Marco ; alţii spuneau că o întîlniseră pe nişte străduţe pustii, cu un pumnal în mînă şi o făclie de răşină în cealaltă, ca statuia discordiei ; barcagiii povesteau că rătăcea toată noaptea singură pe lagune, într-o gondolă ce înainta fără vîsle, lăsînd în urma ei o dîră fosforescentă pe apele liniştite. Din cînd în cînd, o dată cu apariţia ei misterioasă, se auzeau bufnituri : erau duşmanii Veneţiei smulşi de ea, prin magie, liniştii somnului şi zvîrliţi în adîncurile canalelor. Aceste flecăreli imaginare, cărora naivitatea populară le adăuga în fiecare zi cîte o notă poetică erau mai mult sau mai puţin pe placul noului guvern provizoriu stabilit de Imperiali, după plecarea lui Serrurier. Erau simptomele unei simpatii şi se cădea ca poporul să se vindece de această fantezie poetică. De aceea căutau să descopere ascunzişul Pisanei ; dar cercetările rămîneau fără rezultat şi desigur că nici unul nu şi-ar fi imaginat că locuia la mine, deoarece eu însumi eram crezut foarte departe de lagune în zilele acelea. Slujnica noastră se dovedise incoruptibilă ; cîtorva poliţişti travestiţi, veniţi să se informeze de stăpînii casei, le răspunsese că lipseau de mult timp din Veneţia, aşa că nu ne-au mai plictisit. Ştiind că tata se îmbarcase pentru Levant, mă credeau plecat cu el, sau cu alţi nenorociţi care-şi căutaseră o patrie fie în liniştitele oraşe ale Toscanei, fie în provinciile tumultoase ale Cisalpinei.

Descoperirea făcută de Raimondo Venchieredo puse poliţia pe urmele mele. El îi povestise tatălui său întîlnirea noastră ca o curiozitate ; bătrînul vulpoi văzu în aceasta o mare posibilitate de cîştig şi după ce s-a consultat cu prea-respectabilul părinte Pendola s-a hotărît să-şi creeze o situaţie favorabilă pe lîngă guvern, descriindu-mă drept un complotist periculos, ascuns în Veneţia şi gata de Dumnezeu ştie ce lovitură disperată. Convieţuirea mea cu eroina aceea furioasă, care stîrnise atîta vîlvă în mijlocul vulgului şi al oamenilor de nimic, adăugă greutate acuzaţiei. Într-adevăr, într-o bună dimineaţă, în timp ce-mi sorbeam liniştit cafeaua gîndindu-mă la posibilitatea de a prelungi cît mai mult cu putinţă sprijinul destul de preţios al celor şapte sau opt ducaţi rămaşi, se auzi clopoţelul de la intrare, tras cu o furie nemaipomenită, urmat de o larmă de glasuri ce strigau, se amestecau şi-şi răspundeau de la fereastră în stradă şi din stradă înspre fereastră. În timp ce-mi plecam urechea la gălăgia aceea, am auzit o bubuitură fantastică, de parcă o uşă fusese scoasă cu forţa din ţîţîni, urmată de o izbitură şi mai puternică decît prima şi de o agitaţie şi ţipete ce nu mai conteneau. Eu şi Pisana voiam tocmai să ieşim să vedem ce se petrece, cînd slujnica noastră, cu nasul plin de sînge şi haina zdrenţuită toată, se năpusti în cameră cu lopăţica de foc în mîini. Tata se folosea de ea cînd ardea mirodenii, parfumînd casa, după obiceiul din Constantinopol.

— Domnul şi stăpînul meu, ţipă femeia cu răsuflarea întretăiată din cauza alergăturii, pe unul l-am făcut prizonier, şi e acolo, încuiat în bucătărie, cu faţa turtită ca o plăcintă... dar afară mai sînt alţi doisprezece. Să ne salvăm cum putem !... Vin să vă aresteze... Vă acuză de uneltire împotriva statului...

Pisana n-o lăsă să continue, alergă să închidă uşa şi uitîndu-se pe fereastra care dădea înspre canal mă sfătui să am grijă de mine, să fug, să mă salvez, lucrul ăsta fiind mai important decît orice. Nu ştiam ce trebuie să fac, totuşi o săritură pe fereastră mi se păru felul cel mai comod de a scăpa. În clipa cînd mi-a trecut aceasta prin minte m-am şi aruncat, fără să fi privit mai întîi unde şi cum voi cădea, foarte convins că de ceva tot aveam să dau, fie pămînt, fie apă. Am dat de o gondolă în care am zărit

în timpul căzăturii fața lui Raimondo Venchieredo, iscodind sub ferestrele noastre. Căzătura în fundul bărcii aproape că-mi rupse umărul, dar săriturile de-a capra din copilărie, cît și gimnastica făcută cu Marchetto îmi obișnuiseră oasele cu asemenea răsturnări. M-am ridicat iute ca o pisică, mai zvelt ca înainte, am alergat spre proră ca să sar pe malul celălalt dar, fără să vrea, Raimondo m-a împiedicat, căci ieșind tocmai atunci din cabină, se opri speriat de corpul meu, care în cădere făcuse să i se clatine gondola sub picioare.

— Aha ! Tu ești nenorocitule ? m-am repezit eu mînios. Ia-ți răsplata spionajului tău !

Și i-am plesnit un dos de palmă de s-a rostogolit peste furchet, cît pe-aci să-și scoată ochii. Între timp ajunsesem la mal, salutînd-o cu un gest pe Pisana care mă privea de la balcon și mă îndemna să mă grăbesc și să fug. Salvatoarea mea, slujnica, încă mai stătea cu lopata în fața ușii din spate, îngrozind prin aspectul ei războinic pe cei doisprezece polițiști, dintre care nici unul n-avea poftă să-l urmeze pe comandant în casă, unde îi aștepta, probabil, aceeași soartă mizerabilă avută și de el. Dacă ar fi fost mai atenți, l-ar fi auzit cum striga închis în bucătărie, cu obrazul zdrobit de cumplita lopățică, văitîndu-se pe octava cea mai înaltă a registrului său de bas, asemenea unui purcel dus la tîrg. Dintr-o străfulgerare văzusem toate astea și mai înainte ca Raimondo să-și fi revenit sau ca polițiștii să mă fi descoperit, am dispărut pe o străduță ce se deschidea ceva mai în jos, foarte aproape. În aglomerarea aceea de fapte și idei a fost o adevărată minune că mi-a trecut prin minte gîndul să mă refugiez la familia Apostulos. De altfel așa am și făcut, ajungînd să mă salvez fără alt neajuns mai mare decît săritura aceea foarte riscantă de la fereastră. Prietenii mei se arătară foarte încîntați văzîndu-mă scăpat teafăr dintr-un pericol atît de mare, dar din păcate nu se putea proclama victoria deplină, deoarece libertatea mea continua să fie în mare primejdie pînă cînd nu aveam să mă aflu în afara lagunelor, ba chiar în afara provinciilor de dincoace de Adige.

— Prin urmare unde te gîndești să pleci, mă întrebă bătrînul negustor.

— Dar... la Milano, răspunsei eu, neştiind prea bine ce mă întrebase...

— Chiar persistaţi în ideea de a pleca la Milano ? mă întrebă Aglaura.

— Pare alegerea cea mai bună ; acolo se găsesc cei mai apropiaţi prieteni ai mei, şi mă aşteaptă de o bună bucată de timp.

Spiro alergase jos să dea drumul oamenilor din birou şi Aglaura părea dispusă să-mi pună alte cîteva întrebări, cînd tocmai intră el. Atunci fata îşi mută privirea şi rămase să asculte ca şi cum nu avea habar de nimic ; dar ori de cîte ori fratele ei privea în altă parte, mă spiona cu foarte multă atenţie şi cînd tatăl său îmi spuse că travestit în grec şi înarmat cu paşaportul unui vînzător de al lor, aş putea pleca a doua zi dimineaţă, o auzii suspinînd.

— Mai devreme nu, adăugă el, deoarece toată poliţia este foarte atentă şi prevăzătoare în primele momente şi aţi cădea cu uşurinţă pe mîna lor. Mîine însă nu vor mai privi cu atîta scrupulozitate, deoarece vă vor crede de mult ieşit din oraş şi, fiind sărbătoare, vameşii vor fi foarte ocupaţi să controleze desagii ţăranilor care intră.

Bătrîna venită şi ea să se bucure de salvarea mea, aprobă din cap. Spiro mai spuse că o dată debarcat la Padova aş face foarte bine să renunţ la travestire şi să apuc pe cîteva drumuri lăturalnice pentru a ajunge la graniţă ; îmbrăcămintea grecească ar fi dat mult de bănuit. Le-am răspuns tuturor că voi face întocmai şi am revenit la alt subiect, anume la acela al banilor. Cu cei şapte ducaţi pe care-i aveam în buzunar nu mai puteam visa să ajung la Milano ; îmi trebuia într-adevăr o oarecare sumă ; şi cum nici renta anticipată pe un an nu mi-ar fi fost suficientă, iar pe de altă parte voiam să-i las şi Pisanei ceva mijloace de existenţă, i-am propus grecului să-mi dea o mie de ducaţi, iar în ce priveşte capitalul rămas, să predea de la un an la altul dobînzile în mîinile tinerei nobile contese Pisana di Fratta, doamna Navagero. Grecul se arătă foarte mulţumit ; am redactat legal chitanţa şi procura şi, printr-o scrisoare, am înştiinţat-o pe Pisana de măsurile luate de mine, incluzînd şi o hîrtie prin care o investeam cu uzufructul casei mele. Nu se ştia cît aveam să lipsesc, şi cel mai bun lucru era să fiu prevăzător pentru o bună

perioadă de timp ; nu mă temeam că Pisana s-ar fi simţit jignită de prestaţiile pe care i le ofeream, deoarece dragostea noastră nu era în măsură să fie înjosită din cauza unor fleacuri de acest gen. Cine dispune de mijloace să le dea ; e o regulă generală pentru toţi oamenii ; darmite între doi îndrăgostiţi, contopiţi într-o singură fiinţă ! După ce am pus la punct aceste afaceri, s-au gîndit şi ei să-mi mulţumească stomacul ca să pot rezista la încercările primei zile de exil. Se înserase, iar eu de aproape douăzeci şi patru de ore nu luasem în gură decît o cafea ; totuşi nu-mi era foame, de parcă atunci mă ridicasem de la un ospăţ. Ce vreţi ? Pe masă, la dreapta şi la stînga, se aflau sticle mari cu vin de Cipru ; m-am lăsat în voia lor şi, în timp ce ceilalţi mîncau îndemnîndu-mă şi pe mine, eu, de atîta disperare, nu făceam decît să beau într-una.

Am băut atît de mult, încît n-am mai înţeles nimic din marile discursuri ţinute după cină ; mi se păru doar că după ce rămăsesem singur cu femeile, Aglaura mi-a şoptit cîteva cuvinte la ureche, iar cînd s-au întors Spiro şi tatăl său a continuat să mă apese pe genunchi şi să mă atingă cu piciorul pe sub masă. Din politeţe ospitalieră o aşezaseră lîngă mine. N-am înţeles nimic din manevra aceea ; m-am tîrît de bine de rău pînă la patul destinat mie şi am dormit atît de porceşte de mă auzeam singur cum sforăiam. Dar cînd m-am trezit dimineaţa, a fost cu totul altceva ! După furtună venise liniştea, după zăpăceală, durerea. Pînă atunci îmi prelungisem cu încăpăţînare speranţele, ca un ofticos, dar în cele din urmă m-am izbit de brutala necesitate a luării unei hotărîri ; nu era cazul nici să mă retrag dar nici să mai sper. N-aş putea spune că am avut cel puţin puterea de a mă da jos din pat ca să mă îmbrac cu noile mele haine greceşti şi să-mi iau rămas bun de la gazde. În mişcările mele, corpul nu făcea altceva decît să se supună orbeşte ca un automat, cît despre suflet, mă făcea să cred că-l înecasem în vinul de Cipru. Spiro mă însoţi pînă la Riva del Carbone de unde pleca atunci cursa de Padova ; îmi promise că veştile de la tata îmi vor fi comunicate cu punctualitate şi, după ce ne-am strîns mîna, ne-am despărţit. Am rămas acolo pe pod să privesc Veneţia, să contemplu cu mîhnire întunecatele ape ale Canalului Grande unde palatele amiralilor şi ale dogilor se oglin-

deau parcă în căutarea abisului. O sfîşiere în tot trupul îmi dădea senzaţia că am fost sfîşiat fibră de fibră. Neclintit, năuc şi vlăguit de viaţă stăteam ca în faţa unei nenorociri ce n-avea să sfîrşească decît o dată cu moartea. Nu mi-am dat seama de plecarea bărcii ; eram în larg, pe lagună, cînd încă mai priveam Palatul Foscari şi podul Rialto. Dar cînd, ajunşi la vamă, ni s-a poruncit să oprim, cu un ton şi un accent desigur nu veneţian, mi-am revenit imediat din neliniştile acelea fantastice, lăsîndu-mă în prada unei adevărate şi profunde dureri ! Toate nenorocirile patriei mi se înşiruiră atunci înaintea ochilor, învălmăşite cu ale mele, şi fiecare dintre ele îmi înfipse pe rînd în inimă stiletul.

Abia scăpasem de escala vămii cînd o bărcuţă rapidă ne-a ajuns din urmă şi ne-a strigat să aşteptăm. Cîrmaciul opri şi pentru un moment mare-mi fu mirarea cînd pe puntea navei l-am văzut pe tînărul Apostulos. Se apropie cam tulburat, privind în stînga şi în dreapta, şi apoi, puţin confuz îmi spuse că s-a grăbit să m-ajungă, pentru a-mi comunica numele altor prieteni de ai lui care m-ar fi putut ajuta foarte mult la Milano. Am fost mirat de o astfel de grijă, deoarece în atari împrejurări se obişnuieşte să înarmezi pe călător cu scrisori de recomandare ; cu toate acestea i-am mulţumit, iar el se duse în căutarea stăpînului bărcii, în paza căruia spunea că vrea să mă dea. Cu acest pretext coborî în cabină, şi într-adevăr l-am zărit şoptind ceva la urechea matelotului ; stăpînul bărcii îşi vedea de treabă răspunzîndu-i negativ, dar îi făcu totuşi semn să ia loc şi să se uite unde voia. Spiro se duse pînă în fundul cabinei, văzu cîţiva barcagii dormind înfăşuraţi în mantalele lor şi se întoarse înapoi cu o figură ce voia să pară indiferentă.

— Ei drace ! ce ambarcaţiune de lux aveţi ! exclamă el, examinînd-o toată, de la proră la pupă, cu ochii săi de vultur ; şi-şi vîrî nasul în toate ungherele, în ciuda supărării pilotului, care întîrzia să dea drumul cîrmei.

— Pot să pornesc ? îl întrebă acesta pe căpitan pentru a grăbi plecarea vizitatorului inoportun.

— Aşteptaţi mai întîi să plec eu ! răspunse Spiro sărind din barcă pe văsuleţul său şi salutîndu-mă cu un gest distrat. Mi-am dat seama că nu pentru barcă venise

el şi nici n-o inspectase cu atîta zel numai din motivul pe care-l invocase ; eram însă mult prea tulburat şi îndurerat ca să mai pot clădi castele în Spania, aşa că, pe scurt, Spiro îmi ieşi din minte, şi continuai să privesc Veneţia, din ce în ce mai îndepărtată, în mijlocul ceţurilor albăstrii ale lagunelor sale. Acum părea o cortină de teatru decolorată de praf şi de fumul rampei.

O Veneţie, o mamă antică de înţelepciune şi de libertate ! Desigur că spiritul tău era pe atunci mai palid şi mai înceţoşat decît chiar înfăţişarea ta. De acum înainte, Veneţia dispărea în oarba întunecime a trecutului, acest devorator pînă şi al urmelor de viaţă ; rămîn doar aducerile aminte, în rest, toate nu sînt decît fantome ; rămîne speranţa, visul lung al celor ce dorm. Te iubisem oare eu muribundă şi decrepită ?... Nu ştiu, nu vreau s-o afirm. Dar cînd te-am văzut învăluită în linţoliu, cînd te-am admirat frumoasă şi majestuoasă în ghearele morţii, cînd ţi-am simţit inima rece şi ultima răsuflare încremenită pe buze, o furtună de durere, de disperare, de remuşcare, mi-a răscolit toate pasiunile din străfundul sufletului !... Am încercat atunci furia proscrisului, dezolarea orfanului, chinul paricidului !... „Paricid, paricid ! Mai strigau încă ecourile îndoliate ale Palatului Ducal. Puteaţi s-o lăsaţi pe mama voastră muribundă să doarmă în pace pe stindardele Levantului şi Moreei : dar aţi smuls-o cu o nelegiuită îndrăzneală din patul venerabil, zvîrlind-o să zacă în stradă ; i-aţi chiuit în jur beţi şi josnici, dînd duşmanilor ei laţul cu care s-o sufoce !... Există anumite momente supreme în viaţa popoarelor cînd incapabilii devin trădători şi îşi arogă drepturile valorii şi ale înţelepciunii. Vă era cu neputinţă să o salvaţi ? De ce n-aţi mărturisit-o deschis ? De ce v-aţi amestecat printre călăii ei ? De ce cîţiva dintre voi, îngroziţi de tîrgul ruşinos încheiat, aţi întins mîna cumpărătorilor, cerîndu-le de pomană ?" Singurul virtuos s-a dovedit Pesaro ; dar primul şi cel mai laş dintre toţi şi-a aflat mult prea mulţi imitatori. Acum nu acuz, ci răzbun ; nu jignesc, ci mărturisesc. Mărturisesc ceea ce ar fi trebuit să fac şi n-am făcut ; ceea ce puteam vedea şi n-am vrut să văd ; ceea ce-am comis prin nesocotinţă şi voi regreta din adîncul sufletului ca pe un delict josnic.

Directoratul şi Bonaparte ne-au trădat, e drept ; dar în acest fel se lasă trădaţi numai cei laşi. Bonaparte s-a purtat cu Veneţia la fel cum s-ar fi purtat cu o prietenă care luînd dragostea drept servitute, sărută mîna celui ce-o loveşte. La început n-a luat-o în seamă, apoi a insultat-o, pe urmă a fost bucuros s-o înşele, s-o calce în picioare ca pe o stricată, şi i-a strigat bătîndu-şi joc de ea : „Du-te de-ţi caută alt stăpîn !..."

Poate că nimeni nu va putea înţelege fără să fi încercat vreodată deprimarea profundă din sufletul meu, pricinuită de astfel de gînduri. Apoi, cînd îmi venea în minte bucuroasa şi nepăsătoarea fericire de la care fusesem smuls de cîteva zile, mîhnirea şi frămîntarea mea creşteau dacă mai era posibil. Era adevărul adevărat. Atinsesem apogeul dorinţelor mele ; o strînsesem în braţe, frumoasă, mulţumită, iubitoare, pe prima şi unica femeie pe care o iubisem vreodată ; aceea pe care mi-o închipuisem încă din primii ani ca pe o mîngîiere a vieţii mele, ca pe refugiul în faţa oricărei dureri, mă copleşise şi mă îmbătase cu toate voluptăţile ce ţi le poate dărui vreodată trupul unei muritoare... Şi din toate astea cu ce rămîneam astăzi ? Cu un regret ! Beat de fericire dar nesătul, ruşinat dar nepocăit, părăseam căile dragostei pentru căile exilului, şi dacă poliţiştii nu şi-ar fi făcut de lucru ameninţîndu-mă, aş fi rămas să profanez tristul doliu al Veneţiei cu neruşinarea plăcerilor mele. Aşadar, pînă şi hrana sufletului mi se prefăcea în venin, silindu-mă să dispreţuiesc ceea ce doream mai arzător ca oricînd să posed.

Palid, tulburat, agitat, fără să ating mîncarea şi nici băutura, fără să privesc în faţă sau să răspund la întrebările tovarăşilor mei de călătorie, lăsîndu-mă înghiontit încoace şi încolo de coatele puţin grijulii ale barcagiilor, am ajuns în sfîrşit la Padova. Am coborît pe uscat aproape fără să-mi amintesc unde mă aflam şi necunoscînd digul canalului pe unde mă plimbasem de atîtea ori cu Amilcare. Am întrebat deci de un birt şi mi-a fost indicat unul la dreapta de Porta Codalunga. M-am îndreptat într-acolo cu bocceaua sub braţ, urmat de nişte ştrengari în admiraţie faţă de îmbrăcămintea mea orientală ; după ce-am intrat, am cerut o cameră şi ceva de-ale gurii ca să mă

refac. Acolo mi-am schimbat hainele, am mîncat ceva, de vin nemaivrînd nici măcar să aud, şi după ce am plătit modesta notă, am ieşit din cîrciumă declarînd cu voce tare că, îmbrăcat în felul acela speram să nu mai bat la ochi ştrengarilor din oraş. Într-adevăr, m-am prefăcut că o iau înspre oraş ; dar o dată ajuns la poartă am apucat-o în altă parte, în jos, pe un drumeag care după cîte îmi aminteam trebuia să dea în şoseaua dinspre Vicenza. Ieşind din birt, privisem cu atenţie pe un ins oarecare ce avea aerul că mă urmăreşte intenţionat ; voiam să mă conving de realitate. Într-adevăr, uitîndu-mă pieziş, vedeam mereu această umbră care mă urmărea, încetinind, grăbind, şi oprind pasul o dată cu mine. Cotind în jos pe cărarea aceea, auzeam de asemenea şi un pas uşor şi prudent care mă însoţea ; aşadar nu mai era nici o îndoială că acel cineva se afla acolo chiar pentru mine. M-am gîndit imediat la Venchieredo, la părintele Pendola, la avocatul Ormenta şi la spionii lor : nu ştiam atunci că domnul avocat se afla în guvern datorită protecţiei dibace a reverendului. Totuşi mi s-a părut că francheţea ar fi calea cea mai indicată şi, după ce l-am atras pe cîinele de urmăritor în cîmp deschis, m-am întors brusc şi m-am năpustit asupra lui ca să-l înhăţ şi să-l răsplătesc cu o dublă monedă pentru nedorita lui tovărăşie. Spre marea mea uimire, străinul nici nu se clinti, nici nu dădu vreun semn de teamă ; dimpotrivă, cum avea pe el o manta marinărească, lăsă gluga să-i cadă pentru a se descoperi mai bine. Abia atunci m-am calmat din furia care mă cuprinsese, mulţumindu-mă să-i amintesc că nu se cuvenea să te ţii în felul acela pe urmele unui gentilom. În timp ce îi vorbeam, iar el mă privea încruntat, mai curînd nehotărît decît impresionat, mi se păru că întrezăresc în trăsăturile sale amintirea unei persoane foarte cunoscută mie. I-am trecut repede în revistă pe toţi prietenii mei din Padova dar nici unul nu-i semăna absolut de loc ; totuşi un soi de presentiment se încăpăţîna să-mi prezinte înfăţişarea aceea ca pe o figură văzută cu puţin timp înainte, încă vie, foarte vie în amintirea mea.

— Aşadar, chiar nu vrei să mă recunoşti ? mă întrebă el, punîndu-şi mîna pe faţă, cu o voce care-mi limpezi imediat amintirile.

— Aglaura, Aglaura, am exclamat. Eşti aievea sau am vedenii ?

— Da, sînt Aglaura, şi te urmăresc încă de la Veneţia ; am stat în aceeaşi barcă, ne-am ospătat la acelaşi birt şi n-aş fi avut curajul să mă dezvălui dacă bănuielile dumitale nu te-ar fi făcut să-ţi întorci atenţia asupra mea.

— Deci, am adăugat eu peste măsură de surprins, deci pe dumneata te căuta Spiro azi dimineaţă ?...

— Da, pe mine mă căuta. Reîntorcîndu-se acasă şi nemaigăsindu-mă, fiindcă eu fugisem între timp în barcă, după ce mi-am schimbat hainele la spălătoreasa noastră, Spiro o fi bănuit adevărul de care se temea de multă vreme. E adevărat că ieşisem cu jupîneasa şi pesemne că ea, după ce s-a întors, a povestit că o rugasem să mă lase singură la biserică ; atunci bănuielile lui or fi luat proporţii. Noroc că din cauza grabei n-a avut timp să se lămurească dacă era purul adevăr sau o scuză ; şi cînd l-a întrebat pe patronul bărcii dacă nu cumva avea şi femei la bord, iar acesta i-a răspuns negativ, a crezut că într-adevăr rămăsesem la biserică să mă rog şi că poate în rugăciune căutam forţa de a rezista tentaţiilor care mă asediau de atîta timp. Bietul Spiro !... El mă iubeşte, dar nu mă înţelege, nu e îngăduitor !... Ba dimpotrivă, în loc să intervină pentru mine, el va fi cel care va împlini blestemele tatălui meu !...

Din cuvintele acestea, din timbrul vocii, din felul în care mă privea, m-am convins că sărmana Aglaura se îndrăgostise de mine şi că durerea de a mă pierde a împins-o la hotărîrea aceea disperată de a mă urma. Mă simţeam plin de recunoştinţă şi compasiune faţă de ea. Dacă Pisana ar fi rămas cu excelenţa sa Navagero, cred că m-aş fi îndrăgostit spontan de Aglaura dacă nu pentru altceva, măcar din recunoştinţă. Dar am obosit scriind, vreau să închei capitolul, lăsîndu-vă cu incertitudinea celor ce vor urma.

CAPITOLUL XV

Călătoria poate fi binevenită deşi plecarea a fost dureroasă. Sosim la Milano în ziua sărbătoririi Federaţiei Republicii Cisalpine. Încep să văd limpede, dar poate să sper prea mult în lucrurile din lumea asta. Soldaţii cisalpini şi Legiunea Partenopea a lui Ettore Caraffa. Pe neaşteptate devin ofiţer al acesteia.

Iertaţi-mi lipsa de politeţe care m-a făcut să vă întrerup atît de nedelicat; dar nu e vina mea. Viaţa unui om, povestită fără pretenţii, nu creează obligaţia de a fi împărţită după un anumit plan şi de aceea m-am deprins să scriu în fiecare zi un capitol şi să-l termin în clipa cînd somnul face să-mi cadă pana din mînă. Aseară m-a cuprins somnul tocmai cînd aveam mai multă nevoie ca sentimentele mele să fie clare şi treze pentru a putea continua povestirea. Aşadar, am crezut că fac bine suspendînd-o pînă azi. Nu aţi avut alt neajuns decît c-a trebuit să întoarceţi o pagină şi să citiţi patru rînduri în plus.

Tînăra grecoaică, în îmbrăcămintea ei marinărească, era frumoasă ca o pictură de Giorgione. Avea un oarecare amestec de forţă şi moliciune, de îndrăzneală şi modestie încît şi un pustnic din Tebaida s-ar fi îndrăgostit de ea. Totuşi eu nu m-am lăsat învins de aceste calităţi încîntătoare; şi cu un efort suprem mă pregăteam s-o fac să înţeleagă că felul acesta de a proceda era foarte curios, şi să-i amintesc de părinţii ei, de fratele ei, de drepturile morale şi religioase, s-o conving că poate ceea ce simţea ea nu era dragoste ci un capriciu de moment, care în două zile s-ar fi răcorit. În plus voiam să-i mărturisesc în mod sincer, dacă ar fi fost necesar, că inima mea era dăruită, şi că orice încercare pentru a o cuceri ar fi fost inutilă. Eroismul meu ajungea pînă aici. Noroc că n-a fost necesar; şi că sinceritatea fetei m-a salvat de ridicolul donquijotesc al unei lupte cu morile de vînt.

— Nu mă condamna! reluă ea după ce-mi vorbise cum v-am relatat mai înainte, impunîndu-mi tăcere printr-un gest — mai întîi trebuie să mă asculţi!... Emilio este logodnicul meu; cînd l-am cunoscut, el nu se gîndea, în mod sigur, să se amestece în treburi de stat, în maşinaţii şi conjuraţii; eu l-am îndemnat s-o apuce pe drumul ăsta, la capătul căruia îl aştepta surghiunul; lipsit de orice avuţie, fără rude, fără prieteni şi expus bolii, a aflat numai suferinţă, poate chiar moarte într-o ţară îndepărtată şi străină!... Acum judecă-mă; nu era de datoria mea să părăsesc totul, să sacrific totul pentru a alina rezultatul tragic al îndemnurilor mele?... Vezi bine: Spiro nu avea dreptul să mă reţină. Nu numai dragostea mă face să-mi părăsesc casa; ci şi pietatea, religia, datoria!... Să piară totul, dar să nu-mi dăinuie în inimă o remuşcare atît de atroce!

Am rămas, cum s-ar spune, stupefiat; dar am făcut cu demnitate pe prostul, şi cu toate că ruşinea îmi îmbujorase obrajii din cauza greşelii pe care eram gata s-o comit, am găsit totuşi cîteva cuvinte care să nu spună nimic şi să mascheze pe moment încurcătura mea. În special mă punea în încurcătură acel domn Emilio, lipsit de orice avut, bolnav, interesant, logodnicul Aglaurei, după cum spunea ea, şi despre care eu nu auzisem nici un cuvînt din partea alor ei. Presupunea, probabil, că Spiro îmi vorbise de el, şi într-adevăr îi dădea înainte povestindu-mi, ca şi cum aş fi fost la curent cu toate.

— Săptămîna trecută, continuă ea, eram stăpînită în continuu de ideea de a mă omorî: dar cînd te-am văzut pentru prima oară şi am auzit că ai intenţia să pleci la Milano, îmi trecu prin cap un gînd mai puţin funest în ce mă priveşte, şi consolator pentru ceilalţi. De ce să nu te urmez? Emilio era şi el la Milano. O tăcere îndelungată mă ţinuse în umbra a tot ce îl privea. Omorîndu-mă, n-aş fi aflat mai mult decît înainte şi nici măcar nu i-aş fi fost de vreun ajutor; în schimb ajungîndu-l, alăturîndu-mă lui, rămînînd mereu cu el, cine ştie? Aş fi putut atenua neplăcerile pe care i le-am pricinuit cu ideile mele de libertate. M-am hotărît aşadar să plec cu dumneata; deoarece gîndul să pornesc la drum de una singură, mă înspăimînta, fără îndoială. Închipuie-ţi! Sînt

obişnuită să ies atît de rar din casă ! Nu curajul mi-ar fi lipsit, ci practica vieţii şi cine ştie în ce încurcături aş fi putut intra ! În schimb, sub escorta unui prieten onest şi credincios, puteam merge, în siguranţă, pînă la capătul lumii. După hotărîrea asta, s-a născut o întrebare. Era mai bine să-ţi împărtăşesc planul meu, sau să te urmez fără să ştii pînă cînd situaţia te-ar fi obligat, în ciuda voinţei dumitale, să mă iei tovarăşă de drum ? Sinceritatea mea înclina spre prima alternativă ; dar frica de un refuz şi grija pentru discreţie m-au îndemnat spre a doua. Totuşi, rămînea să fie trecut cel mai mare obstacol şi anume vigilenţa fratelui meu. El şi cu mine formăm un singur suflet, aşa încît gîndurile se conturează în el în timp ce abia se colorează în mine ; sîntem două lăute dintre care una repetă spontan şi puţin confuz sunetele atinse pe coardele celeilalte. Într-adevăr, Spiro a întrezărit planul meu încă de prima oară cînd ai venit în casa noastră ; nu afirm că mi-ar fi ghicit gîndul de a mă întovărăşi cu dumneata, dar mi-a citit clar în ochi voinţa de a fugi la Milano. Atît era suficient pentru a face imposibilă sau oricum foarte dificilă această fugă, deoarece cunosc afecţiunea nemăsurată pe care mi-o nutreşte fratele meu şi faptul că mai curînd ar prefera să moară decît să se despartă de mine. Ce vrei ? Cîteodată mi se pare că dragostea lui este prea intensă pentru un frate ; dar aşa e făcut el şi trebuie să recunoaştem că e un defect frumos. Nici nu-ţi închipui vicleniile folosite de mine pentru a-i abate suspiciunile, nu-ţi închipui cîte minciuni i-am înşirat cu cea mai nevinovată figură din lume, şi mîngîierile mai numeroase ca de obicei, afecţiunea şi grija de care dădusem dovadă pentru toate cele legate de familie ! Numai cine se crede chemat de Dumnezeu şi de propria-i conştiinţă la îndreptarea unei mari greşeli, poate să facă la fel şi să o mărturisească fără să moară de inimă rea şi de ruşine. Bătrînii mei părinţi, Spiro însuşi, au rămas înşelaţi. Iată, şi acum plîng din cauza asta ! Dar Dumnezeu vrea aşa ; facă-se voia sa ! Cu toţi au fost înşelaţi aşa cum îţi spuneam, şi desigur că azi dimineaţă, cînd am rostit rugăciunea împreună cu mama şi am dat bună-ziua tatii nimeni n-ar fi bănuit că în mine

mocnea ideea de a-i părăsi peste o jumătate de oră, deghizîndu-mă în haine de marinar şi străbătînd lumea alături de dumneata spre a-mi ispăşi păcatele!... Acum sînt hotărîtă; pasul cel mare e făcut. Dacă Dumnezeu mi-a dat tăria de a mă preface atîta timp, şi isteţimea necesară pentru a-i înşela pe păzitorii mei atît de vigilenţi şi de zeloşi, este semn că el aprobă şi apără conduita mea. El să aibă grijă să repare relele pe care poate să le pricinuiască fuga mea!... Cît despre părinţii mei nu mi-e teamă!... Fie din pricină că sînt fată, sau a meritelor mele insuficiente, sau a vîrstei lor înaintate, înclinată spre egoism, eu nu am simţit niciodată că afecţiunea lor pentru mine ar depăşi limitele moderaţiei. Cîteodată, mama pare să regrete că m-a neglijat mult timp şi mă înăbuşă cu mîngîieri care ar vrea să fie materne, dar care sînt puţin cam prea studiate; tata, în schimb, nu-şi face nici o grijă, uită de mine zile întregi şi pare să mă trateze de parcă aş fi picat azi în casă şi mîine ar trebui să plec. Într-adevăr, noi fetele sîntem pentru taţi un bun trecător, o mîngîiere doar pentru cîţiva ani; cred că ei ne consideră ca un bun al altuia şi în mod sigur tata nu mi-a arătat niciodată că mă socoteşte fata lui. De aceea mărturisesc că pentru el nu-mi fac griji prea mari; vor fi destul de liniştiţi dacă mă vor şti în viaţă; dar în ceea ce-l priveşte pe Spiro nu pot să fiu neliniştită!... Îi cunosc firea mîndră şi iute, inima lui care nu cunoaşte nici răbdare, nici cumpătare! Cine ştie ce perturbare s-ar putea isca! Dar sper că dragostea şi respectul faţă de părinţii noştri îl vor face să fie ceva mai reţinut. Pe de altă parte îi voi scrie, îl voi linişti şi mă voi ruga întotdeauna cerului să-mi îngăduie milostenia de a ne împăca.

Vorbind astfel, Aglaura îşi reluă drumul în direcţia în care mergeam eu cu o clipă înainte de a mă fi întors s-o înfrunt; fără să-mi dau seama, am pornit-o alături de ea. Cînd termină însă de vorbit, m-am oprit brusc şi am întrebat-o:

— Aglaura, acum încotro o luăm?

— Încotro o iei dumneata, răspunse, la Milano.

Mărturisesc că atîta dîrzenie m-a pus în încurcătură, zădărnicindu-mi toate argumentele ce-mi propusesem să le folosesc ca s-o abat de la planul acela nechibzuit. Am văzut că nu mai era nici o şansă şi, fără să vreau, m-am gîndit la cuvintele tatii cînd îmi spunea că în fiica familiei Apostulos voi găsi o soră şi că o voi iubi ca pe o soră. Să fi fost el un adevărat profet ? Se părea că da ; în orice caz m-am hotărît să nu părăsesc fata, s-o ajut cu sfaturile mele, s-o urmez totdeauna, în sfîrşit, să-i ofer serviciile mele frăţeşti ce-i reveneau de drept datorită vechii prietenii acordată de tata părintelui ei. În felul acesta eram, dacă nu fraţi, oarecum verişori ; aşadar m-am liniştit, hotărît să procedez în continuare aşa cum îmi vor dicta împrejurările şi să nu-mi scape nici un prilej care m-ar fi putut ajuta s-o conduc pe Aglaura în sînul propriei sale familii. Deocamdată nu mi-am schimbat cu nimic planul de a-mi continua călătoria, pe jos, pînă la un sătuleţ ; de a porni de acolo cu o căruţă pînă la poalele munţilor şi astfel, din sat în sat, strecurîndu-mă prin oraşe şi munţi, să ajung la lacul Garda şi să mă las zvîrlit de un vaporaş pe coasta bresciană. Printre altele, înainte de-a pune în aplicare prima parte a acestui plan, am întrebat-o în mod solemn pe fată dacă într-adevăr acel domn Emilio era logodnicul ei şi dacă avea veşti sigure că el se afla bolnav la Milano.

— Mă întrebi dacă Emilio este logodnicul meu ? Nu-l cunoşti pe Emilio Tornoni ? exclamă cu mare uimire Aglaura. Aşadar, Spiro nu ţi-a vorbit niciodată despre el ?

— Nu, după cîte ştiu, nu, răspunsei eu.

— E un lucru foarte ciudat, şueră printre dinţi.

Apoi, fără să-şi mai bată capul, îmi explică pe scurt, cum înainte ca Spiro să se întoarcă din Grecia unde rămăsese paisprezece ani lîngă unchiul său, ea fusese cerută în căsătorie de Emilio, un tînăr frumos, după spusele ei, făcînd parte dintr-una din cele mai bune familii din Istria, şi stabilit ca funcţionar la arsenal în Veneţia. Reîntoarcerea fratelui, şi în plus un oarecare dezechilibru material făcuseră necesară amînarea nunţii ; apoi, o dată cu începerea revoluţiei totul rămăsese în suspensie, pînă cînd Emilio trebui să fugă cu toţi ceilalţi din pricina mişeliei tratatului din Campoformio ; şi Aglaura continua să-şi

atribuie vina acestei nenorociri, ea fiind aceea care-i înflăcărase mintea lui Emilio, îndepărtîndu-l de la îndeletnicirile marinărești spre a-l amesteca în bacanalele acelei libertăți efemere. Am contrazis-o, demonstrîndu-i că un bărbat este totdeauna responsabil de propriile sale acțiuni, și cu atît mai rău pentru el dacă se lasă dus de nas de femei. Dar Aglaura n-a vrut să accepte această părere, persistînd în ideea că ea e obligată să-l ajungă pe logodnicul ei pentru a-l compensa într-un fel de ceea ce-l făcuse să sufere. De boala lui și de faptul că se afla la Milano nu avea nici un dubiu, deoarece în ultima scrisoare o prevenise că nu se va mișca de acolo, iar dacă nu va mai primi scrisori de la el în continuare, putea să-l socotească ori mort, ori grav bolnav. Poate că sărmanul surghiunit, scriind cuvintele acelea, simțise primele simptome ale bolii ce-l ținea acum țintuit în patul pestilențial al unui spital. Imaginația Aglaurei era atît de vie încît i se părea că-l și vede abandonat mai mult nepăsării decît îngrijirilor unui infirmier plătit, și deznădăjduit că trebuie să moară fără măcar un sărut de-al ei pe buze.

Tot discutînd astfel, ajunserăm într-un mic sătuleț și acolo făcurăm rost de o trăsură cu care ne-am tîrît pînă la Cittadella. A vă povesti cum trata Aglaura în mod filozofic neajunsurile și oboseala acelui sistem de transport soldățesc, ar însemna să vă stîrnesc rîsul. Noaptea dormeam în cîte o cîrciumă de țară, unde, de cele mai multe ori, se găsea o singură cameră cu un singur pat. Este adevărat că acesta era de obicei atît de mare încît putea găzdui un regiment întreg, dar pudoarea, înțelegeți bine, nu îngăduia anumite riscuri. Îndată ce intram în cameră, stingeam lumina, ea se dezbrăca, și se lungea în pat ; eu mă ghemuiam cum puteam pe o masă sau pe vreun scaun de paie. Vai mie dacă aș fi fost obișnuit cu moliciunea saltelelor și cu pernele de puf venețiene ! În cîteva nopți mi-aș fi distrus oasele. Dar, din fericire, oasele mele își mai aminteau încă de culcușul din Fratta și de neînduplecatele ghemotoace de pai din saltelele acelea ; de aceea rezistam, curajos, la tăria cimentului, putînd sfida în ziua următoare zdruncinăturile unei noi trăsuri prăpădite ; și astfel, opintindu-ne, țopăind, aș putea spune chiar rîzînd, traversarăm Vicentino, Veronese și în a patra zi ajunserăm la Bar-

dolino pe malul albastrelor ape ale lacului Benaco. În ciuda nenorocirilor, a grijilor mele şi a încercărilor tovarăşei mele de drum de a mă sustrage gîndurilor, mi-am amintit de Virgiliu şi am salutat marele lac, care, cu freamăt marin îşi învolburează uneori valurile şi le înalţă spre cer. Din depărtare se alungea în apă graţioasa insulă Sirmione, pupila lacului, regina insulelor şi peninsulelor, cum o numeşte Catullus [1], îndrăgostitul blînd al Lesbiei. Vedeam culoarea întunecată a livezilor de măslini, şi-mi imaginam, sub umbrele lor tremurătoare, pe poetul graţiilor latine, cu versuri suave pe buze. Îmi răscoleam fericit, la lumina lunii, amintirile mele clasice ; mulţumind în adîncul sufletului bătrînului paroh din Teglio care-mi dezvăluise izvorul unor plăceri atît de pure şi al unor mîngîieri atît de puternice în simplitatea lor. Orfan, se putea spune, de părinţi şi de patrie, aruncat de un destin misterios nu se ştie unde, tutore, cu sau fără voie, al unei fete care nu-mi era apropiată prin nici o legătură, nici de rudenie, nici de dragoste, găseam totuşi o licărire de fericire în imaginile poetice ale oamenilor ce trăiseră cu optsprezece secole înainte. Oh, binecuvîntată fie poezia ! Ecou armonios şi statornic a ceea ce omenirea simte şi-şi imaginează mai măreţ şi mai frumos !... Auroră feciorelnică şi strălucitoare a raţiunii umane !... Apus vaporos şi înfocat al divinităţii în mintea inspirată a geniului ! Ea soseşte pe drumurile eternităţii şi cheamă la sine una cîte una generaţiile pămîntului : şi cu fiecare pas făcut pe drumul acela sublim, ni se deschide un şi mai larg orizont de virtute, de fericire, de frumuseţe !... Să se aplece anatomiştii pentru a examina şi a ciopîrţi cadavrul ; sentimentul şi gîndirea fug de sub cuţitul lor şi de pe rugul mistic şi etern al înţelegerii umane lansează spre cer limbile lor de foc.

Ne plimbam pe coasta colinei, în timp ce hangiul ne pregătea cina alcătuită dintr-un păstrăv mic şi din cîteva sardele. Eu mă gîndeam la Virgiliu, la Catul, la poezie ; Veneţia, şi Pisana, şi Leopardo, şi Lucilio, şi Giulio del Ponte, şi Amilcare şi toate sentimentele moarte, vii, mu-

---

[1] *Caius Valerius Catullus* (84—54 î.e.n.), poet roman, autor al unui ciclu de poeme adresate iubitei sale, pe care o numeşte Lesbia.

ribunde, reveneau cu suavitate în gîndurile mele rătăcitoare. Aglaura se așeză lîngă mine, înfășurată în mantaua ei și cu capul înțesat de fantezii melancolice. Luna îi lumina un obraz, desenîndu-i profilul delicat și evidențiindu-i din belșug frumusețea ei grecească. Îmi evoca muza tragediei cînd i s-o fi arătat pentru prima dată, gînditoare și severă, geniului lui Eschil. Deodată, după un urcuș obositor, ajunserăm într-un loc unde drumul reteza vîrful unei stînci ce spînzura abruptă deasupra lacului. Surpătura se lăsa în jos, întunecoasă și cavernoasă, cu cîteva proeminențe înălbite trist de lună ; dedesubt, apa se arăta neagră, adîncă și mută ; cerul se oglindea în ea fără s-o lumineze, cum se întîmplă întotdeauna cînd lumina nu cade lateral ci perpendicular. M-am oprit să contemplu spectacolul acela întunecat și solemn, gîndindu-mă că ar fi meritat descrierea unei pene mai măiestre sau mai cutezătoare decît a mea. Aglaura se întinsese pe stînca abruptă, părînd absorbită pentru o clipă în cele mai triste meditații. Iar eu,... vai, mă gîndeam la orizontul liniștit, la pajiștile verzi, la freamătul țărmurilor din Fratta ; revedeam în gînd bastionul lui Attila și panorama vastă și încîntătoare, care mă făcuse să-mi plec fruntea pentru prima oară în fața rînduitorului divin al universului. Cîte mii de flori, în mii de nuanțe, îmbrățișează natura la sînul ei, pentru ca apoi să le împrăștie pe suprafața multiformă a lumii !... Un lung și adînc suspin al partenerei mele mă smulse brusc din amintiri ; în clipa aceea am văzut-o repezindu-se în față și aruncîndu-se cu capul în jos în prăpastia ce se deschidea la picioarele ei. Un țipăt atît de sfîșietor îmi scăpă din gîtlej de m-am înspăimîntat eu însumi ; de groază, mi s-a făcut părul măciucă și am simțit cum vertiginosul miraj al prăpastiei mă atrage și pe mine. Ceva, totuși, mă împiedică să-mi arunc privirea în adîncul hăului și poate să mi-o opresc pe rămășițele neînsuflețite și însîngerate ale bietei Aglaura. În aceeași clipă mi s-a părut că aud dinspre prăpastie, și nu prea departe, un vaiet slab. M-am aplecat pe marginea stîncii, mi-am ascuțit urechea și am auzit un geamăt mai deslușit ; ea era, nu exista nici o îndoială : mai trăia încă. Concentrîndu-mi

privirea cu toată puterea, am zărit în cele din urmă, într-un tufăriş des, ceva negru ce sugera contururile unui trup omenesc, părînd să fi rămas suspendat acolo. Plin de nerăbdarea de a-i oferi ajutor, ca să previn inevitabilul pericol în cazul că s-ar fi rupt un ram sau ar fi cedat vreo rădăcină, am avut curajul să-mi dau drumul pe peretele aproape vertical al stîncii. Mă tîram de-a lungul lui, cît puteam mai repede, cu faţa, cu genunchii, cu coatele, dar tîrîşul şi cîteva tufe de ierburi de care mă agăţasem în trecere, temperau viteza ameţitoare a coborîtului. Nici nu ştiu prin ce minune am ajuns teafăr, adică cel puţin fără să-mi fi rupt picioarele sau să-mi fi frînt coastele, în tufişul de corn în care Aglaura rămăsese agăţată. Dar nu mai aveam timp atunci să mă minunez ; am tras-o din mărăcinişul în care i se încurcaseră faldurile mantalei, şi am luat-o în spate, pe jumătate moartă din pricina căzăturii în gol. Fără pic de apă, fără nici un ajutor în desişul acela de ienuperi, asemănător unui uriaş cuib de vulturi, nu puteam face altceva decît să aştept să-şi revină sau s-o privesc cum îşi dă sufletul. Din cîte auzisem, ştiam că şi suflarea foloseşte pentru a readuce în simţiri pe cei şocaţi de emoţii violente, aşa că am început să-i suflu în ochi, pe tîmple, spionînd cu nelinişte o cît de vagă mişcare a ei. În sfîrşit, deschise ochii ; iar eu am respirat uşurat de parcă mi se luase o piatră enormă de pe inimă.

— Vai de mine ! Sînt încă în viaţă ! murmură ea. E semn că aceasta a fost voia Domnului !

— Aglaura, Aglaura ! i-am şoptit la ureche cu o voce rugătoare şi afectuoasă, aşadar dumneata n-ai nici un pic de încredere în mine ?... Protecţia mea, tovărăşia mea n-au reuşit decît să-ţi facă viaţa plictisitoare !...

— Dumneata, dumneata, răspunse slab, dumneata eşti cel mai de încredere şi mai drag prieten pe care-l am : pentru dumneata m-aş condamna să trăiesc, dacă ar fi necesar, şi dublul zilelor mele destinate de soartă. Dar ce valoare mai are viaţa mea pentru binele altora ?...

— Are una foarte mare, Aglaura ! În primul rînd pentru părinţii dumitale, pentru fratele dumitale care te iubeşte, te adoră numai dumneata singură ştii cît ! Apoi pentru că există o inimă pe lume care are drept de dragoste şi stăpînire asupra inimii dumitale. Dumneata iu-

bești, Aglaura, ai pierdut dreptu de a te ucide, dacă cineva poate avea vreodată acest drept.

— Ah, da, e-adevărat, iubesc ! reluă fata cu un anumit timbru al vocii, despre care nu știam dacă se datora unei greutăți în respirație sau unei amare ironii. Iubesc ! repetă ea, de data aceasta cu toată sinceritatea sufletului. Trebuie să trăiesc pentru a iubi : ai dreptate, prietene !... Dă-mi brațul ca să ne întoarcem acasă.

Am făcut-o atentă că de acolo nu puteam nici să urcăm nici să coborîm fără pericol și că în orice caz n-ar fi prudent să se aventureze după lungul său leșin.

— Sînt mai mult grecoaică decît venețiană, exclamă ea ridicîndu-se cu mîndrie. Am leșinat din cauza sufocării, a lipsei de respirație, nu din cauza durerii, sau a fricii ; te previn de aceasta și te rog să mă crezi. Cît despre ieșirea de aici, dacă nu putem să urcăm, o să putem totuși coborî. Nu vezi cu cîtă măiestrie am coborît noi doi ? !

Genunchii mei își dădeau seama de propria-mi măiestrie, iar ea coborîse în zbor, dar astea nu sînt experiențe de încercat de două ori în viață. Totuși nu m-am opus, temîndu-mă să nu mă considere mai mult venețian decît grec.

— Acolo jos, de-a lungul lacului, continuă ea, este o carieră de nisip, care duce, mi se pare, pînă la portul Bardolino. Cînd vom ajunge pe picioarele noastre acolo, vom fi siguri de drum.

— Cel mai bine va fi cînd vei ajunge dumneata, pe picioarele dumitale, pînă acolo, am replicat eu.

— Fii cu băgare de seamă, îmi spuse, și urmează-mă !

Rostind aceste cuvinte, se agăță cu putere de un ram aplecat în afară, noduros și flexibil, și-și făcu vînt de pe stînca ascuțită ; renunțînd apoi la ram, am văzut-o cum cobora, tîrîndu-se așa cum făcusem și eu mai înainte. După un minut, intra cu picioarele în nisipul moale și umed unde susura unda muribundă a lacului. Puteți să credeți că n-am vrut să mă arăt inferior unei femei ; am riscat și eu saltul primejdios și, cu o a doua porție de lovituri și julituri, am ajuns-o din urmă ; ce-i drept, nu mi s-a părut c-am plătit-o prea scump. În clipa aceea am îndreptat spre cer un suspin atît de plin de mulțumiri, încît cred că aerul i-a resimțit greutatea, în schimb tovarășa mea

pășea ușoară și zglobie de parcă ar fi ieșit de la un bal sau de la teatru. Și cînd te gîndești că numai cu un sfert de oră mai devreme se aruncase de bună voie de la înălțimea a două clopotnițe ! Femei, femei, femei !... Cum se numeșc cele o sută de mii de elemente, mereu noi, mereu diferite, mereu în discordie, din care sînteți făurite ? Niciodată n-o văzusem pe Aglaura atît de veselă și de vioaie ca atunci, după ce-mi jucase festa aceea disperată. Numai cînd voiam s-o fac să-mi dea dreptate, schimba, puțin îmbufnată, discuția ; dar după o clipă se însuflețea din nou cu o vervă mai mare și cu o îndrăzneală îndoită.

— Chiar vrei să știi de ce am vrut să mă omor ? Sînt nebună, și cu asta încheiem !

Astfel mi-a închis gura pentru ultima oară și într-adevăr n-am mai discutat de loc. S-a arătat atît de veselă, de nepăsătoare, de vorbăreață, în restul plimbării, încît îmi transmise și mie puțin din buna ei dispoziție, și dacă genunchii mei își mai aminteau multe, mintea, în jumătatea aceea de oră, uită tot.

— Îmi pare rău doar că vom mînca păstrăvul rece și sardelele moi ! spuse Aglaura glumind cînd eram pe punctul de a atinge pavajul portului.

Mărturisesc că, oricît îmi revenisem, nu aveam totuși gîndurile atît de clare încît să-mi pese de sardele și de păstrăvi. Totuși, am rîs cu jumătate de gură de această părere de rău a Aglaurei și i-am promis o omletă, dacă nu ne puteam bucura de pește.

— Fie binevenită omleta și o să vreau s-o întorc eu, exclamă fata.

Sapho, care, după săritura de pe Leucade [1] întoarce omleta, este un personaj, cu totul nou în marea dramă a vieții omenești. Ei bine, eu vă pot asigura că personajul acesta nu este o ficțiune grotescă, poetică, ci a trăit în carne și oase întocmai cum trăiesc eu și dumneavoastră. Într-adevăr, Aglaura, negăsind păstrăvul pe placul ei, luă tigaia și începu să bată ouăle ; cred că bietul păstrăv a fost pe nedrept calomniat din cauza chefului fetei de a-și satisface

---

[1] Aluzie la legenda după care poeta Sapho s-ar fi îndrăgostit de tînărul Faon și s-ar fi aruncat de pe stîncile Leucade.

acest capriciu. Eu o admiram cu gura căscată. Aplecată, cu genunchii rezemați de vatră, cu coada tigăii într-o mînă și cu capacul în cealaltă, apărîndu-și fața de foc, Aglaura părea un elev marinar al unui bastion levantin pregătindu-și masa. Omleta fu excelentă și, după ea, păstrăvul se răzbună pe disprețul suferit, lăsîndu-se mîncat. Sardelele s-au străduit cît mai bine să ajungă și ele acolo unde ajunsese păstrăvul. În sfîrșit, cînd nu rămaseră pe farfurii decît oasele de pește, m-am convins că nimic nu ajută mai bine să-ți stîrnească pofta de mîncare decît încercarea de a te omorî. Aglaura nici nu se mai gîndea la aceasta ; chiar și eu mă obișnuiam să privesc accidentul acela oribil ca pe un vis și o farsă imposibilă, după chinuitoarea palpitație încercată cîteva minute mai devreme. Mărturisesc că și acum văd un fel de vrăjitorie în pofta aceea furioasă de mîncare, dacă n-o fi fost Aglaura cea care mă fermeca. Fiecare sardea înghițită era un gînd urît ce zbura și un altul vesel și surîzător ce sosea. Cînd ronțăiam coada ultimei sardele, mintea-mi zbura la fericirea pe care aș fi simțit-o pe țărmurile acelea încîntătoare într-o vreme de liniște, dragoste și armonie, alături de Pisana.

„Cine știe !" m-am gîndit, înghițindu-mi îmbucătura. Și a arăta atîta încredere în steaua norocului după furtuna din seara aceea, nu înseamnă puțin lucru ! E adevărat că extremele se ating după cum spune proverbul și Bertoldo avea dreptate să spere cu mai mare intensitate vremea bună după ploaie.

În fine, a fost seara cea mai veselă, cea mai plăcută, petrecută cu Aglaura în timpul acelei călătorii ; dar poate că a contribuit mult la aceasta mulțumirea de a ne vedea salvați dintr-un pericol așa de mare. Însoțind-o în camera ei, (încă din secolul trecut ospătăria din Bardolino avea pretenții de hotel) nu m-am putut abține să nu-i spun :

— Aglaura, n-o să-mi mai dai asemenea emoții tari, nu-i așa ?

— Nu, cu siguranță, ți-o jur, îmi răspunse ea strîngîndu-mi mîna.

Într-adevăr, a doua zi dimineață, traversînd lacul, și în zilele următoare călătorind prin departamentele nou născute ale Republicii Cisalpine, Aglaura a fost atît de senină și de echilibrată încît mă uimea continuu. Am

încercat de cîteva ori să ating chestiunea neplăcută a zborului aceluia ciudat, dar de fiecare dată mă contrazicea cu glas tare, spunînd că-mi mărturisise de o sută de ori că era nebună şi deci să fiu liniştit, deoarece o nebunie ca aceea nu se mai repeta niciodată. Aşa că, intrarăm destul de mulţumiţi în Milano unde eroul Bonaparte cu o duzină de lombarzi amestecaţi se străduia să improvizeze o copie caricaturală a Republicii Franceze una şi indivizibilă [1].

Era în ziua de douăzeci şi unu noiembrie ; o mulţime imensă şi bucuroasă se revărsa de pe o stradă pe alta, spre bulevardul Porta Orientale şi de acolo afară, în cîmpia Lazzaretto, botezată recent Cîmpia Federaţiei. Artileriile bubuiau, mii de steaguri tricolore fluturau în bătaia vîntului, răsuna un prelung şi repetat dangăt de clopote în sărbătoare, era un amalgam de strigăte, pălării aruncate în aer, o agitaţie de batiste, de capete, de mîini, în gloata veselă, tumultuoasă şi totuşi calmă şi demnă. Nici eu şi nici Aglaura n-am avut inimă să ne închidem într-o cameră, în vreme ce la lumina soarelui, în aer liber, trebuia să se inaugureze, peste puţin timp, guvernul stabil şi italian al Republicii Cisalpine. După ce mi-am lăsat traista, ea nevoind să-şi lepede hainele bărbăteşti, ne amestecarăm prin mulţime, foarte mulţumiţi că am ajuns la timp pentru spectacolul acela solemn şi memorabil. Ajunşi la locul unde arhiepiscopul binecuvînta steagurile, între altarul lui Dumnezeu şi acela al patriei, în mijlocul mulţimii fără număr şi fremătînde, în faţa autorităţii populare a noului guvern şi a glorioasei tutele a lui Bonaparte ce asista dintr-un scaun special, mărturisesc şi eu că am lăsat de o parte toate scrupulele. Aceasta era într-adevăr viaţa unui popor, şi chiar dacă o redeşteptaseră francezii sau turcii, nu mai găseam nimic de spus. Piepturile lor, strigătele lor, erau chipurile pline de entuziasm şi de proiecte favorabile şi măreţe : unirea imediată a multor provincii, dezrădăcinate în urma diferitelor subju-

[1] La 29 iunie 1797 Bonaparte alcătuia Republica Cisalpină formată în mare parte din fostele ducate ale Milanului, Bergamosului, Modenei şi Cremonei. După tratatul de la Campoformio, aceasta s-a mărit prin adăugarea ducatelor de Brescia, Mantova şi Valtellino, creîndu-se un stat de 2 milioane şi jumătate de locuitori, sub dominaţia Republicii Franceze. (n. tr.)

gări străine, pentru a alcătui o independență unică, o libertate unică, era un imbold spre făurirea unor speranțe și mai mari. Cînd Serbelloni, președintele noului Directorat, jură pe memoria lui Curtius, a lui Caton și a lui Scevola că va menține, cu prețul vieții, dacă va fi necesar, Directoratul, constituția și legile, marile nume romane invocate se acordau perfect cu solemnitatea momentului. Acum ne vine să rîdem, deoarece cunoaștem ce-a urmat momentului aceluia : dar atunci, încrederea era imensă ; virtuțile republicane și zorii de libertate laborioasă a Evului Mediu păreau lucru de nimic ; se agățau cu îndrăzneală de marea fantomă temută de Caesar. În timpul acelui carnaval al libertății, gîndul mi-a zburat la Veneția și am simțit umezindu-mi-se ochii, dar solemnitatea prezentă distrugea amintirea îndepărtată. Manifestele și discursurile din ziua aceea au fost atît de pregnante încît speranțele pe care le dăduse Villetard venețienilor nu păreau nici mincinoase, nici false. Venețienii care asistau la sărbătoare plîngeau mai curînd de emoție decît de durere și de altfel se considera imposibil ca Franța, care adusese libertate provinciilor subjugate și indiferente la început, s-o refuze tocmai provinciei care a posedat-o întotdeauna și pe care a considerat-o cea mai dragă pînă în ultimul moment. Bonaparte se afla în culmea afecțiunii și admirației tuturor ; în plus, se murmura că Directoratul francez îi ținea mîinile legate, obișnuita scuză a acestor hoți și profitori ai recunoștinței publice. Chiar și eu am început să cred că tratatul de la Campoformio era o necesitate de moment, o concesie temporară pentru a se recupera ulterior mai mult decît se cedase ; și văzînd îndeaproape înfăptuirile francezilor și civilizația cisalpinilor, nu m-a mai surprins că Amilcare îmi scria total vindecat de exaltarea sa de Brutus, și că Giulio del Ponte și Lucilio se înscriseseră în noua Legiune lombardă, nucleul viitoarelor armate.

Îi căutam cu privirea pe prietenii mei în rîndurile trupelor pregătite pentru trecerea în revistă, în cîmpia Lazzaretto ; și mi s-a părut că-i zăresc, deși din cauza distanței nu puteam fi tocmai sigur. Cel pe care l-am recunoscut perfect, în fruntea unui pluton de ofițeri francezi, a

fost Sandro, prietenul meu morarul, cu un penaj impunător pe cap, înzorzonat cu fireturi de aur pe umeri şi la şold. Mi se părea imposibil ca cineva să-l fi împodobit cu atîtea splendori într-un timp atît de scurt, dar neîndoielnic că aşa era şi de-ar fi fost un altul ar fi trebuit să-l decapitezi, fiindcă tocmai capul te inducea în eroare.

Am întrebat-o şi pe Aglaura dacă nu cumva l-a zărit pe domnul Emilio, dar îmi răspunse foarte sec că nu l-a văzut. Părea preocupată mai mult de petrecerea aceea decît de altceva şi strigătele şi aplauzele ei atraseră atît de mult atenţia celor din preajmă, încît o încercuiră ca într-un vîrtej.

— Aglaura, Aglaura ! îi şopteam eu. Nu uita că eşti femeie !

— Femeie sau bărbat, ce contează ? îmi răspunse cu glas foarte ridicat. Adoratorii libertăţii nu fac discriminare de sex. Toţi sînt eroi.

— Bravo, bravo ! Bine zis ! E un bărbat ! E o femeie ! Trăiască Republica ! Trăiască Bonaparte !... Trăiască femeia curajoasă !...

A trebuit s-o trag de acolo ca să n-o ridice în triumf ; ea s-ar fi complăcut de minune în această ceremonie, şi în priviri îi vedeam rătăcind o licărire ce-mi amintea de emoţia şi inspiraţia unei Pithia. Cu mare greutate am reuşit s-o conduc într-un alt loc unde se adunase o mulţime nemaipomenită de femei, cele mai supărătoare şi mai flecare din cîte au fost vreodată în vreun tîrg. Era o adevărată republică, ba chiar o anarhie de minţi limitate şi de creieri înfierbîntaţi ; din cîte ştiu eu, nu există fiinţă umană în stare să debiteze atîtea prostii cît o femeie politiciană. Judecaţi şi voi din cele auzite de mine atunci :

— Hei ! începu una, nu ţi se pare că ar fi făcut mai bine să îmbrace în roşu tot Directoratul nostru ?... Aşa, coloraţi în verde, cu broderii de argint, parcă sînt maeştrii de ceremonii ai fostului Guvernator.

— Taci din gură, proasto ! răspunse cea întrebată, severii republicani se îmbracă în culori închise.

— Ah, dumneata numeşti asta severitate ? interveni o a treia... Dacă aţi şti ce i-au făcut doi ofiţeraşi francezi fetei surorii mele !...

— Ei, calomnii ! Vor fi fost nobili travestiţi !... Moarte nobililor !... Trăiască egalitatea !

— Trăiască, trăiască : dar pînă una alta se spune că domnii aceia din Directorat sînt mai toţi aristocraţi.

— Da, au fost, draga mea ; dar i-au purificat.

— Drace ! Cum se face operaţia asta ?...

— Ei, nu ştii, nu ?... N-ai văzut niciodată în biserica San Calimero tabloul Purificării ?... Se aduc în biserică două turturele şi două porumbiţe...

— Şi asta-i tot ?

— Restul l-or fi ştiind preoţii ; mie-mi ajunge că-s purificaţi, fără să mă intereseze prea mult ceremonialul ! Ei, Lucrezia, Lucrezia ! Ia priveşte-l pe fratele tău acolo, ce impresie frumoasă face cu puşca pe umăr şi cocarda la pălărie !

— Ah ! îl văd ! Dacă n-aş fi sora lui, m-aş îndrăgosti de el !... Ştii că a jurat să-i omoare pe toţi regii, pe toţi principii şi chiar pe papă ?...

— Da ?... Ei drace, bravo lui ! E în stare să-şi menţină promisiunea. L-am văzut eu rupîndu-i gura unui poliţist pentru că-l călcase pe picior la birt. Trăiască Republica !...

Toate glasurile acelea neobosite s-au unit atunci în strigăte frenetice. Trăiască Republica !... Trăiască Bonaparte ! Trăiască Republica Cisalpină !...

— Ei ! interveni cu timiditate cea care voia ca membrii Directoratului să fie îmbrăcaţi în roşu aprins. Aţi vrea să-mi spuneţi unde este şi ce este această Republică ?... Eu n-o văd... Poate că este ca Maria Teresa care stătea mereu la Viena şi aici nu ne trimitea decît un ajutor de bucătar !

— Moarte Guvernatorului ! strigă o alta pentru a-şi purifica urechile de amintirile de servitute evocate de tovarăşa sa.

Apoi începu să o lămurească ce însemna Republica, asigurînd-o că era ca o stăpînă ce n-are grijă de nimic, trăieşte şi-i lasă pe alţii să trăiască, şi nu-i obligă să lucreze pe oamenii sărmani în profitul bogaţilor.

— Vezi, adăuga ea, Republica există, dar nimeni n-a văzut-o vreodată ; aşa că nu există nici un fel de reţinere şi fiecare poate să strige, poate să se învîrtească, să facă zgomot în voia lui, ca şi cum n-ar fi nimeni.

— Ei, cum spuneţi că nu-i nimeni ? interveni Lucrezia cu un glas răguşit din cauza îndelungatelor ţipete. Nu vedeţi că există francezii ba încă şi Cisalpinii ?

— Tocmai, reveni prima cu întrebarea, ce înseamnă această Cisalpina ?

— Ei drace ! E un nume ca Teresina, Giuseppina şi atîtea altele.

— Nu, nu, am să vă spun eu ce înseamnă ! replică Lucrezia, asta nu ştie chiar nimic !...

— Cum nu ştiu nimic ?... Tu, eh, eşti doctoriţă !

— Neroado ! Cum să nu mă pricep ? Doar am dansat în jurul drapelului şi am jucat rolul geniului libertăţii, şi-l mai am şi pe fratele meu în Legiunea Republicană !

Aşteptam cu urechile ascuţite să aud enunţarea definiţiei republicii, şi nu-i luam în seamă pe delegaţii Mantovei şi ai Provinciilor papale, încă neunite cu Cisalpina, care, între timp, ţineau discursuri în faţa Directoratului cu noi şi mai înflăcărate mărturii de concordie italiană.

— Prin urmare, prin urmare, haide, ce-i aia Republică Cisalpină ? întrebă din nou, spre marea mea satisfacţie, cea care părea cea mai proastă şi mai flecară.

— Ce e ? Ce înseamnă ? strigă cu mîndrie Lucrezia. Înseamnă că Cisalpina există şi că Republica va şti s-o menţină. Aşa a spus şi a jurat şi Serbelloni. Generalul Bonaparte este de acord cu el.

— În ce mă priveşte, nu-mi place de loc generalul Bonaparte ; e slab ca o scobitoare şi are părul lins şi ţepos ca nişte cuie.

— Oh, nu-i nimic draga mea ! Ai să vezi altele mai grozave ! Furia continuă a luptelor i-a ascuţit aşa obrajii şi părul. Ai să-l vezi pe frate-miu cînd s-o întoarce din război. Pun rămăşag că n-o să mai poată să-şi tragă pantalonii !

— Eşti nedreaptă cu cumnată-ta, Lucrezia ! Nu mai vorbi aşa !...

Aici urmă o nouă dispută din cauza neruşinării acestei glume în momente atît de solemne. Pînă la urmă femeile au ajuns să se încaiere şi vecinele să le înghiontească în spate ca să le calmeze. Interveni un caporal francez care făcu ordine cu patul puştii. Avea mare dreptate aceea care afirmase cu puţin înainte că Republica erau cisalpinii şi în

plus şi francezii. Mai cu seamă de francezi nu putea fi nici o îndoială că n-ar exista. Dacă ne gîndim bine, ei organizaseră guvernul, aleseseră Directoratul, îi numiseră pe membrii asociaţiilor, pe secretari, pe miniştri ; şi-şi rezervaseră dreptul de a alege membrii Marelui Consiliu, la timpul potrivit, cît şi dreptul de seniori. Dar poporul, lipsit de experienţa acelui tumult de viaţă, avea chiar prea multe de făcut, numai executînd. De la a te supune orbeşte şi prosteşte şi pînă la a te supune activ şi cu cap, se făcuse un salt simţitor ; restul avea să urmeze după aceea, Bonaparte fiind chezaş.

Mărturisesc că atunci am participat şi eu cu generozitate la iluziile comune ; le numesc iluzii pentru simplul fapt că mai tîrziu au eşuat ; în rest existau motive foarte serioase şi chiar excepţionale de speranţă. Într-adevăr, ziua aceea a fost o zi mare şi demnă de a fi onorată de posteritatea italiană. A însemnat prima deşteptare a vieţii şi gîndirii naţionale : şi Napoleon în care credeam atunci şi pe care l-am dispreţuit mai tîrziu, se va bucura totuşi, mereu, de o anume recunoştinţă din partea mea, pentru că el a grăbit această redeşteptare în analele patriei noastre. Veneţia trebuia să cadă ; el i-a grăbit şi i-a dezonorat căderea. Ruşine ! Măreţul vis al lui Machiavelli trebuia să se desprindă o dată şi o dată de lumea fantomelor pentru a se impune activ în cea a faptelor. El a înfăptuit metamorfoza. A fost un adevărat merit, o adevărată glorie. Şi dacă soarta i-a hărăzit gloria, iar el o căuta pentru împlinirea ambiţiei, nu-i mai puţin adevărat totuşi că întîmplarea favorabilă şi interesul dictat de ambiţia sa au contribuit la salvarea naţiunii italiene impunîndu-i primul pas spre deşteptare. Napoleon, cu trufia lui, cu greşelile lui, cu tirania, a fost fatal vechii Republici Veneţiene, dar util Italiei. Acum îmi înlătur din inimă furia şi ura, precum şi alte sentimente minore. Mincinos, nedrept, tiran, Napoleon a fost totuşi binevenit.

Dacă eu eram atît de înfierbîntat, închipuiţi-vă cum era Aglaura, despre care, v-aţi dat seama fără să v-o spun, că era stăpînită numai de entuziasmul pentru republică şi pentru libertate ! Faţă de aceste preocupări, am înţeles că în ziua aceea grija ei pentru Emilio era foarte relativă ;

iar seara, după ce ne-am instalat în două odăițe dintr-un foarte umil han de pe bulevardul Porta Romana, am adus vorba despre asta.

— Numai dumneata, îmi răspunse ea, îți închipui că nu mă preocup îndeajuns. Azi dimineață n-am făcut altceva decît să-i caut cu privirea și dacă n-am reușit să-l descopăr, nu-i vina mea... Dan n-ai și dumneata aici, la Milano, mai mulți prieteni venețieni cărora ți-ai propus să le dai de urmă în seara asta ?... Ei bine, ieși în oraș și adu-i aici ; prin intermediul lor voi afla cîte ceva. Pînă atunci eu îmi voi aranja cum voi putea mai bine îmbrăcămintea asta de femeie pe care mi-ai cumpărat-o. Mulțumesc, și să știi, prietene, făgăduiesc că-ți voi fi recunoscătoare toată viața. Dar mai cu seamă dacă-l întîlnești pe Spiro fă-te că nu știi nimic de mine. Nu m-aș mira de loc ca să fi venit și el la Milano.

I-am promis să fac ceea ce-mi cerea, dar am rugat-o, la rîndul meu, să-și mențină făgăduiala și să dea de știre părinților. Mi-a promis și am plecat mai întîi la poștă să văd dacă sosiseră scrisori pentru mine și pentru ea. Erau patru scrisori dintre care trei pentru mine ; două dintre ele de la Pisana. Într-una mă informa de ceea ce se întîmplase după fuga mea ; cealaltă nu conținea decît lamentări, suspine, lacrimi pricinuite de absența mea, și nerăbdarea de a ne îmbrățișa cît mai curînd. Am rămas năucit de cîte îmi povestea. Excelența sa Navagero o dăduse afară din casă pe verișoara lui, contesa, și aceasta se dusese la fiul ei care-și recăpătase postul de la contabilitate. Venchieredo tatăl făcuse mare vîlvă pe seama fugii mele ; tuna și fulgera că avea să-mi pună sechestru pe toate bunurile ; dar cum nu găsise nimic altceva decît o biată căscioară, se potolise din zelul lui înflăcărat și uitase de casă, Pisana continuînd să locuiască în ea. De altfel, pare-se că intervențiile lui Raimondo au contribuit în mare măsură să impună o anumită limită acestor represalii ; deoarece istețul tinerel nu uitase de loc cochetăriile Pisanei, ba chiar atunci părea că se gîndea serios la ele. Cel puțin așa am bănuit din cele scrise de Pisana, și anume că într-o zi, pe neașteptate, Doretta îi făcuse o vizită. Cu siguranță că era opera lui Raimondo care căuta să se

introducă prin intermediul ibovnicei ; Doretta era unealta lui, el fiind apoi liber să lepede unealta, după ce-și va fi atins ținta. O intimitate de acest soi cu Pisana nu-mi era absolut de loc pe plac ; și m-am hotărît să-i scriu, atrăgîndu-i solemn atenția să aibă grijă să o țină pe Doretta la distanță. E adevărat că ea rîdea și glumea pe seama acelei vizite dar niciodată nu se pot prevedea urmările ; și cu creierașul ei !... Destul ! mă gîndeam. De s-ar grăbi francezii să reaprindă fitilul, căci de nu, n-o văd de loc bine. Nebunatica aceea trebuie să fie iubită mult și foarte de-aproape ca să continue a iubi ; și n-aș vrea să prelungesc prea mult experiența depărtării.

Alte două vești extraordinare erau vîlva pe care continua s-o facă Partistagno în jurul Clarei și instalarea părintelui Pendola într-o parohie în San Marco. Primul, devenit de puțin timp căpitan de cavalerie în armatele imperiale, prin protecția cred a faimosului unchi baron, făcea zi și noapte gălăgie în fața mînăstirii Santa Teresa, încît Maica Superioară ceruse o sentinelă pentru a întări apărarea porții. Și sentinela avea de lucru zi și noapte făcînd drepți cu arma la piept în fața teribilului Partistagno, care trecea și revenea continuu. Îl făcuseră să creadă că doamna contesă o forțase pe Clara să se călugărească din cauza invidiei și urii ce o nutrea împotriva familiei lui. De asta se înflăcărase din nou vrînd să se răzbune : și printre altele pusese în practică și mijlocul foarte periculos de a cumpăra multe credite ipotecare asupra domeniilor Fratta și de a bombarda cu petiții și ordine executive ultimele resturi ale nefericitei moșii. Desigur că Partistagno, cu de la sine putere, nu era capabil de viclenii atît de diabolice ; se întrezărea dedesubt gheara infernală a bătrînului Venchieredo, care jurase, după condamnarea sa, o ură veșnică familiei contelui di Fratta, pînă la ultima generație. Și așa, între samavolniciile sale, acelea ale lui Partistagno, furtunile lui Fulgenzio care îi seconda și neglijența contelui Rinaldo care le încorona opera de distrugere, veniturile deveniseră pasive, și aproape că un faliment putea fi soluția cea mai bună. Castelul părăsit de toți cădea în ruină ; și numai camera monseniorului mai avea obloane la ferestre și uși. La celelalte camere, vechilii, administratorii și pungașii făcuseră prăpăd : unii vindeau

geamurile, alții închizătorile, lespezile podelelor sau bîrnele tavanului. Bietului căpitan îi scoseseră ușa ; din care motiv doamna Veronica suferea mai mult ca niciodată de tuse și guturai, iar pentru el greutatea crucii conjugale crescuse de cincizeci de ori. Marchetto părăsise castelul, și din grăjdar devenise paracliser la parohie. Stranie mascaradă !... Dar zbirii nu mai erau la modă și trebuia să devii sfînt. Mai grozav din toate era faptul că, în loc să obțină venituri de pe domenii, contesa nu primea altceva decît recipise de credite și amenințări de execuție. Nu mai știa în ce parte să se îndrepte, și de n-ar fi fost puținele venituri din zestrea Pisanei, i-ar fi lipsit pînă și pîinea. Totuși, juca mereu, și micul salariu al lui Rinaldo trecea de cele mai multe ori în buzunarele fără fund ale unor faimoși trișori.

Pisana spunea că aflase veștile privitoare la Fratta de la unchii ei din Cisterna care se instalaseră la Veneția împreună cu copiii lor, sperînd să-i îndrume, cu folos, spre vreo carieră, profitînd de favoarea de care se bucura familia lor pe lîngă austrieci. Atît dintr-o parte cît și din cealaltă se întindeau mîini hrăpărețe spre banii sărmanului popor. Cine ați vrea să rămînă neutru sau la distanță, acolo unde apare speranța de a ciuguli ceva ? Vă mărturisesc adevărul că asemenea miracole n-am prea văzut multe în viața mea ; și aproape niciunul printre oamenii de vîrstă matură. Disprețul pentru onoruri și bogății aparține tinereții. De-ar ști să prețuiască această preasfîntă zestre a sa, singura care face posibile marile înțelegeri și ușoare acțiunile generoase !

Cealaltă scrisoare era de la bătrînul Apostulos. Mă înștiința de fuga fetei și de măsurile luate pentru a-i da de urmă oriunde, în orice loc afară de Milano. În orașul acesta sarcina de a o găsi îmi era încredințată mie. S-o caut și să-i cer socoteală ; și o dată găsită s-o trimit la Veneția sau s-o țin la mine după cum va prefera ea. Desigur că el n-ar vrea să uzeze de drepturile de paternitate asupra fiicei rebele și fugare. Să facă de capul ei, — el n-o blestema, — pentru că cei nebuni n-o merită, dar o smulgea din inima lui. De altfel, într-un postscriptum adăuga că dăduse dispoziții pentru cercetări minuțioase în alte orașe de pe peninsulă și că de acolo corespondenții săi aveau

ordin s-o conducă imediat pe vinovată la el. Numai mie îmi făcea concesii : şi dacă vedeam că tulburarea fetei s-ar putea vindeca mai uşor la Milano decît la Veneţia, îmi cerea să acţionez după circumstanţe. Aceste ultime cuvinte erau subliniate, dar eu n-am înţeles de loc taina semnificaţiei lor. M-am gîndit să-i cer o lămurire Aglaurei dacă nu cumva în ele se făcea aluzie la căsătoria ei cu domnul Emilio ; dar nu înţelegeam atunci motivul pentru care se vorbea de acest lucru într-un mod atît de misterios. Aveam ce-i drept o soartă ciudată, aceea de a fi crezut de fiecare în parte confidentul lui ; şi toţi îmi vorbeau prin semne, prin jumătăţi de cuvinte din care eu nu înţelegeam mai mult decît din limba arabă. În rest, despre tata, încă nici o noutate ; dar pînă la Crăciun nu era nici o speranţă şi veştile generale din Levant erau bune.

Cu capul plin de toată această confuzie de gînduri, de noutăţi, de încurcături, de mistere, m-am oprit la o cafenea să întreb unde era cazarma Legiunii Cisalpine. Mi s-a răspuns că se afla la Santa Vicenzina, la doi paşi de Piazza d'Armi. Asta nu însemna că ştiam mai mult ca la început ; dar tot întrebînd, tot cotind-o şi iar întrebînd, şi mergînd necontenit, am ajuns unde doream. Disciplina nu era prea exemplară în cazarma aceea ; se intra şi se ieşea ca într-un porto-franco. Nici nu putea să existe mai mare haos, gălăgie şi dezordine decît acolo. Şefii îşi făceau de lucru împăunîndu-se în noile lor uniforme şi discutau cum să cucerească frumoasele, şi nu cum să bage groaza în duşmani pe cîmpul de luptă. Subofiţerii şi cei mai neînsemnaţi se certau mereu între ei, deoarece primilor li se părea că li se cuvine întîietate datorită gradului, iar ceilalţi, de asemenea, datorită normei republicane ce tindea să-i ridice pe cei de jos. O să avem mult de furcă pînă să lămurim această confuzie de egalitate şi de dependenţă. Veţi spune, însă, că ceea ce a fost s-ar putea să mai fie şi, prin bătaie, educaţie şi obişnuinţă se obţine mult. Vă voi răspunde că şi eu sper mult de la lucrul ăsta, mai cu seamă dacă n-om începe să ne tămîiem unii pe alţii, mă sprijin cu mai multă plăcere pe îngîmfarea supărătoare a italianului decît pe supunerea îngenuncheată a slavului. Aici ar fi loc pentru o aprigă dezbatere a părerilor acelora ce aşteaptă de la slavi ultimul lustru de civilizaţie, după cum consi-

deră că Germania are meritul celui mai dezvoltat spirit de întreprindere ; iar nouă, sărmani bastarzi ai Romei, nouă nu ne atribuie alt merit decît acela al primei inițiative, puțin ideală, puțin falsă, dacă voiți, dar totuși a noastră, pe cît se pare. Ar fi timp pierdut să scriem volume întregi împotriva acestor detractori ai neamurilor latine ; ar fi deajuns să le indicăm și să le deschidem pe cele ce au văzut lumina tiparului. Italia are trecutul, iar Franța, orice s-ar spune, are în mînă prezentul lumii. Și viitorul ? Viitorul să-l lăsăm sclavilor și calmîcilor, dacă se mulțumesc cu el. Cît despre mine cred că viitorul va fi întotdeauna viitor. Toate acestea nu scuzau de loc Legiunea Cisalpină pentru neglijență și nesupunere. Lăsînd la o parte problema valorii, vă asigur că în ce privește disciplina și buna rînduială, faimoasele cernide din Ravignano ar fi făcut o impresie onestă. Ce-ar fi spus cel mai mare teoretician, căpitanul Sandracca, cel care afirma că într-un regiment bine rînduit un soldat trebuie să semene cu celălalt mai mult decît seamănă doi frați, într-atît de mare e influența asimilatoare a disciplinei ?... Eu, însă, pun rămășag că cine-ar fi putut găsi printre soldații lombarzi doi care să poarte o barbă la fel tăiată, ar fi putut primi în dar contravaloarea Domnului din Milano. Istoria modei are cu privire la acest amănunt exemplele ei de la Adam pînă la babilonieni, la ostrogoți, la grenadierii lui Frederic al II-lea.

Am cerut informații despre doctorul Lucilio Vianello, despre Amilcare Dossi, despre Giulio del Ponte, adresîndu-mă unui soldat murdar și încruntat, care în schimbul unei jumătăți de cană de vin, lustruia cu furie pantofii unui coleg al său.

— Fac parte din primele trupe : luați-o la stînga, îmi răspunse acel sclav al egalității.

Am luat-o la stînga și am repetat întrebarea altui militar, și mai murdar decît primul, care ștergea cu ulei și ghemotoace de cîlți țeava unei puști.

— Extraordinar, lua-i-ar dracu, îi cunosc pe toți trei, răspunse acesta. Vianello este chiar medicul companiei, cel ce ne asuprește pe toți din ordinul francezilor, care s-au plictisit de noi... Știți, cetățene, c-au închis sala instrucțiunii publice ?...

— Nu știu nimic, am spus eu, dar unde-aș putea...

— Aşteptaţi ; cum vă spuneam, Vianello este medicul ; Dossi este stegarul companiei mele şi del Ponte este caporalul, o figură de moarte în vacanţă, de nu se poate ţine drept pe picioare, şi-mi azvîrle în spinare toate greutăţile serviciului. Priviţi, aceasta-i puşca lui, pe care tot eu trebuie s-o curăţ !... Şi asta după figura de azi dimineaţă !... Auzi, să ne facă să stăm zece ore drepţi ca stîlpii de telegraf, să inhalăm, mult mai mult decît era necesar, vîntul care miroase a iarnă. La dracu, am pornit să facem război ca să distrugem neamul regilor şi al aristocraţilor ; şi nu ca să facem curte Directoratului şi să-i ţinem lumînarea la procesiune !... Pentru meseria asta să trimită după rîndaşii arhiducelui guvernator. E adevărată mîrşăvie... N-am băut toată ziulica decît o litruţă de Canneto... Doar nu pe degeaba ar trebui să fim republicani !... Cetăţene, m-ai putea onora cu un mic împrumut să-mi cumpăr un litru de vin ?... Giacomo dalla Porta, cap de coloană din primul rînd al Legiunii Cisalpine, la ordinele dumneavoastră.

I-am întins, bineînţeles sub formă de împrumut, o liră milaneză, cu condiţia să mă conducă, fără alte flecăreli, la unul dintre cei trei despre care pomenisem. Aruncă puşca, uleiul, ghemotoacele de cîlţi, şi din cîteva salturi, asemenea valetului isteţ din Commedia dell' Arte, ţinînd lira între degetul mare şi arătător, mă privi şi-mi dădu cu tifla, ca apoi să alerge într-un suflet pe scară în căutarea pivnicerului popotei...

„Şi să mai ai încredere în probitatea republicană !" m-am gîndit eu bombănind ca un bătrîn. Îmi ieşise din cap faptul că o constituţie tipărită şi o festivitate în Cîmpia Federaţiei poate începe dar nu şi desăvîrşi reînnoirea moravurilor şi că, de altfel, oameni care să prefere un pahar de vin decît să facă un bine aproapelui, vor exista întotdeauna şi în toate republicile de pe pămînt.

În sfîrşit, pe un coridor, am dat de un alt pui de soldat, sclivisit, bine făcut, oarecum elegant, care răspunse salutului meu cu o înclinare aproape de curtean şi-mi spuse cetăţene aşa cum cu patru luni mai devreme mi-ar fi spus conte şi excelenţă, într-atît de frumoasă era graţia şi modularea vocii. Trebuia să fi fost vreun marchiz lovit de

dragostea pentru libertate, care se gîndise să devină un preot al acestei noi religii, înscriindu-se în rîndurile soldaţilor Legiunii Cisalpine. Era dintre martirii eleganţi şi nepăsători ce abundă în toate revoluţiile şi pe care cine-i vorbeşte de rău merită să fie excomunicat, pentru că în cele din urmă, cu puţină răbdare, ajung să devină eroi. Şi aveam cîţiva de dată recentă în calendarul nostru ; de exemplu Manara, milanez şi el, ca şi marchizul anonim despre care am vorbit. În sfîrşit, acesta din urmă, pentru a rezolva repede rugămintea mea, m-a condus cu multă politeţe pînă la camera doctorului Lucilio : şi acolo, ne salutarăm din nou, ca doi prim-miniştri după o conferinţă.

Am intrat. Nu vă pot descrie surpriza, bucuria manifestată, şi îmbrăţişările doctorului şi ale lui Giulio care se afla cu el. Sînt convins că pe un frate nu l-ar fi primit cu mai multă bucurie şi din acest fapt am înţeles că ţineau la mine. Am simţit o remuşcare cînd l-am strîns pe Giulio la piept şi l-am sărutat. Se poate spune că aveam încă buzele fierbinţi de sărutările Pisanei pe care o iubea şi el şi care, cu nepăsarea şi cochetăria ei, îi infiltrase în vine acelaşi foc febril şi mistuitor. Dar, de altfel, Giulio renunţase la ea pentru o dragoste mai demnă şi mai fericită. Îl regăseam palid şi slăbit, însă desigur nu într-o stare mai proastă decît la Veneţia, în ciuda vieţii incomode şi soldăţeşti a cazărmii. Lucilio mă linişti în ce privea starea lui, asigurîndu-mă că boala nu făcuse progrese şi că buna dispoziţie, munca moderată şi continuă, hrana măsurată şi regulată poate că aveau să producă, cu vremea, o îmbunătăţire. Giulio zîmbea ca omul care vrea să creadă, dar nu pune preţ pe speranţă. Se făcuse soldat ca să moară, nu ca să se însănătoşească şi se obişnuise atît de mult cu ideea aceasta, încît continua să trăiască plin de veselie, ca Anacreon [1] care, înainte de moarte, se încununa cu trandafiri. I-am întrebat despre speranţele lor, ocupaţiile lor, despre viaţă. Totul mergea spre mai bine. Îşi puneau speranţe mari şi pline de nerăbdare în revoluţia ce fierbea la Roma, la Genova, la Piemonte, la Napoli, şi în mişcarea

[1] *Anacreon* (n. 521 î.e.n.), poet liric grec.

de unitate care începea de la ultima alipire la Cisalpina a Boloniei, a Modenei şi pînă a provinciei Pesaro şi Rimini.

— Vom ajunge pînă la Massa, la Mediterană, spunea Lucilio ; cum vor putea să ne împiedice să ajungem la Veneţia, la Adriatică ?...

— Dar francezii ? l-am întrebat.

— Francezii ne ajută efectiv pentru că noi nu vom fi în stare să răzbatem singuri. Bineînţeles că trebuie să ţinem ochii deschişi şi să nu le înghiţim minciunile cum am făcut cu prostul acela de Villetard : şi mai cu seamă să menţinem în vigoare, cu unghiile şi cu dinţii, drepturile noastre, să nu-i lăsăm pentru tot aurul din lume, să ni le ia.

Erau oarecum şi ideile mele ; dar din căldura vocii, din iuţeala gesturilor, am înţeles uşor că solemnitatea grandioasă de dimineaţă înfierbîntase pînă şi imaginaţia prevăzătoare a lui Lucilio, şi că el nu era în seara aceea medicul imparţial de acum două luni. Îmi plăcea mai mult aşa ; dar era mai puţin infailibil şi cu toate că pronosticurile lui concordau cu ale mele, n-am vrut să mă încred orbeşte în ele. I-am strecurat, aşadar, o oarecare îndoială a mea în legătură cu ignoranţa şi lipsa de experienţă a poporului care-mi părea inapt pentru civilizaţia înţeleaptă a orînduirilor republicane, şi cu nesupunerea pe care-o observasem eu însumi în armatele recent formate.

— Sînt două obiecţii cărora li se poate da un singur răspuns, replică Lucilio. De ce este nevoie pentru a educa soldaţi disciplinaţi ?... De disciplină. De ce este nevoie pentru formarea unor adevăraţi republicani virtuoşi şi integri ? De o republică. Nici soldaţii, şi nici republicanii nu se nasc spontan : cu toţii ne naştem oameni, adică fiinţe menite a fi educate, bine sau rău, viitori sclavi, viitori Catoni [1], în funcţie de cum cădem pe mîini cinstite sau ticăloase. Eşti de acord în rest că, dacă republica nu va putea să formeze republicani desăvîrşiţi, cu atît mai puţin îndemînatică şi dornică să-i pregătească va fi tirania.

---

[1] *Marcus Porcius Cato* (234—149 î.e.n.) scriitor şi om de stat roman, apărător al privilegiilor aristocraţiei.

— Cine ştie! am exclamat. Roma lui Brutus a izvorît din Roma lui Tarquinius![1]

— Ei! în privinţa asta fii pe pace Carlino; pentru că de Tarquini n-am dus lipsă timp de patru sau cinci secole de nebunie şi servitute!... Ar trebui să fim destul de educaţi. Spune-mi mai curînd cîte ceva despre tine. Of, de ce-ai rămas atît de mult la Veneţia? Cum de-ai izbutit să mai poţi trăi acolo?

Am invocat ca scuză moartea lui Leopardo, afacerile lăsate în suspensie de tata şi în sfîrşit mi-am făcut curaj, şi aruncîndu-i o privire pe furiş lui Giulio, am numit-o pe Pisana. Atunci amîndoi mă descusură, pe rînd, vrînd să afle despre încurcătura cu ofiţerul francez despre care ajunsese să se şuşotească ceva pînă şi la Milano. Le-am expus faptele amănunţit, din fir a păr, explicîndu-le cum neplăcerile şi pericolele prin care trecea Pisana mă constrînseseră să rămîn acolo ca s-o apăr şi s-o sfătuiesc în vreun fel. M-am întins mai ales asupra descrierii fugii mele pentru a face să apară evident în ochii lor riscul ce-l înfruntam rămînînd la Veneţia, şi trăgînd concluzia că nu m-aş fi expus atîta, dacă o gravă necesitate nu mă forţa. Pe scurt, mă consideram vinovat în sinea mea de întîrzierea aceea indolentă, dar nu voiam ca altcineva să găsească motive de a mă acuza. Apoi, pentru a nu mă opri prea mult asupra acestui punct care mă ardea pe inimă, am început discuţia despre condiţiile precare ale Veneţiei, despre ultimile jafuri ale lui Serrurier, despre noul guvern stabilit, în care Venchieredo mi se părea să aibă oarecare influenţă.

— Zău! Păi nu ştii? mă întrebă Lucilio. El făcea pe curierul dintre imperialii din Gorizia şi Directoratul din Paris!...

— Sau mai curînd Bonaparte din Milano, adăugă Giulio.

— Fie şi aşa: e acelaşi lucru. Bonaparte nu putea desface ceea ce urzise Directoratul. Fapt este că Venchieredo a fost bine plătit, dar mă tem sau, mai bine zis, sper că-i

---

[1] *Tarquinius Superbus* a fost detronat de o răscoală populară, instaurîndu-se, în anul 510 î.e.n., republica romană.

va merge tot mai prost pentru că serveşte întotdeauna rău cine slujeşte prea zelos, şi are parte doar de nenoroc şi de bătaie de joc.

— Apropo, am întrebat, ce spuneţi de Sandro din Fratta ?... L-am văzut azi dimineaţă la festivitate cu atîtea constelaţii pe el, de părea un zodiac !

— Acum se numeşte căpitanul Alessandro Giorgi din regimentul vînătorilor pedeştri, îmi răspunse Lucilio. Şi-a făcut mare glorie, reprimînd mişcările de răzvrătire ale ţărănimii din împrejurimile Genovei. Şi merge tot înainte. L-au făcut locotenent şi apoi, într-o lună, căpitan ; din compania lui au rămas numai patru ostaşi în viaţă, din pricina împuşcăturilor, asasinărilor şi a vieţii istovitoare. Unul trebuia obligatoriu să devină căpitan, şi cum ceilalţi erau doi cîrpaci şi un cioban, fu ales, după cum se cuvenea, morarul !... Ai să-l întîlneşti ; şi ai să vezi cum se împăunează ! Un om brav şi bun care-şi oferă ajutorul tuturor celor ce-i întîlneşte şi desigur că nu se va codi să ţi-l ofere şi ţie.

— Mulţumesc, am răspuns, îl voi accepta la nevoie.

— Nu acum, replică Lucilio, pentru că locul tău este lîngă noi şi lîngă Amilcare.

Îmi vorbiră atunci şi despre acesta din urmă, care era mai mîndru şi mai dezaxat ca oricînd, susţinînd curajul brigăzii lor prin şiretlicurile pe care le găsea în cele mai grele situaţii. Constrînşi să trăiască din leafă, vă închipuiţi că adeseori rămîneau fără nici un ban ; atunci îi revenea lui Amilcare sarcina să găsească mijloace pentru a face rost de bani şi, o dată procuraţi, să se străduiască să-i economisească pînă la viitorul salariu. Amilcare mi-l readuse în minte pe Bruto Provedoni despre care se spunea că plecase împreună cu Giorgi, dar nu mai aflasem nici o veste. Se mai lupta încă în Liguria şi Piemonte unde, în ciuda faptului că regele era bun prieten şi bun slujitor al Directoratului, se străduia totuşi să menţină vie rezistenţa, creindu-şi un punct de sprijin pentru cînd se va ivi ocazia vreunei lovituri fericite. Între timp, Republica ligură fusese aţîţată să-l atace, iar lui îi era interzis să se apere ; bietul rege nu ştia în ce parte s-o apuce ; peste tot prăpăd. Noroc că războinicul şi fidelul Piemonte nu semă-

na de loc cu adormita Veneție, pentru că altfel s-ar fi petrecut și aici o josnicie asemănătoare. O josnicie a avut loc, dar datorată în întregime francezilor [1]. Atunci mi s-a părut foarte potrivit să întreb și de Emilio Tornoni, prefăcîndu-mă că-l cunosc și că doream să aflu ceva vești despre el. Lucilio își răsfrînse buza și nu-mi răspunse nimic. Giulio îmi spuse rînjind că plecase la Roma cu o frumoasă contesă milaneză pentru a face, probabil, revoluția acolo. Manifestarea lor dezaprobatoare îmi dădu ceva de bănuit, dar n-am putut insista mai mult. După puțin timp, se ivi și capul înfierbîntat al lui Amilcare ; noi sărutări, nouă uimire. Se înnegrise ca un arab, avea un glas care părea acordat cu zgomotul împușcăturilor de moschete, dar îmi explicară apoi că-și dogise vocea în halul acela, învățîndu-i pe recruți să meargă. Într-adevăr, a face un pas, ceea ce pare în sine un lucru foarte ușor este considerat de tactica războiului drept arta cea mai anevoioasă din lume și trebuie să spunem că înainte de Frederic al II-lea bătăliile se cîștigaseră sau fără să se meargă de loc, sau mergîndu-se foarte prost ; și nu-i greu de crezut că peste o sută de ani soldații vor fi învățați să bată ritmul și să mărșăluiască în pas de polcă. Seara aceea părea să nu se mai sfîrșească, într-atît de multe lucruri aveam să ne povestim ; dar ieșiserăm pe bastioane și la auzul bătăii tobelor, Lucilio le spuse celorlalți doi că era timpul să retragă.

— Ei da ! făcu Amilcare dînd din umeri. Un ofițer ca mine să asculte de tobă !

— Iar eu sînt bolnav, și contez a fi la spital, adăugă Giulio.

Aveam nădejde în Lucilio că-i va chema la datorie, pentru că abia așteptam momentul de-a o vedea pe Aglaura ca să-i dau scrisoarea primită și veștile despre Emilio ; dar cei doi înrolați nu luau de loc în seamă cuvintele doc-

---

[1] Se pare că Nievo se referă la mișcarea genoveză din 18 mai 1797. Pentru a o reprima, a fost trimis un corp de cavalerie sub conducerea generalului Rusca și o divizie comandată de Serrurier. La 14 iunie a fost instaurat la Genova un guvern democratic, condus de un Directorat și două consilii, după tiparul guvernului francez. (n. tr.)

torului şi a trebuit să mă bucur de tovărăşia lor pînă după ora nouă. Atunci au dorit să mă însoţească la locuinţa mea, şi fiindcă nu i-am invitat să urce, şi au văzut lumină la ferestre şi o umbră de femeie conturîndu-se în spatele perdelei, începuseră să mă ia peste picior şi să facă mii de presupuneri şi să mă felicite de asemenea noroc. În sfîrşit, disperatul de Amilcare atîta pălăvrăgea că mă temeam ca dintr-o clipă într-alta să nu apară Aglaura la balcon. Cînd a dat Dumnezeu să-i convingă Lucilio să plece, am putut să urc la fată şi s-o liniştesc de chinuitoarea ei singurătate. I-am dat scrisoarea şi, în timp ce-o citea, am văzut-o suspinînd şi aproape plîngînd, deşi se străduia să nu se lase văzută.

— Dacă-mi permiţi, cine-ţi scrie ? am întrebat-o.

Îmi răspunse că Spiro, fratele ei. Dar evită, în grabă, toate celelalte întrebări şi-mi comunică numai că el ghicise foarte bine adevărul şi ştia că e la Milano în tovărăşia mea. Cum de nu venea oare după ea, dată fiind marea lui afecţiune ? Iată ce nu a ştiut să-mi explice ; dar m-am lămurit mai tîrziu cînd am aflat că Spiro fusese închis ca tăinuitor al fugii mele. Chiar scrisoarea aceea plecase din închisoare şi din cauza asta se înduioşase Aglaura. Apoi mă întrebă dacă primisem şi eu scrisori din Veneţia şi răspunzîndu-i afirmativ, îmi ceru noutăţi. I-am dat imediat scrisoarea tatălui ei şi pe aceea în care Pisana povestea tulburările din Veneţia. Citi totul fără să clipească ; numai cînd ajunse la punctul unde erau numiţi Raimondo Venchieredo şi Doretta, scoase un ţipăt scurt de uimire şi repetă ca pentru a se asigura, numele Dorettei.

— Ce-i ? am spus.

— Ei, nimic ! O cunosc şi eu pe această doamnă, aşa indirect ; şi m-am mirat găsindu-i numele într-o scrisoare trimisă dumitale. Dacă m-aş fi gîndit că Venchieredo e de prin meleagurile dumitale nu m-aş fi mirat atîta.

— Şi cum de cunoşti dumneata familia Venchieredo ?

— Îi cunosc, asta-i bună, pentru că îi cunosc... Sau mai bine să-ţi spun. Ei purtau corespondenţă, de interes presupun, cu Emilio.

— Apropo, trebuie să-ţi dau o veste tristă.

— Care ?

— Domnul Emilio Tornoni a plecat la Roma (Din prudenţă am trecut-o sub tăcere pe contesă.).

— Ştiam asta ; dar se va întoarce, replică Aglaura cu o privire aproape de sfidare. Totuşi, te-aş ruga să te informezi dacă se găsesc aici domnul Ascanio Minato, aghiotantul generalului Baraguay d' Hilliers şi domnul d' Hauteville, secretarul generalului Berthier. Sînt persoane care mă interesează pentru veştile despre Emilio, pe care mi le-ar putea furniza la nevoie.

— Vei fi servită.

— Şi, spune-mi, n-ai aflat nimic altceva despre el ?

— Nimic altceva.

— Nimic, nimic ?... Chiar nimic ?

— Nimic, îţi spun.

Aproape că mă simţeam intimidat de tînăra fată, auzind-o vorbind cu atîta indiferenţă despre aghiotanţi şi generali ; dar n-am vrut să-i dezvălui dispreţul tacit observat de mine în gesturile lui Lucilio şi ale lui del Ponte cînd le-am pomenit de Tornoni. Ştiam cîtă plăcere le pricinuieşti îndrăgostitelor vorbindu-i de rău pe iubiţii lor.

— Aglaura, am reluat după o clipă de tăcere pentru a însufleţi conversaţia, dumneata eşti destul de misterioasă şi recunoşti că bunătatea şi discreţia mea...

— Sînt fără egal, adăugă ea.

— Nu, nu asta voiam să spun ; aş fi adăugat însă că merită un dram de încredere din partea dumitale.

— E adevărat, prietene. Întreabă-mă şi-ţi voi răspunde

— Dacă iei atitudinea asta serioasă şi mîndră ca de regină, cuvintele-mi vor muri pe buze. Hai, fii bine dispusă şi modestă ca în prima seară cînd te-am văzut. Aşa, aşa, chiar aşa îmi placi !... Spune-mi acum, aşadar, cum de-ţi sînt atît de familiare toate numele şi pronumele Statului Major francez... Adineauri parcă erai un general şef de armată, în timp ce-şi dispune coloanele de ostaşi pentru o bătălie !

— Altceva nu vrei să mai afli ?

— Nimic altceva : deocamdată curiozitatea mi se concentrează aici.

— Ei bine, domnii aceia erau foarte buni prieteni cu Emilio ; iată de ce îi cunosc.

— Şi pe domnul Minato ?

— Pe el mai mult decît pe ceilalţi ; dar el este şi cel mai cinstit, adică mai puţin pungaş decît toţi aceşti bandiţi.

— Vorbeşte încet, Aglaura !... Nu mai eşti cea de azi dimineaţă. Cum de-i insulţi acum pe cei pe care cu cîteva minute mai înainte îi ridicai în slăvi ! ? !!

— Eu ?... Eu am înălţat în slăvi Republica, nu pe cei ce au clădit-o. Chiar un măgar poate duce cîteodată o povară de pietre scumpe... De altfel nişte oameni care în casă sînt hoţi ordinari, afară se pot transforma în eroi... deşi nişte eroi măcelari, nu...

— Ia spune-mi, Spiro îţi scrie că vine să te ia sau să pleci dumneata la Veneţia ?

— De ce îmi pui acum asemenea întrebare ?... Te-ai plictisit de mine ?

— Noapte bună, Aglaura ; vom mai discuta şi mîine. Azi eşti prost dispusă.

Într-adevăr m-am retras în camera mea, alăturată de cea a Aglaurei şi m-am întins în pat, cu gîndul la Pisana, la lipsa de bani care o nelinişte pesemne, la primejdia singurătăţii ei. Mai ales împăcarea cu Rosa şi vizitele Dorettei mă tulburau ; mai venea la rînd şi Raimondo ; deoarece înţelegeam că el era ţapul cel puternic care avea să se strecoare prin căile netezite de oi. Atunci mi-am şi schiţat în minte conţinutul unei scrisori lungi pe care aveam s-o scriu în ziua următoare, şi de la Pisana gîndul mi-a alunecat la Aglaura, şi cu cît gîndul devenea mai intens, cu atît se întuneca mai mult. Cine ar fi putut desluşi o licărire de claritate în vijelia căpşorului aceluia ? Eu, cu siguranţă nu. De la Padova la Milano, mă ţinuse din surpriză în surpriză ; nu mai părea o fetiţă preocupată de viaţă, ci un romancier francez intenţionînd să compună c epopee. Acţiunile ei, cuvintele ei alternau, se retrăgeau sau se întreceau în contradicţii şi în surprize ca strofele unei ode de Pindar, orînduite anapoda de şcolari. M-am gîndit la asta toată noaptea, am continuat să mă gîndesc şi o bună parte din dimineaţă, şi am ieşit cu scrisoarea pentru Pisana în buzunar, fără să mă fi simţit de loc mai bine. Înăuntru era inclusă şi o scrisoare pentru Apostulos unde-i explicam întreaga comportare a Aglaurei, punîn-

du-mă în slujba lui în tot ceea ce putea s-o privească ; îl rugam să intervină, în măsura în care ar fi nevoie, în favoarea Pisanei, cum ar fi făcut-o pentru mine însumi. Se înțelege c-am dus scrisorile la poștă fără să-i spun fetei nimic, întrucît era conștiința mea în cauză și n-aveam nevoie de mofturi. Să fac de dragul ei pe tatăl, da, dar nu pe nemernicul.

Spre amiază l-am văzut pe Lucilio la cafeneaua Domului, pe atunci locul de întîlnire la modă și unde ne fixasem și noi să ne vedem. Se arătă foarte supărat că nu putuse să mă înscrie în Legiunea Cisalpină unde nu era nci un loc vacant ; dar ca să nu lase inactiv un om ca mine, spunea el, va face pe dracu în patru, și puteam fi mulțumit fiindcă găsise o soluție dintre cele mai bune.

— Acum te voi trimite la generalul tău, spuse el, general, comandant, căpitan, tovarăș de luptă, tot ce dorești. Este unul dintre oamenii prea superiori ca să-și dea aere arătînd că ar fi conștient de acest fapt și a-l sublinia. Nici nu-ți vine a crede că în el e numai un singur suflet, pentru că imensa-i activitate ar trebui să obosească o duzină de oameni pe zi. Cu toate astea îi admiră pe cei liniștiți și-i compătimește chiar pe cei indolenți. Pun rămășag că pe cîmpul de luptă ar cîștiga o bătălie de unul singur, numai să nu-și rănească ochii în care stă extraordinara-i putere. E napoletan și la Napoli se spune că are puterea de a deochea, sau cum se spune în ținutul nostru, e un *„mal' occhio“* [1] ; a nu se confunda însă cu ochii răi, ba chiar foarte răi ai fostului cancelar di Fratta.

— Și cine-i această pasăre phoenix ? l-am întrebat.

— Îl vei vedea, și de nu-ți va merge la suflet, mă fac păgîn !

Spunînd acestea mă scoase afară din cafenea, și o pornirăm în jos, în pas forțat, dincolo de Naviglio di Porta Nuova, spre bastioane. Intrarăm într-o clădire imensă, cu o curte înțesată de cai, de grăjdari, de dresori de cai, de șei, de harnașamente ca într-o cazarmă de cavalerie. Pe scară era un du-te vino de soldați, de sergenți, de ordonanțe ca în palatul Cartierului General. În anticameră

[1] Expresie din nordul Italiei care înseamnă deochi (*male* — rău, *occhio* — ochi). (n. tr.)

alți soldați, alte arme așezate într-un arc de triumf sau aruncate în mormane prin unghere: se îngrămădise într-un loc și un mic depozit de tunici, curele și bocanci soldățești.

„Ce-o fi aici? mă gîndeam. Să fie arsenalul?"...

Lucilio mergea drept înainte fără să-și piardă cumpătul, ca o persoană de-a casei. Într-adevăr fără să fie anunțat nici măcar în ultima anticameră unde un fel de aghiotant stătea numărînd bîrnele, deschise ușa și, ținîndu-mă de mînă, intră în fața ciudatului stăpîn al acelui gimnaziu militar.

Era un tînăr înalt, de circa treizeci de ani, un adevărat tip de aventurier, portretul însuflețit al unui reprezentant al familiilor Orsini, Colonna, sau Medici, a căror viață a fost o serie de continue bătălii, măceluri, dueluri, prizonierat. Se numea Ettore Carafa [1] nume foarte nobil, devenit și mai ilustru prin lupta pentru independență, prin dragostea de libertate și de patrie a celui ce-l purta. Pentru uneltirile lui republicane fusese închis în faimosul Castel Sant'Elmo, de unde a evadat și s-a adăpostit la Roma, și de acolo la Milano spre a forma pe propria-i cheltuială o legiune ca să elibereze orașul Napoli. Avea un suflet plin de curaj, un suflet din acelea care singur, sau alături de altele, vor să izbutească cu orice chip; și această generozitate îi era zugrăvită pe chip. Pe acest chip, o singură umbră: o sprînceană trasă în jos de o mică cicatrice, înconjurată de-o aureolă palidă; părea semnul unei triste fatalități ivite printre nobilele speranțe ale unui om curajos. Se ridică de pe canapeaua unde se odihnea, întinse mîna lui Lucilio și-l felicită pentru frumosul ofițer ce-l însoțea.

— Ofițer de minoră importanță, i-am răspuns eu. Adevărata artă militară n-o cunosc decît ca denumire.

— Aveți curajul să vă dați viața pentru a vă apăra patria și onoarea? întrebă Carafa.

---

[1] *Ettore Carafa* nu este un personaj fictiv. Născut în 1772, a fost unul dintre șefii mișcării democratice din Napoli, a luptat împotriva reacțiunii burbonice, și s-a numărat printre glorioșii patrioți, care în urma trădării lui Ferdinand al IV-lea și a lui Nelson au murit pe eșafod, în 1799. (n. tr.)

— Nu una ci o sută de vieţi aş da pentru o cauză atît de nobilă.

— Iată prietene ; din clipa aceasta te poţi considera un soldat perfect.

— Soldat da, interveni Lucilio, dar ofiţer ?...

— La asta lăsaţi-mă să mă gîndesc eu !... Ştii să încaleci, să încarci o puşcă şi să mînuieşti o spadă ?

— Ştiu cîte ceva din toate acestea.

(Era meritul lui Marchetto şi i-am mulţumit atunci, în gînd, după cum cu cîtva timp în urmă îi mulţumisem parohului pentru instruirea sa în domeniul clasic.)

— Atunci, iată-te ofiţer. Într-o legiune ca a mea, ochiul şi bunăvoinţa contează mai mult decît ştiinţa. Astă-seară întoarceţi-vă la mine după ce se sună stingerea. Îţi voi încredinţa trupa dumitale şi, fii liniştit, pînă în trei luni vom fi cucerit Regatul Neapolelui.

Mi se părea că-l aud vorbind pe Roberto Guiscardo sau pe vreun paladin din Ariosto, dar Carafa vorbea serios şi mi-am dat seama de aceasta cînd şi-a dovedit vorbele. Nu mă hotăram să-l întreb dacă aş putea dormi în afara cazarmei, dar în cele din urmă am îndrăznit şi-mi răspunse zîmbind că era dreptul ofiţerilor.

— Înţeleg, adăugă el, aveţi nopţile angajate cu un alt colonel.

M-am fîstîcit şi n-am mai spus nimic ; Lucilio zîmbi şi el ; fapt e că n-o puteam lăsa singură pe Aglaura, dar ce plăcere simţeam s-o fac pe paznicul, numai cerul ştia. Am rămas foarte mulţumit atunci de domnul Ettore Carafa şi de două ori pe atît mai tîrziu. Îmi voi aminti mereu cu plăcere de viaţa aceea cumpătată, laborioasă şi soldăţească. Dimineaţa, exerciţiile cu soldaţii mei, apoi prînzul şi cîteva îndelungate şedinţe de flecăreală cu Amilcare, cu Giulio, cu Lucilio ; după amiază şi seara conversaţia cu Aglaura care-l aştepta mereu pe Emilio şi nici nu voia să audă de întoarcerea la Veneţia. Din cînd în cînd, cîte o scrisoare dulce-acrişoară de la Pisana. Iată cum am ajuns în momentul revoluţiei din Roma, care trebuia să dea curs şi operaţiunilor militare ale lui Carafa în Regatul Neapolelui.

CAPITOLUL XVI

În care se desfăşoară cea mai de necrezut dramă familială ce poate fi imaginată. Digresiune asupra evenimentelor din Roma, asupra lui Foscolo şi Parini şi a altor personalităţi ale Republicii Cisalpine. Cîştig o soră şi-i dau lui Spiro Apostulos o soţie. Mantova, Florenţa şi Roma. Încăierări la hotarul napolitan. Nimfa Egeria a lui Ettore Carafa. Un rămăşag mă ajută s-o recîştig pe Pisana; dar în primele momente nu sînt animat de prea mari speranţe.

În ziua de cincisprezece februarie 1798, cinci notari redactaseră în Campo Vaccino actul de libertate al poporului roman. Asista ca eliberator acelaşi Berthier care asistase ca trădător la congresul din Bassano pentru păstrarea Republicii Veneţiene. Papa zăcea închis la Vatican, printre elveţieni şi preoţi, şi cum a refuzat să renunţe la autoritatea temporară, a fost ridicat din Roma, milităreşte şi condus în Toscana. Unic exemplu de inflexibilitate italiană în timpul acela de schimbări continue, de temeri neaşteptate, a fost Pius al VI-lea. [1]. Oricît de puţin creştin eram, îmi amintesc c-am admirat atitudinea marelui bătrîn şi comparînd-o cu slăbiciunea şovăielnică a dogelui Manin, făceam o dureroasă confruntare între cele două guverne, cele mai vechi din Italia. Roma, distrusă de tratatul din Tolentino [2], a fost total jefuită de

[1] *Pius al VI-lea* (Giannangelo Braschi di Cesena), ales papă în 1775. În 1798, cînd Roma a fost ocupată de trupele franceze, deoarece Pius al VI-lea a refuzat să renunţe la puterea lui temporară, Berthier l-a constrîns să plece în exil. A murit ca prizonier, în Franţa, în 1799. (n. tr.)

[2] Tratat prin care papa renunţa, în favoarea francezilor, la domeniile sale din Romagna, Ferrara şi Bologna.

republicani ; uciderea generalului Duphot[1], pretext de război, a fost urmată de funeralii, iluminații și jefuirea tuturor bisericilor. Lăzi mari cu pietre prețioase luau drumul Franței, în timp ce armata, redusă, sleită cu totul, se răscula împotriva lui Massena, urmașul lui Berthier. Satele se răzvrăteau și asasinatele curgeau ; pe scurt, începea una dintre acele drame sociale pe care numai sudul Italiei și Spania le pot cunoaște. În vremea aceea, organizarea legiunilor lui Carafa fiind terminată, nu se aștepta decît aprobarea generalului șef de armată francez, pentru a se pleca spre Roma. Eu mă aflam într-o încurcătură nemaipomenită. Aglaura voia să vină cu mine întrucît călătoria la Roma corespundea dorințelor ei, eu nu voiam nici s-o refuz, nici s-o expun pericolelor unui marș foarte lung într-o perioadă dezastruoasă ca aceea. Din cauza asta scriam la Veneția ; nu mi se răspundea. Pisana însăși, de o bucată de vreme, mă priva de veștile ei. Expediția spre Roma mi se prezenta sub auspicii foarte triste. Totuși speram într-una, de azi pe mîine ; și în timp ce Carafa se înfuria din cauza întîrzierii prelungite a binecuvîntatei aprobări, eu mai prindeam curaj văzînd în această situație o ocazie de vagă speranță. Cei trei prieteni ai mei din legiunea lombardă coborîseră spre Roma. Rămîneam absolut singur și nu aveam altă tovărășie decît pe aceea a splendidului căpitan Alessandro.

Mai rău era faptul că, fie de la Veneția, fie de la Milano, se împrăștiase zvonul conviețuirii mele cu o frumoasă grecoaică : și nu mai conteneau glumele răutăcioase ale colegilor din armată asupra acestui fapt. Închipuiți-vă ce consolare și ce profit frumos aveam eu din toate astea ! Vă asigur că mi-aș fi dat o mînă, asemenea lui Mucius Scevola, numai ca Emilio să se plictisească de contesa milaneză și să vină să și-o ia înapoi pe Aglaura. Nu pentru că ar fi devenit prea supărătoare, dimpotrivă, mă obișnuisem, iar ea se ocupa de mine și mă îngrijea cu o răbdare uimitoare, dar mă plictisea să trăiesc aparența unei fericiri care în realitate aparținea altuia. O destindere în mij-

[1] La 28 decembrie 1797 într-o încăierare care a avut loc în fața ambasadei franceze din Roma, generalul Duphot a fost ucis de soldații papii, ceea ce l-a determinat pe Bonaparte să reocupe Roma. (n. tr.)

locul acestor plictiseli a însemnat pentru mine prietenia strînsă cu Foscolo, reîntors de puţin timp la Milano. Elocvenţa lui înfocată şi violentă mă fermeca ; l-am ascultat mai bine de două ore blestemînd şi vorbind de rău totul, pe regi, pe democraţi, pe cisalpini ; ocăra mereu tirania, libertinajul ; vedeam, dincolo de el, elanurile propriului meu suflet. Totuşi Milanul de-atunci îi oferea un spectacol demn. Acolo se întruniseră cei mai valoroşi şi generoşi bărbaţi ai Italiei ; şi vechiul oraş, care nu-i preţuise împrăştiaţi, se mîndrea acum, pe bună dreptate, cu acel neprevăzut şi ilustru areopag. Aldini, Paradisi, Rasori, Gioia, Fontana, Gianni, cei doi Pindemonte, erau personalităţi [1] în stare să înflăcăreze elocinţa puternică a lui Foscolo. Prin intermediul lui i-am cunoscut şi pe poeţii Monti [2] şi Parini [3], primul senin adulator, al doilea sever cenzor. Figura gravă, senină şi afabilă a lui Parini îmi va rămîne pentru totdeauna imprimată în memorie ; picioarele lui aproape schiloade îl conduceau cu prudenţă dar focul sufletului îi mai strălucea încă de sub sprîncenele cărunte. Scrisoarea [4] în care Jacopo Ortis povesteşte dialogul său cu Parini este desigur o vie şi istorică reminiscenţă a timpului aceluia ; aş putea depune mărturie. Eu însumi i-am văzut de cîteva ori pe bătrînul abate şi pe impetuosul tînăr stînd unul lîngă altul sub un copac, afară din oraş, dincolo de Poarta Orientală. Îi ajungeam din urmă şi deplîngeam împreună faptele, ah, atît de inferioare vorbelor !... Cît de strălucit a fost Parini cînd, cerîndu-i-se să strige „Trăiască Republica“ şi „Moarte tiranilor !“, a răspuns : „Trăiască Republica, dar să nu moară nimeni !“ Strălucit a fost Foscolo care a dat portre-

---

[1] Enumerarea cuprinde o serie de jurişti, medici, profesori, poeţi de notorietate pe acea vreme, refugiaţi la Milano şi deveniţi apărători ai libertăţii Republicii Cisalpine.

[2] *Vincenzo Monti* (1754—1828), poet şi dramaturg, istoriograf oficial sub dominaţia francezilor, l-a cîntat pe Napoleon ca eliberator al Italiei.

[3] *Giuseppe Parini* (1729—1799), cleric, poet şi scriitor iluminist italian. Poemul său *Ziua* este o satiră la adresa parazitismului aristocraţiei.

[4] Referire la epistola din 4 decembrie aflată în partea a doua a volumului *Ultimele scrisori ale lui Iacopo Ortis* de Ugo Foscolo.

tului său ultimul retuş, spunînd : „Numai moartea-mi va da pacea şi odihna“ [1]. Eu nu eram decît un umil stegar al Legiunii Partenopee ; dar în inimă, afirm cu fruntea sus, puteam să mă consider egal cu cei mari, de aceea îi înţelegeam şi ţineam la tovărăşia lor.

Şi Foscolo fusese numit ofiţer în armata cisalpină. Dar ofiţerii răsăreau în timpul acela ca războinicii din dinţii semănaţi de legendarul Cadmus. Medici, oameni ai legii, literaţi, îmbrăţişau spada ; şi toga ceda locul armelor. Tinerii din cele mai bune familii continuau să dea un bun exemplu ; constanţa, entuziasmul, emulaţia, suplineau lipsa de antrenament. În ciuda dezordinilor trecătoare şi a actelor de nesupunere republicane, nucleul viitoarei armate italiene se formase. Carafa se temea că generalii francezi voiau să-l istovească tot amînîndu-l, pentru ca să întărească şi cu legiunea sa puterea cisalpină. Napolitan, înainte de toate, spirit îndrăzneţ şi răzbunător, închipuiţi-vă cît s-a înfuriat din cauza acestei bănuieli !... Cred c-ar fi declarat război Franţei, dacă nimic nu l-ar fi împiedicat. În sfîrşit, sosi şi aprobarea atît de mult dorită. În primele zile ale lui martie, legiunea trebuia să se îndrepte în direcţia Romei pentru a ajunge din urmă armata franco-cisalpină, în vederea viitoarelor expediţii. Nu mai era vreme să te laşi în voia soartei. Aglaura rămînea în grija mea şi trebuia să plec fără să ştiu nimic de Pisana şi de tata. Dacă sentimentul onoarei şi dragostea de patrie şi de libertate n-ar fi fost atît de puternice în mine, cu siguranţă că aş fi făcut o greşală grosolană. Pînă una alta, printre nori se pregătea grindina ce avea să se abată asupra capului meu şi eu nu-mi dădeam seama de nimic.

Disperat de lunga tăcere a Pisanei şi a familiei Apostulos, îi scrisesem lui Agostino Frumier, rugîndu-l în numele vechii noastre prietenii să-mi dea veşti despre persoanele atît de dragi. N-am spus nimănui de această scrisoare pentru că atît Lucilio, cît şi alţi veneţieni aveau ceva cu Frumier şi-l considerau un dezertor. Cu toate acestea, am expediat-o neştiind cui era mai bine să mă

---

[1] Versul lui Foscolo citat de Nievo este ultimul din sonetul „*Portretul meu*“. Dar Nievo citează din memorie pentru că versul sună : „Numai moartea-mi va da faima şi odihna“. (n. tr.)

adresez, şi aşteptînd şi tot aşteptînd îmi pierdusem orice speranţă, tocmai cînd sosi şi răspunsul. Dar ghiciţi cine-mi scria ?... Da, Raimondo Venchieredo. Desigur că Frumier, temîndu-se să menţină corespondenţă cu un exilat, cu un proscris, îl însărcinase pe celălalt ; şi Raimondo îmi scria că toţi cei de la Veneţia, şi în primul rînd el, se mirau că eu nu ştiu nimic de atîta timp despre Pisana ; pentru că existau motive foarte întemeiate să se creadă c-ar fi la Milano, cu aprobarea şi consimţămîntul meu şi cu participarea mea la beneficiu ; că întîrziaseră să-mi scrie tocmai din acest motiv, considerînd lucrul de prisos, întrucît starea mea de agitaţie nu le apărea altceva, din punctul lor de vedere, decît o viclenie menită să-i deruteze pe contesă, pe contele Rinaldo şi pe Navagero. De altfel, aceştia se consolau şi, în ceea ce-l privea, îmi cerea să-i transmit Pisanei că se resemnase şi el — dar că niciodată nu va fi prea tîrziu pentru o straşnică revanşă. Scrisoarea se termina cu acest ton tăios, din care cauză creierul meu a început din nou să născocească zeci şi sute de situaţii sugerate de aluziile scrisorii. Ce ţintă avea oare furia aceea a lui Raimondo împotriva Pisanei ? Şi ce însemna dispariţia ei din Veneţia ?... Să fi fost oare adevărat ?... Să fi sosit oare la Milano fără să mă anunţe ? Nu mi se părea posibil. Şi pe urmă, cu ce mijloace ar fi putut porni într-o călătorie şi o existenţă atît de costisitoare, prin hoteluri ?... E adevărat că avea cîteva diamante şi ar fi putut recurge chiar şi la familia Apostulos. Dar despre aceasta Raimondo nici măcar nu adusese vorba. Ce să se fi întîmplat ?... Oare Spiro mai zăcea încă la închisoare ?... Dar atunci, de ce oare nu-mi scria tatăl său ? În sfîrşit, veştile primite din Veneţia n-au făcut altceva decît să mai adauge un ghimpe la cei existenţi în inima mea, pricinuindu-mi o stare mizerabilă şi totodată o lipsă de chef de plecare. Nici Carafa nu mai părea atît de nerăbdător ; adică, să vorbesc mai clar, nu mai privea cu atîta mînie dorinţa mea, prost disimulată, de a întîrzia plecarea. Într-o zi, îmi amintesc, mă luă de-o parte, între patru ochi şi mă supuse unui foarte ciudat interogatoriu. Cine era frumoasa grecoaică ce stătea cu mine ; de ce locuiam împreună (n-o ştiam nici eu), dacă aveam alte amante, şi unde şi cine erau. În sfîrşit, îmi făcu im-

presia duhovnicului unui tînăr conte de-abia întors din primul an de universitate. I-am răspuns sincer, dar încurcîndu-mă puțin, mai cu seamă la punctul Aglaura. Desfid orice contrazicere! Era o problemă atît de încurcată în sine încît a mai lipsit interogatoriul acela surprinzător ca s-o facă într-adevăr de nerezolvat.

— Deci dumneata iubești o domnișoară din Veneția și conviețuiești, cu toate acestea, la Milano cu această preafrumoasă grecoaică ?

— Din păcate, așa este.

— Stau oarecum la îndoială dacă să te cred, într-atît e de neobișnuită situația. Ba chiar nu te cred, nu te cred ! Adio Carlino !

Și plecă bucuros, foarte bucuros, de parcă faptul de a nu putea descifra șarada aceea reprezenta pentru el cine știe ce noroc nebănuit. Dar mă obișnuisem cu toanele domnului Ettore și am conchis că era mulțumit doar să se poată amuza mereu. Cît despre mine, după plecarea lui Amilcare, nu mai aveam nici un chef ; și dacă cineva îmi mai descrețea puțin fruntea, aceasta era Aglaura cu îndărătnicia ei plină de vervă. Ea-mi dădea această mică recompensă pentru toate supărările și frămîntările pricinuite, fără vreun motiv aparent, după întîlnirea noastră din Padova.

Într-o seară, eram pe punctul de a pleca de acasă ; stăteam lîngă ea în cămăruța noastră din Porta Romana, unde două cufărașe și pustietatea dulapurilor și a sertarelor ne ținea trează în minte călătoria ce trebuia s-o întreprindem, deși ne-ar fi amintit de ea, și încă prea mult, temerile amîndurora, cu toate că evitam să ni le mărturisim. De cîteva zile eu eram cam îmbufnat pe Aglaura ; încăpățînarea de a dori să mă urmeze la Roma, deși nu primise nici o veste de la familie, mă făcea să am suspiciuni în ceea ce privea sufletul ei bun. Eram pe punctul de a lansa bomba, vorbindu-i despre perfidia și infidelitatea aceluia pentru care ea părea gata să sacrifice totul, pînă și sfînta datorie de fiică, dar nu știu cum, la o privire de-a ei plină de umilință și durere, am simțit că mă topesc tot. Și din judecător, așa cum doream să fiu, am simțit cum mă schimbam puțin cîte puțin în penitent. Neliniștea și incertitudinea care mă chinuaiu de

atîta timp, crescuseră în asemenea măsură, încît cereau să se reverse. Privirea Aglaurei mă invita cu atîta milă, încît n-am putut rezista şi i-am mărturisit incertitudinea în care trăiam din cauza Pisanei, lunga şi cruda ei tăcere, plecarea din Veneţia ţinută în secret faţă de mine.

— Oh ! am exclamat, din păcate ar fi o nebunie să-mi fac iluzii !... Pisana a redevenit cea care a fost întotdeauna. Depărtarea a făcut să-i moară dragostea de plictiseală. Se va fi ţinînd poate după un altul ; poate de vreun bogat, de vreun derbedeu ce-o va îndestula de plăceri un an sau doi şi pe urmă... Oh, Aglaura ! să dispreţuieşti unica fiinţă pe care o iubeşti mai mult decît propria-ţi viaţă este un chin ce depăşeşte orice puteri omeneşti !

Aglaura îmi apucă mîna înălţată spre cer în timp ce rosteam aceste cuvinte. Avea ochii înflăcăraţi, nările dilatate şi două lacrimi reţinute şi pline de mînie răsfrîngeau, în lumina lumînării, focul sinistru al privirilor ei.

— Da ! strigă ea aproape ieşindu-şi din fire. Blestemă, blestemă şi în numele meu pe laşi şi pe trădători ! Cu mîna înălţată spre Domnul, ca pentru a-i încredinţa propria-ţi răzbunare, smulge-i un mănunchi din fulgerele sale şi dezlănţuie-le asupra capetelor trădătorilor !

Am înţeles că atinsesem o rană tainică şi sîngerîndă din inima ei, şi asemănarea dintre durerile noastre mi-a deschis sufletul, mai mult ca oricînd, spre încredere şi compasiune. Mi s-a părut că descoperisem o prietenă... ba chiar o adevărată soră, şi-am lăsat să se reverse la sînul ei lacrimile de-atîta timp stăvilite în mine... Şi mînia Aglaurei împotriva unei situaţii similare fu domolită de sentimentul milei ; astfel îmbrăţişaţi, ca doi fraţi, plîngeam împreună, plîngeam în hohote ; biată alinare a bieţilor oameni în suferinţă !

În momentul acela uşa se deschise violent şi un om învăluit într-o manta acoperită de zăpadă dădu buzna în cameră. Scoase un strigăt, îşi aruncă mantaua şi amîndoi recunoscurăm trăsăturile palide ale lui Spiro.

— Ajung cumva prea tîrziu ? întrebă el cu un ton pe care n-am să-l uit niciodată.

M-am aruncat primul în braţele lui.

— Oh, fii binecuvîntat! m-am bîlbîit, acoperindu-i obrajii cu sărutări. De cît timp aşteptam sosirea ta!... Spiro, frate Spiro!

El mă respingea, îşi lărgea gulerul de parcă simţea că se sufocă şi nu răspundea sărutărilor mele decît cu un geamăt profund.

— Spiro, pentru Dumnezeu, ce ai? îl întrebă cu timiditate Aglaura, agăţîndu-i-se de gît.

La atingerea mîinii ei, la sunetul glasului, tremură tot; mi-am dat seama de iuţeala cu care i s-a răcit sudoarea ce-i inundase obrajii; îmi aruncă o privire mai fioroasă decît a tigroaicei căreia i-ar ucide cineva puii; apoi, cu o smucitură puternică, ne respinse pe amîndoi împingîndu-ne pînă înspre pat şi rămase singur, ameninţător, în mijlocul camerei. Părea îngerul teroarei după ce străbătuse infernul în goana de a pedepsi un păcat. Cu răsuflarea tăiată, pierduţi din cauza neliniştii şi a spaimei, am rămas înclinaţi şi tăcuţi în faţa lui, ca nişte vinovaţi. Atitudinea noastră poate că l-a făcut să se înşele pe deplin şi să-l convingă de ceea ce se temea el şi nu era de loc adevărat.

— Ascultă-mă, Aglaura, începu cu un glas voit calm, dar care păstra totuşi freamătul haotic şi sunetul strident al furtunii. Ascultă-mă şi vezi dacă eu te-am iubit sau nu! Tocmai cînd să vin după tine, m-a împiedicat închisoarea. Ferecat acolo, zi de zi, minut de minut, n-am trăit decît o continuă frămîntare cum să fug, să ajung la tine, ca să te salvez din abisul în care te-ai prăbuşit. În sfîrşit, am reuşit!... O luntre de pescari m-a condus pînă la Ravenna; de acolo mă gîndeam să vin la Milano, deoarece inima-mi spunea că te afli aici. Cînd am ajuns la Bologna, cîţiva veneţieni refugiaţi acolo îmi dădură veşti despre Emilio Tornoni, care tocmai trecuse prin oraş, fugind din Milano împreună cu o doamnă şi îndreptîndu-se spre Roma... Înţelege bine că nu-mi puteam pierde timpul să confrunt cu atenţie semnalmentele şi datele. Presupunerile mele, în linii mari, se verificau. Am pornit-o rapid spre Roma şi am ajuns acolo după ce se proclamase republica!... Ei, acuma, află Aglaura!... Emilio al tău e un laş, un trădător; ţi-am spus-o mereu şi n-ai vrut să mă asculţi... Te înşela cu o prostituată de viţă no-

bilă din Milano!... Şi îi trăda pe veneţieni pentru francezi, îi trăda pe unii şi pe alţii pentru ţechinii imperiali pe care domnul Venchieredo îi aducea din Gorizia!... Nu se grăbea să ajungă la Roma decît pentru a trăda!... Cu scrisorile de recomandare ale unui reverend din Veneţia, intrase în graţiile unor cardinali pentru a cuceri buna credinţă a papei, dîndu-se drept prieten foarte influent al lui Berthier. Îl înşela totuşi pe Berthier, sustrăgînd în propriul său folos o mare parte din jaful Romei. Poporul indignat l-a arestat în timp ce organiza jefuirea unei biserici, spre bucuria francezilor şi a romanilor. A fost spînzurat cu toată solemnitatea în Campidoglio! Ibovnica lui se afla pe un vapor, plecată cu o zi înainte spre Ancona, împreună cu cel mai bun prieten al lui, Ascanio Minato!

Aglaura făcea feţe-feţe în tot timpul acestei invective furibunde a lui Spiro. Cînd tăcu, fata îşi revenise la obişnuita-i gravitate.

— Ei bine, spuse ea privindu-l în faţă pe Spiro, cu o atitudine stăpînită — ei bine, acum s-a făcut dreptate. Dumnezeu a păstrat pentru sine ultimul cuvînt, nevoind ca eu să-mi mînjesc mîinile. Binecuvîntată fie mărinimia Domnului!...

— Ah, deci e adevărat? adăugă Spiro cu amărăciune, săgetîndu-mă cu privirile lui tot mai ameninţătoare şi sinistre. Şi ai chiar cutezanţa să mi-o mărturiseşti?... Nu-l mai iubeai?... Teme-te de mine, Aglaura! Întrucît un singur cuvînt de-al meu poate să mă răzbune de neruşinarea ta!...

— Să-mi fie teamă de tine? reluă cu acelaşi calm Aglaura. Numai de două lucruri mă tem; de conştiinţa mea şi de Dumnezeu!... Peste puţin timp nu mă voi mai teme de nimic.

— Ce te-ai gîndit să faci? o întrebă Spiro aproape ameninţător.

— Să mă omor, răspunse rece şi dispreţuitoare Aglaura.

— Nu, pe toţi sfinţii din cer! am spus eu atunci, intervenind în discuţie. Am obţinut un jurămînt din partea dumitale şi-l vei menţine.

— Ai dreptate, Carlino, răspunse ea, nu mă voi ucide !... Dar dumneata nefericit, eu nefericită : vom face cauză comună. Ne vom căsători și las restul în seama Domnului.

Am crezut că mi se prăbușește tavanul în cap, într-atît de cumplit a fost urletul lui Spiro, răbufnit din adîncul sufletului. Se năpusti cu ochii închiși și cu brațele întinse. Cred că dacă ne-ar fi încleștat pe amîndoi ne-ar fi strivit. Eu m-am aruncat în fața Aglaurei să fac din trupul meu scut împotriva furiei aceleia dezlănțuite. Atunci Spiro își reveni din delirul neașteptat ; dar pe fruntea lui citeai o furie aproape infernală ; își deschise buzele să vorbească, dar glasul i se stinse în gîtlej. Am văzut că o mare blasfemie era pe cale să fie rostită de buzele lui și ca s-o suport, îmi adunasem în inimă toate puterile ; dar în cele din urmă, își mușcă mîinile, aruncîndu-ne o privire de milă... și batjocură...

— Și dacă..., începu să spună ca și cum ar fi răspuns unei tainice bănuieli înfrînată pentru un moment ; dar imediat trăsăturile lui își reveniră, paloarea i se așternu pe față, mîinile încetară să-i mai tremure.

Arăta în sfîrșit a om, întrucît pînă atunci fusese ca o fiară sălbatică. Toate aceste amănunte mi-au rămas în minte, pentru că întreaga noapte care urmă n-am făcut altceva decît să le răsucesc cînd pe o parte cînd pe alta, frămîntîndu-mă să ghicesc pasiunile teribile și misterioase care nelinișteau sufletul lui Spiro. Mi se părea nefiresc ca mînia unui frate să se dezlănțuie atît de bestial și de violent.

După ce se calmase, cel puțin în aparență, tînărul grec se așeză între noi ; ne-am dat bine seama de efortul lui de a rămîne calm, dar n-am îndrăznit să i-l reproșăm. Ne spiona pe amîndoi, aruncînd priviri furișe și, din cînd în cînd, compasiunea, deznădejdea și o ultimă rămășiță de furie îi colorau alternativ chipul neliniștit. Ne-a povestit atunci că tăcerea tatălui său provenea din faptul că fusese nevoit să plece pe neașteptate în Albania și în Grecia de unde nu se întorsese încă.

— Și așa, adăugă el, deci așa, Aglaura, tu nu vrei să mă urmezi la Veneția unde sînt singur, fără nici o mulțumire și fără speranță ?...

— Nu, Spiro, nu te pot urma, răspunse tînăra plecîndu-şi ochii sub privirea înflăcărată a fratelui.

Spiro se uită iar la mine şi dacă ochii lui nu m-au devorat, aceasta s-a datorat doar faptului că practic n-o puteau face ; apoi se întoarse iar spre fată.

— Ce speranţă te face să mai cutreieri lumea asta, Aglaura ?... Pentru Dumnezeu, spune-mi !... În sfîrşit, am dreptul s-o ştiu !... Sînt fratele tău !

Ultimele cuvinte îi scrîşniră printre dinţi, încît abia le-am înţeles.

— Spune-mi dacă ai unele legături sentimentale sau morale, continuă el. Îţi jur că te voi ajuta să le sanctifici.

(Aici o nouă scrîşnire din dinţi, dar mai chinuitoare şi mai diabolică decît prima.)

— Nu, n-am nimic ! răspunse cu un glas aproape stins Aglaura.

— Aşadar de ce nu mă urmezi ? o întrebă Spiro, ridicîndu-se în faţa ei ca stăpînul în faţa unei sclave.

— Mi-e teamă să-ţi spun de ce !... răspunse Aglaura lăsînd să cadă aceste cuvinte, unul cîte unul, asupra furiei lui Spiro, gata să se reaprindă iar.

Şi, într-adevăr, avură efectul să-l calmeze. Aruncă prin cameră o privire lungă şi cercetătoare ; apoi plecă, spunînd că a doua zi avea să ne vadă şi, că, într-un fel sau altul, avea să se termine totul după aceea. Oricît am implorat-o pe Aglaura să-mi clarifice unele părţi ale discuţiei, pe care nu reuşeam să le înţeleg, mi-a fost imposibil să scot un singur cuvînt de la ea. Plîngea, îşi smulgea părul din cap, dar nu voia să-mi mărturisească absolut nimic. Puţin supărat, puţin înduioşat, m-am retras în camera mea, dar n-am putut să mă odihnesc de loc din cauza unor gînduri chinuitore şi fantastice care m-au ţinut treaz pînă după miezul nopţii. Într-un tîrziu, am auzit bătîndu-se în uşa camerei mele şi crezînd că era vreun ordin din partea căpitanului, am răspuns morocănos „intră !“ Camera dădea spre o scară şi uitasem să pun zăvorul la uşă. Spre marea mea uimire, în loc să văd un soldat, l-am revăzut pe Spiro ; dar atît de schimbat în cîteva ore, încît nu-mi mai părea a fi el. Mă rugă cu umilinţă să-i iert izbucnirea furioasă de mai înainte ;

mă imploră, în numele a tot ce aveam mai sfînt, să mă străduiesc de asemenea să-i obțin iertarea din partea Aglaurei. Şi aşa simţeam că-mi pierd capul, dar mi l-am pierdut de-a binelea cînd cu ochii ieşiţi din orbite, mi-a strigat că o iubeşte pe Aglaura şi că nu se mai putea stăpîni.

— O iubeşti ? i-am răspuns eu, dar mi se pare absolut normal ! Nu aveţi acelaşi sînge, nu sînteţi copii ai aceloraşi părinţi ?... Iubiţi-vă deci, şi Dumnezeu să vă binecuvînteze !

— Nu mă înţelegi, Carlo, adăugă Spiro. Ei bine, mă vei înţelege acum ! Aglaura nu este sora mea : ea este fiica mamei dumitale ; dumneata eşti fratele ei !...

Atunci, un fulger limpezi întunericul gîndurilor mele şi cînd eram chiar pe punctul de a cere explicaţii asupra acestei extraordinare încurcături, Aglaura, care auzise cuvintele rostite de glasul ridicat al lui Spiro, se năpusti în cameră, direct în braţele mele, plîngînd de bucurie.

— Simţeam, spuse ea, simţeam şi nu îndrăzneam să mă gîndesc.

Buimăcit, tulburat, neştiind ce să cred, dar mişcat pînă-n adîncul sufletului, strîngeam la pieptul meu faţa înlăcrimată a Aglaurei. Aveam să cer mai tîrziu lămuriri şi dovezi ; dar pînă una alta, mă bucuram la suprema mîngîiere de a găsi un suflet de soră în lumea aceea unde mă învîrteam singuratic ca un orfan. Spiro ne contempla într-o mută reculegere prin care se dovedea atît părtaş la bucuria noastră, precum şi pocăit de ieşirea lui furioasă. Apoi, îndată ce ne-am revenit din acea dulce revărsare afectuoasă, ne povesti că mama mea o încredinţase pe Aglaura tatălui său, după ce o născuse într-un spital,unde a murit cîteva zile mai tîrziu. Tatăl meu, după ce a aflat de lucrul acesta, i-a scris de la Constantinopole lui Apostulos că la timpul potrivit, va lua asupră-şi fetiţa soţiei sale. şi că o va creşte ca pe fiica sa, dar că pînă atunci s-o ţină în casa lui, ca pe un copil propriu, pentru ca fetiţa să nu se ruşineze de naşterea ei nelegitimă. Cine ar fi bănuit atîta dragoste, atîta delicateţe la tata ? L-am binecuvîntat din tot sufletul ; şi m-am gîndit că adeseori diamantul se ascunde printre pietrele cele mai aspre şi mai necioplite. Spiro ne povesti

apoi cuvintele truncheate ale mamei sale, din care ghicise misterul naşterii Aglaurei încă înainte de a fi plecat el în Grecia. Întorcîndu-se apoi cu visele celor cincisprezece ani de absenţă, de cum o văzu se şi îndrăgosti de ea ; dar intervenise dragostea invincibilă a lui Emilio, căruia, fără să-l cunoască, îi declarase o ură veşnică. Ura se transformă în furie şi dragostea lui fu dublată de toată duioşia milei din clipa cînd i se spusese de comportarea infamă, înşelătoria şi trădarea acelui tînăr, despre care aflase pesemne şi Aglaura cîte-o frîntură.

— Oh, da ! desigur, sări să afirme Aglaura, din ce alt motiv crezi că am plecat eu din Veneţia, dacă nu pentru a-i pedepsi perfidia faţă de patrie ?

— Oh, atunci de ce îmi interziceai întotdeauna să-l blestem ? adăugă Spiro.

— De ce ? reluă Aglaura cu un fir de glas. Îmi era frică de tine... de tine, de fratele meu !

— Ah, e adevărat ! strigă bietul tînăr. Eram un infam !... Dar cum să porunceşti mereu propriilor tăi ochi ?... Cum să te consider şi să te tratez ca pe o soră cînd ştiam că nu-mi erai, cînd nutream pentru tine o dragoste veche de cincisprezece ani, întărită de toate stimulentele depărtării ?... Iartă-mi ochii, Aglaura !... Dacă ei au păcătuit cîteodată, n-a fost vinovată voinţa !...

— Oh, te iert ! Spiro, exclamă, sughiţînd de plîns, Aglaura. Dar dacă m-aş fi simţit cu adevărat sora ta, m-aş fi păzit de privirile acelea ; lasă-mă să cred că răul n-a venit nici de la mine nici de la tine, sau cel puţin să-l împărţim pe jumătate !

L-am întrebat atunci pe Spiro cu destulă sinceritate de ce nu ne dezvăluise cu trei ore mai devreme secretul plăcut, şi se distrase, în schimb, dîndu-ne reprezentaţia acelei scene feroce, în chip de Oreste. Nu ştiu ce să răspundă ; totuşi, în cele din urmă, făcu un efort, mărturisindu-ne că după ce aflase de noua dragoste a lui Emilio şi că doamna fugită cu el de la Milano la Roma nu era Aglaura, noi bănuieli monstruoase îi chinuiseră inima.

— Aici, adăugă el, aici în seara asta, în primul moment, găsindu-vă îmbrăţişaţi, bănuielile acelea au izbutit să mă facă să-mi pierd minţile... Doamne Dumne-

zeule ! Ce nenorocire ! Spun nenorocire, pentru că voi n-aţi fi fost vinovaţi şi totuşi sînt fatalităţi care lasă în suflet regrete eterne la fel ca delictele cele mai înspăimîntătoare... Mă înţelegi acum, Carlo !... Eram nebun !...

Într-adevăr, m-am cutremurat închipuindu-mi ce mult o fi suferit.

— Totuşi nu ne-ai dezvăluit nimic ! am replicat eu.

— Oh, a fost un moment, a fost un moment cînd eram gata să spun totul ! Credeam că aşa m-aş fi simţit răzbunat !

— Şi te-ai reţinut ?

— Din compasiune, Carlo, m-am abţinut în numele dreptăţii ! Dacă răul se petrecuse, de ce să vă pedepsesc pe voi, nişte nevinovaţi ? Era mai bine să fi plecat, ducîndu-mi în altă parte disperarea şi gelozia şi lăsîndu-vă vouă fericirea, decît s-o fi prefăcut într-o remuşcare ireparabilă pentru voi...

— Oh, Spiro, cît de generos eşti ! am exclamat. Un suflet ca al dumitale impune admiraţie mai mult decît dragoste şi recunoştinţă !

Aglaura plîngea în hohote strîngîndu-mi braţul cu o mînă şi poate privindu-l pe Spiro printre degetele celeilalte.

— Acum, spune-mi unde-ai fost în toate aceste ore, am întrebat adresîndu-mă lui Spiro.

— Mai întîi am fost să respir aer curat şi să cer inspiraţie de la Dumnezeu, apoi, aşa cum îmi dicta inima, m-am întors în casa asta şi i-am interogat pe proprietari, pe portari... Oh !... mi-a trebuit puţin, Carlo, mi-a trebuit puţin ca să-mi schimb părerea !... Umbra aceea de deznădejde se destrămase ; acum mi se părea imposibil ca Dumnezeu să îngăduie, sub aspectul inocenţei, o astfel de nelegiuire. Apoi am auzit de viaţa ce o duceaţi aici, ca un adevărat frate şi soră, simplă, modestă, rezervată ! Am auzit despre privirile ocrotitoare aţintite continuu de dumneata asupra Aglaurei, şi certitudinea nevinovăţiei voastre îmi deschise inima. Atunci am deplîns, am blestemat pripirea mea nesăbuită şi am jurat că nu voi lăsa să treacă nici o noapte pînă să vă smulg din inimă cuţitul ce vi-l înfipsesem !... Ah, pentru Dumnezeu, Carlo !... Aglaura, dacă niciodată marea mea afecţiune

n-a meritat nimic de la tine, compătimeşte-mă, iartă-mă, păstrează-mă, dacă nu altfel, măcar într-un colţişor din amintirea ta... şi dacă prezenţa mea îţi trezeşte vreo amintire dureroasă... atunci...

M-am întors în tăcere spre Aglaura, deoarece nu mă simţeam capabil să recompensez nespusa mărinimie a lui Spiro. Ea mă înţelese, înţelegîndu-şi poate propria-i inimă ; din care motiv luă mîna tînărului şi punînd-o într-a mea, aşa cum eram uniţi toţi trei într-o singură strîngere de mînă, rosti :

— Destul, Spiro ! Iată răspunsul nostru ! Să formăm o singură familie !...

Restul nopţii am fost bucuroşi să ni-l petrecem în discuţii prieteneşti şi examinînd scrisorile aduse de Spiro, lăsate de tatăl său la Veneţia, unde se confirma, evident, naşterea Aglaurei în spitalul din Veneţia, ca fiică a bietei mele mame. Numele tatălui nu apărea nicăieri şi, după cum bine vă puteţi închipui, niciunul dintre noi nu visa să noteze această lipsă, foarte neplăcută. Îi tot dădeam înainte cu vorba, ca şi cum tatăl ar fi fost un figurant superfluu în misterul procreării ; eu cunoşteam destul de bine desele rătăciri ale sufletului bun al mamei în ultimul stadiu al vieţii sale, le compătimeam chiar, dar nici mila filială, nici respectul faţă de mine însumi şi de numele patern nu mă hotărau să le scot în evidenţă. Am acceptat-o aşadar pe Aglaura ca soră, din toată inima, am mulţumit cerului ca pentru un dar nesperat şi preţios, şi m-am străduit din toate puterile ca acest dar să fie mai plăcut de o mie de ori, schimbînd prietenia ce mă lega de Spiro, în rudenie. Pentru Aglaura a fost puţin cam anevoioasă trecerea de la ideea de moarte, de ură, de răzbunare, la aceea de pace, dragoste şi nuntă ; dar cu ajutorul meu şi al lui Spiro trecu şi peste asta. De altfel vedea bine că aşa se va repara totul ; şi femeile, pentru a-i mulţumi pe toţi, sînt în stare chiar să se mărite, cînd, mai ales, prin asemenea întorsături se mulţumesc în primul rînd pe ele însele. În vremurile acelea, pentru o căsătorie se cereau puţine formalităţi. Înţelegînd dorinţa tacită a lui Spiro, m-am străduit mult şi cu un succes atît de mare încît, chiar înainte de plecarea legiunii, am avut

mîngîierea să-i văd soțul Aglaurei. Am plecat apoi împreună din Milano, deoarece domnul Ettore îmi permise să-i însoțesc pînă la Mantova ; de acolo urma să-l ajung din urmă la Florența trecînd prin Ferrara. Acel scurt meteor de mulțumire familială îmi era necesar pentru a risipi întunericul orizontului meu ce începea să amenințe prea mult. Spiro îmi adusese cîteva vești de la tata, dacă nu directe, în orice caz foarte demne de crezut. Ajunsese cu bine la Constantinopol și era preocupat mai mult ca oricînd de opera foarte serioasă pe care o întreprindea și în înfăptuirea căreia îl întîrziaseră, printre altele, niște obstacole neprevăzute. O ducea bine și va trimite vești sau se va întoarce după terminarea acțiunii. Plecarea bătrînului Apostulos în Grecia putea să se lege de uneltirile tatii din Turcia, dar am înțeles că Spiro sau nu știa, sau nu putea să spună mai mult, așa că am schimbat discuția, rugîndu-l numai să facă să-mi parvină cît se poate de urgent, indiferent unde m-aș fi aflat, orice veste sosită de la tata.

Aglaura, care luase hotărîrea de a avea comun cu mine și tatăl din moment ce aveam aceeași mamă, îmi răspunse că avea să țină seamă de această dorință și că va încerca prin orice mijloc să obțină cît se poate de des vești întrucît și ea se simțea atrasă de un tată atît de bun. Ne-am despărțit la Mantova chiar în ziua cînd orașul obținuse permisiunea definitivă de a se uni cu Cisalpina ; tristețea despărțirii se pierdea în bucuria speranței universale. Eu îmi găsisem o soră, mi se părea că eram pe calea cea bună să-mi găsesc și o patrie ; aveam pentru ce trăi chiar dacă-mi pierdusem dragostea pentru totdeauna. Ne-am dat întîlnire la Veneția, toți republicani, liberi, mulțumiți ! Aglaura și Spiro porniră într-o trăsură pe drumul Veronei, iar eu mi-am reluat drumul, pe jos, spre oraș, căci îi însoțisem o milă și mai bine dincolo de barieră. Îngrămădirea aceea de case, de turnuri, de cupole, înconjurate de rîul Mincio, mă făcu să mă gîndesc la Veneția : ce vreți ? În loc să zîmbesc, am oftat ; trecutul avea asupra mea o putere mai mare decît viitorul, sau același viitor îmi apărea așa cum avea să fie, adică mult diferit de fantasmele dulci ale imaginației. Cu toate acestea, sărbătoarea aceea a unui oraș italian, stăpîn pe sine,

cu legi, curte, privilegii proprii, avînd aceleași drepturi ca și alte orașe de a fi liber sau sclav, fericit sau nefericit, îmi sădi solid în inimă sămînța unor mari speranțe... Speranțe din acelea care dau rod, dăinuind chiar și după moartea noastră să înflorească în pieptul fiilor și al nepoților, pînă cînd își vor fi găsit în întregime traducerea în realitate. Pînă și celebra familie Gonzaga [1] devenea acum doar o veche amintire istorică. La urma urmelor l-au plătit pe Mantegna, au cerut lui Giulio Romano să picteze bolta Giganților, l-au scos pe Tasso din spital, și au învins sau au pierdut în bătălia de la Fornovo. Vi se pare puțin ? Era timpul să se odihnească și ei alături de familiile Visconti, Sforza, Torriani, Bentivoglio, Doria, Colonna, Varno și de toate celelalte.

Oricum a fost, am plecat din Mantova cu o dispoziție mai bună decît mi-aș fi închipuit. Punga mea cu totul subțiată (imaginați-vă dacă cei o mie de ducați au avut sau nu de suferit din cauza șederii mele îndelungate împreună cu Aglaura la Milano) — punga mea, împreună cu modesta soldă nu mi-au permis să iau decît o brișcă pînă la Bologna ; un vehicul care îi dă clientului iluzia unei călătorii în trăsură, dar cu toate neajunsurile celui ce merge la trap călare pe un cal de moară. Căruțele din Vicentino și din Vicentino de sus nu se asemănau de loc cu acestea ; păreau gondole în comparație cu aceste trăsuri descoperite. Așadar am sosit la Bologna cu nervii distruși și învălmășiți ; a trebuit să mi-i încordez ca s-o pornesc pe jos să trec Apeninii. Ce călătorie încîntătoare ! Ce priveliști de paradis !... Cred că dacă aș fi putut fi fericit și în sufletul meu, m-aș fi adresat și eu lui Dumnezeu ca Sfîntul Petru : „Rogu-te, Doamne, aici să ne așezăm lăcașurile“. Am auzit mai tîrziu spunîndu-se că vîntul suflă

[1] Veche familie princiară care a guvernat la Mantova între 1328 și 1708. În continuare, Nievo face aluzie la faptul că pictorul Andrea Mantegna a fost chemat în 1459 la curtea lui Gian Francesco Gonzaga al II-lea, la protecția acordată de Frederico Gonzaga pictorului Giulio Romano, și la adăpostul oferit de principele Vicenzo lui Torquato Tasso, în 1586, după anii lungi de suferință petrecuți de acesta în spitalul din Sant' Anna. În bătălia de la Fornovo (1495), armata ligii italiene condusă de Francesco Gonzaga îl înfrînge pe Carol al VIII-lea ; în istoria Franței înfrîngerea e înregistrată ca o victorie.

prea tare în depresiunile acelea de munte, dar atunci, deşi primăvara abia începuse să zîmbească, era totuşi o linişte, o căldură, o bogăţie de culori şi de forme în acel colţişor din lume, încît ai fi crezut că te afli pe o stradă din Florenţa sau din Roma. Ajuns la Pratolino de unde privirea-ţi cade asupra Toscanei aşezată în vale, entuziasmul meu n-a mai cunoscut limită ; şi cred că de-aş fi cunoscut măsura şi ritmul, aş fi improvizat un imn. Cît eşti de frumoasă, cît eşti de măreaţă, o, patria mea, în fiecare locşor al tău !... Căutîndu-te cu privirile, materială, pe ţărmurile mărilor bogate în porturi, în verdele infinit al cîmpiilor, în unduirea răcoroasă şi umbroasă a colinelor, a crestelor munţilor, printre culmile albăstrii ale Apeninilor şi cele albe şi luminoase ale Alpilor, eşti peste tot un surîs, o vrajă, o încîntare ! Căutîndu-te, spirit şi glorie, în paginile eterne ale istoriei, în măreţia elocventă a monumentelor, în recunoştinţa vie a popoarelor, întotdeauna apari sublimă, înţeleaptă şi regină ! Căutîndu-te în inimile noastre, în jurul nostru, tu îţi ascunzi cîteodată fruntea de ruşine ; dar speranţa ţi-o reînalţă şi strigă că dintre naţiunile lumii numai tu singură n-ai murit ! E adevărat că atunci Italia era la începuturile celei de-a treia vieţi a ei ; începuturi neştiutoare, şovăielnice ca primii paşi ai unui prunc. În Toscana ca şi în Piemonte exista ciudata discordanţă dintre un principe care domnea şi un general francez care domina. Mi se părea că-i văd aievea pe regii Bitiniei, Cappadociei sau ai Pergamului şi pe Sylla, Lucculus şi ceilalţi oameni cumsecade înveşmîntaţi în togi [1]. Aceia muriseră lăsînd moştenitor poporul roman ; dar nici Lucullus, nici Sylla, şi nici generalii francezi de acum şaizeci de ani nu şovăiseră să ia cîteva legate... La Florenţa l-am găsit pe Carafa, dar nu şi întreaga legiune, care se îndreptase spre Ancona din cauza protestelor de neutralitate ridicate de Marele Duce. Domnul Ettore părea foarte îngrijorat ; credeam că se gîndea la soldaţii săi dar, dimpotrivă, se înfurie cînd i-am amintit de ei. Blestema printre dinţi femeile, spunînd că-i o adevărată prostie să te mîndreşti că te-ai născut din asemenea demoni.

[1] Nievo face aluzie la cucerirea romană a Asiei Mici (secolul I î.e.n.).

— La dracu, căpitane, dar din ce-oţi fi vrut să vă naşteţi ? l-am întrebat.

— Din Vezuviu, din Etna, din vîltoarea furtunoasă a mării ! îmi răspunse el. Nu din monştrii ăştia mici, înarmaţi cu otravă de viperă, care se răzbună pentru că ne-au născut, storcîndu-ne viaţa picătură cu picătură !

— Căpitane, sînteţi cu adevărat atît de nefericit şi de pesimist în dragoste ?...

— Cred şi eu !... Cu o femeie care mă iubeşte şi nu mă iubeşte ; adică m-a iubit sau s-a lăsat iubită aşa cum am vrut eu o săptămînă, şi acum vrea să mă iubească în felul cel mai ciudat şi insuportabil de pe pămînt !...

— În ce fel, căpitane ?

— În felul curmalilor, care fac dragoste unul fiind în Sicilia şi celălalt în Barberia.

Am rîs puţin de asemenea comparaţie ; dar în adîncul sufletului meu, cînd discuţia aluneca pe panta necazurilor în dragoste, aveam foarte puţin chef de rîs. Şi apoi, cum nu-l consideram pe domnul Ettore prea mare expert în asemenea cazuri, şi cum, de altfel, ţineam foarte mult la el, mi-am luat libertatea să-i dau un sfat.

— Jigniţi-o în mîndria ei, i-am spus. Improvizaţi-i o rivală.

— Am să văd, răspunse el, dar între timp tu du-te după ai noştri la Ancona. La Roma voi avea grijă să-ţi spun dacă sfatul tău a fost bun sau nu, căci bănuiesc că e foarte vechi şi corupt de prea multă uzură.

— Vechea înţelepciune dă rod nou, i-am replicat eu.

Şi am alergat să văd Florenţa, cît de cît, înainte de a pleca spre Marche. La Florenţa mi-a plăcut totul afară de Arno, care în ciuda unui nume atît de frumos, e un fluviu foarte mic. Totuşi adevărul ne arată că, mai mult sau mai puţin, toate fluviile suferă o astfel de scădere a meritelor atribuite de faimă. Găsesc că numai Tamisa şi-a ţinut promisiunea ; şi totuşi am fost dezamăgiţi şi de ea văzînd-o cum îşi schimbă cursul la cea mai mică rafală de vînt. Pentru un fluviu atît de imens, lucrul acesta e într-adevăr de o docilitate dezgustătoare ! Dar cîţi oameni mari nu se aseamănă Tamisei ! Cîte femei nu se aseamănă Londrei ! Scuzaţi-mă, vreau să spun că pro-

fită cu plăcere de un fluviu cu multă apă, multă întindere şi un curs şovăielnic !... A existat un padovan uşuratic care îi cînta iubitei sale într-o cunoscută barcarolă :

Vino, tu semeni cu Londrac
Eşti un bazin de amor !

N-aş fi crezut niciodată că într-o bună zi voi transpira atîta pentru a vă explica lecţia puţin cam îndrăzneaţă a versurilor sale.

De la Arno la Adriatica am făcut trei zile ; şi de la Ancona la Roma — zece, pentru că se înainta cu întreaga legiune şi nefiind obişnuiţi să mergem mult, trebuia să începem cu precauţie. Atunci am avut posibilitatea să mă conving că primii duşmani întîlniţi de o armată nouă în primele ei acţiuni, sînt puii de găină şi preoţii. Nu aveau efect nici ameninţările, nici dojenile, nici pedepsele. Orice pui de găină însemna un foc de armă şi orice preot, farse şi rîsete. Soldaţii omorau puii de găină ca să-i mănînce în casa preotului şi să bea din vinul lui ; de altfel totul se termina acolo, şi dacă preoţii erau oameni ai legii, cu puţină dezinvoltură şi cu un lustru de politică, ne despărţeam pînă la urmă cei mai buni prieteni. Era de-ajuns un asemenea preot ca să încline pentru o zi sufletele întregii legiuni în favoarea lui Pius al VI-lea. Este adevărat că în timpul acela cardinalul Chiaramonti [1] reuşise să creeze prin faimoasa *Omelia* un acord între religie şi republică, astfel încît puteai înclina în favoarea oricăreia dintre ele doreai. Cît despre mine, cu cît merg mai departe, cu atît mai mult îmi dau seama că orice religie cîştigă ţinîndu-se la distanţă de politică. E inutil ; nici uleiul nu se va amesteca cu oţetul, nici sentimentul cu raţiunea fără să se nască substanţe impure şi insipide.

Iată-ne în sfîrşit la Roma. Aveam dorinţa extraordinară de-a vizita acest oraş. Simţeam că numai Roma m-ar fi putut face s-o uit pe Pisana ; şi în timp ce mă încredinţasem uitării, mă frămîntam cu tot felul de presupuneri asupra celor ce s-or fi întîmplat cu ea ; făceam ipo-

---

[1] Cardinalul *Chiaramonti* a fost ales papă în 1800, cu numele de Pius al VII-lea. Ca episcop de Imola, publicase în 1798 *Omelia*, în care proclama conciliabilitatea dintre Evanghelie şi democraţie. (n. tr.)

teze, îmi imaginam şi-mi exageram temerile, dădeam formă şi mişcare gîndurilor celor mai monstruoase ce-ar fi putut exista. Verii ei din Cisterna, sosiţi de puţin timp la Veneţia, spălăcitul acela de Agostino Frumier, batjocoritorul de Raimondo Venchieredo îmi păreau acum cu toţii, în aceeaşi măsură, rivali ; dar toate supoziţiile mele au dispărut cînd scrisorile de la Aglaura şi de la Spiro mi-au confirmat absenţa Pisanei şi faptul că familia nu ştia nimic şi se îngrijea prea puţin să afle veşti de la ea. Contesa păpa dobînda celor opt mii de ducaţi şi-i era de-ajuns ; contele Rinaldo trecea de la salutul servil la bibliotecă, şi de la bibliotecă la masă şi la pat, fără să-şi facă gînduri c-ar mai trăi şi alţi oameni pe pămînt : amîndoi nenorociţi, profund nenorociţi ; dar nu se îngrijeau să se obosească pentru alţii. Recunoaşteţi alături de mine că dacă n-a fost chiar un eroism, în orice caz am dat dovadă de o fermitate demnă de admirat rămînînd să bat ţăruşi şi să comand mişcările de pe colina Pincio, în loc să fi alergat să scotocesc lumea întreagă ca să-mi găsesc iubita ! O iubeam, aflaţi, chiar mai mult decît pe mine însumi ; şi pentru mine care nu vînd fraze goale şi inventate, ci fac o profesiune de credinţă povestind numai adevărul, a spune asta înseamnă a spune totul. Totuşi aveam curajul să pun în frunte patria, şi cu toate că mă străduiam atunci să includ şi Napoli în această idee, Roma era cea care mă ajuta să cîştig încercarea. Roma este nodul gordian al destinelor noastre, Roma este simbolul măreţ şi multiform al stirpei noastre, Roma este arca noastră de salvare, înseninînd cu lumina ei toate închipuirile confuze şi greşite ale italienilor. Doriţi să ştiţi dacă o anume orînduire politică, dacă un anume efort comun de civilizaţie şi de progres poate să se susţină şi să dea roade bune pentru naţiunea noastră ?... Gîndiţi-vă la Roma ; este piatra de încercare ce va deosebi alama de aur. Roma este lupoaica ce ne hrăneşte la sînul ei ; şi cine n-a băut din laptele ei, nu-şi dă seama de acest lucru. Nu vreau să neg că admirînd prea mult Roma, am neglijat uneori scopuri mai imediate şi mai accesibile de care ne-am fi putut sluji ca de trepte înspre urcuşuri ulterioare ; dar desigur că faptul de a ţinti

prea sus n-a fost nici atît de dăunător, nici atît de dezonorant ca acela de a nu ținti de loc; și nici o perioadă din istoria italiană n-a fost mai confuză și mai ilogică decît aceea care a adăugat, în chip monstruos, la imperiul Franței, departamentul Tibrului.

După ce-am ajuns la Roma, cu durerea mea s-a petrecut ceea ce se întîmplă cu fiece lucru mărunt înfrînt de un altul mai mare. Am rămas înmărmurit, sufocat, aproape pierdut. Într-adevăr, ce poate însemna nefericirea unui om în fața doliului unei națiuni întregi?... Contemplînd ruinele doborîte de marea prăbușire, regăseam parcă o pace vlăguită, o întristare fără amărăciune; peste acestea, fastul și nimicurile secolelor creștinești îmi păreau jocuri și fleacuri. Numai în catacombe rătăcea un spirit de credință și de martiriu, ce înălța creștinismul deasupra grandioaselor morminte păgîne. Mă înclinam, tremurînd, în fața acelor sfinte amintiri de sacrificiu și de sînge; și torturile și flagelările și infamiile și măcelurile și moartea suportate cu ușurință pentru o idee pe care o admiram fără s-o înțeleg, micșorau în fața ochilor mei povara chinurilor care mă făcea să cred că nu mai puteam să-mi duc viața. În emulația celor mari stă mîntuirea celor mici.

De altfel, dacă tabloul Romei antice, a consulilor și a martirilor îmi dădea o oarecare mîngîiere, Roma de atunci, în schimb, mă copleșea de remușcare și aproape de groază. Papa plecase fără batjocuri și fără laude entuziaste; deoarece fusese nevoit să reducă mult din pompa și din măreția cu care fusese obișnuit să trăiască, poporul nu-l mai luase în seamă. Perfecțiunea principelui creștinătății se măsura mai mult în raport cu splendoarea curții și a ceremoniilor, decît cu virtutea și sanctitatea vieții lui. O confuzie de lucruri venerate de religie și de tradiție, dar dezonorate hoțește de josnicii dezgustătoare ridicate în slăvi și minunat împodobite, de proști superstițioși și de josnici renegați, de jafuri și hoții, de îmbuibați și înfometați, de călugări alungați din mănăstiri, de călugărițe smulse din refugiile lor, de cardinali urmăriți de călăreți și de călăreți înjunghеați de bandiți; totul se dădea peste cap, se rostogolea spre pierzanie; judecător al binelui sau răului nu era decît înțelegerea înce-

ţoşată sau amăgitoare a fiecăruia: un amalgam de rezistenţe popeşti, de hotărîri capricioase ale francezilor, de îngăduinţă din partea poporului şi de asasinate private; o etalare în prim plan a numelor mari şi cinstite pentru a acoperi infamia celor mici; schimbări continue lipsite de încredere şi de siguranţă, pricinuite de lăcomia celui ce dorea să pescuiască în ape tulburi. Şi francezii care-i blestemau pe trădătorii italieni şi locuitorii de dincolo de Tibru care se răsculau strigînd: „Viva Maria!..." Sîngele se scurgea prin păduri, pe cîmpiile joase, prin caverne; oraşe şi sate se înarmau cu acelaşi avînt; dar rebelii erau urmăriţi pînă în galeriile Coloseumului, pînă în grotele din munţi, în braţele soţiei, la picioarele bătrînilor. Murat[1] omora, împuşca, spînzura, supravieţuitorii fugeau pe apă şi unii îi considerau martiri, iar alţii ticăloşi.

Nu există sămînţă mai mare de discordie şi de viitoare rebeliuni ca această părere a popoarelor ce preschimbă altarul în eşafod. Patru comisari ai Directoratului francez veniseră să reînoiască vechile cuvinte de consulat, senat, tribunat şi chestură[2], ştirbindu-le însă autoritatea prin faptul că le foloseau pentru a acoperi instituţii cu totul noi, mai curînd servile decît republicane, din cauza grijii cu care erau impuse. Cei cinci consuli se schimbau cu fiecare nouă dispoziţie sufletească a generalului francez; totuşi confederaţia Republicii Romane (gravă denumire de purtat) fu celebrată cu aceeaşi solemnitate ca şi a Cisalpinei. Şi s-a bătut o medalie, purtînd pe ambele părţi următoarele inscripţii „Berthier restitutor urbis" şi „Gallia salus generis humani".[3] În prima am ştiut cît să credem, cît despre a doua, cum o vrea Dumnezeu!

---

[1] *Joachim Murat*, mareşal al Franţei, cumnat al lui Bonaparte; a fost rege al Neapolelui între 1808 şi 1815.

[2] La 15 februarie 1798, a fost constituită Republica Romană, cu cinci consuli. Actul constitutiv a fost votat în forum. După constituirea republicii, s-au luat măsuri de organizare: Directoratul trimise patru comisari, care se străduiră să alcătuiască o constituţie. Aceasta a fost însă formală, neţinînd seama de necesităţile popoarelor statelor pontificale. Republica n-a existat decît cu numele. (n. tr.)

[3] Berthier eliberatorul oraşului; Gallia salvarea omenirii. (lat.)

Într-o asemenea dezordine, ba chiar dezmembrare și pierdere a echilibrului republican, care mai puteau fi argumentele pentru a restitui romanilor stabilitatea națiunii orînduită în mod civilizat și după propriile-i necesități ; iată o întrebare la care eu nu pot răspunde. Din acest motiv nu mă împinge inima să-i blestem mai mult pe oamenii care se preocupau pe atunci de lucrul acesta, dar cu un rezultat mult inferior planurilor lor. Există anumite dezechilibrări morale și economice în viața unui popor, generate de lungi secole de corupție, trîndăvie și servitute, pentru refacerea cărora nu ajunge istețimea și toleranța celui în cauză, după cum pentru însănătoșirea unui pacient nu-i suficient ca acesta să se știe bolnav și să-și dorească sănătatea. E nevoie de medici îndrăzneți și pricepuți care să opereze cu curaj și să-i impună bolnavului liniște, încredere, răbdare. Pentru a reface urmările dezastruoase ale unui despotism cangrenos și imoral, nimic nu-i mai bun decît o dictatură viguroasă și leală. Chiar dacă unii ar strîmba din nas la această părere, istoria le răspunde triumfal cu argumentele ei într-adevăr filozofice și invincibile, numite necesități. Se poate să urăști dictaturile dar trebuie să le suporți, drept pedeapsă și ispășire. Legislatorii secolului trecut, vrînd ca după dispariția lui Pius al VI-lea să dea o constituție ținuturilor Romagnei, au avut în spate, după părerea mea, greutatea cea mai apăsătoare pe care a încercat vreodată s-o ridice un umăr politic. Și s-au prăbușit sub ea ; dar cine-ar fi putut să rămînă în picioare ?... Poate Cezar cu treizeci de legiuni, fără alt sprijin legal.

După răscoala generală a ținutului, armata, aproape toată adunată la Roma, fu împrăștiată în patrule, în garnizoane, pentru a întări diferitele orășele și alte locuri împrejmuite cu ziduri ale Romagnei. Am fost cîteva zile împreună cu Lucilio, cu Amilcare, cu Giulio ; și cu ei am vizitat minunățiile din Roma și din împrejurimi : dar cînd a survenit ciopîrțirea ocupației militare, Giulio și Amilcare au fost trimiși în Spoleto, iar eu cu Lucilio am rămas în Castelul Sant'Angelo. Legiunea mea continua să-și aștepte căpitanul care întîrzia să mai sosească de la Florența ; dar poate că nu se grăbea deoarece puținele forțe franceze și marile fortificații interne ale regelui Ferdi-

nand nu se lăsau ademenite, pe atunci, de un război napolitan. Ca să trîndăveşti într-un fotoliu — soarta soldatului în timp de pace — o cafea la Florenţa valorează cît toate celelalte din Roma. Cel puţin aşa îmi explicam eu întîrzierea lui Carafa. Între timp, continuam să mă bucur cu Lucilio de antichităţile Romei şi să studiez istoria cu ajutorul monumentelor. Era unica destindere ce-mi rămînea împotriva durerii mereu mai adînci pricinuite de lipsa veştilor din Veneţia. Sora mea şi cumnatul îmi scriau, pînă şi de la tata am primit, prin intermediul lor, veşti din Constantinopol; îmi scriau să aştept, să sper şi să mă pregătesc; slabe încurajări, şi niciunul nu era în stare să-mi furnizeze noutăţi despre Pisana, nici măcar bănuieli sau ipoteze. Ba chiar am aflat că la Veneţia se discuta să se cerceteze moştenirea ei, semn că credeau sau sperau că-i moartă; şi nici nu pot să vă spun în ce măsură m-a înfuriat chestiunea aceasta care dezvăluia aviditatea crudă a contesei. Acestui lucru i se adăugau dezamăgirile politice care începeau să se contureze. Schimbările impuse statutelor cisalpine de către Trouvé, ambasadorul Franţei, cu ajutorul baionetelor franceze, lăsau să se întrevadă calitatea libertăţii îngăduite republicilor italiene. Asiguraţi împotriva Austriei prin pacea stabilită, francezii încercau să strîngă frîul pentru a conduce mai îndeaproape firul lucrurilor. Se făceau schimbări numai pentru a se reveni apoi mereu mai milităreşte, mereu mai tiranic. Astfel încît minţile mai viguroase şi mai luminate se îndepărtară de guvernul servil, ca de încă un guvern nebun şi capricios şi, sătule de diverşii combatanţi şi de diferitele partide străine, începură să nu mai acţioneze ci să spere într-o schimbare produsă de la sine. În armata cisalpină s-au ivit multe asemenea personalităţi independente; dintre cei mai importanţi îi citez pe Pino[1] şi Teuillet[2]. Noi, subalternii şi soldaţii de rînd, după cum se obişnuieşte, executam părerile şefilor; şi o ură mocnită, o profundă

[1] *Domenico Pino* (1767—1828), voluntar în armata lui Bonaparte, conducător al Legiunii Cisalpine. A fost ministrul de război al Regatului Italiei pînă în 1806.

[2] *Pietro Teuillet,* general italian. Ministru de război al Republicii Cisalpine.

neîncredere împotriva francezilor pregătea din nefericire, terenul unei noi invazii austro-ruse.

Cu voia Domnului, sosi şi Carafa din Florenţa, dar mai irascibil, mai ţîfnos şi mai sever ca oricînd. Îşi freca mereu cu mîna cicatricea de la sprînceană, ceea ce era un semn foarte rău. Şi mai rău a fost apoi, cînd neputînd să ia cu asalt oraşul Napoli, a încercat să se apropie măcar de graniţa napoletană, după ce luă legiunea, şi pe mine o dată cu ea, din Castelul Sant' Angelo, şi ne trimise să ne stabilim la Velletri, un sat-orăşel, la fel ca atîtea altele în cîmpia Romei, pitoresc cînd era privit din afară, şi oribil, murdar, urît mirositor privit dinăuntru ; ziua, plin de pluguri, de care, de cirezi de boi şi cai ce veneau şi plecau ; noaptea, reînsufleţit de mugetul vacilor, de cîntatul cocoşilor, de clopotele mînăstirilor. Ţinutul cel mai potrivit ca să sechestrezi un biet om, pentru a-l vindeca de boala ţărilor frumoase şi a orizonturilor largi. Carafa locuia în afara oraşului, într-o mînăstire jefuită de republicanii francezi, unde trimisese el mai înainte, de la Roma, cele necesare ca să devină, dacă nu un loc splendid, cel puţin comod şi locuibil. Îl apărau cîteva gărzi şi cîteva tunuleţe de ţară trase de catîri. Nimeni nu putea să intre în camerele lui personale, în afară de valetul său, despre care se spunea în legiune că ar fi un vrăjitor. De altfel, păstoriţele care se învîrteau prin împrejurimi şi cele ce aduceau laptele la mănăstire spuneau că văzuseră la fereastră o frumoasă nobilă doamnă : pesemne că era iubita domnului Ettore. Soldaţii mai vechi decît mine în slujba sa, care-l văzuseră totdeauna cumpătat, lăsînd impresia că n-are timp să se gîndească la asemenea fleacuri, nu credeau în astfel de glume ; şi povesteau că mai curînd ar fi vorba de vreo vrăjitoare sau de vreo principesă napolitană pe care voia s-o pună în locul reginei Carolina.

Locurile pot avea multă influenţă asupra imaginaţiei oamenilor : şi împrejurimile localităţii Velletri ar predispune oricare minte sănătoasă la gînduri despre vrăjitorii şi alte scorneli, după cum păşunile şi stînele din Lodigiano îţi inspiră laude la adresa caşului şi caimacului de smîntînă. Eu singur, poate, rămîneam sceptic în faţa acestor

păreri ciudate, înţelegînd foarte bine că se poate trăi o bună bucată de vreme în abstinenţă, înfrînîndu-te, pentru ca apoi deodată să izbucneşti, pierzînd măsura, cu forţa omului lacom supus unui post îndelungat. Ca exemplu vi-l dau pe Amilcare ; acesta povestea că nu gustase vinul pînă la douăzeci de ani, ca de la această vîrstă în sus, să nu-l întreacă nimeni la băutură. Acelaşi caz putea să se fi întîmplat cu Carafa. Aşadar eu credeam mai mult într-o dragoste pură şi orgolioasă decît în orice vrăjitorie, şi asupra acestui lucru aveau loc frecvente discuţii între mine şi tovarăşii mei, ba chiar şi rămăşaguri. După despărţirea de Lucilio, devenisem atît de arogant şi irascibil că nu îmi trebuia mult ca să mă înfurii : le-am spus celor ce vedeau minuni şi vrăjitorii că nu sînt zdraveni la minte şi că-s nişte prostănaci. Am fost acuzat că aş fi mai priceput la cuvinte decît la fapte ; şi iată-mă nevoit să le demonstrez că nu e adevărat. Pe de altă parte, durerea ce mă măcina şi plictiseala de viaţa aceea trîndavă şi animalică îmi făceau nesuferită liniştea, aşa că am fost încîntat să găsesc o ocazie de a mă mişca, de a face, dacă nu altceva, măcar glume. Sub pedeapsa cu moartea, căpitanul interzisese ofiţerilor sau soldaţilor, în afara celor din gardă, să se apropie de mănăstire, unde îşi fixase cartierul general. Locul acela era foarte aproape de graniţă ; noua armată napolitană, la formarea căreia şi-au dat contribuţia pînă şi preoţii şi călugăriţele, se îngroşa pe zi ce trece către graniţele învecinate cu localitatea Abruzzo ; oricînd puteau avea loc, ba chiar avuseseră loc, încăierări, mai mult din cauza nerăbdării soldaţilor simpli, decît din dorinţa deliberată a şefilor ; Carafa nu voia ca împrăştiindu-şi legiunea în partea aceea să întîmpine o serie de neplăceri cu totul inoportune. Dar aceste sfaturi de prudenţă distonau foarte mult cu obişnuita-i temeritate, şi adevărul era că nu dorea ochi curioşi în jurul mănăstirii. Am jurat tovarăşilor mei că, orice s-ar întîmpla, eu aveam să mă duc acolo ca să mă conving ce este şi pentru marea încercare a fost aleasă o seară de duminică.

Planul meu era acesta : să dau alarma garnizoanei din mănăstire, să înconjur zidul şi să intru în grădină printr-o crăpătură, în timp ce toţi ceilalţi aveau să fie atenţi înspre locul de unde se aştepta duşmanul. În seara aceea, fiind

sărbătoare, grosul trupei se răspîndise prin cîrciumile din Velletri ; mari încăierări nu puteau să aibă loc. Înşelătoria ar fi fost repede descoperită şi eu mi-aş fi atins planul înainte ca ofiţerii să-şi fi adunat trupele. Carafa, ieşind în mod sigur să dea ordine, nu putea să mă vadă, iar celelalte persoane din mănăstire, oricine ar fi fost, desigur că nu mă cunoşteau ; singurul pericol, destul de mare ce-i drept, era cel de a fi descoperit în clipa cînd trebuia să fug afară din mănăstire ; dar aveam totuşi un pretext pentru a fi pătruns înăuntru : venisem să mă adăpostesc de o herghelie de cai napolitani. Dacă m-ar fi crezut sau nu, nu mă interesa ; şi chiar de-ar fi trebuit să plătesc capriciul acela cu sînge, promisesem şi voiam să-mi ţin cuvîntul.

Într-adevăr, spre asfinţit, luînd drept pretext o mare prăfărie ce se vedea înălţîndu-se în faţa mînăstirii, venind dinspre munte (pesemne coborau turmele), eu şi cîţiva camarazi ai mei interesaţi de rămăşagul făcut, aflîndu-ne într-o cîrciumă apropiată, ne-am prefăcut surprinşi şi am alergat pînă la prima sentinelă, strigînd că napolitanii înaintau spre noi şi cerîndu-le să dea semnalul în timp ce noi urcam chipurile în mare grabă la Velletri, să punem la punct restul. În cîteva clipe, mica garnizoană a fost gata, deoarece Carafa, prevăzînd o asemenea situaţie, inventase o cursă pe partea stîngă a drumului, astfel încît nu lăsa decît o sentinelă sau două în jurul mănăstirii, considerînd că era întotdeauna timp suficient pentru a te refugia înăuntru, şi că grosul legiunii, coborînd între timp de la Velletri, ar fi prins duşmanul între două focuri. În timp ce el îşi dispunea mica trupă în lanţ pe cîteva coline împodobite cu chiparoşi şi lauri care mărgineau drumul, intenţionînd să instaleze la mijloc şi două tunuleţe, sub impulsul obişnuitei lui prevederi şi operativităţi neîntrecute, eu şi camarazii mei, rîzînd cu voioşie de panica creată, făcurăm un scurt ocol prin cîmpie, după care ne retraserăm către partea din spate a mănăstirii, unde grădina se unea aproape cu cîmpia. Camarazii mei se opriră să observe ; eu am coborît uşor zidul şi am luat-o prin grădina unde verzele şi livada arsă de soare atestau că postul mare al capucinilor nu se sfîrşise. Cînd am ajuns la clădirea mănăstirii, am spionat ferestrele ca să găsesc

vreo crăpătură pe unde să mă strecor, dar era mult mai anevoios decît îmi închipuisem. Ferestrele erau întărite cu gratii foarte solide şi uşile cu zăvoare de arţar, rezistente şi în faţa unei catapulte. Mă aflam, cum s-ar spune, la Roma dar nu-l puteam vedea pe papă. În aceeaşi clipă am zărit însă printre copaci o scară mobilă, ce servise pesemne grădinarului călugărilor pentru a culege piersicile, aşa că m-am gîndit că poate etajul superior nu era atît de zelos ferecat ca parterul. Am potrivit scara şi am trecut la acţiune. Într-adevăr, obloanele primei ferestre pe care am încercat-o, erau numai apropiate, fără nici o siguranţă de zăvoare şi bare. Le-am deschis încet, încet, am văzut că înăuntru era un fel de debara schimbată de domnul Ettore în armurărie, şi mi-am trecut un picior peste pervaz. Dar în timp ce eram pe punctul de a păşi cu celălalt, un zgomot, un tropăit, un strigăt ce se auzi puţin mai departe, mă făcură să rămîn suspendat, aşa cum eram, călare pe marginea ferestrei. Pe acelaşi zid, sărit de mine puţin mai înainte, am văzut ivindu-se o pălărie în trei colţuri, apoi o alta şi încă o alta. Erau nişte oameni foarte grăbiţi să intre, părînd dispuşi mai degrabă să-şi spargă capul căzînd de pe zid în grădină, decît să rămînă de partea cealaltă. Unul dintre ei, ajuns în vîrful zidului, se pregătea tocmai să coboare, cînd se auzi un pocnet de archebuză, iar omul întinse braţele şi căzu mort. Între timp, cei ce trecuseră, o luară la goană printre verze; i-am recunoscut pe camarazii mei şi de îndată ce i-am văzut, pe zid începu să apară alte pălării, şi în spatele pălăriilor alte capete, braţe şi picioare ce nu mai conteneau. Unul cobora, zece se iveau, o adevărată invazie, o adevărată năvălire de lăcuste ce întunecau aerul.

— Napolitanii! Napolitanii! strigau tovarăşii mei ajunşi sub zid şi căţărîndu-se grăbiţi pe scara în vîrful căreia mă aflam eu.

— Încet, cu prudenţă, le spuneam. Căci de nu, veţi pieri cu toţii, înainte de a vă ucide ei.

Într-adevăr, scara cu cîte un om pe fiecare treaptă, scîrţîia ca un păr supraîncărcat de fructe. Eu, prudent, intrasem cu amîndouă picioarele în cameră, şi credeam că fac mai mult decît aş fi fost obligat, susţinîndu-le curajul cu sfaturi bune.

— Unul cîte unul !... Nu vă încurcaţi picioarele unii cu alţii !... Nu mai zgîlţîiţi atîta scara !...

Totul a durat doar o clipă ; un şuierat ici, altul colo, un vîjîit în aer ca de la patru sau cinci săgeţi pornite o dată şi, aproape de mine, o trepidaţie atît de puternică încît glasurile se făcură cioburi. Şapte dintre camarazii mei săriră în cameră, unul rămase mort afară, noroc că nu căzuse rănit ; adăugîndu-se şi cel care murise cînd dăduse să escaladeze zidul, se putea spune cu exactitate că rămăsesem zece oameni. Drace ! nu era nici un dubiu ; avuseseră loc nişte focuri de armă, fără greş !... Atunci simţeam pentru prima oară mirosul prafului de puşcă, şi efectul avut asupră-mi fu o criză de rîs, ca omul care scăpase cu bine. De altfel n-aş vrea să jur că nu mi-era chiar de loc frică ; cel puţin să mi se îngăduie lauda sincerităţii. Totuşi, dacă îmi era frică, nu mi-a fost într-atît încît să nu mă mai pot întoarce la fereastră şi să fac un anumit semn foarte expresiv napolitanilor întunecaţi, ce priveau în sus fără a ne putea urma deoarece noi am fost atît de ageri încît să tragem scara. Gestul acela a fost ca atingerea magică ce a reînviat entuziasmul în sufletul camarazilor mei ; dar nici duşmanii nu glumeau, şi începură cu puştile lor o muzică ce nu-ţi lăsa prea mult chef să te arăţi la balcon, ca să priveşti cum e vremea. Noi eram alimentaţi cu puşti, cuţite şi pistoale de către armurăria aceea atît de fericit aşezată ; răspundeam la saluturi cu toată politeţea ; şi în timp ce ei ne găureau pălăriile, noi le despicam craniul şi burta. Nu ştiu dacă au fost mulţumiţi de schimb. De altfel, continuarea acelei comedii ne dădea de gîndit. De unde apăruseră napolitanii ăştia blestemaţi ? Oare căpitanul să nu fi bănuit nimic ? Oare ei să fi pornit la drum, în mod serios, dinspre cîmpie, în timp ce noi dădeam falsa alarmă dinspre munte ? Într-adevăr aşa se întîmplase ; o simplă ciudăţenie care putea să mă coste scump pe mine şi întreaga legiune, şi să dea, unei glume şi unei sfidări, aparenţa trădării. Între timp, împuşcăturile continuau de sus în jos cu mai mult succes decît de jos în sus, şi ne-am dat seama că vivacitatea duşmanilor scăzuse destul de simţitor. Cîţiva dintre noi se pregăteau să cînte victoria şi poate să lovească din

spate puţinii încăpăţînaţi ce nu voiau să se retragă şi se foiau ici colo printre plantele din grădină cînd, deodată, sub picioarele noastre, se auzi un bubuit ca de explozie subterană şi, imediat după aceea, o forfotă şi un tropăit de picioare în camerele de la parter, însoţit de strigăte, urlete, blesteme şi scurte rugăciuni după obiceiul pios al napolitanilor cînd merg la război. Fiecare dintre noi fu cuprins de groază ; în timp ce ţintaşii ne ţineau sub observaţie, grosul atacanţilor spărseseră cu o mină uşa ; mănăstirea fusese invadată ; eram unul contra zece, astfel încît gîndul de a rezista ar fi fost zadarnic. Atunci eu, care-mi simţeam conştiinţa încărcată de remuşcarea acelei farse nenorocite, m-am aruncat curajos în fruntea tovarăşilor mei. Puţine cuvinte, un exemplu bun şi spontan şi am înţeles că erau gata să mă urmeze la datorie.

— Prieteni, să murim dar să nu cedăm etajul superior !... Gîndiţi-vă la onoarea voastră, la onoarea legiunii !

Spunînd acestea, mă şi năpustisem afară din cameră şi, ajuns pe scară, încercam să baricadez uşa cu dulapuri, cu mese şi alte mobile ce-am putut aduna. Napolitanii urcau încrezători, dar fură întîmpinaţi de cîteva ţevi de muschetă, bine postate printre crăpături, făcîndu-i să dea înapoi unii peste alţii.

— Curaj, prieteni ! am strigat, ajutorul nu poate întîrzia !...

Într-adevăr mi se părea imposibil ca la zgomotul archebuzelor, domnul Ettore să nu trimită pe cineva să vadă despre ce este vorba. Nu mi-aş fi închipuit niciodată că ziua aceea fusese într-adevăr destinată primei mişcări a armatei napolitane şi că el era la rîndul său foarte interesat să-i ţină departe pe soldaţii cercetaşi, pentru ca legiunea să aibă timp să iasă din Velletri. În orice caz, am acţionat atît de bine în spatele baricadei, excelent susţinută de o uşă dublă de stejar, încît duşmanii alungară cu totul gîndul de a mai urca scara. Ne-am dat seama, printre altele, că renunţaseră pentru a încerca să intre prin altă parte şi mai periculoasă încă ; se părea că dăduseră foc sub picioarele noastre ; prin crăpăturile podelei fumul pătrundea în coridorul unde ne aflam şi ne tăia răsuflarea ; după puţin timp, bîrnele începură să trosnească, şi flăcările îşi făcură loc printre cărămizile înro-

şite. Am fugit în grabă în camerele vecine şi după un minut pardoseala se prăbuşi cu un zgomot înspăimîntător. Dar nici în celelalte camere nu era mai mare siguranţă ; incendiul se împrăştiase într-o clipă, deoarece dedesubt se aflau magaziile cu paie ; trebuia sau să ieşim sau să ne resemnăm să murim prăjiţi. Tovarăşii mei cu pistoale în mînă şi cu baioneta în dinţi se aruncară de la ferestre şi, speriindu-i şi împrăştiindu-i pe puţinii duşmani ascunşi vederii de incendiu, se retraseră, salvîndu-se pe colină. Unul singur, împiedicîndu-se în timpul căderii, îşi scrînti un picior, deşi săritura din locul acela părea foarte simplă ; şi imediat călăii îi săriră în spate, năpustindu-se ca lupii pe miel, şi dacă v-aş mai descrie torturile şi chinurile ce-l făcură să îndure, fără îndoială că aş fi luat drept mincinos, deoarece ar părea imposibil ca cineva să desfăşoare într-o fracţiune de moment atîta cruzime faţă de o fiinţă umană. M-am retras, înfiorîndu-mă ; totuşi o forţă supraomenească îmi poruncea să nu fug ; mă lega de zidurile acelea cuprinse de flăcări. Alte fiinţe mai erau închise acolo ; nu ştiam cine ; dar era deajuns ca să mă facă pe mine, cauza nevinovată a acelei ruine, să mă sacrific pentru o îndepărtată speranţă de a le putea salva. Alergam ca un nebun prin lungile coridoare, treceam din uşă în uşă prin nenumăratele chilii şi vastele încăperi ale mănăstirii ; aerul se încingea tot mai mult, ca într-un cuptor în care se înalţă rînd pe rînd flăcările. Peste tot era tăcere şi singurătate ; numai urletele de afară şi un zgomot îndepărtat de archebuze se adăugau groazei acelor momente chinuitoare. După ce m-am hotărît să nu încerc să fug înainte de a mă convinge că nici un suflet omenesc nu rămăsese în infernul acela, m-am aventurat la o trecere riscantă în coridorul a cărui pardoseală mi se prăbuşise aproape sub picioare. Rămîneau cîteva bîrne fumegînde şi dintr-o parte a zidului, un fel de boltă ce acoperea o scară ascunsă. Am trecut pe ea, alergînd, şi am început să rătăcesc înnebunit prin cealaltă parte a clădirii. Am ajuns la o uşă închisă care n-ar fi rezistat desigur loviturii a două braţe ca ale mele, împinse de deznădejde. Totuşi am strigat mai întîi cu nelinişte : „Deschideţi, deschideţi !" Îmi răspunse un ţipăt, parcă de femeie şi, în acelaşi timp, un glonţ de pistol, strecurat

printr-o crăpătură a uşii, îmi trecu razant pe lîngă tîmplă şi se înfipse în zidul din faţă.

— Prieteni ! prieteni ! am strigat.

Dar noi ţipete au acoperit glasul meu şi o nouă lovitură de pistol porni dinspre uşă atingîndu-mi uşor braţul şi făcînd să-mi ţîşnească sîngele.

Am izbit, disperat, cu umărul în uşă, hotărît să-i salvez şi pe ei, fără voie, dacă-mi erau prieteni sau să fiu omorît dacă-mi erau duşmani. Uşa se sparse în ţăndări şi, negru, însîngerat, cu hainele arse şi sfîşiate, m-am năpustit în cameră arătîndu-mă acolo, deodată, ca un damnat. În goana mea, am răsturnat o femeie care alerga ca obsedată prin cameră de ici colo, cu mîinile ba ridicate spre cer, ba înfipte în părul împletit. O altă femeie ţîşni în faţa mea, gata să se salveze aruncîndu-se de la fereastră ; dar m-am grăbit s-o ajung şi s-o cuprind în braţe chiar în momentul cînd trupul îi atîrna peste marginea ferestrei. Flăcările ridicate de la etajul de jos îi umpluseră părul de cenuşă ; două sau trei lovituri de archebuză salutară apariţia noastră la fereastră ; am ridicat-o ca s-o salvez din poziţia aceea atît de periculoasă şi i-am spus că-i sînt prieten, venit s-o salveze şi să nu-i fie teamă, căci altfel eram pierduţi... Faţa ei, înfrumuseţată de o sublimă deznădejde, se întoarse spre mine... Am fost gata să cad ca străpuns de-un glonţ în piept... Era Pisana ! Pisana !... Doamne Dumnezeule ! Cine-ar putea descrie furtuna ce se dezlănţui în inima mea ?... Cine poate să denumească fiecare dintre pasiunile ce mi-o tulburau ? Dragostea, dragostea a fost cea dintîi, cea mai puternică, singura care-mi mări încă o dată pe atît vitejia şi dădu inimii mele o îndrăzneală de neînvins !

Am ridicat-o în spate şi am dispărut cu ea prin flăcări, prin odăile ce trosneau, pe lîngă zidurile gata să se prăbuşească, prin vuietul bolţilor ce se clătinau !... Am coborît în sală, unde flăcările mai lăsau încă o trecere ; dar din dreapta şi din stînga simţeam un aer încins, înnăbuşitor. Un ultim efort ! Cine va spune vreodată că m-am prăbuşit cu o astfel de greutate în braţe ?... Cine va spune vreodată că am lăsat în voia flăcărilor aceste frumoase mîini pe care le-am admirat de atîtea ori, ca pe opera cea mai desăvîrşită a naturii şi acest chip încîntător pe

care generozitatea sufletului se reflecta luminos, ca fulgerul printre nori?... Aş fi traversat şi un vulcan fără teama de a slăbi cîtuşi de puţin strînsoarea cu care îmbrăţişasem corpul acela preţios şi aproape lipsit de viaţă. Dacă ea ar fi murit, aş fi murit şi eu, eu însumi pentru a putea spune în momentul suprem: „Am căzut pentru ea şi o dată cu ea!..." Temerile, suspiciunile, geloziile, răzbunările, care-mi tulburaseră inima o clipă, acum se împrăştiaseră; rămăsese singură dragostea, cu credinţa ei, renăscută din cenuşă ca pasărea phönix, cu forţa sa ce învinge însăşi moartea pentru că o dispreţuieşte şi-o uită.

Cu Pisana de gît, cu disperarea în inimă şi ameninţarea cea mai de temut în ochi, rotind nebun o spadă, am pus pe fugă un şir de duşmani ce leneveau nepăsători în jurul mănăstirii incendiate. Îmi amintesc că printre ei zărisem un călugăr ce se ruga cerului şi ţinea, cu devotament, un discurs soldaţilor. Era stareţul mănăstirii care-i călăuzise pe soldaţii Sfintei Credinţe spre răzbunarea aceea teribilă; le spunea că duşmanii religiei rămăseseră prăjiţi în propria lor grăsime. Dar ultimul dintre aceştia, fără să fi fost un duşman al religiei, ci numai al fanaticilor ce-i pun arma în mînă, se sustrăgea în mod miraculos furiei lor. Dacă Dumnezeu privea în clipa aceea asupra localităţii Velletri, desigur că bunăvoinţa lui înclina spre Pisana şi spre mine. Tot fugind, am ajuns la colinele unde era instalată cursa lui Carafa, dar acolo soarta luptei fusese cu totul diferită. I-am întîlnit pe cei mai îndrăciţi soldaţi ai legiunii care, după ce-i alungaseră pe napolitani pînă la cheile munţilor, se întorceau să se năpustească împotriva incendiatorilor mănăstirii. Ettore însuşi, care de-abia în clipa aceea primise vestea celor ce se întîmplaseră în spatele lui, se năpustea într-acolo în fruntea alor săi, nefiind sigur dacă mai ajunge la timp, convins că apărarea şi răzbunarea au fost la fel de înspăimîntătoare şi irezistibile. M-am ascuns printre laurii de pe costişă pînă cînd a trecut: dar după aceea mi-a fost milă de el şi, oprind un caporal care venea pe urmele lui cu un nou pluton, format în viteză la Velletri, l-am însărcinat să-i spună că doamna pe care o cunoştea fusese salvată şi se afla în oraş. Într-adevăr, după alţi cîţiva paşi am dat

peste doi soldaţi de-ai mei cărora le-am încredinţat-o pe Pisana ca s-o ducă în oraş ; cît despre mine, eram sfîrşit şi m-am chinuit mult ca să mă pot ţine pe urma lor pînă la panta ce duce pe vîrful Velletri. Ajuns acasă, am aşezat-o în patul meu ; un felcer din apropiere îi puse sîngele în mişcare şi, pînă cînd îşi veni în fire, ca să-i înlătur emoţia surprizei, am ieşit într-o galerie deschisă care da spre şes. De acolo se vedea mănăstirea ce arăta ca un rug mare ; flăcările roşcate şi fumegînde se conturau mai clar pe cerul din ce în ce mai întunecat şi la strălucirea lor posomorîtă se vedeau scînteind baionetele soldaţilor legiunii ce-i împingeau din spate pe napolitanii fugari. Bătălia era cîştigată, rezultate triste întîmpinaseră prima intrare a eliberatorilor la graniţele Republicii Romane.

Cînd am revenit, Pisana stătea lungită pe pat şi mă primi cu o tulburare mai mică decît m-aş fi aşteptat. Ba chiar ea a fost prima care a vorbit, ceea ce m-a surprins foarte mult din cauza economiei de respiraţie pe care ar fi trebuit s-o facă, chiar dacă ar fi avut să-mi spună lucruri mult mai puţin neplăcute.

— Carlo, îmi spuse ea, de ce nu m-ai lăsat unde eram ?... Aş fi murit ca o eroină şi m-ar fi aşezat la Roma, în noul Pantheon.

Am privit-o îngrozit, deoarece cuvintele rostite de ea aduceau a nebunie ; dar părea că vorbeşte cu cea mai vădită înţelepciune, ceea ce m-a obligat să-i răspund :

— Lăsîndu-te pe tine ar fi trebuit să rămîn şi eu ! am rostit cu un glas atît de emoţionat, încît am şovăit dacă să mai continui. Îţi jur, Pisana, că în primul moment cînd te-am recunoscut, am avut o mare dorinţă să te ucid şi să mor şi eu.

— Oh, de ce n-ai făcut-o ? strigă ea cu o asemenea inflexiune în voce, încît a fost nevoie de un efort ca să-i recunosc sinceritatea şi deznădejdea.

— N-am făcut-o... n-am făcut-o, pentru că te iubesc ! i-am răspuns cu fruntea plecată, asemenea celui ce-şi mărturiseşte o ruşine.

Nu s-a arătat de loc umilită de atitudinea mea ; dimpotrivă, îşi ridică mîndră sprîncenele, ca o fecioară ofensată :

— Aha, mă iubeşti, mă iubeşti ? exclamă. Nelegiuit, trădător, sperjur ! Cerul să-ţi asculte minciunile şi să ţi le strecoare pe gît prefăcute în plumb încins !... Tu m-ai călcat în picioare ca pe o sclavă, m-ai înşelat ca pe o proastă ; şi alături de mine, chiar în braţele mele, îmi pregăteai trădarea pe care-ai săvîrşit-o !... Oh, ferice de tine ! Noroc, că a intervenit un bărbat între tine şi mine !... El mi-a smuls din mînă răzbunarea şi mi-a pus în loc ruşinea, chinul meu de fiecare zi, de fiecare clipă ! Altfel, pe însuşi pieptul iubitei tale ţi-aş fi împlîntat un pumnal în inimă ; şi aveam atîta putere în braţul meu încît dintr-o singură lovitură v-aş fi nimicit pe amîndoi !... Du-te, acum, du-te... Bucură-te de umilirea mea şi de triumful tău... Mi-ai salvat viaţa ! Tu eşti cel generos !... Poate aştepţi să-ţi vezi o coroană în jurul capului ; dar eu voi fi atît de cutezătoare încît să refuz drojdia din cupa dezonoarei pe care vrei să mi-o impui. Voi avea curajul să sfidez dragostea furibundă căreia m-am vîndut plină de mînie !... Sînt şase luni de cînd o apăr, acum o voi batjocori !... Răzbunare contra răzbunare !... O lovitură de pumnal din mîna sa îmi va aduce moartea şi inimii tale meschine, un regret infinit !...

Auzindu-mă blestemat în acest fel de cea care mă trădase atît de oribil, în timp ce eu îi păstrasem o credinţă pură, o dragoste constantă, dovedită chiar atunci prin faptul de a-mi fi expus viaţa pentru a o salva pe a ei, cînd natural ar fi fost să mă înfurie modul şi locul unde o găsisem şi să-mi preschimbe afecţiunea în mînie, şi văzînd-o acum pe ea furioasă şi dispreţuitoare împotriva mea, tocmai cînd m-aş fi aşteptat să fie umilă şi temătoare, am simţit o lovitură cumplită în inimă. Mînia mi se înălţă chiar şi împotriva lui Dumnezeu, fiindcă îngăduia ca nevinovăţia să fie maltratată atît de nedemn, iar viciul înarmat cu fulgere şi trăsnete să se desfete doborînd-o de la înălţimea tronului său de neruşinare.

— Pisana, am strigat cu un glas sufocat şi înecat de sughiţuri. Pisana, ajunge ! Nu vreau, nu mai pot să te ascult !... Cuvintele rostite acum de tine sînt mai josnice şi mai neruşinate decît însăşi trădarea ta !... Nu ţie ţi se cuvine, nu tu trebuie să mă acuzi !... În timp ce-mi mărturiseşti delictul cel mai monstruos comis de o îndrăgostită

împotriva unui îndrăgostit, încă mai ai cruzimea și îndrăzneala să savurezi lacrimile mele, să te bucuri de chinurile mele și să te prefaci ofensată și dezonorată, ca să mă ameninți cu o răzbunare și mai sîngeroasă, deși mai puțin nedemnă decît cele folosite pînă acum împotriva mea !... Taci, Pisana, nici un cuvînt mai mult ; sau reneg tot ceea ce mai este drept și sfînt pe lumea asta, îmi smulg din inimă onoarea și-o arunc cîinilor ca pe o nelegiuire !... Da, reneg și onoarea mincinoasă care suferă aici pe pămînt rușinea jurămintelor false, fără a răspunde printr-o erupție vulcanică unor asemenea calomnii de ultimă speță !

Pisana își cuprinse fruntea în mîini și începu să plîngă ; apoi, pe neașteptate, sări din pat, unde o așezaseră îmbrăcată cum era, și spuse că vrea să iasă din cameră ; am reținut-o.

— Unde vrei să pleci acum ?

— Vreau să plec la domnul Ettore Carafa : condu-mă imediat la domnul Ettore.

— Domnul căpitan este acum în plină luptă ca să-i alunge pe napolitani și n-ar fi prea ușor să-l găsim ; de altfel el a fost prevenit de salvarea ta și va face tot posibilul să vină să te ia de îndată ce va putea.

Aceste ultime cuvinte le-am îndulcit cu o discretă savoare de ironie, motiv ca să se înfurie.

— Va fi vai de tine, sau vai de el ! exclamă cu un aer profetic.

— Va fi vai de nimeni ! i-am răspuns cu fruntea dreaptă. Vai de nimeni, din păcate !... Pentru că aș fi tare fericit să pot ucide pe cineva !...

— De ce nu mă ucizi pe mine ? lăsă ea să-i scape cu multă nevinovăție.

— De ce... de ce... pentru că ești prea frumoasă... pentru că-mi amintesc c-ai fost și bună !

— Taci, Carlo, taci !... Crezi că va veni curînd domnul Ettore ?

— Nu ți-am spus ?... Îndată ce va putea !

Tăcu atunci o bună bucată de vreme și la lumina incertă a lunii ce pătrundea prin terasa vecină, am văzut că multe și felurite gînduri îi brăzdau fruntea. Era cînd întunecată, cînd strălucitoare sau furtunoasă, ca un cer

plin de nori, or calmă şi senină ca marea în timpul verii ; cîteodată îşi lua o atitudine ca de rugăciune, apoi strîngea imediat pumnul de parcă ar fi avut un stilet în mînă pe care l-ar fi înfipt în mai multe rînduri într-un piept urît de moarte. Cu rochia zdrenţuită, plină de sînge şi praf, cu părul pe jumătate pîrlit şi ciufulit, cu trăsăturile feţei descompuse de întîmplările fioroase din ziua aceea, îşi sprijinea cotul de masa afumată, plină şi ea de sînge. Părea o vrăjitoare neagră ieşită atunci din iad, meditînd asupra misterelor înspăimîntătoare ale viziunii infernale. Eu nu cutezam să rup tăcerea aceea severă, simţind nevoia să mă reculeg şi să gîndesc înainte de a provoca destăinuirile întunecatei Sibile. Istoria inimii şi a vieţii ei, după plecarea mea, se lumina în scînteieri în fantezia-mi înspăimîntată ; dar eram prea dezgustat ca să le privesc, simţeam că pentru moment ar fi fost un efort mai mare decît puterile mele. Dacă cineva mi-ar fi spus : „Îţi făgăduiesc să te conving de nevinovăţia Pisanei cu preţul de a rămîne îndobitocit pe viaţă", cu siguranţă c-aş fi acceptat pactul.

Apoi, după aproape o oră, domnul Ettore Carafa, singur, posomorît, intră în cameră. Nu avea pălărie pentru că şi-o pierduse în învălmăşeală, strîngea teaca fără spadă pentru că o rupsese în ţeasta unui dragon după ce-i despicase coiful prin mijlocul crestei ; cicatricea lui se albise, devenind de o paloare aproape incandescentă. Salută, se postă între mine şi Pisana şi aşteptă ca cineva dintre noi să vorbească. Dar Pisana nu-l lăsă mult să aştepte, deoarece cu o comportare mîndră şi furioasă îi ceru să repete istoria amorului meu cu frumoasa grecoaică ; şi să povestească situaţia, cu sinceritatea cu care i-o relatase ei. Într-adevăr, Carafa, cerîndu-mi îngăduinţa, repetă, fără să se tulbure, ceea ce aflase din flecărelile oamenilor de la Milano despre acest amor, despre frumoasa tînără şi despre gelozia cu care-o ţineam ascunsă de privirile celorlalţi.

— Iată, Pisana, ce ţi-am povestit, încheie dînsul, cînd de abia sosită la Milano, ai venit la mine să-mi ceri informaţii despre Carlo Altoviti, ofiţerul meu, şi despre amorurile sale ce făceau atîta vîlvă numai datorită misterului lor. Povestind aceasta, nu făceam decît să repet vorbele

tuturor, iar onoarea celui ce era eroul acestor amoruri desigur că rămînea nevătămată. Am greşit ?... Nu mi se pare !... Despre nimic altceva nu trebuie să dau socoteală nimănui !

Pisana păru destul de satisfăcută de acest discurs foarte cumpătat al lui Carafa şi se întoarse spre mine, ca judecătorul spre inculpat, după depoziţia unui martor important.

— Pisana, de ce mă priveşti astfel ? am întrebat.

— De ce ? răspunse ea, pentru că te urăsc, pentru că te dispreţuiesc, pentru că aş vrea să-ţi pricinuiesc şi mai multă dezonoare decît ţi-am pricinuit aruncîndu-mă în braţele altuia...

M-am îngrozit de atîta cinism ; ea-şi dădu seama şi se răsuci toată, ca un scorpion atins de jar. Se căia că se arătase aşa cum era, cu adevărat diabolică şi nesocotită în momentul acela de furie.

— Da, reluă, priveşte-mă !... Am dreptul să iubesc în fiecare zi alt bărbat, cînd tu jurai că mă iubeşti, şi unelteai s-o răpeşti pe Aglaura !...

— Nesocotito ! am ţipat. Am alergat spre cufărul meu, am scos din el cîteva scrisori de la sora mea şi i le-am aruncat pe masă, în faţă. O lumînare ! am comandat, strigînd spre uşă ; şi îndată ce mi s-a adus, am pus-o lîngă Pisana şi i-am spus : Citeşte !

Norocul mă favoriza, întrucît faptul că eu nu ştiam de înrudirea mea cu Aglaura cînd fugiserăm din Veneţia nu rezulta de nicăieri ; am considerat necesar s-o las şi eu să ignoreze lucrul acesta ca să nu încurc şi mai mult miile de amănunte ale scenei aceleia dureroase şi penibile. Ea citi două sau trei dintre scrisori, le trecu lui Ettore, spunîndu-i : „Citeşte-le şi dumneata !“ şi în timp ce el le parcurgea în grabă, dînd semne de uimire şi neplăcere, Pisana se învîrtea prin cameră scrîşnind printre dinţi.

— M-au trădat !... A fost o conjuraţie !... Blestemaţi, blestemaţi !... Îi voi nimici pe toţi !...

— Nu, Pisana, nimeni nu te-a trădat, i-am spus eu. Tu m-ai trădat pe mine !... Da, tu !... Nu te apăra !... Nu te înfuria împotriva mea !... Dar dacă m-ai fi iubit cu adevărat, oh, puteam fi sperjur, infam, scelerat, şi tot m-ai fi iubit încă !... Ştii, Pisana, ştii de ce ţi-o spun ?...

Pentru că o simt. Pentru că aşa cum eşti, mă ruşinez s-o spun, eu tot te iubesc, eu te ador încă !... Nu, nu te speria ! Am să te evit, nu mă vei mai vedea !... Dar lasă-mă să mă răzbun pe tine întrucît eşti conştientă c-ai pricinuit un chin veşnic omului căruia puteai să-i fii bucuria, mîngîierea şi fericirea pentru toată viaţa !...

Carafa parcursese între timp cîteva dintre scrisori şi mi le înapoie spunînd :

— Scuză-mă, m-au înşelat spusele oamenilor, dar eu n-am avut intenţia să înşel pe nimeni.

O scuză de pe buzele unui astfel de bărbat m-a emoţionat pînă-ntr-atît, încît cu greu îmi stăpîneam lacrimile ; într-adevăr observasem efortul susţinut de domnul Ettore pentru a putea obţine şi atît de la propriu-i suflet. Mîndria ceda răbufnind sub neînduplecata forţă a voinţei. Pisana plîngea şi o îndoită ruşine o împiedica să se întoarcă atît spre domnul Ettore, cît şi spre mine. Acestuia îi fu milă, nu ştiu bine dacă de ea sau de mine, şi mă chemă pentru cîteva clipe afară din cameră. Îmi povesti cum avusese loc prima întîlnire cu Pisana, cum ea ştiindu-mă ofiţer în slujba sa i se adresase lui pentru a obţine informaţii mai sigure, cum fierbea de gelozie, iar el se îndrăgostise de ea la prima privire. În sfîrşit, îmi mărturisi că, ştiindu-mă îndrăgostit mort de grecoaica mea, nu considerase nepermis să se bucure de norocul ce-i cădea în mînă ; cu atît mai suav şi dorit, cu cît de foarte puţine ori pînă atunci pătrunsese dragostea în pieptul său dur de soldat. Se străduise din cauza asta să îndrepte în folosul său furia Pisanei şi într-adevăr reuşise din primele zile.

— Dar pe urmă, adăugă el, n-a mai fost chip s-o fac să dorească a-şi aminti de acele prime zile de beţie. La Milano, la Florenţa, la Roma, mă urma mereu mută, mîndră, insensibilă ; bucurîndu-se de neliniştea mea, răspunzînd rugăminţilor mele şi ameninţărilor cu aceste cuvinte crude : „M-am răzbunat şi încă prea mult !" Oh, cît am suferit, Carlo ! Cît am suferit ! Îţi jur c-ai fost răzbunat şi tu ! Se ruga, implora, plîngea, îl invoca pe Dumnezeu şi pe sfinţi, nu mă mai recunoştea !... Am recurs pînă şi la corupţie şi am încercat s-o cumpăr cu aur pe camerista ei, o oarecare veneţiană de care n-a vrut în ruptul capului să se despartă.

— Cine ? am exclamat, cum se numea ?

— O oarecare Rosa ; o nenorocită ce și-ar fi vîndut sora pentru zece carlini. Dar astăzi a fost pedepsită înspăimîntător pentru fiecare dintre greșelile ei ; am văzut-o carbonizată printre ruinele mănăstirii !... Ei bine, nici măcar prin intervenția infamă a acelei femei nu am obținut nimic ; mă înjosisem destul mi se pare. Am luat-o din Roma ca s-o aduc aici, în singurătatea asta, unde mă hotărîsem să recurg și la forță ca s-o supun dorinței mele !... Gînduri deșarte, Carlo !... Forța îngenunchea în fața unei priviri de-a ei. Înțelegeam că o hotărîre supremă, o pasiune de neînvins mi-o smulsese pentru totdeauna, după concesiile aproape involuntare ale unui moment de surpriză !... Ți-am relatat purul adevăr, deși n-ar fi trebuit să fiu prea vanitos din cauza asta ; acum judecă dumneata situația cum crezi, și descurcă-te cum îți convine. Cartierul meu general va fi mîine seară la Frascati, pentru că generalul șef Championnet a ordonat o retragere completă pe toată linia. Consultă-te cu Pisana. Casa mea îi va fi mereu deschisă, pentru că eu nu uit niciodată nici gentilețele altuia, nici promisiunile mele proprii.

Spunînd acestea, Carafa îmi strînse mîna fără multă efuziune și se retrase reluîndu-și orgolioasa încruntare războinică ; mi se păru că scoțîndu-și în relief pieptul și scuturîndu-și ușor capul, se lepădase de influențele gineceului, pentru a intra iar în pielea de leu a lui Alcide.

Am revenit la Pisana fără o vorbă și așteptam ca ea să mă chestioneze.

— Unde-a plecat domnul Carafa ? întrebă într-adevăr foarte grijulie.

— Să comande retragerea spre Frascati, am răspuns.

— Și pe mine m-a lăsat aici ?... Și nu-mi spune nici măcar unde pleacă ?

— Mi-a spus mie să-ți comunic. Să știi că nu-i lipsește niciuna dintre îndatoririle de cavaler și nu-și reneagă obligațiile luate față de tine !

— Obligații față de mine ?... El ?... Mă mir !... N-ar avea altă obligație decît să-mi înapoieze ceea ce mi-a luat ; dar sînt lucruri de nerestituit. În sfîrșit, nu voi fi prima

femeie care să se facă respectată fără să aibă la şold spada unui paladin !... Fii amabil şi cheamă-mi camerista !

— Uiţi unde am lăsat-o ?... A rămas victima incendiului !

— Cine ?... Rosa ?... Rosa a murit ?... Oh, biata de mine, oh, nenorocita de mine ! Numai eu, numai eu am lăsat-o să piară în felul acela !... Am uitat de ea tocmai cînd trebuia să-i port mai mult de grijă ! Nenorocire mie, pentru că voi avea mereu pe conştiinţă sîngele unei nevinovate !

M-am străduit s-o fac să înţeleagă că fiind leşinată în învălmăşeala aceea şi avînd nevoie de ajutorul meu ca să scape, nu se mai putea gîndi nici la Rosa, nici la nimeni. Dar ea continuă să se lamenteze, să ofteze, să vorbească cu o volubilitate incredibilă, fără să amintească, printre altele, că l-ar urma pe Carafa sau că ar vrea să plece singură. Cît despre mine, nutream atîta compasiune pentru ea, încît dragostea mea nu s-ar fi simţit ofensată să redevină umilă şi mîngîietoare ca odinioară, numai dacă Pisana ar fi arătat c-o doreşte.

— Carlino, îmi spuse la un moment dat, cînd ai plecat din Veneţia, tu nu ştiai că Aglaura îţi este soră, pentru că altfel mi-ai fi spus-o.

— Nu, n-o ştiam, am răspuns, nevăzînd nici un motiv să continui să mint.

— Şi totuşi aţi trăit împreună ca frate şi soră.

— Era imposibil altfel.

— Şi cît timp a durat viaţa aceasta a voastră nevinovată şi comună ?

— Cîteva luni.

Pisana medită puţin asupra acestui răspuns, apoi adăugă :

— Dacă aş dormi aici pe scaunul ăsta, Carlo, te-aş deranja ?

I-am răspuns că putea să se întindă chiar pe pat, după voia ei, deoarece eu aveam jos un alt culcuş unde-aş fi încercat să aţipesc. Într-adevăr, se arătă foarte veselă de această permisiune, dar aşteptă, pentru a profita de ea, ca să cobor scara. Şi atunci, oprindu-mă din curiozitate să trag cu urechea, am auzit-o punînd zăvorul la uşă, cu multă grijă ca să nu facă zgomot. Cu un an înainte, la Veneţia, n-ar fi procedat astfel, dar din precauţiile folosite

pentru a nu se face auzită, am priceput că totul se datora ruşinii.

A doua zi, nu s-a mai discutat despre întîmplările din ziua precedentă ; lucru foarte uşor pentru Pisana care uita totul şi foarte greu pentru mine, obişnuit să-mi hrănesc prezentul numai din amintirile trecutului. Mă întrebă în ce fel vom pleca, ca şi cum de cîţiva ani ne deprinseserăm să călătorim numai împreună ; aranjaţi după cum s-a putut, într-o căruţă, amabilitatea ei naturală făcu să-mi pară foarte scurt drumul pînă la Frascati. Dragostea n-a intrat în joc, dar se manifesta o prietenie frăţească, plină de compasiune şi de uitare. Notaţi că vă vorbesc despre discuţii şi maniere ; cît despre ceea ce mocnea dedesubt, n-aş putea să garantez, şi cîteodată m-am surprins înfuriindu-mă din cauza naivităţii cu care acceptasem compromisul acela tacit şi indiferent. Pisana părea fericită de-a fi, nu voi spune iubită, dar tolerată de mine ; se arăta atît de ingenuă, atît de ascultătoare şi atît de iubitoare, mai mult decît o fiică faţă de mama ei. Cred că era o manieră tacită de a-şi cere iertarea ; dar n-o obţinuse ? Din păcate am avut întotdeauna faţă de ea o uşurinţă condamnabilă de a ierta şi uita vinovăţii cu desăvîrşire de neiertat ! Totuşi n-am părăsit de loc ţinuta mea plină de demnitate : şi la Spoleto, la Nepi, la Acquapendenta, la Perugia şi în toate ţinuturile unde Championnet a condus armata pentru a aduna trupele risipite şi a le grupa mai bine în vederea unui nou atac, noi duceam o viaţă ca doi fraţi de arme, bucurîndu-se de tinereţea lor şi alunecînd — cum se spune — din zi în zi mai adînc în necruţătoarea realitate.

Între timp, regele Ferdinand al Neapolelui şi Mack [1], generalul său, intrau triumfători în Roma. Francezii se retrăseseră din prudenţă şi distinsul general considera că acest fapt se datora foarte complicatelor lui planuri strategice. Republica Romană se răsturnase ca un castel din cărţi de joc : se stabilea, sub conducerea regelui, un guvern provizoriu. Dar între timp, baronul Mack nu stătea cu mîinile în sîn şi-şi complica tot mai mult planurile-i

[1] Ferdinand al IV-lea încredinţase comanda armatei napolitane generalului austriac Mack.

proprii pentru a-l alunga pe Championnet din statul Roman şi poate din întreaga Italie. Generalul napoletan Naselli debarcase la Livorno, iar Ruggiero din Damas la Orbetello ; după ce repartizară armata în cinci corpuri, înaintară pe cele două maluri ale Tibrului. Dar Championnet, fără multe complicaţii, lovi, înfrînse, puse pe fugă din spate, în faţă, la dreapta, la stînga. Mack încurcat în propriile sale iţe, se văzu constrîns să fugă. Regele său îl urmă pe drumul Casertei şi Neapolelui ; şi după şaptesprezece zile de catalepsie, Republica Romană renăştea la viaţa ei mizeră. Championnet încolţea victorios graniţele Regatului Neapole : Rusca cu cisalpinii lui, Carafa cu legiunea Partenopea se încăierau în primele rînduri. Revoluţia gemea ameninţătoare la porţile Neapolelui.

CAPITOLUL XVII

Epopeea napolitană a anului 1799. Republica Partenopee şi expediţia din Puglia. Francezii părăsesc Regatul Italiei. Ruffo îl invadează cu tîlhari, cu turci, cu ruşi, cu englezi. Îl regăsesc pe tata, pentru ca să-l văd murind; cad prizonier lui Mammon. Sînt însă eliberat de Pisana, şi în timp ce sîngele cel mai nobil şi generos al Italiei se scurge pe eşafod, noi doi, împreună cu Lucilio, fugim la Genova, ultimul bastion al libertăţii ce se clătina.

Ostaşii Neapolelui, care, deşi înarmaţi pe cîmpul de luptă, se împrăştiaseră în faţa unei mîini de francezi din cauza ignoranţei, atît de complicată, a baronului Mack; ostaşii aceia, părăsiţi de rege, de regină şi de *Sir* Acton, ruina regatului vîndut de viceregele Pignatelli [1] printr-un armistiţiu josnic şi grăbit, ostaşii aflaţi fără arme şi fără ordine, într-un oraş mare şi deschis pe toate laturile, s-au apărat timp de două zile împotriva asalturilor mereu crescînde ale învingătorilor. Se retrăseseră în viziunile lor, învinşi dar nu descurajaţi. Championnet, intrînd triumfător în Napoli la 22 ianuarie 1799, simţi pămîntul vulcanic răsunîndu-i sub picioare. Se născu o nouă Republică Partenopee: faimoasă prin deosebita onestitate, tărie şi înţelepciune a conducătorilor, demnă de compătimit datorită anarhiei, pasiunilor crude şi perverse ce-o sfîşiară, şi tragic măreaţă prin dramaticul ei sfîrşit.

Noul guvern încă nu se stabilise aşa cum trebuia, cînd cardinalul Ruffo [2] debarca din Sicilia în Calabria cu trupele

[1] Viceregе al Regatului Napoli. În momentul fugii lui Ferdinand al IV-lea, deşi dispunea de forţe mai mari decît ale francezilor, îi oferi lui Championnet, de comun acord cu Mack, condiţii de armistiţiu extrem de avantajoase pentru francezi. (n. tr.)

[2] Cardinalul Ruffo a constituit o armată din dezertori şi evadaţi din închisoare, în fruntea căreia porni în marş asupra Regatului Napoli. (n. tr.)

sale, punînd în mare pericol autoritatea republicană din partea aceea extremă a Italiei. Unele ţinuturi îl întîmpinau ca pe un eliberator, altele îl alungau ca pe un asasin, şi fie că aveau norocul să se apere, fie că erau capturate, incendiate, distruse. Cete de tîlhari conduse de Mammon, de Sciarpa, de Fra Diavolo [1] secundau mişcările cardinalului. Şapte emigranţi corsicani, dîndu-l pe unul dintre ai lor drept principe moştenitor, au reuşit să devină faimoşi într-o bună parte din regiunea Abruzzi ; dar francezii se opuneau cu vitejie, spînzurîndu-i pe capii mişcării şi dînd exemplu solemn de dreptate. Nu mai era vorba de un război între oameni, ci de o sfîşiere între fiare. La Napoli se aştepta să se întărească guvernul, să se inspire poporului sentimente republicane, să fie determinat a învăţa o evanghelie democratică tradusă în dialect local de un capucin, să i se dea a înţelege că Sfîntul Gennaro devenise democrat. Dar din depărtare se auzea zăngănitul armelor ruseşti ale lui Suvorov [2] şi ale austriecilor lui Kray [3] vizînd direct Italia ; flota lui Nelson, învingătoare la Aboukir, şi flotele ruseşti şi turceşti, stăpîne ale insulelor Ionice, circulau prin Marea Adriatică şi Mediterană. Bonaparte, răsfăţatul victoriei, se distra vorbindu-le ca un profet beduinilor şi mamelucilor ; norocul părăsise steagurile franceze şi numai vitejia lui le mai apăra încă pe pămînturile străine, pe unde le împlîntase după victorii. După cîteva luni, s-au adeverit cele de care se temea mai mult. Macdonald, urmaşul lui Championnet, a fost chemat în Italia de sus, împotriva austriecilor şi ruşilor care o invadaseră ; după ce-a lăsat cîteva garnizoane mici în Castelul Sant'Elmo, la Capua şi la Gaeta, Macdonald a

---

[1] Locotenenţi ai cardinalului Ruffo, vestiţi pentru cruzimea şi bestialităţile lor. Fra Diavolo era departe de a fi tîlharul generos, idealizat de Scribe.

[2] Generalul Suvorov a descins în 1799 în Italia, şi s-a unit cu austriecii conduşi de generalul Melas. A înfrînt Republica Cisalpină şi ameninţa să invadeze Franţa. Dar Bonaparte părăsise Egiptul şi, reîntorcîndu-se în Italia, a obţinut victoria de la Marengo (iunie 1800) şi a reconstituit Cisalpina căreia i-a adăugat teritoriul Novarei. (n. tr.)

[3] *Paul de Kray* (1735—1804), general austriac ; în 1799 asediază Mantova şi devine unul dintre principalii făuritori ai victoriei confederaţilor de la Novi. (n. tr.)

trebuit să-şi facă drum cu arma în mînă, într-atît de îndrăzneaţă, devenise acum rebeliunea şi la graniţele statului Roman.

Intîmplător, eu mă întîlnisem de mai multe ori cu Lucilio, cu Amilcare şi cu Giulio del Ponte, în timpul războiului acestuia dezordonat ; dar de fiecare dată numai pentru cîteva clipe, întrucît coloanele noastre erau foarte active în încăierările acelea, mai cu seamă prin codri şi munţi, intervenind fără cruţare, cînd la dreapta, cînd la stînga, cînd pe coasta Adriaticii, cînd pe cea a Mediteranei. Pe Pisana o instalasem la principesa di Santacroce : sora unui principe roman, mort cu cîteva luni în urmă la Aversa, în timp ce apăra republica împotriva invaziei lui Mack. Era un loc liniştit pentru ea ; Carafa mă trata cu multă bunătate şi făcuse din mine confidentul său principal. Nu mai aveam altă dorinţă, altă pasiune, decît să văd triumfînd cauza libertăţii căreia mă consacrasem cu trup şi suflet. Plecarea francezilor a fost pentru republicanii din Napoli o lovitură teribilă. Aceştia din urmă se străduiseră destul, dar nu cît ar fi fost necesar pentru a înlocui lipsa unui ajutor atît de eficace. Lucilio, Amilcare şi del Ponte nu voiau în ruptul capului să plece ; cerură să fie admişi în legiunea de voluntari, chiar atunci în organizare, sub comanda lui Schipani [1] ; bietul Giulio, după atîtea marşuri, atîtea războaie, atîtea chinuri, îţi inspira într-adevăr milă. Participase în sute de încăierări, în zeci de bătălii, cerînd îndurarea unui glonţ ce nu i-a fost însă hărăzit niciodată. Forţele îi slăbeau zi de zi şi se cutremura la ideea că va muri pe salteaùa de paie, viermănoasă, a spitalelor militare de atunci. Cei doi prieteni îl consolau, dar cu ce curaj ! Entuziasmul lui Amilcare se preschimbase într-o furie înverşunată şi credinţa lui Lucilio într-o resemnare stoică. Dacă din astfel de sentimente pot porni cuvinte de mîngîiere, atunci orice disperat ar putea da lecţii de răbdare şi de cumpătare, înainte de a se spînzura.

In timpul acela, coloana lui Ettore Carafa a fost trimisă în Puglia ca să înfrîneze rebeliunea mereu mai extinsă în

---

[1] *Giuseppe Schipani,* locotenent în armata napolitană şi apoi general al Republicii Partenopea, a luptat împotriva cardinalului Ruffo ; luat prizonier în apropiere de Şorento, a murit pe eşafod. (n. tr.)

provincia aceea. Am plecat şi eu, după ce mi-am sărutat prietenii şi pe Pisana, poate pentru ultima oară. De prezenţa ei la Napoli ştia numai Lucilio ; Giulio bănuia, dar nu îndrăznea să spună o vorbă ; Amilcare era preocupat de cu totul altceva. El nu-i vedea decît pe Ruffo, Sciarpa, Mammon şi nu-i avea în minte decît pe ei, dorind să-i strîngă de gît, cel puţin în gînd. Cît despre Pisana, acela a fost primul sărut pe care mi l-a dat, după întîlnirea din Velletri ; voia să se păstreze rece şi distantă, dar cînd buzele noastre s-au atins, nici unul, nici celălalt nu ne-am putut înfrîna impulsul inimii ; eu m-am redresat tremurînd din cap pînă-n picioare, iar ea cu faţa şiroaie de lacrimi.

— Ne vom întîlni ! îmi strigă de la distanţă, cu o privire plină de încredere.

I-am răspuns cu un gest de resemnare şi m-am îndepărtat. Principesa di Santacroce, trimiţîndu-mi după cîteva zile nişte scrisori sosite la Napoli pentru mine, îmi scrise cu accente de disperare că, o dată cu plecarea mea, o azvîrlisem pe Pisana în ghearele morţii. Îşi sfîşia cu furie pieptul şi obrajii, strigînd că fără iertarea mea nu mai putea suporta să trăiască. Buna principesă nu lăsa să se întrevadă că ştie la ce iertare făcea aluzie biata fată, aşa că o înconjura cu atenţii delicate, ocrotind-o cu milă şi înţelegere ; dar eu n-am vrut să mă arăt mai puţin generos, şi i-am scris direct Pisanei cerîndu-i iertare pentru atitudinea mea rece şi orgolioasă, avută faţă de ea în ultimele luni ; i-am scris că ştiam foarte bine în ce măsură afecţiunea aceea fraternă echivala cu o insultă, şi că tocmai din acest motiv, considerîndu-mă vinovat, înţelegeam să remediez situaţia oferindu-i toată dragostea mea, mai afectuoasă, mai năvalnică şi mai devotată ca oricînd. Speram ca astfel să-i redau liniştea sufletească, fie şi cu preţul mîndriei mele ; mai mult, ignorînd tot ce-mi scrisese principesa, dădeam mărturisirilor mele culoarea unei reale spontaneităţi. Am aflat mai tîrziu că gestul meu generos îi adusese Pisanei foarte mare mîngîiere, şi că se lăuda într-una cu mine faţă de protectoarea ei, declarîndu-mă cel mai mărinimos şi mai bun bărbat din lume. Dacă principesa nu mi-ar fi povestit

toate aceste lucruri frumoase decît pentru a contribui la deplina noastră împăcare, tot i-aş mai fi şi azi recunoscător, ca pentru o mare binefacere. Excesul de orgoliu al bărbaţilor dăunează femeilor; şi cînd ai de-a face cu ele trebuie ca înseşi virtuţile tale să-şi însuşească delicateţea rafinată a firii lor. Poţi fi chiar prea bun, fără a fi bănuit de josnicie sau de teamă.

Între timp, ajunsesem în Puglia destul de mulţumit de mine şi de ale mele. Din Veneţia primeam ştiri foarte bune; Aglaura era însărcinată, bătrînul Apostulos se întorsese cu bine, tatăl meu era în drum spre ţară; în legătură cu problemele tatei care mă preocupa mai mult decît orice, mă lăsau să întrevăd lucruri mari, speranţe măreţe. De cîtva timp făceam tot felul de presupuneri în gînd; dar numai din cîteva cuvinte rostite pe jumătate de Lucilio, m-am mai putut lumina întrucîtva. Constituiţi cu toţii în republică, de la Milano la Napoli, se părea că unii ar fi voit sau ar fi avut intenţia să se descotorosească de francezi şi să acţioneze pe cont propriu. Pentru aceasta se urmărea să se îndemne Poarta Otomană a se alia cu Rusia, ca să atace apoi Franţa, în Mediterana; aceste puteri fiind atît de îndepărtate nu exista teama de o supremaţie directă; ba chiar intenţionau să le opună influenţei guvernelor mai apropiate şi favorabile dominării stabile. De aceea am început să bănuiesc că tata îşi adusese pesemne aportul în alianţa turco-rusă, ce stîrnise uimirea întregii lumi prin graba şi monstruozitatea sa. Ce-i drept însă, eu nu-mi dădeam seama ce profit se urmărea să se obţină din această alianţă, tocmai acum cînd francezii păreau mai curînd dispuşi să se retragă decît să facă pe stăpînii. După judecata mea superficială, mi se părea că independenţa noastră sprijinită de turci şi ruşi ar fi dat cea mai bună dovadă a propriei sale şubrezenii. Dar pe vremea aceea, unii oameni îşi împingeau iluziile dincolo de orice limită şi lucrul acesta se va înţelege mai bine din relatarea morţii foarte nenorocite a generalului Lahoz în apropierea Anconei. Între timp, să ne oprim în Puglia şi să observăm vasele turco-ruse care,

după cucerirea porturilor Zante şi Corfu [1], se îndreptară spre ţărmurile tumultuoase ale Pugliei.

Ettore Carafa nu era omul jumătăţilor de măsură. Ajuns în faţa feudei sale din Andria, ai cărei locuitori erau de partea lui Ruffo, le adresă cuvinte frumoase de cumpătare şi pace. Nefiind ascultat, îşi scoase sabia şi comandă asaltul ; or un asalt al lui Carafa însemna o victorie. Invulnerabil ca Ahile, el se afla mereu în fruntea legiunii ; soldat viteaz în lupta cu spada, cu moscheta, cu tunul, se integra în deprinderile soldatului, dar îşi relua la nevoie manierele de căpitan, fără să bată la ochi printr-o atitudine trufaşă. În ultimul timp, duritatea sa războinică se contopise cu o umbră de mîhnire : subalternii îl iubeau mai mult ca oricînd, eu îl admiram şi-l compătimeam. Dar el făcea parte dintre oamenii care-şi găsesc în propriul crez politic mîngîiere şi scut împotriva oricărei nenorociri ; temperamente de foc şi oţel, ce-l confundă pe Dumnezeu cu patria şi patria cu Dumnezeu, nu ştiu să se gîndească la ei înşişi cînd binele public şi apărarea libertăţii încing eroilor spada. Avea în măreţia lui ceva barbar ; nu admitea, de exemplu, să onoreze vitejia duşmanilor, iertîndu-i şi cruţîndu-i ; îi judeca pe alţii după sine şi-i străpungea cu spada pe cei învinşi în cazurile cînd şi el ar fi preferat să fie ucis decît să i se păstreze viaţa ca ornament al triumfului inamicilor. Această antică splendoare de virtute feroce şi numele său autoritar şi faimos în acele ţinuturi făcură în scurt timp să i se supună întreaga provincie. Avea autoritate dictatorială ; şi dacă guvernul din Napoli ar mai fi avut alţi cinci condotieri asemănători lui, nici Ruffo, nici Mammon n-ar fi distrus la Marigliano, în poarta oraşului, ultimele rămăşiţe ale republicanilor partenopei. În schimb guvernul deveni gelos, prosteşte, pe Carafa. Era chiar indicată vremea aceea pentru gelozii ! Ca şi cum Roma s-ar fi temut de dictatura lui Fabius, cînd acesta rămăsese singur s-o

[1] Insula Corfu şi alte insule din Marea Egee, aparţinînd odinioară Republicii Veneţiene, fuseseră cedate Franţei prin tratatul de la Campoformio. Generalul Chabot, după ce le apărase în faţa asalturilor repetate ale forţelor turco-ruse, fu nevoit să le cedeze ruşilor la 6 martie 1799. (n. tr.)

apere împotriva cartaginezului victorios! I s-a spus lui Carafa că Puglia era pacificată, că activitatea sa trebuia folosită în alte părţi, că în Abruzzo, unde-l trimiteau, ar fi avut posibilitatea să presteze servicii foarte importante. Ettore avea naivitatea şi docilitatea unui adevărat republican; nu a intuit că nu era lucru curat în cuvintele acestea măgulitoare şi se îndreptă spre Abruzzo. Dar, părîndu-i-se că în lipsa lui provincia n-ar mai fi rămas atît de credincioasă şi de sigură cît îşi închipuiau ei, ordonă, cu de la sine putere, ca eu şi Francesco Martelli [1], un alt ofiţer din legiune, să rămînem în Puglia în fruntea unei mici armate ce putea ţine piept eventualelor răzvrătiri locale. Carafa se baza mult pe mine; cu lacrimi de recunoştinţă şi mîndrie menţionez încrederea pe care mi-o acorda un om atît de însemnat. Dea Domnul ca sufletul lui generos şi binecuvîntat să se fi bucurat pe lumea cealaltă de răsplata pe care aici pe pămînt n-a primit-o, deşi o meritase din plin!

Martelli era un tînăr napolitan care-şi părăsise soţia, copiii şi afacerile pentru a mînui spada în apărarea libertăţii. Amîndoi proveniţi din magistratură, amîndoi cu o fire blîndă dar hotărîtă, ne-am legat printr-o prietenie trainică, începută încă de la manevrele din Velletri. El fusese unul dintre camarazii care pariase contra mea cînd a fost cu vizita la mînăstire; aşa încît, cum rămăşagul acela constase într-o masă şi un bal pentru toţi ofiţerii legiunii, şi cum nimeni nu se gîndise atunci să-l plătească, lui i se năzări că trebuie să achite datoria în Puglia, într-un moment cînd ne gîndeam la cu totul altceva decît la mese şi baluri. Întorcîndu-mă cu cei cincizeci de oameni ai noştri de la urmărirea unor tîlhari, care sub culorile regaliştilor veniseră să jefuiască o stînă puţin mai îndepărtată, am găsit într-o seară castelul Andria luminat, şi marele salon aranjat ca pentru bal, populat din belşug cu ţărăncuţe şi fete tinere de prin satele vecine, care, luîndu-şi o seară liberă, voiseră să uite cu totul că noi eram nişte republicani nelegiuiţi. Martelli,

[1] Francesco Martelli este un personaj real. A murit la apărarea turnului Vigliena, una dintre fortăreţele cele mai bine întărite ale regiunii Puglia. Ceea ce nu corespunde adevărului istoric este faptul că ar fi făcut parte din legiunea lui Carafa. (n. tr.)

cu un gest princiar, îmi arătă atmosfera aceea sărbătorească, spunînd :

— Iată-ţi plătită datoria din Velletri ; curînd se va servi şi masa !... Nu se ştie ce se poate întîmpla ; mîine am putea fi morţi, aşa că am vrut să rezolv totul.

Morţi sau nu a doua zi, ştiu că în seara aceea s-a dansat îndelung, încît de multe ori mi-am amintit de simpaticul meu Friuli şi de faimoasele serbări din San Paolo, din Cordovado, din Rivignano unde se dansează şi se tot dansează pînă îţi pierzi simţirea şi pantofii. De altfel, şi napolitanii şi pugliezii îşi au dansurile lor ; chiar de sîntem luaţi din creştetul şi pînă în tălpile acestei biete Italii, nu sîntem atît de diferiţi unii de alţii cum ar voi unii să ne facă să credem. Dimpotrivă, există asemănări atît de ciudate între noi italienii cum nu se mai întîlnesc la nici o altă naţiune. De exemplu, un ţăran din Friuli este la fel de avar şi de încăpăţînat ca un negustor genovez, şi un gondolier venețian are aceeaşi eleganţă în vorbă ca un filfizon florentin, iar un samsar veronez se aseamănă la fel de mult cu un baron din Napoli în ce priveşte lăudăroşenia, pe cît aduce un poliţist modenez cu un preot roman, la şiretenie. Ofiţerii piemontezi şi literaţii din Milano au acelaşi aer de superioritate, acelaşi aer autoritar, de stăpîni ; sacagiii din Caserta şi doctorii bolognezi se întrec în elocvenţă, tîlharii calabrezi şi bersalierii din Aosta în curaj, cerşetorii napolitani şi pescarii din Chioggia în răbdare şi superstiţii. Apoi, femeile oh, femeile, se aseamănă toate de la Alpi la Lilibeo ! Toate sînt croite pe adevăratul tipar al femeii femeie, nu al femeii automat, al femeii matematiciene, al femeii bărbat cum se spune în Franţa, în Anglia, în Germania. Orice-ar spune domnii străini, unde vin poeţii lor să caute, să cerşească un strop de dragoste ?... Aici la noi, vin chiar la noi, pentru că numai în Italia trăiesc femei capabile să-i inspire şi să-i menţină. Şi dacă iau în rîs bordelele noastre, şi noi le răspundem lor... Nu, nu le răspundem nimic ; pentru că marile prostituţii nu le scuză pe cele mici.

Sarcina încredinţată mie şi lui Martelli nu era dintre cele mai uşoare. Aveam destul de furcă cu populaţii ignorante şi sălbatice ; cu baroni duri şi bombănitori, mai

răi ca robespierii dacă erau republicani, şi înarmaţi cu cea mai blestemată ipocrizie dacă erau partizanii lui Ruffo ; cu preoţi inculţi şi naivi, amintindu-mi, cu cîteva adaosuri mai rele, de capelanul din Fratta ; cu duşmani vicleni şi de loc mofturoşi în alegerea mijloacelor de distrugere. Totuşi, autoritatea lui Carafa în numele căruia se comanda şi exemplul de la Trani, oraş jefuit şi incendiat din cauza îndîrjitei lui rebeliuni, făceau ca oamenii să ia aminte, şi guvernul republicii era tolerat în mod tacit, pe toată coasta Adriaticei. În oraşele mai puţin sălbatice şi unde se împrăştiase ceva cultură în pătura mijlocie, se făcea simţită frica faţă de bandele cardinalului şi, mai mult chiar decît violenţele francezilor, masacrele din Gravina şi din Altamura, comandate de Ruffo, îi făceau pe oameni să fie bănuitori. În zilele acelea m-am putut convinge de straniul fenomen moral care, în Regatul Neapolelui, concentrează o civilizaţie maximă şi o educaţie foarte aleasă într-un număr cît mai redus de oameni, adică în nobili şi în cei din familiile distinse, lăsînd în schimb plebea să putrezească în abjecţia ignoranţei şi a superstiţiilor. O urmare a conducerii absolute, geloase şi aproape despotice, după modelul celei orientale, care ţine departe de sine minţile mai luminate, împingîndu-le nebuneşte spre cele mai bizare teorii, şi apoi, la nevoie, se vede silită să se sprijine pe zelul fanatic al unui vulg viciat. Canonici liberali ca monseniorul Sant' Andrea şi patricieni filozofi ca Frumier erau cu sutele în orăşelele regiunii Puglia, şi partidul republican se compunea în cea mai mare parte din asemenea oameni. Dar pe atunci era necesar a se trece repede la acţiune şi în aceasta tîlharii îi depăşeau pe învăţaţi.

Într-o zi soseşte vestea că flotele aliate ale Rusiei şi Turciei se apropie de Puglia. Nu aveam indicaţii precise cum să procedăm în asemenea caz, dar Carafa ne prevenise să nu ne speriem, pentru că debarcarea se putea face cu puţine ajutoare. Într-adevăr, în loc să ne înfricoşăm, am alergat la Bisceglie unde păreau să se adune navele împrăştiate, şi acolo, folosindu-ne de marea însufleţire a locuitorilor şi de cîteva tunuri găsite în castel, ne-am gîndit să înarmăm ţărmul cît se poate mai bine. Împrăştiaserăm zvonul că flotele acelea erau pline de

mercenari şi de sarazini gata să se năpustească asupra regatului ca să-l prefacă tot în pîrjol şi ruine. Dat fiind că ura împotriva turcilor este tradiţională în regiunile acelea, lumea se apăra cu îndîrjire. Aşadar, totul era orînduit pentru a se respinge vitejeşte un prim atac la Bisceglie, cînd sosi în goana mare un mesager din Molfetta, la şapte mile depărtare, aducînd vestea unei debarcări ce se încerca acolo, şi a strădaniei extraordinare a populaţiei de a o împiedica. Văzînd că la Bisceglie situaţia părea bine orînduită, am considerat, împreună cu Martelli, oportun să ne îndreptăm acolo unde nu se luase nici o măsură împotriva duşmanului. Nu nădăjduiam să ne putem apăra mult timp, dar preferam să ne pierdem viaţa decît convingerea că am făcut tot ceea ce se putea pentru salvarea republicii. Am lăsat o bună parte din oamenii noştri la Bisceglie, iar noi, după ce-am pus şeaua pe toţi caii ce i-am putut găsi, am pornit-o la drum în fuga mare. Nu ştiu ce aveam în ziua aceea, dar simţeam că-mi slăbeşte şi voinţa şi puterea ; poate că era certitudinea cauzei noastre pierdute şi a faptului că acum nu mai luptam pentru altceva decît pentru onoare. Presimţirilor nu trebuie să le dai crezare prea uşor ; Martelli, mai disperat dar mai tare decît mine, mă încuraja spunîndu-mi să nu deznădăjduiesc, să nu abandonez atitudinea fermă, care mă ajutase pînă atunci mai bine decît întreaga armată şi să apăr onorabil împrejurimile regiunii Puglia. Îi răspundeam să fie liniştit, că aveam să lupt pînă la capăt, dar că o oboseală de neînvins mă copleşea în adîncul sufletului, fără voia mea. La circa o milă depărtare de Molfetta, am început să vedem fum şi să auzim explozia archebuzelor. Se vedeau şi pe mare cîteva vase care încercau să se apropie de port, dar valurile mari le împiedicau. Cînd am intrat în localitate, am găsit o debandadă nemaipomenită. Turci şi albanezi, debarcaţi cu ajutorul cîtorva şalupe, începuseră să jefuiască şi să masacreze cu atîta cruzime încît părea că s-a întors vremea lui Baiazid.

Am blestemat cu furie cruzimea acelora ce dădeau pradă acestor monştri o parte atît de frumoasă a Italiei şi m-am avîntat, alături de Martelli şi de ceilalţi camarazi, într-o răzbunare cumplită. Pe cîţi i-am întîlnit, pe toţi

i-am străpuns cu săbiile noastre, i-am strivit sub copitele cailor, sau i-am lăsat să fie făcuţi bucăţi de mulţimea disperată al cărei număr se îngroşa mereu în spatele nostru. În piaţă, unde se retrăsese cea mai mare parte a populaţiei, măcelul a fost mai de durată şi mai crunt. A fost singura dată cînd m-am bucurat sălbatic la vederea sîngelui semenilor mei, şi a corpurilor însîngerate, muribunde, îngrămădindu-se şi rănindu-se unul pe celălalt în convulsiile agoniei. Mulţimea urla frenetică şi se sătura din plin de sînge ; unii mai îndrăzneţi puseseră stăpînire pe lănci ; orice scăpare era imposibilă ; ultimul dintre nenorociţii de agresori se străpunsese singur în baioneta mea ; şi imediat sute de mîini furioase îşi disputară trofeul odios. Molfetta era salvată. Nepoţii lui Soliman învăţaseră pe socoteala lor că nu se poate merge fără pagubă în sensul contrar istoriei, şi că Mahomed al II-lea (cer scuze pentru cronologie) e tot atît de îndepărtat pentru ei cît e Traian pentru noi. Între timp, străzile şi piaţa erau inundate de lumea ce alerga la biserică pentru a mulţumi de victorie Sfintei Fecioare. Alături de Preafericita Fecioară Protectoare, numele căpitanilor Altoviti şi Martelli erau slăvite la cer de mii de glasuri. Lăsasem ordin la Bisceglie să ni se comunice de urgenţă orice noutate şi cum nu vedeam pe nimeni, iar pe de altă parte vrînd să acordăm un repaos oamenilor noştri, care aveau nevoie de odihnă mai mult decît de orice, ne-am retras într-o cîrciumă ca să ne odihnim pînă în zori. Ba chiar ne temeam că, liniştindu-se marea, noi debarcări de ruşi şi turci vor veni să răzbune lăncile pierdute ; e adevărat că sufla cu furie vîntul sirocco şi că din acest punct de vedere precauţiile erau mai mult decît de prisos. Cu toate acestea, ai noştri au primit cu mare bucurie propunerea acestui foarte scurt armistiţiu şi înveselindu-se cu marinarii şi cu femeile din localitate, şterseră imediat din memoria lor chinurile şi peripeţiile zilei. Martelli ieşise pe dig împreună cu cîteva persoane de vază din localitate, ca să observe timpul şi să dispună sentinelele ; singur, melancolic, stăteam la intrarea în cîrciumă, cu coatele rezemate pe masă şi cu ochii cînd fixaţi asupra candelei unei Madone de Loreto, agăţată pe zidul din faţă, cînd rătăcind la tarantelele improvizate în curte de soldaţii noştri, pe sub frunzişul unei bolţi

de viță de vie. Vesela viață meridională își relua petrecerile sale obișnuite ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat numai la cîțiva pași, în piața aceea unde sîngele mai curgea încă și douăzeci sau treizeci de cadavre își așteptau mormintele. Gîndurile mele nu erau nici prea însuflețite, nici prea vesele, în ciuda triumfului aceluia efemer ; blestemam în sinea mea instinctul pervers ce ne face să trăim în temerile de mîine mai mult decît în mulțumirile de azi și invidiam nepăsarea acelora ce dansau și petreceau fără să se gîndească de loc la ceea ce se întîmplase și la ceea ce s-ar fi putut întîmpla.

Așadar, treceam de la un gînd melancolic la altul, cînd un bătrîn preot, adus de spate și cam zdrențăros, se apropie de mine cu timiditate, întrebîndu-mă dacă nu cumva eram căpitanul Altoviti. I-am răspuns puțin cam aspru că da, deoarece o oarecare experiență mă determina să nu fiu prea apropiat față de clerul napolitan, și în vremurile acelea haina preoțească nu era pentru republicani o bună recomandare. Bătrînul nu se lăsa impresionat de cuvintele mele dure și apropiindu-se mai mult de mine îmi spuse că are să-mi comunice lucruri foarte importante și că o persoană legată de mine cu lanțurile sacre ale rudeniei dorea să mă vadă înainte de a muri. Am sărit în picioare pentru că mintea mea zbură imediat la vreo nouă ciudățenie a Pisanei și eram atît de înclinat să văd oriunde nenorociri, încît mi le imaginam pe cele mai funeste și mai ireparabile. Mă temeam că știindu-mă singur în regiunea Pugliei i s-ar fi năzărit să vină după mine și că prinsă în învălmășeala masacrului aceluia din Molfetta ar fi rămas victimă acolo. L-am apucat pe preot de braț și l-am tras afară din cîrciumă avertizîndu-l totodată că dacă voise să-și bată joc de mine nu eram eu omul dispus s-o suport. Cînd am ajuns în bezna unei străzi singuratice, mi se adresă :

— Domnule căpitan, îmi șopti la ureche cu glas smerit, tatăl dumneavoastră...

Nu l-am lăsat să continue.

— Tata ! am exclamat. Ce știi dumneata de tata ?...

— L-am salvat astăzi din mijlocul furioșilor acelora ce ne-au luat cu asalt, replică preotul. Un bătrîn mărunțel și jigărit care la auzul aclamațiilor ce repetau numele

domnului căpitan, a început să se zbată pe patul unde-l așezasem, ne-a întrebat de dumneavoastră, și spune și jură că este tatăl dumneavoastră și că nu va muri mulțumit dacă nu va reuși să vă vadă mai înainte.

— Tata ! continuam să mă bîlbîi aproape ieșindu-mi din fire ; alergam mai iute decît reușeau să se țină de mine picioarele bătrînului abate.

Puteți să vă închipuiți dacă mai reușeam în momentul acela să-mi pun ordine în gîndurile ce-mi treceau prin minte !

După cîteva minute de alergătură în goana mare, am ajuns la o poartă situată între două coloane, ce părea să fie a unei mînăstiri ; și bătrînul preot, după ce o deschise și apucă un mic felinar care ardea în vestibul, mă conduse pînă la o ușă de unde răzbea un vaiet ca de muribund. Am intrat, zguduit de uluire și durere, și am căzut cu un țipăt pe patul unde tata, cu o rană mortală la gît, se lupta încăpățînat cu moartea.

— Tată ! tată ! murmuram.

Nu aveam nici suflu, nici minte ca să pot rosti alte vorbe. Lovitura aceea era atît de neprevăzută, atît de teribilă încît îmi tăia cu desăvîrșire ultimul dram de curaj ce-mi mai rămăsese.

El încercă atunci să se ridice sprijinindu-se în coate și reuși într-adevăr să dibuie cu mîna nu știu ce în jurul centurii. Cu ajutorul preotului, scose de sub pantalonii albanezi o pungă mare de piele, spunîndu-mi cu multă trudă că era tot ce putea să-mi dea din averea sa și că pentru rest să-i cer cont Marelui Vizir... Era pe punctul de a adăuga un nume, cînd un val puternic de sînge îi ieși din gît și apoi căzu pe perne respirînd din greu.

— Of, pentru Dumnezeu, tată ! îi spuneam. Gîndește-te la viață ! Nu dori să mori !... Să mă părăsești tocmai acum, cînd toți m-au părăsit !...

— Carlo, răspunse tata, cu un glas slab, deși clar, deoarece ultimul val de sînge părea să-l fi ușurat mult. Carlo, nimeni nu-i părăsit pe pămînt, cît timp mai trăiesc alți oameni pe care tu nu trebuie să-i părăsești. Îți pierzi tatăl dar mai ai o soră, încă necunoscută ție...

— Ba nu, tată, o cunosc de cîtva timp și țin la ea. Aglaura !...

— Ah, o cunoşti şi ţii la ea ? Aşa-i mai bine ! Mor mai mulţumit decît mi-aş fi închipuit... Ascultă, fiule, vreau să-ţi las o ultimă amintire, preţioasă cît o moştenire... Niciodată, niciodată, oricît s-ar schimba oamenii şi timpurile, să nu-ţi întemeiezi speranţa unei cauze nobile, generoase şi nepieritoare pe interesul şi pe avariţia altuia. Vezi, eu mi-am risipit averea, înţelepciunea, viaţa în această idee falsă, ineptă, trivială şi acum cînd am certitudinea că am greşit nu mai pot remedia nimic... Of,... turcii, turcii !... Dar să nu mă blestemi fiul meu, că mi-am pus speranţele în turci. Pentru noi toţi sînt la fel... Să mă crezi... Eu speram să-i folosesc pe turci în scopul de a-i alunga pe francezi, căci numai după asta am fi rămas noi... Ce prost eram !... Prost !... Azi, azi abia am văzut ce intenţii aveau turcii !...

Spunînd acestea părea să fie în prada unui delir violent ; zadarnic mă străduiam să-l liniştesc şi să-l susţin ca să-i alin durerile rănii ; continua să se agite şi să strige că e înconjurat de turci. Preotul îmi povesti cum căpătase tata rana aceea de iatagan la gît, tocmai cînd se opunea violenţelor comise de otomani asupra bieţilor locuitori, dar că localnicii, văzîndu-l cum zace pe caldarîm, l-ar fi sfîrtecat cu siguranţă dacă mila nu l-ar fi îndemnat pe bătrîn să-l ia de acolo, căci, de la o ferestruică din clopotniţă, fusese martorul întregii scene. Cu o privire i-am mulţumit bătrînului preot pentru atîta milă creştinească şi apoi l-am întrebat în şoaptă, dacă nu cumva se aflau în localitate medici sau chirurgi pentru a putea recurge la ajutorul vreunuia, pentru o ultimă încercare. Muribundul se agită la aceste cuvinte, făcînd semn cu capul că nu...

— Nu, nu, adăugă apoi scoţînd cu greu un fir de glas. Aminteşte-ţi de turci !... La ce ajută medicii ?... Aminteşte-ţi de Veneţia... şi dacă poţi s-o revezi mare, stăpînă pe ea însăşi şi stăpîna mării... înconjurată de o pădure de nave şi de o aureolă de glorie... Fiul meu, cerul să te binecuvînteze !...

Şi-şi dădu sufletul...

O asemenea moarte nu era dintre acelea în faţa cărora, uluit şi puţin laş, te pregăteşti să-ţi continui viaţa ; moartea lui era un exemplu ; o încurajare, o invitaţie. I-am închis cu respect ochii încă plini de viaţă, pentru că

spiritul său puternic şi laborios lăsa aproape o amprentă de mişcare asupra rămăşiţelor neînsufleţite. L-am sărutat pe frunte ; nu ştiu dacă m-am rugat, dar buzele mele murmurară cîteva cuvinte pe care nu le-am mai repetat niciodată după aceea. Aş fi rămas mult timp în tovărăşia celui ce s-a stins şi a ultimelor sale gînduri ce mişunau în capul meu, dacă însăşi imaginea lui nu m-ar fi rechemat la datoriile sublime al căror martir necunoscut, inconştient, uneori rătăcitor, dar, întotdeauna hotărît şi de neclintit, fusese el.

„Tată, am şoptit, tu mă vei înţelege dacă am să mă lipsesc de trista alinare de a te însoţi spre ultimul tău lăcaş, pentru a veghea la salvarea deznădăjduită a republicii noastre !...“

Păru că pe buzele sale se schiţează un surîs de încuviinţare. Am ieşit iute afară din cameră, cu inima sfîşiată. Cu mare greutate l-am făcut pe bătrînul preot să accepte cîteva duble pentru înmormîntare şi pentru a ajuta prin rugăciuni sufletul defunctului : apoi m-am întors la cîrciuma unde Martelli pregătise o mică trupă, gata de plecare ; păreau foarte neliniştiţi văzînd că nu mai apar. Zorii se jucau pe mare, împrăştiind cu mîinile lor diafane toate culorile curcubeului ; dar sirocco-ul din seara precedentă lăsase valurile cam agitate şi la orizont nu se mai vedea nici un catarg de corabie. Clopotul bisericii chema pescarii la prima liturghie, femeile flecăreau în poartă despre spaima prin care trecuseră ; şi cîţiva elevi marinari, înălţînd vela, cîntau refrenul unei barcarole. Nimic, absolut nimic pe pămînt, în cer, în viaţă, nu se acorda cu doliul unui fiu care abia închisese pe veci pleoapele tatălui său !...

— Unde-ai fost ?... mă întrebă Martelli aplecîndu-se pe coama calului.

Dintr-un salt, m-am aruncat pe calul meu şi dîndu-i pinteni în burtă, am pornit-o nebuneşte în galop, fără să-i mai răspund. O bună bucată de vreme ne-au urmărit urările locuitorilor, ieşiţi să salute plecarea noastră. Am galopat în felul acela mai bine de o milă, cînd un zgomot apropiat de tun ne opri brusc, silindu-ne să ascultăm.

Fiecare ţinea să-şi spună părerea ; în momentul acela, unul dintre ai noştri, ce venea înspre noi în mare grabă, fără arme şi fără pălărie, pe un cal istovit de atîta galop, puse capăt bănuielilor noastre. O barcă încărcată cu emisari intrase în portul Bisceglie. Locuitorii, văzînd că nu erau turci, ci ruşi conduşi de cavalerul Micheroux[1], general al regelui Ferdinand, şi că cereau să debarce numai ca să-i alunge din regat pe francezii rămaşi la Capua şi la Gaeta, începură să strige „Ura !" să arunce puştile şi să fluture batistele. O mie patrusute de ruşi debarcaseră, pentru ca să se îndrepte spre Foggia şi a-i surprinde pe oameni în timpul bîlciului, înspăimîntînd toată provincia dintr-o singură lovitură. Eu şi Martelli ne-am consultat dintr-o privire. Planul cel mai potrivit era să-i preîntîmpinăm pe ruşi la Foggia şi să punem oraşul în stare de apărare. Am luat-o la dreapta spre Ruvo şi Andria ; dar la intrarea în castelul din Andria am fost înconjuraţi de o mulţime înarmată şi agitată. Era o bandă de-a lui Ruffo, trimisă să se alăture ruşilor lui Micheroux. Dîndu-ne seama mult prea tîrziu că nimerisem într-un viespar am făcut tot posibilul să ieşim din încurcătură. Martelli cu alţi şaptesprezece reuşiră să fugă ; zece au rămas morţi pe loc ; opt, printre care şi eu, fiecare mai mult sau mai puţin rănit, am fost păstraţi ca ornament pentru furci în vreo zi festivă. Aşa suna codicele militar al lui Ruffo, la paragraful prizonierilor.

Trupa care m-a făcut prizonier era condusă de celebrul Mammon, omul cel mai urît şi mai bestial pe care l-am cunoscut vreodată ; purta o sumedenie de medalii mici la pălărie, asemenea bietului rege Ludovic al XI-lea. Tîrît în coada trupei, în picioarele goale, şi expus încontinuu la infamii, am rătăcit timp îndelungat prin aceeaşi Puglia pe unde domnisem cu cinci sau şase zile înainte aproape ca

---

[1] *Antonio Micheroux* (1736—1805), diplomat napolitan, a reprezentat curtea burbonică mai întîi la Veneţia şi apoi pe lîngă Cisalpina. După fuga regelui Ferdinand, a fost trimis în Corfu pentru a cere intervenţia trupelor ruso-turceşti, care, sprijinite de armata cardinalului Ruffo, au asediat prezidiul francez. (n. tr.)

un stăpîn. Vă mărturisesc că situația aceea îmi plăcea foarte puțin și cum lanțurile de la mîini și de la picioare mă împiedicau să fug, nu nutream nici o altă speranță decît aceea de a fi spînzurat cît mai repede. Și totuși, într-o seară, în timp ce ne apropiam de feuda din Andria, sediul trecutei mele măreții, un păstor se apropie de mine, vrînd parcă să mă insulte, la fel ca și ceilalți, și după ce-mi aruncă cele mai nerușinate infamii imaginate de fantezia napolitană, adăugă atît de încet încît abia l-am înțeles : „Curaj, stăpîne ! la castel e cineva care se gîndește la dumneata !" Mi s-a părut atunci că recunosc în el pe unul dintre cei mai credincioși arendași ai lui Carafa ; și apoi, ridicînd ochii spre castel, m-am mirat văzînd ferestrele luminate, deoarece cu cîteva zile în urmă îl lăsasem închis și pustiu, iar stăpînul său se mai afla încă în Abruzzi, ba chiar unii spuneau că fusese asediat în citadela din Pescara. Neavînd totuși altceva mai bun de făcut în seara aceea, am început să sper. Aproape de miezul nopții, unul dintre tîlhari veni să mă scoale de pe grămada de paie unde mă așezaseră, și arătînd gărzilor un ordin al căpitanului, îmi desfăcu cătușele de la mîini și de la picioare și-mi spuse să-l urmez de-a lungul drumului. Ajunși la o cocioabă, la o aruncătură de băț depărtare de Andria, mă încredință unui om cam scund și misterios, învăluit în manta, care-i răspunse foarte sec un „Bine !" și tîlharul se întoarse de unde venise iar eu am rămas cu noul stăpîn. Eram nehotărît dacă să rămîn sau s-o iau la sănătoasa, cînd o altă persoană, care la prima vedere părea o femeie, țîșni din spatele celui cu mantaua și se năpusti asupra mea cu cele mai calde îmbrățișări din lume. N-am recunoscut-o, dar am simțit-o pe Pisana. Dar străinul în manta, nemulțumit de această scenă, ne aminti că n-avem timp de pierdut. Am recunoscut și vocea acestuia și am murmurat, mai mult emoționat decît uimit :

— Lucilio !

— Tăcere ! răspunse el, ducîndu-se spre un loc întunecos din spatele casei, unde trei armăsari de rasă își mușcau zăbala. Ne-am suit în șa și cu toate că de două-

sprezece ore nu atinseserăm nici mîncare, nici băutură, totuşi nu mi-am dat seama cînd am parcurs opt leghe în două ore. Drumurile erau groaznice, noaptea mai întunecată ca oricînd, Pisana, strînsă cu calul său între ai noştri, atîrna cînd în dreapta, cînd în stînga, împiedicată să cadă doar de umerii noştri care o redresau pe rînd. Era pentru prima oară că se urca pe cal ; şi din cînd în cînd mai avea şi curaj să rîdă !...

— Spune-mi, măcar, prin ce vrăjitorie ai reuşit să obţii asta de la domnul Mammon ? o întrebă Lucilio care, după cîte părea, era la fel de iniţiat ca şi mine în misterul acela.

— Ei, drace ! răspunse Pisana vorbind după cum îi permitea saltul continuu al calului. El mi-a spus că sînt foarte frumoasă ; eu i-am promis tot ce mi-a cerut ; ba chiar i-am jurat pe toate medaliile pe care le poartă la pălărie. La orele două după miezul nopţii trebuia să vină la Andria pentru a-şi primi preţul generozităţii sale ! Ha ! Ha ! (Rîdea neruşinata de mărinimosul ei sperjur.)

— Ah, de asta ai dorit atît de mult să pleci înainte de ora două ! Acum înţeleg !

Atunci veni rîndul meu să cer lămuriri despre toate ; şi am aflat cum Pisana şi Lucilio, trimişi să mă ajungă din urmă cu importante scrisori de recomandare de la Carafa, întîlniseră cîţiva fugari din banda lui Martelli care le aduseseră la cunoştinţă capturarea mea. Auzind că Mammon trebuia să sosească a doua zi la Andria, sosiră înaintea lui, şi acolo Pisana reeditase în parte povestea Juditei, viclenie ce mă scăpase de năpastă. Nu ştiu cine a fost mai rău păcălit, Mammon sau Holofern. Spre ziuă, am ajuns la primele posturi de observaţie de pe cîmpul de luptă republican din Schipani, unde Giulio şi Amilcare s-au arătat surprinşi, şi totodată mulţumiţi, auzind de pericolele prin care trecusem şi pe care le învinsesem în mod fericit. Petrecerile, sărutările, veseliile, urările au fost nesfîrşite : dar în mijlocul tuturor acestora ne frămînta o adîncă mîhnire faţă de viitoarea şi inevitabila ruină a republicii : eu ascundeam un alt doliu în inimă, deşi diferit de al lor,

datorat morții tragice a tatii. Primul față de care mi-am deschis sufletul a fost Lucilio. El mă ascultă mai mult îndurerat decît surprins.

— Din păcate, spuse, trebuia să sfîrșească astfel! Și eu am comis astfel de greșeli!... Și eu deplîng acum atîta timp pierdut, atîtea valori, atîtea vieți irosite inutil!... Așteaptă să vezi dacă nu se va înfăptui presimțirea mea!... În curînd un caz asemănător va îndurera împrejurimile Anconei!...

N-am înțeles la ce voia să facă aluzie, dar am păstrat în mine cu sfințenie cuvintele acelea și mi-am amintit de ele după o lună, cînd generalul cisalpin Lahoz, dezertînd de la francezii care îi zdruncinaseră încrederea în libertatea patriei sale, se întorcea spre răzvrătiții din Romagna și spre austrieci, pentru a distruge ultimul bastion ce-i mai rămînea Republicii în partea aceea a Italiei, fortăreața Ancona. Ucis de înșiși frații săi ce militau credincioși sub comanda francezului Monnier, a rostit înainte de a muri, cuvinte pline de devotament față de Italia lui, dar nu a murit pe cîmp de luptă italian și nici în brațe italiene.

Am ajuns la Napoli cu coloana lui Schipani, împinsă asupra capitalei de mulțimea mereu crescîndă a lui Ruffo. Zăpăceala, zgomotul și frica atingeau culmea. Fură instalate garnizoane în turnuri, în castele, și dacă n-a fost propriu-zis război, au murit totuși destui ca niște eroi. Francesco Martelli a fost pus să apere Turnul din Vigliena. Hotărît mai degrabă să moară decît să cedeze, îmi scrise o scrisoare, încredințînd grijii mele pe soția și pe copiii lui. Giulio del Ponte, văitîndu-se mai mult ca oricînd de boala sa și aproape cu totul sfîrșit, ceru favoarea supremă să fie împreună cu Martelli în postul acela periculos, și o obținu. Cînd plecă din Napoli spre acea tristă destinație, Pisana îl sărută pe buze, sărutul ultimului rămas bun. Giulio zîmbi trist și îndreptă spre mine o lungă și resemnată privire de invidie. După două zile, comandanții Turnului din Vigliena, constrînși de Ruffo, de regaliști și de tîlhari, nemaiputînd să reziste, dădură foc unei mine, și săriră în aer împreună cu mai bine de o sută de dușmani. Ca-

davrele lor cădeau risipite în bucăţele, în fărîme, pe pămîntul fumegînd, iar ecoul muntelui repeta încă ultimul lor strigăt : „Trăiască libertatea ! Trăiască Italia !"

În anarhia acelor ultime zile l-am pierdut din vedere pe Amilcare, şi numai după cîteva luni am aflat că se hotărîse să trăiască asemenea unui adevărat tîlhar în munţii Sannio. O soartă destul de obişnuită a caracterelor tari şi năvalnice în vremuri şi orînduiri potrivnice !

După cîteva zile, datorită detestabilei laşităţi a lui Megeant [1], comandantul francez din Sant'Elmo, intrau în Napoli ruşii, englezii şi pungaşii lui Ruffo. Începură asasinatele, maltratările. A fost o adevărată perioadă eroică ; o tragedie care nu-şi găseşte altă comparaţie în istorie decît masacrul şcolii pitagorice în însăşi regiunea Magnei Grecii. Mario Pagano, Vincenzo Russo, Cirillo ! trei stele ale ştiinţelor italiene, simpli şi mari ca anticii. Au murit ca adevăraţi bravi pe eşafod. Eleonora Fonseca, o femeie ! Şi-a băut cafeaua înainte de a urca scara spînzurătorii şi a recitat versul *„Forsan haec olim meminisse juvabit"* [2]. Mareşalul Federici, amiralul Caraciolo ! Floarea nobilimii napolitane, mîndria literelor, artelor, ştiinţei din partea aceea nobilă a Italiei erau condamnaţi să piară de mîna călăului... iar englezii şi Nelson îşi tîrau picioarele!

Rămînea Ettore Carafa. Apărase pînă la ultimul om fortăreaţa din Pescara. Încredinţat regaliştilor de însuşi guvernul republican din Napoli, a fost condus sub escortă la Napoli. Îl condamnară la moarte. În ziua în care el s-a urcat pe eşafod, eu, Lucilio şi Pisana am ieşit pe furiş dintr-un vapor portughez unde ne refugiaserăm şi am avut norocul să-l putem saluta. El o privi pe Pisana, apoi pe mine şi pe Lucilio, şi din nou pe Pisana ; şi zîmbi !... Of, blestemată fie slăbiciunea umană care cu un singur zîmbet poate răscumpăra un secol de josnicie ! Eu şi Pisana ne-am

---

[1] Şeful brigăzii franceze, răspunzător de ruşinoasa capitulare de la Castel Sant'Elmo, la 11 iulie 1799. A cedat fortăreaţa cardinalului Ruffo, care se ridicase împotriva napolitanilor. (n. tr.)

[2] „Poate că într-o zi ne va fi de folos să ne amintim" — Virgiliu, *Eneida*, I, 203.

plecat ochii, plîngînd ; Lucilio îl văzu murind. Carafa a dorit să fie decapitat stînd întins pe spate pentru a privi marginea securii, sau poate cerul, sau poate pe unica femeie pe care o iubise tot atît de nefericit ca şi pe propria-i patrie. Nimic nu ne mai oprea acum la Napoli. După ce-am recomandat-o pe văduva lui Martelli, împreună cu copiii ei, principesei Santacroce şi le-am instituit o mică pensie din banii lăsaţi de tata, am pornit-o în grabă spre Genova, rămasă acum unica fortăreaţă a libertăţii italiene.

Datorită căderii glorioase a Neapolelui, datorită capitulării Anconei, datorită victoriilor lui Suvorov şi ale lui Kray în Lombardia, tot restul Italiei se afla la începutul anului 1800 în puterea confederaţilor.

CAPITOLUL XVIII

Anul 1800. Nenorocirea unui motan şi fericirea mea în dragoste în timpul asediului Genovei. Dragostea mă părăseşte şi mă simt atras de ambiţie. Dar în scurt timp mă vindec de ciuma birocratismului şi cînd Napoleon ajunge Împărat şi Rege, abandonez intendenţa din Bologna şi de bună voie devin sărac.

Secolul nostru (iertaţi-mă ; spun al nostru în numele vostru al tuturor ; în ceea ce mă priveşte am ceva drepturi şi asupra tecutului, iar dreptul la prezent abia de-l mai reţin în vîrful degetelor), secolul nostru — fie aşadar al vostru — a venit pe lume într-un chip foarte ciudat : a voit să se ţină pe urmele fraţilor săi care îl precedaseră şi să arate că pentru cel ce caută noutatea cu orice preţ, roadele nu lipsesc niciodată. Într-adevăr, a răsturnat toate sistemele, toate raţionamentele care istoviseră minţile încă în urmă cu cincizeci de ani ; şi cu aceiaşi oameni îşi puse în cap să atingă scopuri cu desăvîrşire opuse. Apoi au răsărit din abundenţă empiricii care camuflînd acest paradox sub silogisme, îl transformară într-un perfect acord logic ; dar eu, nefiind scamator, voi rămîne mereu fidel părerii mele. Faci şi desfaci şi desfăcînd nu mai ajungi cu nici un chip la ceea ce reuşiseşi să faci ; nici pomeneală ! Aşadar anului care se sfîrşea cu martiriul republicii şi cu victoria confederaţilor, îi urmă alt an care distruse la Marengo efectul acestora, lăsînd soarta Europei în mîinile lui Bonaparte, reîntors din Egipt. Primul Consul [1], de treizeci de ani nu mai era generalul de douăzeci şi şase care acorda audienţe în timp ce se bărbierea ; în sinea lui, pregătea definitivarea codurilor ceremonialului de curte. Vă cer scuze că încep această ultimă parte a povestirii mele prin introducerea ambiţiilor de fast ale

[1] Bonaparte primi însărcinarea de Prim Consul la 25 decembrie 1799. La 4 iunie 1800, Bonaparte va învinge în bătălia de la Marengo şi va recuceri Italia Septentrională. (n. tr.)

unui consul, pentru a reveni apoi, ca de obicei, la neînsemnata descriere a cîtorva fapte puerile și obișnuite. Dar lumina orbitoare mă atrage și trebuie să o privesc, chiar de-ar fi să-mi pierd vederea.

V-ați dat seama și că eram foarte grăbit să scap din vîrtejul dureros al peripețiilor mele napolitane. Ori de cîte ori mă opresc să contemplu amintirile acelea întunecate dar nobile, sufletul meu se avîntă într-un zbor atît de rapid, încît le parcurge pe toate dintr-un salt. Toate îmi par să se fi desfășurat într-o singură zi, într-o singură clipă, atît sînt de deosebite de tot ce le-a precedat sau le-a urmat. Aproape că nu cred posibil ca cineva care a moțăit zece ani din viață într-o bucătărie, înghițind din cînd în cînd ocări și ghionturi și privind cum se dă brînza pe răzătoare, să fi trăit apoi un an bogat în atîtea sublime și felurite senzații. Aș fi dispus să-mi închipui că acela era visul unui an concentrat într-un minut. În orice caz, Napoli a rămas pentru mine un fel de ținut fermecat și misterios unde timpul nu se scurge ci aleargă în galop, unde întîmplările nu se succed, ci se suprapun unele peste altele și unde soarele face să înflorească într-o singură zi tot ceea ce în alte regiuni ar înflori într-o lună. Dacă ai vrea să povestești istoria Republicii Partenopee, fără să te oprești la date, cred că fiecare și-ar închipui că se întinde pe parcursul multor ani ; și de fapt au fost doar cîteva luni ! Oamenii umplu timpul și marile opere îl extind. Secolul în care s-a născut Dante este mai lung decît toți cei patru sute de ani care s-au scurs apoi pînă la războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei. Desigur că dintre toate micile republici care răsăriseră în Italia la adierea fecundă venită dinspre Republica Franceză, și anume republicile : Cispadană, Cisalpină, Ligurică, Anconitană, Romană, Partenopee, aceasta din urmă a fost cea mai strălucitoare prin virtuțile și prin realizările ei republicane. Republica Cisalpină a avut rezultate mai eficiente prin lungimea duratei ei, prin trăinicia organizării legilor și poate, mai ales, prin cultura mai mare și mai uniformă a locuitorilor ei ; dar cine ar spune, citind istoria Republicii Cisalpine, că ea cuprinde un interval de timp mai mare decît istoria republicii Partenopee ? Aceasta

poate şi din cauză că eroismul şi istoria preferă catastrofele mai mari şi mai răsunătoare.

Între timp, ajunseserăm la Genova ; eu şi Pisana chinuiţi groaznic de rău de mare şi totodată vindecaţi de orice altă grijă, iar Lucilio din ce în ce mai întunecat şi mai îngîndurat, ca omul care începe să dispere, dar nu vrea să se dea bătut. Lui îi creştea rezistenţa pe măsura nevoilor ; şi avea un adevărat suflet de roman, făcut pentru a comanda chiar din posturile cele mai neînsemnate, calitate comună şi fatală nouă italienilor şi care ne cauzează multe nenorociri, uneori dintre cele mai funeste. Societăţile secrete constituie un refugiu de la o activitate demnă de dispreţ şi de la necesitatea de a comanda a acelora care fie că o dispreţuiesc, fie că nu se pot realiza între limitele prea înguste permise de guvern. De la un timp, observasem că Lucilio aparţine, sau poate că aparţinuse chiar din anii studenţiei, unei secte filozofice de iluminaţi sau de francmasoni ; apoi, încetul cu încetul, mi-am dat seama că tendinţele filozofice înclinau spre politică, iar clicile din fosta Republică Cisalpină şi ultimele întîmplări din Ancona te lăsau să bănuieşti asta. Lucilio urmărea cu foarte mare grijă astfel de noutăţi, şi cîteodată pe unele le prevedea chiar cu o precizie uimitoare. Nu ştiu dacă era prevenit în prealabil sau era un profet sincer ; dar înclin spre ultima ipoteză, fiindcă nici nu obişnuia să discute despre ceea ce îi fusese comunicat şi nici nu era de loc uşor pe vremea aceea, într-o situaţie ca a noastră, să primeşti scrisori de dată recentă. Apoi, la Genova nu ajungeau veşti nici prea noi şi nici prea interesante, iar ultimele ştiri de la Veneţia le aflaserăm de la un prizonier german care stătuse în gazdă cu o lună mai înainte la soţul Pisanei, poate chiar în apartamentul locotenentului Minato.

Acest domn locotenent a fost una dintre cele mai neplăcute noutăţi pe care le-am găsit la Genova ; iar a doua a fost foametea ; căci chiar a doua zi după sosirea noastră, flota engleză a început o blocadă foarte severă şi în cîteva săptămîni am fost constrînşi să vînăm pisici. Totuşi găseam o mare mîngîiere în protecţia acordată, pentru orice fel de întîmplare, de prietenul Alessandro, morarul, aflat

şi la Genova, care nu mai era căpitan, ci colonel. Cine trăia pe vremea aceea, înainta cu paşi repezi. Colonelul Giorgi nu avea încă douăzeci şi şapte de ani, îi depăşea cu un cap pe toţi oamenii din regimentul său şi dădea ordine în dreapta şi în stînga cu un adevărat glas de morar. Nu ştia ce înseamnă teama şi se înfierbînta în furia luptei fără să uite vreodată de rîndurile de ostaşi pe care trebuia să-i ducă la luptă şi să-i comande: acestea erau meritele lui. Scria acceptabil, cu unele piedici ortografice, nu-i cunoştea decît de vreo lună şi numai după nume pe Vauban [1] şi pe Frederic al II-lea: iată defectele lui. Se pare că s-a acordat mai mare importanţă meritelor sale, din moment ce în doi ani şi jumătate ajunsese colonel; dar meritul lui cel mai mare a fost măcelărirea întregului său batalion care, după cum am mai spus, l-a făcut să ajungă căpitan, dintr-o necesitate absolută. L-am întîlnit într-o zi, cînd magazinele începuseră să sărăcească, iar cine avea provizii le ţinea pentru sine. Pisana era cam bolnavă şi eu nu reuşisem încă să găsesc o jumătate de kilogram de carne pentru o supă.

— Ei, Carlino, îmi spuse, ce mai faci?

— Vezi şi tu!, i-am răspuns, mai trăiesc încă dar mă tem pentru ziua de mîine şi pentru cea de poimîine. Pisana se simte rău şi ne merge din ce în ce mai rău.

— Cum? Tînăra contesă e bolnavă?... Ei, drăcie!... Vrei să-ţi trimit opt sau nouă medici din regimentul meu?... Regimentele nu mai există, dar medicii supravieţuiesc, semn al ştiinţei lor fără seamăn.

— Mulţumesc, mulţumesc! Îl am pe doctorul Vianello şi-mi ajunge.

— Sigur că trebuie să-ţi ajungă; spuneam şi eu aşa, doar pentru un consult, din curiozitate...

— Nu, nu, boala e cunoscută, are nevoie de aer şi de hrană.

— Nu cumva are altceva? Ai încredere în mine! Mîine sînt de gardă la Polcevera şi acolo va putea respira într-o oră atîta aer curat cît nu respira într-o zi întreagă la Fratta.

---

[1] *Sébastien La Preste, marchiz de Vauban* (1633—1707), inginer de geniu şi mareşal al Franţei, constructor şi cuceritor a numeroase fortăreţe.

— Da, eh, la Polcevera, cu flecuşteţele pe care ţi le tot dăruieşte Melas !

— Ah ! adevărat, am uitat că-i vorba de o tînără contesă şi că obuzele o pot deranja. Atunci nu mai există leac ; du-o la plimbare pe acoperişuri.

— Dacă ar vrea şi dacă ar avea puterea necesară, ar fi bune şi acoperişurile, dar sigur că o biată bolnavă care se hrăneşte cu supă de lăptuci nu poate avea prea mare vigoare.

— Vai de ea ! Totuşi eu pot să te scot din încurcătură !... Vezi că mă menţin destul de gras şi rotofei, după cum se pare !

— Adevărat, pari un capelan de la domul din Portogruaro.

— Eh ! Şi mai şi decît un capelan ! Spune şi tu, dacă poţi căpăta muşchi ca ăştia ai mei cîntînd în cor ? Îşi întindea şi îşi încorda braţul atît de tare încît nu lipsea mult să-i plesnească cusăturile. Vezi, m-am menţinut aşa datorită prevederilor mele. Mi-am omorît cei doi cai, i-am pus la sărat şi mănînc cîte două kilograme din ei pe zi. După asta, fie ce-o fi. Dar dacă vrei să te înfrupţi şi tu din belşugul ăsta...

— Închipuie-ţi ! Bucuros în ce mă priveşte, deşi aş avea remuşcări să te lipsesc pe tine ; Pisanei însă, carnea sărată de cal nu-i prieşte.

— Atunci, uite o altă idee ; proprietăreasa mea e strînsă la pungă ca o genoveză şi nu mănîncă decît ierburi fierte, tăiate dintr-o curticică pe care o onorează cu numele de grădină de zarzavat. Cred că nici înainte de asediu nu mînca mai bine şi viaţa nu a însemnat pentru ea decît o foarte lungă blocadă. Şi-ai crede că ţine mereu pe genunchi o bătrînă pisică de Angora, aşa de grasă şi de moale că pare o delicateţe pentru orice milanez ?

— Fie atunci pisica de Angora ! am exclamat. Pisanei nu-i plac prea mult pisicile vii, după cîte ştiu ; dar va trebui să-i placă moarte. Totul e s-o facem să creadă că-i supă de pui şi nu de pisică. Am să fac rost de o mînă de fulgi şi o să am grijă să-i împrăştii prin casă...

— Dacă pot face ceva în privinţa fulgilor...

— Mulţumesc, Alessandro ; îmi amintesc că pernele din camera mea sînt pline de fulgi. Dar mai bine spune-mi

cum o să faci să pui mîna pe pisica de pe genunchii doamnei ?...

Aici bravul colonel își înălță gîtul din guler, frecîndu-și bărbia, încît părea el un motan dornic să se facă frumos.

— Da, drace, cum o să faci, dacă doamna e atît de îndrăgostită de motanul ei ?

— Carlino, am avut nenorocirea să-i plac mai mult decît pisica, și mă urmărește tot timpul, de m-a adus la disperare.

— Așadar e urîtă dacă lucrul ăsta te plictisește ?

— Urîtă, dragul meu ; înfiorătoare ! Cum poate fi frumoasă o zgîrcită ? Mi se pare că o văd pe doamna Sandracca, cu cîțiva dinți mai puțin.

M-a trecut un fior de groază.

— Dar fii liniștit ! N-am să ți-o arăt, voi păstra numai pentru mine toată plăcerea și de dragul tău și al tinerei contese aș risca și mai mult. Dar sper să scap numai cu spaima. În fiecare dimineață are obiceiul să bată la ușa mea ca să mă întrebe dacă am dormit bine, și trage zăvorul, vrînd parcă să intre, dar eu mă prefac că nu-mi dau niciodată seama de dorința ei și seara închid ușa cu lanțul. Mai curînd aș uita să-mi scot cizmele, decît să uit să iau această măsură de siguranță. Mîine însă o să uit dinadins ; doamna va intra și, între timp, ordonanța mea îi va face de petrecanie motanului.

— Măi, să fie, bine ticluit ! O să ajungi repede general cu aptitudinile astea fantastice. Atunci îți mulțumesc și amintește-ți că aștept de la pisica ta salvarea verișoarei mele.

În ziua următoare, Alessandro veni în camera mea pe cînd băteau clopotele de amiază ; era întunecat la chip și se vedea că e supărat.

— Ce s-a întîmplat ? l-am întrebat ieșindu-i grăbit în întîmpinare.

— Scorpia blestemată ! exclamă colonelul. Ți-ai fi închipuit că o să vină să bată la ușă cu proasta aia de pisică în brațe ?...

— Și atunci ?

— Și atunci a trebuit să înghit o jumătate de oră de conversație, că încă mai îmi simt stomacul întors pe dos, și de atîta furie presupun că sînt alb la față ca pe vremea

cînd stăteam la moară! Oh! spune-mi tu, dacă ești în stare, cum să o despărțim de pisica aia blestemată?

— De exemplu, ce-ar fi să o îmbrățișezi?

Bietul Alessandro făcu o mutră de parcă i-aș fi dat să miroase o mortăciune.

— Mă tem că e singurul mijloc, îmi răspunse, dar dacă pisica nu se duce, dacă întîrzie s-o ia din loc?...

— Ce dracu! Unui căpitan de talia ta îi lipsesc mijloacele de a duce o luptă?

La aceste cuvinte, Alessandro își luă o înfățișare gravă și demnă; o clipă n-am înțeles de ce, apoi m-a străfulgerat o idee.

— Iartă-mă, am adăugat, am folosit cuvîntul căpitan în sensul lui etimologic, de conducător, așa cum sînt numiți căpitani Iuliu Cezar, Hanibal, Alexandru, Frederic al II-lea! Nu uit niciodată gradul pe care îl ai acuma!

La această declarație și, mai ales, la numele lui Frederic al II-lea, fața colonelului se lumină.

— Perfect, reluă el foarte încîntat, mîngîindu-și obrajii. O s-o îmbunez cu vreo drăgălășenie pe scorpia aia... dar acum cînd mă gîndesc mai bine, ce-o să spună camerista?

— Dar ce amestec are în toate acestea camerista?

— Are, are... și încă cum! Are fiindcă e vorba de mine.

— E tînără și frumoasă camerista?

— E proaspătă, ei drace, și cu carnea tare ca un măr pîrguit; cu niște rotunjimi care-ți amintesc de țărăncile noastre și cu o guriță cum nu vezi alta în toată Genova.

— Acum înțeleg ce amestec ai tu și ce amestec are ea. Toate sînt consecințele consecințelor!... Pe cameristă ai putea s-o trimiți să-ți cumpere, știu și eu, ceva pulbere de Tripoli pentru pinteni.

— Nu, nu, prietene, mi-aș atrage gelozia fiicei portăresei!

— Dar dragul meu Alessandro, tu ești răsfățatul femeilor!... Trebuie să recunoaștem că pentru sexul slab anumite stimulente sînt mai imperioase decît cel al foamei!

— O fi vreo întîmplare, Carlo!... Dar de altfel, printre mutrele astea de asediați, culoarea obrajilor mei și statura mea trebuie să facă efect prin forța împrejurărilor!... Și apoi, între genovezi și friulani sîntem obligați să ne

înțelegem prin gesturi ; avem două dialecte atît de greu de înțeles încît dacă ceri pîine, capeți lovituri de pietre.

— Ai adus-o bine din condei ! Dar vai de tine dacă n-ai avea calul sărat ! Totuși cameristei ai putea să-i dai ceva de călcat !

— Da, da, o să văd, mă pricep eu, las' pe mine !... Mîine îți vei căpăta pisica, așa ca să-i poți face supă timp de cincisprezece zile.

— Te rog, fii atent ! Fiindcă azi am găsit o jumătate de porumbel și m-a costat o avere, dar pentru mîine într-adevăr nu ne-a mai rămas nimic.

Curajosul colonel mă părăsi cu o promisiune certă și probabil că tot timpul, pe drum, se gîndi cum să facă să nu se expună prea mult cu mîngîierile pe care trebuia să le acorde proprietăresei pentru a-i desprinde motanul de la sîn. În ziua următoare nici nu se făcuse încă ora zece cînd ordonanța lui Alessandro îmi aduse acasă faimosul animal ; într-adevăr, nici greutatea nu era mai prejos decît faima și nu-mi aminteam să fi văzut vreodată, nici măcar în bucătăria din Fratta, o pisică atît de uriașă.

— Unde e stăpînul tău ? am întrebat ordonanța.

— L-am lăsat în cameră, certîndu-se cu toate femeile din casă, îmi răspunse soldatul. Dar dînsul e obișnuit să țină piept rușilor, așa că nu o să se sperie de niște fuste.

Un sfert de oră mai tîrziu, animalul era încredințat bucătăresei ca să scoată din el cea mai mare cantitate de supă posibilă, îndepărtînd cu țelină și arpagic gustul de pisică, cînd iată că mă pomenesc cu Alessandro, foarte tulburat și ciufulit, de parcă era Oreste urmărit de Furii și interpretat de Salvini[1]. De cum intră în cameră, se azvîrli într-un fotoliu, făcînd gălăgie și bombănind că decît să mai vîneze altă pisică, mai bine ar ieși din tranșee ca să cucerească un bou de la nemți, de la ruși sau de la toți cei care se găseau în luptă. Mie îmi venea să mor de rîs, nicidecum să plîng ; dar m-am stăpînit ca să nu-l supăr.

— Auzi ce mi se întîmplă ! îmi spuse el după ce își aruncă, enervat, chipiul. Mă gîndisem să o expediez pe

---

[1] *Tommaso Salvini*, unul dintre cei mai celebri actori italieni din secolul al XIX-lea.

portăreasă, iar pe cameristă s-o trimit s-o caute pe portăreasă ; astfel ca în timp ce proprietăreasa urca la mine, eu să dau drumul motanului, ordonanța avînd mînă liberă să-i facă de petrecanie cum o crede el de cuviință ; între timp portăreasa sau camerista trebuia să vină și să mă scoată din încurcătură. În schimb, ce crezi că s-a întîmplat ? Portăreasa și camerista s-au întîlnit pe scară și au început să se certe între ele ; eu, după ce am aruncat jos pisica, îmbrățișînd-o oarecum pe proprietăreasă, n-am mai știut cum s-o întorc nici înainte, nici înapoi ; blestemata de pisică se încăpățîna să-mi rămînă între picioare, iar stăpînă-sa agățată de gît !... Dă ici și dă colo, reușesc în sfîrșit să pun animalul pe goană... Dar chiar atunci camerista și portăreasa intră păruindu-se și mă văd în luptă cu stăpîna. Una urlă, cealaltă zbiară, cred că au trezit toți vecinii. Doamna se făcuse roșie mai mult de mînie, decît de rușine ; eu eram palid mai mult de spaimă, decît de mînie, dar întorsătura aceea îmi readuse culorile naturale. Am început să țip că nu se întîmplase nimic și că doamna tocmai îmi potrivea cureaua de la sabie. Camerista se repezi la stăpînă amenințînd-o că dacă nu-i plătește salariul o să-i scoată ochii și că nu în felul ăsta își respectă promisiunea și că tot serviciul ofițerului francez era lăsat numai în grija ei. Portăreasa se înfurie pe cameristă pentru această ciudată pretenție. Între timp se auzeau de jos ultimele miorlăituri ale bietei pisici măcelărite de ordonanța mea cu foarfecele stăpînei, care au fost apoi găsite pline de sînge. Va trebui chiar să-i trag o urecheală neisprăvitului ăluia pentru prostia asta ! Imaginează-ți ce zăpăceală ! Doamna, care îmi dăduse drumul, voia să mă îmbrățișeze din nou, camerista mă ținea de gît și portăreasa mă trăgea de haină ; fiecare își voia partea ei, dar se certau pe pielea ursului din pădure. Sătul de mofturile lor, am tras un urlet de au rămas toate trei încremenite și așa m-am descătușat de ele. Am ieșit în grabă, mi-am luat chipiul din antreu și am venit aici într-un suflet ; dar pe Dumnezeul meu, dacă ar fi trebuit să susțin în *carré* o șarjă a cazacilor, tot n-aș fi gîfîit mai tare !...

L-am consolat pe tînărul colonel pentru nenorocirile lui ; apoi l-am dus la Pisana ca să primească mulțumirile cuvenite, dar am avut grijă să dăm pisica drept curcan

și așa că nu prea au ieșit la iveală pericolele prin care trecuse viteazul cavaler pentru a-l obține. În orice caz, datorită vicleniei bucătăresei piemonteze, supa a obținut aprobarea stăpînei : a găsit numai că era cam fără gust pentru o supă de curcan, dar cum și curcanii sufereau din cauza foametei, nu mai intră în amănunte. Aceste întîmplări par niște istorioare stupide față de marea epopee a peripețiilor mele de la Napoli ; dar fiecare anotimp își are fructele lui și detențiunea aceea la Genova începuse să dea semnele unei întorsături comice. Numai Lucilio nu renunța cîtuși de puțin la obișnuita lui atitudine gravă ; sugea tot atît de serios rădăcinile lui de cicoare de parcă erau chifteluțe din carne de vînat sau cîrnăciori din carne de pui.

Altădată, morarul colonel veni în vizită la mine mai puțin rumen și bine dispus ca de obicei. Eu dădeam vina pe carnea de cal sărată, acum pe sfîrșite, dar el îmi răspunse că altele erau motivele și că voia să mă conducă undeva unde avea să-mi piară și mie pofta de glumă. Ce-i drept nu vedeam nici un fel de motiv pentru asemenea surprize ; dar oricît am încercat să-l determin pe Alessandro, nu a vrut să-mi spună nimic, răspunzîndu-mi mereu că o să văd eu a doua zi. Și adevărat că a doua zi a venit să mă ia și m-a condus la spitalul militar. Acolo l-am găsit pe bietul Bruto Provedoni, care abia atunci se ridica după o lungă boală ; numai că se ridicase cu un picior de lemn. Închipuiți-vă ce surpriză neplăcută ! Alessandro însuși nu știuse un timp de nenorocirea prietenului și neavînd vești de la el de un secol îl credea poate și mai rău ; căutînd prin spitale pe un soldat de al său care nu mai era de găsit și despre care se credea că e rănit, dăduse de prietenul lui. Cu toate acestea, dintre noi trei, tot Bruto era cel mai puțin consternat. Rîdea, cînta, și încerca să meargă și să danseze cu piciorul lui de lemn, făcînd cele mai grotești mișcări din lume. Spunea numai că-i pare rău că nu-și pierduse piciorul mai tîrziu, adică în timpul asediului, căci atunci și l-ar fi putut mînca cu mare plăcere. M-am mîngîiat cu gîndul că l-am găsit în viață și, că într-un fel sau altul puteam să-i fiu de folos. Într-adevăr, și-a petrecut convalescența în casa noastră cu Pisana

și cu Lucilio, scăpînd astfel de neplăcerile și necazurile spitalelor militare.

La Genova l-am revăzut și pe Ugo Foscolo, ofițer al Legiunii Lombarde și aceea a fost ultima dată cînd am mai stat de vorbă cu el în atmosfera vechii familiarități dintre noi. Începuse să se poarte mai reținut, asemenea oamenilor de geniu ; se îndepărta de prieteniile vechi, mai ales de bărbați, pentru a obține mai ușor admirația ; scria ode închinate prietenelor sale, în stilul clasic al lui Anacreonte și Horațiu. Acest lucru servește pentru a dovedi că oamenii nu aveau numai preocuparea de a muri de foame și că rădăcinile de cicoare nu sting inspirația poetică și nici nu nimicesc întru totul buna dispoziție a tinereții.

Din păcate, cu vremea, inspirația poetică se evapora și buna dispoziție se ofilea. O păstaie de bob ajunsese la prețul de trei bani și la patru franci o fărîmă de pîine ; mîncînd numai pîine și bob, însemna să te distrugi într-o săptămînă. Eu nu aveam în total decît vreo douăzeci de mii de lire în bani gheață și titluri de rentă austriace ; dar nu acolo era locul cel mai indicat pentru a obține plata lor, așa că toată averea mea se reducea la vreo sută de duble. Voind să îngrijesc sănătatea șubredă a Pisanei și să o hrănesc cu altceva decît cu zahăr candel și șoareci, mi se ducea cîte o dublă pe zi. În cele din urmă am fost foarte mulțumit cînd am putut recurge la calul sărat al lui Alessandro. Dar, dă-i azi, dă-i mîine, n-au mai rămas decît oasele ; și atunci a trebuit să procedăm ca toți ceilalți ; să trăim cu pește stricat, cu fîn fiert cînd se găsea, cu iarba-cîinelui și cu caramelele care se găseau din abundență la Genova, deoarece constituiau o ramură foarte importantă de comerț. Ca ultimă încurajare se mai adăugară febra și tifosul ; dar în casa noastră începu să înflorească din nou sănătatea, tocmai cînd dincolo de zidurile noastre, pierea. Caramelele îi priau Pisanei ; își recăpătase trandafiriul obrajilor cît și felul ei de a fi ciudat și capricios, care în timpul bolii devenise atît de bun și de echilibrat încît mă făcea să mă tem de cine știe ce mare nenorocire. Mi-am revenit atunci, socotind că-i trecuse tot răul și că organismul ei își revenise ; ba consolarea mea a mers atît de departe încît am început să mă îngrozesc. Uneori sărea să muște ca o viperă ; se bosumfla și

avea curajul să țină supărarea o zi întreagă. Pe urmă voia ca totul să fie după gustul ei și de la o tăcere încăpățînată, într-o clipă, trecea la o vorbărie aproape exagerată. Astfel Pisana avu meritul să șteargă din memoria mea toți anii trăiți între timp și să mă reîntoarcă la furtunoasa copilărie din Fratta. Și, într-adevăr, dacă închideam ochii, nu mă credeam de loc la Genova, aproape veteran al unui război lung și înverșunat, ci pe malul șanțurilor din pajiștile noastre, găurind cochiliile melcilor și lustruind pietricele. Simțeam cum dau în mintea copiilor, ca un străbunic ; și nu eram nici măcar tată și nici nu mă grăbeam să fiu. Aceasta era, de exemplu, o problemă foarte controversată între noi ; căci Pisana ar fi dorit un copil cu orice preț, iar eu, oricît mă înflăcăram demonstrîndu-i că în situația noastră, în locul acela și în asemenea timpuri, un copil ar fi fost cea mai mare piedică, trebuia pînă la urmă să mă dau bătut. Altfel mi s-ar fi prăbușit tavanul în cap de atîta tărăboi. Începură obișnuitele neînțelegeri, certurile, gelozia ; totul din cauza binecuvîntatului aceluia de copil și totuși vă jur că dacă providența nu ni-l trimitea, eu nu aveam nici o vină și nici remușcări.

Pînă atunci, mă felicitasem mereu că Pisana nu era geloasă pe mine și această mulțumire, dacă vreți, avea o ușoară nuanță de ironie, căci siguranța ei mi se părea că provine fie din răcirea dragostei, fie dintr-o încredere deplină în propriile-i merite. Acum cel puțin nu mai aveam de ce să mă plîng. Nu puteam să arunc o privire pe fereastră fără ca ea să nu se îmbufneze. Nu-mi spunea cauza, dar mă lăsa să o bănuiesc. În față, locuiau două modiste, o călcătoreasă, nevasta unui lucrător de la arsenal și o moașă. Mă acuza că m-am îndrăgostit de toate la un loc, ceea ce nu era cel mai încîntător elogiu adus gustului meu, mai ales în ceea ce o privea pe moașă, mai urîtă decît un păcat necomis. În zadar îmi țineam ochii acasă ca Sfîntul Ludovic ; o făceam pasămite din prefăcătorie și îmi spunea asta printr-un rînjet ușor, mai răutăcios decît orice impertinență. Sătulă, după cum spunea ea, să-mi mai fie o soție bună, începu să iasă, să hoinărească pe străzi cîte o jumătate de zi ; și desigur că orașul nu dădea prilejuri pentru plimbări plăcute. Peste tot era o duhoare de spital sau de mortăciune ; sicrie aruncate de la ferestre, bolnavi trans-

portați pe brațe, gunoaie răvășite, stîrnind lupta viermilor pentru cîte o rămășiță de hoit. În cele din urmă, voi cu orice preț să o duc la fortărețe pentru a-i vizita pe prietenii mei ce străjuiau acolo. Dacă nu mă arătam că o fac de bună voie, mă acuza de frică și aproape de lașitate : în loc să fiu încîntat de faptul că nu făceam nimic, voiam să-i lipsesc și pe cei aflați în acțiune de puțina consolare pe care ar fi simțit-o în tovărășia unui suflet bun. Era mai bine să mă supun cererii ei și să o duc. Dacă ar fi pretins să o conduc pe cîmpul brăzdat de tranșee al lui Otto [1] sau printre oamenii strînși de Azzeretto din Monferrato [2] care amenințau mai mult casele de bani ale genovezilor decît orașul Genova în sine, pariez că aș fi consimțit ; într-atît ajunsesem de stupid și de soț.

Într-o zi ne întorceam dintr-o vizită făcută colonelului Alessandro în fortul Quezza, care era unul dintre cele mai expuse. Ploua cu bombe asupra cazematelor, în timp ce noi închinam un pahar de Malaga pentru succesul lui Bonaparte și pentru statornicia lui Massena. Pisana ciocnea pahar după pahar ca o vivandieră, de-mi venea s-o pălmuiesc ; dar rămînea mereu atît de frumoasă, atît de frumoasă în ciuda nebuniilor și prostiilor comise, încît mă temeam ca nu cumva să-i stric frumusețea. Ieșind din fort, Alessandro strigă după noi să ne uităm la jocul minunat de artificii ; într-adevăr bombele lui Otto descriau prin aer cele mai grațioase parabole și dacă nu ar fi fost bufnitura căderii, zgomotul și distrugerile pricinuite de explozie, ar fi fost o distracție foarte onorabilă. Eu grăbeam pasul ; și vă asigur că nu atît pentru mine, cît pentru a o vedea pe Pisana în afara pericolului, dar ea mi-o luă în nume de rău, bombăni ceva despre incapacitatea mea, făcîndu-mă să mă înfurii, și ridicîndu-l în slăvi pe Alessandro și frumoasele lui maniere soldățești, ironiile și gălăgia lui, care de altfel nu erau de un gust prea rafinat. Dar Pisana avea pasiunea tipurilor specifice ; desigur că i-ar fi displăcut un zdrențăros fără zdrențe și

[1] General austriac, unul dintre cei mai feroci asediatori ai Genovei.

[2] Aventurier genovez ; a trecut din solda Franței în cea a Austriei.

fără macaroane, în aceeaşi măsură ca şi un colonel morar fără ciupeli şi înjurături. Eu mă apăram printr-o demnă tăcere ; dar ea lăsa să se înţeleagă că atribuia rezerva mea invidiei. Atunci am izbucnit într-o furie nestăvilită şi am strigat cu putere că dacă aş fi femeie, aş prefera să mă laud cu monseniorul, unchiul ei, decît cu bădăranul de colonel. De aici ne-am luat la ceartă, căci Pisana mă acuza de nerecunoştinţă, iar eu o acuzam pe ea de prea mare indulgenţă faţă de manierele grosolane ale lui Alessandro. Discuţia s-a sfîrşit acasă, pe întuneric, eu şezînd pe un fotoliu şi ea pe altul, cu faţa întoarsă la perete. După puţin timp, cînd veni la noi Lucilio, ne găsi adormiţi, semn foarte evident că furtuna abia trecuse peste firea noastră irascibilă ; şi ce-i drept n-o cruţasem pe Pisana de un torent de vorbe tari. Ea, ca să-mi facă în ciudă, continuă să laude îndelung şi să preamărească manierele excelente şi valoarea extraordinară a colonelului Alessandro, spunînd că pentru a deveni într-un timp atît de scurt din morar un soldat priceput, era nevoie de o minte foarte ageră şi că ea prevăzuse întotdeauna că tînărul acesta va ajunge bine, distingîndu-l de toţi ceilalţi încă de cînd era mic.

Mă cuprindea o gelozie furioasă în faţa acestor amintiri dintr-o vreme cînd de multe ori fusesem nevoit să suport rivalitatea norocoasă a micului Sandro ; şi văzînd că ea se complace în asemenea amintiri, oricine îşi poate închipui bănuielile pe care mi le inspira. Şi astfel, geloşi amîndoi, sfîrşiţi de foame, separaţi de restul lumii, avînd în faţa noastră un viitor care nu ne dădea nici o speranţă, căutam din toate puterile orice cale pentru a ne sîcîi unul pe altul. Dar imediat ce frumosul Alessandro dădea dovadă că ar vrea să se umfle în pene din cauza linguşirilor Pisanei, ea se retrăgea aproape speriată. Şi tot eu trebuia să-i demonstrez că unele mofturi nu se potrivesc, că trebuie să fim îngăduitori faţă de educaţiile puţin cam pripite şi că trivialitatea unui brav soldăţoi cumsecade nu trebuie confundată cu aluziile obscene ale unui filfizon libertin. Alessandro, urît de mine cînd era admirat de Pisana şi apărat tot de mine cînd ea era prea aspră cu el, nu mai ştia ce să creadă ; în conversaţia noastră, avea aerul unui echilibrist înainte de a păşi pe

frînghie. De altfel, cînd Pisana se arăta prea nedreaptă cu bietul colonel, eu mai aveam un mijloc de a o face să-i piară supărarea ; îi aminteam de supa aceea fenomenală de curcan, procurată datorită meritelor lui. Ea, care de la un timp, avea mare poftă să mai mănînce aşa ceva, căci caramelele începeau să-i încleieze gura, îi dădea tîrcoale cu cele mai atrăgătoare graţii din lume ; şi Alessandro se topea de mulţumire. Dar cînd eu îi dădeam a înţelege pe departe motivul mîngîierilor ei, se întuneca la faţă, bombănind că proprietăreasa lui nu mai avea alte pisici, din fericire pentru el, din moment ce la o a doua încercare Dumnezeu ştie ce i se mai putea întîmpla.

Între timp, lipsa de alimente creştea, creştea şi presiunea asediatorilor şi genovezii nu mai luptau pentru nici o speranţă de libertate sau independenţă. Ce voia oare Massena ? Să facă din Genova un nou Pompei populat de cadavre în loc de schelete şi să îndepărteze inamicii de la zidurile asediate mai mult cu frica de ciumă, decît cu armele ? Era o adevărată jale, o furie universală. Singur generalul avea ideile lui de a întîrzia cu orice preţ cu o lună, cu o zi, predarea pieţii ; Bonaparte ar fi adunat în acel punct ultimele avînturi republicane ale Franţei pentru a incendia Europa pentru a doua oară. Prin lipsuri, suferinţe, statornicie şi cruzime, s-a ajuns pînă la începutul lui iunie, cînd Bonaparte se repezi ca un fulger să tulbure micile hărţuieli liniştite ale lui Melas împotriva lui Suchet, iar la Milano, speranţele italienilor crescură din nou. Capitularea Genovei a fost numită convenţie şi nu capitulare, cei opt mii de oameni ai lui Massena îngroşară armata lui Varo, fiind foarte bineveniţi şi nu mai era vorba ca noii cuceritori ai Liguriei să restaureze vechiul guvern după cum nu se mai vorbi despre asta nici în Piemont. Dar venise timpul să ne gîndim la restaurări ! Prin marşuri forţate, Melas adună corpurile risipite ale armatei pe malurile Bormidei, chiar în faţa locului unde Napoleon, înainte de a pleca din Paris, pusese degetul pe hartă spunînd : „Aici am să-l înving !“ Şi astfel, acesta se grăbea să părăsească Milano, să treacă Padul, să învingă împreună cu locotenentul Lannes la Montebello, să-şi strîngă inamicul în jurul Alexandriei.

Foarte ciudată poziție a celor două armate, avîndu-și fiecare propria-i patrie în spatele dușmanului !

În acest răstimp, cei rămași încă la Genova erau transportați pe nave engleze, conform condițiilor convenției. Eu, Pisana, Lucilio și Bruto Provedoni făceam parte dintre aceștia. A fost o călătorie groaznică, care-mi luă pînă și ultimele duble. La Marsilia am fost foarte mulțumit să găsesc un cămătar care îmi schimbă titlurile de rentă austriece cu 30 la sută și cum ajunsese vestea victoriei de la Marengo, pornirăm cu toții spre Italia. Toți sperau foarte mult ; se spera mai mult decît se recucerise, iar cucerirea de atunci a fost aproape o minune. Dar nimeni nu și-ar fi închipuit ca Melas să se descurajeze de la prima înfrîngere ; iar continuarea războiului lărgea cîmpul speranțelor pînă la a ne face să întrezărim, într-un viitor îndepărtat, restituirea Veneției libere sau alipirea ei la Republica Cisalpină. În schimb am aflat pe drum de vestea capitulării Alexandriei, ceea ce însemna că Melas se retrăgea dincolo de Pad și de Mincio, iar francezii ocupau din nou Piemontul, Lombardia, Liguria, Ducatele, Toscana, provinciile papale. Noul papă ales la Veneția, reîntors de puțină vreme la Roma și primit cu mare fast de aliații napolitani, credea că va avea de luptat pentru a recuceri forța din mîinile preaputernice ale prietenilor ; în loc de asta, trebui să o primească prin mărinimia dușmanilor, semnînd un concordat cu Franța la 15 iulie 1801. Dar Primul Consul își luase aerul de protector al ordinii, al religiei, al păcii ; și Pius al VII-lea, bunul Chiaramonti, îl considera ca atare fără nici o rezervă.

Noile magistraturi provizorii răsăreau peste tot, cu gustul acesta nou de pace, de ordine, de religie. Lucilio și toți vechii democrați strîmbau din nas ; dar Bonaparte îmblînzea, îmbăta poporul, îi lingușea pe cei puternici, îi răsplătea cu mărinimie pe soldați și împotriva unor astfel de argumente nu mai rezista nici mînia republicanilor. În ceea ce mă privea, credincios vechilor principii, îmi puneam speranța în noile situații, fiindcă nu-mi imaginam că oamenii s-ar fi putut schimba atît de mult în-

tr-un interval atît de scurt. De aceea nu mi-a plăcut faptul că Lucilio a refuzat o slujbă însemnată oferită de noul guvern ; dinspre partea mea, am acceptat cu bucurie un post de judecător la tribunalul militar. Apoi, fiindcă era nevoie de administratori cinstiţi, m-au transferat la Ferrara ca secretar de finanţe. Nu-mi displăcea să-mi cîştig în mod onorabil o pîine, căci cu cele douăsprezece mii de lire lăsate văduvei lui Martelli la o bancă din Napoli, cu dublele cheltuite la Genova, cu titlurile de rentă schimbate la Marsilia, praful se alesese din toate economiile încredinţate de tatăl meu înainte de moarte. Colonelul Giorgi îmi spunea chiar şi atunci la Milano să mă las pe seama lui, deoarece ar fi făcut el în aşa fel încît să devin maior de geniu sau de artilerie ; dar fiindcă trăiam cu Pisana, cariera militară nu-mi convenea, potrivindu-mi-se mai bine funcţiile civile. Într-adevăr, la Ferrara ne-am instalat civilizat. Bruto Provedoni care ne însoţise pînă acolo direct prin Veneţia şi Friuli ne promise că ne va trimite informaţii amănunţite despre tot ceea ce ne interesa ; iar noi, fericiţi că ne-am salvat cu atîta noroc din vîrtejul care înghiţise oameni mai însemnaţi şi mai descurcăreţi, am rămas să aşteptăm cu răbdare ca nişte evenimente neprevăzute să ne orînduiască în sfîrşit viaţa după toate regulile.

Moartea excelenţei sale Navagero, care nu părea să fie prea îndepărtată, îmi dădea mari speranţe. Bietul de el ! Nu-i doream răul ; dar după ce trăise destul de fericit mai bine de şaptezeci de ani, putea foarte bine să ne mai lase şi nouă o fărîmă de fericire. Fără să vreau, cred că mă modelasem şi eu după părerile mai moderate ale celei de a doua perioade republicane ; dragostea aceea nesocotită, ameţitoare, delirantă, ivită în mod firesc printre pasiunile arzătoare şi neînfrînate ale revoluţiei, venea acum în dezacord cu ideile conformiste, cu legile sobre, ponderate, care reapăreau la suprafaţă. În fine, concordatul cu Sfîntul Scaun îmi îndemna gîndurile, fără voia mea, spre căsătorie. Pisana nu lăsa de loc să se întrevadă ceea ce spera sau avea de gînd să facă. Revenind la felul ei obişnuit de viaţă, se reîntorsese şi la obişnuitele ei schimbări de dispoziţii, la obişnuita ei muţenie întreruptă de neaşteptate accese de flecăreală şi de rîs, la obişnuita

dragoste întinată de momente de furie, de gelozie, de frivolitate. Ascanio Minato, devenit între timp căpitan, o lăsase la Milano pe volubila contesă răpită lui Emilio, și obținu să fie numit la garnizoana din Ferrara. Chiar și la Genova îi dăduse tîrcoale Pisanei, dar fără să și-o poată apropia, fiindcă ea nu-i acorda nici o atenție printre preocupările atît de diferite din vremea aceea. La Ferrara însă, i se păru foarte natural să mai înviorezе cît de puțin plictiseala din casă și atîta insistă, încît mă obligă să permit intrarea strălucitorului ofițer în casa mea. Ascanio îmi displăcea din toate punctele de vedere : pentru faptele lui trecute, pentru amorul meu propriu, pentru amintirea bietului Giulio, pentru îndrăzneala comportării și a felului de a vorbi, pentru afectarea lui franțuzească, caraghioasă și demnă de dispreț la un corsican. Dar mă feream să spun toate acestea în prezența Pisanei ; știam că uneori nimic nu e mai dăunător decît un reproș inoportun, mai ales la firile înclinate spre absurd și contradicție. De aceea mă stăpîneam și jucam rolul omului educat ; după cum se cuvine unui magistrat și unei gazde ; dar țineam ochii bine deschiși, iar domnul Minato rar avea curajul să-mi întîlnească privirea.

Aglaura și Spiro îmi trimiteau de la Veneția știri, tot felul de vești nu prea bune. Avuseseră un al doilea copil, dar mama lor murise și erau neconsolați ; negustoria prospera, dar republica părea lăsată mai mult pe mîna celor răi, decît a celor buni. Venchieredo tatăl tiraniza fără rușine, afișînd cu ostentație niște maniere, un limbaj și o îngîmfare de străin. Spiro, care fusese nevoit să se ducă la el pentru a implora eliberarea unui compatriot de-al lui, exilat la Cattaro împreună cu republicanii capturați pe continent, se văzuse obligat să recunoască că stăpînii străini prețuiesc mai mult decît vechilii și administratorii de același neam cu el. Avocatul Ormenta era tovarăș cu Venchieredo în acțiunea aceea mizerabilă, dar se defăima mai mult prin hoții ascunse decît prin samavolnicii fățișe. Intraseră în acțiune sfaturile părintelui Pendola ; care, în ciuda gonirii lui la Portogruaro și a discreditării în fața Curiei din Veneția, reușise să-și formeze cîțiva partizani din rîndul clerului mai puțin ridicat ; de unii era considerat un martir, de alții un pungaș.

Bătrînii Frumier muriseră amîndoi la interval de o lună unul de celălalt; dintre tineri, Alfonso renunţase la căsătorie pentru a obţine titlul de cavaler al Ordinului de Malta şi nu se mai ştia măcar dacă există; dar se spunea că făcea curte unei oarecare doamne Dolfin, mai în vîrstă decît el cu vreo cincisprezece ani, fosta soţie a unui magistrat din Portogruaro. Mi-am adus aminte de ea, i-am amintit-o Pisanei şi am rîs împreună pe seama lor.

În schimb, Agostino obţinuse un loc în noul guvern, căci nu mai avea din ce să trăiască, deoarece, prin moartea părinţilor, îşi pierduse toată averea. Fusese făcut controlor la vamă şi el, înflăcăratul republican, se simţise umilit. Totuşi plănuia să cîştige partida printr-o căsătorie avantajoasă; se făceau ceva manevre în acest sens pe lîngă domnişoara Contarini de care tatăl meu voise să mă încătuşeze sub pretextul zestrei şi al unui viitor titlu de doge. Contesa di Fratta, ca mătuşă, făcea pe intermediara; dar mai mult decît dragostea pentru nepot, o ademenea speranţa unui comision bogat, căci pasiunea ei pentru jocurile de noroc o stăpînea în continuare, iar averea familiei se micşora din ce în ce, fiind redusă la vreo sută de cîmpuri în jurul castelului Fratta, pe care erau ipotecate veniturile fiicelor ei. După moartea Maicii Superioare, călugăriţa Clara ajunsese conducătoarea mînăstirii şi acum voiau să o facă stareţă. De aceea se afla mai departe ca oricînd de întîmplările urîte sau frumoase din lume. Contele Rinaldo continua să trudească la contabilitate şi în biblioteci; Raimondo Venchieredo se oferise să-i obţină o avansare în birourile administrative, dar el refuzase cu încăpăţînare; umbla murdar şi zdrenţăros, trăind cu un singur ducat pe zi, smuls şi acesta de la mama lui; dar după părerea mea, nu dorea să-şi încovoaie spinarea mai mult decît era absolut necesar. Aglaura îmi dădea veşti în special despre Doretta, care, după cum ştiţi, fusese altădată în relaţii de prietenie cu ea, mai precis îi dăduse din partea lui Venchieredo cîteva scrisori de la Emilio, după plecarea acestuia la Milano. Nenorocita, după ce fusese părăsită de Raimondo, pierduse orice măsură şi trecînd din amant în amant

căzuse din ce în ce mai jos în locurile cele mai sordide și mai rău famate din Veneția.

— Vezi în cine te încredeai ? i-am spus Pisanei.

Îmi mărturisise că Doretta i-a povestit de dragostea și fuga mea cu Aglaura ; faptă prin care cocota aceea cretină servise scopul lui Raimondo împotriva propriilor ei interese.

— Ce vrei să-ți răspund ? replică Pisana. Doar știi că atunci cînd ești supărat pe cineva, mai curînd crezi vorbele rele decît pe cele bune. Și dacă ți-aș mărturisi acum că Raimondo însuși te zugrăvea drept un escroc, rămas la Veneția mai mult decît ceilalți și plecînd apoi la Milano în goană mare numai pentru a pescui în ape tulburi, foarte tulburi și foarte puturoase.

— Aha ! ticălosul ! am exclamat. Asta îți spunea Raimondo ?... O să aibă de a face cu mine !...

— Totuși, eu nu-l prea credeam, mă asigură Pisana, sau chiar dacă-l credeam, n-a reușit altceva decît să grăbească venirea mea la Milano.

— Destul, destul ! am întrerupt-o, nu prea încîntat să mi se amintească de perioada aceea a vieții noastre. Să vedem acum ce ne scrie Bruto Provedoni din Cordovado.

Și citirăm scrisoarea bietului invalid, atît de mult așteptată. Aș putea să v-o redau în rezumat, cum am făcut pînă acum, dar modestia mea de scriitor nu-mi permite ; aici trebuie să cedez locul unuia mai bun decît mine și veți vedea cum știe un suflet generos să suporte nenorocirile și să privească cu superioritate întîmplările din lume, fără a le refuza participarea sau compasiunea lui. Mai păstrez încă scrisoarea lui Bruto, printre lucrurile mele cele mai dragi ; printre relicvele din sanctuarul amintirilor mele care încep cu șuvița de păr smulsă din părul Pisanei, cu voința ei, și sfîrșește cu sabia fiului meu, sosită ieri din America, o dată cu întîrziata confirmare a morții sale. Bietul Giulio ! Se născuse ca să devină cineva ; dar nu și-a putut împlini destinul decît prin nenorocire. Dar să ne întoarcem la începutul secolului și citiți, vă rog, ce-mi scria la Ferrara Bruto Provedoni, reîntors de curînd în sătulețul lui cu un picior mai puțin și cu mult mai multe nenorociri.

„Prea iubitul meu Carlino !

Vreau să-ţi scriu pe larg, fiindcă aş vrea să-ţi spun atîtea lucruri şi atîtea impresii dureroase simţite la întoarcerea mea, că îmi pare că nu voi mai sfîrşi niciodată cu istorisirea lor. Dar nu prea sînt deprins să ţin pana în mînă şi adesea trebuie să las la o parte gîndurile şi să mă limitez la fapte pe care să le redau aşa cum pot. De altfel, de dumneata nu mă tem şi voi lăsa ca sufletul să vorbească în voie. Acolo unde el nu se va exprima cum trebuie, dumneata o să-l înţelegi şi în orice caz ai să mă compătimeşti pentru ignoranţa mea plină de bunăvoinţă.

Dacă ai vedea satele astea, Carlino !... Nu le-ai mai recunoaşte !... Unde au dispărut tîrgurile, reuniunile, serbările care ne înveseleau din cînd în cînd tinereţea ?... Cum de-au dispărut atîtea familii, care au alcătuit cîndva cinstea ţinutului, şi care păstrau neatinse vechile tradiţii de ospitalitate, de răbdare creştinească şi de religie ?... Prin ce farmec a amorţit brusc viaţa aceea plină de gălăgie, de întrecere între sate, de certuri şi încăierări pentru ocheadele vreunei frumoase, pentru alegerea unui paroh sau pentru vreun drept contestat ? Au trecut patru ani dar parcă ar fi trecut cincizeci. Aici nu a fost foamete, dar ei se vaită peste tot de mizerie ; nu s-au făcut recrutări şi nici nu au fost epidemii, ca în Piemonte şi în Franţa, dar satele sînt pustii şi casele golite de lucrătorii cei mai buni. Unii au emigrat în Germania, alţii în Republica Cisalpină ; unii aleargă să se îmbogăţească la Veneţia şi alţii tac chitic de teamă, prin fermele cele mai ascunse şi îndepărtate. Deosebirile de vederi au destrămat familiile ; durerile, suferinţele, împilările războiului i-au omorît pe bătrîni şi i-au îmbătrînit pe adulţi. Nu se mai celebrează căsătorii, iar clopotele sună foarte rar pentru vreun botez. Cînd auzi clopotul, poţi jura că e vorba de vreo agonie sau de vreun mort. Vigoarea ţăranilor noştri care se manifesta în bine sau în rău în micile treburi de pe lîngă casă sau din comună s-a vlăguit de tot. Rămaşi fără arme, fără bani, fără încredere, nu se gîndesc decît la ei înşişi şi la nevoile de fiecare zi ; toţi lucrează numai pentru ei, ca să-şi asigure un culcuş adăpostit de uneltirile aproapelui şi de samavolniciile superiorilor. Ne-

siguranța situației țării și a legilor îi face să se ferească de a încheia contracte și mai curînd speculează buna credință decît să se încreadă unii în alții.

După cum știi, au fost ridicate vechile jurisdicții nobiliare ; iar Venchieredo și Fratta nu mai sînt decît niște sate, care țin și ele, ca și Teglio și Bagnara, de pretura din Portogruaro... Și astfel este chemat un nou magistrat pentru a face dreptate ; dar în ceea ce privește utilitatea și concordanța unei asemenea inovații în timpurile acestea, țăranii nu au încredere în ea. Eu sînt prea ignorant pentru a-mi da seama de motivele lor ; dar poate că ei nu așteaptă nimic bun de la cei ce au făcut atîta rău pînă acum cu războiul. Cert lucru este că cei ce s-au îngrășat în timpul ăsta sînt necinstiți ; oamenii cumsecade au fost oprimați, sărăciți, din pricina lipsei de curaj de a profita de nenorocirile publice. Cei răi îi cunosc pe cei buni ; știu că se pot încrede în ei și îi jupoaie fără nici o reținere. În contractele prin care își semnează propria ruină, ei nu prevăd nici clauze care să evite neînțelegerile viitoare și nici subterfugii ; cad în plasă cu naivitate și sînt înhățați fără milă. Cîțiva vechili ai marilor familii, cămătarii, speculanții de grîu, furnizorii comunelor pentru rechizițiile armatei, iată soiul rău de oameni, ridicați pe descurajarea tuturor celorlalți. Aceștia, țărani sau servitori pînă mai ieri, au mai multă trufie decît aveau stăpînii lor de odinioară și nu sînt nici constrînși de frîul impus de educație sau de obiceiurile cavalerești, încît să dea răutății lor aparența de cinste. Au pierdut orice noțiune de bine și rău ; vor să fie respectați, ascultați, serviți, fiindcă sînt bogați,Carlino ! Pentru moment, revoluția ne face mai mult rău decît bine. Mă tem că peste cîțiva ani vom avea o aristocrație a banului instalată cu trufie, care ne va face să o dorim pe cea de sînge nobil. Am spus *pentru moment* și nu îmi retrag vorbele, căci dacă oamenii au recunoscut zădărnicia drepturilor sprijinite numai pe meritele strămoșilor, își vor da seama foarte repede de monstruozitatea unei puteri care nu se sprijină pe nici un fel de merit, nici din prezent, nici din trecut, ci numai pe dreptul banului, contopit întru totul cu cel al puterii. Cine are bani să și-i țină, să-i cheltuiască, sau să-i folosească, e foarte bine ; dar ca să-și

cumpere cu ei o autoritate ce trebuie să se cuvină numai ştiinţei şi virtuţii, asta n-am s-o pot înghiţi niciodată. Este un mare şi grosolan defect imoral de care trebuie să se dezbare cu orice preţ natura umană.

Oh, dacă ai vedea acum castelul din Fratta !... Pereţii sînt încă în picioare ; turnul se înalţă încă prin frunzişul plopilor şi al sălciilor care înconjoară şanţurile ; dar în rest cîtă dezolare ! Nu mai sînt oameni care să vină şi să plece, cîini să latre, caii să necheze, bătrînul Germano să lustruiască flintele pe pod, domnul cancelar să iasă împreună cu contele sau ţărani care să se înşiruie pe drum, scoţîndu-şi pălăria în faţa domnişoarelor contese ! Totul e singurătate, tăcere, ruină ! Podul mobil a putrezit, iar şanţul a fost umplut cu care pline de resturi şi de moloz luate din casa grădinarului, prăbuşită şi ea. Iarba a năpădit curţile, ferestrele nu numai că sînt fără obloane, dar chiar uşorii şi ramele se macină din cauza ploilor neîntrerupte. Se spune că nişte creditori sau hoţi sau nu ştiu cine, au vîndut pînă şi schelăria hambarului ; eu nu ştiu nimic ; văd doar că la castel lipseşte o bucată mare din acoperiş şi că plouă şi ninge înăuntru. Îţi dai seama ce pagubă înseamnă asta pentru apartamente !... Marchetto, care e paracliser la Teglio, s-a prostit ca un clapon, se duce din cînd în cînd la castel dintr-o veche obişnuinţă. El mi-a povestit că doamna Veronica a murit, că monseniorul Orlando şi căpitanul nu mai au decît pe Giustina, servitoarea capelanului, care are grijă de lucrurile lor şi le prepară prînzul şi cina. Monseniorul oftează fiindcă nu poate să mai bea vin ; căpitanul se vaită fiindcă i-a promis Veronicăi lui *in articulo mortis* [1] să nu-şi ia altă nevastă şi acum la Fossalta se află văduva spiţerului, o nebună ce ar vrea să-l ia de bărbat ; nu ştiu ce idee i-a venit. Iarna se înnoptează la cinci, iar monseniorul se apără dormind buştean. Dintre toate relaţiile lui vechi, numai capelanul a rezistat, ba chiar pare că se apropie şi mai mult de el după fiecare nouă nenorocire. Monseniorul de Sant' Andrea şi parohul din Teglio au murit şi ei. În sfîrşit, îţi spuneam încă de la început că am plecat

---

[1] Pe patul de moarte (lat.).

dintr-un sat şi mă întorc într-un cimitir; dar încă nu ştii totul.

Cît despre felul cum o scot la capăt aceşti domni, află că trăiesc de pe urma atenţiilor şi aproape a pomenilor celor patru dijmaşi care le-au mai rămas; căci marile beneficii se îndreaptă toate spre Veneţia. Administratorii, vechilii şi logofeţii şi-au făcut fiecare partea, după ce s-au înţolit bine pe socoteala credulilor. Fulgenzio cumpărase mai de mult casa lui Frumier din Portogruaro şi, cînd am plecat eu, administra cu avariţie, ca un adevărat senior; acum, Domenico, fiul lui, este notar şi a avut un post la Veneţia, celălalt fiu a ţinut ieri prima slujbă şi va rămîne cancelar la Curte. Acest don Girolemo este un preoţaş simpatic şi în concluzie îmi place mai mult decît fratele şi tatăl lui, deşi e viclean şi el ca o vulpe.

Acum, Carlino, a venit rîndul unor nenorociri mai grave; spun grave fiindcă mă privesc pe mine mai îndeaproape; şi le-am lăsat la urmă, căci dacă ţi le-aş fi spus de la început nu m-aş fi putut hotărî să mai vorbesc şi despre altceva. Tata a urmat-o pe mama, care murise de o lună cînd eu m-am înrolat cu Sandro Giorgi. Bietul de el, şi-a dat sufletul în braţele Aquilinei, căci o rupsese cu ceilalţi fii, care nu voiau să creadă cînd li s-a spus că-i pe moarte. Bradamante era lăuză şi nu a putut să-i fie tovarăşă surorii ei la acele ultime şi pioase îndatoriri. Nu vreau să-mi vorbesc fraţii de rău, dar cel mare, din prostie, cei mai tineri din bravură au reuşit pînă la urmă să întoarcă toată casa pe dos. Ia de aici, aruncă de acolo, strică, vinde, împrumută, pînă la urmă am găsit odăile goale, adică nu, mă corectez; Leone, care s-a mutat cu toată familia la San Vito unde este administrator, a găsit de cuviinţă să închirieze casa, cu excepţia a trei camere lăsate libere pentru Aquilina şi pentru Mastino; căci şi Grifone plecase la Illirico, într-o slujbă de maistru şef. Trei luni după aceea, lui Mastino i s-a oferit un post de copist la Udine şi a şters-o într-acolo lăsînd stăpînă peste cele trei camere o fată de paisprezece ani, singură de tot. Este adevărat că e foarte bine dezvoltată şi am fost foarte mulţumit de laudele pe care le aduce preotul paroh purtării ei, dar ca să pro-

cedezi așa cum au făcut ei, trebuia să nu ai nici un pic de milă frățească.

Dintre toate aceste nenorociri, Carlino, pe unele le aflasem din scrisori, iar altele ghicisem că o să se întîmple, dar îți spun adevărat că văzîndu-le la fața locului au avut asupra mea un efect teribil, pe care nu l-aș fi bănuit vreodată. Poate și faptul că mă vedeam așa schilod și neputincios de a le remedia a reușit să-mi ințețească și mai mult durerea, care și așa era cumplită. Dar avea să se abată asupra-mi o lovitură care m-a doborît imediat la pămînt. Aquilina îmi povestise printre altele și despre moartea doctorului Natalino, petrecută cu cîteva luni în urmă. Dar ia ghicește, cine mi-a apărut pe neașteptate într-o seară în casă ?... Cumnată-mea, nenorocita aceea de Doretta !... Venise împreună cu un scriitoraș, unul subțirel care pretindea că e fiul unui avocat Ormenta din Veneția, și sosise ca să ceară dota și partea ei de moștenire de pe urma soțului. Ce zici de asta !... Moștenirea de pe urma unui om pe care se poate spune că ea l-a omorît !... Dar fiindcă avea o poliță semnată de Leopardo la opt luni după căsătoria lor și fiindcă, pe de altă parte, se plîngea de situația ei, iar slăbănogul îmi tot șoptea că fără ajutorul banilor acelora onoarea cumnatei mele va trece prin mari pericole, și pentru a o îndepărta, dacă era posibil, de la calea rea pe care o apucase, cît și din respect pentru numele nostru și pentru memoria fratelui meu, am căutat din toate puterile mijloacele de a i-o plăti. Am vîndut ceea ce mi-a rămas din ferma lăsată de tatăl meu, i-am încredințat banii și s-a dus cu Domnul, dar tinerelul părea foarte grăbit să o scape de grija de a purta săculețul cu bani. Am aflat mai tîrziu că banii aceia i-au folosit ca dotă pentru a intra într-un institut de convertire deschis de curînd la Veneția prin grija unor preoți ale căror nume nu le cunosc, dar cu o inimă creștină și cu intenții foarte cinstite. Doretta a rămas acolo o lună, apoi a fugit, după cum se spune, ca apucată de toți dracii ; mi-e teamă ca nu cumva să fie acum într-o situație și mai grea decît înainte, căci donarea dotei este irevocabilă și pe de altă parte nu era o sumă destul de mare ca să-i poată asigura o viață independentă.

Acum ştii care este situaţia noastră şi oarecum o cunoşti şi pe aceea din sat. Ţin loc de tată Aquilinei, administrez cele zece loturi de pămînt care ne-au mai rămas, iar dinspre partea mea îmi cîştig pîinea dînd cîteva lecţii de caligrafie prin sat şi prin unele familii mai bune care vor poate să mascheze prin asta o miloasă pomană. Duminicile, cumnatul nostru Donato vine să ne ia cu careta lui modestă şi ne duce la Fossalta ca să o vedem pe Bradamante, care are trei băieţi ; primul ţopăie cu paşi mici, de cocor, ultimul mai suge încă. În ciuda piciorului meu de lemn, realizez isprăvi de mare bravură cu primul copil, o învăţ să meargă pe cea de a doua, căci e o copiliţă destul de lenevioară pentru vîrsta ei. Nu ştiu dacă momentul de faţă înseamnă o stabilizare definitivă, o întorsătură mai favorabilă a sorţii, sau un răgaz pregătitor al unor nenorociri şi mai mari. Ştiu că mi-am făcut datoria, că o să mi-o fac întotdeauna, că dacă am luat vreo hotărîre pripită s-a întîmplat aşa pentru că mă îndemna un glas lăuntric, şi drept este că faptele mele n-au adus niciodată vină hotărîrilor luate. În sfîrşit, lucrurile ar fi putut să meargă foarte bine ; dar nu-mi dau sărăcia, nici măcar piciorul meu de lemn, pe toate bogăţiile, pe toată bunăstarea şi pe sănătatea neruşinată a unui pungaş. Nu spun bine, Carlino ? Ştiu că şi tu eşti de aceeaşi părere cu mine şi de aceea îţi vorbesc cu inima deschisă. În rest, speranţele mele nu se opresc numai sub acoperişul casei noastre ; una dintre ele vine în căutarea voastră ; altele refac drumul parcurs de mine şi nu vor să stea liniştite faţă de trista experienţă a războaielor prin care am trecut. Primul nostru Consul a învins la Marengo, dar cîmpuri frumoase de luptă îi vom putea oferi şi noi, iar el le cunoaşte de la un timp încoace şi i-au fost favorabile. Oh, dacă ne-am putea vedea *atunci !* Cu cîtă plăcere aş vedea dansînd piciorul meu de lemn... Cu cîtă dragoste te-aş săruta pe tine, pe Pisana, pe doctorul Lucilio... Fiindcă veni vorba, e adevărat că doctorul s-a oprit la Milano ?... Aflaţi pînă una alta că Sandro Giorgi a fost trimis cu regimentul său în războiul din Germania. Dacă războaiele continuă, sigur că o să facă avere, iar eu i-o doresc fiindcă, pe lîngă micile lui defecte, are o inimă,

o inimă care s-ar dărui bucăţică cu bucăţică pentru oricine. Oh, Carlino, n-aş mai termina să pălăvrăgesc cu tine! Aşadar, iubeşte-mă, scrie-mi, aminteşte-i Pisanei de mine şi nu uita să faci tot posibilul să ne putem vedea."

Frumos suflet de prieten! Şi se mai scuza că nu ştie să scrie! Acolo unde se simte o inimă curată, cine se mai uită la cuvinte? Cine caută stil cînd un alt suflet ţi-a mişcat prin atîta simţire propriu-ţi suflet? Nu mi-e ruşine să vă spun că am plîns din cauza acelei scrisori, nu pentru frazele în sine, în care poate nimeni nu ar găsi ceva mişcător, ci tocmai pentru strădania lui nobilă şi plină de milă de a nu înduioşa, pentru grija lui delicată şi trudnică de a nu dezvălui celor de departe toate suferinţele lui, încît plăcerea de a primi veşti de la un prieten să nu fie prea întunecată de durerea de a-l şti nefericit! Moartea tatălui, risipirea familiei, sufletul rău al fraţilor, îmi imaginam că toate aceste lovituri, una peste alta, răniseră inima lui Bruto mai mult decît voia el să arate. Mi-l închipuiam alături de Aquilina, de fetiţa aceea scumpă şi drăgălaşă, atît de serioasă, atît de iubitoare care, încă din copilărie, se arătase cea mai gingaşă şi cea mai miloasă inimă de femeie ce ai putea-o dori! Ea îi va alina cu nevinovăţia ei, cu surîsul ei îngeresc, durerile lui Bruto, îl va răsplăti pentru grijile ce i le pricinuia; şi era lucru sigur că cele două fiinţe, din nou împreună după atîtea furtuni, aveau să găsească fericirea şi pacea în prietenia frăţească.

Pisana făurea, alături de mine, aceleaşi simple speranţe. Minte poetică, ea căuta, în primul rînd, în orice, antagonismele puternice şi agitaţia frematătoare a tragediei, dar înţelegea şi inocenţa trandafirie şi pacea pastorală a idilei. Rămînînd cu gîndurile la Bruto şi Aquilina, revedeam în imaginaţia noastră orizonturile liniştite ale pajiştilor dintre Cordovado şi Fratta, frumoasele ape şerpuind în mijlocul cîmpiilor smălţuite cu flori, tufişurile parfumate de caprifoi şi de ienupăr, priveliştea din jurul fîntînii din Venchieredo, cu potecile umbroase şi muşchiul verde şi proaspăt de pe margini! Speram pentru ei şi ne bucuram pentru noi. Păcat că piciorul acela de lemn se interpunea în toate frumoasele romane care

se puteau imagina pe seama lui Bruto! Prin sate, un asemenea defect este de neiertat și un erou șchiop face mult mai puțin decît un derbedeu binefăcut. Femeile de la oraș sînt uneori mai indulgente; deși și în această indulgență intră poate în foarte mică măsură adorația eroismului. Dar dacă Bruto nu ar fi avut piciorul acela de lemn s-ar mai fi întors oare la Cordovado? Unde era Amilcare, unde erau Giulio del Ponte, Lucilio, Alessandro Giorgi și, în sfîrșit, unde eram eu, deși în comparație cu ei fusesem în mai mică măsură purtat de o fire năvalnică spre fapte riscante? Fugari, exilați, morți, rătăcitori pe ici colo, ca servitorii mînați să lucreze pe cîmpurile altora, fără un acoperiș sigur, fără familie, fără patrie chiar pe pămîntul patriei lor! Fiindcă cine ne putea asigura că o patrie cedată prin capriciul unui cuceritor nu va fi apoi smulsă prin capriciul altuia?... În Franța începea să se șușotească despre o nouă schimbare de guvern; își dădeau seama că acest Consulat nu era un scaun de magistrat, ci o treaptă spre o poziție mai înaltă. Bruto era acum exclus din arena în care noi ne luptam orbește în turnire, fără să știm care va fi răsplata atîtor bătălii. El cel puțin își regăsise căminul părintesc, cuibul copilăriei sale, o soră de iubit și de ocrotit. Avea în fața ochilor propriul său destin, nu glorios, poate nici măreț, dar calm, plin de dragoste și sigur. Speranțele lui și-ar fi luat zborul urmîndu-le pe ale noastre sau s-ar fi prăbușit împreună cu ele fără remușcarea de a fi trîndăvit, fără mîhnirea de a se fi istovit în zadar urmărind o fantomă.

Așadar iată-mă invidiind soarta unui tînăr soldat reîntors în satul său, fără un picior, care în locul brațelor drăgăstoase părintești, nu găsea decît un mormînt ca să-l stropească cu lacrimi. Nici eu nu eram dintre cei mai nenorocoși. Cumpătat cum eram în dorințe, speranțe, pasiuni, tocmai cînd mijloacele mele de trai începeau să-mi lipsească, îmi veni în întîmpinare ajutorul public. Fără protecție, fără intrigi, fiind într-o țară străină, nu era puțin lucru și nici un noroc de disprețuit să obțin la 26 de ani un post de secretar într-un domeniu atît de important și nou în administrația publică, cum erau pe atunci finanțele; și tot nu eram mulțumit. Toți se vor

năpusti asupra mea cu batjocuri şi reproşuri. Dar eu mărturisesc fără să mă ruşinez ; am avut întotdeauna instinctele potolite ale melcului, de fiecare dată cînd vîrtejul nu m-a tîrît după el. Îmi plăcea să-mi fac de lucru, să muncesc, să trudesc pentru a-mi încropi o familie, o patrie, o fericire ; apoi cînd ţinta aceasta a ambiţiei mele nu-mi mai surîdea, nici apropiată, nici sigură, mă întorceam în mod firesc cu plăcere la grădiniţa mea, la gardul meu de nuiele, unde cel puţin vîntul nu mai sufla atît de puternic şi unde aş fi trăit pregătindu-mi fiii pentru nişte timpuri mai active şi mai fericite. Eu nu aveam nici furia oarbă şi de nestăpînit a lui Amilcare care o dată lansat nu mai putea da înapoi, nici tenacitatea neobosită a lui Lucilio, care respins pe o cale, căuta alta şi cînd i se închidea şi aceasta îşi deschidea iarăşi una nouă, ţintind mereu spre un scop generos, sublim, dar, uneori, după patru ani de chinuri şi emoţii mai nesigur şi mai departe de el decît fusese la început. În ceea ce mă privea, vedeam larg deschis drumul perfecţionării morale, al înţelegerii, al educaţiei spre care să-ţi întorci paşii, ori de cîte ori scurtăturile ţi-i rătăcesc. Aş fi luat-o cu multă bucurie pe acest drum şi m-aş fi abătut numai cînd o nevoie urgentă m-ar fi chemat în altă parte. În schimb, soarta mă făcea să bat cîmpii încoace şi încolo. Cu un an în urmă, eram o gură inutilă la Genova, şi acum secretar la Ferrara ; semnele încurcate ale zodiacului meu erau scrise cu caractere atît de deosebite, încît ca să alcătuieşti un cuvînt, trebuia să te gîndeşti mult şi bine la adevăratul sens.

Noroc că Pisana îmi dădea ocazia unor foarte frecvente destinderi, îndepărtîndu-mi gîndul de la prostiile mele. Represaliile ei femeieşti realizate cu ajutorul căpitanului Minato, şi ciudăţeniile ei nesfîrşite, motiv de comentarii care alimentau o lună întreagă societatea din Ferrara, pînă atunci surdo-mută, îmi ocupau pînă şi puţinele ore libere lăsate de vîrtejul de treburi ale serviciului. Să treci de la adunări, de la scăderi şi de la calculul în scară al impozitelor la şireteniile strategice ale unui amant gelos, nu era prea uşor. Dimpotrivă, aveam nevoie de toată agilitatea spiritului şi de toată promptitudinea în răspunsuri, dobîndită în faze similare timp de

cincisprezece ani de exercițiu. De altfel, erau zile cînd Pisana se ocupa tot timpul de mine, mă supraveghea ca pe un copil rău care ar fi pus la cale cine știe ce șotie; atunci, sau mă prefăceam că uit de neîncrederea mea, sau mă îmbufnam, dar ce-i drept aveam o plăcere extraordinară, că puteam să mă odihnesc pentru osteneala din trecut și să-mi adun forțele pentru viitor. Dacă a fost vreodată un iubit sau un soț care s-a străduit să-și strunească femeia fără ca ea să simtă hățurile, atunci acela am fost eu, în timpul petrecut la Ferrara. Galanții soldați ai papei, ofițerașii francezi spilcuiți spuneau despre mine: „Ce cumsecade!" dar poate că ar fi preferat să mă vadă că-i lovesc și că mă port urît cu ei, și n-ar fi considerat-o desigur o nedreptate. Ce să mai ascund, eram o mare piedică; și mai rău era că nici nu se puteau plînge de mine și nici nu puteau să-mi atribuie rolul ridicol de Othelo-administrator financiar.

Ca să împrăștie această desfășurare de manevre ofensive și defensive, sosi pe neașteptate pe capul nostru vestea bolii contesei di Fratta. Contele Rinaldo i-o împărtășea Pisanei fără a adăuga comentarii, și spunînd numai că, deoarece reverenda Clara nu putea ieși din mînăstire, mama lui rămăsese singură, lăsată în grija, fără îndoială nu prea atentă, a unei rîndășoaice; aflînd că Pisana se afla la Ferrara, crezuse de datoria lui să treacă peste orice considerente, aducîndu-i la cunoștință această gravă primejdie care îi amenința. Pisana se uită la mine, iar eu fără să mai aștept, i-am spus:

— Trebuie să te duci la ea!

Dar vă asigur că m-a costat foarte mult să-i spun aceasta; a fost un sacrificiu în favoarea opiniei publice, care m-ar fi acuzat că împiedic o fiică să-și îndeplinească cele mai însemnate îndatoriri față de mama sa. Pisana însă luă aceste vorbe în sensul rău și, cu toate că dacă eu aș fi tăcut, ar fi vorbit ea întocmai ca mine, acum începu să bombăne că mă săturasem de ea, că nu căutam decît un pretext ca să scap. Veți gîndi ca și mine, că era o nedreptate strigătoare la cer. I-am răspuns, ridicînd din umeri, că, după părerea mea, ea nu făcea decît să caute toată ziua cele mai ciudate pretexte pentru

ca să mă plictisească, şi trebuia chiar să-mi fie recunoscătoare că am fost primul care să-i propun o călătorie cu totul neplăcută şi stînjenitoare în ceea ce mă privea. Într-adevăr, lăsînd la o parte singurătatea în care rămîneam, în perioada aceea aveam şi mari greutăţi materiale. Mie mi-a plăcut întotdeauna să trăiesc bine, iar Pisana nu a ştiut în viaţa ei să facă o socoteală şi n-a avut nici cea mai mică preocupare în privinţa pungii ei sau a altora ; pe scurt, se cheltuia în cea mai mare viteză, ba se mai înfiripau pe ici-colo prin prăvălii şi unele mici datorii. Totuşi, Pisana voia să se certe cu mine şi a reuşit. N-am înţeles niciodată acest talent al ei de a mă chinui, cu toată dragostea ce mi-o purta, tocmai cînd eram pe punctul de a ne despărţi ; căci vă asigur că s-ar fi lăsat tăiată în bucăţi pentru mine. Îmi închipui că regretul plecării îi strica tot cheful, iar ea, cu obişnuita-i nesocotinţă îşi vărsa necazul pe mine. Uneori, cu ochii plini de lacrimi, se ţinea după mine prin casă ca o fetiţă după maică-sa ; dar dacă îi aruncam o privire drăgăstoasă, un cuvînt de mîngîiere, o dată se întuneca la faţă ca noaptea şi se ducea într-un colţ, străduindu-se să nu se sinchisească de mine. În sfîrşit, dumneavoastră veţi socoti toate acestea drept obişnuitele ei copilării ; dar trebuie să vi le povestesc ca să vă demonstrez bănuiala continuă în care am trăit relativ la simţămintele Pisanei faţă de mine, şi pentru faptul că firea ei era atît de extraordinară încît merită o menţiune specială.

Aşadar, după cîteva zile, încropind suma necesară pentru călătorie, am condus-o în cabrioletă pînă la Pontelagoscuro şi de acolo cu o barcă se îndreptă spre Veneţia. Pe atunci Padul era graniţa dintre provinciile veneţiene ocupate de nemţi şi Republica Cisalpină ; nu puteam să o însoţesc mai departe. La o săptămînă după aceea, am primit vestea că mama ei era în afară de orice pericol, însă convalescenţa trebuia să fie puţin cam lungă, aşadar trebuia să ne resemnăm la o despărţire de cîteva luni. Asta m-a răscolit destul de mult, dar avînd în vedere celelalte veşti bune pe care mi le dădea, am căutat să mă consolez. Aglaura şi Spiro trăiau într-o înţelegere

desăvîrşită cu cei doi copilaşi ai lor ; era o adevărată plăcere să-i vezi ; negoţul lor prospera din ce în ce mai mult şi ne ofereau, mie şi Pisanei, orice lucru ne-ar fi putut trebui. Contele, fratele ei, în ciuda scrisorii aceleia reci, se purtase foarte atent cu ea ; şi mai era o noutate care ne convenea de minune amîndurora. Excelenţa sa Navagero, bolnav în urma unei paralizii generale şi cuprins de o imbecilitate completă, zăcea la pat de o lună ; ea îmi comunica starea tristă a soţului în cuvintele cele mai pline de milă din lume, dar grija de a descrie cît de disperată era, denota o uşoară resemnare în faţa loviturii finale, aşteptate din zi în zi. De aceea m-am adaptat cu mai puţină plictiseală la izolarea mea şi m-am cufundat din toate puterile în preocupările serviciului pentru a simţi necazurile în mai mică măsură.

În vremea aceea se întrunise Consiliul de la Lyon pentru reorganizarea Republicii Cisalpine, care ieşi de acolo botezată Republica Italiană, dar organizată aşa cum trebuia, adică după noile planuri ale lui Bonaparte, Prim Consul, şi ales preşedinte pe zece ani. Vicepreşedintele, şi conducătorul real de mai tîrziu, a fost Francesco Melzi, un om cu adevărat liberal, cu sentimente mari şi patriotice, dar în discordanţă cu gusturile celor mai aprinşi democraţi din cauza grandoarei şi a originei lui nobile. Lucilio îmi anunţă din Milano, cu o furie lividă, aceste schimbări, lăsîndu-mă să înţeleg mult mai mult decît îndrăznea el să scrie ; sigur că se aştepta ca eu să renunţ la postul meu şi să refuz să lucrez în slujba unui guvern de care se îndepărtase orice adevărat republican. În realitate, aveam chef să procedez astfel nu atît pentru republică, cît pentru că avîntul republican rămăsese singurul stimulent al speranţelor mele încăpăţînate cu privire la Veneţia, şi din acest motiv mă simţeam îndemnat să întîrzii în birourile Cisalpinei. Dar atunci interveni o întîmplare care îmi schimbă ideea. Am primit nu mai puţin decît numirea într-o funcţie de înalt funcţionar administrativ şi anume : Guvernator al finanţelor la Bologna.

Fie că noul guvern mă considera potrivit pentru normele sale de ordine şi de moderaţie, fie că eram recompensat pentru munca mea aridă şi foarte folositoare din

ultimele luni, fapt este că, spre marea mea surpriză, mi-a venit numirea. Sau poate că era nevoie de un om muncitor, atent, neobosit, pentru asemenea post şi în acest scop s-a crezut mai potrivit să se aleagă un tînăr decît un magistrat experimentat. Cît despre mine, am fost cuprins de un delir de ambiţie atît de puternic, încît timp de două-trei luni nu mi-am mai amintit nici de Lucilio şi aproape nici chiar de Pisana. Mi se şi părea că fotoliul de ministru al finanţelor avea să-mi revină cu prima ocazie şi, o dată ajuns sus, cine ştie?... E aşa de uşor să schimbi fotoliul unei funcţii cu altul, cînd sîntem toţi în aceeaşi sală! Mă gîndeam la vechile speranţe ale tatălui meu şi nu mi se mai păreau nici ciudate, nici lipsite de raţiune; numai că preşedinţia aceea de zece ani a lui Bonaparte mă îngrijora puţin şi, cu toate că sînt curajos, nu am ajuns, mărturisesc, nici măcar în vis să-l debarc. Mi se părea mult prea gigant ca să-l pot urni. Cît priveşte pe ceilalţi, l-aş fi folosit pe Prina [1] ca înţelept administrator; iar cu Melzi, m-aş fi înţeles eu. Cunoşteam disensiunile din ce în ce mai mari dintre el şi Consul, datorite felului său independent de a conduce ţara şi autonomiei pe care credea că o are, atitudini generate de originea lui pur italiană; tindea ca prin înfăptuirile sale să precizeze situaţia guvernului italian faţă de cel francez. M-aş fi folosit cu pricepere şi viclenie de aceste neînţelegeri; totdeauna ferm convins că toată ambiţia mea, şi orice ţel al meu nu tindeau decît să extindă Republica Italiană pînă la Veneţia. Aceasta a fost scuza nebuniei mele.

Instalat la Bologna cu aceste mari intenţii în minte, am fost un Guvernator de finanţe foarte volubil şi generos; voiam să-mi pregătesc drumul spre măririle viitoare; am aflat apoi că, dimpotrivă, din cauza acestei emfaze retorice, mă porecliseră în jargonul lor răutăcios din Bologna Guvernatorul Soffia [2]. După cîteva luni de fericire îngîmfată, dar şi de muncă tenace în domeniul unei stabiliri concrete a impozitelor, lucru neobişnuit în statele papale, am început să cred că totuşi încă nu

---

[1] *Giuseppe Prina* (1766—1814), ministru de finanţe al Republicii Italiene.

[2] În traducere liberă: Gîfîilă.

ajunsesem în paradis și să sper că reîntoarcerea Pisanei avea să umple golul imens pe care îl simțeam. Într-adevăr, nu două, nici trei, ci șase luni se scurseseră de la plecarea ei din Ferrara și nu numai că nu se întorcea dar, în cele din urmă, chiar după mutarea mea la Bologna, scrisorile ei începuseră să se rărească. Spre marele meu noroc, eram cu capul în nori, altfel mi l-aș fi izbit de pereți. Pisana avea o ciudățenie a stilului epistolar ; nu răspundea niciodată imediat la scrisorile primite ; le punea de-o parte, și apoi le găsea peste trei, patru sau opt zile, așa că, nemaiamintindu-și de ceea ce citise, răspunsul ei se referea la lucruri cu totul noi, de parcă ne jucam de-a baba oarba. În repetate rînduri îi scrisesem că eram sătul să stau singur, că nu mai știam ce să cred despre ea, îi cerusem să se hotărască să se întoarcă, sau să-mi dezvăluie cel puțin adevăratul motiv al acestei întîrzieri de neconceput. Nimic ! Era ca și cum aș fi strigat în deșert. Îmi răspundea că mă iubește mai mult ca oricînd, mă ruga să am grijă să n-o uit, îmi spunea că la Veneția se plictisește, că mama ei se simte binișor și că va veni de îndată ce împrejurările i-o vor permite.

Îi scriam din nou cu prima poștă, întrebînd-o la ce îmrejurări făcea aluzie și dacă avea nevoie de bani ; sau, dacă vreun motiv însemnat o împiedica să vină, să spună o dată, fiindcă în acest caz aș fi cerut eu un pașaport și m-aș fi dus să petrec alături de ea toată durata permisiei mele. Nu uitam niciodată să-i cer informații asupra prea prețioasei sănătăți a excelenței sale Navagero, care, după părerea mea, trebuia să se fi dus dracului de multă vreme... Totuși Pisana nu-mi răspundea niciodată, nici măcar pe ce lume se mai afla excelența sa. Neglijarea unei probleme despre care știa cît de importantă e pentru mine, reuși în cele din urmă să zgîndărească amorul propriu al magnificului Guvernator de Bologna. Pentru a-mi completa măreția, și pentru ca acest car al triumfului meu să aibă toate cele patru roți, mai aveam nevoie de o soție ; și așa ceva, nu puteam aștepta decît de la moartea lui Navagero. Aproape că mă mira acest nobil inutil, care nu se grăbea să moară ca să facă plăcere unui Guvernator de talia mea. Dacă însă Pisana întîrzia dinadins cu anunțarea acestei vești, atunci va

avea de a face cu mine!... Voia să-l lase pe viitorul ministru de finanţe să aspire un an la mîna ei... şi apoi?... oh, inima mea n-ar fi putut să reziste mai mult timp, nici măcar în gînd. Aş fi ridicat-o pînă la înălţimea tronului meu, cum a făcut Ahasverus cu umila Estera şi i-aş fi spus: „M-ai iubit cînd eram mic, acum cînd sînt mare te răsplătesc!“ Ar fi fost o mare lovitură; mă felicitam de unul singur, plimbîndu-mă în sus şi în jos prin odaie, trecîndu-mi mîna peste bărbie şi şuierînd printre dinţi vorbele dragi cu care aş fi răspuns mulţumirilor înflăcărate ale Pisanei. Cum intrau cu vrafuri de hîrtii pentru semnat, subalternii mei se opreau în prag şi ieşeau apoi afară, povestind că Guvernatorul Soffia ofta şi gîfîia atît de tare de parcă era nebun.

De altfel, în zilele acelea aveau mai puţine motive să se plîngă de mine decît în alte dăţi; şi, în general, fiindcă munceam mult şi eram răbdător şi îngăduitor cu ceilalţi, în ciuda oftatului meu începuseră să mă iubească. Bolognezii sînt cei mai amabili şi cei mai cumsecade oameni caustici din toată Italia; din care motiv, chiar dacă-ţi sînt prieteni şi chiar prieteni buni, trebuie să le îngădui să te bîrfească, ba chiar şi să te ia peste picior, cel puţin de cîteva ori pe lună. Dacă nu i-ai lăsa să-şi uşureze sufletul, ar crăpa; dumneavoastră aţi pierde nişte prieteni săritori şi devotaţi, iar lumea ar rămîne fără oameni spirituali, veseli şi cu limba ascuţită. Cît despre femei, sînt cele mai simpatice şi mai degajate pe care le-ai putea dori; căci dominaţia preoţilor nu a reuşit să le facă nici ţepene şi nici sălbatice. Dacă aşa ceva se observa odinioară la Verona, la Modena şi în alte cîteva oraşe cu obiceiuri bigote, înseamnă că vina au avut-o mai curînd călugăriţele, mamele şi soţii, decît preoţii. Religia catolică nu este nici aspră, nici sălbatică, nici neînduplecată; într-adevăr dacă vreţi să întîlniţi obezitatea, rigiditatea şi spleen-ul trebuie să le căutaţi printre protestanţi. Nu ştiu dacă protestanţii compensează aceste defecte cu alte minunate calităţi; eu privesc, consemnez fără parţialitate şi trec mai departe. Chiar şi un rabin m-a asigurat zilele trecute că religia sa este cea mai filozofică dintre toate; iar eu l-am lăsat s-o spună deşi, ştiind că rabinul este filozof, aş fi putut să-i răspund: „Prealuminate, fiecare

dintre filozofii mahomedani, brahmani, creştini şi evrei consideră că religia sa este cea mai filozofică dintre toate. Ca şi orbul care spune că roşul este cea mai răsunătoare dintre toate culorile. Religia o simţi şi crezi în ea, pe cînd filozofia o formulezi şi o cercetezi ; să nu amestecăm un lucru cu altul, vă rog !..."

Ca să termin cu ce aveam de spus despre Bologna, voi adăuga că atunci se trăia acolo cum se trăieşte şi azi, adică în mare veselie, înconjurat de amabilitatea unor buni prieteni şi grupuri de petrecăreţi. Oraşul întindea mîna satului şi satul oraşului ; case frumoase, grădini frumoase şi viaţă comodă, fără interpretarea forţată a luxului aceluia provincial care îţi spune : „Respectaţi-mă, fiindcă am costat prea mult şi trebuie să durez foarte mult !" Mereu active, mereu în mişcare, toate funcţiunile vitale. Oamenii flecari şi vioi, fiecare gata să înfrunte verva şi flecăreala celuilalt ; sprinteni ca să placă femeiuştilor lor scumpe, la rîndul lor sprintene şi sociabile ; agili şi zvelţi ca să alerge din loc în loc şi să îndeplinească cu amabilitate dorinţa cuiva. La Bologna se mănîncă într-un an mai mult decît la Veneţia în doi, la Roma în trei, la Torino în cinci şi la Genova în douăzeci. Deşi la Veneţia se mănîncă mai puţin din cauza vîntului sirocco şi la Milano mai mult datorită bucătarilor... Cît despre Florenţa, Napoli, Palermo, prima este prea mofturoasă pentru a-şi încuraja oaspeţii la ghiftuială ; iar în celelalte două oraşe viaţa contemplativă umple stomacul direct prin pori, fără a mai obosi maxilarele. Se trăieşte din aerul impregnat cu ulei volatil de cedru şi polenul fecund al smochinilor. Cum se împacă problema mîncării cu restul ? Se împacă de minune, fiindcă digestia se face în raport cu activitatea şi cu buna dispoziţie. O conversaţie spontană şi variată care atinge subiecte legate de toate sentimentele sufletului, ca mîna pe claviatură, o conversaţie care antrenează mintea şi limba să alerge şi să sară oriunde sînt chemate, excitînd şi supraexcitînd viaţa intelectuală, şi pregătind buna dispoziţie a unei mese mai bine decît toate absinturile şi vermuturile din lume. Bine au făcut că au inventat vermutul la Torino unde se vorbeşte şi se rîde puţin, în afară de Cameră : de altfel, cînd l-au inventat, nu aveau statut. Acum există şi acolo oare-

care activitate, dar din aceea care te ajută să faci ceva, nu din aceea care te stimulează să mănînci. Ferice de cei ce speră în bine și ferice de fabricanții de vermut.

În ciuda palavrelor pe care vi le-am înșirat, Pisana nu arăta pe atunci de loc că vrea să se întoarcă ; și Bologna pierdea încetul cu încetul meritul de a-mi stîrni pofta de mîncare. O dragoste îndepărtată, pentru un Guvernator de finanțe în vîrstă de 26 de ani nu e o nenorocire pe care s-o iei în rîs. Mai treacă o lună, două ; dar opt, nouă, aproape un an ! Nu făcusem nici unul din cele trei jurăminte călugărești și trebuia să-l respect pe cel mai aspru. Ei drace ! Știu că rîdeți toți de constanța mea... Dar nu vreau să mă dezic de loc. În timpul acela o iubeam atîta pe Pisana, încît toate celelalte femei mi se păreau bărbați, ca să nu spun mai mult. Niște omuleți frumușei, plăcuți, eleganți, vorbind despre bologneze ; și nu însemna stîngăcie, nici ipocrizie din partea mea, ci numai dragoste. De aceea nu mi-e rușine să vă mărturisesc că am făcut de cîteva ori pe Iosif evreul ; în schimb, la o următoare despărțite de Pisana m-am dedat la diferite distracții. Asta nu înseamnă că o iubeam mai puțin, ci într-un alt fel ; și, orice ar spune platonicii, am suportat a doua despărțire cu mult mai mare curaj decît pe prima.

De altfel, pe vremea aceea fiind foarte grăbit, cuprins de o nevoie diabolică de a o avea din nou pe Pisana lîngă mine și neputînd afla nimic precis de la ea, m-am adresat Aglaurei cu rugămintea ca, dacă avea cît de puțină dragoste pentru un frate, să-mi destăinuie fără mistere și fără menajamente tot ce era în legătură cu verișoara mea. Pînă atunci sora mea se eschivase mereu să răspundă clar la întrebările puse de mine în legătură cu acest subiect, scriindu-mi ba că nu crede..., că nu știe... și astfel se strecura ca prin urechile acului, omițînd această situație ingrată. Dar de astă dată, înțelegînd după tonul scrisorii că eram cu adevărat înspăimîntat și pe punctul de a face vreo nebunie, îmi răspunse imediat că tăcuse pînă atunci la rugămintea Pisanei, dar că acum voia totuși să-mi satisfacă curiozitatea fiindcă își dădea seama de neliniștea vieții mele ; urma deci să aflu că de mai bine de șase luni, Pisana se afla în casa soțului ei, foarte preocupată să-i fie infirmieră și că nu părea dispusă să-l

părăsească. Să fiu liniştit că ea mă iubea ca şi pînă atunci şi că viaţa ei la Veneţia nu era decît viaţa unei infirmiere.

Oh, dacă mi-ar fi căzut atunci pe mîini excelenţa sa Navagero !... Cred că nu ar mai fi avut nevoie mult timp de infirmieră. Ce avea în cap hoitul acela putrezit, de-mi fura partea mea de viaţă ?... Drept era oare ca o fiinţă tînără ca soţia lui... M-am oprit puţin la cuvîntul soţie, fiindcă îmi trecu imediat prin minte că jurămîntul făcut la altar ar putea, din întîmplare, să însemne ceva. Dar am alungat cu cea mai mare grabă acest scrupul. „Da, da, am continuat, e drept ca soţia lui să rămînă legată de el, ca un om viu de un cadavru ?... Nici gînd !... Oh, ce Dumnezeu, o să am eu grijă să-i despart, să pun capăt acestui supliciu monstruos. La urma urmelor, chiar dacă nu vrei să spui că mila porneşte din noi înşine, oare nu e conform cu legile naturii ca mai curînd să moară el decît eu ? Fără să mai ţin seama că eu într-adevăr eram pe punctul de a muri, iar el era în stare să o mai ducă ani şi ani în felul acesta, imbecilul !..."

Am apucat cu îndîrjire magnifica mea pană de Guvernator şi am întocmit o scrisoare lungă, care ar fi făcut cinste şi unui rege înfuriat pe regină. Esenţa scrisorii era că dacă Pisana nu vine în cel mai scurt timp, ca să mă reînsufleţească puţin, eu, gloria şi averea mea, vom ajunge în mormînt. Scrisoarea aceasta a mea a rămas cîteva săptămîni fără răspuns, după care, tocmai cînd mă gîndeam foarte serios să plec, nu chiar în mormînt, ci la Veneţia, sosi pe neaşteptate Pisana. Avea figura femeii care a fost nevoită să facă pe placul altuia şi mai înainte de a-mi dărui o sărutare sau un salut, ţinu să mă facă să-i promit că o s-o las să plece după pofta inimii. Apoi văzînd că discuţia aceasta îmi stricase jumătate din plăcerea sosirii ei, îmi sări de gît şi, adio, domnule Guvernator ! Eram nespus de nerăbdător să-i arăt toate avantajele legate de noua mea demnitate ; un apartament somptuos, portari peste portari, untdelemn, lemne, tutun, toate pe socoteala statului. Fumam exact ca bietul meu tată, ca să nu scap nici unul dintre privilegii şi mîncam untdelemn de trei ori pe săptămînă, ca un călugăr ; dar pusesem de o parte o sumă frumuşică pentru ca Pisana să poată apărea cu demnitate în faţa societăţii bologneze ;

ținînd seama de temperamentul meu, aceasta era o atît de mare dovadă de dragoste, încît ea ar fi trebuit să-mi cadă leșinată la picioare. În schimb, aproape că nici nu băgă de seamă ; căci pentru a înțelege meritul unor astfel de eforturi trebuie să fii capabil de a economisi, ori ei, sărăcuța, i se strecurau banii printre degete, și avea buzunarul mai spart decît cea mai prăpădită haină a unui cerșetor din Romagna. Făcu numai niște ochi mari auzind pomenindu-i-se de patru sute de scuzi ; părea că de la o vreme pierduse obiceiul de a auzi măcar vorbindu-se de o sumă atît de mare de bani. În realitate, suma nu a fost atît de mare cum se credea. Rochii, mantile, pălărioare, brățări, plimbări, primiri, mă puseră perfect la curent cu plata și scuzii nu îmbătrîniră mai mult de cincisprezece zile în buzunarul meu.

Distrîndu-se ici și colo, Pisana îmi arătă în curînd o latură foarte nouă a temperamentului ei. Deveni cea mai veselă și vorbăreață femeiușcă din Bologna ; ținea piept la patru, șase, opt interlocutori ; nu se supăra și nu era niciodată obosită ; nu se pierdea nici în observații, nici în gînduri, nici în neatenție, pînă într-atîta încît să uite de ceilalți ; ba știa chiar foarte bine să împartă cuvinte plăcute și surîsuri care nu se adresau nimănui, dar erau pentru toți. Puteam să am încredere în ea, și se terminase cu plictiselile chinuitoare de la Ferrara. În acest timp, lumea vorbea ; unii de verișoara, alții de soția, iar restul de iubita domnului Guvernator ; erau unii care voiau s-o ia de soție, alții pretindeau s-o seducă sau să mi-o răpească. Ea își dădea seama de toate, rîdea politicos și chiar dacă își risipea vorba peste tot, dragostea și-o păstra pentru mine. Femeile de acest fel plac imediat chiar și celorlalte femei, căci bărbații obosesc să facă pe îndrăgostiții pentru nimic, să curteze pînă la urmă doar dintr-o galantă obișnuință, menținîndu-și în schimb sentimentele tainice pentru o altă dragoste. Astfel, după o lună, Pisana mea, adorată de bărbați, sărbătorită de femei, trecea pe străzile Bolognei aproape în triumf și pînă și puștii fugeau după ea strigînd : „E frumoasa venețiană ! E soția domnului Guvernator !“ Nu vreau să spun dacă devenise sau nu vanitoasă din cauza acestor mari succese, dar e sigur că știa să mă răsplătească, purtîndu-se cu cea mai

mare politeţe din lume. Iar eu, se înţelege, trebuia s-o iubesc, căci aşa era drept, în raport cu dorinţele celor din jur.

Şi astfel, ducînd o viaţă de continue plăceri şi de fericire casnică, nu mai pomenea de plecare. Cînd soseau scrisori de la Veneţia, abia dacă-şi arunca ochii pe ele; iar dacă scrisul trecea pe pagina cealaltă, era lucru sigur că nu întorcea pagina, ci o lăsa baltă la mijloc. Eu însă le citeam de la un cap la altul, dar aveam grijă să-i ascund graba cu care din cînd în cînd mama sau soţul ei îi cereau să se reîntoarcă. Acesta părea că nu mai este nici aşa gelos, şi nici prea aproape de moarte; vorbea despre mine cu adevărată efuziune de prietenie, ca despre o rudă foarte apropiată şi iubită, iar despre anii viitori vorbea ca despre o perioadă de belşug fără sfîrşit.

— Monstru muribund! bolboroseam eu. Din păcate văd că a înviat!

Şi parcă, parcă, mă simţeam gelos pentru tot timpul cît locuise Pisana la el. Dar ea murea de rîs din cauza acestor închipuiri ale mele; iar eu rîdeam cu ea; totuşi îi sustrăgeam scrisorile, după ce le arunca în vreun colţ şi aveam mare grijă să nu-i mai cadă din nou în mînă. Memoria ei slabă mă ajuta de minune. Cît despre lungul răstimp petrecut la Veneţia, iată cum stăteau lucrurile, sau mai bine zis, cum mi le prezentase ea, puţin cîte puţin, după inspiraţie. Mama ei, convalescentă, o rugase să-i facă măcar o vizită de politeţe soţului muribund, căruia, spunea, i-ar fi făcut o foarte mare plăcere. Într-adevăr, Pisana s-a supus; apoi starea bietului om, situaţia lui grea financiară, (aici ajunsese, din cea mai fantastică bogăţie), părăsirea în care trăia au impresionat-o şi au convins-o să rămînă, după cum îşi manifestase el dorinţa. O făcuse numai din bunătate, iar eu, deşi deplîngeam tristele efecte avute asupra mea, nu puteam să nu o laud în adîncul inimii, îndrăgostindu-mă şi mai tare de ea.

Totuşi puteţi fi convinşi că procedam foarte prudent smulgîndu-i aceste confidenţe; şi nu insistam niciodată decît o clipă, o secundă, fiindcă mi-era nespus de teamă să nu-i redeştept în minte toate motivele de milă şi să nu-i vină din nou chef de plecare. Eram destul de drept

pentru a o lăuda, şi destul de egoist pentru a împiedica aceste acte de virtute şi eroism ; şi, din întîmplare, Pisana fiind o ființă foarte bună şi miloasă, dar de trei ori pe atît de nestatornică, am reuşit să o preocup cu petreceri, cu cîntece, cu veselie timp de aproape şase luni. Totuşi urmăream cu groază cum creştea numărul şi agitația scrisorilor ; dar văzînd că nu se iveşte nici un necaz, m-am obişnuit aşa sperînd că starea aceea de beatitudine nu avea să se mai sfîrşească. Din ministru al finanțelor, vicepreşedinte şi preşedinte al Republicii, mă resemnasem cu modestie şi împăcare la postul meu ; şi dacă alții făceau fapte frumoase care îmi umblau prin minte, socoteam că e foarte comod să nu mişc un deget.

Bieți muritori, cît este de trecătoare fericirea noastră!... Ruina mea a fost înființarea unei diligențe între Padova şi Bologna. Contele Rinaldo, care din cauza bolii lui de stomac nu ar fi suportat o călătorie pe apă pînă la Ferrara sau Ravenna, profită cu cea mai mare plăcere de diligență, venind la Bologna ca să mă încurce, deşi nu-l chemase nimeni ; ceru să fie condus la Madonna di Monte, la Montagnola, la San Petronio şi ca răsplată pentru toate, a treia zi mi-o luă pe Pisana cu el. La vederea fratelui, toată mila ei se aprinse din nou, toate scrupulele îi tulburară liniştea şi nu numai că a fost de acord cu invitația lui, dar chiar ea a fost prima care s-a oferit să-i țină tovărăşie la întoarcere. Asasinul acela nu a spus nimic, nici măcar nu i-a comunicat că venise special pentru asta. Voia să mă lase cu iluzia naivă că venise în trap de la Veneția la Bologna din curiozitatea de a vizita San Petronio. Dar eu îi citisem adevărul în ochi de la prima privire ; m-am înfuriat văzînd că îi reuşesc intențiile, fără să se fi ostenit măcar cu o vorbă. Era oare mai îndemînatic şi mai puternic în politica femeiască un şoarece de bibliotecă murdar, îngălat, şi cu urdori la ochi, decît un amant tînăr şi frumuşel, pe deasupra şi Guvernator ? În unele cazuri, se pare că da : eu am rămas să oftez şi să gîfîi şi să-mi muşc degetele.

Mi-am reluat activitatea cu toată rîvna ; măcar ca să-mi alung plictiseala aceea chinuitoare. Lucrînd mult, uitînd cît de mult puteam, am devenit încetul cu încetul alt om ; trebuie să hotărîți voi dacă m-am făcut mai

bun sau mai rău. Fumurile poeziei se evaporau din capul meu ; am început să simt greutatea celor 30 de ani care se pregăteau să-mi împovăreze umerii, să zăbovesc cu plăcere la masă și să fac diferențe între dragostea din suflet și cea care îți tulbúră trupul. Iertați-mă ; mi se pare că v-am spus că deveneam alt om ; dar părerea mea este că deveneam animal. Pentru mine, cel ce își pierde tinerețea minții, nu poate decît să decadă din stadiul uman în altă condiție inferioară, animalică. Partea de rațiune ce ne deosebește de ticăloși, nu este cea care aleargă după folosul propriu și caută avantaje, ocolind truda, ci aceea care-și sprijină propriile argumente pe visuri fermecătoare și pe marile speranțe ale sufletului. Și cîinele știe să aleagă bucățica cea mai bună și să-și facă un culcuș în paie înainte de a se ghemui pe ele ; dacă aceasta înseamnă rațiune, dați așadar cîinilor legitimația de oameni serioși. Totuși vă voi spune că viața aceea atît de mioapă și abrutizantă avea pe atunci o scuză ; exista o mare inteligență care gîndea pentru noi și a cărei voință domina într-atît voința celorlalți, încît cu puțină cheltuială de idei apăreau cele mai frumoase înfăptuiri. Acum strălucesc ideile, dar nu se văd înfăptuirile, nici bune, nici rele ; toate acestea din cauza nenorocitei realități că cine are cap, nu are brațe ; în schimb pe vremea aceea brațele lui Napoleon se întindeau peste jumătate din Europa și peste toată Italia pentru a ridica și a trezi forțele vitale amorțite. Era suficient să te supui, pentru ca o activitate miraculoasă să se înalțe, pe calea ordinelor, din vechile instituții ale națiunii. Nu vreau să fac pronosticuri ; dar dacă s-ar fi continuat așa vreo douăzeci de ani, ne-am fi obișnuit din nou să trăim, și viața spirituală s-ar fi trezit din cea materială, ca la bolnavii readuși la sănătate. Văzînd fervoarea vieții ce anima pe atunci jumătate din omenire, puteai să-ți pierzi capul. Dreptatea se încetățenise unică și egală pentru toți ; toți contribuiau după puterile lor la mișcarea socială ; nu se făceau propuneri, ci se acționa. Fusese dorită o armată și în cîțiva ani apăruse ca prin farmec o armată. Din populațiile vlăguite de trîndăvie și viciate de dezordine, se alcătuiau legiuni de soldați sobri, ascultători, valoroși. Forța comanda reînnoirea obiceiurilor ; totul se obținuse

prin ordine și disciplină. Prima oară cînd i-am văzut aliniați în piață pe recruții din departamentul meu, am crezut că am vedenii; nu credeam că s-ar putea ajunge atît de departe și că printr-o singură lege putea fi organizată mulțimea aceea neșlefuită, plebea aceea orășenească, care se înarmase pînă atunci numai ca să bată drumurile și să-i jefuiască pe trecători.

De la aceste începuturi, mă așteptam la miracole și, convins că am căzut pe mîini bune, nu am căutat să aflu încotro ne îndreptam cu pași repezi, prin această admirație. Să văd Veneția mea, indiferent cînd, înarmată cu forțe proprii, mai înțeleaptă în urma noii experiențe, ocupîndu-și locul printre neamurile italice la marele consiliu al popoarelor, era dorința mea cea mai fierbinte, credința mea de fiecare zi. Pacificatorul revoluției o înscria și pe aceasta în numărul faptelor lui viitoare; credeam că recunosc semnele în noul nume de botez dat Republicii Cisalpine, care prefigura noi și foarte înalte destine. Cînd Lucilio îmi scria că mergem din ce în ce mai rău, că renunțînd la înțelepciune, un popor pierde orice libertate și orice putere proprie, că sperasem într-un eliberator și ne găsisem un stăpînitor, eu îmi băteam joc de spaimele lui; în sinea mea îl socoteam nebun și ingrat, îi aruncam scrisorile în foc și mă întorceam la treburile mele financiare. Cred că mă felicitam chiar și pentru absența Pisanei, fiindcă singurătatea și liniștea mă lăsau să mă dedic în voie muncii și speranței ca prin aceasta să-mi fac un merit și să obțin avantaje pentru mine. „Trăiască *signor* Ludro[1] !..." Așa am trăit multe luni, preocupat numai de munca mea, plin de încredere, fără să gîndesc cu mintea mea, fără să privesc dincolo de tabloul care mi se așternea înaintea ochilor. Acum înțeleg că aceasta nu este o viață potrivită pentru a trezi facultățile mintale și pentru a insufla vigoare forței sufletești; încetăm să fim oameni pentru a deveni niște macarale. Și se știe ce rămîne din macarale, dacă uiți să le ungi la începutul fiecărei luni.

A fost un noroc sau un nenoroc? Nu știu; dar proclamarea Imperiului Francez îmi luă puțin vălul de pe

---

[1] Personaj din comedia goldoniană *„Sior Momolo cortesan"* (1738), reprezentînd un încurcă-lume și un intrigant.

ochi. M-am uitat în jurul meu și am văzut că nu mai eram stăpîn pe mine; că activitatea mea era folositoare, angrenîndu-se în celelalte activități ce se desfășurau în jurul meu, în răpăit de tobe. Să ieși de aici, era nenorocire; însemna să rămîi o nulitate. Dacă toți se aflau în situația mea, după cum aveam motive să bănuiesc, temerile lui Lucilio nu erau prea departe de adevăr. Am început să-mi fac un sever examen de conștiință; să retrăiesc în amintire viața dinainte și să văd în ce măsură îi corespunde cea prezentă. Am găsit o diferență, o contradicție care mă înspăimînta. Nu mai erau aceleași raționamentele și dorințele care îmi conduceau acțiunile; înainte eram un muncitor sărac, trudit, dar inteligent și liber, acum eram un oarecare obiect de lemn, bine lăcuit, bine lustruit, care se apleca metodic și stupid pentru a face să meargă mașina. Totuși, am vrut să rămîn ferm și să nu mă pripesc cu judecățile, acum cînd nu mai puteam coborî nici un pas în plus pe treptele scării aceleia de servituți.

Cînd sosi vestea transformării republicii într-un Regat al Italiei [1], mi-am luat puținele lucruri, puținii scuzi pe care îi mai aveam, am plecat direct la Milano și mi-am dat demisia. Mi-am întîlnit alți patru sau cinci colegi veniți pentru același motiv și fiecare dintre noi speram să întîlnim o sută ca să dăm o mare lovitură. Ne mulțumiră mult, ne rîseră în față, notară numele noastre pe o cărțulie, ceea ce nu constituia o bună asigurare pentru viitor. Napoleon a venit pe neașteptate la Milano, și-a pus pe cap coroana de fier și a spus: „Dumnezeu mi-a dat-o, vai de cel ce se atinge de ea!“ Eu m-am aranjat ca biet particular în vechile cămăruțe de pe Porta Romana spunînd la rîndul meu: „Dumnezeu mi-a dat o conștiință, nimeni nu o va putea cumpăra!“ Dușmanii lui Napoleon au găsit îndrăzneala și puterea suficientă pentru a se atinge de coroana aceea fatală și a i-o smulge de pe cap. Dar nici California, nici Australia nu au scos la iveală pînă acum destul aur pentru a-mi cumpăra conștiința. În împrejurarea aceea, eu am avut mai multă dreptate și eu am fost cel mai puternic.

[1] Regatul Italiei s-a proclamat la 31 martie 1805. Napoleon s-a încoronat cu coroana de fier la 26 mai 1805. (n. tr.)

CAPITOLUL XIX

Felul în care mă protejau pe mine morarii și contesele în anul 1805. Îi iert unele greșeli lui Napoleon cînd alipește Veneția la Regatul Italiei. Tîrzie pocăință pentru un vechi păcat, în urma căruia sînt la un pas de moarte; dar mă reînvie Pisana și mă duce cu ea în Friuli. Devin soț, organist și majordom. Între timp, vechii actori dispar din scenă. Napoleon cade de două ori, iar anii fug muți și deprimanți pînă în 1820.

Lucilio se refugiase la Londra; avea prieteni peste tot, iar pe de altă parte un doctor se simte oriunde la el acasă. Pisana mă tot ducea cu vorba, promițînd că se întoarce, pe de altă parte, după ce-mi părăsisem slujba, nici nu mai aveam măcar curajul să o chem să împartă sărăcia cu mine. La Spiro și Aglaura îmi era rușine să recurg pentru bani; ei îmi trimiteau punctual trei sute de ducați la fiecare Crăciun; dar alocasem două rate anuale în contul datoriilor lăsate la Ferrara, așadar de banii aceia nu mă puteam bucura. Am rămas deci pentru prima dată în viața mea fără acoperiș, fără pîine și cu foarte puțină îndemînare pentru a mi le procura. Frămîntam în cap o mie de proiecte, dar pentru fiecare dintre ele ar fi fost necesar un capital, măcar la început; cum nu posedam mai mult de o duzină de scuzi, mă mulțumeam cu proiectele și îmi duceam zilele cum puteam. În fiecare zi mă străduiam să trăiesc cu tot mai puțin. Cred că ultimul scud l-aș fi lungit un secol, dacă în ziua plecării lui Napoleon în Germania nu mi l-ar fi furat unul dintre faimoșii borfași care operau cu o cucernică obișnuință pe străzile Milanului. Împăratul se îngrășase și se îndrepta pe atunci spre victoria de la Austerlitz; eu mi-l aminteam slab și strălucind încă de gloria de la Arcoli și Rivoli. Fir-ar să fie! Nu l-aș fi dat pe Micul-Caporal în schimbul Majestății Sale! Văzîndu-l cum pleacă trecînd prin mijlocul unei mulțimi îngrămădite, aplaudînd entuziastă, îmi amintesc

că am plîns de furie. Dar erau lacrimi nobile, de care sînt mîndru. Mă gîndeam în sinea mea : „Oh, cîte aş înfăptui eu să fiu în locul omului ăstuia !“ Gîndul acesta şi imaginea marilor fapte pe care le-aş fi săvîrşit mă emoţionau profund. Într-adevăr, Napoleon era pe atunci în culmea puterii. Se întorsese după ce făcuse să răsune peşterile Albionului de răcnetele sale peste îngustul canal al Mînecii ; ameninţa cu o gheară atotputernică capetele a doi împăraţi. Tinereţea geniului lui Cezar şi maturitatea înţelepciunii lui Augustus conspirau pentru a-i ridica destinul mai presus de orice imaginaţie umană. Era într-adevăr un nou Carol cel Mare şi era conştient de acest adevăr. Dar şi eu, din colţul meu, mă mîndream să trec prin faţa lui fără să-mi îndoi genunchii. „Eşti un gigant, dar nu un Dumnezeu !“ îi spuneam. „Eu te-am studiat şi am descoperit că totuşi credinţa mea e mult mai mare şi mai sublimă decît persoana ta !“ Pentru un om care îşi imagina că are în buzunar un scud şi nu-l avea nici măcar pe acela, nu era puţin lucru.

Frumuseţea a fost însă cînd a trebuit să mănînc ; cred că nici un om din lume nu s-a văzut vreodată pus într-o încurcătură mai mare. Plecînd din Bologna şi bucurîndu-mă de discreţia unor prieteni, transformasem în bani orice broşă, inel şi orice alt lucru care nu-mi era strict necesar. Cu toate acestea, făcînd un nou inventar, am descoperit multe obiecte de îmbrăcăminte care îmi prisoseau ; le-am făcut toate pachet, le-am dus la telal şi încasînd pe ele patru scuzi, mi s-au părut a fi un milion. Dar iluzia nu a durat mai mult de o săptămînă. Atunci am început să recurg şi la vînzarea obiectelor necesare : cămăşi, pantofi, jabouri, haine, totul lua drumul telalului ; cu această ocazie, se stabilise între noi un fel de prietenie ; prăvălia lui se afla la colţul străzii Tre Re, înspre poştă ; mă opream acolo să stau de vorbă cu telalul, în drumul de acasă spre Piaţa Domnului.

Pînă la urmă am ajuns să nu mai am ce vinde. Deşi în tot răstimpul acela mă frămîntasem să descopăr în ce fel mă puteam descurca într-o situaţie atît de disperată, acum nu-mi venea nici o idee. Într-o dimineaţă l-am întîlnit pe colonelul Giorgi reîntors de pe frontul de la Boulog-

ne, plecînd şi el grăbit în Germania, cu speranţa de a fi făcut în scurt timp general.

— Intră în administraţia armatei, îmi spuse el, îţi promit să te ajut să obţii un post bun şi ai să te îmbogăţeşti în scurt timp.

— Ce se face în armată ? am întrebat.

— În armată se poate învinge toată Europa, se pot curta cele mai frumoase femei din lume, se pot încasa solde frumoase, se poate face risipă de glorie şi uite aşa se trăieşte.

— Da, da ; dar pe seama cui învingem Europa ?

— Cine ştie ! Crezi că are vreun rost să cercetăm asta ?

— Dragă Alessandro, n-am să intru în armată nici ca măturător.

— Păcat ! şi eu care speram să fac ceva din tine !

— Poate că n-aş fi corespuns, Alessandro ! Mai bine concentrează-ţi întreaga grijă asupra ta. Vei ajunge mai repede general.

— Încă două bătălii care să mă debaraseze de doi patrîni şi ajung general plin ; gloanţele ruşilor şi nemţilor sînt aliaţii mei ; acesta este adevăratul fel de a trăi în armonie cu toţi. Aşadar vrei cu tot dinadinsul să rămîi supărat pe noi, bieţii soldaţi ?

— Nu, Alessandro ; vă admir, dar nu sînt capabil să vă imit.

— Ei, înţeleg ! E nevoie de o anumită rigiditate a muşchilor !... Spune-mi, ai veşti de la Bruto Provedoni ?

— Foarte bune, se poate afirma. Trăieşte alături de o soră a lui de 18 sau 19 ani, Aquilina, ţi-o aminteşti? Îi ţine loc de tată, îi strînge puţină zestre şi îşi cîştigă viaţa dînd lecţii în sat. În ultimul timp, cu moştenirea rămasă de la fratele lui Grifone, mort la Lubliana în urma unei căzături de pe un acoperiş, a cumpărat de la ceilalţi fraţi casa pe numele lui şi al surorii. Aşa a scăpat şi de neplăcerea de a trăi din greu împreună cu alţi chiriaşi zdrenţăroşi şi flecari. Cred că dacă ar putea să o mărite onorabil pe Aquilina, n-ar exista om mai fericit decît el.

— Vezi cum sîntem noi, soldaţii ?... Fericiţi chiar şi fără picioare !

— Bravo Alessandro : dar eu nu vreau de loc să-mi pierd picioarele. Sînt capitaluri pe care trebuie să le investeşti bine sau să le păstrezi.

— Şi tu ce spui, ţi se pare puţin lucru ca în cel mult opt ani să devii general ? Nu e o situaţie atrăgătoare ?

— Ba da ; dar mie îmi convine să rămîn în haina asta şi cu sărăcia mea.

— Deci nu te pot ajuta cu nimic ? Ţine, aş putea să-ţi fiu de folos cu vreo treizeci de scuzi ; mai mult nu, fiindcă vezi nu mai sînt soldatul acela econom, acum cu jocul de cărţi, cu femeile şi mai ştiu eu cu ce, se duce solda... Stai, să mă gîndesc, ţi-ar conveni să ocupi o slujbă în viaţa civilă ?

Bunul colonel nu mai vedea nimic în afara armatei ; uitase că înainte cu un sfert de oră îi povestisem întreaga mea carieră în finanţe şi demisia mea, de bună voie, din postul de guvernator al finanţelor. Poate că îşi închipuia că finanţele nu erau decît un serviciu suplimentar pe lîngă armată pentru a o aproviziona cu hrană, îmbrăcăminte şi cu o sumă convenabilă ca să poată susţine asalturile jocurilor de cărţi. Răspunzîndu-i că m-aş fi mulţumit cu orice slujbă care să nu fie publică, făcu o anumită grimasă asemenea celui constrîns să-şi retragă o bună parte din stima acordată cuiva ; totuşi, marea lui bunătate nu se micşoră cîtuşi de puţin.

— La Milano am o proprietăreasă, adăugă el.

— Da, cum aveai şi la Genova.

— Ei ! Cu totul altfel ! Aceea era zgîrcită ca un spiţer, în schimb asta e mai generoasă ca un ministru. Aceleia a trebuit să-i fur pisica, de la asta, dacă aş vrea, aş putea să primesc în dar un diamant pe zi. E de o bogăţie nemărginită şi a străbătut la vremea ei lumea, iar acum, după ce a primit o moştenire considerabilă, s-a potolit şi duce o viaţă ponderată avînd reputaţia unei doamne onorabile ; nu mai are puf de piersică pe obraji, dar e încă drăguţă şi amabilă, la nevoie ştie să joace şi teatru, mai ales cînd are chef. Închipuie-ţi ! S-a îndrăgostit foarte tare de mine şi de cîte ori trec prin Milano vrea să stau lîngă ea ; mi-a spus chiar în secret că dacă ar avea douăzeci de ani, în loc de treizeci, ar pleca împreună cu mine la război.

— Şi ce legătură are această doamnă cu mine ?

— Cum ce legătură ? Ei, drace, toate legăturile ! Ea are multe relaţii foarte suspuse ; te va recomanda cu succes pentru postul pe care îl doreşti. Apoi, dacă îţi convine o funcţie particulară, cred că administraţia ei este destul de vastă pentru a-ţi oferi şi ţie o slujbă.

— Aminteşte-ţi că nu vreau să fur pîinea nimănui ; şi că dacă mănînc o pîine, înţeleg să mi-o cîştig prin propria-mi trudă.

— Ei, fii liniştit, nu trebuie să ai scrupule în această privinţă. Poate crezi că aici e ca la fermele noastre din Friuli, unde-i obişnuită povestea cu administratorul care se îmbogăţeşte pe spinarea stăpînului, stînd cu braţele încrucişate ! Ei, prietene, la Milano oamenii sînt pricepuţi ! Plătesc bine, dar vor să fie slujiţi şi mai bine ; contabilul se îngraşă, dar stăpînul nu vrea să slăbească din pricina asta. Ştiu eu bine cum merg treburile pe acolo !

Acest plan îmi convenea de minune ; deşi nu aveam o încredere oarbă în atotputernicele recomandaţii şi în doamna cea generoasă a bunului colonel, totuşi, dîndu-mi seama că de unul singur nu eram bun de nimic, m-am resemnat să încerc ajutorul altora. M-am întors acasă ca să-mi perii haina pentru prezentarea ce urma să aibă loc a doua zi. Am recurs şi eu la generozitatea proprietăresei mele cerîndu-i puţină cremă ca să-mi lustruiesc cizmele şi am întins pe un scaun singura cămaşă rămasă în afara celei de pe mine. În albul ei îmi desfătam ochii, consolîndu-mi-i pentru starea deplorabilă a restului de îmbrăcăminte.

În dimineaţa stabilită, ordonanţa colonelului veni să mă anunţe că doamna primise foarte favorabil propunerea, dar că dorea să-i fiu prezentat chiar în acea seară, întrucît în timpul zilei era ocupată cu importante treburi personale. Am aruncat o privire asupra cizmelor şi a cămăşii, văitîndu-mă aproape că nu rămăsesem în pat, pentru a le păstra prospeţimea pînă la momentul solemn ; apoi, gîndindu-mă că seara nu eşti chiar aşa de minuţios observat şi că un fost guvernator de finanţe trebuie să deţină calităţi de vioiciune şi de cultură care să te facă să-i uiţi excesiva modestie a hainelor, i-am răspuns ordonanţei că voi veni acasă la colonel în jurul orei opt, şi am ieşit imediat din casă. Sosi ora mesei dar am lăsat-o să treacă

fără să-mi pipăi portofelul ; a fost o eroică deferență față de ora care a urmat prînzului. Dar trecînd și aceasta, am băgat mîna în portofel și am scos patru bănuți frumoși care totalizau cred cincisprezece centime dintr-un franc. Într-adevăr nu credeam că sînt atît de sărac ; iar cuadratura cercului mi se păru o problemă mult mai ușor de rezolvat decît prînzul pe care trebuia să-l obțin dintr-o sumă atît de redusă. Dar nu degeaba fusesem guvernator al finanțelor, ar fi trebuit să mă pricep mai bine ca oricînd să echilibrez veniturile și cheltuielile. Așadar, fără să-mi pierd curajul, am încercat și aceasta. Un ban pentru pîine, doi pentru salam și unul pentru rachiu ca să-mi refac stomacul și ca să mă pregătesc pentru vizita din seara aceea. Pentru Dumnezeu ! Ce însemna un ban de pîine pentru un om care nu pusese gura pe nimic de douăzeci și patru de ore ! Am refăcut socoteala : doi bani pentru pîine, unul pentru o bucățică de caș și ultimul pentru rachiu. Apoi mi s-a părut că un ban pentru caș era o prejudecată, o idee aristocratică pentru a împărți prînzul în pîine și ceea ce se mănîncă cu pîine. Era mai bine să socotesc de la început 3 bani de pîine.

Într-adevăr, am intrat cu curaj la un brutar ; mi-am cumpărat de 3 bani pîine și din patru înghițituri am terminat cu ea. Mi-am dat seama cu oarecare spaimă că nu simt nici cea mai vagă senzație de sete, motiv ce m-a îndemnat să las de o parte rachiul și să mă aprovizionez cu o ultimă pîinică, pe care am depozitat-o alături de celelalte. După acest mic ospăț, dinții mei rămăseseră foarte neliniștiți și scotocind în căutarea fărămiturilor risipite își spuneau între ei cu un scrîșnet de consternare : „S-a și terminat festinul ?" „Precis că s-a terminat !" am răspuns eu și, într-adevăr, îmi simțeam stomacul și mai speriat decît dinții. Atunci mi-am acordat o cuvenită desfătare a imaginației care îmi mai folosise cu multe zile înainte pentru a-mi înșela foamea ; mi-am trecut în revistă toți prietenii cărora le-aș fi putut cere bani pentru o masă, dacă s-ar fi aflat la Milano. Abatele Parini, mort de șase ani, învățat și el cu mesele neconsistente, Lucilio, plecat în Elveția ; Ugo Foscolo, profesor de elocință la Pavia ; dintre vechile mele cunoștințe nu găseam niciunul. Stăpîna casei, dîndu-mi cu o seară mai înainte crema de ghete

strîmbase din nas într-un mod care voia să spună: „Lasă-te de glumele astea proaste!"

Rămînea colonelul Giorgi; dar vă mărturisesc că-mi era ruşine; după cum sînt sigur că m-aş fi ruşinat şi de toţi ceilalţi, dacă s-ar fi aflat la Milano şi că mai curînd aş fi murit de foame decît să-mi plătească Ugo Foscolo o cafea cu frişcă. În orice caz, era o mîngîiere să mă pot gîndi la ei în timp ce foamea mă chinuia; astfel, terminată acea distracţie, eram mai nefericit ca oricînd şi culmea a fost cînd trecînd prin Piaţa Mercanti am văzut că era abia ora cinci. „Încă trei ore! Mă temeam că nu o să ajung viu în momentul vizitei, sau în cel mai fericit caz o să am aspectul unui om nemîncat. Mi-am dat silinţa să-mi distrag atenţia cu o altă stratagemă. M-am gîndit din cîte părţi aş fi putut obţine împrumuturi regeşti, numai să fi vrut. Cumnatul meu Spiro, prietenii mei din Bologna, cei treizeci de scuzi ai colonelului Giorgi, Marele Vizir... Drace! Fie din cauza foamei, fie de altceva, sau dintr-o favoare deosebită a providenţei, în ziua aceea m-am oprit mai mult ca deobicei la ideea Marelui Vizir. Mi-am amintit, într-adevăr, că în carneţel mai aveam un titlu de credit reprezentînd o sumă foarte mare şi semnată printr-un fel de hieroglife arabe pe care nu le înţelegeam de loc; dar casa Apostulos avea mulţi corespondenţi la Constantinopol şi o oarecare autoritate asupra bancherilor armeni care-l jupuiau de bani pe sultanul de atunci; am alergat acasă fără să mă mai gîndesc la foame; am ticluit o scrisoare lui Spiro, am pus înăuntru titlul de credit şi am dus-o vesel la poştă.

Cînd treceam din nou prin Piaţa Mercanti, orologiul arăta opt fără un sfert; m-am îndreptat aşadar către locuinţa colonelului; dar speranţa în Marele Vizir o lăsasem la poştă; şi tocmai în clipa solemnă, fatală, am simţit din nou chinul foamei. Ştiţi la ce-am avut curajul să mă gîndesc în clipa aceea? Am avut curajul să mă gîndesc la abundentele prînzuri de la Bologna din anul trecut; şi m-am considerat mai mulţumit aşa cum eram, cu stomacul gol. Am avut curajul să mă autoconsolez că sînt singur şi că soarta o ferise pe Pisana să-mi ţină tovărăşie într-o perioadă atît de mizeră. Soarta? Cuvîntul acesta nu-mi

ieşea din minte. Soarta, dacă stai să te gîndeşti bine, nu e, de cele mai multe ori, altceva decît o creaţie a oamenilor, de aceea mă temeam, şi nu fără temei, că nesocotinţa, răceala, poate chiar vreo altă mică iubire a Pisanei să n-o fi dezgustat de mine.

Dar în fond am vreun motiv să mă plîng ? mă întrebam. Nu e îndreptăţită să mă iubească mai puţin ?... Ce am făcut eu tot anul trecut

Ce vreţi ? Totul mi se părea logic, drept, dar bănuiala că sînt uitat şi părăsit de Pisana pentru totdeauna, îmi provoca cel puţin tot atîta suferinţă cît şi foamea. Nu mai era ardoarea, gelozia de altădată, ci o descurajare plină de amărăciune, o deprimare care mă făcea să-mi pierd pofta de viaţă. Chinuit de aceste dureri diferite, am urcat la domnul colonel care citea rapoartele săptămînale ale căpitanilor, fumînd cum fumasem eu pe cînd eram guvernator de finanţe, umezindu-şi din timp în timp gîtul cu un bun lichior de anason de Brescia.

— Bravo, Carletto, exclamă el, oferindu-mi un scaun. Toarnă-ţi şi tu un pahar că eu termin imediat.

I-am mulţumit, m-am aşezat, am aruncat o privire prin cameră să văd dacă exista plăcintă, cozonac sau vreun alt ingredient care să se împerecheze cu anasonul pentru o bună refacere a stomacului meu. Nu se afla însă nimic. Mi-am turnat un pahar plin ochi din lichiorul acela parfumat şi l-am sorbit dintr-o singură înghiţitură, încît am avut senzaţia că m-am înviorat cu un suflet nou. Dar se ştie ce rezultă din amestecul sufletului nou cu cel vechi, mai ales într-un stomac flămînd. S-a întîmplat că mi-am pierdut busola şi cînd m-am sculat iar în picioare ca să plec în urma colonelului, eram atît de vesel, atît de vorbăreţ, pe cît fusesem de bleg şi bosumflat cînd mă aşezasem pe scaun. Militarul se felicita văzînd în asta un bun pronostic şi, urcînd scările, mă îndemna să mă arăt vesel, sprinten, îndrăzneţ, fiindcă doamnelor între două vîrste, care nu au mult timp de pierdut, le plac astfel de maniere. Închipuiţi-vă ! Eram atît de vesel încît a fost cît pe aci să mă izbesc cu nasul de ultima treaptă ; de altfel, pe lîngă aceste calităţi mi se dezvoltă şi o alta : sinceritatea, şi aceasta, ca de obicei, mă provoacă să fac prima poznă. După ce ne-a deschis portarul, iar colonelul m-a introdus

în anticameră, țopăiam de aveam impresia că nici nu ating podeaua.

— Cine și-ar putea închipui, am spus cu glas foarte ridicat, cine și-ar putea închipui că așa cum arăt, sînt lihnit de foame ?

Portarul se întoarse mirat să mă privească, deși canoanele meseriei lui i-o interziceau. Alessandro îmi trase un ghiont în coaste.

— Ei, nebun mai ești ! spuse el, întotdeauna cu glumele tale.

— Dar îți jur că nu sînt glume, că... au, au, au !...

Colonelul mă ciupise atît de tare că nu mi-am mai putut continua pledoaria și a trebuit să o întrerup cu această triplă interjecție. Portarul se întoarse iar să mă privească, de data asta pe bună dreptate.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, îl liniști colonelul, l-am călcat pe bătătură !

A fost o inspirată invenție de moment ; iar eu nu am socotit oportun să apăr virginitatea picioarelor mele, fiindcă tocmai atunci intraserăm în salonul doamnei. Colonelul își dădea acum seama de pericol, dar intrase în horă și trebuia să joace : un veteran de la Marengo nu cunoaște arta retragerilor.

Într-o lumină moartă și roșiatică venită de la lămpile atîrnate de tavan și sufocate de fîșii de mătase roșie, am văzut sau mi s-a părut că văd o zeiță. Era așezată comod pe unul din scaunele acelea de magistrat roman, dezgropate de gustul parizian din obiceiurile republicane ale Romei antice, rămas la modă atît sub imperiul lui Augustus, cît și sub cel al lui Napoleon. Îmbrăcămintea ei decoltată contura forme despre care nu vă voi spune cît erau de solide, dar erau desigur foarte bogate ; peste jumătate de sîn rămînea gol și nu m-am oprit să privesc cu prea multă plăcere, ci mai curînd am simțit un neastîmpăr în dinți, o poftă de a devora. Aburii anasonului mă lăsau să bănuiesc că aceea era carne, și nu-mi rămăsese mai mult decît acea scînteiere barbară de bun simț a canibalilor. Doamna păru foarte satisfăcută de buna impresie produsă asupra mea, și îl întrebă pe colonel dacă eu eram tînărul care dorea să se angajeze într-un post administrativ. Colonelul se grăbi să răspundă da, străduindu-se să abată atenția doamnei de la

mine. Dar, se părea că aceasta era din ce în ce mai încîntată de frumoasa mea comportare, căci nu înceta să mă observe şi să mi se adreseze, neglijîndu-l cu desăvîrşire pe colonel.

— Carlo Altoviti, mi se pare, spuse doamna cu un foarte amabil efort de memorie.

Eu mă înclinai, devenind atît de roşu încît simţeam că explodez. Aveam crampe la stomac.

— Mi se pare, continuă ea, că am observat numele acesta, dacă nu mă înşel, anul trecut în anuarul înaltei noastre magistraturi.

M-am umflat dintr-o dată, postum, în amintirea slujbei de Guvernator, şi am rămas ţanţoş, cu pieptul scos în afară, în timp ce colonelul răspundea că într-adevăr fusesem numit în finanţe la Bologna.

— Înţeleg, adăugă cu jumătate de glas doamna, aplecîndu-se spre mine, noul guvern... ideile noi... în sfîrşit... v-aţi retras !

— Hm ! da, am răspuns eu cu multă îngîmfare şi fără să fi înţeles nimic.

Atunci începură să intre în salon conţi, contese, prinţi, abaţi, marchizi, anunţaţi rînd pe rînd de vocea răsunătoare a feciorului ; era un şuvoi de *don* care îmi zgîrîia urechile şi, s-o spunem fără părtinire, dialectul milanez prescurtat şi nazal nu e potrivit pentru a limpezi ideile unui om beat. Colonelul găsi prilejul să se apropie de stăpîna casei pentru a-şi lua rămas bun ; eu nu mai puteam. Doamna îi şopti la ureche că totul era aranjat şi că a doua zi urma să mă duc direct la contabilitate unde îmi vor încredinţa sarcinile şi îmi vor comunica condiţiile slujbei. Am mulţumit, înclinîndu-mă şi tîrşindu-mi picioarele, aşa încît o duzină de acei „don“ muţi şi jigăriţi se întoarseră miraţi să se uite la mine ; apoi, păşind zgomotos şi mîndru alături de colonel, am ieşit afară din salon. Aerul rece îmi făcu bine, căci mi-am simţit dintr-o dată creierul înviorat şi, printre sentimentele mele, îşi făcu loc puţină ruşine pentru starea în care vedeam că sînt şi pentru impresia proastă pe care mă temeam că i-o lăsasem contesei în cursul conversaţiei. Totuşi îmi mai rămînea o mare doză de sinceritate ; am început să mă vait că mi-e foame.

— Așa stau lucrurile? mă întrebă colonelul. Să mergem la Rebecchino și ai să scapi de foame.

Nu-mi aduc bine aminte dacă a spus Rebecchino; însă mi se pare că da și, oricum, încă de pe atunci exista la Milano acest renumit restaurant.

M-am lăsat condus într-acolo; am mîncat pe săturate fără să scot vreun cuvînt și pe măsură ce mi se liniștea stomacul mi se limpezea și capul. Mi-era din ce în ce mai rușine, o rușine care a culminat în clipa socotelii; tocmai cînd mă pregăteam să joc mica comedie obișnuită a celor ruinați, adică să-mi pipăi portofelul cu mare surpriză, să-mi reproșez blestemata mea zăpăceală din cauza căreia am pierdut sau am uitat punga, o rușine mai cinstită mă opri de la această farsă fără sens. M-am înroșit pentru că fusesem mai sincer în timpul beției decît după aceea și am mărturisit drept și cinstit lui Alessandro extrema mea sărăcie. El se mînie pentru că i-o ascunsesem pînă atunci; ținu cu tot dinadinsul să-mi înmîneze cei treizeci de scuzi pe care îi avea și din care, după ce achitase nota, nu mai rămaseră decît douăzeci și opt; insistă să-i promit că în orice altă împrejurare asemănătoare voi recurge la el, căci îmi va veni întotdeauna în ajutor fie și cu puțin, dar din toată inima.

— Totuși, mîine trebuie să plec negreșit la tabăra din Germania, adăugă el, dar plec cu speranța că acești puțini scuzi îți vor fi deajuns pentru ca să poți aștepta fără grijă prima plată ce ți se va face în curînd; poate chiar mîine. Curaj, Carlino; și amintește-ți de mine. În seara asta trebuie să mă întîlnesc cu căpitanul din regimentul meu pentru unele instrucțiuni verbale; dar mîine, înainte de a pleca, vin să-ți dau un sărut.

Ce om cumsecade Alessandro! Era în el un soi de amestec de necioplire soldățească și bunătate feminină care mă mișcau; îi lipseau așa numitele virtuți cetățenești de odinioară, pe care n-aș ști cum să le numesc astăzi, dar avea din belșug atîtea altele, încît putea fi iertat. Dimineața în zori, veni să mă sărute, pe cînd mai dormeam încă. Eu plîngeam din cauza îndoielii dacă-l voi mai vedea vreodată, iar el plîngea din cauza încăpățînării mele de a voi să rămîn un obscur funcționăraș la Milano, cînd puteam să merg după el și să devin general fără nici un efort.

Puține inimi ca a lui se mai întîlnesc : și totuși, și el ar fi dorit din toată inima moartea tuturor camarazilor săi pentru a obține un grad mai înalt la chipiu și trei sute de franci în plus pe lună. Aceasta era caritatea frățească învățată, ba chiar impusă de guvernul lui Napoleon chiar și sufletelor miloase și cumsecade.

La ora potrivită, m-am îmbrăcat cu toată grija posibilă și m-am dus la contabilitatea contesei Migliana. Un oarecare domn grăsun, rotund, cu fața rasă, cu o înfățișare și cu purtări cu totul patriarhale, mă primi cu brațele deschise, se poate spune ; era contabilul șef, secretarul stăpînei. El mă conduse ca primă ceremonie la casierie, unde îmi fură numărați șaizeci de scuzi strălucitori, drept onorariu pe primul trimestru. Apoi mă conduse la un birou unde se aflau multe cărțulii unsuroase și mototolite, iar în mijloc o carte mai mare pe care cel puțin puteai pune mîinile fără să ți le murdărești. Îmi spuse că voi fi pentru moment maestrul de ceremonii, majordomul doamnei contese, pînă cînd va rămîne liber un post mai potrivit înaltelor mele merite. Într-adevăr, să nimerești din postul de Guvernator la Bologna în administrația unei cămări nu era o prăbușire de mici proporții ; dar deși la origine eram patrician venețian din foarte vechea nobilime romană din Torcello, mîndria nu prea a fost defectul meu ; mai ales cînd nevoia îmi dicta atît de acut. În ceea ce mă privește, eu sînt de părerea lui Plutarc, care îi supraveghea, se spune, pe gunoierii din Cheronea cu aceeași demnitate cu care ar fi prezidat jocurile olimpice.

Funcția mea îmi cerea să locuiesc în palat și comporta o mai mare familiaritate cu doamna contesă ; iată două lucruri care nu știu dacă îmi conveneau, dar îmi propusesem să schimb părerea proastă pe care și-o făcuse probabil doamna despre mine cu prilejul vizitei din ajun. Am constatat însă că era foarte mulțumită de mine și de nobilele și distinsele mele maniere ; e drept că astfel de elogii mă surprinseseră și nu mi-aș fi putut închipui niciodată că doamnelor milaneze le plăceau așa mult bețivii. Ea mă trata mai curînd ca de la egal la egal, decît ca de la stăpîn la majordom, delicatețe ce mă consola pentru noua mea situație și mă făcea să le scriu Aglaurei, lui Lucilio, lui Bruto Provedoni, colonelului, Pisanei, scrisori pline de

entuziasm și de recunoștință pentru doamna contesă. Apoi, față de Pisana înțelegeam să mă răzbun pentru nepăsarea ei și să încerc să-i stîrnesc puțin gelozia. Ciudata ei răzbunare de altă dată pe motivul unei presupuse infidelități din partea mea, văd că nu mă convinsese în suficientă măsură. Dar după cinci sau șase zile am început să-mi dau seama că Pisana nu era chiar pe nedrept geloasă pe stăpîna mea. Aceasta se purta față de mine în asemenea manieră, încît îmi venea să cred sau că eu eram un mare prost, sau că ea mă invita la intimități care în mod normal nu intră în drepturile unui majordom.Ce vreți ? Nu încerc nici să mă dezvinovățesc, nici să o ascund. Am păcătuit.

Casa contesei era dintre cele mai frecventate din Milano, dar în ciuda temperamentului vesel al stăpînei, conversațiile nu mi se păreau nici degajate, nici însuflețite. Un fel de neîncredere, de trufie spaniolă ținea buzele încleștate și frunțile întunecate tuturor acelor domni, apoi după părerea mea, lipsea tineretul, iar puținii tineri care veneau erau atît de vlăguiți, atît de nătîngi, încît îți inspirau milă. Dacă cetățenii aceia erau speranța patriei, trebuia să ne facem semnul crucii și să ne punem speranțele în Dumnezeu. Pînă și doamna, vioaie și ușuratică mai mult poate decît era necesar, între patru ochi și într-un cerc restrîns de familie, își lua în conversație o înfățișare aspră și șovăielnică, o privire insistentă și severă, și avea un fel de a-și mișca buzele, părînd mai curînd să muște, decît să vorbească și să surîdă. Eu nu înțelegeam nimic din toate acestea ; mai ales atunci, cu viața aceea clocotitoare, generată de agitata activitate a guvernului italian.

După două săptămîni am început să înțeleg cîte ceva. A fost anunțat un oaspete de la Veneția și spre marea mea uimire și după atîția ani l-am revăzut pe avocatul Ormenta. El nu m-a recunoscut, căci vîrsta și situația schimbată mă făceau să arăt foarte deosebit de studentul din Padova ; m-am prefăcut și eu că nu-l cunosc, căci, sub nici un motiv nu-mi făcea plăcere să reiau această relație. Se pare că venise la Milano pentru a se încredința pe sine și pe ai săi puternicei protecții a contesei ; într-adevăr, în zilele acelea a fost un du-te vino mai mare ca de obicei de generali francezi și de înalți demnitari italieni. Cîțiva miniștri ai noului Regat au rămas mai multe ore

închişi cu distinsul avocat iar eu mă frămîntam zadarnic să aflu de ce oare trebuia să se amestece în treburile guvernului francez din Italia un consilier principal al guvernului austriac la Veneţia. Aceasta am aflat-o puţin mai tîrziu. Isteţul avocat prevăzuse bătălia de la Austerlitz şi consecinţele sale ; el trecea din cîmpul lui Darius în cel al lui Alexandru pentru a remedia, în ceea ce-l priveşte, pagubele înfrîngerii. Celui ce s-ar mira văzînd o intrigă atît de importantă manevrată de mîini femeieşti, să-i răspundă istoria că femeile nu s-au bucurat niciodată de o mai intensă participare în treburile de stat decît în timpul perioadelor de dominaţie militară. Lucrul acesta îl ştia şi mitologia greacă, deoarece în legendele ei Venus şi Marte au fost întotdeauna amestecaţi.

Primele ştiri despre victoria de la Austerlitz au ajuns la Milano înainte de Crăciun ; făcură mare senzaţie. Senzaţia crescu în clipa cînd sosi ştirea păcii, semnată la Presburg[1] în ziua de Sfîntul Ştefan, prin care Regatul Italian îşi extindea graniţele naturale pînă la Isonzo. Pentru moment am uitat de problema libertăţii pentru a mă cufunda cu totul în bucuria de a revedea Veneţia, pe Pisana, pe sora mea, pe Spiro, nepoţii ; ca şi locurile mult iubite pe unde mă jucasem în copilărie şi unde continua să supravieţuiască o mare parte din sufletul meu. Nu vreau să vă redau scrisorile primite atunci de la Pisana pentru a nu atrage asupră-mi o prea mare invidie. Nu înţeleg cum de puteau să se împace frămîntarea şi dorul de acum cu nepăsarea din lunile trecute ; dar mulţumirea prezentă copleşea totul, se ridica deasupra tuturor. Fără să mă mai gîndesc la nimic altceva, am urcat la doamna contesă cu lacrimile în ochi şi i-am declarat că acum, după pacea de la Presburg...

— Ce s-a întîmplat ?... Ce intervine nou după pacea de la Presburg ? îmi strigă doamna, străpungîndu-mă cu privirile ca o viperă.

— Nou e faptul că acum nu mai pot fi nici intendent, nici majordom...

— Ah, ticălosule ! Şi mi-o spui în felul acesta ? Am fost cu adevărat o femeie bună punîndu-mi... toată încre-

---

[1] Prin tratatul de pace de la Presburg (26 decembrie 1805), Imperiul austriac ceda teritoriile italiene aparţinînd Republicii Veneţia, care se alipeau Regatului Italiei. (n. tr.)

derea în dumneata !... Piei din ochii mei şi să nu te mai văd niciodată !...

Eram atît de transportat de bucurie, încît aceste insulte au avut asupră-mi efectul unor mîngîieri ; abia mai tîrziu, reflectînd din nou la cele petrecute, mi-am dat seama de grosolănia comisă, cînd m-am despărţit de ea în felul acela... Anumite favoruri nu trebuie uitate niciodată din moment ce au fost cîndva acceptate ca atare, iar cine le uită merită să fie tratat cu picioare în spate. Dacă doamna contesă s-a purtat faţă de mine cu destul de puţină asprime, recunosc acum că aceasta s-a datorat numai indulgenţei ei ; de aceea nu am avut niciodată inima să mă alătur detractorilor cînd am auzit spunîndu-se toate relele de care veţi afla în curînd.

Pisana mă primi la Veneţia cu bucuria cea mai gălăgioasă de care era capabilă în momentele ei de entuziasm. Fiindcă avusesem grijă să-mi fie lăsat liber cel puţin un mic apartament din casa mea, voia cu orice preţ să se instaleze la mine ; capriciu pe care-l veţi găsi destul de ciudat în comparaţie cu duioşia şi cu îngrijirile arătate pînă atunci soţului ei. Dar mai ciudat mi s-a părut cînd bătrînul Navagero, foarte disperat de această hotărîre a soţiei şi valoroasei lui infirmiere, pe punctul de a fi pierdută, trimise în ascuns pe cineva să mă roage să prefer să locuiesc la el, unde m-ar fi primit cu toată plăcerea. Asta însemna să meargă dincolo de orice toleranţă veneţiană, şi de aci am înţeles că apoplexia îl vindecase perfect de capriciile sale de gelozie. Dar eu n-am binevoit să capitulez în faţa amabilelor rugăminţi ale gentilomului, i-am împărtăşit aceste scrupule Pisanei şi, împotriva dorinţei ei, i-am pretins să rămînă lîngă soţ. În felul acesta dragostea recîştiga în prospeţime şi în savoare ceea ce pierdea în comoditate. Şi Spiro şi Aglaura îmi cereau să stau cu ei ; dar eu mă ferecasem în căsuţa mea din San Zaccaria şi n-am mai vrut să mă mişc de acolo.

Aşa am trăit fără nici o grijă şi foarte fericit pînă în primăvară, ţinîndu-mă cît mai departe puteam de contesa di Fratta, şi de fiul său, dar bucurîndu-mă de cele mai frumoase ore din zi în tovărăşia Pisanei mele. Mila ei pentru bătrînul şi descompusul hoit al lui Navagero depăşea într-atît orice măsură, încît deveneam cîteodată chiar

gelos. Deseori se întîmpla ca după unele vizite mai plicticoase şi nedorite, cînd rămîneam singuri o clipă, ea să alerge cu sufletul la gură pentru a schimba soţului plasturele sau pentru a-i turna poţiunea. Acest exces de zel mă plictisea şi nu mă puteam abţine să nu înalţ cîte o rugăciune fierbinte Domnului ca să obţin gloriile paradisului pentru bietul bolnav. Nu era nimic de făcut. Femeile sînt amante, sînt soţii, mame, surori ; dar în primul rînd sînt infirmiere. Nu există om atît de cîinos, atît de josnic, atît de demn de dispreţ, atît de odios încît aflîndu-se departe de orice ajutor şi într-o stare de infirmitate să nu fi găsit într-o femeie un milos şi amabil înger păzitor. O femeie va pierde orice sentiment de onoare, religie, ruşine ; îşi va uita îndatoririle cele mai sfinte, sentimentele cele mai calde şi mai naturale, dar nu-şi va pierde niciodată instinctul de milă şi de devotament faţă de suferinţele aproapelui. Dacă femeia nu s-ar fi făcut indispensabilă în creaţie ca născătoare de oameni, suferinţele şi bolile noastre ar fi solicitat-o tot atît de imperios în chip de consolatoare de suflete. Or în Italia, infirmităţile sînt aşa de numeroase, încît femeile noastre sînt, se poate spune, de la naştere pînă la moarte tot mereu ocupate să ne doftoricească fie sufletul, fie trupul. Binecuvîntate fie mîinile lor ce lasă să picure balsam şi miere ! Binecuvîntate fie buzele lor de pe care ţîşneşte focul acela ce arde şi cicatrizează !...

Ceilalţi cunoscuţi ai mei din Veneţia nu păreau să se preocupe prea mult de mine, cu excepţia familiei Venchieredo, care căuta cu orice chip să mă atragă, dar eu mă ţineam la distanţă cu toată prudenţa extraordinarei mele memorii. Dintre membrii familiei Frumier, cavalerul de Malta părea îngropat de viu ; celălalt, după ce se căsătorise cu domnişoara Contarini şi fusese avansat în finanţe, ajunsese să fie numit secretar. Ambiţia îl împingea spre o carieră la care putea renunţa cu uşurinţă datorită noii sale bogăţii ; şi cu căpşorul lui de gîscă, reuşind să-şi deseneze propria-i semnătură în josul unui raport, i se păru că poate să privească de sus în jos caii din Piaţa San Marco şi pe cei doi mauri de pe turnul ceasului din Piaţă. Mă surprinse totuşi foarte mult că atît el, cît şi Venchieredo, Ormenta şi unii dintre ceilalţi funcţionari ai vechiului guvern continuau să fie toleraţi de guvernul nou fie

în posturile vechi, fie în slujbe noi destul de importante și delicate. Cum n-aveam nimic de împărțit nici cu cei scoși, nici cu cei care intrau în posturi, nu-mi băteam capul să aflu cauza. Mai curînd mă cam îngrijora faptul că mulți dintre prietenii mei, ai lui Lucilio, ai lui Amilcare, unii prieteni intimi ai lui Spiro Apostulos, ba însuși cumnatul meu mă tratau uneori cu o oarecare răceală. Nu credeam să mă fi dovedit nedemn de prietenia lor ; de aceea nu binevoiam nici măcar să mă amărăsc, dar am vorbit despre asta cu Aglaura și ea se eschivă spunîndu-mi că soțul ei era adesea foarte prins de afaceri și nu mai avea timp de efuziuni entuziaste și de dulcegării.

Într-o zi îmi apăru în Piață o anumită figură pe care n-am întîlnit-o niciodată fără să simt oarecare neplăcere ; mă refer la căpitanul Minato. Am căutat să-l evit, dar m-a întîmpinat de la o distanță de zece prăjini cu un „oh !" de surpriză și de plăcere. A trebuit să înghit fără nici un fel de împotrivire o poșircă nesfîrșită de baliverne corsicane.

— Fiindcă veni vorba, spuse el, am trecut pe la Milano ; te felicit. Și dumneata ai trecut pe acolo la timp pentru a moșteni frumoasele mele.

— La ce frumoase faci aluzie ?

— Ei drace, nu-i o frumusețe contesa Migliana ? Numai cînd am convins-o să întreprindă călătoria de la Roma la Ancona, am găsit-o puțin cam ofilită ; dar dacă nu stai s-o compari, e încă o femeie foarte frumoasă.

— Cum ?... Contesa Migliana este... ?

— Este prietena lui Emilio Tornoni, e mica mea comoară din nouăzeci și șase ! Cîți ani au trecut !

— Ei, nicidecum ! Imposibil ! Îți bați joc de mine ! Aventuriera dumitale nu se numea așa și nu avea nici avere, nici intrare în lumea contesei Migliana !

— Cît despre nume, te asigur eu că doamna contesă nu a purtat nici unul mai mult de o lună ! A fost o delicată atenție față de fiecare dintre amanții ei. Iar în privința bogățiilor, trebuie să știi și dumneata că moștenirea nu a căpătat-o decît acum cîțiva ani. În rest, lumea este prea vicleană pentru a opri intrarea celui care știe să și-o plătească. Poate că ai observat de ce fel de oameni e înconjurată doamna contesă, cel puțin în orele diplomatice ; toc-

mai aceştia au fost cei care, cu preţul unui pic de lustru şi a cîtorva donaţii în favoarea pioasei cauze, au acceptat să arunce un văl peste trecutul ei şi să primească oaia rătăcită în sînul mare al aristocraţiei... cum i se spune la Milano ?... o aristocraţie uscată şi dulceagă !

— Şi totuşi... eu voiam să spun...

— Şi totuşi voiai să spui că, dumneata, fiind majordom în casa ei... nu ştiu dacă mă exprim clar... dar nu ţi s-a părut că oiţa ar fi atît de credincioasă turmei încît să nu se rătăcească din cînd în cînd printr-o pajişte ascunsă, într-o joacă lascivă şi...

— Domnule, nimeni nu-ţi dă dreptul de a terfeli onoarea unei doamne, nici...

— Domnule, nimeni nu-ţi dă dreptul de a mă împiedica să vorbesc, cînd toţi vorbesc.

— Dumneata vii de la Milano ; dar aici la Veneţia...

— Aici, la Veneţia, domnule, poate că se vorbeşte despre asta mai mult decît la Milano !...

— Cum ?... Sper că e o fantezie de-a dumitale !

— Ştirea a sosit, după cît se spune, în carneţelul consilierului Ormenta, care a găsit merituoasă dragostea dumitale, văzînd în ea o oportună convertire la cauza Sfintei credinţe.

— Consilierul Ormenta, spui dumneata ?

— Da, da, consilierul Ormenta ! Nu-l cunoşti ?

— Din nenorocire îl cunosc ! Şi am început să mă întreb de ce oare, după ce mă uitase într-atît încît nu mă mai recunoscuse, şi-a dat apoi silinţa de a răspîndi bîrfeli neplăcute pe socoteala mea. Şi nu-mi veni în minte că şi el, la rîndul lui, putea crede că nu l-am recunoscut, iar numele meu, apărut cîteodată pe buzele contesei l-a ajutat să transforme în certitudine bănuiala asemănării. Oamenii de teapa lui nu caută altceva mai bun decît să împrăştie neîncredere şi discordie ; iată foarte clarele motive ale bîrfelii lui răutăcioase. Cît despre rest, puţin îmi păsa să aflu mai multe ; totuşi, foarte convins că Minato îmi făcuse un adevărat serviciu deschizîndu-mi ochii asupra acestei ticăloşii, m-am despărţit de el cu o neplăcere mai redusă ca de obicei şi m-am întors lîngă Pisana ca să-mi consum furia cu mai puţină amărăciune.

În ziua aceea, a apărut la domnişoara mea un vizitator la care nu m-aş fi aşteptat : Raimondo Venchieredo. După tot ce discutasem despre el, după intenţiile ce presupuneam că le are în legătură cu Pisana, după uneltirile urzite împotriva ei cu ajutorul Dorettei şi al Rosei, mă mira foarte tare să o găsesc în compania lui. Mai mult, se adăuga faptul că ştiind de duşmănia nestinsă între mine şi Raimondo, ar fi trebuit ca şi din respect faţă de mine să-l ţină la distanţă. De altfel, vicleanul nu socoti oportun să mă incomodeze mult timp, şi se retrase cu o plecăciune pînă în pămînt, echivalînd cu o impertinenţă de toată frumuseţea. După plecarea lui, ne certarăm între noi.

— De ce primeşti asemenea soi de oameni ?

— Primesc pe cine vreau eu !

— Nu, doamnă, nu trebuia să-l primeşti !

— Să vedem cine-mi va putea porunci !

— Nu ţi se porunceşte, ci eşti rugată !

— Se cuvine să fiu rugată de cine are dreptul.

— Dreptul acesta l-am căpătat după mulţi ani de penitenţă, mi se pare !

— Penitenţă libertină !

— Ce vrei să insinuezi ?

— E de ajuns că ştiu eu !

Continuarăm aşa cîtva timp în altercaţii monosilabice care păreau lovituri şi răspunsuri ce păreau muşcături şi zgîrieturi, dar n-am reuşit să scot din gura ei nici un cuvînt mai mult.

Am plecat furios ; dar, cu toată furia mea, am găsit-o la întoarcere mai rece şi mai încruntată decît înainte. Nu numai că nu a vrut să se destăinuie mai mult, dar se ferea de orice discuţie care ar fi putut-o duce la o declaraţie, iar despre dragoste nici nu voia să audă vorbindu-i-se, de parc-ar fi fost un sacrilegiu. A treia, a patra oară a fost şi mai rău ; m-am întîlnit din nou în cămăruţa ei de lucru cu Raimondo care se juca foarte familiar cu căţeluşa.

Şi căţeluşa începu să latre la mine ! Prima oară am suportat ; a doua oară mi-am ieşit total din fire ; în faţa atitudinii mîndre şi batjocoritoare a lui Raimondo mi-am dat seama la timp că devin violent şi am luat-o la goană pe scări, urmărit de lătrăturile dezgustătoarei căţeluşe. Oh, aceste animale mici sînt totuşi crude şi sincere ! În

numele stăpînilor, fac și retrag declarațiile de dragoste, încît nu te poți înșela cîtuși de puțin. Dar atunci eram atît de îndrăcit încît din cățelușă și stăpînă aș fi făcut un singur balot pe care l-aș fi aruncat în lagună. Gîndiți-vă că eu mă laud cu o fire blîndă și resemnată! Ce-ar fi făcut în locul meu un creier înfierbîntat și năvalnic, nu știu.

În toate acestea, singurul punct limpede era perfidia Pisanei față de mine și înclinația ei pentru Raimondo Venchieredo. Dacă el era cauza nenorocirii mele, nu puteam să afirm cu siguranță; dar îmi plăcea să o cred pentru a-mi putea revărsa asupra cuiva o parte din clocotul puternic de ură ce-mi tortura sufletul. Pentru ca delirul meu să ajungă la culme, am primit în zilele acelea o scrisoare de la Lucilio, atît de glacială, atît de enigmatică, încît puțin a lipsit să nu o rup bucățele. Oare toți prietenii și dușmanii s-au înțeles să mă aducă la limita înjosirii și a disperării?... Lovitura venită din partea lui Lucilio, de la prietenul a cărui părere o socoteam mai presus de a tuturor, și care pusese pînă atunci ordine în conștiința mea suplinindu-mi constanța și robustețea ce îmi lipseau uneori, o asemenea lovitură, spun, îmi anulă pînă și luciditatea de a-mi putea realiza propria nenorocire. Ce nu făcusem și ce nu aș fi făcut pentru a păstra stima lui Lucilio?... Și iată că fără să-mi explice nici de ce, nici cum, fără să mă întrebe, fără să mă lase să mă dezvinovățesc, îmi dădea a înțelege că îi pierdusem stima. Ce delicte îngrozitoare săvîrșisem?... Ce sperjur, ce lașitate, ce asasinat mă făcuseră să merit o asemenea sentință? Nu aveam mintea destul de limpede ca să descopăr. Mă chinuiam, mă consumam, plîngeam de furie, de durere și de umilință; rușinea mă făcea să țin capul în piept; rușinea pe care știam că nu o merit. Dar așa sînt făcute temperamentele prea sensibile, cum e al meu; resimt o acuzație, fie ea și nedreaptă, la fel de puternic cum ar resimți o vină reală. Cutezanța virtuții nu am avut-o niciodată.

În clipele acelea, mîngîierile Aglaurei răspîndiră asupra durerilor mele o tandrețe inexprimabilă; și pentru prima oară mi-am dat seama cît de mult bine îți pot face afecțiunile calme și devotate pe care nu le fac să dispară nici lipsa meritelor, nici schimbările concepțiilor. Buna

mea surioară, copilașii ei, îmi surîdeau întotdeauna, oricît de crudă și dușmănoasă s-ar fi arătat societatea cu mine. Fără vorbe, ei îmi luau apărarea în fața lui Spiro ; așa încît acesta nu-și putea păstra chipul încruntat și privirea întoarsă din fața celui ce primea mereu mîngîieri și sărutări de la soția lui și de la propriii săi fii.

Pe măsură ce pierdeam încrederea vechilor mei tovarăși, eram înconjurat cu mii de amabilități de avocatul Ormenta, de fiul acestuia, de bătrînul Venchieredo, de părintele Pendola și de partizanii lor. Bunul părinte devenise conducătorul spiritual al refugiului de convertire a cărei administrație o conducea doctorașul Ormenta, și de fiecare dată cînd mă întîlneau, începeau să-și scoată pălăriile, să mă salute, să-mi zîmbească forțat, de-mi întorceau stomacul pe dos, fiindcă atitudinea lor părea să spună : „Ești iar de ai noștri ! Bravo ! Îți mulțumim !" Îmi dădeau mult de furcă cu ploconelile lor ; dar oamenii îi vedeau, îi vedea cineva care mă suspecta ; calomniile prindeau putere și nu exista chip în care să mă pot descotorosi de ele, ca în mlaștinile mîloase, în verile de zăduf, unde, o dată alunecat, pe măsură ce pășești, te afunzi și mai rău. Mărturisesc că eram gata să mă dau bătut ; dacă nu am disperat în fața dușmanilor cerți și a nenorocirilor bine cunoscute, în schimb nu am putut niciodată suporta o pîndă ascunsă și agoniile întunecate ale unei curse misterioase. Era cît pe aci să mă închistez într-o viață moartă, în vegetarea aceea care prelungește cu cîțiva ani descompunerea corpului, după ce a înăbușit speranțele sufletului ; nu mai vedeam în jurul meu nimic care să merite o zi măsurată în hohote de plîns și suspine ; ajunsesem inutil și nu mai eram bun de nimic ; și atunci de ce să mă fi gîndit la alții, doar pentru a-mi simți și mai cumplit disperarea ?... Dacă nu mă hotăram să mă omor, mă lăsam în schimb doborît de bună voie și strivit de greutatea ce se prăvălea asupră-mi. Nu aveam furia, ci apatia sinucigașului.

Pradă unei asemenea descurajări, lingușirile celorlalți oameni, oricît de răutăcioase și interesante ar fi, ne găsesc de multe ori slabi și creduli. Aproape că ne bucurăm să putem spune celor buni : „Iată, cei răi sîntem mai buni decît voi !" O răzbunare copilărească, care ne oferă o bucurie puerilă de moment, în dauna noastră pe veci. Cei doi

Ormenta, tatăl şi fiul, deveniră şi mai grijulii şi mai amabili faţă de mine ; se cuvine să spun că mă bucuram de oarecare trecere în faţa lor, sau că secta ajunsese atît de rău, încît nu se mai uitau la oboseală şi la cheltuială pentru a cîştiga un neofit. Mă înconjurară cu ademenitorii lor, folosiră mijlocitori şi samsari ; am rămas neclintit. Nimănui nu spuneam da, dar lor le spuneam nu. Muream din cauza nedreptăţii prietenilor mei, dar nu aş fi acceptat niciodată să îndrept spre duşmani vîrful unui deget ; în spatele acelor prieteni înşelaţi şi nedrepţi se afla dreptatea eternă care nu greşeşte niciodată, nu înşală niciodată şi nici nu rămîne înşelată.

Această senzaţie de rezistenţă mi-a redat o umbră de curaj şi un fir de putere. Am privit în urma mea pentru a vedea dacă părăsirea şi uitarea tuturor, perfidia dragostei, lipsa prieteniei mă lăsaseră într-adevăr atît de nul şi neputincios cum credeam. Atunci apărură în memoria mea, ca într-o străfulgerare, toate plăcerile ideale, toată truda îndîrjită şi durerile voite ale tinereţii mele ; am văzut cum se reaprindea flacăra credinţei care mă călăuzise pe un drum sigur timp de atîţia ani spre un scop depărtat, e drept, dar nobil şi sigur ; am revăzut o potecă semănată cu spini, dar mîngîiată de strălucirea cerului şi de briza încurajatoare a speranţelor, trecînd aeriană şi dreaptă ca o rază de lumină peste abisul morţii şi suind, şi suind pentru a se pierde într-un astru, soarele inteligenţei şi suflul coordonator al universului. Atunci ideea mea se transformă în entuziasm, slăbiciunea în forţă, singurătatea în imensitate. Am simţit că părerea altcuiva nu valora nimic faţă de platoşa conştiinţei mele şi că numai în ea se acumulau pedepsele şi recompensele. Lumea are mii de ochi, de urechi, de limbi ; doar conştiinţa are virtute, curaj şi credinţă.

Am redevenit un adevărat om. Şi de pe stînca invincibilă a conştiinţei mele i-am privit cu mîndrie pe toţi cei care, prin dispreţul lor mut m-au făcut să sufăr cu atîta durere. M-am gîndit la Lucilio şi pentru prima oară am avut curajul să-i spun în inima mea : „Profetule, ai greşit ! Înţeleptule, nu ai avut dreptate !“ Cîtă încredere, cîtă fericire îmi insufla acest curaj, o pot şti numai cei ce au trăit fericirea sublimă a nevinovăţiei în mijlocul perse-

cuţiei. Mai mult decît de orice, mă bucuram de faptul că-mi regăsisem cumpăna sufletului, încrederea în instinctul drept şi generos care, deşi nefericit, înjosit, muribund, mă făcuse totuşi să dispreţuiesc linguşirile ticăloşilor şi ale impostorilor. Omul slab care plînge şi e în culmea disperării fiind tîrît spre eşafod şi totuşi nu consimte să-şi obţină graţierea trădîndu-şi tovarăşii este, după părerea mea, mai demn de admirat decît omul puternic care, cu zîmbetul pe buze, se lasă pe mîinile călăului. Tremuraţi, dar fiţi victorioşi ; aceasta este porunca ce se poate impune chiar şi laşilor ; tremurul aparţine trupului. Triumful aparţine sufletului care încovoaie trupul sub bagheta atotputernică a voinţei. Tremuraţi, dar triumfaţi. După două victorii, nu veţi mai tremura ; şi veţi privi trăsnetele şi fulgerele fără să clipiţi.

Aşa am făcut eu. Am tremurat îndelung ; am şi plîns fără voia mea pentru prietenii care mă părăsiseră : mi-am sfîşiat pieptul cu unghiile şi mi-am simţit inima bătînd grăbită, nerăbdătoare parcă de a ajunge la capătul suferinţelor, am pierdut speranţa în dragostea mea care după mii de momeli, după ce mă plimbase glumeţ şi uşuratic prin grădinile înflorite şi rîpile capricioase ale tinereţii, mă lăsase singur ; văduv neconsolat la primii paşi în pădurea sălbatică a adevăratei vieţi de luptă şi de dureri. Vai mie, Pisana ! Cîte lacrimi am vărsat pentru tine ! Cîte lacrimi, de care m-am ruşinat atunci ca de o slăbiciune femeiască, şi cu care totuşi astăzi mă mîndresc ca de o statornicie care a dat vieţii mele un fel de amprentă de măreţie şi virtute !... Tu ai fost ca valul ce înaintează şi se retrage la poalele nisipoase ale stîncii. Neclintit ca muntele, eu te-am aşteptat întotdeauna, n-am luat în seamă insultele, am primit cu modestie mîngîierile şi sărutările. Cerul îţi dăduse inconstanţa lunii ; mie, constanţa soarelui ; dar tot învîrtindu-se, orice lumină se întîlneşte, se repetă, se adoră, se confundă... Şi soarele şi luna în cel din urmă repaos al elementelor se vor destinde, pe veci strălucitoare şi senine. Zboruri pindarice ! Zboruri pindarice ! Nu degeaba s-au dat aripi rîndunelelor, o minimă durată clipei, iar minţii omeneşti sublima repeziciune a gîndurilor.

Da, am plîns mult atunci şi am suferit mult ; dar îmi recăpătasem pacea conştiinţei şi puritatea credinţei. Plîngeam şi sufeream din cauza altora ; în mine nu simţeam nici păcatul şi nici vina.

Iată după părerea mea una dintre cele mai mari nedreptăţi ale naturii faţă de noi ; conştiinţa, oricît de pură şi împăcată, nu are puterea de a se opune biruitoare loviturilor nemeritate ; suferim pentru o nedreptate făcută de cineva ca pentru o pedeapsă. Descurajarea, durerile, înjosirea, luptele neîncetate ale unei firi blînde şi sensibile, înfruntîndu-se cu un destin potrivnic şi furios, sdruncinară puternic sănătatea mea de fier. M-am convins atunci că este adevărat faptul că pasiunile cuprind în ele primii germeni ai multor boli care chinuie omenirea. Medicii spuneau că era vorba de o inflamare a venelor, sau de o congestie a ficatului ; eu ştiam prea bine ce e, dar nu era de datoria mea să o spun, fiindcă răul cunoscut de mine se dovedise din păcate incurabil. Vedeam de departe cum mi se apropie încet sorocul, minut cu minut, bătaie de puls cu bătaie. Surîsul meu devenise resemnat ca al aceluia care nu mai are decît speranţele eterne, cărora le încredinţează cu siguranţă nevinovăţia sufletului său. Iertaţi-mă, voi moralişti morocănoşi ; vi se va părea că sînt foarte îngăduitor cu mine însumi, după cum se spune. Dar din păcate, îmi făurisem în minte o formulă foarte diferită de a voastră ; din păcate, după părerea voastră, emanam aer de erezie ; iertaţi-mă, dar tot ceea ce nu fusese rău pentru alţii, nu socoteam că e rău pentru mine ; şi dacă săvîrşisem vreun rău, mă căisem atît pentru asta încît mă lăsam fără teamă în mîinile dreptăţii nepieritoare, care avea să judece nu după cuvintele voastre, ci după fapte. Voi mi-aţi fi înconjurat patul cu lanţuri zăngănitoare, cu spectre şi demoni ; vă asigur că eu nu am văzut decît fantome binevoitoare, învăluite într-o ceaţă albăstrie de melancolie cerească, cu îngeri misterioşi, surîzîndu-mi trist, cu orizonturi profunde ce se deschideau în faţa spiritului şi în care, fără a se pierde, spiritul se revărsa, asemenea norului ce se destramă puţin cîte puţin şi umple uşor şi strălucitor toate spaţiile fără de sfîrşit ale văzduhului.

Niciodată nu văzusem moartea mai aproape ca atunci ; voi spune mai curînd că nu fusesem nicicînd în largul meu

pentru a o contempla cu atîta liniște. Nu mi s-a părut nici dezgustătoare, nici îngrijorătoare, nici înfiorătoare. O revăd acum, după atîția ani, mai aproape, mai sigură. Este tot același chip umbrit de un nor de melancolie și de speranță ; o fantomă enigmatică dar miloasă, o mamă curajoasă și neiertătoare care ne murmură la ureche cuvintele fatale ale ultimei mîngîieri. O fi așteptare, o fi ispășire sau odihnă ; oricum însă nu va mai fi lupta continuă, încîlcită și zadarnică, a vieții. Atotputernic sau orb, te vei odihni în brațele eternului adevăr ; dacă ești vinovat, teme-te, dacă ești nevinovat speră și adormi. Ce somn n-a fost oare mîngîiat de visuri ? Viața se repetă și se copiază într-una. Somnul unei nopți aduce liniștea și refacerea unui om ; moartea unui om este o clipă de somn în omenire.

Mă apropiam pas cu pas de moarte, însoțit de tristele încurajări ale Aglaurei pe de o parte, și pe de altă parte de căința tîrzie a lui Spiro, care nu putea să păstreze o neîncredere ostilă în fața seninătății imperturbabile a unui muribund. Înaintea umbrelor mărețe ale mormîntului nu mai există nici amăgiți nici imbecili ; fiecare își recapătă atîta luciditate cît să-i ajungă pentru a-și reaminti într-o clipă teribilă greșelile și faptele bune din toată viața sa. Cine își odihnește ochii calmi și siguri în noaptea fără de sfîrșit, simte și vede în el însuși imaginea purificată a lui Dumnezeu ; el nu se teme nici de răsplată, nici de pedepsele eterne, nu se înspăimîntă nici de vîrtejurile instabile ale haosului, nici de abisurile inefabile ale neantului. Trebuie să vă spun că aveam pesemne scrisă pe frunte o apărare foarte elocventă, căci Spiro se emoționa pînă la lacrimi numai privindu-mă, și totuși nu avea nervii slăbiți de plînsete, iar trăsăturile grecești ale chipului său se potriveau mai bine cu severitatea judecătorului, decît cu rușinea și căința vinovatului. Aceasta a fost prima răsplată primită pentru statornicia mea. Să văd sufletul lui de foc și oțel învins numai de calmul înfățișării mele, de vocea mea liniștită, de limpezimea privirii mele, a fost un adevărat triumf. Nici nu mi-a cerut iertarea și nici nu i-am dat-o, însă ne-am înțeles fără cuvinte ; ne-am strîns mîinile ; am redevenit prieteni pe chezășia morții.

Doctorii nu vorbeau în fața mea, dar eu îmi dădeam seama tocmai din tăcerea și din confuzia părerilor lor că nu mai aveam speranțe pentru boala mea. Mă străduiam cum puteam să-mi folosesc ultimele zile revărsînd în sufletele lui Spiro și al surorii mele experiența mea de viață, arătîndu-le în ce chip se formaseră sentimentele mele și cum dragostea, prietenia, iubirea de virtute și de patrie izbucniseră haotic, apoi se purificaseră puțin cîte puțin, înălțîndu-mi inima. Vedeam atunci lucrurile foarte clar încît se poate spune că am anticipat o generație. Aglaura plîngea, Spiro clătina din cap, copiii mă priveau speriați și își întrebau mama de ce unchiul avea vocea așa de slabă și voia mereu să doarmă și nu se dădea niciodată jos din pat.

— Va fi rîndul vostru să vegheați, copii ! răspundeam eu surîzînd, apoi întorcîndu-mă către Spiro : Nu te teme, nu, continuam, ceea ce văd eu acuma, o vor vedea mulți în curînd și cu toții pînă la urmă. Armonia gîndurilor duce la armonia faptelor ; adevărul nu apune niciodată, ci urcă mereu spre înălțimile eterne. Orice spirit clarvăzător care se ridică într-acolo, strălucește pentru alte o sută de spirite cu o lumină profetică !

Spiro nu se liniștea cu acest fel de încurajări ci îmi pipăia pulsul, îmi cerceta cu neliniște ochii, ca și cum ar fi căutat în ei cauza ascunsă a bolii mele pe care n-o dibuiseră medicii. În cele din urmă, într-o zi cînd eram singuri, își luă inima în dinți și îmi spuse :

— Carlo, pe conștiința ta, mărturisește-mi mie totul ! Nu poți sau nu vrei să te vindeci ?

— Nu pot, nu, nu pot ! am exclamat.

În clipa aceea Aglaura intră grăbită în cameră spunîndu-mi că o persoană foarte dragă mie altădată voia să mă vadă cu orice preț.

— Să intre, să intre ! am murmurat copleșit de consolarea ce-mi venea atît de neașteptat.

Vedeam prin pereți, citeam în sufletul aceleia care venise să mă caute ; cred că mi-a fost frică de scînteierea mea aproape supraomenească de clarviziune și m-am temut să nu leșin din cauza acestui neașteptat avînt de viață ce-mi năpădea din nou tot trupul.

Pisana intră fără să vadă, fără să caute pe altcineva în afară de mine. Mi se aruncă de gît, fără plîns, fără glas ; respirația ei gîfîitoare, ochii ei încremeniți și ieșiți din orbite îmi spuneau totul. Oh, există clipe pe care memoria le mai simte și le va simți întotdeauna ca și cum ar fi eterne, dar nu le poate cerceta, nici descrie. Dacă ați putea fi în locul unei flăcărui ce abia mai pîlpîie dintr-un rug pe punctul de a se stinge, v-ați putea închipui ce simte cînd se revarsă asupră-i un val de ulei menit s-o înteţească, şi atunci aţi înţelege poate minunea petrecută în clipa aceea cu mine !... Am fost aproape sufocat de fericire ; apoi, după amorțirea aceea de moment, viața izbucni clocotitoare, și am simțit cum un amestec de căldură și răcoare îmi străbate salutar și voluptuos nervii și vinele.

Pisana n-a vrut să se mai desprindă de la căpătîiul meu ; acesta era felul ei de a cere iertare și de a o obține pe dată și fără rezerve. Ce tot spun eu să o obțină ? Pentru asta fusese deajuns doar o privire. Atunci am înțeles adevărata cauză a bolii mele, pe care mîndria mi-o ținuse poate ascunsă. M-am simțit reînviat, mi-am bătut joc de doctori și am refuzat poțiunile lor insipide. Pisana n-a dormit nici măcar o noapte, nu a ieșit nici o clipă din camera mea, nu a lăsat ca o altă mînă în afară de a ei să se atingă de mine, de hainele mele, de patul meu. În trei zile a devenit atît de palidă și de trasă la față de părea mai bolnavă ca mine. Cred că pentru a nu o mai vedea pe ea suferind, mi-am concentrat efortul de voință în strădania de a mă vindeca încît mi-am scurtat boala cu cîteva săptămîni, transformîndu-mi convalescența într-o sănătate perfectă. Spiro și Aglaura priveau uluiți. Pisana părea că nu se așteptase la mai puțin, atîta era de mare credința și sinceritatea dragostei ei. Ce nu i-aș fi iertat !?... Și atunci s-a întîmplat ca și altădată. Buzele au tăcut, dar au vorbit inimile ; ea îmi redase viața și posibilitatea de a o mai iubi. I-am mărturisit că îi sînt dator, iar umilința și duioșia unei iubiri nesfîrșite m-au despăgubit pentru părăsirea nepăsătoare de altă dată.

— Carlo, îmi spuse într-o zi Pisana, după ce mă restabilisem atît cît să pot ieși, aerul Veneției nu-ți priește prea mult, ai nevoie de aer de țară. Vrei să facem o vizită unchiului meu, monseniorul di Fratta ?

Nu ştiu cum aş fi putut răspunde unei invitaţii care interpreta atît de bine cele mai arzătoare dorinţi ale inimii mele. Să revăd împreună cu Pisana locurile primei noastre fericiri, ar fi fost pentru mine un adevărat paradis... Economisisem o mică sumă de bani, strînsă din chiriile încasate pentru casa mea în ultimii patru ani ; retragerea la ţară ar fi contribuit şi la economie ; toate conlucrau pentru a face ca acest plan să fie mai mult decît frumos, util şi salutar. Pe de altă parte, ştiam că Raimondo Venchieredo locuia încă la Veneţia, cunoşteam vicleniile josnice şi răutăcioase înscenate de el pentru a o convinge pe Pisana de aventura mea cu contesa Migliana, folosind în interesul lui un moment de necaz al ei. O iertasem pe Pisana, dar nu şi pe el ; însă nu eram nici convins că aş fi avut o ieşire violentă, dacă s-ar fi întîmplat să-l întîlnesc. Timp de încă două zile, Pisana nu-mi mai vorbi de plecare, dar o vedeam preocupată de alte gînduri şi mi se părea că se pregătea pentru o lungă absenţă. În sfîrşit, sosi la mine acasă cu geamantanul ei şi îmi spuse :

— Verişorule, iată-mă gata. Soţul meu nu s-a vindecat ; dar boala lui a luat o întorsătură normală ; doctorii spun că aşa o mai poate duce încă mulţi ani. Sora mea care iese mîine din mînăstire...

— Cum ! am exclamat, Clara îşi leapădă haina de călugăriţă ?

— Nu ştiai ? Mînăstirea ei a fost desfiinţată ; i-au dat o pensie şi va ieşi chiar mîine. Bineînţeles nici nu se gîndeşte să-şi calce jurămîntul ; ea, şi de aci încolo, va posti tot de trei ori pe an cîte patruzeci de zile în şir. Dar deocamdată consimte să fie infirmiera soţului meu ; am convins-o că unchiul monsenior are nevoie de mine, apoi mama, care va avea un avantaj prin plecarea mea, sprijină din toate puterile acest proiect.

— Dar ce folos poate avea mama ta din această călătorie ?

— Folosul că i-am cedat definitiv nu numai uzufructul, ci şi proprietatea asupra zestrei mele !...

— Ce nebunie ! Şi ţie atunci ce-ţi rămîne ?

— Mie îmi rămîn două lire pe zi pe care soţul meu ţine cu orice preţ să mi le dea, în ciuda stării mizere a averii sale, şi cu acestea pot trăi la ţară ca o mare doamnă.

— Iartă-mă, Pisana ; dar sacrificiul făcut pentru mama ta mi se pare pe cît de imprudent, pe atît de inutil. Ce avantaj îi va aduce ei posesia proprietății pe lîngă uzufructul zestrei ?

— Ce avantaj ? Nu știu ; dar probabil acela de a o putea irosi. Dar nu se cuvine ca eu să fac aceste socoteli. Mama mi-a arătat situația ei grea, bătrînețea care i se apropie mereu cu noi cerințe, cu noi cheltuieli, datoriile care o supără ; în fine am văzut și necesitățile legate de satisfacerea micilor ei pasiuni și nu voiam să fie constrînsă să-și vîndă salteaua pentru a juca două partide de treizeci și șapte. I-am răspuns așadar : „Vrei așa... Fie ! Dar ai să mă lași să plec fiindcă simt nevoia de puțin aer curat și nevoia de a revedea plaiurile noastre". „Du-te, du-te și cerul să te binecuvînteze, fiica mea", mi-a spus mama. Cred că s-a consolat de tot văzîndu-mă pe punctul de a pleca, fiindcă nu-l voi mai determina pe Rinaldo, prin sugestiile mele, să-și cumpere mereu ba o pălărie nouă, ba o haină mai decentă și astfel ei îi vor mai rămîne cîțiva galbeni în plus. M-am dus așadar la un notar, s-a redactat și s-a semnat contractul de renunțare. Cînd eram însă pe punctul de a-l încredința mamei mele, i-am cerut în schimb o favoare pe care n-ai s-o ghicești niciodată.

— Ce spui ? I-ai cerut dreptul eventual la moștenirea lui Navagero sau renunțarea la creditele ei asupra averii de la Fratta ?

— Nimic din toate acestea, Carlo. De cîtva timp eram zgîndărită de o curiozitate indiscretă înfiptă în mintea mea ; îți mai aduci aminte de bîrfitoarea aceea de Faustina ? I-am cerut deci mamei să-mi destăinuie sincer, cu mîna pe inimă, dacă eu nu eram cumva fiica monseniorului de Sant'Andrea !...

— Ei, ia te uită ! Nebunatică !... Și ce ți-a răspuns contesa ?

— Mi-a răspuns la fel ca tine. M-a făcut obraznică, nebună ; și n-a vrut să-mi spună nimic. Ah, Carlo ! Din cei opt mii de ducați ai mei nu m-am ales cu nimic, nici măcar cu satisfacerea unei curiozități !

Acest incident vă poate da o idee nu numai asupra firii și educației Pisanei dar, pînă la un anumit punct, și asupra obiceiurilor venețiene din secolul trecut. Chiar în momen-

tul cînd o fiică, printr-un sacrificiu sublim, își lua pîinea de la gură și renunța la ultima ei avere pentru a satisface micile vicii ale mamei, cerea în schimbul unei asemenea binefaceri o mărturisire cinică și dovedea o curiozitate de un gust îndoielnic, pe cît de inutilă, pe atît de scandaloasă. Nu mai spun nimic. Dar este de ajuns o ferestruică deschisă pentru a lumina un tablou.

— Așadar, am adăugat eu, ție nu-ți rămîn acum decît două lire nenorocite pe zi, lăsate de meschina dărnicie a nobilului Navagero, astfel încît o schimbare de dispoziție a acestui nebun bătrîn te poate duce direct la azilul de săraci ! !...

— Ei, uite ! spuse Pisana. Sînt tînără și puternică ; pot munci și apoi te voi îngriji pe tine, iar întreținerea mi-o vei socoti drept salariu.

Asemenea rezolvare se potrivea perfect cu felul de a gîndi al Pisanei ; și mie îmi convenea de minune ; numai că aș fi avut nevoie de o profesie pentru a-mi mări puțin cîștigul, pînă ce mult dorita moarte a lui Navagero îmi va fi oferit ocazia să mă gîndesc la o stabilire definitivă. Pentru moment am dat la o parte această idee ; important era să plecăm imediat pentru ca sănătatea mea să se restabilească definitiv. Aveam în pungă cam o sută de ducați. Pisana a vrut cu orice preț să-mi încredințeze alte două sute pe care îi obținuse din vînzarea unor bijuterii și cu această sumă mare ne-am pregătit, veseli, de plecare.

Înainte de a părăsi Veneția, am avut norocul de a-l revedea pentru ultima oară pe bătrînul Apostulos, reîntors atunci din Grecia ; era implicat în comploturile din vremea aceea pentru eliberarea patriei sale prin intermediul protecției așa numiților fanarioți sau greci din Constantinopol ; și alerga mult încoace și încolo sub pretextul negoțului. Spiro, care înclina spre partidul mai tînăr, cel ce avea să depășească toate celelalte partide și să pornească ultimul război de independență, se supunea în silă tatălui său în uneltirile acelea lipsite de măreție, din care pescuia, în avantajul lui, ambiția avară a vreunui prinț pe jumătate turc ; de aceea se simțea oarecare răcelă între ei. Bătrînul Apostulos mi-a dat vești bune despre marele Vizir ; fusese sugrumat potrivit foarte como-

dului sistem folosit pe atunci de Poartă, în locul celui european, de o mie de ori mai costisitor, anume acel al pensiilor. Succesorul său recunoștea însă valabilitatea titlurilor mele ; dar, cum creditul urca pînă la suma de șapte milioane de piaștri și tezaurul înălțimii sale nu era pe vremea aceea prea bine aprovizionat, voia să mai zăbovească vreo cîțiva ani cu plata. Și astfel, milionari în speranțe și cu trei sute de ducați în buzunar, eu și Pisana ne-am îmbarcat spre Portogruaro și am ajuns a doua zi pe încîntătoarele maluri ale Lemenului, după ce pierdusem destul timp cu schimbatul cailor și despotmolirile.

Călătoria a fost lungă, dar plăcută. Pisana avea, dacă nu mă înșel, douăzeci și opt de ani, arăta numai douăzeci, iar în inimă și în creier nu se simțea, pe bună dreptate, mai în vîrstă de cincisprezece. Eu, veteran din războiul partenopeic și fost Guvernator al finanțelor la Bologna, pe măsură ce mă apropiam de Friuli, redeveneam copil. Cred că debarcînd la Portogruaro am simțit dorința să fac tumbe, cum făcusem adesea în grădina familiei Frumier, cînd mai aveam încă dinții de lapte. Dar din păcate veselia noastră s-a împletit imediat cu o oarecare tristețe. Vechii noștri cunoscuți muriseră aproape toți ; dintre cei tineri sau cei de o vîrstă cu noi, plecați care încotro, rămăseseră foarte puțini în sat. Fulgenzio, neputincios și ramolit, se temea de fiii lui și căzuse în mrejele unei servitoare șmechere și zgîrcite care îl tiraniza și știa să profite de pe urma zgîrceniei sale, pentru a-și încropi un capital. Doctorul Domenico scotea foc pe nări de furie, dar cu toate titlurile lui de doctor, nu reușea să-și scape tatăl din ghearele vrăjitoarei aceleia. Don Girolamo, profesor la seminar și strălucit reprezentant al partidului celor umili, privea lucrurile cu filozofie. După părerea lui, trebuia să aștepte cu răbdare ca Domnul să atingă inima tatălui său ; dar doctorul, care era foarte grăbit să-i atingă punga, nu se liniștea cu aceste încurajări ale fratelui său preotul. Fulgenzio plecă din lumea aceasta la puține zile după întoarcerea noastră în Friuli ; moartea lui a fost însoțită de un delir îngrozitor, își simțea sufletul smuls din corp de către demoni și de teamă strîngea atît de tare mîna slujnicei, încît aceasta fu pe punctul de a da cu piciorul moștenirii și să-l lase pe mîinile cioclului.

Totuşi zgîrcenia o făcu să stea pe loc atîta timp, încît după ce stăpînul a murit, a trebuit să-i fie eliberat cu forţa braţul din unghiile lui furioase. La deschiderea testamentului, ea obţinu o sumă frumuşică de bani pe lîngă cea pe care o furase. Urmau multe legate testamentare de slujbe şi donaţii pentru biserici şi mînăstiri ; la urmă, o sumă impunătoare destinată de testator pentru construirea unei clopotniţe somptuoase lîngă biserica din Fratta îi încununa opera.

Şi cu asta, crezu că încheiase curăţirea propriei sale conştiinţe, precum şi socotelile cu justiţia divină. Despre o restituire făcută familiei di Fratta nici nu se pomenea ; nefericiţii moştenitori ai vechilor castelani trebuiau să se mulţumească să contemple noua clopotniţă. Don Girolamo era satisfăcut cu cota, nu prea mică, ce-i rămînea din moştenire, chiar după marea risipă de legate ; dar doctorul reveni cu procese şi cu chiţibuşuri. Testamentul a fost inatacabil. Fiecare şi-a avut partea sa şi în piaţa din Fratta a început strîngerea de pietre şi moloz pentru a se da clopotniţei forma certă de către binefacerea postumă a defunctului paracliser.

O altă ştire foarte ciudată am primit la Portogruaro în legătură cu recenta căsătorie a căpitanului Sandracca cu văduva spiţerului din Fossalta, care venise să locuiască la el, aducînd şi renta ei de şapte, opt sute de lire. Căpitanul, stînjenit de promisiunea de a rămîne celibatar, făcută defunctei doamne Veronica, dar şi mai rău chinuit de sărăcia care îl asalta, împăcase situaţia făurindu-şi un discurs în cap pe care îşi propunea să i-l debiteze primei soţii, în caz că s-ar fi întîlnit cu ea pe undeva pe lumea cealaltă. Îi demonstra că promisiunea aceea smulsă într-un moment de adevărată disperare nu era valabilă şi nu obliga cu nimic un biet om ca el şi că, în orice caz, mila faţă de soţ trebuia să învingă o toană de gelozie postumă. O asigura că în inima lui rămînea întotdeauna ea şi numai ea şi că de la spiţereasă nu iubea în fond decît cele şapte sute de lire. Şi cu asta îşi făcu iluzia că sufletul doamnei Veronica, fiind copleşit de emoţie şi convins de cîtă dreptate avea el, nu-i va purta pică pentru o necredinţă cu totul aparentă. De altfel, căsătorindu-se cu o fată, răul ar fi fost iremediabil, dar cu o văduvă lucru-

rile se aranjau foarte uşor. Aceasta avea să se întoarcă la primul ei soţ, el la prima soţie şi nu vor mai avea nici un fel de supărare sau necazuri *per omnia saecula saeculorum*[1]. Domnul Căpitan păpa cu mare satisfacţie cele şapte sute de lire, cu bineîntemeiata speranţă într-o binevoitoare iertare.

Dar între timp noi ne şi făcuserăm intrarea în capitala dărîmată a vechii jurisdicţii di Fratta. Numai văzînd-o de departe şi ni s-a strîns inima de milă. Părea un castel jefuit chiar atunci de cine ştie ce bandă de turci îndrăciţi şi locuit numai de vînt şi cucuvele prevestitoare de nenorociri. Căpitanul Sandracca ne-a revăzut cu multă reticenţă ; nu înţelegea bine dacă veneam să luăm sau să aducem ceva. În schimb, monseniorul Orlando ne-a primit atît de liniştit şi de senin ca şi cum ne-am fi întors tocmai atunci după o plimbare de o oră. Nobilul său gît se dublase şi mergea tîrîndu-şi picioarele, lăudîndu-se mult cu sănătatea lui, dacă n-ar fi blestematul de sirocco să-i distrugă genunchii. Era un sirocco de optzeci de ani, pe care îl simt şi eu acum, şi care suflă de la Crăciun la Paşte şi de la Paşte la Crăciun cu o insistenţă batjocoritoare faţă de calendar.

În timp ce Pisana, calmă şi fără grijă, glumea cu unchiul ei şi se distra, neliniştindu-l în privinţa duratei vîntului sirocco, eu am ieşit încet, încet, să reiau legătura cu bătrînele camere ale castelului. Îmi mai amintesc că se lăsa noaptea şi la fiecare uşă, la fiecare cotitură a coridorului, credeam că văd în faţa mea fantoma neagră a domnului conte, sau a cancelarului, sau faţa deschisă şi rubicondă a lui Martino. În schimb rîndunelele intrau şi ieşeau pe ferestre, aducînd în ciocuri primele firicele de paie şi îmbucături de noroi pentru viitoarele lor cuiburi ; liliecii îmi făceau vînt cu aripile lor grele şi nesigure ; în dormitorul vechilor stăpîni se auzea ţipătul sinistru al unei bufniţe. Rătăceam ici colo, lăsîndu-mă dus de picioare, iar picioarele credincioase vechiului obicei, mă purtară la culcuşul meu de lîngă chiliile călugărilor. Nu ştiu cum de-am ajuns întreg acolo prin podurile dărăpănate şi ruinate, prin gangurile acelea lungi, unde schelăria şi molozul căzut din hambar îţi împiedica mereu

[1] În vecii vecilor (lat.).

pașii, pregătindu-ți și trape comode pentru ca să ajungi direct la etajele inferioare. O rîndunică își pitise cuibul chiar pe grinda sub care Martino obișnuia să atîrne rămurica de măslin în duminica Floriilor. Liniștea desăvîrșită îmi evoca puritatea copilăriei. Mi-am amintit de cărticica găsită cu ani în urmă în camera aceea și care făcuse să reînvie în inima mea disperată resemnarea în fața vieții și conștiința datoriei. Mi-am amintit de noaptea și mai îndepărtată cînd Pisana urcase scările să mă vadă și pentru prima oară sfidase de dragul meu dojenile și loviturile contesei. Oh, șuvița aceea de păr, o păstram mereu asupra mea ! În ea prevăzusem parcă un simbol al întregii mele iubiri și previziunile nu mă înșelaseră. Voluptatea amestecată cu suferință, descurajarea alternînd cu fericirea și servitutea cu autoritatea, contradicțiile și extremele își ținuseră promisiunea, se învolburaseră confuz în destinul meu. Cîte dureri, cîte bucurii, cîte speranțe, cîtă viață frămîntată, din ziua aceea și pînă acum !... Și cine știe cîte alte nenorociri și ce varietate de întîmplări mă mai pîndeau înainte de a mă mai fi întors cîndva să pun piciorul pe podeaua aceea șubredă și plină de praf !... Cine știe dacă mîna oamenilor sau furia intemperiilor nu aveau să săvîrșească și ele acțiunea vandalică a lui Fulgenzio și a altor devastatori lacomi ai acelei vechi locuințe !... Cine știe dacă un viitor stăpîn nu avea să ridice din nou zidurile gata să cadă, să tencuiască pereții, și să-i curețe de urmele de bătrînețe care vorbeau cu atîta dragoste și forță inimii mele ! ! Destinul lucrurilor e asemănător cu destinul oamenilor ; sub o aparență de jovialitate și de sănătate se ascunde adesea ariditatea sufletului și moartea inimii.

M-am întors jos cu ochii roșii și cu mintea plină de halucinații și de fantome ciudate ; dar hohotele de rîs ale Pisanei și fața senină și rotundă a monseniorului îmi luminară fruntea. Așteptam ca din moment în moment să fiu întrebat dacă am învățat partea a doua din *confiteor*. În schimb prea bunul canonic se plîngea că înmormîntările nu mai erau atît de bogate ca odinioară și că pungașii aceia de țărani, în loc să-i aducă cei mai frumoși claponi, cum ar fi fost învoiala, nu dădeau decît puicuțe

şi cocoşei atît de slabi, de se puteau strecura prin crăpăturile coteţului.

— Şi mai spun că sînt claponi, adăuga el suspinînd. dar dacă mă trezesc noaptea îi aud cîntînd de-l lasă în urmă şi pe acuzatorul Sfîntului Petru !...

Puţin după aceea, intră domnul Sandracca împreună cu capelanul, atît de îmbătrîniţi, Doamne, că păreau umbrele celor ce fuseseră ; intră şi doamna Veneranda, mama lui Donato, căsătorită de curînd cu căpitanul. Putea să se ia la întrecere cu monseniorul în privinţa obezităţii, încît nu părea că cele şapte sute de lire aduse ca zestre i-ar fi ajuns să se menţină cît era de grasă. Este adevărat că uneori graşii mănîncă mai frugal decît slabii. Puse pe taler o feliuţă de slănină şi şase ouă, care trebuiau să devină omletă şi să formeze o cină. Se oferi apoi, strîmbînd puţin din nas, să pregătească, cum s-o putea, două paturi ; dar noi fuseserăm preveniţi de confortul existent atunci în castel şi ştiam bine că rămînînd noi doi, ar fi însemnat ca tinerii însurăţei să se ducă să doarmă împreună cu găinile. De aceea ne-a fost milă de ei şi de cele şase ouă, şi ne-am urcat din nou în cabrioletă pentru a ne duce să-i cerem găzduire lui Bruto Provedoni, aşa cum stabilisem între noi înainte de a pleca din Portogruaro.

Nu voi sta acum să vă povestesc nici despre primirea sărbătorească făcută de Bruto şi de Aquilina, nici despre admirabila cordialitate cu care bieţii de ei ne-au pus toată casa la dispoziţie. Totul fusese orînduit dinainte printr-o scrisoare ; am găsit două cămăruţe la dispoziţia noastră ; pentru ele cît şi pentru întreţinerea pe care ne-au oferit-o, ne-am achitat printr-o sumă foarte modestă. Nu era o răsplată ; era un fel de a aduna slabele noastre resurse şi a ne apăra împotriva nevoilor care ne asediau din toate părţile. Aquilina sărea în sus de bucurie ca o nebunatică ; oricît a vrut Pisana să o ajute în primele zile în treburile casei, totul era întotdeauna gata şi în ordine. Bruto, plecat dimineaţa la lecţiile lui, se întorcea pe la ora prînzului şi ne întreţineam cu toţii pînă noaptea, lucrînd, rîzînd citind, plimbîndu-ne, încît orele treceau în zbor ca fluturii pe aripile unui zefir de primăvară. Uitasem să vă spun că la Padova, în timpul prie-

teniei mele cu Amilcare, învățasem să cînt la spinetă. Urechea mea foarte fină m-a făcut să capăt o oarecare abilitate ca acordor și acolo, la Cordovado, mi-am amintit la momentul oportun de arta învățată și providențial lăsată de o parte. Bruto răspîndi în împrejurimi zvonul că am diapazonul cel mai acordat din cîte sînt pe lume; cîțiva parohi mă chemară pentru orgă; ajutat de fierarul satului și de cutezanța mea, m-am descurcat destul de onorabil. Atunci faima mea făcu în zbor înconjurul districtului și n-a mai rămas orgă, clavecin sau chitară care să nu fi fost chinuită de mîinile mele pentru a cînta așa cum trebuie. Funcția mea de cancelar mă făcuse popular pe vremuri, iar numele meu nu fusese de loc uitat. La țară, un bun cancelar putea foarte bine să fie considerat și un bun acordor și, la urma urmelor, tot rupînd, întinzînd și torturînd corzile cred că am reușit să scot ceva din ele.

În fine, am ajuns în culmea gloriei producîndu-mă ca organist pe la serbări și liturghii. La început, mă luam adesea la ceartă cu inflexibilii cantori de *Kyrie* sau de *Gloria;* dar apoi am învățat manevra și am avut mulțumirea să-i văd cîntînd în plin elan, fără să se mai întoarcă mereu plini de milă să întrebe și să dojenească din ochi pe capriciosul organist. V-am spus-o și pe asta. Din majordom am devenit organist; și țineți bine minte că genealogia meseriilor mele nu este dintre cele mai obișnuite. Dar vă pot asigura că mă străduiam să-mi cîștig pîinea și, între Bruto, maestru de caligrafie, Pisana, croitoreasă și lenjereasă, Aquilina bucătăreasă și Carlino al dumneavoastră organist, vă jur că seara se reprezentau strălucite comedii foarte distractive. Glumeam unii pe seama celorlalți; eram fericiți deocamdată, iar fericirea și pacea m-au făcut de trei ori mai sănătos ca înainte.

Uneori mergeam la Fratta și îl duceam la vînătoare, afară din sat, pe domnul căpitan și cîinele lui. Căpitanul nu voia să iasă din cele patru prăjini de mlaștină luate de el cu chirie și în care rațele și lișițele se fereau grozav să pună piciorul. Apoi cîinele lui avea prostul obicei de a adulmeca prea în aer și de a privi pomii, parcă mergea la vînătoare de piersici, nu de vînat; dar tot strigînd la el l-am învățat să privească pe pămînt și chiar dacă n-am

adunat într-o singură dimineață cele douăzeci și patru de becaține ale bunicului lui Leopardo, mi s-a întîmplat adesea să pun în tolbă o duzină. Cinci le cedam căpitanului și monseniorului, pe celelalte le țineam pentru noi, și frigarea se învîrtea, iar eu de multe ori eram ispitit să iau locul învîrtitorului de frigare, dar îmi aminteam că am fost Guvernator de finanțe și atunci îmi reluam atitudinea majestuoasă.

Gazdele noastre îmi erau din ce în ce mai dragi. Bruto devenise, se poate spune, fratele meu și Aquilina — nu știu dacă sora sau fiica mea. Sărăcuța de ea mă iubea peste măsură ; mă urma oriunde, nu făcea nici un lucru fără să se intereseze mai înainte dacă mi-ar plăcea. Se poate spune că vedea cu ochii mei, auzea cu urechile mele, gîndea cu mintea mea. Cît despre mine, încercam să o răsplătesc pentru atîta dragoste străduindu-mă să-i fiu de folos ; în orele de răgaz o învățam puțină franceză, și să scrie corect în italiană. Între profesor și elevă se întîmplau uneori cele mai caraghioase războaie în miniatură, în care se amestecau, încăierîndu-se cu cea mai mare delicatețe, și Pisana și Bruto. Mă atașasem atît de mult de fata aceea, încît simțeam cum îmi încolțește în minte ideea paternității și nu aveam nici un alt gînd decît să o văd la casa ei, să-i găsesc un tînăr bun și harnic care să o facă fericită. Despre asta discutam îndelung între noi cînd ea era ocupată cu treburile gospodărești, însă Aquilina nu părea prea dispusă să sprijine ideile noastre ; frumoasă cum era, cu trăsăturile ei deosebite, puțin cam încăpățînată și totuși bună și înțeleaptă ca o mielușea, nu-i lipseau adoratorii. Cu toate acestea se arăta foarte rezervată ; la fîntînă sau în piața Madonei stătea cu mai multă plăcere alături de noi decît cu roiul de domnișoare și cavaleri.

Pisana o îndemna să se distreze și să se plimbe ; însă neplăcîndu-i să vadă chipul drăguț al Aquilinei încruntîndu-se la îndemnurile ei, o lua în brațe și o copleșea cu mîngîieri și sărutări. Erau mai mult decît două surori. Pisana o iubea atît de mult încît mă făcea gelos ; dacă Aquilina o chema, Pisana se desprindea de mine, ca să alerge la ea, ba chiar era în stare să facă mutre dacă îndrăzneam să o rețin. Ce se ascundea sub această nouă

ciudățenie, nu înțelegeam atunci ; dar poate că am întrezărit ceva mai tîrziu, în măsura în care se poate vedea clar într-un temperament atît de misterios și confuz ca acela al Pisanei.

După cîteva luni de viață simplă, trudnică și liniștită, afacerile familiei Fratta mă rechemară la Veneția. Era vorba de a se obține de la contele Rinaldo permisiunea de a înstrăina unele văi complet neroditoare dinspre Caorle, cerute de un senior bogat de prin părțile locului, care încerca să facă o vastă asanare. Dar contele, de obicei, atît de neglijent și de lăsător, se arătă foarte îndărătnic în ce privea vînzarea aceea și nu voi să consimtă, oricît de evidente erau avantajele ce aveau să decurgă de aici. El făcea parte din firile indolente și fanteziste care își consumă întreaga lor activitate numai în vise și planuri ; își clădesc speranțele pe castele în Spania tocmai pentru a se sustrage obligației de a crea ceva trainic pe pămînt. Printr-o viitoare cultivare a văilor mlăștinoase visa el refacerea familiei sale și nu voia pentru tot aurul din lume să-și priveze imaginația de un cîmp atît de larg de exerciții. Sosit la Veneția, am găsit situația foarte schimbată.

Serbările extraordinare în cinstea alipirii la Regatul Italiei lăsaseră încetul cu încetul locul unui criteriu de apreciere ceva mai moderat în ce privește binele ce rezulta de aici pentru ținut. Franța ne oprima ca oricare altă dominație străină ; poate formele erau mai puțin absolute, dar conținutul rămînea același. Legi, voință, schimbări, totul venea de la Paris după cum vin astăzi pălăriuțele și mantilele doamnelor. Recrutările vlăguiau literalmente poporul ; taxele și impozitele storceau bogăția ; activitatea materială nu compensa țara pentru stagnarea aceea morală care moleșea mințile. Vechii guvernanți de origine nobilă erau înjosiți în inerție sau pitiți în posturile cele mai mărunte ale administrației publice ; orășenii, pătură nouă și încă necimentată, se dovedeau incapabili, din lipsă de practică, în tratarea afacerilor. Comerțul lîncezit, lipsa oricărei preocupări pentru echipament naval, reduceau Veneția la aspectul unui oarecare orășel de provincie. Sărăcia, umilința se vedeau peste tot, oricît se străduia viceregele să acopere totul sub luxul glorios

al mantiei imperiale. Cei de teapa lui Ormenta sau a lui Venchieredo se aflau încă la conducere; şi nici nu puteau fi izgoniţi fiindcă erau singurii care se pricepeau la asta; punînd deasupra lor alţi demnitari francezi şi străini, se rănise orgoliul municipal fără a se redresa mersul strîmb şi încurcat al republicii. La Milano unde, de bine de rău, ieşiseră dintr-o republică, spiritul public mai fermenta încă. La Veneţia o cucerire urma altei cuceriri, servitorii urmau altor servitori cu indiferenţa venală a celor ce satisfac interesul patronului care plăteşte.

Am rămas puţin descumpănit de semnele acelea de indolenţă şi nepăsare; am văzut că Lucilio avusese puţină dreptate fugind la Londra, ba chiar că bunul simţ public era de partea lui. Dar oricît încercasem să reiau corespondenţa cu el, nu mai binevoia să răspundă scrisorilor mele. Obosit de a mai bate unde nu mi se deschidea, m-am mulţumit să aflu noutăţi despre el indirect, de la vreun cunoscut din Portogruaro sau din zvonurile auzite prin piaţă. Se spunea că e doctor cu mare faimă la Londra şi foarte apreciat de principalele familii ale acelei aristocraţii. Spera mult de la Anglia pentru alungarea lui Bonaparte din Franţa şi pentru reorganizarea Italiei; ideile juste şi moderate nu au ţinut mult la el; mania de a face şi de a desface îl scosese încă o dată de pe drumul cel bun. Oricum s-ar fi prezentat situaţia, eu nu m-am oprit la Veneţia decît aproximativ o lună sperînd mereu să obţin de la contele Rinaldo mult dorita procură; n-am reuşit să-i smulg decît permisiunea de a vinde unele petice izolate din mlaştinile acelea, restul ţinînd cu tot dinadinsul să-l păstreze pentru viitoarea refacere a familiei. Şi astfel din acele vînzări s-au scos doar cîteva mii de lire care n-au servit decît să-i procure bătrînei contese o miză mai mare la masa de joc. Este adevărat că moartea îi răpeşte pe cei mai buni şi-i lasă pe ceilalţi; ea, care era ruina casei, nu dădea de loc semne că ar vrea să se ducă; de asemenea şi incomodul soţ Navagero se încăpăţîna să nu vrea să-şi lase soţia văduvă.

Speram s-o aduc cu mine în Friuli pe Aglaura şi pe vreunul dintre copiii ei; dar moartea soacrei o reţinuse în mijlocul familiei; o adevărată nenorocire şi pentru fap-

tul că aerul de țară i-ar fi făcut bine la anumite mici neplăceri care începeau să o supere. Spiro, voinic ca un țăran, nu voia să creadă în fragilitatea soției, dar adevărul este că fără să se fi îngrijit de la început, distrîndu-se sau călătorind, sănătatea ei devenea din ce în ce mai șubredă și Spiro se convinse de acest fapt cînd era prea tîrziu pentru a se mai remedia ceva. El îi tot spunea că dacă voia, putea să plece în Grecia cu tatăl lui, la prima ocazie ; dar duioasa mamă nu voia să expună copiii, cam plăpînzi și ei, la călătorii lungi și periculoase. Răspundea surîzînd că avea să rămînă la Veneția și dacă aerul din orașul natal nu o însănătoșea, nici un alt aer nu ar putea avea asemenea putere. Eu îi reproșam lui Spiro că devenise prea negustor, că nu se preocupa decît de plata polițelor, de prețul cafelei, mereu în creștere din cauza blocadei engleze. Dar el scutura din cap fără a răspunde nimic iar eu nu înțelegeam ce voia să spună cu figura aceea misterioasă.

Fapt este că a trebuit să plec singur la Friuli, iar distracțiile, plimbările și frumoasele zile de pace, de mișcare în aer liber visate împreună cu Aglaura și cu copilașii ei, au rămas doar o speranță ca atîtea altele pe care mă voi grăbi să le realizez pe lumea cealaltă.

La Cordovado, prietenia, intimitatea și aș spune mai mult dacă ar exista un cuvînt mai expresiv, dintre Pisana și Aquilina erau mai intense ca oricînd. Acum dragostea celei dintîi nu ajungea la mine decît prin intermediul celeilalte. Ea îi spunea :

— Privește-l pe domnul Carlo !... Domnul Carlo te cheamă !... Domnul Carlo are nevoie de una sau de alta !

Numai atunci Pisana mă lua în seamă ; altfel era ca și cum n-aș fi existat ; o eclipsă totală. Aquilina venea înaintea mea și sufletul Pisanei nu o vedea decît pe ea. Chiar și în unele clipe, cînd deobicei gîndul nu rătăcește prea departe, surprindeam mintea Pisanei preocupată de Aquilina. Dacă am fi trăit pe vremea lui Safo aș fi crezut într-o vrăjitorie monstruoasă. Ce știu eu ?... Nu puteam pricepe nimic ; Aquilina îmi devenea uneori chiar odioasă, iar epitetul cel mai puțin rău pe care l-aș fi atribuit în sinea mea Pisanei, ar fi fost să o numesc nebună.

Iată-mă ajuns într-un punct al vieţii mele pe care-l voi împărtăşi cu greu altora, fiindcă nu l-am putut lămuri niciodată prea bine nici pentru mine ; mă refer la căsătoria mea. Într-o zi, Pisana mă cheamă sus în camera noastră şi fără prea multe introduceri îmi spuse :

— Carlo, am observat că încep să te plictisesc ; tu nu-mi mai porţi nici o infimă parte din dragostea de odinioară. Ai nevoie de o dragoste care să-ţi redea pacea şi mulţumirea unei familii. Îţi redau întreaga libertate şi vreau să te fac fericit.

— Ce cuvinte, ce ciudăţenii mai sînt şi astea ? am exclamat.

— Sînt cuvinte pornite din inimă, la care meditez de cîtva timp. Ţi-o spun şi ţi-o repet ; tu nu poţi să mă iubeşti. Continui să mă iubeşti fie din obişnuinţă, fie din generozitate ; dar eu nu pot să te sacrific mai departe şi drept răsplată vreau să te aduc din nou pe adevăratul drum al fericirii.

— Drumul fericirii, Pisana ? Dar noi am bătut multă vreme împreună calea înflorită a trandafirilor fără spini ! Va fi deajuns să pornim din nou împreună braţ la braţ pentru ca trandafirii să îmbobocească sub paşii noştri şi ca mulţumirea să ne surîdă iarăşi în orice parte a lumii !

— Uite că nu mă înţelegi sau mai curînd nu te înţelegi pe tine însuţi. Acesta este delirul meu, Carlo, tu nu mai eşti un tinerel nechibzuit şi fără experienţă şi nu te poţi mulţumi cu o fericire care te poate părăsi azi, mîine. Trebuie să te însori !

— Dee Domnul, dragostea mea ! Nu, cerul să-mi ierte această necugetată schimbare de dorinţe, dar cînd soţul tău va părăsi lumea suferinţelor pentru cea a salvării eterne, prima mea dorinţă va fi să-mi unesc soarta cu a ta sub jurămîntul sfînt al bisericii.

— Carlo, nu te pierde acum în asemenea vise. Nici soţul meu nu vrea să moară deocamdată şi nici tu nu trebuie să-ţi iroseşti în mod inutil anii cei mai frumoşi ai bărbăţiei. Eu ţi-aş fi o soţie foarte rea ; vezi că nu sînt făcută pentru fericirea de a avea copii !... Şi aşa, ce fel de soţie aş fi ?... Nu, nu, Carlo, nu te amăgi ; pentru a fi fericit trebuie să te sprijini pe o căsătorie...

— Ajunge Pisana !... Vrei să spui că nu mă mai iubeşti ?

— Vreau să-ţi spun că te iubesc mai mult decît pe mine însămi ; şi de aceea ai să mă asculţi şi ai să faci întocmai cum te sfătuiesc...

— N-am să fac decît ceea ce-mi dictează inima.

— Ei bine, inima ta a vorbit. Şi o vei lua de soţie.

— O voi lua de soţie ?... Dar aiurezi ! Nu ştii ce spui !

— Da ! îţi spun... o vei lua de soţie... de soţie pe Aquilina !...

— Pe Aquilina !... Ajunge !... Revină-ţi în fire, te implor.

— Vorbesc cît se poate de lucid. Aquilina este îndrăgostită de tine, te place şi ţi se potriveşte din toate punctele de vedere. O vei lua de soţie !

— Pisana, Pisana ! Oh, nu vezi cît rău îmi faci !

— Văd binele pe care ţi-l fac ; şi chiar de-aş vrea să mă sacrific pentru binele tău, nimeni nu m-ar putea împiedica să o fac.

— Eu te împiedic s-o faci !... Am asupra ta anumite drepturi pe care tu nu trebuie, nu poţi să le uiţi !

— Carlo, fără tine, eu aş avea curajul să trăiesc... Cîntăreşte-mi puterea văzînd neobrăzarea acestei mărturisiri. Aquilina în schimb ar muri. Acum alege tu singur. Cît despre mine, eu am ales de mult.

— Dar nu, Pisana, dă-ţi seama !... Tu te înşeli, tu îţi imaginezi ceva ce nu există. Aquilina nutreşte pentru mine un delicat, dar calm sentiment de soră ; ea se va bucura întotdeauna de fericirea noastră.

— Taci, Carlo ; crede în clarviziunea unei femei. Spectacolul fericirii noastre îi otrăveşte tinereţea...

— Atunci să fugim, să ne întoarcem la Veneţia.

— Fă-o tu, dacă ai inima asta ; eu nu pot. O iubesc pe Aquilina. Vreau s-o fac fericită ; crede-mă că şi tu vei fi fericit căsătorindu-te cu ea ; eu vă voi împreuna mîinile şi vă voi binecuvînta căsătoria.

— Oh, dar aş muri !... Ar trebui s-o urăsc ; mi-aş simţi fiecare fibră, fiecare por răsvrătindu-se împotriva ei şi cel mai mare duşman al meu nu mi-ar fi atît de odios dacă ar trebui să-l strîng în braţe.

— Aquilina odioasă !... Iartă-mă, Carlo ; dar dacă mai repeţi astfel de infamii, fug de la tine, nu vreau să te mai văd ! Îngerii îţi poruncesc să iubeşti ; tu nu eşti atît de pervers încît să priveşti cu oroare ceea ce-ţi coboară din cer, ca cea mai frumoasă încarnare a gîndirii divine. Priveşte, priveşte, deschide ochii, Carlo !... Priveşte asasinatul pe care îl comiţi. Ai fost orb pînă acum şi nu ţi-ai dat seama nici de chinul ei, nici de remuşcările mele. Pînă acum am fost complicea ta, dar jur că nu mai vreau să fiu ; n-am să omor cu mîinile mele o fiinţă nevinovată care mă iubeşte ca o fiică, deşi... Oh, dar ştii Carlo, eroismul ei depăşeşte însăşi imaginaţia !... Nici cînd un gest de furie, niciodată o privire de invidie, o resemnare obosită, în schimb o dragoste ce îţi stoarce lacrimi !... Nu, nu, îţi repet, eu nu voi plăti cu o crimă ospitalitatea pe care am găsit-o noi în casa aceasta ; şi chiar tu mă vei sprijini în opera mea de caritate !... Carlo, Carlo, odinioară erai generos ! Odinioară mă iubeai şi dacă te-aş fi îndemnat să faci o fapt curajoasă şi nobilă nu ai fi aşteptat atîtea cuvinte !

Ce vreţi ?... La început am amuţit, apoi am plîns, am implorat, mi-am smuls părul din cap. Inutil ! A rămas neclintită, chiar dacă trebuia să murim amîndoi ; îmi repeta să privesc, să privesc şi dacă nu m-aş convinge de ceea ce afirma ea şi dacă nu aş accepta ce-mi propunea ea, ar fi însemnat că sînt o fiinţă demnă de dispreţ, nedemn de o asemenea dragoste, şi incapabil de orice alt sentiment. De atunci înainte îmi refuză orice privire, orice surîs drăgăstos ; îmi interzise accesul în camera ei ; trăi întru totul numai pentru Aquilina şi de loc pentru mine.

Într-adevăr, oricît aş fi vrut să mă amăgesc, am fost forţat să recunosc că în privinţa iubirii tinerei fete pentru mine, bănuielile ei nu erau departe de adevăr. Prin ce vrajă nu observasem pînă atunci, n-aş putea să vă spun ; şi m-am înfuriat pentru prostia şi nevinovăţia mea. Am încercat chiar să revărs asupra Aquilinei o parte din furia mea, dar n-am putut. După ce a ghicit ce se întîmplase între mine şi Pisana, luă faţă de mine o atitudine rugătoare şi ruşinoasă care îmi luă tot curajul. Părea că îmi cere iertare de răul făcut involuntar ; am văzut-o uneori intervenind pe lîngă Pisana pentru a o îmbuna faţă de mine. Se străduia chiar să se ferească de mine, să facă pe

supărata ca să nu se observe ce era în inima ei şi pentru ca înţelegerea să renască între noi. Bruto, pînă atunci în extaz din cauza vieţii vesele pe care o duceam, descoperi cu amărăciune primele semne de neînţelegere şi lipsă de armonie ; nu înţelegea mare lucru, dar îl durea în suflet. Încercă să-mi vorbească, dar eu mă retrăgeam arogant, dînd din umeri ; alt motiv de supărare şi bănuială. Între timp, Aquilina îşi pierdea sănătatea ; fratele se nelinişti ; au fost chemaţi doctori care aiurară mult dar nu ghiciră nimic. Pisana făcea mereu presiuni asupra mea ; eu mă topeam. Pînă la urmă, nu ştiu cum, am lăsat să-mi scape un da.

Bruto se arătă foarte mirat de propunerea făcută de Pisana, dar după repetatele ei asigurări că între mine şi ea totul se terminase printr-o înţelegere spontană şi că Aquilina murea din cauza mea, s-a lăsat convins. Vorbi despre asta cu tînăra copilă care la început nu a vrut să creadă, apoi se tulbură de bucurie. Apoi, cînd să vorbească cu mine, rămase fără suflare şi fără glas ; sărăcuţa de ea presimţea că eu mă ofeream tîrît cu forţa şi nu avea curajul să-mi ceară asemenea sacrificiu. M-aţi crede că atitudinea ei reuşi să mă mişte cu adevărat şi că imediat am simţit în inimă aceeaşi abnegaţie ca şi Pisana ?... Mi se părea că salvez viaţa unei fiinţe îngereşti cu preţul vieţii mele şi conştiinţa acestei acţiuni valoroase dădu chinului meu senina mulţumire a virtuţii. Aquilinei nu i se păru adevărat ; mai întîi îi era greu să creadă ceea ce îi dăduse a înţelege Pisana, faptul că noi doi nu ne-am iubit niciodată altfel decît ca nişte rude bune, dar apoi, văzîndu-mă calm, afectuos şi uneori chiar fericit cu ea, se convinse. Atunci nu-şi mai înfrînă elanurile de bucurie ale sufletului, şi a trebuit să-i fiu recunoscător, dacă nu pentru altceva, măcar din milă.

Să văd pe fiinţa aceea nevinovată înflorind din nou ca un trandafir udat de rouă şi făcîndu-se mereu mai frumoasă şi mai surîzătoare la o privire, la un cuvînt al meu, a fost spectacolul care m-a făcut s-o iubesc nu atît pe ea, cît opera miraculoasă a milei. Pisana nu-şi mai încăpea în piele de mulţumire pentru aceste fericite efecte şi bucuria ei mă înflăcăra uneori spre o strădanie virtuoasă ; alteori mă făcea să simt în inimă împunsătura geloziei. Oh, ce

vîrtej tumultuos de sentimente se insinuează şi se adînceşte între pereţii plăpînzi ai unei inimi ! Şi atunci am dat iar dovadă de acea extremă docilitate care a imprimat multor acţiuni din viaţa mea o culoare ciudată şi bizară, deşi firea mea liniştită şi gînditoare mă îndepărta de orice însemna ciudăţenie şi bizar. Însă extravaganţa aparţinea celei ce mă ducea de nas ; deşi n-aş putea spune dacă în împrejurarea aceea am procedat greşit lăsîndu-mă condus, sau aş fi făcut mai bine să mă fi călăuzit singur şi să fi luat vreo hotărîre contrarie. Desigur că sentimentele mele, o spun fără a mă măguli, au atins cea mai de sus treaptă a generozităţii : şi mă mir fără a mă căi. A te căi pentru o acţiune bună şi sublimă oricît de mult ar fi în dauna ta, este întotdeauna un act de mare laşitate.

Mai bine să vă povestesc totul în cîteva cuvinte. Nunta a fost fixată pentru ziua de Paşti a anului 1807. Pisana a fost dibace, rugîndu-l pe unchiul ei, monseniorul, să o invite să stea lîngă el ca să-l îngrijească. Eu am rămas cu Bruto şi cu Aquilina, iar căsătoria s-a celebrat în ciuda voinţei mele şi la cererea Pisanei cu mare solemnitate. Aquilina sărăcuţa, se bucura tare mult, şi cînd păşea, parcă nici n-atingea pămîntul de atîta fericire ; eu mă străduiam să mă bucur de bucuria ei ; şi vreau să cred că cel puţin nu i-am stricat-o. Uneori priveam înapoi, surprins că ajunsesem pînă acolo şi nu înţelegeam nici de ce, nici cum ; dar curentul mă tîra înainte ; dacă vreodată am crezut în fatalitate, desigur că atunci s-a întîmplat.

M-am căsătorit cu Aquilina. Monseniorul di Fratta ne binecuvîntă căsătoria. Pisana a fost naşa miresei. Eu simţeam în mine o puternică dorinţă de a plînge, dar melancolia aceea nu era lipsită de o oarecare plăcere. La masa de nuntă n-a fost mare veselie ; dar nici nu au rămas multe resturi pe farfurie. Monseniorul mînca de parcă ar fi avut douăzeci de ani ; eu, lîngă el, cam buimac de întîmplările neaşteptate, l-am întrebat nu ştiu de cîte ori în timpul prînzului de sănătate. Îmi răspundea între două îmbucături.

— Sănătatea ar fi minunată, dacă n-ar fi acest afurisit de sirocco ! Odinioară nu era aşa. Îţi mai aduci aminte, Carlino ?...

Din păcate nu plouase de o lună ; şi dintre toţi cetăţenii

Italiei, numai monseniorul simţea vîntul sirocco. La nunta mea, se înţelege, veniră Donato cu soţia şi copiii, căpitanul cu doamna Veneranda şi capelanul din Fratta. Un alt comesean, pesemne uitat de dumneavoastră, a fost Spaccafumo ; în zăpăceala aceea de guverne şi evenimente petrecute, el continuase să facă dreptate în felul lui dar în fiecare an petrecea cîte o lună în închisoare ; pe atunci ajunsese bătrîn şi beţivan. Din vitejiile lui rămăseseră acum mai mult vorbele decît faptele, iar ştrengarii se distrau să-l facă să povestească prin pieţe cele mai trăsnite prostii. Trăia, se poate spune, din pomeni şi cu toate că Bruto îl invitase să stea la masa comună, n-a fost chip să-l scoatem din bucătărie, unde se bucura de nuntă împreună cu pisicile, cu cîinii şi cu rîndăşoaicele. Seara, mare petrecere şi dans ; atunci fiecare se gîndi cum să petreacă mai bine, neglijînd soarta mirilor, veselia fiind desăvîrşită şi spontană. Marchetto, paracliserul cu aer de diavol îmbrăcat în preot, gîdila contrabasul şi, în ciuda vîrstei, o făcea cu atîta furie de fost curier judiciar, încît picioarele dansatorilor cu greu îi puteau susţine ritmul. Pisana încercă să se strecoare în seara aceea ca o şopîrlă ; dar eu am observat-o exact în clipa plecării ; ochii noştri s-au întîlnit şi şi-au dat, cred, o ultimă sărutare. Aquilina, care vorbea în clipa aceea cu Bradamante, a avut un moment de rătăcire.

— Ce ai ? o întrebă sora ei.

— Nimic, nimic, răspunse lipsită de puteri tînăra mireasă. Nu te înăbuşi de căldură ?...

Am auzit cuvintele acelea, deşi fuseseră rostite în şoaptă, şi nu m-am gîndit decît să-mi îndeplinesc noile îndatoriri ce mi le impusesem. Am fost amabil, drăgăstos cu Aquilina pînă la sfîrşitul petrecerii. Şi după aceea ?... După aceea mi-am dat seama că, în unele sacrificii, providenţa, poate pentru a-ţi răsplăti meritele, ştie să pună şi o doză de plăcere. Nevinovăţia, gingăşia soţiei mele mă cîştigară definitiv şi am luat hotărîrea fermă să mă arăt întotdeauna un soţ bun. „Ce s-a făcut, e bun făcut, m-am gîndit, şi dacă tot o facem, s-o facem bine“...

Nu cred că Aquilina şi-a dat seama, nici măcar în primele zile, de efortul pe care-l făceam pentru a-i arăta o dragoste arzătoare, pe care de fapt nu o simţeam. Dar

puţin cîte puţin m-am obişnuit să o iubesc într-un fel nou, cum trebuie ; n-a mai fost nevoie de atîtea eforturi ; şi dacă suspinam, gîndindu-mă la trecut, găseam că fără prea multă filozofie mă puteam mulţumi şi cu prezentul. Faptele bune sînt o mare destindere. Acela de a-mi face fericită soţia m-a absorbit şi, după o singură lună am văzut că sînt un soţ mai bun decît aş fi îndrăznit vreodată să sper.

Pisana a fost martora transformării mele interioare. Convins că sacrificiul ei mare, dar prea uşor, făcut în favoarea Aquilinei, nu se putea explica decît printr-o sensibilă răcire a dragostei pentru mine, nu mi-am dat osteneala de a-i ascunde la rîndul meu uşurinţa, mai mare decît sperasem, de a mă resemna să-mi duc partea mea de sacrificiu. Speram că văzîndu-mă mai puţin nemulţumit, ar fi avut mai puţine remuşcări pentru violenţa tiraniei cu care îmi înăbuşise voinţa. La început, ea a înţeles astfel situaţia ; dar zilele treceau şi în desele vizite făcute la noi acasă o vedeam mereu mai întunecată la chip ; şi felicitările transmise din ochi pentru bravura mea se transformară puţin cîte puţin în bănuieli şi supărare. Credeam că nu mă găsea destul de grijuliu cu Aquilina şi îmi dublam zelul şi bunăvoinţa ; în schimb, ea se încăpăţîna în supărarea ei şi nici cu soţia mea nu se mai arăta atît de drăgăstoasă ca la început. Într-o dimineaţă, veni pe neaşteptate la noi foarte grăbită şi agitată, cînd Bruto şi Aquilina erau plecaţi pentru nu ştiu ce motiv. Fără să aştepte măcar să o salut, îmi închise gura cu un gest.

— Taci, îmi spuse, mă grăbesc să termin. Voi vă iubiţi acum ; nu mai aveţi nevoie de mine. Mă întorc la Veneţia.

Am vrut să-i răspund, dar nu mi-a dat răgaz. Îmi strigă, ieşind, să o salut pe soţia mea şi pe cumnat ; apoi se urcă iar în cabrioleta cu care venise, însoţită de capelanul din Fratta şi oricît am alergat, n-am reuşit s-o ajung. După o oră, cînd am sosit la castel, era plecată şi nu se ştia pe ce drum o luase cu faetonul grădinarului, spre Portogruaro sau spre Pordenone. Am fost foarte încurcat ca să le motivez Aquilinei şi lui Bruto o plecare atît de grăbită, dar am avut fericita ideea de a inventa o poveste cu boala neaşteptată a doamnei contese ; am fost crezut fără efort.

Atunci, nici fericit, nici nerecunoscător, ci liniştit şi resemnat, mi-am reluat viaţa de organist şi de soţ. Aglaura şi Spiro continuau să scrie, miraţi de neaşteptata mea convertire ; eu răspundeam glumind că Dumnezeu îmi înduplecase inima ; dar adesea scrii ceea ce nu simţi.

Lunile treceau simple, pline de muncă ; senine ca cerul de toamnă în care soarele înfrumuseţează natura, fără a o încălzi. Aquilina, numai a mea, se împodobea din zi în zi cu noi graţii, cu noi calităţi pentru a mi se face plăcută ; recunoştinţa pentru o dragoste atît de nobil arătată, mă apropia din ce în ce mai mult de ea, rărind tot mai mult regretele pentru trecut. Inima îmi mai zbura uneori, dar cînd mintea făcea comparaţie, trebuia să mărturisesc că Aquilina era cea mai amabilă, cea mai desăvîrşită din cîte femei cunoscusem vreodată. Cu timpul, părerile minţii au o oarecare influenţă asupra sentimentelor unui om de trizeci şi patru de ani. Apoi cînd am observat că este însărcinată, cînd am strîns în braţe copilaşul cel mai voinic şi mai îmbujorat din cîţi văzusem vreodată, cînd m-am simţit atît de profund emoţionat în rolul meu de tată şi cînd pentru această mare mulţumire a trebuit să-mi mărturisesc că îi eram dator ei, nu mai ştiam pe ce lume sînt ; aproape că i-am mulţumit Pisanei că m-a obligat să fac căsătoria aceea ciudată şi fără rost. Totuşi memoria mea nu era nici moartă, nici nerecunoscătoare. Voiam să mai am cît mai des veşti de la Veneţia şi ştiind că Pisana locuia împreună cu Clara la soţul ei, ocupîndu-se numai cu îngrijirea lui, îmi ieşiră din cap unele păreri pripite pe care mi le făcusem asupra fugii ei din Friuli. Dacă s-ar fi supărat pe mine, n-ar fi arătat-o în felul acela. Cunoşteam din experienţă răzbunările Pisanei. Între timp eu nu încetam să-i fiu folositor chiar de departe. Pusesem în ordine administrarea puţinilor dijmaşi ce depindeau încă de castelul din Fratta, încasasem plata multor arenzi. Încasările crescuseră cu treizeci la sută. Monseniorul a putut să mănînce cîte un clapon netransformat în cocoş, iar contele Rinaldo, în ciuda sălbăticiei lui, mi-a mulţumit fiindcă mă străduisem în folosul lor fără să mi se fi cerut şi cu atîta eficienţă.

Veţi fi surprinşi şi plictisiţi de faptul că viaţa mea,

un timp capricioasă şi dezordonată, luase atunci un aspect atît de liniştit şi de monoton. Dar eu povestesc, nu inventez, iar pe de altă parte acesta este un fenomen foarte obişnuit şi natural în viaţa italienilor, asemuită adesea cu albia unui fluviu mare, calm, liniştit, mlăştinos, întrerupt din loc în loc de răsunătoare şi năvalnice cascade. Acolo unde poporul nu participă, în mod continuu, la conducere, şi îşi ia această putere, din cînd în cînd, cu forţa, astfel de salturi, de metamorfoze trebuie să se întîmple în mod necesar, căci viaţa unui popor nu este altceva decît suma vieţilor individuale. De aceea cîţiva ani am învîrtit frigarea, pe urmă am fost student şi chiar puţin conspirator ; apoi cancelar liniştit, nobil veneţian în Marele Consiliu şi secretar al municipalităţii ; dintr-un amant lipsit de griji, m-am transformat brusc în soldat ; din soldat, din nou într-un leneş, apoi în Guvernator al finanţelor şi în majordom ; în cele din urmă m-am căsătorit şi am cîntat la orgă.

În acest neîntrerupt urcuş şi coborîş — veţi spune voi dacă în realitate am urcat sau coborît — ştiu că mi-am consumat treizeci şi patru de ani, ani trăiţi numai pentru mine. Apoi familia, legăturile, obligaţiile precise şi materiale au pus stăpînire pe sentimentele mele. Nu mai eram mînzul care hoinăreşte prin mlaştini, sărind peste şanţuri şi străbătînd tufişurile, ci devenisem calul înhămat, trăgînd din greu fie trăsura unui cardinal, fie o căruţă cu pietriş. Dar nu vă speriaţi ; nu vor lipsi cutremurele şi răsturnările care să repună în libertate calul şi să-l facă să-şi reia cursa nebunească prin lume. Abia acum sînt sigur că nu mai alerg, dar simt, vă repet, ca şi monseniorul, simt în picioare vîntul de sud al celor optzeci de ani.

În timp ce deveneam din zi în zi mai gospodar şi mai ţăran, iar micului meu Luciano, care alerga acum prin curte i se alătura un al doilea copilaş, cu numele de Donato în onoarea unchiului care i-a fost naş, prin lume răsunau cu mare vîlvă gloriile războinice ale lui Napoleon. Învingea Prusia la Jena, Austria la Wagram ; se înrudea cu vechile dinastii[1] şi, stăpîn al Europei, închidea conti-

[1] La 1 aprilie 1810, Napoleon s-a căsătorit cu Maria Luisa de Austria.

nentul în fața Angliei și amenința imperiul pe jumătate asiatic al Țărilor. Italia, în întregime în pumnul său și fărămițată după capriciul lui, ridicase totuși la Milano stindardul unității. Se obișnuiră cu toții să-l privească și pe Napoleon mai mult dușman decît protector, din cauza ambiției lui nemăsurate și nepăsătoare față de popoare și de istorie. Dar cînd spada dăruită de el ne-ar fi căzut la pămînt, cine ar fi îndrăznit să o apuce? La asta nu se gîndeau. Se credeau puternici, neștiind că puterea stătea în colos și va slăbi o dată cu el. Dintre o sută de luptători, unul singur gîndea, iar celorlalți nouăzeci și nouă aveau să le cadă armele și brațele în cea mai grea dintre încercări. Eu nu eram spectator, dar intuiam. Între timp, Spiro trimitea scrisori din ce în ce mai însuflețite și mai misterioase; și îmi dădeam bine seama că în sufletul negustorului grec clocoteau idei mărețe. Poetul Rigas[1] fondase prima Eterie, și obținuse drept recompensă trădarea din partea creștinilor, aliații lui naturali și țeapa din partea turcilor. O a doua conjurație se urzea în Italia în folosul grecilor, sub protecția lui Napoleon. Visau să opună noului Carol cel Mare un nou imperiu al Bizanțului. Erau vise, dar reaprindeau cenușa nestinsă încă a vulcanilor greci, iar între munții Mainotti se cînta:

„O pușcă, o sabie, și dacă nu le aveam, măcar o praștie, iată armele noastre.

Am văzut atîția aga prosternați la picioarele mele; mă numeau seniorul și stăpînul lor.

Le-am luat pușca, sabia, pistoalele.

O, Greci, sus frunțile voastre umilite! luați-vă pușca, sabia, praștia. Și asupritorii noștri ne vor numi foarte curînd seniorii și stăpînii lor".

Printre hoardele sălbatice ale albanezilor și triburile păstorești din Muntenegru, pe unde este insultător să spui: „Ai tăi au murit în paturile lor!" răbufnea focul entuziasmului. Ali Tebelen triumfa cu cruzime și perfidie, dar fugarii din Elada inspirau întregii Grecii planuri de represalii îngrozitoare. Grecia nu se manifesta încă, dar

[1] *Costantinos Rigas* (1760—1798) poet și patriot grec, fondator al Eteriei. Spre sfîrșitul anului 1797 a venit în Italia, ca să discute cu Bonaparte, de la care spera eliberarea Greciei. Dar austriecii îl arestară la Trieste și îl predară turcilor care îl uciseră.

era o adevărată forță ; forță de neînvins a unei națiuni care a chibzuit îndelung la propria ei nenorocire, a strîns jignirile și așteaptă răbdătoare clipa răzbunării. Bătrînul Apostulos plecă pentru ultima oară la Morea ; speranța de a regenera Grecia cu ajutorul politicii fanarioților se spulberase ; el se îndrepta acum către speranța de război și sînge, cu aviditatea leului ce își vede prada smulsă tocmai cînd credea că o are în dinți. Moartea îl doborî la Chios, iar Spiro îmi dădu trista veste cu impresionantele cuvinte că ultimele dorințe ale tatălui său vor constitui un impuls pentru oricare acțiune a lui. Mă invita mereu să mă mut cu familia la Veneția unde, spunea el, nu-mi vor lipsi nici mijloace onorabile de trai, nici ocazia de a fi folositor mie și altora. Dar mulțumit de ceea ce aveam, nu riscam să mă aventurez și mai ales să-i aventurez pe ai mei în dibuirea unor situații nesigure. Bruto, citind cîteva fragmente din scrisorile cumnatului meu, își mușca buzele și bătea cu furie din piciorul lui de lemn. Eu o priveam pe Aquilina și pe micul Donato care sugea la sînul mamei sale, și nu mă puteam desprinde de imaginea aceea de pace.

Interveni marele război al giganților moderni. Napoleon intră în Germania cu cinci sute de mii de oameni și dădu întîlnire la Dresda împăraților și regilor, mai mult vasali, decît aliați ; și cînd îi erau anunțați unii dintre aceștia, spunea : „Să aștepte !" Voia să-i ceară socoteală Țarului de prietenia lui nu prea înflăcărată. Misticul Alexandru, chemă la arme Sfînta Rusie, și opuse războiului ambiției, un război popular ; și mizerabila cavalerie a cazacilor, după cum o numea Napoleon, a fost flagelul și spaima invincibilei armate. Ajunse la Moscova tot învingător ; fugi de acolo, învins de foc, de ger, într-un cuvînt de elementele naturii, dar nu de oameni. Patruzeci de mii de italieni însîngerară cu propriul lor sînge zăpezile Rusiei pentru a asigura retragerea rămășițelor împrăștiate ale marii armate. Dar buletinul care anunța imensul dezastru se încheia cu cuvintele : „Sănătatea Majestății Sale nu a fost niciodată mai bună". Mare mîngîiere pentru văduve, orfani și pentru mamele rămase fără copii ! Napoleon se afla la Paris pentru a ridica noi ar-

mate, pentru a înflăcăra iar devotamentul prin prezenţa lui şi curajul prin noi minciuni. Dar Franţa nu-l crezu, Germania se răzvrăti, aliaţii îl trădară. Căzu la Leipzig; abdică de la imperiul Franţei, de la Regatul Italiei şi se retrase în insula Elba.

Atunci s-a văzut ce însemna Regatul Italiei fără Napoleon şi la ce sînt duse popoarele de instituţii chiar puternice, dar lipsite de libertate. A fost o spaimă, o zăpăceală generală, o ridicare, o ciocnire de speranţe diferite, monstruoase, şi toate deşarte. La Milano e omorît un ministru[1], sînt doborîte steagurile vechii puteri, se chefuieşte în baza libertăţii prezente fără ca cineva să se mai gîndească la viitor. Iar viitorul a fost aşa cum l-au vrut ceilalţi; în ciuda respectuoaselor şi chibzuitelor cereri ale regenţei provizorii[2], în ciuda cuvintelor frumoase ale ambasadorilor străini. Poporul nu trăise; nu trăia.

Cred că nu mai e nevoie să spun cît de consternat am fost de aceste evenimente care mă scuturau din moleşeala mea de tată de familie, adeverind temerile prevăzute cu mult timp în urmă. Din povestirea acestei vieţi, trebuie să fi ajuns să mă cunoaşteţi îndeajuns pînă acum. Am oftat pentru mine, am plîns de disperare pentru patrie, apoi privind la chipurile gingaşe ale fiilor mei, m-am consolat şi am văzut iar o scînteiere de speranţă. Noi, italienii, ne născuserăm, se poate spune, cu optsprezece ani înainte; aveam nevoie de şcoala nenorocirii pentru a ne educa, iar viaţa popoarelor nu se măsoară după cea a indivizilor; dacă noi fiii plătiserăm scump laşitatea părinţilor, fiii noştri poate vor culege recolta fecundată de sîngele şi de lacrimile noastre. Părinţi şi copii sînt un singur suflet, sînt naţiunea care nu piere niciodată. Şi astfel, mă încredinţam regenerării morale a poporului, iar nu viceregelui Beauharnais, nici Ţa-

[1] E vorba de Prina, ministrul finanţelor din Regatul Italiei, ucis de furia poporului, după abdicarea lui Napoleon.

[2] La 20 aprilie 1814, senatul milanez a numit o regenţă provizorie, alcătuită dintr-o serie de partizani ai Austriei.

rului Alexandru, nici lordului Bentink, nici generalului Bellegarde [1].

În felul acesta anii trec repede ca lunile tinereţii ; dar să nu credeţi că într-adevăr au fost atît de iuţi cum ar părea în povestire. Cu cît e mai lung timpul necesar pentru a-i descrie, cu atît mai repede aleargă anii în realitate. La Cordovado zilele erau liniştite, senine, chiar plăcute dacă vreţi, dar nu scurtimea excesivă era defectul lor. Scrisorile Pisanei, foarte rare la început, au devenit încetul cu încetul mai dese, pe măsură ce se stîrneau furtunile politice ; părea că, imaginîndu-şi cît trebuie să sufăr, se grăbea să-mi ofere încurajarea cuvîntului ei. Îmi povestea de marea gălăgie pe care o făceau Venchieredo, Ormenta şi părintele Pendola cu prozeliţii lor, de frumoasele slujbe primite de verii ei Cisterna, mai ales de Augusto, ajuns, dintr-o dată cred, secretar de guvern ; iar Agostino Frumier, vrînd să se retragă din afaceri şi fiind foarte bogat, nu renunţase să ceară sfertul sau cincimea de pensie ce i se cuvenea.

Multe, după cum vedeţi, au fost porcăriile şi nu se putea să fie altfel, fiindcă abstinenţa e calitatea celor mai buni şi nimeni nu reuşea să realizeze mai mult. Totuşi, bătrînul Venchieredo, duşmănit din cauza zelului său exagerat, pierduse mult din influenţă şi coborîse de pe primele trepte pînă la aceea de director al poliţiei. Era furios ; dar nu exista niciun remediu. A servi prea mult înseamnă a servi rău. Nu fusese destul de viclean. Partistagno, în schimb, ajuns colonel de ulani, pusese din nou piciorul în Veneţia ; se căsătorise cu o baroneasă din Moravia, spunea el, fiindcă semăna foarte bine cu iapa lui favorită. Mai păstra ură împotriva familiei Fratta ;

---

[1] În noiembrie 1814, Eugène de Beauharnais, în timp ce se străduia să stăvilească înaintarea austriacă, lansă un înflăcărat apel, îndemnîndu-i pe italieni să lupte pentru libertatea patriei ; Alexandru I al Rusiei, visînd o alianţă creştină, promisese popoarelor o eră de pace şi dreptate ; lordul William Bentink, comandant al trupelor engleze în Italia, debarcat la Livorno, emise la 14 martie 1814 o proclamaţie adresată italienilor stimulîndu-i să lupte împotriva jugului napoleonian ; mareşalul Bellegarde, comandantul trupelor austriece care reocupară Milano în aprilie al aceluiaşi an, emise şi el o proclamaţie promiţînd eliberarea Italiei sub protecţia casei de Austria (n. tr.).

aflînd de Clara că ieşise din mînăstire şi locuia în palatul Navagero, se împăuna adesea în uniforma de gală şi trecea pe sub ferestrele ei, sperînd să fie remarcat şi să facă lumea să spună „Mare păcat că nu l-a acceptat cu niciun preţ". Dar Clara, mioapă din cauză că-şi forţase ochii în slujba Madonei, nu mai vedea pînă în stradă şi nu deosebea pe unul dintre cerşetorii care opreau gondolele, de magnificul şi spectaculosul colonel Partistagno.

Au fost unii care spuneau că şi Alessandro Giorgi trecuse din armata italiană în cea austriacă, păstrîndu-şi gradul de general cîştigat la Moscova, dar eu nu credeam. Într-adevăr, după cîteva luni mi-au sosit ştiri din Brazilia unde se refugiase şi găsise un post bun. Nu uita să-mi ofere protecţia lui pe lîngă împăratul Don Pedro; îmi spunea că întîlnise la Rio de Janeiro mai multe contese Migliana, care m-ar putea face cu totul altceva decît majordom. Pesemne uita că eram un organist căsătorit şi cu copii; totuşi mă văzuse pe mine şi familia mea, în 1809, cînd trecuse în marş spre Ungaria. Dar în ciuda celor patruzeci de ani ai lui, frumosul general rămînea pe cît de libertin, pe atît de uituc.

Palizii ani următori n-au fost decît un melancolic cimitir. Primul care se prăvăli a fost capelanul din Fratta, apoi veni rîndul lui Spaccafumo; pe urmă Marchetto, curierul judiciar, paracliserul şi cîntăreţul la contrabas care muri lovit de trăsnet, în timp ce trăgea clopotele pe furtună. Locuitorii parohiei îl venerează şi acum ca pe un martir. În timpul anului de foamete şi în cel următor, moartea seceră pe mulţi dintre cei sărmani; nu mai contenea dangătul clopotelor de jale; aşa se duse, dar nu din vina foametei, şi doamna Veneranda, lăsîndu-l pe căpitan văduv pentru a doua oară, dar cu uzufructul celor 700 de lire, care îl elibera de gîndul de a-şi lua o a treia soţie. Chiar şi noi a trebuit în anul acela să facem multă economie; căci nu se mai găseau familii care să plătească un repetitor pentru copiii lor, şi nici parohi care să-şi repare orgile. Ba chiar cheltuielile făcute în acel an au fost începutul dezechilibrării noastre din ce în ce mai accentuate, obligîndu-mă la noi schimbări pe care vi le voi înfăţişa acum.

Nu-mi amintesc precis cînd, dar sigur cam pe vremea aceea, contele Rinaldo făcu o plimbare în Friuli ; venea pentru bani şi cum nu-i găsi, vîndu unui antreprenor materialele din partea mai dărîmată a castelului. Am asistat la demolare şi am avut senzaţia înmormîntării unui prieten ; nici contele nu a putut rezista la spectacolul ruinei şi luînd suma de bani, se întoarse la Veneţia. Îl rechema acolo şi boala mamei sale care începea să dea naştere unor temeri întemeiate. Îndată ce curţile au fost eliberate de pietrele sparte cu tîrnăcopul şi de dărîmăturile adunate în grămezi în timpul demolării, monseniorul începu să simtă mai puternic ca oricînd vîntul sirocco. Într-o dimineaţă, leşină în timpul slujbei şi de atunci nu mai ieşi din camera lui. L-am văzut în penultima zi a vieţii sale, l-am întrebat de sănătate şi îmi răspunse cu eternul refren. Mereu acelaşi sirocco încăpăţînat ! !... Totuşi mînca şi în pat cu mare poftă şi în ultima clipă a avut într-o parte breviarul şi în cealaltă o jumătate de pui fript. Giustina îl întrebă :

— Nu mîncaţi, monseniore ?...

— Nu-mi mai e foame ! a răspuns el cu o voce mai slabă ca de obicei.

Aşa a murit monseniorul Orlando di Fratta, zîmbind şi mîncînd, după cum trăise, dar cel puţin şi-a potolit foamea. În schimb, cumnata lui, care îl urmă după cîteva luni, aiură pînă în ultima clipă despre cărţi de joc şi cîştiguri ; muri visînd la victorii fabuloase, cu dulapul gol şi cu toate lucrurile amanetate la muntele de pietate. Familia Cisterna a trebuit să-i împrumute contelui Rinaldo cîţiva ducaţi pentru a o îngropa, fiindcă nici Clara, nici Pisana nu mai aveau un ducat în buzunar, iar excelenţa sa Navagero se văita mereu de propria lui sărăcie. Toţi se duceau, dar el se ţinea tare ; semn că arzătoarele mele rugi de acum cîţiva ani nu avuseseră răsunet pe lîngă Dumnezeu. Pisana mă înştiinţă, în cuvinte foarte îndurerate, de moartea mamei ei ; şi îmi povesti sec despre o vizită neprevăzută pe care o primiseră. Într-o seară, în timp ce ea şi Clara recitau rugăciuni în capela casei (la aşa ceva nu m-aş fi aşteptat din partea Pisanei), se anunţase un străin care întreba insistent de ele. Un domn mic, slab, i se spuse, cu o barbă deasă, cu ochi foarte strălucitori

în ciuda vîrstei de vreo cincizeci și mai bine de ani, cu fruntea foarte înaltă și chealǎ. Cine poate fi ? Cine poate fi ? S-au dus în salon și Pisana îl recunoscu mai mult după voce decît după figură pe doctorul Lucilio Vianello. Sosise pe un vapor englez, aflase de Clara că se întorsese la viața laică și venise să-i ceară pentru ultima dată să-și respecte promisiunile. Pisana spunea că i-a fost de-a dreptul frică de doctor, atît era de încruntat și de amenințător ; dar Clara îi răspunse foarte sincer că nu îl mai cunoaște, că se căsătorise cu Dumnezeu și că va continua să se roage pentru sufletul lui.

„Te asigur — așa îmi scria Pisana — că în clipa aceea indignarea și furia îl întineriră cu treizeci de ani ; apoi se făcu palid și căpătă o culoare pămîntie de mort și aspectul unui octogenar. A plecat încovoiat, clătinîndu-se, murmurînd cuvinte ciudate. Clara își făcu semnul crucii și mă invită cu o voce foarte liniștită să ne reluăm rugăciunea. Am replicat că trebuie să încălzesc supa pentru soțul meu și am ieșit, fiindcă scena aceea îmi făcuse rău. N-aș fi crezut niciodată că mocnea atîta pasiune sub aspectul lui glacial, o pasiune rămasă neînvinsă de întîmplările, salturile și întorsăturile unei vieți aproape fabuloase. Ți-l amintești la Napoli și la Genova ? Nu părea să fi uitat complet de Clara ? Cerea vreodată vești despre ea ? Niciodată ! M-am convins în mod sigur că pentru a-i judeca bine pe oameni trebuie să aștepți să moară. Chiar și dumneata Carlo, te rog mai întîrzie în a mă judeca pînă cînd o s-o ajung pe biata mea mamă !“

Urmau apoi obișnuitele salutări, și mai afectuoase ca de obicei, pentru Aquilina, Bruto și pentru fiii mei, acum mărișori, bieții de ei, inimoși și plini de bunăvoință. Mă ruga, printre altele, să pun o mică piatră comemorativă în cimitirul din Fratta pentru monseniorul Orlando ; dar la asta mă și gîndisem cu cîteva luni înainte și don Girolamo, în ciuda fratelui său notar, mă sprijinise în această pioasă operă. Piatra aceea purta o inscripție ale cărei elegante minciuni puteau fi iertate, fiindcă nimeni din sat nu înțelegea nimic. Totuși, un anume cumătru care se pricepea la litere, reușise să o interpreteze pînă la un anumit punct, unde se spunea că reverendul canonic era mort *octuagenarius ;* ceea ce, după părerea lui, în-

semna că la opt ianuarie. Dar mulţi se revoltau, comentînd că nu murise la opt, ci la cincisprezece ianuarie.

— Eh ? Şi ce ? răspundea merituosul bărbat, aţi vrea ca pietrarii să se uite la asemenea nimicuri ? O zi în plus sau în minus, important e că a murit, ca să-i aşeze lespedea pe mormînt.

Am informat-o pe Pisana că dorinţa ei pioasă fusese îndeplinită de cîtva timp, lăudîndu-l mult pe don Girolamo, care, deşi nu era nici un Vincenzo de Paola, nici un Francesco d'Assisi, ştia totuşi să se facă iertat de săracii din Portogruaro pentru lucrurile însuşite necinstit de tatăl său. „Nu sînt toţi ca părintele Pendola !" îi scriam eu. Ea îmi răspunse că despre părintele Pendola se povesteau nişte lucruri... După ce papa reînfiinţase Compania lui Isus, părintele se străduise mult să obţină stabilirea companiei la Veneţia. Deoarece noul institut al convertitelor nu prospera, voia să obţină, cu aprobarea puţinelor călugăriţe rămase şi cu cuvenita permisiune a superiorilor, învoirea de a cheltui veniturile pentru primele instalaţii ale unui sediu şi ale unui colegiu de novici. Pe de altă parte, guvernul părea potrivnic acestei idei ; mai mult, se zvonea că avocatul Ormenta, susţinătorul ei, va fi pensionat.

Din această ştire, am înţeles toată manevra şi faptul că preoţii aceia cumsecade, primii fondatori ai institutului n-au fost decît nişte foarte ascultătoare marionete în mîinile părintelui Pendola. Dar şi pentru Pendola huzurul nu avea să mai dureze mult ; într-adevăr, muri şi el fără a-i vedea pe reverenzii părinţi stabiliţi la Veneţia. Buni şi răi, pînă la urmă, cu toţii trebuie să ne ducem. Părintelui Pendola nu-i lipsiră nici epitafurile, nici satirele, nici panegiricele, nici pamfletele. Unii voiau să-l canonizeze, alţii să-i arunce cadavrul în apă. Murind, îi rugă pe cei ce îl vegheau să fie dat uitării ca un nedemn servitor al Domnului ; nici n-aş fi crezut că va fi ascultat atît de exact. După o săptămînă nu se mai vorbea de el şi din atîta ambiţie nu mai rămăsese decît un vechi şi putred cadavru înfăşurat într-o sutană şi bătut în cuie între patru scînduri de brad. Nici măcar nu-i lustruiseră coşciugul cum se obişnuieşte la morţii de vază ! Cîtă nerecunoştinţă !... La urma urmelor, cred că Curia patriar-

hală a fost bucuroasă să scape de periculosul ajutor al unui atît de viclean şi zelos susţinător al gloriei Domnului şi al propriilor sale interese.

Ieşeau din scenă vechii actori, intrau cei noi. Demetrios Apostulos, primul născut al lui Spiro avea 20 de ani, Teodoros al doilea, împlinea 18. Ai mei aveau amîndoi între 10 şi 12 ani. Donato avea şi el trei copii, între 16 şi 22 de ani, trei tineri cu adevărat voinici, vai de ei dacă ar fi avut vîrsta reglementară în timpul ultimelor recrutări napoleoniene !... Pe atunci se continuau anual recrutările, în ciuda generoaselor proclamaţii ale Sfintei Alianţe ; dar se aprobau uşor înlocuirile şi se întrezărea o pace foarte lungă şi trainică ; mulţi leneşi alergau de bunăvoie la bine plătitele trîndăvii ale miliţiei. Tînăra generaţie făcea semn celei vechi să se retragă ; putea să o facă chiar cu mîndrie, fiind prea puţin mulţumită de noi ; ar fi avut dreptate. Dar dimpotrivă, ei ne admirau ca făuritori şi martori ai unor fapte măreţe, ai unor tentative generoase, ai unor miracole de necrezut ; păreau să spună : „Conduceţi-ne, pentru ca să nu cădem unde aţi căzut voi !"... Dar nu de o conducere era nevoie, ci de vigoare şi noi n-o mai aveam ; era nevoie de înţelegere şi noi ne pricepusem să o facem imposibilă.

În 1819, se menţinea în Europa neliniştea nervoasă care rămîne în corp după o cursă neînfrînată şi gîfîitoare, care a ţinut cîteva ore ; idei clare, sentinţe generoase şi universale nu mai existau decît poate în vreun cap desprins de mulţime, din indolenţă, dispreţ, disperare. Chiar şi acolo unde popoarele din sentimente naţionale, conlucraseră împotriva Franţei, nerecunoştinţa premeditată a celor mari şi neîncrederea celor mici încurcau toate lucrurile. Credeau să continue o mare faptă de libertate ; în schimb, nu asiguraseră decît interesele cîtorva vîrfuri în dauna multor adevărate privilegii. Şi aceasta se întîmpla mai ales în Germania. La noi, însă, nemulţumiţi de trecut, fiindcă trecuse fără a lăsa grasa moştenire aşteptată, nemulţumiţi de prezent, fiindcă semăna cu o crudă batjocură, cei mai mulţi se liniştiră vegetînd, şi după cum se spune, umplîndu-şi sacii şi îndestulîndu-şi cămara. Experienţa insuflase o mare inegalitate de păreri ; de aceea chiar şi cei mai puţini pricepuţi nu mai spuneau nimic sau aveau

speranțe prea îndepărtate. Numai cei ce se obișnuiseră cu activitatea minunată și nu se puteau desprinde de ea, chiar cu riscul de a lupta în zadar, priveau neliniștiți către Spania unde clocotea spiritul liberal. Excluși din sfera afacerilor, dorința de neînvins de a comanda, inerentă oamenilor activi și chibzuiți, îi împingea, după cum v-am spus, spre societățile secrete. Din Calabria, carbonarii făceau comerț cu întreaga Italie și dădeau mîna cu democrații din Franța și cu progresiștii din Spania. Vechea gintă latină, întinerită de imaginație și de sentimente nobile, se avînta cu elanul său natural în lupta cu timpul. De peste mări, răspundea Grecia, mai puțin avansată în civilizație, dar mai matură în lupta pentru independență prin asentimentul poporului și prin armonia părerilor. Strigătul disperat de libertate pe care răzbunarea lui Ali Tebelen îl adresă Grecilor, foștii lui inamici, răsuna în toate inimile de pe ruinele fumegînde ale insulei Parga[1] pînă la malurile melodioase ale lui Sciro[2]. Congresele aliaților lăsaseră un ghețar în inima Europei; dar în jurul lui scînteia focul; mugeau amenințătoare măruntaieie pămîntului.

Pe la sfîrșitul anului 1820, înrăutățindu-se foarte mult situația noastră și avînd speranța de la Spiro că voi obține plata faimosului credit de la Constantinopol, m-am hotărît să plec la Veneția, pentru a sta de vorbă cu el. Încă din iulie, carbonarii organizaseră revoluția de la Napoli, obținînd în urma acesteia o constituție foarte îngăduitoare; dar regele Ferdinand se și dusese la Congresul aliaților de la Troppau[3] și n-a mai fost de acord cu corespondența deschisă primită de la Napoli. Aci se înar-

[1] Insulă ocupată de englezi în 1815, apoi cedată pașei de Ianina, spre marea indignare a tuturor liberalilor. Foscolo, care se afla în Anglia, se strădui mult, dar zadarnic, să împiedice această cedare care a provocat exodul în masă al tuturor locuitorilor de pe insulă. (n. tr.).

[2] Probabil că aici, Nievo a vrut să facă aluzie la Scio sau Chios, a cărei populație greacă a fost masacrată de turci (1822) drept represalii pentru rezistența pe care o opunea.

[3] Congresul de la Troppau s-a ținut în octombrie-noiembrie 1820, și au participat suveranii Rusiei, Prusiei și Austriei. Protocolul încheiat la Troppau sancționa interesul predominant al Austriei în regatul napoletan. (n. tr.).

mau împotriva furtunii care se prevestea în apus. După părerea lui Spiro, era necesară o călătorie a mea în regat, pentru a căuta actul de deces al tatălui meu, fără de care guvernul turc nu înțelegea să achite polițele. Eram obligat să găsesc martori și să le amintesc de unele împrejurări uitate poate din cauza timpului scurs, lucru care nu se putea trata prin scrisori. Acesta a fost motivul pentru obținerea pașaportului ; în rest, aveam alte însărcinări destul de delicate pentru a le putea spune cu glas tare. Mi-am încredințat familia lui Spiro care trebuia să o viziteze în timpul absenței mele ; și am plecat fără părere de rău, fiindcă modesta mea cunoaștere a situației napolitane, mă obliga să-mi ofer serviciile unde puteam ; și întrucît această împrejurare atrăgea din nou privirile asupra mea, n-am vrut să mă arăt nedemn de încredere, deși poate eu vedeam mai în negru decît oricine speranțele roze ale vremii aceleia.

În rest, la Veneția am văzut-o, după cum vă închipuiți, pe Pisana. E adevărat că am rămas uluit. Eu mă priveam uneori în oglindă și știam că cei 45 de ani mi se citeau ușor pe față ; dar ea, dimpotrivă, mi se păru mai tînără decît atunci cînd o părăsisem ; o mai mare rotunjime a formelor adăuga și oarecare blîndețe bunătății ei, dar avea aceeași ochi languroși, înfocați, voluptoși, aceeași față proaspătă și ovală, același gît catifelat și alb, același mers săltăreț și ușor. Îi venea greu să se pună de acord cu rigiditatea monahală a Clarei și în ciuda faptului de a fi afirmat că duceau împreună o viață sfîntă, pentru mine rămăsese Pisana mea de odinioară ; și gata !... dar dacă n-aș fi avut soție !... M-am mirat cu atît mai mult de sănătatea ei perfectă, cu cît erau nevoite să-și cîștige singure traiul, cu propriile lor mîini s-ar putea spune, întrucît puținii bani care se strecurau greu din mîinile chircite ale lui Navagero, nu ajungeau pentru plata medicilor și a doctoriilor. În scurta vizită făcută, Navagero își lăudă mult soția ; cred însă că nu m-a văzut cu multă plăcere, de frică să nu i-o iau cu mine.

— Crede-mă, domnule Carlo, îmi spuse, că dacă mi-ar pleca infirmiera, aș muri a doua zi !

— Ei, bătrîne, știi foarte bine că noi femeile ne iubim mai mult bolnavii decît amanții, îi răspunse Pisana.

Bolnavul ne strînse mîinile amîndorura ; i-am părăsit promițîndu-le că în curînd, cu ocazia întoarcerii mele prin Veneția, ne vom revedea. Dar Pisana, chiar cînd ne-am luat rămas bun, se arătă foarte rece și distantă, cum se potrivea unei sfinte.

În seara din ajunul plecării l-am văzut în piață pe colonelul Partistagno cu soția ; era adevărat, avusese dreptate : baroneasa lui semăna perfect cu o iapă ; atît de lungi îi erau brațele, picioarele și fața. Și totuși Raimondo Venchieredo îi făcea curte. Îndată ce mă văzu, acesta se vîrî în odăița cea mai întunecată a cafenelei Suttil și începu să citească foarte atent gazeta. Era îmbătrînit, livid, urît ca un vicios putred, și nici nu cred că se lăfăia prea din plin, din moment ce tatăl lui, împreună cu Ormenta, ieșiseră la pensie cu o nimica toată. Cei doi neputincioși își sfîrșeau foarte rău viața lor de escroci și pungași, dar avocatul o ducea mai bine pentru că fiul lui se afla atunci la Roma, în misiune diplomatică se spunea, și primea un mare ajutor din partea lui. Desigur că, părăsind Veneția, n-am regretat asemenea oameni, dar m-a durut că la plecare Aglaura părea mai chinuită ca oricînd de boala ei, de slăbiciune și de melancolie. Biata femeie ! Cine ar fi recunoscut atunci în ea pe frumosul marinar care mă însoțise de la Padova la Milano, pe vremea Republicii Cisalpine !

CAPITOLUL XX

Sicilienii pe cîmpul de luptă de la Pepe în Abruzzi. Eu fac cunoştinţă cu închisoarea şi ajung aproape pînă la spînzurătoare; dar mulţumită Pisanei, mă aleg doar cu pierderea vederii. Minunea realizată de iubirea unei infirmiere. Fugarii de la Londra şi soldaţii din Grecia. Îmi recapăt vederea cu ajutorul lui Lucilio, dar în curînd o pierd pe Pisana şi mă întorc în patrie, în mine nerămînînd viu decît noianul de amintiri.

Sărmană Adriatică! Cînd vei revedea oare gloriile flotelor romane de la Brindisi, ale navelor liburne[1] şi al galerelor veneţiene? Acum valul tău agitat şi tumultuos se zbate pe două ţărmuri aproape pustii, şi în faţa hăţişurilor mlăştinoase ale Pugliei stau munţii singuratici ai Albaniei. Veneţia — un han, şi Trieste — o prăvălie, nu reuşesc să consoleze ţărmurile tale pentru părăsirea în care zac, şi zorii care îţi mîngîie în fiecare zi coamele unduitoare caută în zadar pe malurile tale altceva decît ruine şi amintiri.

Cînd am ridicat ancora la Malamocco, timpul era liniştit şi senin. Iarna ni se părea aproape inexistentă, cu atît mai puţin în largul mării unde goliciunea copacilor şi albul zăpezilor nu pot dovedi bătrîneţea anului. Vîntul călduţ de apus se juca pe vîrful valurilor, purtînd apoi spre arida Dalmaţie neuitatele suspine ale Africii. Unde sînt acum Salona, refugiul lui Diocleţian şi Ippona, reşedinţa episcopală a lui Agostino?... Amintiri, amintiri, mereu amintiri deasupra acestor valuri niciodată potolite sau schimbate în decursul secolelor, printre adieri totdeauna plăcute şi înmiresmate, pe deasupra pămîntului acestuia veşnic devorator şi născător de viaţă nouă. Orientul a produs încet-încet o civilizaţie care zace încă sfîrşită,

[1] Denumirea vine de la liburni — veche populaţie a Dalmaţiei. De aici şi numele de Marea Liburnică dat Mării Ionice.

consumată ; Nordul se răsfață de trei sute de ani în mîndria copilărească a celui ce se crede adult, dar poate că nici nu a văzut încă bine lumina zilei. Italia a depășit de două ori Orientul și a anticipat Nordul ; de două ori maestră și regină a lumii ; miracol de rodnicie, de putere și de nenorocire. Ea mai mugește încă în străfundurile ei adînci ; fără respect față de cîntecele funebre ale lui Lamartine [1] și față de neîncrederea pesimiștilor, ea ar putea să ajungă într-o zi pe oricine i-ar sta înainte cu un pas, crezîndu-se cu mii de mile mai în față. Un pas, un singur pas, și nimic altceva, v-o spun eu ; dar e foarte greu de făcut.

Dinspre coastele Anconei, sirocco-ul începu să ne necăjească și să ni se pună de-a curmezișul. Mica noastră navă de Chioggia cu două catarge a rezistat bine, dar vîntul era prea potrivnic pînzelor așa că am fost nevoiți să le coborîm. Rătăcind într-o parte, rătăcind într-alta, a fost nevoie de patru săptămîni ca să atingem Manfredonia unde trebuia să debarc. De acolo am ajuns la Molfetta, în primele zile ale lunii februarie și milițiile provinciale se îndreptau spre granița regiunii Abruzzi, pentru a ține piept împreună cu generalul Guglielmo Pepe invaziei străine din părțile acelea. Pe de altă parte, grosul armatei era așteptat dinspre drumul care venea de la Roma, iar armata regulată i se opunea sub comanda lui Carascosa, instalîndu-și tabăra pe coasta occidentală între Gaeta și Apenini. Eu mi-am terminat treburile în cîteva zile. Bătrînul preot murise, dar scrisese numele tatălui meu printre cei decedați în anul 1799 ; am luat actul de deces și m-am grăbit să ajung în tabăra generalului Pepe, conform intrucțiunilor.

Am fost primit foarte politicos de tînărul general care avea o mare încredere în cetele lui de voluntari și își propusese să combată cu toată vitejia diversiunea pe care inamicul ar fi încercat-o din partea aceea. Nu-și putea în nici un caz închipui că generalul Nugent i-ar fi căzut în spate ca plumbul, cu întreaga lui armată ; de aceea,

---

[1] Nievo face aluzie la un celebru incident : generalul Guglielmo Pepe l-a provocat la duel pe Lamartine pentru cîteva versuri irevențioase la adresa Italiei, apărute în poemul *Dernier chant du pèlerinage d'Harold* (n. tr.).

încrezîndu-se destul în oamenii papei, plănuia să se întărească mai bine, introducîndu-se prin Rieti în statul roman. Se ocupa tocmai de executarea acestui plan îndrăzneţ, cînd eu i-am fost prezentat şi i-am înmînat scrisorile de recomandare. Mă primi foarte bine şi-mi expuse speranţele pe care le avea, comunicîndu-mi că, în cel mai rău caz, reîntoarcerea regelui trebuia să realizeze totul fără ajutorul străinilor. În ceea ce mă priveşte i-am relatat tot ce-mi fusese încredinţat ; lucru pentru care s-a bucurat peste măsură, adăugînd că la aceasta se putea aştepta într-adevăr, dacă duşmanii, necerînd nici un fel de tratative, i-ar fi căzut în mînă şi el i-ar fi putut arunca, după cum spera, dincolo de Pad. Mi-a mai spus chiar că în tabără se afla un domn milanez, care-i transmisese propuneri similare şi pe care urma să mi-l prezinte.

Ne-am întîlnit peste puţin timp la masă, dar m-a durut foarte mult să descopăr în milanez pe unul dintre frecventatorii cei mai asidui la conversaţiile din casa Migliana ; o asemenea surpriză nu-mi plăcea de loc. Acest domn vorbea puţin, dar privea şi bombănea destul, după cum era obiceiul în casa contesei. A mai rămas acolo o zi ; apoi cînd se ivi pericolul mai mare dispăru şi n-am mai auzit vorbindu-se de el, pînă cînd fu văzut, după cîteva zile, la Roma cu doctoraşul Ormenta, căruia spunea el că i se prezentase numai pentru a obţine libera întoarcere în Lombardia. Mulţi l-au crezut, dar eu nu ; într-adevăr numele lui nu a figurat în mod demn în procesele anilor următori ; şi cu toate că ştia puţine lucruri, a profitat pînă şi de acele puţine informaţii ca să se salveze pe el, lăsîndu-i pe toţi ceilalţi în mlaştină.

În tabără se aflau şi cîţiva sicilieni, veniţi să pună la punct unele stări de lucruri din ţinutul lor, tineri care se deosebeau în mod scandalos de cei din Napoli ; erau înflăcăraţi, politicoşi şi foarte bine educaţi. Sicilia este Toscana Italiei meridionale ; tocmai pentru acest motiv nu se împacă de loc cu Napoli, care e grosolan, violent, fanfaron. Întotdeauna vor fi desigur gelozii, acolo unde există inegalitate ; şi orice s-ar spune despre municipalismul nostru, chiar şi Marsilia, în Franţa, răbufneşte din cînd în cînd pentru că e supusă oraşului Lyon, aşa cum Edinburgh a răbufnit secole de-a rîndul pentru că depindea

de Londra: poate că e și acum nemulțumit, deși Londra stă deasupra tuturor orașelor din Regatul Unit, mai mult decît Roma față de orașele din peninsula noastră; dar în ceea ce privește Roma, pentru ea vorbesc tradițiile, amintirile, gloriile și majestatea care o fac superioară nu numai capitalelor din Italia, ci din lumea întreagă, astfel că nici un oraș din lume nu ar putea fi atît de îndrăzneț încît să se rușineze că i se supune. Fapt era că două văi din Sicilia pretindeau să se desprindă de Napoli și că o armată condusă de Florestano Pepe[1] fusese trimisă într-acolo să potolească lucrurile: eroare și aceasta de a fărîmița forțele în hărțuieli cînd în altă parte se punea chestiunea de viață și de moarte. Dacă în timp ce Carascosa și trupele lui permanente apărau drumul dinspre Capua, armata lui Florestano s-ar fi unit cu milițienii în dezordine ai fratelui său Guglielmo pentru a le întări forțele, poate că nu ne-am fi văzut înfrînți la Rieti și Antrodoco; greșeli ale armatei napolitane care nu a avut parte de satisfacții, iar consecința inevitabilă a fost ciocnirea neașteptată între soldații armatei regulate alături de cavalerie și bandele adunate la întîmplare dintre păstori și tîlhari.

Sicilienii își apărau patria de imputări, de aroganță și de lipsuri; după ei răzvrătirea aceea a orgoliului palermitan se datora manevrelor calderarilor, societate secretă pe care ministrul poliției, Canosa, crezuse necesar să o opună influenței carbonarilor. Dar societățile secrete protejate de guvern sînt simple fantome; ori nu vor exista niciodată, ori se vor schimba în ligi tirane de zeloși, care ajung pînă la urmă periculoase chiar pentru guvern. Într-adevăr, Canosa a fost destituit pentru prea marele zel depus în descoperirile zbirilor lui. Partidul care conduce la lumina zilei nu simte nevoia și nu vede necesitatea de a conduce în umbra misterului și a conjurației. Noi am răspuns așadar că dacă membrii societății calderare reu-

---

[1] *Florestano Pepe* — frate al generalului Guglielmo Pepe, alături de care a luptat împotriva bandelor lui Ruffo. Guvernul constituțional din Napoli îl trimise în 1820 să înăbușe revolta siciliană. Cele două *văi* din Sicilia la care se referă Nievo, însemnau în limbajul vremii două *provincii* (n. tr.).

şeau în manevrele lor la Palermo, aceasta denota slăbiciunea terenului.

Dar tinerii entuziaşti nu voiau să audă vorbindu-se despre aşa ceva şi, pentru a dovedi contrariul, făceau cîteva propuneri ; dacă ar fi fost acceptate, Sicilia s-ar fi liniştit dintr-o dată. Generalul le-a răspuns binevoitor, dar zilele acelea erau pline de acţiune şi, mai mult decît situaţia din Sicilia, îl preocupau veştile din provincia Marche. Îndată după prînz aflarăm că un escadron de ulani trecuse pe acolo cu o seară înainte ; ţăranii fugiţi de pe pămînturile lăsate în voia soartei povesteau că toată armata venea în urma lor. A fost limpede atunci în mintea generalului planul viclean al imperialilor de a se preface că se îndreaptă spre Napoli pe drumul care trecea prin Capua, atrăgînd într-acolo efortul major al apărării, pentru ca în realitate să se strecoare prin trecătorile prăpăstioase din munţii Abruzzi. Totuşi aveam încă destule motive să bănuim că vorbele ţăranilor erau simple exagerări, ca întotdeauna, şi că luaseră drept mii cele cîteva grupuri de vînători pedeştri şi călări pregătiţi pentru recunoaşteri. Speram să putem concentra la Rieti gărzile plasate ici şi colo şi să dăm timp lui Carascosa cel puţin să se interpună în părţile acelea între Napoli şi inamic, în spatele miliţienilor lui Pepe. Aflînd intenţia acestuia de a trimite oameni urgent la Rieti, ne-am oferit să-l servim, eu şi tinerii sicilieni ; el ne mulţumi, ne dădu o escortă de călăreţi, recomandîndu-ne să-l înştiinţăm de situaţie în cel mai scurt timp posibil. După aceea a trimis curieri tuturor comandanţilor cerîndu-le să vină cu trupele lor pe drumul de la Rieti la Aquila.

Teama noastră mai mare era din păcate întemeiată. Nugent presa cu toată armata lui la hotarul dinspre Abruzzi ; un puternic corp de cavalerie ameninţa foarte importanta poziţie de la Rieti. Pepe a fost avizat de aceasta în mai puţin de două ceasuri : totuşi prea tîrziu ca să mai poată lua măsuri într-o urgenţă atît de mare. Abia avu răgaz să alerge şi să-şi adune forţele pentru a face faţă pericolului. Cavaleria imperială începuse asaltul. Voluntarii noştri înarmaţi cu carabine rezistau greu în faţa iureşului călăreţilor inamici ; cîmpul a fost măturat, sîngele curgea şiroaie pe drumuri, groaza se răspîn-

dea luînd proporţii din cauza surprizei provocate de marele număr de atacanţi şi de sărăcia mijloacelor de apărare. Ne lipsea artileria ; călăreţii nu depăşeau cred numărul de patru sute ; ceilalţi erau împrăştiaţi pe diferite poziţii. După două ceasuri de luptă îndîrjită, Rieti era pierdut şi Pepe constrîns să se retragă. Dar ieşit în afara pericolului, adunîndu-şi oamenii şi întărindu-şi forţele prin trupele proaspete care-i soseau, constată că Rieti era tocmai inima războiului şi că o dată scăpat din mîini, altă speranţă nu-i mai rămînea. Adună astfel un consiliu de război, dar se consideră că nu existau de loc sorţi de izbîndă dacă s-ar fi reluat lupta împotriva tunurilor destul de numeroase ale imperialilor. Cu toate acestea, generalul insista cu toată puterea pentru îndrăzneaţa şi necesara hotărîre. Cine vrea să-l urmeze n-are decît să-l urmeze, dar el nu va părăsi hotarul care-l desparte de Abruzzi înainte de a fi făcut o ultimă încercare de a recuceri localitatea Rieti. I-o porunceau onoarea şi datoria. La strigătul disperat al comandantului, alergară mulţi voluntari însufleţiţi, şi printre primii m-am aflat eu şi tinerii sicilieni.

Gîndul la soţia şi la copiii mei nu mi-a fulgerat mintea decît o clipă ; şi m-a convins că prima datorie a unui părinte este aceea de a lăsa în urma lui o bună moştenire de exemple tari şi încurajatoare. Veţi fi de părerea mea că pentru un organist din Cordovado nu era un lucru prea rău. Moartea mi s-a părut în acele momente atît de frumoasă şi de glorioasă, încît merita să fi dus pentru ea o viaţă mult mai lungă şi mai plină de dureri şi nenorociri decît cea pe care o dusesem eu. În lunga perioadă de timp pe care am străbătut-o, nu am avut, ce-i drept, multe ocazii să trăiesc bine, dar de prilejuri să mor bine nu am dus lipsă : iată deci o mîngîiere în plus ca să pot părăsi lumea aceasta fără nici o părere de rău.

Asaltul nostru a fost iute şi viguros, dar fără efectul scontat, din cauza numărului scăzut al atacanţilor : tunurile bubuiau şi făceau zeci de goluri în rîndurile noastre. Dintre toţi tinerii sicilieni unul singur a rămas în viaţă şi acela prizonier la gura unui obuzier. Ne-am întors totuşi pentru un al doilea atac, dar cei mai mulţi dintre noi eram descurajaţi ; ne-a primit grindina de gloanţe, rîn-

durile s-au rupt şi voluntarii s-au împrăştiat în toate părţile ; pe cîmpul de luptă au rămas numeroşi răniţi şi morţi, victime ale cavaleriei inamice care făcea ravagii. Generalul avu timp să scape aproape singur, fugind la Aquila unde se adunase restul armatei, dar descurajat de tot de primul dezastru şi din cauza înfrîngerii de la Rieti. Cît despre mine, rănit adînc la umăr, m-am străduit cît am putut să mă ascund, tîrîndu-mă în nişte boschete ; dar cîţiva bersalieri m-au descoperit, am fost făcut prizonier şi fiind descoperit că nu sînt napolitan, m-au condus la cartierul general pentru a fi examinat. Înaintînd apoi cu armata imperială, am aflat treptat-treptat, de înfrîngerile de la Aquila şi Antrodoco.

În luna martie m-au dus la Napoli, unde m-au internat cu toată grija în Castelul Sant' Elmo şi m-au încredinţat unui tribunal de război care să hotărască asupra calităţii crimei comise de mine. Într-adevăr, faptul de a fi luptat de bună voie pentru un guvern constituţional, care nu era al meu, a fost socotit drept crimă de înaltă trădare şi dat fiind că între timp rana mi se vindecase, într-o frumoasă dimineaţă mi-au citit sentinţa de condamnare la moarte. Nu le scrisesem nimic celor dragi, pentru că, după părerea mea, e mai bine să întîrzii cu trimiterea unor veşti aducătoare de nenorociri ireparabile ; m-am pregătit deci să mor cu cea mai mare resemnare, cu singura mare părere de rău de a nu vedea sfîrşitul acelui trist capitol de istorie. Au venit să-mi ofere graţierea, în mod politicos, cu singura condiţie ca să le spun cine mă trimisese acolo şi de ce venisem ; dar la aceste atît de indiscrete întrebări răspundea îndeajuns actul de deces al tatălui meu întocmit la Molfetta şi aflat asupra mea. Am răspuns aşadar că acesta era singurul motiv, şi nu altul, şi că oprindu-mă să salut pe generalul Pepe, destinul meu nenorocit m-a tîrît în întîmplarea cunoscută.

Dar parcă nici nu le-aş fi vorbit : am profitat însă de ocazie pentru a-i ruga pe acei grăbiţi domni de a binevoi să trimită familiei mele actul de deces al tatii, şi nu al meu, pentru ca scrupulele puţin meschine ale Porţii Otomane să se întoarcă în avantajul lor.

Domnii strîmbară din nas, închipuindu-şi poate că le-am propus cele de mai sus pentru a le da impresia că aş fi nebun ; dar le-am adăugat cu cel mai dulce surîs din lume că mi-ar face cinste dacă ar da crezare celor afirmate de mine, şi că insist în a-i ruga să-mi îndeplinească dorinţa. Am dictat chiar unuia dintre ei adresa lui Spiro Apostulos la Veneţia şi a Aquilinei Provedoni Altoviti la Cordovado în Friuli. Aceasta i-a făcut să creadă că nu le spuneam decît adevărul şi mi-au făgăduit că îmi vor respecta voinţa. I-am întrebat apoi cînd voi fi scos din închisoare pentru ceremonie, fiindcă putrezeam acolo de trei luni, şi mi se părea un tîrg onest să plătesc cu viaţa o gură de aer curat. Aflînd că execuţia fusese stabilită pentru a treia zi şi că urma să aibă loc în şanţurile castelului, m-am necăjit rău de tot. Să trebuiască să mori la Napoli, fără să-l poţi revedea ! Mărturisiţi că era prea mult.

Totuşi, după ce au plecat, m-am liniştit cum am putut mai bine. Mi-am spus că nu trebuia să pierd în frivolităţi şi în dorinţe deşarte zilele care mi-au mai rămas şi că cel mai bun lucru era să iau moartea în serios, dînd cel puţin călăilor un exemplu de măreţie sufletească. Exemplele mari vorbesc în gurile tuturor şi sînt bine venite întotdeauna ; şi adeseori călăul a făcut mai mult rău, istorisind despre execuţie, decît bine prin spînzurarea condamnatului.

În ziua următoare, după un somn, mărturisesc, destul de neliniştit, am auzit apropiindu-se pe coridor nişte paşi care nu erau nici ai unor gardieni, nici ai unor puşcăriaşi. Cînd au deschis uşa, mă aşteptam să-l văd pe preot sau pe vreun ajutor al călăului care se pregătea eventual să mă tundă sau să-mi ia măsura la gît. Nimic din toate acestea. Intrară trei figuri înalte, înalte şi negre ca noaptea, dintre care una scoase de sub braţ o hîrtie, o desfăcu încet şi începu să citească cu glas îngîmfat şi nazal. Mi s-a părut că-l aud pe Fulgenzio cînd recita din Biblie şi această amintire nu mi-a făcut nici o plăcere. Eram totuşi atît de convins că trebuie să mor în ziua următoare, atît de ocupat să privesc atent pe cei trei lungani, încît nu am catadicsit să le dau ascultare. Mi-a atras atenţia numai cuvîntul *graţiere*.

— Ce ?! am spus sărind surprins.

— „Astfel, pedeapsa cu moartea se preschimbă în aceea de muncă silnică pe viață, în închisoarea din Ponza“.

Atunci am înțeles despre ce era vorba, și nu știu dacă vestea m-a consolat, fiindcă între moarte și munca pe viață am văzut întotdeauna prea puțină diferență. În zilele următoare m-am putut convinge că dacă vreuna dintre ele era mai avantajoasă, spînzurătoarea era aceea. În insula Ponza și mai cu seamă în ocna unde a fost întemnițat liberul arbitru al umanei mele libertăți, nu se poate spune că abunda confortul. O cameră lungă și îngustă, cu niște scînduri late de lemn pentru dormit, apă și zeamă de fasole drept mîncare, o ceată numeroasă de bandiți napoletani și tîlhari din Calabria drept companie, pe deasupra legiuni de insecte de toate neamurile, cu calități deosebite, cum n-a avut parte nici bietul Iov cînd zăcea pe gunoi. Fie din cauza celor ce se înfruptau din porția noastră, fie din cauza hranei reduse și pitagorice [1], pătimeam pur și simplu de foame, în timp ce gardienii ne spuneau că aerul din Ponza îngrașă ; eu am constatat că fasolea mă slăbea și nu știu ce s-ar fi ales de mine dacă aș fi rămas acolo mai mult de o lună. Mă întreb cum a făcut fiica sau nepoata lui August să reziste zece ani [2] ; poate că se hrănea cu ceva mai consistent decît fasolea. Noroc pe mine, cum am spus, că n-am rămas acolo mai mult de o lună ; apoi m-au trimis la Gaeta unde am avut o mai bună tovărășie și am fost mai bine tratat, dar am început să sufăr din cauza ochilor.

Eram singur într-o cușcă toată albă, văruită, care dădea spre mare : iar soarele strălucind pe cer și reflectat de apele mării trimitea o lumină puternică de-ți lua ochii. Am făcut plîngeri peste plîngeri ; dar inutil. Poate că socoteau necesar să lipsești de lumina ochilor pe un om căruia i-ai dăruit viața : dar nu înțeleg de ce nu și-au rezervat asemenea privilegiu în însuși actul grațierii. În trei luni am devenit aproape orb : vedeam lucrurile albastre, verzi, roșii, dar niciodată în culoarea lor naturală, și

---

[1] Fără carne. Pitagoricienii, crezînd în strămutarea sufletelor, nu se hrăneau cu carnea animalelor (n. tr.).

[2] Iulia, fiica lui August, a fost exilată în insula Ponza.

pierdeam în fiecare zi simţul proporţiilor : uneori camera mi se părea o sală nesfîrşită şi mîna avea dimensiunea unei labe de elefant. Temnicierii mi se păreau, nici mai mult, nici mai puţin, nişte rinoceri.

După patru luni am început să văd bucăţica mea de lume ca printr-o ceaţă ; în a cincea lună se coborî peste ea un adînc întuneric şi din culorile pe care le vedeam înainte nu rămăsese decît un roşu închis, o culoare amestecată cu praf şi sînge. Atunci sosi un ordin să fiu transferat la Napoli în Castel Sant Elmo şi acolo mi-au apărut din nou cei doi obişnuiţi slujbaşi ai cancelariei ca să-mi citească obişnuitul pomelnic. Eram graţiat de restul pedepsei ! Speranţă ! Dacă nu mai puteam vedea lumea în culorile în care era făcută, puteam cel puţin s-o colind şi să mi-o imaginez în felul meu !... Mi-aş fi revăzut satul, copiii, soţia !... Dar mai încet cu aceste idei mărețe !... Eram graţiat, da, dar invitat să părăsesc Italia ; şi puteţi crede că izgonit de acolo, nici Franţa şi nici Spania nu ar fi fost dispuse să-mi deschidă braţele. Ce fel de graţiere era aceea care trimitea pe drumuri un biet orb să cească de pomană, Dumnezeu ştie ! În plus, am avut mulţumirea să aflu că salvarea îmi venise prin intermediul principesei Santacroce şi că îmi era îngăduit să o vizitez înainte de a părăsi portul Napoli.

Doamna principesă îmbătrînise foarte mult dar avea o bunătate înnăscută, care constituie perpetua tinereţe a femeii. Mă primi foarte bine şi deoarece nu o puteam vedea, aş fi jurat că avea vîrsta de treizeci de ani, ca în timpul Republicii Partenopee. Mi-a spus că s-a străduit mult, atît pentru a-mi obţine graţierea, cît şi pentru a-mi dobîndi libertatea ; dar că nu reuşise mai devreme. Mi-a mai mărturisit că îi eram obligat de fapt unei alte persoane şi că pe aceea o cunoşteam cît se poate de bine, dar că înainte de a consimţi să se facă recunoscută de mine, voia să fie sigură de starea sănătăţii mele, şi să afle dacă într-adevăr eram infirm de ochi, aşa cum se spunea. Nu ştiu cine am crezut că ar fi persoana aceea necunoscută şi pioasă, dar eram nerăbdător să o văd, atît cît eram eu în stare.

— Doamnă principesă, am exclamat, din păcate lumina cea mai limpede a ochilor mei am lăsat-o la Capua ;

și de acum încolo sînt condamnat să trăiesc într-un veșnic amurg! Înfățișarea persoanelor dragi îmi este ascunsă pentru totdeauna, și numai imaginația mă poate desfăta cu seninele și plăcutele lor chipuri!

Mi-am dat seama că principesa a zîmbit cu blîndețe la ideea de a fi cîștigat în atracție prin faptul că nu putea fi văzută.

— Dacă e așa, adăugă ea, deschizînd o ușă ce dădea spre un cabinet, veniți, doamnă Pisana, domnul Carlo are într-adevăr nevoie de dumneavoastră.

Oricît mi-ar fi spus-o inima, cred că în clipa aceea eram gata să-mi pierd mințile. Îngerul meu bun era Pisana, o regăseam pretutindeni unde destinul părea că mă părăsește în brațele celor mai mari pericole; învingătoare, în favoarea mea, a însuși destinului! Pisana se repezi cu furie în brațele mele, dar se retrase în momentul în care eu le închideam pentru a o strînge la piept. Îmi cuprinse apoi mîinile într-ale ei, și se mulțumi să-mi întindă obrajii să-i sărut. În clipa aceea am uitat de toate: sufletul meu nu mai trăia decît prin sărutul acela.

— Carlo, începu atunci să-mi spună, cu glas întrerupt de emoție, am venit la Napoli acum șapte luni cu îngăduința, ba chiar la invitația soției dumitale. Doamna principesă îmi scrisese în mare grabă la Veneția, dorind să știe dacă un oarecare Carlo Altoviti, care se afla acuzat de înaltă trădare în Castel Sant' Elmo, era același cu cel cunoscut de ea cu douăzeci de ani în urmă. Mi-a scris mie, necunoscînd alte rude ale dumitale. Închipuiește-ți cum m-am simțit primind vestea aceea, eu care de trei luni așteptam în zadar scrisorile dumitale, temîndu-mă că participi fie de voie, fie din întîmplare, la revoluția napolitană!... Aș fi vrut să plec de îndată, dar împrejurările m-au reținut. M-am destăinuit totuși cumnatului dumitale, arătîndu-i că prin intermediul unei puteri protectoare puteam să încerc totul pentru dumneata. El ar fi vrut să mă însoțească, dar soția lui, care ți-e soră, era țintuită la pat de boala ei și a fost constrîns să rămînă. Mi-a procurat bani pentru călătorie, fiindcă știi că noi am fost lipsiți; înainte de a pleca, i-am cerut un alt serviciu: am vrut să o văd pe soția dumitale, să-i spun totul și să obțin din partea ei îngăduința de a-ți veni în ajutor. Aquilina, biata

de ea, a fost disperată auzind de o asemenea nenorocire ; dar ce să-i faci, sfinte Doamne !... Cu atîta mizerie în jurul ei, cu doi copilaşi şi cu un frate neputincios, a vrut să părăsească totul şi să vină ea, să pătimească şi să moară cu dumneata. Cumnatul o îndepărtă de la gîndul acesta, arătîndu-i că asemenea călătorie nu v-ar aduce nici un profit, în schimb pentru copii ar fi fost mai bine dacă ar fi rămas pe loc. Aquilina se resemnă şi fu fericită să afle că eu mă străduiam să fac tot posibilul să te salvez, încrezătoare în protecţiile pe care le aveam. Şi iată-mă aici : toată salvarea o datorezi amabilei protecţii a doamnei principese ; dar fiindcă Dumnezeu a vrut să te mîhnească cu o altă nenorocire de care nu este în puterea dumitale să scapi, iată-mă lîngă dumneata pe mine, mîndră de încrederea acordată de soţia dumitale, şi-ţi voi fi mereu prietenă, călăuză dacă vrei şi, în orice caz, infirmieră !

— Pisana, dumneata eşti prea modestă, spuse atunci principesa ; intervenţia dumitale a avut succes la Napoli, tot atît cît a mea. Dacă eu am ştiut să înduplec voinţele, dumneata ai ştiut să convingi inimile.

— Oh, amîndouă îmi sînteţi cele mai mari binefăcătoare ! am exclamat. Viaţa mea nu va putea dura îndeajuns pentru a vă arăta, dacă nu prin altceva, dar măcar prin cuvinte, recunoştinţa mea.

— Prea multă ceremonie, curmă principesa. Acum să ne pregătim pentru ceva mai folositor. Mîine veţi pleca într-o lungă călătorie şi va trebui să vă îngrijiţi din timp pentru ca să nu vă lipsească nimic.

Într-adevăr, deşi mult prea buna doamnă nu mai poseda o avere care să i-o permită, îmi pregătise un cufăr plin cu tot ce aveam nevoie ; nu-mi lipsea nimic altceva decît mijlocul în care să-i arăt recunoştinţa. Se gîndise mult în perioada aceea şi la fiii bietului Martelli, după ce văduva lui se prăpădise, nu la mulţi ani după eroicul sacrificiu al soţului. Amîndoi primiseră o educaţie foarte frumoasă ; unul ajunsese inginer foarte mult apreciat, iar celălalt naviga ca secund pe un vas de comerţ.

Înainte de a pleca, am avut plăcerea să cunosc pe cel dintîi şi să regăsesc în el trăsăturile de caracter ale tatălui. Fusese şi el amestecat în ultimele mişcări şi implicat într-un proces, dar reuşise să se salveze, şi crescuse mult

în stima ținutului pentru minunata fermitate demonstrată în orice împrejurare. În ziua următoare am părăsit cu multă neplăcere încîntătoarea plajă a golfului Napoli care-mi fusese fatală în două rînduri ; nu am putut-o saluta cu ochii, dar inima a îngînat în palpitațiile ei imnul trist al plecării. Știam că n-am s-o mai revăd și dacă eu nu murisem pentru ea, ea era ca și moartă pentru mine.

Luna următoare mă aflam la Londra. Era singura țară în care mi s-a permis să trăiesc ; dar condițiile noastre materiale se prezentau astfel încît acolo, mai mult decît oriunde, eram forțați la privațiuni dureroase. Costul mare al alimentelor, prețul ridicat al chiriilor, boala mea de ochi, care se înrăutățea mereu, sărăcia care se lipea de noi din ce în ce mai mult, fără nici o speranță de a scăpa de ea, totul concura să ne îngrijoreze destul pentru prezent și să ne facă să ne temem de un viitor și mai dezastruos. Pisana, sărmana de ea, nu era nici mai mult nici mai puțin altceva decît o soră de caritate... Muncea pentru mine zi și noapte și studia limba engleză, propunîndu-și să dea lecții de limba italiană și astfel să mă poată îngriji. Dar pînă una alta, se cheltuia prea mult pentru mine, mai mult chiar decît ar fi putut cîștiga, și, în ciuda medicilor și îngrijirilor, orbisem cu desăvîrșire. Tocmai atunci, anume, cînd așteptam de la venețieni un ajutor oricît de mic, Aglaura ne-a scris că nu ne putea trimite decît foarte puțin, fiindcă Spiro cu cei doi fii ai lui și cu toată averea zburaseră într-o barcă înspre Grecia la primul strigăt de rebeliune al lui Mainotti. Chiar ea crezuse de datoria ei să-i încurajeze în aceasta : nu a putut să-i urmeze numai din cauza sănătății șubrede și a rămas la Veneția mulțumită, în strîmtorarea și în necazurile ei, gîndindu-se că ceea ce făcea nu erau decît sacrificii utile, datorate cauzei sfinte a unui mare popor subjugat...

Și astfel, am ridicat-o în slăvi, atît pe ea cît și pe cumnatul meu pentru atîta mărinimie, dar ne-a dispărut și ultima amăgire de a obține vreun ajutor de la ei. Cît despre creditul la Poartă, nici măcar nu se pomenea de el atunci cînd Spiro rupsese legăturile cu compatrioții. Mai rămînea să ne îndreptăm speranța către Cordovado ; dar în ce-i privea pe cei de acolo delicatețea ne impunea să

fim mai curînd mincinoşi, pentru a ascunde situaţia şi nevoile noastre, decît sinceri, pentru a o descrie. Aquilina şi Bruto şi-ar fi scos şi sîngele din vine ca să ne ajute ; dar pentru a împiedica ruina lor şi a fiilor mei, luaserăm obiceiul să nu le vorbim decît despre bunăstare. Aşa că, despre adînca noastră sărăcie şi despre orbirea mea nu ştiau nimic ; şi pentru a justifica absenţa Pisanei şi scrisul meu infam, aşa cum e acel al unui orb care se forţează să scrie, le dădeam a înţelege că eu sînt peste măsură de ocupat şi de asemenea Pisana, care e preceptoare la o mare familie şi nu doreşte prea mult să se întoarcă în ţară, întrucît ştie că ar fi mai mult o povară decît un profit pentru soţul ei, după asistenţa prestată acestuia de Clara.

Între timp, Pisana studia toate mijloacele pentru a trage un folos din munca ei de toate zilele : deşi la început nu voise să se stabilească în aceeaşi casă cu mine, o dată cu agravarea stării mele şi a situaţiei noastre disperate, renunţă la prima hotărîre. Trăiam ca doi fraţi, uitînd cu desăvîrşire de vremurile în care trăisem înlănţuiţi de sentimentele cele mai suave ; şi dacă eu, fără voie, evocam acele vremuri, Pisana era totdeauna gata să întoarcă vorba printr-o glumă, sau să schimbe discuţia.

Dar din păcate orice amăgire a noastră era urmată, s-ar putea spune, de o dezamăgire. Pisana cu o prodigioasă iuţeală îşi însuşise limba engleză, iar eu o vorbeam destul de corect, totuşi mult aşteptatele lecţii nu apăreau de loc ; şi în ciuda oricărei strădanii ea nu găsise decît pe copiii unui oarecare prăpădit de negustoraş, cărora să le predea italiana sau franceza. Încercă atunci să facă rost de un ban lucrînd dantelărie, cu renumita măiestrie a femeilor veneţiene de odinioară ; deşi cu această îndeletnicire cîştiga mulţumitor, truda îi era atît de cruntă, încît nu mai putea continua prea mult. Eu îmi pierdeam ore în şir mulţumindu-i pentru tot ce făcea şi cred că niciodată n-am suferit mai cumplit decît atunci cînd i-am acceptat sacrificiile foarte scump plătite pentru menţinerea unei vieţi atît de neînsemnate ca a mea. Pisana făcea haz de cuvintele mele mari de devotament şi de recunoştinţă, încercînd să mă convingă că oricît de mult mi se părea mie că ar costa-o sacrificiul, nu însemna pentru ea decît o prea mică plicti-

seală. Din felul cum îi suna glasul şi din slăbiciunea mîinii, pe care i-o strîngeam cîteodată, constatam că grijile şi munca o consumau fără îndoială. În schimb eu mă îngrăşam aidoma unui cal ţinut numai în grajd ; şi asta nu era singura mea neplăcere ; mă temeam să nu fiu crezut prea puţin sensibil la atîtea dovezi de eroică prietenie cîte mi se acordau.

— „Prietenie ! prietenie !", pomeneam mereu acest cuvînt, torcînd într-una acelaşi fir, după cum spunem noi veneţienii, şi mi se părea cu totul imposibil ca Pisana să fie în stare să se păstreze în limitele acestui sentiment moderat. Nu ştiu dacă m-am temut sau dacă m-am amăgit uneori, că amintirea trecutului, dacă nu altceva, avea un mare merit în sacrificiile ei de atunci. Dar ea mă lua în rîs cu atîta drăgălăşenie cînd făceam cîte o vagă aluzie la aceasta, încît mă ruşinam de bănuielile mele, provenite cred dintr-o prea mare mîndrie proprie sau dintr-o şubredă încredere în eroismul dezinteresat al acelei minunate creaturi. De altfel, ca să mă îndepărteze de părerea mea, ar fi fost de ajuns discuţiile calde şi neîntrerupte începute totdeauna de ea în legătură cu Aquilina şi cu fiii mei sau cu fericirea ce mă aştepta cîndva, în viitor, în braţele lor. Se părea că Pisana cea de odinioară, din copilărie, murise şi fusese îngropată definitiv pentru mine. Şi astfel lunile treceau fără nici o diferenţă între zi şi noapte în ceea ce mă privea ; pierdusem pentru totdeauna speranţa redobîndirii vederii ; nu ieşeam niciodată din cameră decît duminica, pentru o plimbare de cîţiva paşi la braţul Pisanei. Ea se ostenea încontinuu şi peste măsură, oricît s-ar fi străduit să afirme contrariul ; şi adesea era absentă dimineţi întregi, ca să mai ia puţin aer sau ca să alerge din casă în casă la numeroasele lecţii, după spusele ei pe care trebuia să le cred. Eu îmi închipuiam că obţinuse o slujbă la vreun magazin ; nu mi-aş fi imaginat niciodată ceea ce am descoperit mai tîrziu.

— Pisana, o întrebam uneori, de ce azi, duminică, nu te îmbraci cu rochia de mătase ? (o cunoşteam după foşnet)

Îmi răspundea că o dăduse la modificat ; dar eu ştiam că se privase de rochie pentru a lua ceva bani pe ea ; îmi mărturisise o vecină care o ajutase s-o vîndă.

În altă zi îi lipsi șalul, îmi dădeam seama după cum clănțănea din dinți. Ea mă asigura că-l are pe umeri și mă punea să pipăi o lînă, ca să mă facă să cred că ar fi șalul. Dar eu cunoșteam dintr-o veche practică țesătura moale a cașmirului și nu mă putea înșela cînd îmi punea în mînă o pelerină de merinos sau de altă calitate de lînă mai aspră. Șalul luase același drum ca și rochia de mătase. Cîteodată mă consolam că sînt orb și că nu văd spectacolul atîtor mizerii, uitînd că tocmai nenorocirea mea era prima cauză a situației noastre. Eram disperat știindu-mă atît de neputincios încît trebuia să fiu dator pentru hrana cea de toate zilele milei cu adevărat miraculoase a unei femei.

Aquilina, în ciuda afirmațiilor noastre de bunăstare, ne trimitea cîți bani putea ; dar nu erau decît o picătură de apă într-un vas imens. Mai adăuga că punea în fiecare zi cîte ceva de o parte ca să poată veni să mă vadă și că și-a dat toată silința la Veneția să-mi poată obține repatrierea. Eu clătinam din cap, fiindcă speranțele mi se spulberaseră pentru totdeauna. Pisana însă mă dojenea mereu pentru naivitatea mea, văzîndu-mă atît de descurajat și socotind că de fapt eram destul de fericiți reușind s-o scoatem la capăt în mod cinstit și fără prea mare oboseală. Numai uneori, cînd mă certa pentru slăbiciunea mea sufletească, mă mai înțepa cu umorul ei bizar și răutăcios de altădată. Dar nu trecea nici un minut și redevenea bună și răbdătoare, ca și cînd temperamentul ei s-ar fi schimbat cu totul sau ar fi depins de voință și de rațiune. În sfîrșit, vor fi existînd fii foarte costisitori pentru mamele lor și amanți care să datoreze mult amantelor, soți care să primească din partea soțiilor cele mai mari dovezi de afecțiune, dar un om care să fi cunoscut mai mari binefaceri din partea unei femei decît am cunoscut eu din partea Pisanei, cred că nu-i ușor de găsit. Nici o mamă, nici o amantă, nici o soție nu putea face mai mult pentru întruchiparea iubirii sale. Dacă mai tîrziu, conduita ei, mai ales față de mine, a fost judecată ca foarte ciudată și inconsecventă — unul dintre cunoscuții ei din Veneția socotind-o nebună tocmai pentru mărinimia dezinteresată a sacrificiilor ei fără număr — eu am binecuvîntat nebunia și aș fi vrut să dobor altarul

înțelepciunii pentru a ridica nebuniei un altar de o mie de ori mai sfînt și mai meritat.

Dar din păcate, fiind lucru stabilit că cei nebuni trebuie să fie puțini și cei înțelepți mulți, în vremurile noastre, oamenii care se gîndesc mai întîi la generozitate și apoi la interesele lor proprii, sînt internați în spital. Dacă creierul ar răspunde mai bine bătăilor inimii și dacă brațele ar răspunde mai supuse inimii decît creierului, credeți oare că ar trebui refăcut totul ?... Oh ! nu !... Istoria s-ar fi terminat cu un magnific „Sfîrșit" și acum noi am fi cel mult ocupați cu întocmirea unui glorios apendice. Dar din păcate trebuie să schimbăm drumul și să sprijinim reînnoirea națională fondînd-o în mod necesar pe un concurs de interese care s-o arate ca pe un foarte bun capital cu dividende serioase și sigure. Și acest lucru nu este imposibil ; dar ce deosebire față de sublimele și generoasele elanuri de odinioară !...

Vă închipuiți cum a putut trăi în vîrtejul acela sufocant și copleșitor, care este Londra, un biet orb alături de o femeie pînă atunci obișnuită cu viața lipsită de griji a trîndavei nobilimi venețiene. Fugarii politici nu se bucurau de nici o favoare și nici moda nu făcuse din ei o specie curioasă de animale de serai. Ne obligau să plătim pînă și apa pe care o beam și cu excepția ajutoarelor modeste primite de acasă, Pisana trebuia să se îngrijească de toate. Dar ce înseamnă la Londra trei, patru sute de ducați cît mi-ar fi putut sosi într-un an de la Veneția sau Cordovado !... Oh, ce mizerie ! Ținînd mai ales seama de infirmitatea mea de care Pisana voia să se ocupe minut de minut, consultînd medicii cei mai cu renume, în ciuda dojenilor mele, care sfidam orice sprijin al artei medicale, considerînd-o un lux cu totul și cu totul inutil.

Absențele ei de acasă deveneau din ce în ce mai frecvente și mai lungi ; iar dispoziția mea, mereu mai întunecată și suspicioasă ; sărmana de ea, vrînd să-mi clarifice situația își ieșea uneori din minți și atunci începeau certurile și neînțelegerile. Ce-i drept, eu trebuia să cedez și să tac, fiindcă ei îi datoram totul ; dar uneori mi se părea că am dreptul la un grad mai mare de intimitate și știți bine că tocmai ceea ce ni se refuză, dorim întotdeauna mai cu ardoare. Atunci mă încăpățînam să

vreau să scot adevărul la iveală ; ea, pe de altă parte se înfierbînta, așa că nu întotdeauna aceste ciocniri sfîrșeau într-o atmosferă prietenoasă. Adesea, pleca din cameră bătînd din picior și bombănind împotriva neîncrederii mele ; dar niciodată nu m-a învinuit de răutate sau de ingratitudine. Recunosc însă că i-am dat deseori ocazia. Între timp, eu aveam putința să-mi fac un examen de conștiință, să-mi revin și să mă pregătesc să fiu calm și spăsit pentru clipa cînd se întorcea acasă.

— Carlo, îmi spunea, ți-ai revenit ?... Dacă da, rămîn : dacă nu, plec din nou și mă întorc mai tîrziu. Nu pot să sufăr să te îndoiești de mine, și crede-mă că ceea ce nu îți spun, este tocmai pentru că nu trebuie să-ți spun, pentru că nu e adevărat.

Eu mă prefăceam că o cred și că nu mai acord nici o importanță laturii aceleia din viața ei pe care mi-o ascundea cu atîta mister ; însă imaginația îmi lucra și adeseori n-am fost departe de adevăr. Justiție divină ! Ce mult m-am îngrozit, numai gîndindu-mă !... Dar anumite lucruri îmi interziceam să le gîndesc, fiindcă nu aveam nici un drept : și făceam chiar tot posibilul să mă conving că nu-mi ascunde nimic și că numai lecțiile îi furau tot timpul cît lipsea din casă. Totuși, cu timpul, nu a mai avut curajul să-mi spună că se simte foarte bine și că nu invidiază anii cei mai gingași ai tinereții ; o auzeam gîfîind cu greu după ce urca treptele, uneori chiar tușind fără să-și dea seama și alteori suspinînd cu atîta putere că mi se sfîșia inima de milă.

La începutul celui de al doilea an al exilului nostru, se îmbolnăvi grav ; în ce chinuri se zbuciuma disperarea sărmanului orb, nu aș putea desigur să vă descriu, fiindcă și acum mă mir cum de-am scăpat cu viață. Mă străduiam și mai mult să înăbuș totul pentru a n-o mîhni și mai tare cu agitația și neastîmpărul meu, dar ea îmi trata durerile tăinuite cu cele mai delicate încurajări închipuite vreodată de cineva. Se simțea pe moarte și vorbea de convalescență ; în vine îi ardea văpaia unei febre ucigătoare și totuși continua să se ocupe de infirmitatea mea ca și cînd boala ei nu merita nici o atenție. Plănuia mereu să iasă din casă în viitoarea săptămînă ; se gîndea la ce datorii avea într-un loc sau altul, pentru a preîn-

tîmpina cheltuielile mai mari şi lipsurile din perioada cînd nu muncea; se străduia, în sfîrşit, să mă facă să uit de boala ei, sau să mă convingă că speră într-o foarte apropiată îmbunătăţire. Cu toate acestea eu îmi petreceam nopţile şi zilele la căpătîiul patului ei, luîndu-i mereu pulsul, atent să-i ascult tot timpul respiraţia greoaie şi ostenită.

Oh, ce n-aş fi dat pentru o străfulgerare de lumină, s-o pot vedea şi să mă încredinţez de ceea ce trebuia să cred din cuvintele ei înduioşător de mincinoase! Cu cîtă spaimă îl urmăream pe medic pînă jos în stradă, rugîndu-l şi implorîndu-l să-mi spună adevărul! Dar de multe ori am bănuit că Pisana venea după noi, tocmai ca să-l împiedice pe medic să dea ascultare rugăminţilor mele şi să-mi declare starea primejdios de gravă a sănătăţii ei. Cînd nu voiam cu nici un chip să mă liniştesc la protestele ei, mai avea încă destul curaj să se înfurie, să-mi pretindă să o cred împotriva voinţei mele şi să nu mă torturez cu temeri imaginare. Dar nu mă lăsam amăgit de asemenea înşelăciuni!... Sufletul mă prevenea de nenorocirea care ne ameninţa şi medicamentele prescrise de medic erau departe de ceea ce se recomandă într-o uşoară indispoziţie trecătoare. Ajunsesem la capătul tuturor încercărilor; am fost nevoit să vînd rufăria şi hainele; m-aş fi vîndut şi pe mine însumi pentru a-i aduce măcar o alinare de moment.

Dumnezeu a avut milă, în sfîrşit, de ea şi de neliniştea mea înfricoşătoare. Boala a fost îmblînzită, dacă nu chiar învinsă; e adevărat, fierbinţeala provocată de febră în corpul ei extenuat a scăzut şi, încet-încet, Pisana s-a înzdrăvenit. Coborî din pat şi voi s-o concedieze pe îngrijitoare pentru a face economie, urmînd să se ocupe ea de treburile casei; m-am opus cît am putut, dar voinţa Pisanei a fost de neînfrînt. Niciodată n-au reuşit s-o înfrîngă nici bolile, nici nenorocirile, nici eforturile, nici poruncile. În primele zile cînd a ieşit din casă, nici eu nu m-am lăsat învins şi am vrut s-o însoţesc, dar ea s-a necăjit atît de mult, că am preferat să-i fac pe plac şi să o las să iasă singură.

— Dar, Pisana, îi tot spuneam, nu vrei să-mi mărturiseşti că trebuie să mergi să aduni de ici de colo ceva

bani, ca acont pentru lecţiile tale ? Să mergem împreună, te însoţesc pînă unde vrei tu...

— Straşnic însoţitor, îmi răspundea ea glumind, straşnic însoţitor, un orb ! Să ştii că nu ţin să devin ridicolă, apărînd în casele oamenilor în felul acesta !... Şi apoi cine ştie ce vor gîndi ?... Nu, nu, Carlo. Englezii sînt scrupuloşi ; ţi-o spun şi ţi-o repet că nu plec decît singură.

Mormăind şi nefiind de loc convins de ceea ce-mi spusese ea, am lăsat-o să procedeze după cum îi era voia. A reînceput şirul lungilor absenţe, în timpul cărora eu stăteam mereu cu inima îndoită şi cu o permanentă teamă de a n-o mai revedea niciodată. Într-adevăr, uneori se întorcea acasă atît de lipsită de putere, încît în ciuda oricărei strădanii nu mai reuşea să-mi ascundă sfîrşeala. O certam cu blîndeţe, dar mai tîrziu am preferat să tac, deoarece şi cea mai nevinovată dojană o înfuria atît de mult, încît puţin lipsea să n-o apuce convulsiile. Nu cred că-şi poate închipui cineva starea mea mizerabilă de atunci.

Londra, după cum ştiţi, este mare ; dar munţii stau pe loc şi cum oamenii umblă de colo-colo, se întîlnesc. Astfel se întîmplă şi cu Pisana, într-o dimineaţă, cînd dădu piept în piept cu Lucilio, doctorul despre care, ce-i drept, bănuiam că ar fi la Londra, dar n-am vrut să apelez la el, gîndindu-mă la răceala atît de nedreaptă pe care mi-o arătase cu cîtva timp în urmă. Se întîlni deci cu Pisana ; ea îi povesti întîmplările ei şi pe ale mele şi motivul şederii noastre la Londra, lipsiţi de strictul necesar. Se pare că situaţia mea îl convinse de falsitatea acuzaţiilor considerate de el justificate... atunci cînd le aruncase asupră-mi. A venit într-adevăr la mine şi mi-a arătat atîta prietenie cîtă nu-mi dovedise poate niciodată. Era un mod elegant de a-şi cere iertare pentru nedreptatea pe care mi-o făcuse atîta amar de vreme ; nu puteam pretinde mai mult din partea caracterului orgolios al lui Lucilio. Întîlnirea aceea m-a reconfortat foarte mult, şi am luat-o ca pe o făgăduinţă a providenţei că soarta noastră avea să se schimbe în bine. Am avut ocazia să mă conving din ce în ce mai mult de această părere, din fericita întorsătură pe care a părut s-o ia, dintr-o dată, toată situaţia noastră.

Înainte de orice, Lucilio mi-a examinat cu atenție ochii, și cînd mi-a spus că erau prinși în cataracte, și că în cîteva luni aveau să devină apți pentru o operație de care nu se îndoia că avea să reușească de minune, mi-a venit inima la loc. Oh, ce dar minunat este lumina ochilor ! Nimeni nu-i poate prețui niciodată valoarea decît cel ce a pierdut-o. Apoi doctorul îmi ceru vești despre mine, familia mea, situația noastră, și lămurindu-se în toate îmi dădu speranța că ar putea-o aduce pe Aquilina și pe copiii mei în Anglia, unde se gîndea să mă stabilesc într-un fel, încît să devin mai de grabă util în viitor decît costisitor în prezent. El avea o clientelă numeroasă, alcătuită din lorzi și principi a căror influență o dirija după placul lui, iar interpelările care s-au făcut auzite în Parlament în favoarea Congresului de la Verona, cred că au fost inspirate de el.

Eu aveam reticențe în ceea ce privește planul lui din cauza cheltuielilor excesive pentru care punga mea nu era nici pe departe pregătită și apoi, trebuie să v-o mărturisesc, aproape că mă jenam să-mi exprim mereu marea nerăbdare de a-mi chema familia lîngă mine, părîndu-mi-se că jignesc devotamentul unic și atît de generos al Pisanei. Rămași singuri o clipă, i-am șoptit aceste scrupule doctorului.

— Nu, nu, îmi răspunse el cu blîndețe, membrii familiei dumitale îți vor fi necesari ; crede-mă, se va simți bine și contesa Pisana.

Eu țineam să-mi clarifice această enigmă, dar el a evitat, adăugînd că îngrijirea unui orb trebuie să fie destul de grea pentru o doamnă obișnuită cu viața delicată din Veneția, și că ajutorul unei alte femei i-ar fi ușurat mult truda.

— Spune-mi adevărul, Lucilio, adăugai eu, sănătatea Pisanei nu are nici un amestec cu cele spuse de dumneata?

— Ba da, desigur... pentru că s-ar putea înrăutăți.

— Așadar, acum o găsești mai bună ?

— Dumnezeule, s-ar putea spune vreodată cînd este sănătatea bună sau cînd nu este bună ? Natura își are tainele ei și nu le e dat nici medicilor să le ghicească. Uite, am îmbătrînit în profesiunea mea și totuși, chiar ieri, după ce părăsisem dimineață un bolnav a cărui stare

mi se păruse ameliorată, l-am găsit seara mort. Sînt lovituri dăruite de natură celor ce vor s-o cunoască prea în amănunt și să-i violeze misterioasa ei virginitate. Crede-mă Carlo, știința este încă o adevărată virgină și pînă acum n-am făcut decît să-i mîngîiem obrajii !

— Oh, dumneata nu crezi nici în știință ! Dar în ce vei fi crezînd oare ?

— Cred în viitorul științei, dacă nu cumva vreo cometă sau răcirea scoarței pămîntești va veni să strice toată opera secolelor. Cred în entuziasmul ce va năvăli cîndva în viața socială, anticipînd cu cîteva milenii triumful științei, așa cum și matematicianul calculator este anticipat în descoperirile sale de îndrăznețele ipoteze ale poetului !

— Și pentru asta, Lucilio, urmărești visul tinereții dumitale și crezi că acest imens entuziasm se înfierbîntă prin uneltiri secrete și mașinații obscure !...

— Nu, cel puțin nu cenzura zeflemitor ceea ce nu înțelegi. Eu nu alerg după o fantomă ; îmi satisfac o necesitate. Carlo, uneltirile nu sînt totdeauna secrete și nici mașinațiile obscure !... Pune mîna pe această cicatrice — și își descoperi pieptul pe lîngă gît — pe asta am căpătat-o acum un an la Novara ! A fost inutil, dar rana a rămas.

— Privește și dumneata cu ce-am rămas de la Rieti, i-am răspuns eu, suflecîndu-mi mînica și arătîndu-i brațul.

Lucilio mă îmbrățișă atunci cu o efuziune la care nu m-aș fi așteptat niciodată din partea lui.

— Oh, binecuvîntate fie sufletele astea, spuse el, care văd adevărul și-l urmează, deși nu sînt stimulate de o forță irezistibilă ! Binecuvîntați fie oamenii pe care nu-i atrage sacrificiul din voluptate și totuși se oferă în egală măsură, ca niște victime voluntare și generoase ! Ei sînt cu adevărat oameni mari.

— Nu mă măguli, am adăugat eu. M-am dus la Napoli, se poate spune din amor propriu, și aș avea chiar o oarecare remușcare că am sacrificat orgoliului meu meschin, interesul întregii familii.

— Nu, ți-o jur, nu ai sacrificat nimic. Familia dumitale te va urma aici, vei revedea lumina frumoasă a zilei și chipurile dorite ale celor dragi. Este adevărat că soa-

rele Londrei nu este cel din Veneţia dar melancolia nuanţelor lui se armonizează perfect cu pupilele înlăcrimate ale unui exilat.

— Îmi dai şi speranţa că Pisana va fi perfect însănătoşită pînă atunci ?

— Perfect, răspunse doctorul cu un tremur în glas. Pe mine însă m-a trecut un fior prin tot trupul, părîndu-mi-se că aud, ştiu şi eu... parcă o sentinţă de moarte ; dar el continuă să-mi vorbească cu atîta linişte despre boala Pisanei şi felul în care evolua, cît şi despre cura cea mai potrivită şi vindecarea ei iminentă, încît gîndul la acel funebru „Perfect" îmi ieşi o clipă din cap.

Doctorul a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să ne fie de folos. De atunci înainte, mulţumită ajutoarelor lui neîntîrziate nu ne-a mai lipsit nimic. Eu mă jenam să trăiesc din atenţiile lui, dar el îi spunea Pisanei că avea o datorie morală faţă de virtuala lui cumnată şi nu voia pentru nimic în lume să cedeze altora dreptul de a-i fi util.

— Cum ? îl întreba Pisana, încă te mai încăpăţînezi în ideea de a lua în căsătorie pe sora mea ? Dar nu vezi c-a ajuns mai bătrînă sufleteşte decît trupeşte şi pe deasupra călugăriţă din cap pînă în picioare ?

— Sînt incorijibil, răspundea doctorul, ceea ce am încercat la douăzeci de ani şi n-am reuşit, am încercat şi la treizeci şi la patruzeci şi la cincizeci de ani şi am să încerc şi la şaizeci de ani pe care-i voi împlini foarte curînd. Vreau ca viaţa mea să fie toată o tentativă, dar o tentativă puternică şi încăpăţînată : în toate sînt aşa, şi fericiţi fie toţi cei ce mă vor imita ! Numai bătînd cu încăpăţînare reuşeşti să înfigi bine un cui, încît să nu-l mai zdruncine nimeni.

— Dar încăpăţînarea unei călugăriţe nu se poate zdruncina.

— Bine ; deci să nu mai vorbim de asta, te rog : să vorbim mai de grabă de doamna Aquilina şi de cei doi copii care ar trebui să sosească de pe o zi pe alta. Ai veşti de la ei ?

— Am primit ieri o scrisoare de la Bruxelles. Bruto îi însoţeşte cu bătrînul lui picior de lemn. Pe drept cuvînt nu ştiu cum să-ţi mulţumesc pentru cheltuiala atît de mare pe care ţi-ai asumat-o.

— Să-mi mulţumeşti mie ?... Dar tu nu ştii că o sută de lire sterline pentru mine nu înseamnă decît preţul unei reţete ? Prelungesc cu doză zile guta aristocratică a unui nobil lord şi cîştig atît cît aţi face toţi o călătorie în Europa. Îl cunoaşteţi pe lordul Byron, poetul ?... Ei bine, el a vrut să-mi dea zece mii de guinee dacă aş fi reuşit să-i lungesc, cît un vîrf de deget, piciorul drept cu care şchiopăta. Deşi aveam pretenţia că voi reuşi datorită unei metode descoperite de mine, nu aveam pe atunci nevoie de bani şi nici nu voiam să-mi pierd timpul întinzînd picioarele înaltei Camere a lorzilor. I-am rîs deci în faţă marelui poet, răspunzîndu-i că sînt foarte solicitat la spital.

— Şi el ?

— El a apreciat gluma şi s-a răzbunat adresîndu-mi cel mai gingaş sonet care a fost scris vreodată în engleză. Vă asigur eu că în sufletul acela de Don Juan şi de Manfred arde o flacără care va izbucni într-o zi sau alta. Byron este prea mare ; în afară de cărţi şi de rime el va fi pînă la urmă poet şi în viaţă.

— Să te audă Dumnezeu ! exclamai, pentru că poezia este realitatea fericirii spirituale, singura adevărată şi completă.

— Bine zis, răspunse Lucilio, repetînd cuvintele mele şi făcîndu-mă să mă umflu în pene de atîta onoare. Poezia este fericirea reală a spiritului. În afara ei există plăceri, e adevărat, dar nu reale !

— Aşadar, eu sînt poetă, fiindcă sînt mulţumită ? întrebă cu voce veselă dar stinsă Pisana.

— Dumneata eşti Corinna [1] ! Dumneata eşti Sapho ! exclamă Lucilio. Dar nu te mulţumeşti să rosteşti ode şi poeme, ci le creezi cu înfăptuirile dumitale, oferind astfel sublimei arte poetice efigia ei cea mai demnă, acţiunea. Ahile şi Rinaldo înainte de a fi poeţi au fost eroi.

Pisana începu să rîdă cu naivitatea ce exclude cea mai vagă bănuială de falsă modestie.

— Sînt o foarte palidă Corinnă şi o foarte slabă Sapho ! spuse ea, continuînd să rîdă. Mi se pare chiar că am devenit o englezoaică şi că semăn cu o libelulă ! Dar am cîştigat cel puţin în ideea aristocratică.

---

[1] *Corinna di Tanagra* (sec. VI î.e.n.) poetă greacă, maestra lui Pindar.

— Ai cîştigat în toate ! explică Lucilio, înflăcărîndu-se tot mai mult. Sufletul dumitale transparent prin paloarea chipului te întinereşte şi te va împiedica să devii vreodată bătrînă !... Cine ar jura că ai douăzeci şi cinci de ani, ar putea fi crezut.

— Da, da, acum după ce bietul paroh care m-a botezat s-a dus pe lumea cealaltă, să ştiţi că e o mare tristeţe să-ţi vezi viaţa din ce în ce mai mult înconjurată şi umbrită de morminte ! Prima serie s-a şi dus aproape toată, în următoarea serie intrăm şi noi.

— Dar nu vom tremura în faţa focului, fii sigură. Nici dumneata, nici eu, nici Carlo nu avem prea mare chef de a trăi. Sîntem trei firi deosebite dar care se împletesc minunat în aceeaşi idee de a fi supuse şi resemnate în faţa naturii. Deşi propria mea natură îmi porunceşte să mă cheltuiesc mult şi să profit, cît mai lipsit de scrupule, de viaţă. Vreau să extrag toată seva din ea şi să fac ceea ce se face cu resturile de struguri, care, după ce s-a stors tot mustul din ele, sînt tescuite încă o dată pentru a se scoate şi ulei.

— Şi ai cîştigat ceva prin asta ?

— Foarte mult ! Fiindcă mi-am fructificat fiecare înclinaţie, oferind un exemplu bun de urmat tuturor celor ce vor veni după mine.

Am aprobat dînd din cap, deoarece teoria cu exemplul cel bun a însemnat întotdeauna pentru mine cel mai mare cîştig din viaţă şi credeam mai mult în această teorie decît în cărţi. Pisana adăugă că în toate faptele ei nu se gîndise niciodată, ce-i drept, la gloria de a-şi găsi imitatori, cu toate acestea se dăruise cu tot sufletul sentimentului care o transporta.

— N-ai transmis altuia exemplul dumitale ca să nu-l molipseşti de ftizie ! glumi Lucilio.

Am compătimit în adîncul inimii sufletul acela dîrz şi tenace, care de patruzeci de ani ţinea ascunsă în el o rană ce nu voia să ştie nici de vindecare, nici de uitare. Era orgoliul nemăsurat al aceluia ce doreşte durerea, pentru a se arăta capabil s-o suporte, şi a demonstra altora că cine nu o suportă comite o trădare sau o laşitate. Medicul respectat de ducii şi de lorzii senatori din Londra nu-l repudia pe bietul medic din Fossalta ; nu mărturisea niciodată

că fusese mic ci pretindea că, într-un anumit fel, întotdeauna a fost mare, iar bătrînețea lui de fier întindea mîna tinereții ce clocotea încă pentru a o ridica pînă la compensarea oricărei dureri, pînă la forța conștiinței sigure pe ea însăși.

În acele cîteva zile, înainte de sosirea călătorilor noștri, Pisana mi s-a părut mai rece ca de obicei ; din cînd în cînd îi mai venea cîte o ciudată poftă de drăgălășenie, dar după aceea se încăpățîna să-mi dovedească prin miii de mojicii că nu fusese decît un simplu capriciu, aproape o glumă.

— Bietul Carlo, spunea uneori, ce s-ar fi întîmplat cu tine dacă mila nu m-ar fi făcut să te ajut puțin. Ai avut și norocul că plictiseala de bătrînul meu soț m-a obligat să plec din Veneția, și astfel ți-am putut fi de folos iar tu vei avea în curînd plăcerea de a-i îmbrățișa din nou pe cei dragi.

Niciodată pînă atunci nu-mi vorbise cu atîta cruzime, în plus, îmi dădea destul de puține dovezi de generozitate, enumerîndu-mi aproape toate beneficiile pe care le datoram doar compătimirii ei. Am suferit crunt ; dar mi-am dat și mai mult seama că nu-i mai rămăsese în suflet nici o urmă de iubire și că însuși eroismul pietății ei era un simplu capriciu, o adevărată bizarerie.

În sfîrșit, mi-am putut strînge copiii la piept, le-am sărutat obrajii fragezi și rotunjori răcorindu-mi sufletul cu simțămintele curate ale acelor inimi tinere. Buna Aquilina, care se dovedise o mamă pe cît de iubitoare pe atît de inimoasă în educarea lor, își primi partea ei de mîngîieri și de recunoștință, și am reușit să răspund cu efuziune și îmbrățișărilor prietenești ale lui Bruto. Oh, dar nu le puteam vedea chipurile !... Atunci, pentru prima oară, am izbucnit într-o stupidă furie împotriva destinului, mi se părea că focul voinței ar fi trebuit să fie de ajuns ca să-mi reaprindă pupilele, atît era de ințețit și de arzător. Lucilio îmi turnă puțin balsam pe rană, asigurîndu-mă că în scurt timp avea să încerce operația ! Rezervîndu-mi, așadar, pentru clipa aceea plăcerile vederii m-am lăsat în prada celorlalte bucurii îngăduite condiției mele nenorocite.

În tot restul zilei și în ziua următoare nu mai încetau întrebările, curiozitățile, evocarea uneia sau alteia dintre

persoanele cunoscute, discuțiile despre cele mai neînsemnate fleacuri, despre faptele cele mai efemere și mai neimportante. Despre Alfonso Frumier nu mai știau nimic, despre Agostino ajunsese să se spună la Veneția că era ahtiat după panglici și cruci și că în jurul lui e un adevărat altar în miniatură ; nu ducea lipsă nici de copii, unuia rezervîndu-i pentru viitor sarcina de ministru, altuia cea de general, altuia de patriarh, sau de papă. Excelența sa Navagero se simțea ca de obicei, adică nici mort nici viu ; Clara îi stătea mereu la căpătîi atunci cînd nu trebuia să recite rugăciunile și veghile ; în momentele acelea, chiar dacă el ar fi dat semn că moare, Clara tot n-ar fi vrut să știe de nimic. În sfîrșit, bătrînul Venchieredo murise lăsînd fiului său o situație materială atît de încurcată, încît nu mai exista nici o speranță să mai poată ieși la lumină cu mintea lui trăsnită și neglijentă ; se mai murmura că Raimondo s-ar căsători cu fata cea mai mare a lui Alfonso Frumier care de altfel nu se grăbea să-i ofere fiicei o zestre prea substanțială. Celelalte lucruri se desfășurau normal ; ținutul era indiferent ; unii ghiftuiți în plăceri, alții prăbușiți sub datorii ; nici o agitație comercială nici o viață. Procesele politice aduseseră multă întristare în familii, fără ca majoritatea cetățenilor să bage măcar de seamă ; continuau să se plîngă doar de recrutări : dar necazurile sînt încet-încet atenuate de obișnuință, mai ales cînd intrarea în armată înseamnă să primești o supă bună cu slănină și să fumezi cele mai scumpe țigări de foi pe cheltuiala celor care se îndoapă numai cu mămăligă și fumează doar fumul de sub hornul vetrei, cu ochii înlăcrimați.

— Și la Cordovado ? am întrebat eu.

De la Cordovado aveam cele mai puține vești dacă treceam peste nebunia lui Spaccafumo [1] care pretindea că era urmărit de spirite și le gonea cu mîna cînd la dreapta cînd la stînga. Această tulburare îl făcuse să se arunce în Lemene unde îl găsiră într-o bună dimineață, înecat. S-a crezut că numărul prea mare de păhăruțe de rachiu înghițite ar fi avut cel puțin tot atîta vină cît avuseseră spiritele. Și astfel a sfîrșit un om care ar fi devenit un erou

[1] Nievo uită că anunțase moartea lui Spaccafumo cu un capitol în urmă.

dacă... Iertare ! După acest „dacă“ ar trebui să vă povestesc toate evenimentele intervenite în istoria noastră începînd din secolul al XIV-lea încoace. Dar e mai bine să încheiem aici.

Contele Rinaldo lăsase să fie dărîmată o altă aripă a castelului Fratta ; Luciano și Bradamante înmormîntaseră fără lacrimi prea multe pe domnul căpitan, moștenind uzufructul celor șapte sute de lire.

— Donato se ține bine ? întrebă Pisana.

— Ca un tînăr, închipuiți-vă, răspunse Bruto ; nu are un fir de păr alb, nici o cută pe față, și nici nu pare a fi spițer.

— Oh, da, era într-adevăr cel mai frumos tînăr din cîți puteai vedea ! oftă Pisana. Pe vremea mea l-am iubit și eu, mai mult chiar decît pe oricine altcineva.

Am încheiat discuția aceea pentru că nu-mi plăcea și, mai ales, pentru a cere mai multe vești în legătură cu sora mea, despre care îmi spuseseră la început că plecase în Grecia după soțul ei, Spiro, dar nu-mi mai adăugaseră nimic altceva de atunci.

— În legătură cu sora ta, îmi spuse Bruto, nu ai primit o scrisoare sosită pentru tine la Veneția și trimisă de noi aici ?

— N-am primit-o, am răspuns ; într-adevăr nu știam nimic.

— Atunci se va fi rătăcit pe drum, reluă Bruto, dar după scris și după cel care o aducea, un negustor grec, am socotit că era de la Aglaura.

Acest incident m-a pus rău pe gînduri ; dar la cîteva zile după aceea, scrisoarea mi-a ajuns puțin răvășită la pecete și la colțuri. Nu am curajul să o redau nici fragmentată în bucățele, nici să-i storc seva. Iat-o în întregime:

„Carlo, fratele meu,

Grecia [1] m-a vrut și în cele din urmă m-a avut ; un timp am crezut că-i aparțin prin sîngele părinților mei ; dar cum aceasta nu s-a adeverit, natura m-a legat acum de ea prin mijlocirea soțului și a copiilor mei. Iată deci că mi-am împărțit inima între două patrii, cele mai mari și

[1] Nievo se referă la luptele Greciei pentru scuturarea jugului otoman. Revoluția greacă a izbucnit în 1821, cînd în fruntea armatei de eliberare se afla Ipsilanti.

mai nefericite din cîte au fost vreodată destinate unui om. Nu-ți voi spune nimic despre sănătatea mea, care s-a șubrezit mai mult ca oricînd după plecarea lui Spiro, și nu și-a revenit decît după ce mi-am dat seama că numai înzdrăvenită aș fi putut să-mi urmez soțul. Îndată ce mi-a fost cu putință, m-am îmbarcat pe o navă și am pornit-o înspre sfintele ape ale Mării Egee. Mi se părea că sînt o soră de caritate care după ce asistase la ultimele ceasuri ale unui bolnav, trecea la alt căpătîi, unde o chemau dureri și mai vii, dar tot atît de ucigătoare. Știi că eu nu sînt o femeie prea slabă și ar trebui să-ți amintești de acest lucru ; dar îți voi mărturisi că am plîns foarte mult în timpul călătoriei. La Corfu s-au îmbarcat mai mulți italieni fugiți de la Napoli și din Piemonte, care aveau de gînd să verse pentru Grecia sîngele pe care nu și-l putuseră da pentru propria lor patrie. Plîngeam ca o adevărată venețiană ; numai cînd am atins pămîntul Laconiei am simțit izbucnindu-mi în inimă spiritul vechilor spartane. Aici femeile sînt tovarășele de muncă ale bărbaților, și nu organizatoare ale plăcerilor lor. Soția și sora lui Tzavellas aruncă de pe stîncile din Suli bolovani și pietre peste grumazurile musulmanilor, cîntînd imnuri de triumf. Sub steagul Constanței Zacarias aleargă într-un suflet toate femeile din Sparta, înarmate cu spade și lăncii. Maurogenia lui Miron străbate mările cu o corabie, însuflețește Eubea și promite că-i va fi soție celui care va răzbuna chinurile tatălui ei, distrugîndu-i pe otomani. Soția lui Canaris, căreia i s-a spus că a luat de soț un viteaz, a răspuns : „Dacă n-ar fi fost așa, l-aș mai fi luat ?“ Numai astfel, Carlo, se redeșteaptă națiunile !

Abia ajunsă, mi-am găsit fiul, pe Demetrios, reîntors cu navele lui Canaris de la Tenedo unde incendiase flota turcă. Acolo flotele creștine din Europa se uniseră împotriva noastră ; crucea, aliată a semilunii, împotriva crucii ! Dumnezeu să-i împrăștie pe necredincioși și în primul rînd pe renegați. Demetrios avea obrazul și jumătate din piept arse de flacăra smoalei ; dar inima mea de mamă l-a recunoscut ; și în brațele mele și-a primit răsplata meritată de eroi și gloria de a-și vedea mama mîndră de vitejia fiului. Spiro și Teodoros închiși în Argos împreună cu Ipsilanti, așteptau, să înfrîneze torentul turcilor în timp ce

Colocotroni şi Niceta le tăiau retragerea în spate cu răzvrătiţii din munţi.

Oh, Carlo ! Ce zi frumoasă a fost aceea cînd ne-am îmbrăţişat toţi patru acolo, în pragul Peloponezului, liber cu desăvîrşire de sub jugul duşmanilor ! Ţărmul mării are un port, guvernul o stîncă tare şi Grecia a triumfat deopotrivă asupra tiraniei barbare a Constantinopolului, ca şi asupra duşmăniei venale a flotelor creştine. De acum încolo, orice navă care duce turcilor arme, alimente şi muniţii va fi trecută prin foc şi sabie ; barbaria va obţine poate ceea ce gloria, eroismul şi nenorocirea n-au obţinut.

Aici orice interes particular dispare cu totul şi se confundă cu cel obştesc, al tuturor. Poţi să posezi numai ceea ce nu este trebuincios patriei şi totul se păstrează pentru patrie, în caz că va avea mîine nevoie ; ne bucurăm de triumfurile ei şi suferim de durerile ei. De aceea nu-ţi vorbesc în mod special despre noi. Este de ajuns să-ţi spun că în ciuda oboselii, sănătatea mea nu s-a înrăutăţit, şi că Spiro se vindecă văzînd cu ochii de rănile căpătate pe zidurile Argosului. Teodoros s-a luptat ca un leu ; toţi îl citează şi-l dau de exemplu ; l-a protejat o putere divină şi nu s-a ales cu nici o zgîrietură. Cînd trec pe străzile Atenei unde locuim în aceste momente de linişte, şi sînt însoţită de o parte şi de alta de cei doi fii ai mei, arşi de soarele cîmpului, de luptă, şi de focul bătăliei, mi se pare că secolul lui Leonida nu a trecut încă. Spiro vorbeşte adesea despre tine, şi îmi spune să trimiţi în Grecia pe unul sau pe ambii tăi fii, dacă vrei să faci oameni din ei. Aici un băiat de şaisprezece ani nu mai este un tinerel, ci un duşman al turcilor care se poate apropia înot oricînd de o corabie de-a lor, ca să-i dea foc. Trimite-ne, trimite-ne pe Luciano, dacă vrei şi pe Donato. Convinge-o pe Aquilina că a trăi fără suflet, nu înseamnă viaţă ; şi că a muri pentru o cauză sfîntă şi sublimă, este o soartă demnă de invidiat pentru toate mamele creştine. Ieri a avut loc a doua adunare a deputaţilor Greciei, printre cedrii din Astros. Ipsilanti, Ulisse, Mavrocordatos, Colocotroni !... Sînt nume de eroi care ne fac să uităm pe un Miltiade, un Aristide, un Cimon şi pe ceilalţi antici, a căror amintire trăieşte în operele strănepoţilor lor. Îţi repet, Carlo, ascult-o pe sora ta care nu-ţi poate da un sfat rău. Trimite-ne copiii tăi : ca să ajungă

buni italieni n-ar fi rău să devină puţin greci ; şi atunci vom vedea ceea ce nu s-a mai văzut pînă acum. Dacă te afli încă la Londra şi o ai lîngă tine pe Pisana, salut-o ; pe ea şi pe doctorul Lucilio Vianello, pe care-l stimez şi-l iubesc pentru marea lui faimă. Avem aici un comandant de vază napolitan, Arigo Martelli, care spune că te-a cunoscut în timpul Revoluţiei franceze şi că-ţi datorează mult .Te roagă să-ţi aminteşti de el şi-ţi transmite că fratele lui s-a dus în America de sud unde sînt foarte căutaţi inginerii buni.

Te las cu bine, Carlo dragă... Îngrijeşte-ţi sănătatea şi dacă ţi-e îngăduită o călătorie, vino şi tu lîngă noi !... Ce vis frumos !... Vino, fiindcă vei fi binecuvîntat de toţi cei ce te iubesc !..."

Aşa sînt eu făcut şi nu altfel. După ce Lucilio mi-a citit cele de mai sus, l-am chemat pe Luciano şi i-am întins scrisoarea ca s-o citească şi el, aşteptînd rezultatul expresiei care ghiceam că se va zugrăvi pe chipul lui deschis, de viitor bărbat. Nici nu ajunsese încă la sfîrşitul paginii cînd mi se aruncă în braţe exclamînd :

— Oh, da, tată, lasă-mă să plec în Grecia !

Cu o strîngere de mînă i-am mulţumit atunci Aquilinei care intrase chiar în clipa aceea şi se aşezase alături de mine.

— Despre ce este vorba ? întrebă ea.

I-am înfăţişat ofertele şi invitaţiile venite din Grecia.

— Dacă simt în ei adevărata vocaţie, să se ducă, desigur, răspunse ea, făcîndu-şi singură curaj ; trebuie să alergăm întotdeauna acolo unde sîntem chemaţi, altfel nu realizăm nimic bun.

— Mulţumesc, Aquilina mea ! exclamai. Tu eşti adevărata femeie de care avem nevoie ca să renaştem ! Cele ce nu-ţi seamănă, sînt născute să se tîrască în noroi.

Chiar atunci am auzit paşi uşori intrînd în cameră ; erau ai Pisanei care nu mai vorbea aproape nimic de cîteva zile. Simţeam lipsa glasului ei, dar făcînd şi eu pe supăratul, mă răzbunam pentru ultima dată cînd îmi vorbise atît de crud. Lucilio îi adresase în ziua aceea cîteva vorbe în legătură cu sănătatea ei, la care îi răspunse prin monosilabe, cu un glas şi mai stins parcă decît de obicei. Auzind vorbele mele ieşi furioasă, Aquilina o urmă şi pesemne că Luciano se supuse unui semn discret al lui

Lucilio pentru că ieşi şi el din cameră. Aşadar am rămas numai noi doi.

— Spune-mi, începu Lucilio, cu un accent ce anunţa o discuţie serioasă, spune-mi cu ce drept faci pe arogantul faţă de Pisana ?

— Aha, ai observat şi dumneata? i-am răspuns. Atunci ai observat şi răceala ei extraordinară faţă de mine !... Ştiu că-i sînt dator cu multe : nu uit niciodată şi aş vrea ca tot sîngele meu să fie de ajuns pentru a-i dovedi recunoştinţa, sîngele pe care l-aş vărsa pînă la ultima picătură. Dar uneori nu mă pot lipsi de unele capricii ale mîndriei. Ştii că ultima oară mi-a cîntat pe toate tonurile că a fugit de la Napoli numai ca să scape de răutăţile soţului ei şi că eu datorez toată asistenţa generozităţii ei numai unui sentiment de milă şi atît...

— Deci bănuieşti că nu mai simte pentru tine iubirea de odinioară ?

— Sînt convins, doctore, sînt convins ca de propria-mi existenţă. Chiar dacă sînt orb nu înseamnă de loc că văd cu mai puţin discernămînt. Cunosc firea Pisanei ca pe a mea şi ştiu că ea nu este în stare să se supună unor situaţii forţate pentru nimic în lume ; şi că o nelinişte interioară ar împinge-o să violeze aceste situaţii. Îţi vorbesc deschis pentru că eşti un fiziolog şi ştiu că vei ierta şi vei înţelege slăbiciunile umane, mai ales cînd sînt pulsate de o doză atît de mare de mărinimie. Ţi-o repet, convieţuirea cu totul frăţească din aceşti doi ani m-a convins că Pisana a uitat trecutul şi fără prea mare efort ; cred că numai mila a stimulat-o în atîtea miracole de afecţiune şi devotament. De altfel, temperamentul ei este prea bizar pentru a se supune premeditat unei temperanţe atît de rigide.

— Oh, Carlo, fereşte-te să emiţi judecăţi pripite. Tocmai aceste temperamente extraordinare se sustrag regulilor comune. Să n-ai încredere în discernămîntul tău, ţi-o repet : ochii trupului judecă uneori mai bine decît ochii sufletului şi dacă ai vedea...

— Ce nevoie mai am să văd, doctore ?... Nu ştii că eu o iubesc şi acum şi am iubit-o întotdeauna ?... Nu ţi-am povestit alaltăieri istoria căsătoriei mele ?... Cu toate acestea, Pisana a jurat să mă facă să simt cît am pierdut, alungîndu-mă din colţişorul acela intim al inimii ei, în

care mă primise!... Din păcate ea pedepsește cu mila o iubire prea supusă și în același timp încăpățînată. E o pedeapsă care te cutremură, o cruzime rafinată această răzbunare prin binefaceri!

— Taci, Carlo! Fiecare cuvînt de-al tău este o pîngărire.

— Un adevăr, vrei să spui.

— O pîngărire, ți-o repet. Știi ce făcea Pisana pentru tine, cînd am întîlnit-o pe străzile Londrei, palidă, extenuată și zdrențuită?

— Ei bine, ce vrei să spui?...

— Întindea mîna trecătorilor! Cerșea, Carlo, cerșea viață pentru tine!

— Ceruri! Nu, nu-i adevărat! Nu-i cu putință!

— Nu-i cu putință, cînd te gîndești că eu însumi înainte de a o fi recunoscut, i-am oferit o monedă, cînd... Oh, dar îți pot descrie oare ce-am simțit cînd am recunoscut-o?... Cum ți-aș putea reda tulburarea extraordinară a ei și a mea?

— De ajuns, de ajuns, Lucilio, te implor! Îmi pierd mințile și puterile, văzînd unde am ajuns!

— Și te mai îndoiești de dragostea ei?... Este o dragoste fără măsură și fără precedent, o iubire care o ține în viață dar care o va ucide!

— Fie-ți milă de mine!... Nu-mi vorbi astfel!

— Vorbesc ca un medic și-ți destăinui întregul adevăr. Ea te iubește dar și-a impus să nu-ți mărturisească iubirea. Această strădanie continuă și, mai mult decît atît, suferințele, durerile, nopțile nedormite i-au distrus sănătatea... Carlo, deschide ochii asupra unui eroism fără seamăn și adoră virtutea unei femei în care n-ai îndrăznit să crezi. Adoră, îți spun, această putere neprihănită a naturii care înalță elanurile dezordonate ale unui suflet spre sublimul miracolului, și îl ține mereu sus, prin însăși forța lui, întocmai ca pe un vultur deasupra norilor!...

Eram buimăcit cu desăvîrșire de sublimul acelei virtuți pe care n-aș fi îndrăznit aproape să o sper de la un suflet omenesc. Cine ar fi crezut-o în stare pe Pisana de rezerva aceea plină de pudoare, de abnegație umilă, ascunsă de sfînta înșelăciune împinsă atît de departe încît să fie crezută adevărată, pentru a nu tulbura liniștea unei familii

făurită, se poate spune, de ea însăşi ?... Cît de false fuseseră părerile mele în legătură cu sufletul acela poate şovăielnic în emoţiile mici dar constant şi de neînduplecat în măreţia unui sentiment real cum n-a mai existat altul pe lume !... Atitudinea ei mai reţinută la vestea sosirii apropiate a Aquilinei, elanurile ei de duioşie, înfrînate pe loc şi apoi melancolia care a urmat, distanţarea ei voită faţă de mine, n-au contribuit decît să mă facă să înţeleg clar adevărul afirmat de Lucilio. Doi ani întregi greşisem în judecata mea ; dar însăşi greşeala mea era o dovadă a extremei sale delicateţe şi a statorniciei cu care-şi menţinuse eroicele iniţiative.

— Doctore, i-am răspuns cu un glas atît de stins de emoţie încît abia reuşeam să articulez un cuvînt, fă din mine ce vrei. Spune-mi, învaţă-mă un mijloc să o salvez. Viaţa mea şi a tuturor celor ce-mi aparţin, da, totul, de-abia ajung să răscumpere atîtea sacrificii ! Întreaga viaţă ce mi-a mai rămas este minimum ce-i pot oferi.

— Să ne gîndim puţin, Carlo, sînt aici, acum, tocmai pentru asta. Sănătatea tuturor iluştrilor mei clienţi mă îngrijorează mai puţin decît cea mai mică tînguire, mîhnire sau suspin al Pisanei. Ea ar avea dreptul să trăiască toate zilele ei din plin, fericite şi să moară doar într-o clipă de prea mare bucurie.

— Nu te gîndi la moarte ! Te rog, să nu pronunţăm acest cuvînt.

— Şi de ce să nu te gîndeşti că pentru unele suflete supraomeneşti şi privilegiate moartea ar fi o recompensă ?... Totuşi să judecăm aşa cum judecăm pentru noi toţi. Singurul mod pe care-l văd pentru a o readuce la viaţă este acela de a-i crea noi împrejurări de a se vedea necesară prin răbdarea şi sacrificiul ei. Redă-o soţului ei ; lîngă patul lui va recăpăta puterea de a trăi : poate că şi aerul din locul ei natal o va face să-şi recapete sănătatea.

— Să o trimitem la Veneţia ?... Dar cum, Lucilio, cum ?... Trebuie oare s-o îndepărtez, să o izgonesc departe de mine, acum cînd se pare că nu mai am nevoie de asistenţa ei ?

— Dimpotrivă : trebuie să o însoţeşti dumneata. Şi să continue să aibă în familia dumitale acea intimitate fără de care un temperament ca al ei nu poate supravieţui.

Atunci cînd dăruirea nemărginită a sufletului ei va găsi alte acţiuni în care să-şi afle o mîngîiere, alte misiuni de încercat şi alte sacrificii de săvîrşit, trecutul nu va mai reprezenta pentru ea o suferinţă, dorinţele imposibile se vor revărsa într-o dulce şi mulţumită melancolie. Vei avea din nou o prietenă, o prietenă sublimă !

— Oh, de-ar vrea cerul, Lucilio ! Mîine vom pleca la Veneţia !

— Uiţi două lucruri : primul că ţi-am promis să-ţi redau vederea şi al doilea că nu te poţi întoarce la Veneţia fără pericol. Dar în timp ce mă voi îngriji să-ţi obţin reîntoarcerea, cataractele tale vor fi apte pentru operaţie şi îţi făgăduiesc că vei vedea cît mai curînd soarele palid din timpul Crăciunului.

— Şi nu te-ai putea grăbi ?... Nu pentru ochii mei, Lucilio, ci pentru ea, numai pentru ea !... Cred că ai putea încerca operaţia şi acum !...

— Bravo, Carlo ! Ai vrea să te orbesc de tot pentru a plăti poate cu propriii-ţi ochi o mare datorie de recunoştinţă ?... Umileşte-te, prietene, doi ochi nu ajung ; e mai bine să-i păstrezi şi apoi vor plăti ei mai mult cu privirile, mult mai mult... Tu ai un credit în Turcia ; sprijinit doar de proteste particulare nu-ţi va fructifica nimic. Vrei să încerc să-l vînd unui englez ?... Acum Anglia are unele drepturi faţă de bunăvoinţa Porţii Otomane, deoarece nişte vase din Londra, Liverpool şi Corfu o ajută în prea sfînta operă de martirizare a bietei Grecii. Anglia este o mamă drăgăstoasă ; mai ales cînd e vorba să li se plătească fiilor ei drepturile cuvenite, e o comoară ; pentru un credit de o mie de lire sterline nu va avea nici o remuşcare să dea foc tuturor celor patru colţuri ale lumii. Ascultă-mă pe mine, lasă-mă să descurc eu această situaţie !

— Dar nu era nevoie de atîtea cuvinte ca să mă convingi. Mîine îţi voi încredinţa hîrtiile, care se găsesc acum în mîinile cumnatului meu. Desigur că nu puteam găsi procurator mai bun.

— Pe mîine aşadar, şi sîntem înţeleşi. Mă ocup eu de afacerea asta. Peste cîteva săptămîni operaţia ; apoi odihna normală de patruzeci de zile şi călătoria la Veneţia. N-o să fie nevoie de prea mult ca să-ţi procur paşaportul.

— Ei, da, dar pînă atunci ?...

— Pînă atunci să ai față de Pisana o atitudine umilă și afectuoasă și să nu te înfierbînți prea mult lăudîndu-ți soția, cum făceai mai adineauri. Merită aceste elogii, dar nu sînt de loc binevenite acum. Pisana, ți-o spun eu, suferă mult prea mult din cauza asta !...

— Îți mulțumesc, îți mulțumesc, doctore, nu am avut niciodată un prieten mai bun ca dumneata.

— Ai să-ți aduci aminte, nu ?... Între noi este o prietenie care datează de multă vreme. Am început-o din ziua cînd te-am scăpat de dojenile și ghionturile contesei, recomandîndu-ți un purgativ.

La amintirea acelor împrejurări din copilărie, am izbucnit în hohote de plîns. Și orbilor le este îngăduită mîngîierea lacrimilor. Au fost atît de abundente și de binefăcătoare încît în curînd nu am mai simțit nici jumătate din durerile mele. Lucilio mă părăsi strîngîndu-mi mîna cu căldură ; Aquilina intră după cîteva minute, spunîndu-mi că avea ceva de discutat cu mine, de foarte mare importanță. Oricît de puțin dispus aș fi fost s-o ascult, am căutat să mă supun dorinței ei, răspunzîndu-i că-mi putea spune orice, fiind gata să-i acord toată atenția. Era vorba de fiii noștri, mai ales de Luciano căruia propunerea de a pleca în Grecia, făcută mai mult sau mai puțin serios, îi aprinsese în inimă un entuziasm atît de mare încît nimeni nu-l mai putea stăpîni. Ea nu i se opunea direct, fiindcă nu voia nici să se arate potrivnică părerii mele, nici să tempereze fățiș vitejia mîndră a tînărului băiat. Dar îmi mărturisi în taină că i se părea un lucru prea pripit, și Luciano era prea fraged pentru a se expune fără risc unei vieți aventuroase. Ar fi fost mai bine deci să mai aștepte pînă va deveni mai matur și timpul îi va acorda inspirații mai potrivite.

Aceste considerații mi s-au părut foarte bine venite ; le-am aprobat deci din tot sufletul, lăudîndu-i mărinimia și prudența ; ce-i drept nici mie nu-mi plăceau hotărîrile avîntate dictate de o pură copilărie, care duc adesea la o precoce neîncredere în noi și în ceilalți. Și astfel am rămas înțeleși între noi ; dar în cealaltă cameră, Luciano și Donato nu vorbeau de altceva decît de Atena, de Leonida, de unchiul lor Spiro și de verii lor. Nu mai aveau răbdare să se vadă pe cîmpul de luptă și să pornească atacul împo-

triva turcilor ticăloşi. Numai Donato se întrista uneori la gîndul că-şi părăseşte mama, în timp ce verii lor îşi aveau mama în Grecia, martoră a vitejiilor lor.

— Mama ne va rămîne mereu în gînd, pentru a ne încuraja la fapte mari şi generoase, răspundea Luciano. Ştii cum erau mamele spartane ?... Ele erau fericite să nască fii pentru a-i putea oferi patriei ; şi întinzîndu-le scutul spuneau : „ori vă întoarceţi cu scutul, ori deasupra lui !" Ceea ce însemna : ori învingători, ori morţi ; fiindcă pe scut erau aşezate numai trupurile celor căzuţi pentru patrie.

Cei doi tineri se înfierbîntau unul pe altul, fiecare din ei visînd fie la eroica glorie a lui Botzari, fie la moartea sublimă a lui Tzavellas.

Se apropia ziua cînd Lucilio trebuia să-şi pună în aplicare mijloacele cele mai rafinate ale artei sale pentru a-mi reda lumina ochilor. Nu-mi vorbea despre Pisana, iar ea fugea întotdeauna de mine, oricît mă străduiam să mi-o apropii cu cele mai gingaşe atenţii. Aquilina devenise chiar geloasă ; dar gîndindu-se cît se sacrificase Pisana pentru mine, nu avea curajul să se plîngă. Tăcerea lui Lucilio nu-mi vestea nimic bun, şi puţinele cuvinte de încurajare pe care mi le adresa, le atribuiam mai mult dorinţei nerăbdătoare de a mă şti calm pentru ziua încercării celei mari, decît sincerităţii. Am fost cu adevărat fericit cînd am putut spune : va avea loc poimîine. Inima însă mi-a bătut destul de tare cînd am spus că operaţia va avea loc mîine. Şi cînd am spus : „Azi !" am fost cuprins de atîta nerăbdare, încît cred că aş fi murit de-a binelea dacă s-ar fi amînat cu alte douăzeci şi patru de ore. Lucilio a trecut la acţiune cu toată priceperea şi cea mai aprigă dorinţă de reuşită ; n-avea de-a face cu un bolnav, ci cu un prieten ; dacă am fi putut să ne aşteptăm la o minune, aceasta ar fi venit numai de la el, şi desigur că încrederea pacientului şi-a avut şi ea partea de importanţă. Cînd mi-a spus : „Gata !" lumina de la uşi şi de la ferestre era acoperită pentru ca senzaţia bruscă să nu mă supere. Totuşi mi s-a părut că întrevăd şi chiar am întrevăzut o licărire nesigură şi am scos un strigăt atît de puternic încît Bruto şi Aquilina, care mă susţineau, au ţipat. A răspuns un strigăt slab

al Pisanei, crezînd pesemne că se întîmplase vreo nenorocire, dar Lucilio o linişti, adăugînd în glumă :

— Pun rămăşag că ştrengarul a şi văzut ceva. Dar vă rog să nu-i luaţi de pe ochi această vizieră, şi mai ales obloanele să rămînă trase, aşa cum sînt acum, închise ermetic. Operaţia a reuşit atît de bine încît prevăd că cele şase săptămîni de convalescenţă se vor reduce la patru.

— Oh, îţi mulţumesc, îţi mulţumesc, prietene ! Grăbeşte termenul cît poţi mai mult ! am exclamat eu, acoperindu-i mîinile de sărutări.

Mai mult decît pentru redarea vederii, îi mulţumeam pentru speranţa pe care mi-o dăduse că aş putea face ceva pentru Pisana, chiar mai înainte de a fi crezut eu posibil.

Cînd au ieşit toţi din cameră, în urma doctorului, mulţumindu-i pentru o binefacere atît de mare sau poate interesîndu-se de adevărul celor afirmate de doctor în prezenţa mea, Pisana se apropie uşor de mine într-atît încît i-am simţit respiraţia caldă, mîngîindu-mi obrajii.

— Pisana, am murmurat, cît ai fost de minunată în iubirea şi îngrijirea ta !...

Ea însă fugi repede, împiedicîndu-se de mobilele din cameră şi două suspine făcură să-i tresară pieptul în nelinişte. Soţia mea care tocmai intra, o întîlni în uşă.

— Cum ţi se pare că merge sănătatea bolnavului nostru ? o întrebă.

— Sper că va merge bine, răspunse Pisana cu o sforţare supremă.

Dar nu a mai putut rezista. Şi fugi să se închidă în camera ei, înainte ca Aquilina să-şi fi dat seama de tulburarea care o stăpînea. Atunci am înţeles încă o dată toată puterea şi nobleţea acelui suflet, şi mi se părea că aud din camera aflată la celălalt capăt al casei plînsul şi suspinele ei, fiecare dintre ele dîndu-mi o lovitură puternică în inimă. În tot timpul zilei aceleia, nu m-am mai gîndit la vederea mea ; şi cei ce se ocupau de mine mă enervau şi mă plictiseau. Era vorba de ceva mult mai important decît de doi ochi stupizi !

Lucilio venea adesea să mă viziteze, dar rareori puteam să rămînem singuri ; mi se părea chiar că evita confidenţele mele. Cu toate acestea eu îl întrebam mereu de starea sănătăţii Pisanei şi dacă iluzia de a ne întoarce la Veneţia

a avut efectul sperat. Doctorul răspundea întotdeauna cu jumătate de glas, fără să-mi spună nici da, nici nu; cît despre Pisana, chiar dacă intra în camera mea, nu rostea nici un cuvînt: eu îmi dădeam seama de cel mai mic zgomot care îl făceau copiii mei, pentru că blîndețea ei impunea respect. Cînd Lucilio mi-a adus pașaportul obținut prin mijlocirea ambasadei austriece, am întrebat-o dacă hotărîrea noastră îi făcea plăcere.

— Oh Veneția mea! răspunse. Mă întrebi dacă aș vedea-o cu plăcere!... După paradis, Veneția este singura mea dorință.

— Bine, am spus eu, cînd îmi îngădui doctore să deschid fereastra, să arunc de pe ochi bandajele astea și să plec?

— Poimîine, răspunse Lucilio, cît despre călătorie, trebuie să mai întîrzii însă cu cîteva zile; nu poți risca să vezi brusc soarele sudului.

Am răbdat cele două zile cum am putut, hotărît să nu-mi amîn nici cu o singură clipă plecarea, de îndată ce aș fi avut ochii complet vindecați. Dar Pisana venea în camera mea mai rar ca oricînd, și mi se spunea că șade mereu închisă în camera ei. În sfîrșit sosi și ziua cînd Lucilio îmi eliberă fruntea de bandaje și mă scăpă de feșele care-mi acopereau ochii; ferestrele erau întredeschise, și o lumină blîndă ca aceea a amurgului îmi mîngîia plăcut pupilele. Dacă spectacolul zorilor, reînnoit din 24 în 24 de ore, ne încîntă atît de mult, închipuiți-vă cît mă făceau de fericit zorii aceia pe care-i vedeam după o noapte ce durase aproape doi ani!... Să regăsești bucuriile simple pe care nu le poți prețui cînd le ai în fiecare clipă, apreciindu-le cu atît mai mult valoarea cu cît ne sînt mai interzise, să reînvii cu o imagine prezentă amintirea unor senzații pe cale de a fi dispărut cu totul, întocmai ca o tradiție care o dată cu trecerea timpului devine basm, să te saturi de contemplarea celor mai frumoase, mai mari și mai sublime lucruri de pe lume, și să interpretezi din sentimentele celor ce-ți sînt dragi un limbaj ieșit din uz pentru tine, sînt plăceri care te fac aproape să dorești să fii orb ca să-ți redobîndești vederea. Desigur că socotesc clipele acelea printre cele mai fericite din viața mea. Dar îndată după aceea, am avut surprize foarte dureroase.

Pisana alergase şi ea să asiste la ultima parte a minunii: cînd, după prima pătrundere slabă de lumină care mi-a năpădit ochii, am început să disting persoanele şi lucrurile din jur, primul chip asupra căruia mi-am oprit privirea, a fost al ei. Oh, desigur merita din plin această preferinţă! Nimeni, nici prietenii, nici rudele, nici copiii mei, nici soţia, nici medicul care-mi redase vederea, nu meritau atîta recunoştinţă! Dar cît de schimbată am găsit-o!... Palidă, transparentă ca alabastrul, profilată pe decor ca *Madona îndurerată* a lui Beato Angelico [1], adusă de spate ca cineva care a purtat poveri grele şi nu se mai poate îndrepta niciodată; ochii i se măriseră de necrezut şi jumătatea superioară a pupilei transpărea prin pleoapa străvezie ca o lumină de după un cristal colorat; albastrul melancoliei şi roşul plînsului se confundau în albul ochiului, ca în minunata splendoare a opalului! Era o creatură supraomenească; nu arăta nici o vîrstă. Se putea numai spune: e mai aproape de cer decît de pămînt.

Ce vreţi? Eu sînt slab din fire şi nu v-am ascuns-o niciodată. Inima mi s-a umplut de o nelinişte neaşteptată şi adîncă şi am izbucnit în şiroaie de lacrimi. Toţi şi-au închipuit că de prea mare mulţumire: dar poate că numai Lucilio a judecat altfel: într-adevăr, plîngeam pentru că ochii îmi confirmau groaznica semnificaţie atribuită de mine tăcerii ei din zilele dinainte. Am văzut aşadar că Pisana nu mai aparţinea acestei lumi: Veneţia, cum spusese ea însăşi, nu era pentru ea decît o a doua dorinţă: cea dintîi era paradisul! În timp ce acest gînd trist îmi sfîşia inima şi mă făcea să izbucnesc într-un plîns şi mai puternic, Pisana se desprinse din spatele Aquilinei de care se sprijinea şi am văzut-o ieşind, clătinîndu-se, din cameră. I-am rugat atunci pe toţi cei de faţă să mă lase liniştit în prada durerii, fiindcă emoţia copleşitoare îmi impunea odihnă. După ce au ieşit, mi-au revenit hohotele de plîns şi mai covîrşitoare, iar Lucilio nu a avut altceva mai bun de făcut decît să aştepte un răgaz al suferinţei mele. Apoi, cînd au încetat lacrimile, iar hohotele mi-au îngăduit să

---

[1] *Fra Giovanni da Fiesole,* zis *Beato Angelico* (1387—1455), pictor de inspiraţie religioasă.

rostesc un cuvînt, ce vorbe, ce rugăciuni, ce promisiuni n-am proferat ca să fie salvată o viață infinit mai prețioasă decît a mea ! L-am rugat pe Lucilio așa cum îl roagă credincioșii pe Dumnezeul lor : aveam atîta nevoie să sper încît aș fi negat și rațiunea și aș fi întors ordinea lumii pe dos pentru a păstra o cît de vagă amăgire. O pioasă șiretenie a speranței mă convinse că cel care aprinsese în mine flacăra luminii îi putea reda Pisanei sănătatea și viața !...

— Oh, da ! Lucilio, am exclamat, dumneata poți să faci totul, numai să vrei. Încă de copil te priveam ca pe o ființă supranaturală și aproape atotputernică. Voința dumitale conferă naturii puteri de necrezut. Caută, studiază, încearcă : nici o altă cauză mai dreaptă sau vreo faptă mai demnă și mai generoasă nu a meritat minunile mari ale priceperii dumitale. Salveaz-o, te implor, salveaz-o !...

— Ai ghicit așadar totul, răspunse Lucilio, după un moment de pauză, sufletul ei nu mai e printre noi, trupul ei trăiește, dar nici eu nu știu prin ce miracol. Salveaz-o, îmi spui dumneata, salveaz-o !... Și cine îți spune că atotprevăzătoarea natură nu o salvează readucînd-o la sînul ei ?... Se poate încerca totul împotriva bolilor cărnii și sîngelui ; dar spiritul, Carlo ? Unde găsim oare leacuri să vindece spiritul sau instrumente să le taie partea cangrenată ca să prelungească viața unui bolnav ? Unde este vraja care să-l aducă pe pămînt după ce o virtute neînfrîntă îl absoarbe încetul cu încetul ? Carlo, dumneata nu ești un copil, și nici eu nu sînt un șarlatan ; dumneata nu vrei desigur să fii înșelat deși slăbiciunea în care te afli acum te face să-ți fie mai dragi falsele și fugitivele amăgiri decît realitatea neînduplecată. Venim în această lume cu siguranța că vom vedea murindu-ne mama și tatăl : numai cel ce se teme de moartea lui, trebuie să dispere în fața morții altuia ; moartea unui prieten ne face nouă mai mult rău prin lipsa prezenței care ne este furată, decît lui pentru viața care i se ia. Eu și dumneata trebuie, mi se pare, să cunoaștem viața și s-o stimăm pe măsura adevăratei ei valori. Să ne plîngem, da, soarta noastră de muritori, dar să o suportăm cu putere și resemnare, și să nu fim atît de egoiști încît să dorim altuia o prelungire a necazurilor, a durerilor și a mîhnirilor, pentru a servi

utilității noastre, pentru a alunga frica aceea neghioabă a copiilor de a nu rămîne singuri pe întuneric. Întunericul, singurătatea sînt mormîntul, să intrăm cu curaj în marea împărăție a umbrelor ; vii sau morți trebuie să rămînem singuri ; așadar să nu ne gîndim la altceva decît să îndulcim prietenilor noștri durerea plecării ! Eu nu sînt un medic care după ce a văzut cîțiva nervi palpitînd sub cuțitul anatomic, crede că a smuls naturii toate tainele ; ceva din noi scapă examenului unui anatomist și aparține unei rațiuni superioare, deoarece cu rațiunea noastră nu sîntem în măsură să înțelegem. Să încredințăm acestui suprem sentiment de dreptate ce pare a fi sufletul veșnic al omenirii, destinul viitor și de nepătruns al celor pe care-i iubim. Știința, virtuțile, datoriile vieții se rezumă într-un singur cuvînt : răbdare !...

— Răbdare ! am răspuns eu mai mult doborît decît întărit după aceste reci, dar de neînfrînt raționamente. Răbdarea este bună pentru ea însăși, dar pentru ceilalți ?... Ai avea dumneata, Lucilio, lașitatea să-mi recomanzi răbdare în fața durerilor provocate de mine, în fața nenorocirilor ale căror remușcări nu vor înceta să mă urmărească ?... Nu vezi oare, nu înțelegi durerea fără de sfîrșit și fără speranțe care-mi sfîșie inima, numai la gîndul că eu, numai eu, am grăbit cu o zi plecarea dintre noi a unui suflet atît de generos și de iubit ?... Moartea, spui dumneata, este o necesitate. Ei bine, o dată, va fi binevenită !... Dar asasinarea, Lucilio, asasinarea unei creaturi care te-a iubit mai mult decît pe ea însăși, decît viața, decît cinstea, oh, aceasta este o crimă care nu are drept scuză necesitatea, și nici drept ispășire răbdarea. Fie pentru a o purifica, fie pentru a o uita, este necesar sacrificiul unei alte vieți ; moartea singură plătește datoria morții.

— Moartea, dimpotrivă, nu plătește nimic, crede-mă pe mine. Moartea ca mîngîiere nu poate întîrzia prea mult, și a o grăbi ar însemna să fugi de ispășire ; ca uitare, ai fi atît de fricos încît să o cauți ?... Eu nu fac parte dintre acei prudenți idolatri ai vieții care în numele soției, al copiilor lor, al patriei își pregătesc tot atîtea scuze pentru a nu risca nici măcar pericolul unei răceli : dar cînd unei virtuți dubioase și inutile i se opun virtuți certe, utile, și generoase, cînd pasiunile îți lasă timpul de deliberare, oh.

atunci, Carlo, familia, patria, umanitatea îţi poruncesc să nu dezertezi, să lupţi pînă la urmă !...

— Nu ! e inutil să sper ! Eu nu voi avea puterea să lupt ! Mai bine e să înlături orice piedică din drumul tău. Orice altă afecţiune mi s-ar părea o remuşcare ; sînt prea nefericit, Lucilio ! Să văd murind pe aceea căreia ar fi trebuit să-i înfrumuseţez viaţa cu bucuriile cele mai sfinte ale iubirii şi ale devotamentului !

— Şi eu, eu ? exclamă cu un muget Lucilio, apucîndu-mă convulsiv de braţ. Eu, crezi că sînt mai puţin nefericit decît tine ?... Eu care am văzut secătuindu-se sufletul sufletului meu, eu care am asistat fremătînd de pasiune la înmormîntarea oricărei speranţe, eu care nu am văzut-o murind pe aceea care mă iubea, ci am asistat la sinuciderea iubirii ei, eu care am trăit treizeci şi cinci de ani rătăcind disperat cu gîndul printre ruinele credinţei mele, implorînd zadarnic vieţii strălucirea unui surîs şi care, tot zadarnic, mi-am folosit mintea, frenetic, cu toată virtutea inspiraţiei mele şi cu toată puterea spiritului ca să dărîm porţile unei inimi ce-mi aparţinea, eu care am visat să răstorn lumea pentru a smulge din învolburarea haosului unicul bine pe care-l doream şi îmi scăpase printre degete, eu care am văzut forţa unei activităţi fără seamăn chincindu-se învinsă în faţa unei indiferenţe poate mincinoase, eu care vedeam paradisul depărtat de mine nici atît cît sînt depărtate sufletele a doi îndrăgostiţi, şi totuşi nu am putut ajunge la el şi nu am putut să-mi adăp aceste buze însetate cu o singură picătură de fericire, fiindcă se opunea memoria a trei cuvinte imprudente şi sperjure, eu care am găsit sufletul cel mai pur, mai delicat şi mai sublim din cîte au existat vreodată pe pămîntul acesta, şi am văzut acest altar de fericire aproape neprihănită preschimbîndu-se în mîna mea, fără nici un motiv, într-o otravă ucigătoare şi fără remediu, crezi că eu nu am avut motive suficiente şi voinţă şi putere de a mă omorî ?... De ce, spune-mi dumneata, de ce să mă încăpăţînez să trăiesc printre oameni, cînd fiinţa cea mai virtuoasă şi mai desăvîrşită, aceea pe care o socoteam singura demnă de iubirea mea, îmi răsplătea adoraţia cu trădare şi cu cruzime ?... De ce să mă trudesc să creez o patrie pentru această umanitate care în cele mai bune virtuţi ale sale

îmi descoperea curse atît de perfide şi de ucigătoare?... De ce să lupt, de ce să studiez, să vindec şi să trăiesc?... Vrei să ştii, Carlo, de ce?... Pentru că îmi lipsea o certitudine. Pentru că omul înzestrat cu raţiune nu trebuie să se supună nici unui act nerezonabil; pentru că nu eram şi nici nu puteam fi sigur că moartea mea ar fi fost dreaptă şi folositoare pentru mine sau pentru oricare altul: în timp ce viaţa putea fi dreaptă şi folositoare şi confirma naturii o sentinţă pe care eu nu mă simţeam în stare s-o pronunţ. Iată de ce am continuat să trăiesc, de ce am căutat cu înflăcărare crescîndă adevărul şi dreptatea, de ce am luptat pentru ele, pentru libertate şi pentru patrie, de ce mi-am forţat mintea să creadă în bine, binele socotit astfel de toată lumea, străduindu-mă să aduc linişte celor în suferinţă, speranţă celor necredincioşi şi sănătate celor bolnavi. Natura ne dă viaţa, apoi ne-o ia; eşti tu oare atît de înţelept încît să înţelegi şi să judeci legile naturii? Reformează-le, schimbă-le, judecă-le după priceperea ta! Nu simţi această autoritate, această putere?... Atunci, supune-te! Nefericit fiind, chinuieşte-te, nevinovat fiind, suferă; vinovat, căieşte-te şi repară: dar aibi minte şi trăieşte-ţi viaţa.

— Da, Lucilio! Merită să trăiască şi nevinovaţii în durere, şi nefericiţii în suferinţă şi vinovaţii în ispăşire; să suporte toţi viaţa, cei care nu găsesc destule argumente în raţiune pentru a o putea distruge. Dar eu, Lucilio, eu sînt în afara legii dumitale; eu voi muri!... Sînt vinovat de o crimă care este mai infamă şi mai monstruoasă, după părerea mea, decît chiar uciderea unei mame. Dacă natura îmi porunceşte să trăiesc, atunci să se ridice şi să-mi inspire modul de a remedia totul!... Oh, durerile fără remediu au o singură scăpare şi dumneata ştii bine că natura nu o împiedică. Şi ce este deci această ură nebună împotriva luminii, această teamă de mine însumi, această dorinţă infinită de uitare şi de odihnă care mă obsedează? Nu sînt oare tot atîtea chemări prin care natura mă invită la ea, la sînul ei misterios, plin de taine, de pace, şi poate chiar de speranţă?

— Poate!... Iată cuvîntul care te face să greşeşti. Aici, în schimb, în viaţă, un singur lucru este sigur şi permanent sigur. Justiţia!... Răspunde-mi acum precis şi sincer,

pentru că vezi bine că eu expun problema în termenii cei mai clari. Crezi în mod ferm că ești drept față de toți, față de fiii tăi, față de soție, de prieteni, de rude și de patrie, față de Pisana însăși, și față de conștiința ta, refuzînd orbește și disperat viața ?... Hai, deci, fără obiecțiuni și fără slăbiciuni, răspunde !

— Fie-ți milă, fie-ți milă de mine, Lucilio !... Te rog, te implor, lasă-mă să mor !... Mi-am văzut copiii, am văzut tot ce aveam mai scump și mai prețios pe lume, îi voi strînge la piept îndelung, îi voi îndemna să fie buni și drepți, cetățeni puternici și harnici ; îi voi vedea, mulțumită dumitale, o ultimă oară și apoi îmi voi lua rămas bun de la toți în pace !... Fie-ți milă, Lucilio !... Te rog, lasă-mă să mor !...

— Și dacă conștiința ta va trăi dincolo de mormînt și îți va arăta copiii ca pe niște nenorociți, lași și poate demni de dispreț, din cauza ta...

— Oh, nu, Lucilio, copiii o au pe mama lor : ea îi va ajuta cu sfaturile ei, care sînt tot atît de binevenite ca și ale mele.

— Și dacă în urma morții tale va muri și soția ta ?... Dacă moartea ta va fi primul inel al unui lung lanț de nenorociri și de disperări care s-ar putea perpetua în sîngele tău pînă la ultima generație ? Și dacă ar atîrna asupra ta, mort și neputincios, acolo departe, dar mereu conștient, îngrozitoarea răspundere a exemplului ?... Dacă spiritul Pisanei ar refuza un omagiu urîțit de lacrimile și de sîngele altuia ?... Dacă puternică, așa cum a fost ea, în durere, în înțelegere și în abnegație, te-ar privi cu dispreț ca pe un evadat, din cauza ignoranței și a slăbiciunii și aspirațiile ei călătoare prin lumea aeriană a fantomelor ar fugi de aspirațiile tale mizere și injuste ?... Dacă ar trebui să fiți separați, pe veșnicie, dacă moartea ta lașă și nedemnă ar fi începutul unei îndepărtări care ar crește mereu, făcînd în același timp să sporească într-una chinurile despărțirii și dorințele zadarnice ale revederii ?... Dacă natura, pe care o numești nebunește complice a delirului tău, ți-ar oferi un unic mijloc de remediu și anume acela de a o imita în virtute și în resemnare, acela de a trăi pentru a deveni cît mai mult cu putință asemenea ei, și a te contopi cu ea cînd te invită la ceea ce tu califici drept

speranțe dubioase și ascunse? Oh, Carlo! Gîndește-te bine. Nu agrava vina față de Pisana, făcînd virtutea ei răspunzătoare de toate nenorocirile ce-ar putea decurge din nebunia ta.

— Prietene, ai dreptate, mă voi gîndi cu seriozitate. Simt că în clipa aceasta rațiunea rece nu și-ar putea găsi locul în tumultul pasiunilor mele ; și mă cunosc destul de bine ca să cred că nu caut pretexte într-o amînare și că peste un an voi gîndi ca și acum, dacă nu cumva împrejurările nu se vor fi schimbat.

— De altfel, reluă Lucilio, pînă acum m-am străduit să te pregătesc pentru orice întîmplare nedorită ; și sper că dacă vei vorbi cu Pisana, cuvintele ei, atitudinea ei, privirile ei te vor convinge mai bine decît raționamentele mele. Dar nici nu vreau să afirm că am ajuns la o culme de disperare și de primejdie în ceea ce o privește. Dacă ar putea pleca la Veneția să se odihnească și să-și reia acolo obiceiurile de altădată...

— Oh,... E adevărat ce spui, doctore? Ar fi speranțe? Nu o faci doar ca să mă încurajezi? Să mă amăgești?

— Sînt foarte departe de dorința de a te amăgi, din moment ce pînă acum n-am făcut decît să te conving de cele mai rele lucruri ce ar putea interveni. Acum nu-ți dau multe speranțe, decît acelea din totdeauna consimțite de prea chibzuita natură ; pînă cînd natura, poate tot din chibzuință, oprește tainica mișcare a vieții. Dar pînă una alta, te sfătuiesc un lucru care ți se va părea desigur ciudat, și anume, să stai mai mult de vorbă cu Pisana, lăsîndu-te cu încredere în seama exemplului ei de viață. Îți promit că ea va reuși să-ți îndepărteze gîndurile de la orice acțiune disperată ; și fie ca această încredere pe care o am în Pisana să pecetluiască sinceritatea tuturor vorbelor mele de pînă acum.

— Mulțumesc, am răspuns, strîngîndu-i mîna, sînt convins că nici de la ea nu-mi pot veni exemple și nici de la dumneata sfaturi pentru care să mă arăt îndeajuns de vrednic.

Și astfel sfîrși discuția aceea, cu adevărat memorabilă pentru mine și care îmi hotărî pentru totdeauna tot restul vieții. Am rămas foarte consternat ; dîrzenia sufletească a lui Lucilio mă întărise în bună măsură, convingîndu-mă

să-i dau dreptate ; m-am apropiat din nou de Pisana, ca să repar răutăţile comise de mine fără intenţie, acordîndu-mi purtarea cu dorinţele ei şi dîndu-i astfel cea mai înaltă mărturie de iubire şi devotament. Cu toate astea, la început încercările mele m-au descurajat destul de mult ; sărmana Pisana făcea tot posibilul să mă evite ; părea că, presimţind apropierea despărţirii noastre, nu voia să mai vibreze la nici o bucurie în tovărăşia mea, ştiind că ar avea de suferit o durere cu atît mai mare în clipa despărţirii. Sau, poate că nu i-a plăcut faptul că-i acordam mai multă atenţie decît Aquilinei.

Totuşi, fără să-mi pierd nădejdea în faţa acelor forţate evitări, şi continuînd să-i arăt, pe cît puteam, recunoştinţa mea şi adînca părere de rău de a nu i-o fi arătat şi înainte la fel de limpede, am ajuns să-i înving încăpăţînarea cu care se ţinea în umbră şi să o readuc destul de repede la vechea familiaritate dintre noi. Doamne, ce chin pentru mine să văd reînviind flacăra vieţii în ochii ei şi în acelaşi timp să asist la slăbirea forţelor care de abia îi mai susţineau obosita şi extenuata făptură !... Ce groaznic spectacol era bucuria cu care primea reîntoarcerea mea la gingăşia de odinioară şi resemnarea ei lipsită de îngrijorare care o făcea să dea din umeri şi să zîmbească atunci cînd îi vorbeam de viitor ! Într-o zi, Lucilio m-a asigurat că dacă lucrurile mergeau normal, am fi putut risca plecarea noastră la Veneţia, chiar săptămîna ce urma. Seara mă aflam singur cu Pisana, fiindcă Lucilio îi însoţise pe soţia, pe cumnatul şi pe copiii mei să vadă nu ştiu ce minunăţii din Londra ; Pisana era mai palidă decît de obicei, dar mai veselă ; speram mereu că datorită temperamentului ei ciudat, pînă şi sănătatea i-ar fi putut reveni pe neaşteptate, sustrăgîndu-se regulilor comune pentru celelalte fiinţe, şi că boala nu era ireparabilă ; cu atît mai mult cu cît mă aflam acum în faţa unei adevărate izbucniri de bună dispoziţie.

— Pisana, i-am spus, luna viitoare vom putea fi la Veneţia. Nu ţi se pare că numai gîndul la această călătorie şi tot ne face bine ?

Ea surîse, ridicînd ochii spre cer şi nu răspunse nimic.

— Nu crezi, am continuat, că aerul ţării natale şi linis-

tea de care ne vom bucura cu toții, fiind uniți și mulțumiți, vor reuși să-ți vindece melancolia ?

— Melancolie, Carlo ? îmi răspunse. Cum îți închipui că sînt melancolică ? Poate n-ai observat că eu n-am avut niciodată o adevărată bună dispoziție naturală și continuă; erau doar străfulgerări de lumină, scăpărări trecătoare și nimic mai mult. Am fost totdeauna o făptură foarte schimbătoare, dar mai des taciturnă și încruntată. Numai acum îmi surîde o atmosferă plăcută de seninătate și pace ; nu m-am simțit niciodată atît de calmă și de mulțumită. Cred că mi-am jucat rolul pînă la capăt, așa că sper să aud cîteva aplauze.

— Pisana, Pisana, nu vorbi așa !... Tu meriți mult mai multe aplauze decît îți putem da noi și le vei avea. Ne vom întoarce la Veneția ; acolo...

— Oh, Carlo ! nu-mi vorbi de Veneția, patria mea este mult mai aproape, sau mai departe, dacă vrei, dar se ajunge la ea mult mai repede... Acolo sus, acolo sus, Carlo !... Vezi ? biata Clara, m-a făcut cel puțin să cred și să sper în mila Domnului. Nu a reușit să-mi bage în cap teoria ei despre păcate ; în rest însă, cred și mă aștept să nu fiu pedepsită prea sever pentru puținul rău pe care l-am comis fără să vreau. Tot puținul bine pe care l-am putut face, l-am făcut ; drept ar fi să nu-mi vină cu întîrziere o răsplată ; dorința mea este să o primesc imediat, și să mă las în voia ei cu surîsul pe buze ; acordați-mi cu toții această speranță, fiți înțelegători.

— Pisana, nu vezi că tu îmi sfîșii inima, că îmi arunci în față orbirea mînat de care am crezut în acești ultimi ani în aparenta ta răceală ?... Am fost un infam, un nerecunoscător, un asasin care n-a băgat de seamă toate jertfele tale ; m-am străduit să iau drept bună indiferența ta, poate pentru a-mi plăti datoria la un preț mai redus, ferindu-mă să recunosc în devotamentul tău și în modul admirabil cu care mi-l arătai, pecetea de sublimă bunătate cu care numai tu știi să pecetluiești sacrificiile făcîndu-le să apară ca acțiuni cu totul obișnuite și lipsite de orice merit !... Oh, să mă blestemi, Pisana !... Să mă blestemi, Pisana ! Blestemă clipa în care m-ai cunoscut, și care te-a făcut să irosești pentru mine atîta eroism cît ar fi fost de ajuns să răsplătească virtutea unui sfînt și durerile bine-

făcătoare ale unui martir !... Blestemă neghioaba mea mîndrie, ingrata mea neîncredere, şi egoismul laş în care am trăit doi ani, bînd sîngele tău, şi sorbindu-ţi viaţa din trup !... Oh, da ! să cadă asupră-mi pedeapsa unei infamii atît de mari ! O merit, o implor, o vreau ! Pînă nu voi ispăşi în lacrimi de sînge crima comisă împotriva ta şi toate durerile şi umilinţele pe care ţi le-am impus, nu voi avea nici linişte, şi nu voi cuteza să ridic capul, şi să mă numesc om.

— Ţi-ai pierdut minţile, Carlo ?... Ce faci acum ? La ce te gîndeşti ?... Nu o mai cunoşti pe Pisana ori crezi că se preface pentru a fi crezută mulţumită sau pentru a se lepăda de compătimirea cuiva ?... Nu, Carlo, ţi-o jur !... Viaţa şi moartea nu au nici un amestec în fericirea mea. Nu-ţi ascund că ultimul ceas pe care-l mai am de trăit trebuie să fie foarte aproape ; dar să nu crezi că sînt mai puţin fericită !... Dimpotrivă, Carlo ; duioşia şi încrederea ta erau ultima mîngîiere pe care o aşteptam ; tu mi-ai dăruit-o. Of, fii binecuvîntat !... Un singur cuvînt de recunoştinţă din partea ta, o singură privire de caldă afecţiune face cît două vieţi mai lungi decît a mea, şi de o mie de ori mai pline de lipsuri şi de sacrificii !... Tu te-ai îndoit de mine şi tu mi-ai impus dureri şi căinţe ?... Dar cînd, Carlo, cînd ? Eu am păcătuit şi tu m-ai iertat ; eu te-am părăsit şi tu nu te-ai plîns nimănui ; revenită la tine m-ai primit cu braţele deschise şi cu miere pe buze !... Tu eşti fiinţa cea mai nobilă, mai demnă de încredere şi mai generoasă care poate exista... Dacă aş avea în faţă-mi veşnicia şi ar trebui să o petrec în jertfe continue fără să fiu consolată de prezenţa ta, doar ca să-ţi cruţ ţie o lacrimă, un singur suspin, nu aş şovăi o clipă. M-aş resemna jubilînd, mulţumită numai la gîndul că toate zilele mele, toate durerile ţi-ar fi închinate ţie, binelui tău. Numai tu, Carlo, nu mi-ai repudiat sufletul. Numai din iubirea ta, atît de generoasă şi de statornică, mi-am luat curajul de a privi în adîncul fiinţei mele şi a spune : „Nu sînt totuşi atît de demnă de dispreţ ; dacă un asemenea suflet continuă să mă iubească !“ Oh, Carlo, iartă-mă !... Iartă-mă, te rog, dacă eu nu te-am iubit aşa cum meritai !...

— Ridică-te, Pisana ! Rugăminţile tale mă fac să mă ruşinez, nu voi avea niciodată curajul să te privesc în ochi,

nici să-ţi cer, eu ţie, iertare !... O, Doamne !... Cum să-mi amintesc fără mîhnire de toate clipele cînd un singur cuvînt de-al meu de iubire, o privire umilă şi blîndă, dacă nu te-ar fi răsplătit, cel puţin te-ar fi convins de recunoştinţa mea ? În schimb m-am închistat în bănuielile mele triste şi am pedepsit cu îngîmfare şi tăcere sacrificiul cel mai nobil şi poate cel mai de preţ pe care l-a făcut vreodată o femeie, acela... da, vreau să spun, Pisana, acela al iubirii tale !... Şi dacă credeam că nu mă mai iubeşti, de ce oare m-am folosit de tine ca de o sclavă, tîrîndu-te prin lume, legată umilitor de destinul meu nenorocit !... Oh, da, Pisana ! Am fost un tiran mîrşav şi un călău nemilos !...

— Şi eu îţi repet din nou că or te înşală amintirea, or după atîţia ani încă nu o cunoşti de loc pe Pisana. Dar nu înţelegi că toate pe care le numeşti tu dureri, suferinţe, sacrificii, pentru mine nu erau decît plăceri de neînchipuit, pline de o voluptate cu atît mai scumpă, pe cît era mai nobilă şi mai sublimă ? Nu înţelegi că firea mea ciudată şi schimbătoare mă făcea să fiu obosită de plăcerile comune şi să caut într-o altă sferă, chiar cu riscul de a mă pierde, alte mulţumiri şi plăceri, incomparabile cu viaţa mea dinainte ? Nu ai observat primul simptom al acestei, aş zice, nebunii aproape, în acel tiranic şi de necrezut capriciu al meu de a insista să te căsătoreşti cu Aquilina ?... Oh, te implor în genunchi Carlo !... Iartă-mă că te-am iubit în felul meu, că te-am sacrificat pe tine pentru un capriciu straniu şi de neconceput, necăutînd în viaţa ta decît un prilej de a-mi satisface închipuirile mele ciudate !... Tu nu puteai să mă înţelegi, ar fi trebuit să mă urăşti, dar m-ai suportat !... Cînd în anii din urmă am găsit atîta mulţumire în a-ţi fi aproape şi în a-ţi ascunde iubirea mea dîndu-ţi a înţelege că numai necesitatea şi mila mă împingeau să o fac, nu trebuia oare să-mi dau seama că această atitudine te tortura, şi că anula cea mai mare valoare tocmai acelor puţine servicii pe care ţi le făceam ?... Cu toate acestea am continuat să fac caz de barbara mea delicateţe, m-am încăpăţînat într-o virtuoasă vanitate în care am realizat primul pas o dată cu căsătoria ta, şi prin asta mi-am satisfăcut mie o plăcere înainte de toate, şi cu orice preţ !... Vezi, vezi Carlo cît am fost de rea şi de egoistă ? Nu aş fi procedat mai bine dacă m-aş fi încredinţat generozităţii

tale mult mai mare şi mai încercată decît a mea, şi ţi-aş fi spus : „Am greşit, prin nechibzuinţă, prin extravaganţă ! Acum datoriile noastre sînt acestea ! Să le împlinim amîndoi de acord, fără ipocrizie şi fără mîndrie !“? Dar eu nu m-am încrezut în tine, Carlo ! Ţi-o mărturisesc cu umilinţa adevăratei pocăite !... Iubirea ta atît de mare, atît de mărinimoasă nu merita o răsplată atît de tristă. Dar o destăinuire sinceră mă va înălţa în ochii tăi. Mă vei iubi din nou ; da, mă vei iubi mereu şi amintirea mea sfinţită prin moarte va trăi veşnic în gîndurile tale cele mai suave şi mai blînde.

— Moarte ? te implor nu rosti acest cuvînt, or nemulţumit de a veni în urma ta, ţi-o voi lua eu înainte !...

— Carlo, Carlo, ai milă, nu-mi înfige în inimă o remuşcare atît de cruntă ! Eliberează-mi aceste zile din urmă de singura teamă care le poate amărî !... Uite, învaţă de la mine... De o sută de ori aş fi putut, ar fi trebuit să mă omor... şi în schimb..., în schimb... mor !...

— Nu, n-ai să mori Pisana, Pisana ! Îţi jur că n-ai să mori !...

— E adevărat, n-am să mor atîta timp cît trăieşti tu ; dacă tu îmi cinsteşti amintirea, dovedind că au fost folositoare acele puţine sacrificii pe care, aşa rău cum m-am priceput, le-am făcut pentru tine !... Dacă ai să te gîndeşti la Aquilina pe care eu ţi-am încredinţat-o, la fiii cărora le-ai dat viaţă şi de care te leagă sfinte şi inviolabile datorii, la patria ta şi la patria mea, Carlo, pentru care a bătut neîncetat biata mea inimă, şi pentru care eu nu voi înceta să mă rog şi să sper, indiferent de locul unde mă va duce voinţa Domnului !... Carlo, Carlo, ţine seama de toate acestea ! Trăieşte, pentru că viaţa ta va fi demnă de a fi imitată de cei ce vor veni. De-aş putea cel puţin spune, murind, că vorbele şi sfaturile mele mi-au dat mulţumirea de a lăsa o moştenire de fapte mari şi nobile ! Nimic altceva nu-ţi cer, nici o dorinţă în plus nu am, pentru ca momentul plecării mele să fie cel mai fericit din viaţa mea. De altfel, tot binele pe care-l puteam săvîrşi, m-am străduit să-l înfăptuiesc pînă la capăt ; mor mulţumită, mor zîmbind, pentru că mă duc ca să te aştept.

— Pisana, sînt lîngă tine ! Nu vei aştepta nici o clipă. Sînt cu tine !

— Şi dacă ţi-aş spune că acestea sînt primele tale cuvinte dure şi că prin ele reuşeşti să mă înjoseşti în propriii mei ochi, lipsindu-mă de uşurarea sufletească în care părăseam lumea, pe deplin fericită ?... Oh, Carlo, dacă mă mai iubeşti, nu vrei să mă vezi murind în groază şi remuşcări ; ştii bine că atunci cînd vreau ceva, vreau şi pretind cu orice preţ ! Ei bine, vreau şi pretind ca moartea mea, uşoară şi suavă pentru mine, să nu însemne disperarea unei întregi familii şi să nu răpească unei ţări întregi şi omenirii tot binele pe care-l poţi face tu şi trebuie să-l faci !... Carlo, eşti curajos şi inimos ? Ai încredere în virtute şi în dreptate ? Jură-mi atunci că nu vei fi laş, că nu-ţi vei părăsi postul, că nefericit sau fericit, însoţit sau singur, pentru virtute sau dreptate, vei lupta pînă la ultima suflare.

— Oh, Pisana, ce-mi ceri ? Cum pot crede în virtute şi în dreptate, neavîndu-te lîngă mine, cînd o viaţă ca a ta îşi află o răsplată atît de nedreaptă ?

— O viaţă ca a mea este atît de mult de invidiat încît ferice de oamenii care ar putea avea una asemănătoare ! O viaţă care începe cu iubire şi se termină cu iertare, cu linişte, cu speranţa de a se înălţa spre o altă iubire fără de sfîrşit, este de o superioritate ce depăşeşte orice merit al meu, aşa că-i mulţumesc Domnului şi-l binecuvîntez ca pentru un har de graţie divină. O singură fericire îmi lipseşte, dar sînt sigură c-o voi obţine, fiindcă stă în puterea ta să mi-o dai. Jură-mi, Carlo, jură-mi tot ce ţi-am cerut. Nu, nu ar fi cu putinţă ca tu să-mi refuzi ultima favoare pe care ţi-o cer, implorîndu-ţi tot ce ai mai sfînt şi mai scump în lume, amintirea şi veşnicia iubirii noastre !

— Oh, Pisana, n-am călcat niciodată în picioare vreun jurămînt !

— Tocmai de asta, te implor, vezi ? fericirea ultimelor mele clipe depinde acum de voinţa ta, de cuvintele tale !

— Aşadar este necesar ?... Este o hotărîre a ta fără drept de apel ?

— Da, Carlo, fără drept de apel ! Ca însuşi darul pe care ţi l-am făcut cu fiinţa mea întreagă, ca afirmaţia pe care ţi-o reînnoiesc acum că tu eşti fiinţa cea mai nobilă şi mai generoasă întîlnită vreodată printre făpturile omeneşti !

— Oh, dar tu mă preţuieşti mai mult decît merit ; îmi ceri ceea ce eu nu pot...

— Ba ai să poţi, tot, tot... dacă mă iubeşti încă !... Jură-mi că vei trăi pentru binele familiei pe care ţi-am impus-o, pentru cinstea patriei pe care am iubit-o împreună, şi o vom iubi întotdeauna !...

— Pisana, mi-o ceri tu ?... Atunci, bine, o jur !... jur pe dorinţa pe care aş avea-o de a te urma, jur pe speranţa de neînvins că natura se va gîndi iute să mă desfacă de jurămînt !

— Mulţumesc, mulţumesc, Carlo !... Acum sînt fericită ; voi fi demnă de Dumnezeu !...

— Dar un lucru îţi cer şi eu, Pisana, să nu te mai hrăneşti cu gînduri negre care te fac să mori înainte de timp ; te rog să foloseşti fericirea care renaşte în tine, pentru a-ţi reface sănătatea, a-ţi recăpăta curajul, ca să te păstrezi, în sfîrşit, pentru noi, care te iubim atît de mult !

— Oh, tu, da, tu-mi ceri mai mult decît îţi pot eu dărui !... Carlo, priveşte-mă în ochi !... Vezi zîmbetul meu de beatitudine, vezi lacrimile de bucurie care-mi scaldă ochii ? Ei bine, crezi tu că eu, o biată femeie nebună, ameţită de iubire, m-aş resemna să te părăsesc pentru totdeauna, să nu te mai văd niciodată, nici pe pămînt, nici în cer, dacă o speranţă neîndoielnică, profundă, de neînfrînt, nu m-ar încredinţa că ne vom revedea, că vom fi uniţi şi fericiţi, de o mie de ori mai fericiţi, aşa cum n-am fost niciodată pe pămînt şi pentru veşnicie ?...

— Pisana, oh da, te cred ! Îţi văd sufletul cum străluceşte în ochii tăi divini !... Rămîi, rămîi printre noi, te implor, rămîi !

— Şi crezi că dacă ar trebui să rămîn, m-aş mai putea bucura de plăcerile pure, de nespus, ale acestui ultim ceas ?... Oh, nu, Carlo ; pentru mine orice altă bucurie ar fi de acum încolo prea lipsită de nobleţe şi de culoare. Lasă-mă, lasă-mă să plec. Admiră împreună cu mine bunătatea lui Dumnezeu care încunună cu cele mai frumoase culori soarele care apune !... Mulţumeşte-i că ne-a făcut să gustăm încă din lumea aceasta voluptăţile inexprimabile ale lumii viitoare, dăruindu-ni-le ca o arvună menită să ne asigure că speranţele pe care le-a sădit în adîncul inimilor noastre nu sînt nici mincinoase şi nici şubrede !... Adio,

Carlo, adio !... Să ne despărţim acum, cînd inimile noastre sînt tari şi pregătite !... Poate că ne vom revedea de multe ori, poate o singură dată !... Dar o ultimă oară ne vom revedea cu siguranţă, pentru a nu ne mai despărţi niciodată. Plec să te aştept, să învăţ a te iubi după cum meriţi !... Adio !... Adio !...

Îmi lunecă din braţe, fără să am puterea de a o reţine ; şi am plîns, şi am plîns, de parcă într-adevăr ar fi murit, de parcă acel adio ar fi fost ultimul ei cuvînt. Şi în rătăcirea gîndurilor mele nu vedeam altceva în jur decît beznă şi pustiu. Sufletul acela măreţ şi sublim strălucea atît de orbitor încît toate celelalte străluciri de pe pămînt mi se păreau larvare, şi orice altă afecţiune îşi pierdea forţa şi căldura în comparaţie cu a ei. Puţin după aceea au intrat Lucilio, Aquilina şi toţi ceilalţi ; nu am avut puterea decît să arăt cu un gest uşa pe unde dispăruse Pisana şi am izbucnit din nou într-un plîns nepotolit.

Vederea acelor persoane, care mă ţineau iremediabil legat de viaţă, mi s-a părut de nesuportat şi aş zice chiar odioasă. Eram crud pînă şi cu soţia mea şi cu copiii. Dar după ce au ieşit din cameră, speriaţi de plînsul meu şi de acest gest teribil, sfaturile Pisanei îmi reveniră cu pioşenie în inimă. Iubirea ei, contopită cu inima mea, răspîndi asupra sentimentelor mele o suflare sănătoasă şi viguroasă. M-am gîndit că, într-adevăr, pentru a o iubi, ar fi trebuit dacă nu să egalez, dar cel puţin să imit măreţia ei, şi să mă sacrific pentru alţii, aşa cum ea se sacrificase pentru mine. M-am gîndit că nu sînt minciuni cuvintele acelea sfinte de familie şi de patrie ce căpătau pe buzele ei o autoritate religioasă şi aproape profetică. M-am gîndit că fie ispăşire, fie luptă, viaţa noastră este un bun, cel puţin pentru alţii ; şi cu cît mai mult viaţa este un rău pentru noi, cu atît mai meritoriu devine curajul de a o duce pînă la capăt. Privirile ei, inspirate de credinţa lucrurilor misterioase şi veşnice îmi străluceau încă înaintea ochilor ; am simţit că lumina lor nu se va întuneca niciodată în inima mea, şi că se va preschimba într-o fericită speranţă, într-o dorinţă răbdătoare dar fermă. Am plîns din nou atunci, dar lacrimile se prelingeau acum liniştite pe obraji şi nu m-am mai prăbuşit disperat şi violent, ci m-am ridicat uşor şi resemnat în aşteptarea morţii.

După aproape un ceas, timp în care din fericire fusesem lăsat singur, Lucilio s-a reîntors să-mi comunice că Pisana fusese cuprinsă de o sfîrşeală, aşa pe neaşteptate, dar că după ce-a luat o licoare întăritoare se liniştise într-un somn binefăcător. Ne ruga să o lăsăm singură şi să îngăduim ca natura să acţioneze nestingherită fiindcă nici o binefacere nu poate fi mai puternică decît a sa. Lucilio urma să vină în după amiaza aceleiaşi zile pentru a vedea dacă poate întări prin medicină efectele bune ale ceasurilor de odihnă. A urmat într-adevăr o perioadă de cîteva zile în care sănătatea Pisanei a rămas neschimbată.

Cînd reuşeam să fiu aproape de ea şi mă făcea să repet supus că-mi voi menţine făgăduiala, un zîmbet ceresc îi iradia pe figură; n-o văzusem niciodată atît de fericită, nici măcar în clipele celei mai mari beatitudini. Şi astfel am văzut cum s-a stins puţin cîte puţin, într-o linişte împăcată şi senină un suflet înflăcărat care a trăit într-o continuă furtună de pasiuni ; am văzut cum ce era mai pur în ea ţîşnise la suprafaţă şi strălucea într-o lumină din ce în ce mai cristalină şi mai liniştită, în timp ce profanele sentimente care o întunecaseră pentru o clipă dispăreau acum cu totul ; am văzut ce efect nemaipomenit a avut o dragoste sigură, deplină şi constantă asupra unei firi ciudate şi tumultuoase, împotriva unei educaţii false şi pervertite ; am văzut cum i se stinge definitiv pasiunea în zborul iute şi uşor care-i desprindea sufletul de trup şi cum se apropia moartea, ca o prietenă plăcută, zîmbind senină sărutului la fel de senin al buzelor ei.

Delirul agoniei a fost un vis de viziuni încîntătoare ; pînă atunci crezusem că toate cuvintele măreţe atribuite muribunzilor ar fi artificiale, pentru ca în asemenea clipe să mă conving că sufletele sfinte ajunse la punctul suprem, aruncînd o ultimă privire asupra vieţii lor, smulg din ele cele mai multe şi generoase sentimente pentru a-şi face drum în marea călătorie spre Dumnezeu. De nenumărate ori a pronunţat numele de Italia ; alteori, strîngîndu-mă de mînă, murmura cuvinte de curaj şi de credinţă. „Fiii tăi, fiii tăi !, îmi spunea. Carlo, îi vezi, ei sînt mai fericiţi decît noi !... Dar aci, în lume, aci în lume ! Dincolo de lume şi noi vom fi fericiţi, ca şi ei, fiindcă noi le-am pregătit fericirea !" În alte clipe, s-a pierdut în nişte deliruri din

care am crezut că ar vorbi parcă despre Napoli și despre zilele glorioase și înspăimîntătoare trăite acolo cu douăzeci și patru de ani în urmă. După ce a evocat acele îndepărtate amintiri, și-a încrucișat mîinile pe piept și cu o strădanie plină de implorare, a strigat : „Iertare, iertare !..." oh, suflet drag, cui ceri iertare și de ce ? Poate mie care mi-aș fi dat tot sîngele pentru a merita iertarea ta ? Poate acelui Dumnezeu care de atîta timp a fost spectatorul curajoaselor tale sacrificii și a admirat în acel moment sublimul de virtute și seninătate pînă la care s-a putut înălța una dintre creaturile lui ?...

O, bucură-te acum, bucură-te, suflet binecuvîntat, bucură-te de ultima mărturie pe care eu, după treizeci de ani de răbdare și durere, vin să o aduc, în pragul mormîntului, eroicelor tale virtuți !... Bucură-te să știi că dacă o oarecare licărire de curaj a luminat restul vieții mele, dacă unele fapte bune au adus onoare copiilor mei, și vor aduce onoare și fiilor acestora, meritul îți aparține numai ție ! Ție care m-ai rugat să rămîn în viață, ca să perpetuez și să reînnoiesc în mine și în alții exemplul vieții tale mărețe !... Mai zîmbește încă minții mele încețoșate și stoarse, o, suflet pur, din cerul înalt și adînc unde lumina ta s-a refugiat prin însăși forța sublimului ei și arată-mi cu o rază de speranță cărarea pe care te-aș putea ajunge !... Dacă în gîndul întunecat de bătrînețe, și aplecat asupra mormîntului fiului meu iubit, dăinuie încă strălucirea poetică a speranțelor eterne, ți-o datorez numai ție. Numai pentru tine am avut familie, patrie, am dat dovadă de mărinimie, de o conștiință neîntinată ; numai pentru tine păstrez focul etern al credinței și-l voi îmbina, oriunde, cu focul etern al iubirii tale.

Nu, nu visează, nu cade în mintea copilăriei un bătrîn trecut de optzeci de ani ; și nu rezistă atîtor dureri doar pentru a cunoaște suprema durere care e confuzia binelui cu răul. Există o sferă supraomenească, o ordine eternă unde păcatele noastre cad ca plumbul în materie, iar virtuțile se ridică pînă la a deveni tot una cu spiritul. Eu care te-am văzut scuturînd de pe tine veșmîntul trupului, fragil și efemer, eu care te revăd în minte, mai frumoasă, mai tînără și mai fericită ca nicicînd în clipa supremă și înfricoșătoare a morții, eu care te iubesc acum mai mult

decît te-aş fi iubit vreodată, tovarăşa mea de viaţă, de slăbiciuni şi de greşeli, eu trebuie să cred într-o sublimă purificare, într-o misterioasă travestire a fiinţelor umane ! Da, mulţumită ţie şi iubirii tale, o suflet fericit, acum cînd pun piciorul în mormînt, reneg cu mîndrie filozofia aceea fără inimă care neagă tot ce nu poate vedea. Decît să înjoseşti cu simţurile raţiunea umană, de o mie de ori mai bine e să o sublimezi prin imaginaţie şi sentimente. Îţi mulţumesc, Pisana, pentru această ultimă mîngîiere simţită din belşug din înaltul cerurilor. Tu singură aveai atîta putere asupra mea. Nu cred, nu raţionez, ci sper.

Cînd Pisana şi-a mai revenit, Aquilina o întrebă dacă voia să fie chemat un preot pentru ca religia să-i asigure şi mai bine minunata seninătate a spiritului.

— Oh da ! răspunse ea, surîzînd cu blîndeţe. Sora mea s-ar întrista foarte mult dacă ar afla că am murit fără preot !

— Nu, nu vorbi de moarte ! o rugă Aquilina, mîngîierile religiei te ajută să şi trăieşti după voinţa Domnului.

— A trăi sau a muri este acelaşi lucru în faţa Domnului, reluă cu o voce calmă şi solemnă Pisana ; apoi îndreptă spre mine o privire lungă de speranţă. Mi-am şters ochii pe furiş şi întorcîndu-mă în partea cealaltă l-am văzut pe cumnatul meu şi pe cei doi copii care contemplau uimiţi şi aproape cu invidie pe acea muribundă atît de dîrză. În jurul ei totul respira pace şi măreţie ; eu însumi am crezut pînă la urmă că nu era vorba de altceva decît de o despărţire doar pentru cîţiva ani ; nu asistam la o moarte disperată ci la un blînd şi amical rămas bun pentru un timp. Veni apoi Lucilio care-i luă pulsul şi surîse celei care se stingea ca şi cum ar fi vrut să-i spună : vei pleca peste puţin timp, dar în pace. Chiar şi el credea. La urmă veni şi preotul, cu care Pisana se întreţinu îndelung fără nici un dispreţ cinic şi fără nici o afectată cucernicie. Mulţumită de sine cum era, nu i-a fost greu să fie convinsă că s-a împăcat cu Dumnezeu ; şi primele slujbe funebre care se celebrează cu o pompă atît de lugubră şi de înfricoşătoare la patul celor în agonie, nu au schimbat cu nimic chipul ei senin.

Se întreţinu pe urmă din nou cu noi, mulţumindu-i lui Lucilio pentru îngrijirea acordată, Aquilinei şi lui Bruto pentru prietenia lor, binecuvîntîndu-i pe fiii mei cu rugămintea de a se supune şi de a-i imita pe părinţii lor. Mă apucă după aceea de mînă şi nu voi să mă mai lase să mă îndepărtez de pat nici măcar pentru a lua paharul cu licoarea întăritoare de pe dulap, pe care i-l duse la buze Aquilina. Ea îi mulţumi cu un surîs, apoi se întoarse spre mine şoptindu-mi la ureche :

— Iubeşte-o, iubeşte-o, Carlo ! Ţi-am dat-o eu !

Nu am avut puterea să-i răspund, şi am dat din cap în semn afirmativ ; şi nici n-am uitat vreodată promisiunile acelea, iar Aquilina însăşi ar fi putut să i-o dovedească, chiar dacă unele, rare, nepotriviri de păreri au înăsprit după aceea temperamentele noastre.

De la o clipă la alta respiraţia Pisanei devenea mai rară şi mai greoaie ; îmi strîngea mîna din ce în ce mai tare, surîzînd pe rînd fiecăruia dintre noi ; dar cînd ajungea la mine, privirea ei se oprea mai îndelung şi mai intens. Şi-şi lua apoi privirea de la mine pentru a se uita din nou la Aquilina, cerîndu-i aproape iertare pentru acele ultime semne de iubire. Rostea din cînd în cînd cîte un cuvînt, dar glasul i se stingea treptat ; eu simţeam că mă sting o dată cu ea, dar cu o privire Pisana mă reînsufleţea amintindu-mi de tot ce-i făgăduisem.

— Iată-mă ! spuse ea deodată cu vocea mai puternică decît de obicei. Şi voi să se ridice de pe pernă, dar recăzu mai mult istovită decît abătută, şi surîzînd din cauza efortului neputincios. Iată-mă ! murmură a doua oară ; apoi adresîndu-se mie adăugă : Aminteşte-ţi : te aştept !...

Am simţit un fior trecîndu-mi prin inimă, era sufletul ei care părăsind această lume îşi lua rămas bun de la al meu. Mă strîngea mereu de mînă, buzele îi surîdeau, ochii ei priveau încă ; dar Pisana se înălţase ca să-şi adeverească eternele-i speranţe. Puteţi oare crede ? Nimeni dintre noi nu s-a mişcat de la locul său ; toţi am rămas acolo unde ne aflam, în tăcere, contemplînd seninătatea acelei morţi. Lucilio îmi mărturisi după aceea că şi el a plîns, dar parcă dintr-o consolare ; eu, pe moment, nu l-am văzut, după

cum nu am văzut pe nimeni toată ziua aceea. Nu m-am mişcat, nu am plîns şi nu am vorbit pînă ce nu mi-au desprins mîna mea din mîna ei pentru a o aşeza pentru totdeauna în sicriu. Atunci, eu însumi i-am potrivit veşmintele, eu însumi am pus-o în ultimul ei pat, şi la ultima sărutare pe care i-am depus-o pe buze mi s-a părut că sufletul mi-a fugit o dată cu al ei.

Multe zile am rămas într-o stare de n-am mai ştiut dacă sînt mort sau viu ; dar era o suspendare din viaţă şi nu o disperare, de aceea puţin cîte puţin gîndul mi se desprinse din letargia aceea şi, în cele din urmă mi-am recăpătat conştiinţa de mine însumi şi memoria a tot ceea ce se întîmplase, pentru a-mi aduna puterea de care aveam atîta nevoie spre a mă supune ultimelor dorinţe ale Pisanei. De atunci firea mea a devenit de o gravitate şi o fermitate pe care nu le cunoscusem ; şi educaţia dată fiilor mei a fost inspirată de măreţe exemple de virtute şi de statornicie. Cînd Aquilina mă dojenea cu bunătate pentru faptul că-i aventurasem într-un destin furtunos şi demn de compătimire, era de ajuns să-i amintesc de moartea Pisanei pentru ca ea să se retragă spunînd că aveam dreptate. Într-adevăr, e nevoie să nu ţii seamă nici de pericole nici de sacrificii pentru a merita o asemenea moarte.

Cu cîteva zile înainte de plecarea noastră din Londra, sosi vestea că excelenţa sa Navagero trecuse în viaţa de apoi, lăsînd-o pe Pisana moştenitoarea sa universală, şi dacă ea ar fi murit fără testament, urma ca averea sa să fie donată unui spital care trebuia să-i poarte numele. Poseda cîteva milioane de lire şi trăise în ultimii ani într-o falsă sărăcie pentru a acumula suma aceea enormă cu scopul pentru care o destina. Am fost îndurerat că părăsesc Anglia, unde, într-un cimitir modest, rămînea atîta parte din mine ; dar Pisana îmi poruncea să mă gîndesc la fiii mei, aşa că pornirăm înspre Italia. Spiro şi Aglaura m-au rugat să le tutelez cîteva interese rămase în suspensie la Veneţia şi de aceea m-am îndreptat într-acolo, hotărît să rămîn. Cumnatul meu dădu o raită pînă în Friuli pentru a pune ordine în treburile lui ; urma să ne ajungă din

urmă și astfel îmi pregăteam liniștit culcușul de iarnă pentru bătrînețe. Am suferit mult și pentru că l-am părăsit pe Lucilio, dar el a rămas la Londra, spunîndu-mi :

— Voi veni să mor cu voi !

Știa că își va respecta promisiunea. Am ajuns la Veneția la 15 septembrie 1823. Am petrecut prima noapte în cămăruța aceea micuță unde am trăit zile fericite de adevărată destindere ; am sărutat înecînd în lacrimi și suspine două șuvițe de păr. Pe cea dintîi o smulsesem din părul frumos al Pisanei în copilărie ; pe cealaltă am tăiat-o cu sfințenie de pe palida frunte a Pisanei moartă.

CAPITOLUL XXI

În ce fel am contribuit la redeșteptarea unei oarecari activități comerciale în Veneția, adică a unui început de viață ; cum a plecat fiul meu mai mare împreună cu lordul Byron în Grecia. Un duel la cincizeci de ani pentru a nu lăsa pătată onoarea celor morți. Călătorie de nuntă la Napoli di Romania și o întoarcere funebră la Ancona în martie 1831. Moartea îmi răpește pe cel de al doilea fiu, întinzînd apoi mîna și asupra prietenilor și asupra dușmanilor. Ea își găsește un puternic aliat în holeră. Licean la șaizeci și cinci de ani.

Sînt bine cunoscute motivele care au determinat decăderea Veneției ; din pricina acestor motive ea nu s-a mai putut redresa nici măcar în activitatea vieții materiale. Cea mai mare vină a avut-o destinul ; totuși însăși amorțeala guvernului cît și vlăguirea poporului și-au avut originea în închiderea căilor prin care se exercita cu foarte mult folos atît activitatea unuia cît și a celuilalt. Ce vină au avut venețienii dacă Columb și Magellan au descoperit noi surse comerciale în profitul altor națiuni, sau dacă Vasco de Gama a deschis noi posibilități de escală mărfurilor din Orient ? Venețienii au avut negustori îndrăzneți și minunați atîta timp cît le-a fost posibil să-și vîndă mărfurile în țările îndepărtate cu beneficii mai mari decît acelea ale concurenților lor ; și-au păstrat obiceiurile și forțele militare atîta timp cît vastul și îndrăznețul comerț a avut nevoie de o tutelă puternică. Încetînd stimulentul utilului, încetă și ritmul firesc al vechilor și glorioaselor tradiții ; încetară de asemenea expedițiile care ajunseseră să fie prea costisitoare și prea puțin avantajoase în Marea Neagră și în Siria, unde se schimbau mărfurile din apusul Europei pentru cele din Rusia, India, China, aduse de caravane ; încetă și spiritul militar care nu era altceva la venețieni decît ceea ce era și la englezi, adică un apărător al prosperității comerciale.

Şi astfel i-au fost răpite Veneţiei orice mijloc de existenţă şi orice acţiune de civilizare. Continuă să trăiască în virtutea obişnuinţei şi a întîmplării, după cum spunea dogele Renier ; totuşi trei secole de decadenţă lentă, onorată şi aproape fericită au dat încă o solemnă dovadă a anticei puteri a Veneţiei şi a virtuţilor contopite în conducerea şi poporul ei într-o glorioasă activitate de ani şi ani... Dacă Republica San Marco ar fi intrat viguros şi constant în viaţa italiană în timpul Evului Mediu, poate că după slăbirea activităţii ei comerciale ar fi găsit un nou pretext de prosperitate în extinderea comerţului în peninsulă. În schimb, în cuprinsul provinciilor italiene ea a continuat să apară mai mult comerciantă decît conducătoare ; nu erau membre componente ale trupului Italiei, ci colonii destinate a-i nutri aristocraţia domnitoare, lipsită de obişnuitele mijloace de alimentare a propriei bogăţii. Au fost politicieni şi soldaţi pricepuţi, nu pentru a întări influenţa guvernului şi a o extinde dincolo de Pad şi Mincio, pregătind un viitor al Italiei, ci pentru a-şi apăra proprietăţile, cum au făcut altă dată în Crimeea şi în Asia Mică, pentru a proteja tîrgurile centrelor comerciale. Din cauza aceasta, fie dintr-o obişnuinţă, fie din necesitatea unui echilibru, fie datorită unor tranzacţii prudente, celelalte guverne i-au lăsat să se bucure în pace de posesiunile comerciale ; puţin cîte puţin încetă orice obligativitate de tutelă armată şi mulţumiţi să şteargă o partidă de pe pagina dărilor, veneţienii încredinţară numai propriei priceperi şi discreţiei altora siguranţa dominaţiei lor.

Poate că o dată cu transformarea negustorilor în proprietari şi a marinarilor în cetăţeni de uscat, dacă un partid politic îndrăzneţ sau un conducător fericit inspirat al aristocraţiei ar fi căutat să schimbe esenţa guvernului din utilitară în politică, soarta Veneţiei ar fi întîmpinat un risc ceva mai mare, dar ar fi dobîndit totodată un motiv şi un titlu de viitoare măreţie, cu care ocazie ar fi putut să învingă victorios în acea nouă experienţă. S-ar fi remediat cu o nouă unire a tuturor forţelor naţionale vechiul defect de redusă participare la mişcarea italiană. I-a lipsit, pentru aceasta, oportunitatea, sau forţa sau mintea. Veneţia, după cum am avut prilejul s-o spun şi mai sus,

a rămas un oraş caracteristic Evului Mediu cu aparenţele unui stat modern. Dar aparenţele nu durează prea mult; şi fiindcă n-a vrut sau n-a putut să devină naţiune, s-a văzut nevoită să se mulţumească cu redusele condiţii de simplu oraş. În economia politică se întîmplă întocmai ca în fiziologia medicală. Trebuie să tai şi să ciopîrţeşti un organism invadat de excrescenţe putrede, reducîndu-l la forma naturală, de unde renaşte, apoi, sănătatea deplină.

Veneţia, în acele prime mişcări sociale care i-au luat orice punct de sprijin pe uscat, închizîndu-i mai mult ca niciodată căile neobişnuite ale mării, a rămas, şi asta pe puţin zis, în pragul morţii. Cînd s-a făcut pace şi marea i-a fost din nou deschisă, forţele ei erau atît de slăbite, încît nu mai putea concura cu cele ale celorlalte porturi care se întăriseră în timpul perioadei ei de indolenţă. „Ţărmuri opuse, suflete contrare" spune un proverb englez. Trieste intra în arenă cu îndrăzneală, sprijinit de comerţul vienez şi de ajutoarele guvernului, care ori nu mai avea nici o speranţă, ori nu se mai preocupa să reatragă activitatea Veneţiei în domeniul triumfurilor. Veneţia se închidea astfel melancolică şi îndurerată în palatele ei de marmură, la fel ca prinţul decăzut care preferă să moară de foame decît să întindă mîna.

Într-adevăr, după ce s-a manifestat pînă în ultimii ani ca protectoare a Europei împotriva turcilor, a fi nevoită să ceară altuia arme şi bani pentru a trimite patru bărci să încarce smochine din insula Corfu, însemna o îmbucătură destul de amară de înghiţit. Rămase deci în această stare, dar nu se ştie dacă pentru a rumega trecutul sau pentru a-şi pregăti un viitor. „Mai înainte ca statistica să-şi fi deschis registrele, a spus-o un foarte bun publicist, fiecare ţară credea că este ceea ce ar fi vrut să fie". Veneţienii chiar şi în anul una mie şapte sute optzeci se socoteau naturalii decimatori ai puterii musulmane, pentru că amiralul Erno, cu o duzină de galere, încercase cu succes cîteva represalii împotriva Tunisului. Era de altfel unica scuză a existenţei lor şi se încăpăţînau să o creadă adevărată. Apoi cînd teribila confirmare statistică a unui război general a scos în evidenţă tuturor cele două sute de vase engleze şi cele patrusprezece armate franceze, iar sfîrşitul sugrumat al luptei titanice a demonstrat,

dacă nu altceva, nulitatea politică a Veneției și faptul că Europa nu mai avea nevoie de nici o stavilă împotriva turcilor, — iar dacă ar mai fi fost necesar să-i oprească, desigur că nu ea ar fi fost cea aleasă s-o facă, atunci deabia Veneția începu să se considere ceea ce era în realitate și nu ceea ce ar fi vrut să fie. Dacă acest prim examen de conștiință a generat o perioadă de umilire a fost și un indiciu de prudență civilă și de salutară rușinare. Să nu-i insultăm pe cei care abia de ieri morți au și început să trăiască în timp ce sînt onorați alții, care, cu foarte mare vîlvă, nu au ajuns să trăiască decît prin calculata toleranță a tuturor.

Deocamdată eu reveneam la Veneția tocmai în perioada cînd inerția și rușinea atinseseră culmea. Nici vorbă de comerț sau de bogăție funciară, de arte sau de științe, de glorie sau de orice alt fel de activitate : totul părea mort, în orice caz într-o amorțire totală. Fiind constrîns să mă introduc în treburile comerciale ale lui Spiro, cumnatul meu, am avut ocazia să mă ciocnesc de indolența și nefericirea acelor funcțiuni sociale, cu care istoria republicii își releva cele mai frumoase pagini. Să mă așez în fruntea unei revoluții și să trezesc o oarecare activitate în acele forțe ruginite și stagnante, a fost primul meu gînd. Mare lucru nu se putea încerca pentru că nu exista aproape nimic ; dar cine începe bine se poate considera ajuns la jumătatea acțiunii. Am socotit că Spiro nu era străin de intențiile mele ; nu am evitat să risc în măreața tentativă creditul și fondurile restante ale casei Apostulos. Războiul cu Grecia îi consumase tot ce avea mai bun, dar ceva îi mai rămăsese și încrederea corespondenților ar fi înmulțit valoarea rămășițelor răspîndite ici și colo. A reînvia chiar și a crea spiritul de asociere ar fi fost primul pas ; și mă înconjura spectacolul puterii engleze a cărei minunăție îmi era încă vie în memorie. Dar și uriașii se nasc prunci. Mi-am dat seama încă de la început că mă aventuram într-un vis ; și m-am retras la timp pentru a nu împrăștia, printr-o prăbușire neașteptată, bunavoință care începea să se acumuleze dînd naștere unui ferment tacit.

Greșeala și nenorocirea noastră este aceea de a compara viața unui popor cu viața personală a unui individ ;

am mai spus-o şi altă dată. Un om singur poate să preceadă progresul naţional şi nu să-l remorcheze ; pentru ca exemplul să fie util trebuie să fie uşor imitabil de cît mai mulţi, ca să se răspîndească şi să încolţească, să devină obicei ; şi atunci totul vine de la sine. Spiritul de asociaţie, dovadă de apropiere şi instrument pentru o mai vastă armonie, apare în orice fel de acţiune. Dar la desăvîrşita sa dezvoltare se ajunge treptat : pentru o societate de o mie este nevoie mai întîi de existenţa unei fericite societăţi de o sută ; şi pentru a învăţa să-i convingi pe cei o sută, este necesar ca douăzeci, zece sau cinci să se unească, şi cu exemplul faptelor şi elocinţa cifrelor să-i convingă că folosul comun ar fi fost mai mic dacă fiecare din grup ar fi acţionat numai pentru sine şi de unul singur. Avînd în minte aceste principii, am trecut la practică şi le-am aplicat în afacerile mele, hotărît să le folosesc în faţa tuturor nu ca argumente de prosperitate publică ci ca posibilitate de îmbogăţire privată.

Într-adevăr o primă societate instituită de mine pentru comerţ de fructe uscate, stejar pentru tanin, untdelemn şi alte materii prime trimise în porturile din Levant şi Grecia a avut rezultate excelente. Îmi dădusem toată silinţa să nu risc prea mult şi să nu mă avînt prea tare, pentru ca efectul să fie mai sigur, deşi ar fi rentat mai puţin. După primul pas am reuşit măcar să ies din acea adîncă somnolenţă. S-au mai format şi alte societăţi asemănătoare cu a noastră, iar concurenţa crescîndă a făcut să se extindă întreprinderile sale, şi să risc pericole mai mari, desigur cu iluzia unor cîştiguri mai mari. Şi, ce-i drept, experienţa a dat cîştig de cauză, de cele mai multe ori, celui care a riscat mai mult ; din concurenţa ivită între noi, care începea să împiedice dezvoltarea fericită a fiecărui comerţ în parte, s-a născut fuziunea unor societăţi mici cu altele mai mari. Şi acestea au concurat în mod curajos cu altele mai puternice şi mai vechi din alte porturi ale Mediteranei. Veniturile erau desigur mici, şi, de aceea, Veneţia nu putea să se ia la întrecere nici cu Marsilia, nici cu Genova şi nici cu Trieste ; dar unele cîştiguri oneste se realizau totuşi, şi speranţa urma umi-

linței, iar activitatea inerției. O piatră aruncată nu se știe niciodată unde ajunge ; și dacă străinii nu erau încă ademeniți de prosperitatea Veneției ca să se stabilească aici cu propriile lor capitaluri, aveam cel puțin atît cît trebuia pentru a fructifica și a pune în mișcare forțele noastre locale. Nu era mult dar speram în mai mult. Fără a socoti că aceste acțiuni aduceau vechii firme Apostulos neobișnuite cîștiguri ; și Spiro nu făcea altceva decît să mă laude pentru marele ajutor pe care i-l ofeream lui și independenței Greciei.

Comerțul, cel puțin pentru schimburile locale, își reluase un făgaș normal și își regăsise puțin cîte puțin o extindere justificată în marea vale a Padului. Dar eu nu vreau să mă laud cu aceste desfășurări succesive : întocmai ca meșterul care se mîndrește cu frumoasa arhitectură a unui palat fiindcă el a pus prima piatră. Marile acțiuni se nasc așa cum se nasc și copiii, mai mult din plăcerea de moment decît dintr-o intenție precisă. Eu, de fapt, am avut cîteva intenții și de aceea mă pot lăuda că am contribuit cel dintîi la o oarecare renaștere a comerțului venețian. Deși toate aceste fapte mari au fost ulterioare, și trebuie să mă întorc cu mintea la primele luni cînd acestea îmi pluteau doar în cap ca niște îndepărtate și poate netemeinice speranțe.

Donato, cel de al doilea copil al meu, se adapta cu ușurință la a mă ajuta în noua mea profesie de comerciant ; și cu toate că era doar un băiețandru, printr-o minunată istețime și prin talent, mă ajuta foarte mult. Era un nebunatic atît de distractiv încît atunci cînd mi se întuneca sufletul de melancolie, nu făceam altceva decît să mă îndrept către el pentru a mă lumina. Îi ținea o foarte bună tovărășie maică-si și frecventa des împreună cu ea casa contelui Rinaldo di Fratta, unde, după moartea lui Navagero, se retrăsese și călugărița Clara. Contele era încă funcționar la Finanțele Guvernului, cu un ducat pe zi, și nu trăia decît în birou și în bibliotecă ; dar Clara, păstrînd legăturile de prietenie cu surorile descălugărite de la Santa Teresa, îi adusese în casă un mare număr de vizitatoare. Treptat-treptat, în jurul acelui prim nucleu s-au adăugat alte elemente ale societății de pe atunci : patricieni de veche sau de nouă factură, în cea mai mare

parte persoane care regretau în fond vechea orînduire, dar lăudau sau făceau caz de situaţia prezentă pentru a nu fi constrînşi la necazuri şi condamnaţi la surpriza neplăcută a unor noi revoluţii.

Donato observa figurile acelea atît de originale şi ştia să găsească o vorbă de duh în legătură cu fiecare spre nemulţumirea maică-si ; eu în schimb mă consolam că numai la insistenţa ei accepta aproape în fiecare zi tovărăşia acelor mumii şi că nu ar fi învăţat niciodată normele lor de conduită murdare sau meschina lor ipocrizie. Aquilina strîngea tot mai mult relaţiile cu doamna Clara, pentru că, spunea ea, nu se ştia niciodată unde ne-ar fi putut conduce vreuna dintre năzdrăvăniile mele. Din cauza acestor cuvinte ale ei sau a altora asemănătoare, se iscau de obicei mari neînţelegeri ; dar eu nu le dădeam prea multă atenţie şi, ştiind că îmi vrea numai binele, o lăsam în voia ei. De altfel, antecedentele justificau destul familiaritatea noastră cu conţii di Fratta ; şi nu eu trebuia s-o fi îndepărtat de la o atenţie ce mi-o impuneam chiar mie însumi din recunoştinţă. Un alt mare pretext de discordie între noi era şi purtarea lui Luciano, care, în loc să imite supunerea şi felul de a acţiona al fratelui mai mic, se arunca prosteşte în orice treabă şi nu voia să asculte nici îndemnuri, nici sfaturi iar cînd era dojenit, mai ales de maică-sa, pentru că nu voia să se ocupe de lucrurile mai folositoare în viaţă, răspundea că, din moment ce viaţa nu există, nu putea înţelege în ce ar putea consta folosul sau nefolosul ei, şi că avea el mijloacele lui, bune sau rele de a uita de toate.

— Bagă de seamă Luciano, îi atrăgeam eu atenţia, bagă de seamă că uitînd de toate, vine şi ziua cînd îţi aminteşti de ceva şi atunci ne trezim prea tîrziu că am uitat să ne facem oameni.

— Am eu grijă de asta, îmi răspundea el cu fermitate.

Şi nu renunţa la nici una dintre aventurile lui şi la viciile lui. De aceea eu de mai multe ori şi cu multă amărăciune m-am supărat pe maică-sa care se opusese la capriciul lui tineresc de a pleca în Grecia. Nici vorbă de Grecia ! Mi se părea că desele conversaţii cu blondele veneţiene şi cu păhăruţul de vin îi şterseră din memorie generoasele poeme. Dar după Aquilina, aceasta era tot

vina mea, fiindcă lăsîndu-l în voia fanteziei lui, îl obişnuisem să nu-şi respecte nici părinţii, nici prietenii şi să-şi făurească o fericire după cum îl taie capul.

— Ieri era Grecia, spunea ea, astăzi aventurile mondene, mîine cine ştie ce va mai fi ! Şi toate astea pentru că tu l-ai lăudat mereu şi i-ai dat frîu liber.

— Iartă-mă, replicam eu, dar nu trebuia să-i sufoc ideile generoase ca pe nişte fapte urîte. Şi apoi tu însăţi l-ai pregătit minunat, formîndu-i un caracter curajos şi robust.

— Da, da, intenţia mea era să-l cresc în principii bune, şi nu ca să abuzezi tu, dîndu-i mînă liberă, încît să ajungă la asemenea consecinţe.

— Consecinţele, scumpa mea, provin numai şi numai dintr-o cauză precisă.

— Mai ales cînd sînt ajutate şi îndreptate pe o anumită cale.

— Ştii ce vreau să spun... Dacă din cauzele date ar fi decurs consecinţele sperate de mine, aş fi bătut din palme de bucurie !

— Semn că ai sperat greşit şi greşit ţi-ai susţinut speranţele ! Iată la ce consecinţe minunate am ajuns ! Tu te distrugi la o masă de scris, copilul nostru mai plăpînd lucrează şi el zi şi noapte ca un martir, iar cel mai mare, în schimb, eroul, cutreieră bordelurile şi tavernele !

— Ei drace, ce vină am eu ? La urma urmelor din cîte mi-amintesc, şi eu am fost cîndva tînăr !

— Iar eu, dacă mi-aş fi irosit atît de brutal tinereţea, m-aş ruşina de asemenea amintiri.

— Îţi spun că trece printr-o pasă proastă şi că-şi va reveni ceva mai tîrziu.

— Iar eu îţi repet că e o boală ce-ar putea deveni cronică dacă nu intervii cît mai curînd s-o remediezi.

Acestea erau discuţiile noastre contradictorii. Între timp, Luciano era mereu plecat, nopţi întregi, şi dacă îl mustram era şi mai rău, dădea din picioare ca un mînz care nu vrea să se lase îmblînzit cu nici un chip. În mijlocul acestor disensiuni, într-o bună dimineaţă, cînd nici nu m-aş fi aşteptat, m-am pomenit cu el în cameră, palid şi tulburat, declarîndu-mi clar şi hotărît că săptămîna următoare avea de gînd să plece în Grecia.

— La ce bun ? i-am răspuns eu în bătaie de joc, fiindcă nu mai credeam de loc în tentaţiile acelea trecătoare.

— Ca să apăr Missolonghi împotriva paşei Mustafa ! răspunse el. — Ah, ah ! am continuat cu acelaşi ton batjocoritor. Te felicit că ştii că se află în Peloponez un paşă Mustafa.

— Nu o ştiam, reluă cu dinţii strînşi Luciano, dar mi-a spus-o lordul Byron [1] care s-a hotărît să plece în Grecia peste cîteva zile.

— Şi cum Dumnezeu ai dat peste lordul Byron ?

— Cred că e deajuns să afli că l-am cunoscut, că a binevoit să-mi vorbească şi că mă va lua cu el în Grecia.

— Glumeşti, Luciano, sau nu sînt decît visuri de-ale tale ?...

— Nu, tată dragă, dimpotrivă, vorbesc atît de serios încît în prima scrisoare pe care o veţi trimite unchiului, te rog să-i comunici această hotărîre.

— Ei bine, dacă e adevărat ce spui, îţi voi repeta eu însumi acum ce îmi spunea mama ta cu cîteva luni în urmă. Simţi oare o reală chemare ? Cred că ai înţeles singur că în acest răstimp mi-ai dat multe motive să mă îndoiesc de tine.

— Tată, sînt atît de sigur că această hotărîre îmi va aduce satisfacţia dorită pentru toată viaţa, încît îţi cer de pe acum iertare pentru proasta părere pe care ţi-ai făcut-o despre mine, şi te rog să fii generos şi încrezător şi să anticipezi cu cîteva luni buna părere pe care îmi voi da silinţa să o merit. De aceea mă adresez atît dumitale cît şi mamei mele.

— Ne vom mai gîndi, Luciano. Pînă una alta, învaţă să chibzuieşti bine ideile tale şi să nu ai atîta încredere în orice, mai ales cînd ai destule motive să te îndoieşti.

Nu-mi mai răspunse nimic, arătîndu-mi prin atitudinea lui că de toate s-ar fi îndoit numai de tăria planului său nu. Şi într-adevăr m-am minunat mult ; dar oricît aş fi încercat, într-un fel sau altul, îmi răspundea cu aceste cuvinte :

---

[1] Byron a locuit între anii 1816 şi 1823 în Italia, de unde a plecat apoi pentru a lua parte la revoluţia din Grecia.

— Am înţeles că în lumea aceasta avem datoria să trăim pentru binele cuiva ; deci lasă-mă să trăiesc şi eu astfel !

Maică-sa se cutremură cînd auzi de această hotărîre, în legătură cu care păruse total indiferentă cu cîteva luni în urmă, dar nici ea nu obţinu nimic. Luciano rămase dîrz în gîndul de a pleca ; şi nu aştepta altceva decît un semn al lordului Byron pentru a se îmbarca împreună cu el. Eu îl cunoşteam pe vestitul poet din nume şi din faimă ; îl văzusem de două sau trei ori în cîteva rare apariţii pe sub porticurile reşedinţei Procuratorilor, deoarece de multă vreme părea că şi-ar fi ales drept patrie Italia şi în special Veneţia. Poeţii sînt ca rîndunelele care îşi construiesc bucuros cuibul oriunde printre ruine. Apropierea lui Luciano de generoasa disperare a sublimului mizantrop nu mă încînta prea mult ; mă temeam că se va naşte o asemănare de pasiuni, şi anume că măreţia şi nobleţea acţiunii ar fi cel mai mic imbold, iar adevăratul motiv care-l stimula ar fi ambiţia, aşa după cum plictiseala de pe urma plăcerilor îl împingea pe agitatul lord. Luciano era foarte tînăr, aşadar foarte uşor de a fi orbit de aparenţele acelea de sublim mefistofelic, care la urma urmelor nu servesc la altceva decît să ascundă o absolută neputinţă de a înţelege viaţa şi de a realiza un ţel. După cum era la fel de imposibil ca atît de copil fiind, să-şi fi însuşit sincer acea sterilă filozofie a dispreţului, şi că dacă-l imita pe corifeu nu o făcea decît din dorinţa de a fi original cu orice chip şi de a străluci din lumina altuia. Aşadar mă temeam, şi nu fără rost că, pusă la încercare, hotărîrea lui nu ar fi fost nici măcar unu la sută viguroasă pe cît părea în cuvinte. Luciano rîdea de bănuielile mele, adăugînd că dacă eu îl învinuiam de romantism, era mult mai demn şi mai scuzabil să fie romantic în fapte, decît în suspine şi în felul de a-şi purta părul.

— Nu mă voi jelui în romanţe şi nici nu-mi voi îngălbeni obrajii cu gîndul sinuciderii, aşa cum s-ar face cu o alifie la modă, răspundea el. Voi deveni în schimb eroul unor balade şi femeile din Argos şi din Atena îşi vor aminti de numele meu ca de cele ale lui Rigas şi Botzari. Romantismul meu va fi util. Mai ţine seama că am optsprezece ani şi că într-o zi sau alta, ştii bine, tot va trebui

să plec. Cu temperamentul meu nu voi consimți niciodată să fiu soldat și nici să cumpăr un alt om ca să plătească datoria mea față de nefericirea acestor vremuri.

Credeți că mai este nevoie să adaug ceva la toate cele de mai sus ?... L-am lăsat să plece ; și l-am încredințat cu toată căldura lui Spiro, care se afla atunci la Missolonghi, mărturisindu-i grija ce-mi inspirau temperamentul lui Luciano, instabilitatea lui, precum și alte pericole de care mă temeam. Soția mea nu a plîns și nici nu s-a arătat disperată ; m-a mustrat doar timp de trei sau patru luni de zile pentru autoritatea slabă pe care o aveam asupra sufletului copiilor ; dar între timp din Grecia ne soseau vești foarte bune ; refuzîndu-se de comun acord propunerea de împărțire a Greciei în trei ospodariate, susținută de Țarul Alexandru, războiul izbucnise mai feroce și mai îndîrjit ca niciodată. Cea de a patra armată musulmană se topise ca zăpada la soare pe pămîntul înfierbîntat al Peloponezului. Luciano, împreună cu verii săi Demetrios și Teodoros, are cinstea să fie menționat într-un buletin, pentru minunatul lui curaj. Spiro îmi scrise încîntat și Niceta, cel care a fost supranumit „Mănîncă-Turci" îl propuse ca model legiunii sale în care căpătă gradul de căpitan.

Întreaga Europă aplauda eroicele victorii ale Greciei ; întocmai ca spectatorii dintr-un circ care, siguri pe scaunele lor, aplaudă pe îmblînzitorul ieșit teafăr din asaltul simultan al unui leu și a doi tigri. Puține ajutoare în arme și oameni, și mai puțini bani, veneau în sprijinul eforturilor acelora supraomenești : guvernele Europei începeau să se privească între ele și să tremure că nu pot pune din nou lanțurile turcești creștinilor revoltați. Totuși, între timp, luptele continuau. Pașalele nu se mai arătau atît de fidele pronosticurilor sultanului Mahmud, și nici prea supuși ordinelor lui, ienicerii înșiși refuzau să se aventureze pe un pămînt care-i înghițea pe dușmani. Pentru Grecia creștea favoarea și entuziasmul celor generoși. Byron și-a oferit toată averea și a făcut rost și de un împrumut, dar în aceeași perioadă s-a îmbolnăvit și la această veste s-a adăugat foarte curînd și cea a morții. Grecia întreagă a luat parte la ceremonia înmormîntării și toată Europa a plîns pe mormîntul sfințit de faptele vi-

tejești ale ultimului său an de viață ; totodată unul dintre bastioanele de la Missolonghi căpătă numele său. Luciano mi-a împărtășit în cuvinte înduioșătoare această nenorocire ; el își mărturisea de asemenea marea dezolare că la ilustrul său prieten și protector, faptele eroului n-au putut să umbrească faima poetului. „Timpul este dușmanul celor mari" adăuga el. Dar greșea, deoarece Byron nu va fi niciodată atît de mare pentru generosul lui sacrificiu ca atunci cînd cîteva secole se vor fi suprapus peste memoria lui.

Între timp, la Veneția, ținînd seama de condițiile în care mă aflam, interveniseră și pentru mine unele necazuri destul de grave. Raimondo Venchieredo, căsătorit cu fiica mai mare a lui Agostino Frumier, din cauza situației economice precare cît și a firii capricioase a tinerei sale soții, ducea o viață foarte strîmtorată dar se distra vorbind de rău despre mine și despre Pisana, povestind mai ales o serie de invenții murdare și de necrezut. Mi s-a spus că la cafeneaua Suttil flecărea în toată voia, și nu trecea o seară să nu debiteze altă spurcăciune pe seama noastră, poate dintr-o invidie stîrnită de continua prosperare a afacerilor mele comerciale. În ceea ce mă privește, poate că l-aș fi suportat, dar nu am putut-o face fiind vorba de Pisana, pe care aș fi apărat-o cu riscul vieții, fericit că îi puteam răsplăti într-un fel toate sacrificiile ei. De aceea am început să frecventez și eu cafeneaua aceea și cum foarte puțini mă mai recunoșteau, ședeam singur într-un colț dintr-o încăpere alăturată, prefăcîndu-mă că citesc gazeta, dar în realitate trăgînd cu urechea la discuția din camera principală unde Raimondo își revărsa obișnuita lui obrăznicie necontrolată.

În a doua sau a treia seară, în timp ce stam la pîndă acolo, (clienții și chelnerii începuseră să mă privească pieziș, bănuindu-mă că aș fi spion) am auzit în cafenea un zgomot neobișnuit de sabie și de pinteni și o larmă de saluturi și felicitări, în plus explozia unei voci aspre ce-mi suna cunoscută. Ei drace, desigur, era Partistagno. Am auzit șoptindu-i-se numele de către cineva care răspundea altuia interesat să-l cunoască, iar Raimondo strigă îndată „Să trăiți domnule general !", felicitîndu-l pentru proporțiile luate și întrebîndu-l dacă nu venise cumva s-o

ispitească din nou pe maica stareță, așa că n-am mai avut nici o îndoială că n-ar fi chiar el.

— Nu, dragul meu, nu mai am de gînd s-o ispitesc pe stareță, răspunse Partistagno, soția mea mi-a dăruit șapte flăcăi, unul după altul, așa că am acum cu ei de furcă mai mult decît cu un regiment, încît mi-au ieșit călugărițele din cap. Păcat ! Deoarece presupun că nu m-ar revedea cu regret, deși vîrsta trebuie s-o fi ajutat mult, transformînd-o pînă la urmă într-o adevărată sfîntă. Dumneata, dragă Raimondo, spune-mi mai degrabă cum ai scos-o la capăt cu surioara ei, care, din cîte știu, era lipsită de cea mai vagă dispoziție de a se călugări ?... Dacă îți amintești, ultima oară cînd am fost la Veneția îți sfîrîiau călcîiele după ea !... Prostii ! Cred că au trecut douăzeci de ani de atunci !...

— Ei, ei ! Altele s-au petrecut de atunci, destule... ripostă Raimondo. Aș avea multe de povestit, căci dumneata ai rămas foarte în urmă. Mai înainte de toate află finalul : faimoasa Pisana e moartă.

— Moartă ! exclamă Partistagno. N-aș fi crezut-o niciodată ; femeile nu mor atît de ușor.

— Într-adevăr, Pisana a avut mult de suferit, continuă Raimondo. Închipuiți-vă că a fost sclava amantului ei ; vă amintiți ? A acelui Carlino Altoviti...

— Da, da... mi-amintesc... Cel ce învîrtea frigarea la Fratta și mai tîrziu ajunsese secretarul Municipalității.

— Întocmai. Se pare că Pisana l-a iubit enorm, în felul ei, pe Carlino. În '99 au fost împreună la Napoli și la Genova cu consimțămîntul lui Navagero, soțul ei, om de mare ispravă ; au trăit apoi ca soț și soție în diferite perioade pînă ce, nu se știe cum, ea i-a pus amantului în coastă o fată de la țară, făcîndu-l să o ia de nevastă. Ce scenă a fost ! Pe cinste ! Fiecare a interpretat în felul lui povestea asta, dar nimeni nu a descoperit adevărul ! Dumneata, scumpe generale, cu imaginația dumitale atît de bogată, ar trebui fără doar și poate să rezolvi ușor problema. Hai, să ascultăm ; ce-ai putea spune ?...

— Eh !... Știu eu ? !... Să vedem... pun rămășag că Pisana era sătulă de el, și că pentru a se libera pentru totdeauna l-a pus să-și ia o nevastă !

— Bravo generale ! Dar ce-ai mai răspunde dacă ţi-aş spune că Pisana s-a întors atunci la Veneţia şi că şi-a dat tot sufletul ca să oblojească rănile soţului şi să rostească tot felul de rugăciuni împreună cu stareţa ?

— Ce să mai spun ?... Pe dracu... Că voia să fie iertată de Dumnezeu şi că tocmai pentru asta s-a şi eliberat de amant.

— Foarte bine ! Fantezia dumitale e fecundă, scumpe generale, şi talentul dumitale le pune pe toate la punct. A avut fler mare cine te-a făcut general !... Dar ce-ai spune dacă ţi-aş povesti că în ultima revoluţie de la Napoli frumosul Carlino, deşi avea patruzeci şi cinci de ani împliniţi, şi-a luat zborul din nou, apoi s-a lăsat prins şi vîrît în închisoare unde era pe punctul de a-şi pierde viaţa, dacă Pisana n-ar fi lăsat soţ şi rugăciuni ca să alerge să-i obţină graţierea şi să-i schimbe condamnarea într-o exilare ?... Ce-ai mai spune dacă ţi-aş povesti că amantul rămînînd orb şi fără o leţcaie, Pisana a rămas timp de doi ani cu el în Anglia ocrotindu-i viaţa cu cele mai grele eforturi ?

— Ei ! Las-o ! Nebună de legat ! bolborosi Partistagno cu accentul lui de dincolo de munte. Ori sînt nebun eu să te cred, ori dumneata că-mi trăncăneşti asemenea nebunii !

— Eu sînt o adevărată evanghelie ! reluă Raimondo înfierbîntat. Şi e uşor de închipuit din ce fel de meserie îşi scotea banii Pisana... O veneţiană nu ştie prea multe, eşti de acord cu mine. Or, trebuie să te resemnezi în faţa inevitabilului... În ciuda celor patruzeci de ani ai ei era atît de frumoasă şi de proaspătă că, v-o jur eu, mulţi bărbaţi, chiar şi neenglezi ar fi căzut în plasă... Prietenul Carlino ştia de toate astea şi-i păpa toţi banii, pe tăcute... Ei, ce părere aveţi ? Aşa stomac, mai zic şi eu !... Ei, ce să-i faci, repet, în faţa inevitabilului trebuie să te resemnezi...

Mai presus de minciunile indecente ale lui Raimondo mă scoteau din sărite rînjetele şi rîsetele din şleahta aceea care-i ţinea isonul. Mi-am pierdut orice control şi repezindu-mă în camera unde şleahta era în toiul discuţiei, m-am năpustit asupra lui Raimondo şi l-am plesnit

cred cu cea mai răsunătoare palmă ce-a pedepsit vreodată nemernicia unui calomniator.

— Şi eu sînt forţat să mă resemnez în faţa inevitabilului, i-am strigat în mijlocul învălmăşelii stîrnite printre iepurii aceia, unii luînd-o la fugă din cafenea, iar alţii ascunzîndu-se pe după mese sau scaune, înmărmuriţi şi încremeniţi de spaimă. Palma asta este doar o arvună de dreptate, iar dacă vrei satisfacţie, ştii unde mă găseşti ! Dar, de obicei, calomniatorii sînt laşi !

Raimondo tremura ca varga şi fremăta neştiind în ce fel să se apere. Vigoarea lui naturală, deşi moleşită de moravurile desfrîului din ultimii ani, îi înfierbînta încă sîngele ; dar nici glasul nu-l asculta şi, obişnuit să se vadă ieşind triumfător din toate isprăvile provocate de el, nici nu-şi putea reveni din surpriza acelui atac neaşteptat. Era aidoma cîinelui, care, după ce a lătrat şi l-a urmărit îndîrjit pe hoţ, dacă acesta a avut cumva curajul să-l izgonească, s-a retras resemnat în paiele din coteţ.

Eu, după ce am ieşit din cafenea, m-am dus acasă şi trei zile n-am mai auzit vorbindu-se despre cele întîmplate. În dimineaţa celei de a patra zi, veni un oarecare Marcolini, cunoscut drept cel mai bun spadasin din Veneţia, ca să-mi comunice că domnul Raimondo de Venchieredo considerîndu-se profund jignit de atitudinea mea din cafeneaua Suttil, şi cerînd pentru aceasta satisfacţie, îmi lasă mie, după cum îmi permitea dreptul, alegerea armelor ; deci să-mi aleg armele şi să-i trimit martorii mei, ca să pună la punct condiţiile duelului. La rîndul meu, i-am trimis vorbă că avînd dreptul să-l provoc pe domnul Raimondo la duel încă din primul moment cînd l-am auzit denigrînd numele unei persoane demnă de tot respectul şi foarte dragă mie, lucru pe care nu l-am făcut doar din anumite opinii personale asupra duelului, ţineam să mă socotesc provocatorul ; aşadar, îi lăsam lui alegerea armelor, cît despre martori urma să i-i trimit în aceeaşi zi.

Marcolini se arătă încîntat de atitudinea mea cavalerească şi se retrase. Ulterior, am aflat că după plecarea mea de la cafenea, Raimondo a vociferat în gura

mare și a jurat și răsjurat că-mi va sfîșia inima cu dinții, și alte amenințări demne în totul de cunoscuta lui neobrăzare; dar somnul i-a dat sfaturi ceva mai blînde și în ziua următoare nu mai făcea altceva decît să repete că și-ar fi menținut negreșit toate jurămintele, poate chiar și mai aprig, dacă n-ar fi avut soție și copii. Ultima rezervă a provocat multe rîsete și a făcut înconjurul Veneției. Într-atît, încît Raimondo, luîndu-l de braț pe generalul Partistagno în timpul unei plimbări pe sub colonadele Municipalității, acesta din urmă s-a eliberat frumușel de brațul lui, spunîndu-i batjocoritor că ar fi fost bucuros să-și poată continua plimbarea cu el dacă n-ar fi avut soție și copii. Raimondo înțelese aluzia și orgoliul lui avu mult de suferit, așa că după multe deliberări ajunse la hotărîrea de a mă provoca la duel prin intermediul lui Marcolini, după cum ați citit; Partistagno era celălalt martor, dar fie că n-a vrut să se amestece venind acasă la mine, fie că Raimondo a crezut că mă îngrozește prezentîndu-mi pe faimosul și neîntrecutul spadasin. Eu nu-mi făceam însă nici un fel de grijă; după cum n-aș fi făcut niciodată nebunia de a provoca pe cineva, tot astfel n-aș fi refuzat nici provocarea altuia, fie chiar și din partea celui mai vestit ucigaș din Europa.

Duelul a avut loc în săptămîna următoare într-un parc de lîngă Mestre. Mă duceam spre locul fixat ca și cum m-aș fi dus la o plimbare; aveam ochiul limpede, pulsul sigur și pînă și în suflet mi se stinsese orice furie împotriva lui Venchieredo; îmi era mai degrabă milă, văzîndu-l palid și tremurînd ca o frunză. El îmi ceda din ce în ce mai mult teren, deși forțam destul de slab asaltul, pînă ce se trezi cu piciorul drept pe marginea unui șanț adînc de cîteva brațe. M-am oprit cu prea multă generozitate, avertizîndu-l că încă un pas înapoi l-ar fi făcut să cadă în groapă; martorii lui îi repetau și ei acest avertisment, cînd el, profitînd de distracția mea, îmi repezi o lovitură de spadă în piept, și vai ce s-ar fi întîmplat dacă nu aș fi făcut o săritură înapoi! M-ar fi străpuns de sus pînă jos! Totuși îmi atinse pieptul din care începu să-mi țîșnească sîngele; atunci rînjetul întipărit pe figura lui m-a făcut să mă aprind de mînie. M-am aruncat înainte cu două fente rapide și în timp

ce el îngrozit țopăia dintr-o parte în alta și se gîndea, cred, să arunce spada și să fugă, i-am înfipt jumătate de lamă într-un șold, dîndu-l de-a rostogolul în șanț.

Nu am avut de suferit nici o neplăcere în urma acestui duel, deși codexul de atunci îl pedepsea foarte sever. Cît despre Raimondo, s-a vindecat de rană, dar în cădere își fracturase femurul, și a rămas oribil de schilodit. Cred că din ziua aceea ne-a lăudat întotdeauna pe mine și pe Pisana, vorbind despre noi ca despre cei mai buni prieteni ai lui, sau dacă nu, șușotelile lui pe ici și pe colo au fost atît de prevăzătoare și tainice că nu m-au obligat la nici un alt act neplăcut. Aquilina află de isprava mea tinerească și nu vă spun ce mustrări și ce săpuneli mi-a fost dat să aud. De altfel, în ciuda numeroaselor discuții dintre noi, nașterea unui al treilea fiu, urmată la doi ani de aceea a unei fiice, au dovedit îndeajuns că în unele momente ne înțelegeam chiar prea bine. Spun prea mult: pentru că după atîta timp de pauză nu doream de loc această înmulțire a familiei; dar fiindcă natura a vrut să opereze pentru noi un miracol, am avut bunul simț să-i fiu recunoscător și să mă resemnez. Băiatul a primit numele de Giulio și fata de Pisana. În amintirea celor două ființe scumpe care ne-au precedat în împărăția eternității.

În perioada aceea, toate capitalurile casei Apostulos se aflau în Grecia, multe dintre ele fiind oferite de Spiro în sprijinul națiunii, unele investite în achiziționarea de proprietăți în apropierea Corintului. Războiul de independență se redusese la o dispută diplomatică. După distrugerea flotei turcești la Navarino, Ibrahim Pașa cu egiptenii lui puseseră o slabă stăpînire asupra cîtorva poziții din Moreea: Turcia nu avea nici arme și nici tunuri cu care să-l poată ajuta și războiul sfînt, promulgat cu atîta emfază, le provoca grecilor foarte puțină teamă și cu atît mai puțină plictiseală. Contele Capodistria strîngea în mîinile lui soarta țării și deși i se dusese faima că ar fi un mediator al Rusiei, nevoia situației făcea ca sufletele poporului să-i fie supuse. Spiro lăsa să se întrevadă din scrisorile lui că speră prea puțin de la conte; îmi spunea de asemenea că fiul lui mai mare și Luciano al meu erau printre favoriții contelui, ceea ce nu îl bucura de loc;

dar, adăuga, tinerii aleargă după glorie şi după putere, deci trebuie să-i iertăm. Teodoros, în schimb, era de partea liberalilor, cu vechile căpetenii ale insurecţiei, supravegheaţi mai rău decît turcii şi, în consecinţă, nu era bine văzut de contele preşedinte ; deşi el, părintele, îl lăuda foarte mult pentru spiritul lui de independenţă cu adevărat demn de un grec.

Datorită fie împrejurărilor, fie lui Capodistria, francezilor sau ruşilor, Moreea a fost eliberată în scurt timp de asupritori şi într-un moment de linişte a putut aştepta de la congresele europene hotărîrea destinelor ei. Era rîndul armatelor ruseşti să dea ultima lovitură. Trecerea victorioasă a Balcanilor, căreia i-a urmat tratatul de la Adrianopole, au forţat Divanul să consimtă eliberarea Greciei [1], şi încă de atunci Ţarul Nicolae ar fi putut obţine mai mult dacă geloasa diplomaţie a Franţei şi a Angliei nu l-ar fi oprit. Spiro mi-a adus la cunoştinţă vestea aceea fericită în cuvinte cu adevărat biblice şi inspirate. Îi scăzuse mult antipatia pentru Rusia şi pentru Capodistria şi anunţîndu-mi căsătoria probabilă a fiului meu Luciano cu o nepoată a contelui, adăuga : „astfel familia ta va fi unită în sînge cu o viţă nobilă care îşi va înscrie numele pe actul independenţei Greciei moderne". Am citit apoi cîteva rînduri ale fiului meu în care îmi cerea să consimt la căsătorie ; se adăuga la sfîrşit o afectuoasă notiţă din partea Aglaurei, în care, interpretînd cele mai timide dorinţe ale soţului şi nepotului ei, mă ruga să binevoiesc să asist personal la căsătorie. „Dacă spectacolul unui popor liber prin propriul său eroism poate întări dragostea de părinte şi frate, încheia Aglaura, eu te sfătuiesc să vii şi vei vedea un lucru unic în lume care-ţi va da curaj, dacă nu pentru altceva, cel puţin ca să trăieşti şi să mori sperînd".

Comerţul firmei mele prin care continuasem legăturile şi afacerile casei Apostulos mă ajuta să întreprind această călătorie fără nici o greutate. Cu atît mai mult, cu cît cumnatul meu Bruto şi fiul meu Donato erau mai mult decît capabili să-mi suplinească absenţa. Aş fi dorit să mă înso-

---

[1] După înfrîngerea de la Navarino şi victoriile armatelor ruseşti pe uscat, sultanul Mahmud a fost nevoit să accepte condiţiile tratatului de pace de la Adrianopole, din septembrie 1829. (n. tr.)

ţească şi Aquilina, dar au împiedicat-o cei doi copii mici. Şi astfel am plecat singur, pe vasul unei firme cu care aveam relaţii, la începutul lunii august a anului 1830, cînd urmările Revoluţiei Franceze dădeau de gîndit în mod serios tuturor capetelor încoronate din Europa. Am ajuns la Napoli di Romania trei săptămîni după aceea ; şi, cum spunea Aglaura, mi-a fost dat să văd un foarte plăcut spectacol, acela al încrederii şi siguranţei unui popor care-şi scuturase de pe grumaz un jug de patru secole, purtînd încă întipărite pe frunte bucuria şi mîndria triumfului. Continua totuşi o oarecare nemulţumire pentru ingratitudinea pe care guvernul o arăta vechilor căpitani de oşti din război. Este adevărat că erau creiere înfierbîntate, apte mai degrabă să se dezlănţuie pe cîmpul de bătălie decît să se subtilizeze prin cine ştie ce expuneri savante oficiale ; dar nu trebuia desigur să li se uite serviciile imense şi să fie pedepsiţi pentru asemenea defecte scuzabile cu închisoarea şi cu exilul.

Eu eram ecoul plîngerilor care-i frămînta pe Spiro şi pe Teodoros pentru astfel de nedreptăţi, dar Luciano mă mustra ca pentru o slăbiciune de neiertat. Orice artă, după el, trebuia să-şi atingă scopul fără să cedeze, fără să pactizeze. Aşa cum s-a procedat în timpul războiului la un măcel uriaş al turcilor, neţinîndu-se seama nici de delicateţea şi nici de jumătăţile de măsură ale fanarioţilor ; şi cucerită astfel pacea şi independenţa, pentru a se asigura poporului viaţa aceea calmă şi ordonată, singura în stare să facă utilă dobîndirea libertăţii şi să asigure pentru totdeauna binefacerile ei, trebuia retezată orice cauză de nelinişte şi reduse la supunere forţele secundare care cooperaseră vitejeşte la bunul rezultat al războiului, dar care împiedicau acum în chip foarte dăunător acţiunile guvernului. Îşi riscaseră viaţa pe cîmpul de luptă pentru salvarea patriei ? Pentru acelaşi motiv trebuiau să se mulţumească să şi-o piardă fie şi în chinuri, dacă nu erau capabili să se lecuiască de obiceiurile lor de răzvrătire. O logică mai nemiloasă decît aceasta nu se va putea găsi uşor ; raţionamentele fără milă nu se pot lăuda că sînt perfecte după logica omenească, aşa că le ascultam îngrozit.

În rest, Luciano era atît de afectuos şi de atent cu mine, că atribuiam trăncănelile acelea dorinţei lui de contradicţie.

Un tînăr de douăzeci și patru de ani nu putea avea în cap, limpede, logica lui Cromwell și a lui Richelieu. Cît despre contele Capodistria mi se păru un om destul de mulțumit de sine și mai degrabă șiret decît rău : nu cred, așa cum spune manifestul său, că numai pentru gloria lui Dumnezeu și pentru binele grecilor s-a sacrificat dureros acceptînd președinția guvernului, dar de asemenea nu cred că aspira să devină un tiran ca Pisistrate. Servea poate interesele Rusiei, pentru că aceasta mai mult decît oricare altă putere avea scopuri grandioase în ceea ce privește Grecia și înclina dintr-o comunitate de religie și de ură să o favorizeze. Dacă a fost potrivnic ridicării pe tron a lui Leopold de Coburg, candidat al Angliei, nu văd nici o crimă în aceasta. Dacă între Anglia și Rusia o prefera pe cea din urmă, putea să aibă o sută de motive mai mult bune decît rele ; în orice ocazie eu sînt dispus să nu mă încred în Anglia și să aprob pe oricine împărtășește părerea mea, deși despre englezi luați în parte nu pot vorbi decît de bine. Soția fiului meu care locuia atunci în aceeași reședință cu contele, într-un fast aproape princiar, desigur că nu se putea lăuda cu prea multă frumusețe. Eu care am avut totdeauna, și încă mai am cu toată bătrînețea mea, o blestemată de atracție pentru femeile frumoase, la început nu am fost cîtuși de puțin mulțumit. Dar apoi privind-o mai bine, am întrevăzut în zîmbet și în ochi transparența calmă a bunătății sufletului care înlocuiește pînă și frumusețea. Nu ar fi fost desigur o femeie greacă, ci o soție bună ; și astfel m-am împăcat cu fiul meu, ce își alesese de soție fiica unui personaj pe jumătate prinț. Dar trebuia să spun că Argenide era mai mult zăpăcită decît mîndră de fastul care o înconjura ; iar eu am dedus și de aici un pronostic bun în ce privea firea ei și pentru fericirea lui Luciano.

Nunta a fost celebrată cu mare pompă ; și cum Luciano avea un bun renume printre soldați, contele Capodistria a căpătat și prin aceasta o oarecare popularitate. Cred chiar că prin această nuntă urmărea un bun scop politic ; dar și Luciano urmărea planurile sale și nu cerceta cu multă minuțiozitate dacă norocul lui trebuia atribuit propriilor merite sau altor considerente ale președintelui. Eu am rămas cîtva timp în Grecia vizitînd țara și admirînd în

egală măsură ruinele antichității și semnele ultimelor devastări ; monumente de tip diferit, dar care cinsteau deopotrivă poetica țară. Luciano ar fi vrut să nu mai plec niciodată, Argenide îmi arăta o adevărată gingășie filială, contele Capodistria mă făcea să înțeleg că intenționa să-mi dea o slujbă de foarte mare răspundere, ministru de finanțe, sau așa ceva. Mi-am amintit atunci, zîmbind, de visele de aur ale Ministrului de finanțe Gîfîilă, dar nu am căzut în plasă ; în plus, scrisorile Aquilinei erau prea insistente ca să nu mă gîndesc că trebuie să mă reîntorc cît mai curînd acasă.

Dar un eveniment crunt mă obligă să nu-mi satisfac această dorință, așa cum aș fi vrut. Sănătatea Aglaurei care nici în Grecia nu se refăcuse, se înrăutăți în cîteva săptămîni într-atîta, încît nimeni nu mai spera într-o revenire. Numai eu puteam înțelege disperarea lui Spiro și durerea fiilor ei, fiindcă și eu pierdeam în ea pe unica mea soră și pe singura făptură care-mi amintea de sărmana mea mamă. Nici îngrijirile, nici medicamentele și nici rugăciunile n-au mai putut să-i fie de folos. Se stinse în brațele mele, în timp ce trei soldați, trei eroi care și-au riscat de sute de ori viața, luptînd, împotriva iataganelor turcești, hohoteau disperat la căpătîiul patului. Nu se întărise încă pămîntul ce acoperea sicriul surorii mele, cînd îmi ajunse de la Veneția o altă veste teribilă. Cumnatul meu îmi scria că Donato dispăruse subit fără să lase nici o știre și fără ca cineva să bănuiască motivul acelei dispariții neașteptate, astfel că pe bună dreptate cu toții se gîndeau la cele mai mari nenorociri. Aquilina părea înnebunită de durere, și prezența mea era foarte necesară la Veneția în acele cumplite împrejurări. Fără să aibă vreun indiciu precis, ea presupunea că ar fi fost amestecat în tulburările care agitau pe atunci Romagna, dar mă ruga să mă grăbesc fiindcă înainte de sosirea mea poate va reuși să afle ceva mai mult. Ceilalți copii ai mei se bucurau de o sănătate optimă și erau neliniștiți că nu-și mai văd o dată părintele și că mama lor era bolnavă. Vă închipuiți, așadar, că nu am mai putut rămîne pe loc. I-am spus vag lui Luciano și celorlalți că o afacere urgentă mă chema imediat la Veneția și în aceeași zi m-am îmbarcat pe un vapor francez care se îndrepta spre Ancona.

Dar dacă drumul a fost chinuitor datorită tristelor presentimente, şi mai rea a fost sosirea. Am ajuns la Ancona chiar în ziua de 27 martie cînd generalul Armandi se pleca învins în faţa Imperialilor, dar fără să fi pătat drapelul revoluţiei romagnole. În urma bănuielilor vagi ale lui Bruto m-am grăbit să întreb pe cîţiva ofiţeri dacă nu cumva cunoşteau pe un oarecare Donato Altoviti, care să fi luat parte la mişcările acelea. Unii spuneau că nu-l cunoşteau, alţii că da ; dar nu puteau garanta de nume : în sfîrşit de la Cartierul general am fost asigurat că un tînăr venețian cu acest nume a fost înscris în Legiunea din Imola, că se luptase ca un leu în ciocnirea de la Rimini şi că rămăsese acolo fiind rănit, cu două zile în urmă. Am alergat atunci la poştă, dar nu am găsit nici un cal fiindcă fuseseră toţi rechiziţionaţi de armata austriacă ; am pornit-o pe jos şi după patru mile am dat de căruţa unui grădinar, căruia i-am dăruit toţi banii pe care-i aveam, numai ca să mă ducă la Rimini în aceeaşi zi.

Într-adevăr, am ajuns după ce mi-a ieşit sufletul de cît am forţat şi cal şi căruţă ; de-abia mai răsuflam. Am căutat spitalul, dar Donato nu era acolo şi nimeni nu auzise nimic despre el ; cu disperarea pe care vi-o puteţi uşor închipui, am pornit-o în căutarea lui prin oraşul urîţit de spaima războiului şi de bezna nopţii, mai întunecat şi mai pustiu ca oricînd. Întrebînd de un voluntar rănit nu te puteai aştepta decît la o uşă trîntită în nas. În cele din urmă, m-am întors la spital, hotărît să mă adresez medicilor, căci oriunde s-ar fi aflat rănitul, un medic fusese chemat, dacă nu-l lăsaseră cumva să moară ca un cîine. Deşi m-a străfulgerat ideea că nu toţi medicii din Rimini lucrau şi la spital, negăsind totuşi altă soluţie mai bună, m-am agăţat de această presupunere, şi am fost inspirat deoarece, un tînăr chirurg înduioşat de rugăminţile mele m-a tras prudent deoparte şi, cerîndu-mi să-l aştept în stradă, adăugă că după o jumătate de oră îl voi vedea pe cel căutat.

— Oh, vă implor, spuneţi-mi în ce stare se află ? am exclamat. Vă rog, spuneţi-mi adevărul, domnule doctor, nu căutaţi să înşelaţi un biet părinte.

— Fiţi liniştit, a adăugat el, rana este adîncă, dar nu mi-am pierdut speranţa că l-aş putea vindeca. Se află pe

mîini bune şi nici cu o mamă sau cu o soră la căpătîi, n-ar avea o îngrijire mai bună. De altfel nici nu merita mai puţin. Aşteptaţi-mă, vă rog, şi în cîteva minute vin cu dumneavoastră. Prudenţă, vă rog, mai ales, pentru că sînt lucruri delicate şi trăim vremuri grele.

N-am mai suflat o vorbă ; am coborît încet-încet scările şi cînd am ajuns în stradă m-am învîrtit în sus şi în jos pînă ce l-am văzut ieşind pe doctor. M-a însoţit pînă în dreptul unei case modeste ca aspect şi, după ce l-a pregătit pe fiul meu, m-a chemat în camera unde zăcea. Emoţia puternică a acelor prime îmbrăţişări să v-o redea cine e în stare !... Cine n-a fost tată desigur că nu şi-o va putea închipui ! În împrejurarea aceea mi-am confirmat din nou ceea ce ştiusem întotdeauna şi anume, că dacă Dumnezeu n-ar fi creat femeile pentru a ne genera, ar fi trebuit să le dăruiască bărbaţilor ca infirmiere. O fată nemăritată, cam trecută, meşteră la cusut, care de-abia reuşea să-şi cîştige existenţa, îl ridicase din drum pe bietul meu Donato şi-l îngrijise cu atîta zel, încît doctorul nu mă minţise afirmînd că o îngrijire mai bună şi mai afectuoasă nici o mamă sau o soră nu i-ar fi putut-o da.

Am mulţumit acelei fete cumsecade mai mult cu lacrimi, decît cu cuvinte, alături de Donato ce-mi manifesta şi el recunoştinţa. Dar ea căuta să evite scena, răspunzîndu-mi că în fond făcuse atît cît îi dictase mila creştinească, şi-i atrase atenţia rănitului să nu se mişte ca nu cumva să i se întîmple ceva grav. Doctorul examină rana şi găsind-o pe cale de vindecare, plecă sfătuindu-ne şi el să nu ţinem bolnavul prea mult de vorbă ci să-l lăsăm să se odihnească, fiindcă existau foarte mari speranţe. N-am întîrziat să-i împărtăşesc aceste ştiri bune Aquilinei şi, la cîteva zile după aceea, am primit răspuns că puţinele mele cuvinte i-au fost deajuns ca s-o vindece complet şi că ne aştepta cu braţele deschise de îndată ce Donato ar fi fost în stare să întreprindă călătoria. Între timp am aflat de la el motivul principal al hotărîrii neaşteptate : calomniile peste măsură de exagerate din casa Fratta pe seama republicanilor din Romagna.

— Atîtea cuvinte grele, îmi lămuri el, mi-au întors stomacul pe dos şi, neavînd curajul să le reprim pe loc,

m-am hotărît să acţionez şi mai tare şi să le arăt cu fapta ce importanţă au avut ele pentru mine !

— Bietul meu copil ! am exclamat. Fii binecuvîntat !

Omul bătrîn care eram renăştea întru totul. Cu cîteva zile în urmă asistînd la dureroasa boală a fiului meu, blestemasem cu furie toate revoluţiile, dar acum mă căiam de rostirea acestor blesteme, la gîndul că soţia mea ar fi reacţionat la fel, şi cum din această pricină eu o acuzasem de cîteva ori de slăbiciune, nu voiam să mă rănesc cu propria-mi armă. În orice caz cel bolnav urma să-l vindece pe cel sănătos ; şi aşa se întîmplă. Vindecarea s-a prelungit mai mult decît îşi închipuise medicul, şi doar în luna mai am reuşit s-o pornim la drum, oprindu-ne din loc în loc pînă la Bologna. Femeia cea cumsecade a primit o răsplată, deşi nu la înălţimea meritelor ei, ci cît ne permiteau condiţiile noastre ; existînd pe acolo un tînăr care o iubea, bucuros s-o ia în căsătorie dacă ar fi putut îndrepta sărăcia lor lucie, am reuşit să-i dăruiesc cel mai mare bine pe care de obicei nu-l poţi obţine cu bani.

La Bologna am poposit cîteva zile, ocazie să-mi revăd multe din vechile prietenii ; am aflat însă şi de mulţi care muriseră între timp, şi am dat de numeroşi părinţi de familie pe care eu îi lăsasem la sînul mamei pe vremea cînd lucram în administraţia financiară, precum şi de multe mame frumoase pe care odinioară le legănasem pe genunchi. Şi vai ! Frumoasele cărora le făcusem curte altădată, ce greu le-am mai recunoscut ! Vreme de mai multe zile n-am fost în stare să mă privesc în oglindă. Bologna nu era în zilele acelea nici aglomerată nici veselă, dar am găsit în ea aceleaşi inimi calde, aceeaşi amabilitate şi de o mie de ori mai multă solidaritate şi armonie. Nu se mai trăia în confuzia şi anxietatea dinainte ; totul era limpede şi strălucitor ; numai forţele lipseau dar speranţa continua să existe. Nu fac comentarii dacă pe drept sau pe nedrept, îmi permit numai să vă redau această mărturie de constanţă văzută cu ochii mei.

O dată ajunşi la Veneţia, vă las să vă închipuiţi singuri mulţumirea Aquilinei şi bucuria lui Donato ! Dar sănătatea băiatului, contrar speranţelor noastre că în aerul natal avea să se restabilească cu totul, se înrăutăţi brusc. Rana

dădea semne că ar vrea să se redeschidă, infecția că tinde să se adîncească ; unii medici credeau că era vătămat osul, iar alții că o schijă i-ar fi rămas pe undeva ascunsă în profunzime. Toți eram îngrijorați, mîhniți și agitați. Numai bolnavul vesel și senin ne încuraja, rîzînd din toată inima de festa jucată de el celor ce frecventau casa Fratta și bucurîndu-se de cele povestite de Bruto pe seama mutrelor indignate ale acestora. Doctorul Ormenta, reîntors de curînd de la Roma cu nu știu cîte pensii și titluri onorifice, rezolvase problema noastră cu sentința : cum e tatăl așa-i și fiul. În ceea ce mă privește, eram mai degrabă dispus să mă mîndresc decît să mă supăr de un asemenea afront ; și desigur că nu i-am cerut socoteală reacționarului pentru cuvintele considerate de el peste măsură de injurioase. Pe de altă parte eram îngrijorat de dureri mult mai grave. Boala lui Donato se înrăutăți din ce în ce mai mult și în cele din urmă, spre sfîrșit de toamnă, muri. Dintre toate nenorocirile pătimite în cursul vieții mele, în afară de moartea Pisanei, aceasta a fost cea mai cumplită și mai neconsolabilă. Și totuși durerea mea a fost inexistentă față de disperarea mamei lui, care nu mi-a iertat niciodată moartea lui Donato, de parcă eu i-aș fi fost călăul. Dar mai degrabă ea fusese adevărata cauză involuntară, expunîndu-l obligației de a tolera o contradicție căreia i s-a opus, vărsîndu-și generos sîngele în luptele de la Rimini. În schimb, Aquilina a continuat să-i viziteze pe cei din familia Fratta, ba chiar să-i ducă și pe ceilalți doi copii mai mici, și cînd o dojeneam, amintindu-i supus cazul lui Donato, îmi răspundea furioasă că întîmplarea aceea nefericită nu i-ar fi amărît viața dacă eu, cu tiradele mele liberale, n-aș fi viciat seva pe care o extrăgea tînărul din discuțiile purtate în casa Fratta. După cum vedeți, fie prin influența vîrstei, a prietenilor, sau a dragostei materne, buna femeie devenea mereu mai reacționară. Dar aveam încredere în proverbul că sîngele apă nu se face și că fiii mei nu s-ar fi molipsit de boala aceea ciudată. Firea mea însă mă împiedica să mă opun cu arma în mînă dorințelor ei, și o lăsam să facă așa cum credea de cuviință, certînd-o cu multă delicatețe, numai cînd micuța Pisana se lăsa prinsă cu vreo minciună flagrantă sau cînd Giulietto se înfuria dacă i se făcea vreo observație ; căci acesta

din urmă decît să mărturisească o greșeală, prefera să fie pisat zob într-o piuliță. O întrebam pe Aquilina dacă impostura, îngîmfarea și încăpățînarea nu erau din întîmplare roadele noului ei fel de educație. Îmi răspundea că ea era mai mulțumită să aibă copii orgolioși și mincinoși decît să-i asasineze cu propriile ei mîini, așadar mai bine să-mi văd de treburile mele și să mă gîndesc la răul ce i-l făcusem, fără să-i mai otrăvesc viața cu mustrări. Eu o compătimeam pentru cît suferise și căutam să tac, deși mă gîndeam că poate ar fi fost mai bine venită moartea decît o viață dezonorată de necinste și plină de o mîndrie deșartă. De altfel, nu-i priveam defectele cu încăpățînarea ignorantului ci speram că fiii mei se vor lecui la timp.

Totuși, într-o zi cînd nu știu în ce ordine de idei mi-l dădu de exemplu pe doctorul Ormenta ca pe un adevărat creștin și cetățean onest, n-am putut să mă stăpînesc și să n-o întreb cum oare acel perfect și onest cetățean își lăsa părintele să moară literalmente de foame.

— Este un neadevăr infam ! strigă Aquilina. Bătrînul Ormenta are din partea guvernului o pensie bunicică și ar putea să trăiască foarte bine dacă n-ar suferi de viciile care-l consumă atît.

— Și dacă eu ți-aș spune, adăugai, că dobînzile datoriilor contractate pentru a face față ambiției fiului îi devorează din an în an o bună parte din bani, și doctorul o știe și nu se gîndește cîtuși de puțin să-l ajute ?...

— Oh, chiar de-ar fi așa, exclamă Aquilina, eu tot nu l-aș acuza ! Taică-său a fost, la vremea lui, mare pungaș încît merită o pedeapsă exemplară, așa cum merită toți nemernicii ca el.

— Bravo ! am replicat. Tu ești o creștină scrupuloasă și acorzi oamenilor supremul drept de judecată pe care Dumnezeu și l-a rezervat lui însuși !... Nu știu după care lege a carității copiii sînt în măsură să judece și să pedepsească greșelile părinților !

— Nu spun asta, murmură Aquilina, dar Dumnezeu poate permite ca doctorul Ormenta să ignoreze sărăcia tatălui lui, pentru ca acesta să fie pedepsit pentru ticăloșiile sale chiar în timpul peregrinării trecătoare pe pămînt.

— Foarte bine ! am reluat, dar te asigur că eu nu aș vrea să am pe conștiință asemenea ignoranță !

Într-adevăr, bătrînul Ormenta muri la cîteva zile după aceea, însoţit de un dispreţ general ; dar dacă a existat un sentiment care să învingă în vehemenţă şi în universalitate ura postumă împotriva bătrînului, acesta a fost desigur sentimentul ivit în toate inimile împotriva ingratitudinii şi a impietăţii fiului său, care s-a tocmit personal pentru cheltuielile de înmormîntare, a acceptat moştenirea sub beneficiu de inventar, şi a refuzat să-l răsplătească pe medicul curant, considerînd cheltuielile mai mari decît încasările...

Neînţelegerile dintre mine şi soţia mea asupra acestui subiect sau a altora asemănătoare se repetau din ce în ce mai frecvent, ca pînă la urmă să ne tulbure foarte mult liniştea. Dacă eu n-aş fi ţinut seama de ultimele sfaturi ale Pisanei, poate că am fi ajuns la cine ştie ce deznodămînd nefericit. Dar aşa o duceam înainte cu răbdare şi poate cu o mai mare indulgenţă decît ar fi fost nevoie în calitatea mea de tată, deoarece exclusiva autoritate lăsată în perioada aceea Aquilinei în ceea ce privea educaţia fiilor mei, m-a făcut să mă căiesc mai tîrziu şi să îndur remuşcări, cu atît mai acute cu cît erau zadarnice şi tardive. Mica Pisana creştea în manierele obişnuite bigoţilor, care fac suspecte pînă şi virtuţile, iar Giulio adulat şi răsfăţat de profesori, devenea din ce în ce mai orgolios, ajungînd acum atît de îngîmfat, de nu mai ştiam cu ce metodă să-l conving că greşeşte.

Eu întrevedeam foarte clar unde-l puteau conduce defectele lui oribile. Prin uşoare măguliri şi linguşeli oricine l-ar fi putut face să comită o nerozie, el rămînînd însă totdeauna convins că acţionase admirabil. Amînam de pe o zi pe alta îndreptarea acestor concepţii greşite ; poate şi din motivul că nu voiam s-o întristez pe mama lui, tot sperînd că, de pe o zi pe alta, aceasta va deschide ochii asupra comportamentului copiilor noştri. De exemplu, mie nu-mi plăcea că orice faptă morală a lor se sprijinea pe o autoritate oarbă, spunîndu-li-se că aşa trebuie procedat fiindcă aşa li se poruncise. Aş fi vrut să-i lămuresc că aşa le fusese poruncit, deoarece tocmai raţiunea, orînduirea socială şi conştiinţa duceau la necesitatea unor atare porunci ; doream, în sfîrşit, ca voinţa lui Dumnezeu să nu le fie arătată numai prin cuvintele revelaţiei ci şi în legile

şi în necesităţile morale care călăuzesc conştiinţa indivizilor şi justiţia publică.

Astfel, chiar dacă o educaţie potrivnică i-ar fi lipsit de sprijinul credinţei, ar fi rămas tot oameni supuşi unei legi raţionale şi umane ; în timp ce o dată străini de religie, cum erau ei, supuşi preceptelor doar din teamă, conştiinţa lor rămînea fără nici o lumină, şi cu atît mai puţin cu o valoare morală. Aquilina nici nu voia să audă de toate acestea. După ea era un sacrilegiu simpla presupunere că fiii ei s-ar fi putut lepăda cu gîndul de religia în care îi educa ; şi dacă erau atît de nefericiţi încît să se prăbuşească în abisul necredinţei, nu merita să-i opreşti la jumătatea drumului. Pierzîndu-şi sufletele, nu mai avea importanţă dacă societatea se alegea de pe urma lor cu vreun folos sau pagubă. Era egoistă nu numai în sine, dar şi în numele lor.

După părerea mea în schimb, chiar şi în dreapta judecată a credincioşilor, acesta era un sistem rău şi cu totul străin de preceptele divine. Înainte de toate, natura, interpretă a lui Dumnezeu, ne-a impus să preferăm răul mai mic răului mai mare, şi apoi instinctul de compasiune ne obligă la atenţia maximă pentru ca fericirea semenilor noştri să fie ocrotită cît mai mult posibil împotriva abuzurilor celor răi. A vătăma în acelaşi timp propriu-ţi suflet cu necredinţa şi soarta altuia prin acţiunile tale, este desigur mult mai rău şi mai dăunător ordinii sociale decît a te menţine prin operele tale devotat legilor morale şi a păcătui numai din pricină că nu ai o opinie religioasă. A pregăti deci sufletele copiilor astfel încît, chiar dacă sînt lipsiţi de opinii religioase, să fie obligaţi printr-un sentiment intim să se supună la regula universală de justiţie care luminează conştiinţele, va fi nu numai o operă de educator social prudent, ci şi o grijă lăudabilă şi conformă cu natura pioasă a lui Dumnezeu ! Este deci o trădare a propriei conştiinţe neglijenţa acelor preceptori care văzînd cum apar zilnic mii de cazuri în care fiinţe umane, înzestrate cu calităţi foarte valoroase, încetînd să mai fie devotate, devin bestii, se încăpăţînează totuşi să sprijine moralitatea discipolilor lor numai pe preceptele religiei, punînd într-o situaţie gravă economia mondială a societăţii. Afir-

mați că trăim în vremuri de nepăsare neligioasă și chiar de necredință ? Atunci contribuiți să apărați cel puțin fericirea altora și ordinea socială cu cea mai bună armă, care este îndeplinirea datoriilor, sprijinindu-vă numai pe credința aceea a cărei lipsă o plîngeți. Nu vă spun să încetați de a o accepta și a o predica pe aceasta, dacă așa vă dictează convingerile ; vă spun numai să adăugați și o altă garanție, pentru ca societatea să se poată încrede în educația voastră, deoarece așa cum o înțelegeți voi, mai ales în secolele de neașteptate schimbări și de sacrificii în care trăim, educația voastră este cu totul lipsită de siguranță.

Eu, vedeți, dacă mi-aș fi extras fiece regulă morală din doctrină, aș fi rămas un mare nătărău și dacă mă citez pe mine nu o fac nici ca o ispășire, nici din orgoliu personal, ci numai pentru a scoate la iveală un fapt de care să nu vă puteți îndoi. După ce ați citit această viață, indiferent de părerea voastră, trebuie să mărturisiți că dacă nu am făcut mult bine, puteam desigur să săvîrșesc mult mai mult rău. Pentru răul pe care nu l-am săvîrșit, tot meritul îl are acea frînă a conștiinței care a intervenit chiar și după ce am încetat să mă mai cred legat de anumite formule. Adevărul este că nu credeam și simțeam că trebuie să activez în felul acela ; prea puțin creștin în cuvinte, eram un scrupulos creștin în fapte, în toate nesfîrșitele împrejurări în care moralitatea creștină concordă cu cea firească. Dacă voi îmi veți dovedi că de-aș fi fost cămătar, sperjur, venal, asasin, m-aș fi dovedit mai util societății, voi consimți atunci, alături de voi, că e perfect inutil să aduci un sprijin filozofic și absolut preceptelor morale ale religiei.

Eu nu cred să fi avut vreodată curajul să-i țin Aquilinei o predică atît de lungă, căci altfel mă îndoiesc că n-aș fi convins-o ; ba chiar profit de ocazie să vă declar că pe cît de flecar și de filozof vă pot apărea în povestirea vieții mele, în viața practică am fost totdeauna sărac în cuvinte, și dacă erau de față trei persoane mai mult ca de obicei, reușeau să mă facă să tac chitic. Uneori însă, s-a întîmplat ca și discuția cu soția mea să alunece pe panta subiectului de mai sus ; învins într-o parte, dădeam asaltul în alta, mereu cu același rezultat, din păcate, și anume o solemnă admonestare ce-mi șuiera în urechi. Am lăsat-o așadar să

dispună de toate cum credea ea, chiar şi pentru motivul că, în realitate, eu nu ştiam precis cine, între tată şi mamă, are drepturi mai mari. În înclinarea balanţei de partea ei a contribuit destul de mult holera, care, pătrunsă pentru prima oară în Italia, cu groaza ce însoţeşte orice boală contagioasă şi neobişnuită, a deprimat peste măsură toată Veneţia.

Giulio al nostru a fost atins de morbul acesta teribil şi constanţa şi curajul cu care l-a îngrijit mamă-sa i-au dat parcă din nou drepturile de mamă. Eu a trebuit să renunţ la autoritatea mea sau dacă am păstrat o oarecare pretenţie a fost asupra Pisanei care, mai mult decît Giulio, avea nevoie de o îndrumare certă şi morală ca să fie de trei ori mai prevăzătoare şi mai vigilentă. Pare că o dată cu numele, moştenise ceva din temperamentul Pisanei mele şi cînd înainte de a improviza o serie de minciuni, îşi elibera, printr-o uşoară mişcare a capului, fruntea de cîrlionţii părului castaniu, mintea mea alerga iute la mica vrăjitoare din Fratta ; şi astfel, mă lăsam îmbrobodit cu cea mai mare naivitate. Numai că fiica mea nu avea uşurinţa şi impertinenţa Pisanei ; dimpotrivă, ştia să-şi calculeze faptele şi să-şi aplece gîtul astăzi, doar ca să-şi îndrepte capul mîine. Eu n-o pierdeam din ochi şi vedeam dezvoltîndu-se în ea, cu fiecare zi, talentul de a cuceri, care este fericirea şi ruina tuturor femeilor.

Căutam s-o iau cu binişorul şi s-o îndrumez cum trebuie, să-i arăt partea bună a celor buni şi partea primejdioasă a admiraţiei celor răi, demonstrîndu-i că bunătatea şi nemernicia nu se pot distinge din aparenţele mai mult sau mai puţin strălucitoare ci din calitatea acţiunilor ; dar constatam că nu se prindea mai nimic. Prea reuşiseră s-o convingă că acel ce comandă are dreptate să comande şi că are dreptul la ce-i mai bun din cel ce se supune, pentru ca să mai poată crede şi iubi acum virtutea săracă, dispreţuită şi oprimată ; pentru ea meritul, virtutea, onorurile, bogăţia, puterea se contopeau într-unul şi acelaşi lucru şi capriciosul ei căpşor se umplea de fantezii şi de prostii. Alerga după lumină ca un fluture. Dar aripile, sărmana de ea, aripile ?... Cum îţi vei lua zborul, fluturaş plăpînd, cînd focul luminării îţi va fi ars aripile ?...

De asta mă temeam ; ca vreo dezamăgire nenorocită să nu-i răpească toată poezia din suflet și să rămînă asemenea acelor nenorociți care se cred lipsiți de prejudecăți, pozitivi, desăvîrșiți și nu sînt altceva decît niște bastarzi infami ai speței omenești, trupuri fără spirit destinate să vicieze timp de cîțiva ani o oarecare cantitate de aer curat și să populeze cu viermi groapa unui mormînt. Eu luptam cu dîrzenie, atît cît îmi permiteau ocupațiile, împotriva instinctelor dubioase ale acelei firi feminine, dar nu făceam altceva decît să stăvilesc răul fără să-l pot rupe din rădăcină, pentru că sfaturile Aquilinei se opuneau sfaturilor mele și cercurile pe care ea o îndemna să le frecventeze îi ofereau exemple cu totul opuse acelora care se cuveneau pentru a confirma frumoasele mele teorii.

Holera a fost binevenită, dacă nu pentru altceva, măcar pentru a mătura multe persoane despre care nu știai de ce au mai venit pe lume. Printre cei dintîi duși pe lumea cealaltă a fost Agostino Frumier lăsînd numeroase progenituri și fiind foarte îngrijorat că intră în pămînt fără cheia de șambelan atît de dorită. Fratele lui a pierdut-o în prăpăd pe bătrîna lui prietenă care cred că a murit mai mult de frică decît de boală ; și el reveni în lume atît de nou și de străin, încît cred că se minuna că nu-și găsește peruca pe cap și că nu-l vede pe doge și mantiile mărețe ale Prealuminaților Procuratori. Puteai auzi prin Veneția : „Uite-l pe cavalerul Alfonso Frumier care de-abia a ieșit din colegiu“. Avea aproape șaizeci și cinci de ani și doamna prietena lui depășise șaptezeci cînd se hotărîse să moară. Pentru a găsi o constanță egală cu aceasta ar trebui să mergem cu gîndul pînă la primele zile ale neamului omenesc cînd nu exista pe lume decît un singur om și o singură femeie. În timpul holerei cred că a murit și Doretta, care după o viață plină de dezonoare și de peregrinări se întorsese la Veneția să-și defăimeze propria bătrînețe. Am aflat în mod sigur de la doamna Clara că se prăpădise în vara acelui an în spital. Eu o întîlnisem de mai multe ori dar m-am prefăcut că nu o recunosc fiindcă figura ei murdară îmi repugna și aș fi comis un sacrilegiu să unesc amintirea lui Leopardo cu creatura aceea infamă. De altfel, sfîrșitul ei a contribuit să mă convingă și mai mult că o supremă justiție domină viața acestei lumi și că sînt într-

adevăr multe şi dureroase excepţii, dar în general rămîne confirmată regula că rău ai semănat, rău culegi. În tinereţe cînd sufletul clocotitor şi impetuos nu are timp să guste plinătatea lucrurilor, ci se opreşte mai uşor la amănunte, e posibil să fii orbit. Treptat-treptat, pe măsură ce judecata se răcoreşte şi memoria adună o comoară mai preţioasă de fapte şi de observaţii, creşte şi încrederea în raţiunea colectivă care conduce omenirea, aşa încît îi întrevezi urcuşul spre faze mai bune. Aşa cum nu zărim panta unui torent de la cîţiva paşi ci numai privindu-l cu atenţie de la înălţime, pe o lungime considerabilă a cursului său.

De-abia ne mai reveniserăm din spaima provocată de holeră, cînd, într-o seară, mi se pare pe la jumătatea lunii noembrie, mi-a fost anunţată vizita doctorului Vianello. Eu întreţinusem o corespondenţă strînsă cu Lucilio, dar după 1831, cînd venise şi el în Italia, pentru ca după scurt timp să plece din nou, scrisorile noastre se răriseră din ce în ce mai mult. Nu mai avusesem nici o veste de peste un an de zile. L-am găsit adus de spate, palid şi puţinele fire ce-i mai rămăseseră îi albiseră complet, dar în ochi avea aceeaşi scăpărare, sufletul lui tare şi atît de integru îi încălzea încă vorbele, şi cînd schiţa un gest puteai ghici vigoarea spiritului care mocnea în trupul acela uscat şi de nerecunoscut.

— Ţi-am spus că voi veni să mor printre voi ! Acum iată, vin să-mi ţin cuvîntul. Am şaptezeci şi doi de ani, dar asta n-ar însemna nimic, dacă n-aş avea o păcătoasă de boală de piept, pricinuită de clima londoneză. Noi, fii ai soarelui, nu ne putem apăra ; ceaţa ne doboară.

— Vreau să sper că glumeşti, i-am răspuns, şi că aşa cum mi-ai vindecat mie vederea, îţi vei vindeca şi dumitale pieptul.

— Îţi repet că am venit să-mi ţin cuvîntul. De altfel, noi ne cunoaştem destul de bine, aşa că nu mai avem nevoie de formule reciproce de politeţe şi nici de minciuni. Ştim ce se poate spera de la viaţă şi cît de bine sau rău ne aduce moartea. Dacă ţi-aş declama acum o comedie a indiferentismului, ai avea dreptate să te plîngi, dar ştii prea bine că vorbesc cum gîndesc şi dacă spun că mor împăcat, mor împăcat. Doar că, îţi mărturisesc, mă doare în suflet

că nu pot vedea sfîrşitul ; dar e o nenorocire cunoscută de zeci de generaţii înaintea mea aşa că nu mai are rost să mai plîngem şi noi. Acţiunile mele, ideile mele, spiritul meu educat cu mare perseverenţă şi cu destulă trudă să iubească şi să vrea binele, sufocîndu-şi pînă şi pasiunile ce-l dominau, sper că toate la un loc vor continua să servească minunata providenţă care nu încetează să perfecţioneze ordinea morală. Îţi aminteşti de lumile concentrice ale lui Goethe ? Nu vor fi un adevăr, ci o adîncă şi filozofică alegorie. Suspinele noastre, cuvintele noastre se repercutează departe, departe, din ce în ce mai slabe, dar niciodată anulate, întocmai ca cercurile de pe un lac, ce se lărgesc mereu în jurul punctului unde a fost aruncată o piatră. Viaţa se naşte din contracţie şi moartea din destindere ; dar vitalitatea universală absoarbe în sine aceste mişcări diferite, care nu sînt pentru ea decît nişte funcţii ale unor organe diferite.

Ascultam cu tot devotamentul cuvintele lui Lucilio, deoarece foarte rari sînt cei ce ştiu să transforme înaltele speculaţii filozofice într-un adevărat confort psihic ; privilegiu acordat acelor puţini ce-au primit de la natură sau şi-au dobîndit prin educaţie şi prin puterea voinţei lor o armonie intimă între sentimente şi gîndire.

Desigur că eu nu eram în măsură să-mi susţin zborul în spatele acelui vultur, dar admiram de pe pămînt avîntul lui luminos, consolîndu-mă să văd că alţii se înălţau cu raţiunea acolo unde eu mă stabilisem dintr-un salt cu conştiinţa.

— Lucilio, i-am răspuns, îmbrăţişîndu-l din nou, vorbind cu dumneata mă simt reîntinerit, acesta e un semn că ideile dumitale sînt adevărate şi salutare. Dar tocmai de aceea nu-mi vei interzice să sper că prezenţa dumitale printre noi va dura mai mult decît vrei să ne dai să înţelegem...

— Îţi promit că vom face împreună o bună şi veselă tovărăşie, dar nimic mai mult. Aş putea să-ţi spun şi pe cîtă vreme, dar nu vreau să mă fac de ruşine ca medic. În sfîrşit, sînt mulţumit de mine şi atît e deajuns.

— Ai dori să o revezi pe Clara ? l-am întrebat eu. Ori nu ai mai putea ?

— Ba nu ! îmi răspunse el. Dimpotrivă, aş vrea să o văd pentru a contempla încă o dată sfîrşitul diferit al aceleiaşi pasiuni în două temperamente diferite şi diferit educate. A învăţa cît poţi mai mult trebuie să fie legea supremă a sufletelor. Această sete de nestins pentru cunoaştere, care ne chinuie pînă în clipa supremă, nu depinde de nici un motiv vizibil raţiunii individuale. Ea poate foarte bine să apară din necesitatea unei ordini mai vaste care se dilată dincolo de moarte. Să învăţăm cît mai mult !... Natura pare că împrăştie ploaia la întîmplare ; dar fiecare picătură oricît de minusculă, oricît de infinitezimală ar fi, este absorbită de pămînt şi străbate apoi prin straturi invizibile pînă acolo unde o recheamă copleşitoarea ariditate. Lenea este o descoperire a imbecilităţii omeneşti ; în natură nu există lene şi nimic inutil.

— Deci o vei privi pe Clara ca un anatomist care studiază un cadavru ?

— Nu, Carlo, dar o voi privi aşa cum mă privesc pe mine : ca să mă conving mereu mai mult, chiar împotriva aparenţelor, că numai o raţiune mişcă, împinge şi linişteşte această umanitate diversă şi imensă : ca să dovedesc încă o dată prin toată statornicia faptelor mele că ele tind la o existenţă mai vastă, la o mulţumire mai liberă şi deplină ce nu se poate obţine în această fază umană a fiinţei noastre. Dacă n-ar fi aşa, Carlo, aş fi prea nebun să iubesc pe cea care mă mîhneşte şi mă dispreţuieşte ; dar o conştiinţă intimă mă asigură că nu sînt nebun de loc şi că judecata mea este atît de dreaptă şi de imparţială pe cît poate să fie aceea a oricărui pămîntean.

— Ascultă-mă, cum se face că nu te-am auzit niciodată mirîndu-te sau înfuriindu-te din cauza schimbării de necrezut a Clarei faţă de dumneata ? De mult voiam să te întreb acest lucru ; dar tenacitatea iubirii dumitale mi se pare şi mai uluitoare.

— Cum se face că nu m-a uimit şi nu m-a scos din sărite ? E uşor de explicat. Clara avea un suflet făcut pentru iluziile sublime şi nu mă puteam deci minuna c-o văd alergînd pe calea iluziilor, mai ales că eu, prins de atîtea gînduri diferite, mă lăsasem pradă unei certitudini prosteşti. Femeile ne pot părăsi pentru un altul din această lume materială, şi atunci le poţi uşor recuceri, acesta fiind

necazul cel mai banal, deşi pericolul în general temut. Cum mă simţeam sigur din acest punct de vedere, nu m-am mai gîndit la celălalt pericol. Dar vai de noi cînd femeile ne părăsesc pentru a se izola în lumea spirituală !... Devine inutilă orice urmărire, zadarnică orice rechemare ; nici o plăcere nu întrece voluptatea sacrificiilor, nici un raţionament nu le mai învinge credinţa, nici o milă nu le desprinde de la considerarea absolută a celor veşnice ! Şi femeile, vezi tu, au o uşurinţă mai mare decît noi de a trăi, aş zice, dincolo de viaţă. Ca medic am avut ocazia să mă conving că nici un bărbat, oricît de puternic şi de nefericit ar fi, nu egalează o biată femeie în indiferenţa resemnată din faţa morţii. Se pare că ele au mai limpede decît noi presentimentul unei vieţi viitoare. În ceea ce priveşte faptul că nu m-am mîniat pe Clara, iartă-mă, dar mînia este în primul rînd un sentiment al copiilor ; eu nu m-am mîniat fiindcă la ea nu a fost vorba de o nedreptate, ci de halucinaţie : credea că în felul acela mă iubeşte mai mult şi că în loc să-mi procure o plăcere lumească şi trecătoare, îmi pregătea o mulţumire cerească şi veşnică. Închipuie-ţi ! Trebuia să-i fiu chiar recunoscător !

Am admirat uşurinţa cu care Lucilio subordona raţiunii cele mai fugare şi involuntare fluctuaţii ale sufletului. Prin constanţă şi prin exerciţiu, el se ordona ca un orologiu şi pasiunile, afecţiunile şi gîndurile evoluau în felul cum le dicta el. Şi nu se poate spune că simţea puţin ; dimpotrivă, dacă-l cunoşteai bine trebuia să mărturiseşti că numai o forţă de voinţă aproape supranaturală putea ajunge să ţină în ordine şi comprimate pasiunile care-l tulburau.

Lucilio şi Clara s-au văzut aproape în toate serile din iarna aceea şi conversaţia din casa Fratta fusese de nenumărate ori agitată datorită violentelor ieşiri ale bătrînului doctor. Augusto Cisterna spunea că trebuie să fie iertat din cauza bătrîneţii, dar Clara ducea şi mai departe toleranţa, afirmînd că Lucilio a fost mereu nebun şi că Dumnezeu îl iartă datorită bunelor lui intenţii. Ea avea o mare grijă de a nu-l îndrăgi prea mult pe doctor, poate pentru că aşa îi făgăduise lui Dumnezeu, ieşind din mînăstire ; de altfel atît de mare era simplitatea credinţei ei şi naivitatea felului de a se purta, încît Lucilio zîmbea mai

curînd admirativ decît batjocoritor. Cel ce se arătase peste măsură de mulţumit de a-l revedea pe doctorul Vianello a fost, nu vă veţi închipui niciodată, contele Rinaldo. Dar vă explic îndată motivul. Din lungile lui gestaţii asupra cărţilor din biblioteci urma să se nască ceva : o operă uriaşă despre comerţul veneţienilor de la Atila la Carol al V-lea, operă în care îndrăzneala ipotezelor, bogăţia documentelor şi ascuţimea criticii se completau de minune, aşa cum îmi spunea pe atunci Lucilio. El i-a fost apoi foarte util autorului pentru examinarea unor puncte parţiale asupra cărora îl ştiam foarte erudit ; şi într-adevăr au corectat împreună unele propuneri şi au anulat altele. Lucilio era fascinat să descopere atîta comoară de înţelepciune şi atîta patriotism entuziast la omuleţul acela murdar şi morocănos care era contele Rinaldo ; dar ghicea cauzele fenomenului.

— Uite, spunea el, uite cum se exploatează, în vremuri de eroare şi de inactivitate naţională, minţile care văd drept şi departe şi forţele care nu consimt să trîndăvească !... Sentimentele şi activitatea lor se risipesc reînsufleţind mumiile ; neputînd să îmbunătăţească instituţiunile, să studieze şi să iubească oamenii, dezgroapă pietre vechi, roci fărîmiţate, le studiază şi le iubesc pe acelea. Este destinul aproape comun al literaţilor noştri !

Dar Lucilio exagera. Deoarece o dată cu Alfieri, cu Foscolo, cu Manzoni şi cu Pellico crescuse o familie diferită de literaţi care cinstea, fără îndoială, ruinele, dar îi chema şi pe cei vii să discute despre ele : şi sfida sau binecuvînta durerea prezentă pentru binele de mîine. Leopardi care s-a mîndrit cu raţiunea pe care o blestema, Giusti care a biciuit contemporanii, stimulîndu-i spre o reînnoire morală, sînt vlăstare ale aceleiaşi familii nefericite dar vii şi doritoare de viaţă. Disperatul cîntăreţ al Ginestrei şi al lui Brutus ştia mai bine decît alţii că numai lungimea vieţii poate ridica sufletul la sublimul ştiinţei care cuprinde într-o privire toată lumea metafizică şi nu se opreşte la gemetele copilăreşti ale unui om ce se teme de întuneric.

Giulio, fiul meu mai mic, ar fi profitat mult de compania şi conversaţia lui Lucilio dacă acesta ar fi rămas mai mult printre noi. Dar boala lui s-a agravat la începutul

primăverii şi, aşa cum prevăzuse, l-a condus curînd în mormînt. Lucilio s-a stins, privindu-mă mîndru în faţă, aproape interzicîndu-mi să-l plîng ; Clara era în cealaltă cameră, rugîndu-se pentru el şi ultimul cuvînt al muribundului a fost acesta : „Mulţumeşte-i Clarei !“ Într-adevăr i-am mulţumit, dar nu prea ştiam bine de ce. Oricît am rugat-o de mult, Clara nu a acceptat să-l consoleze pe muribund prin prezenţa ei ; dar cum ea îşi făcea o mîndrie din a-şi învinge propria-i dorinţă, îmi este permis să cred că simţea chiar o plăcere din renunţare ; şi că şi-a oferit acest sacrificiu pentru un şi mai mare bine adus sufletului lui. Am rămas cufundat mai mult în meditare decît în durere după pierderea lui Lucilio ; dar m-a supărat nespus de mult bucuria pe care a manifestat-o soţia mea în această ocazie, fără o fărîmă de respect. După părerea ei, prezenţa doctorului atît de frecventă în casa noastră, punea în pericol moralitatea fiilor ei şi Dumnezeu i-a făcut o graţie trimiţîndu-l pe sărmanul om la ultimul lăcaş.

În aceeaşi zi am avut cu Aquilina o discuţie furioasă care n-a trecut fără lacrimi şi scandal ; răbdarea mi-ajunsese la capăt şi o asemenea nedreptate, cu toată recunoştinţa ce-i datoram, merita desigur o scuturătură zdravănă. Mărturisesc că n-am avut şi nu voi avea niciodată calmul senin al lui Lucilio. De altfel, moartea lui ca şi aceea a Pisanei, m-a convins şi mai mult că dacă sîntem tari şi generoşi, n-avem decît de cîştigat. Dacă nu ne ajută la altceva, ne învaţă cel puţin să murim cu seninătate ! Şi acest lucru pe lîngă că înseamnă o soartă foarte mult dorită, constituie şi piatra de încercare ce-i diferenţiază pe cei nobili de cei nemernici. În timpul vieţii intervine ipocrizia ; dar în momentul suprem ! Credeţi-mă, prieteni, nu mai avem nici timpul şi nici dorinţa de a mai juca teatru comic. Şi pedeapsa cea mai mare şi mai sigură a pungaşilor este aceea de a muri tremurînd.

Depănînd istoria vieţii mele, mă gîndesc într-una la margarete, florile acelea modeste cu un nasture de aur în mijloc şi cu razele albe din numărătoarea cărora fetele nemăritate îşi află pronosticul iubirii. Una cîte una sînt smulse toate petalele, pînă la ultima ; tot astfel sîntem şi noi, şi prietenii cu care am mers alături, de-a lungul atîtor

cărări ale vieții... azi cade unul, mîine altul... ca apoi să ne trezim singuri și melancolici în pustiul bătrîneții. Plecarea din viață a lui Lucilio a fost urmată de cea a lui Spiro, anunțată de Luciano, adîncindu-mi astfel și mai mult durerea neagră din suflet. Cît despre el, nu se mai gîndea să părăsească Grecia, dealtfel, cum prevăzusem, ambiția avea să învingă în tînărul acela orice alt sentiment. Se descurajase puțin după asasinarea contelui Capodistria, dar după urcarea pe tron a regelui Otto, obținuse un post bun în ministerul de război și de acolo jinduia la posturile cele mai înalte cu lăcomia răbdătoare a unui cîine care-și pune botul pe genunchiul stăpînului lui pentru a primi așteptata bucată de pîine. Despre noi, despre Veneția și despre Italia, nu mai vorbea decît ca despre tot atîtea curiozități : cu mai multă afecțiune îmi scria poate soția lui, deși de la copiii lui Spiro aflasem că nu o trata prea bine. Și, bineînțeles, soția mea mă acuza tot pe mine de indiferența lui Luciano ca și de moartea lui Donato.

Dar în următorii doi sau trei ani, nenorocirile care au lovit-o mai mult pe ea au făcut-o mai indulgentă ; și pentru aceasta am avut și voi avea mereu remușcări întrucît neplăcerile proveniseră din cauza indulgenței mele fără seamăn. I-au murit, unul după altul, toți frații și nu i-a mai rămas decît Bruto care suporta foarte bine trecerea anilor, plîngîndu-se numai că destinul i-a fixat drept lăcaș Veneția, unde numeroasele punți îl stînjeneau la mers din cauza piciorului de lemn. Și astfel înaintam și noi încet-încet spre bătrînețe, în timp ce țara își recîștiga tinerețea, iar ceea ce a urmat dovedește destul că toți anii aceia nu au fost nici pierduți, nici dormiți, cum trăncănesc pesimiștii. Din nimic, se naște nimic : este o axiomă fără răspuns.

CAPITOLUL XXII

În care se arată, spre mulțumirea învățaților, cum contele Rinaldo scriind faimoasa sa operă asupra Comerțului veneților s-a consolat pe deplin de mizeria lui. Purtarea urîtă a fiului meu Giulio și temperamentul comic al micii Pisana. Tinerii de azi valorează mult mai mult decît cei de odinioară ; din greșeli înveți, cînd știi ce vrei, și cînd vrei ceea ce trebuie. Fuga lui Giulio și vizita unor vechi prieteni. Manifestări de bucurie și dolii publice și particulare în timpul anului 1848. Reîntoarcerea în Friuli, unde după cîțiva ani, primesc știrea morții fiului meu.

Pesemne v-ați dat seama că dintre toate profesiunile cărora m-am dedicat, niciuna nu mi-a fost dictată de propria-mi hotărîre și că, fie voința altora, fie o necesitate de moment, fie un concurs extraordinar de împrejurări mă puseseră în fața unei situații fără posibilitate de alegere și fără ca eu să mai fi putut chibzui asupra deciziei. Intrasem în comerț numai din considerație față de cumnatul meu ; și dacă nu am renunțat după ce firma Apostulos își lichidase definitiv conturile, a fost numai pentru că circulația micilor mele capitaluri în comerț îmi folosea pentru a-mi întreține familia. Totuși, în jurul anilor opt sute patruzeci, ajungînd bătrîn și cu vederea slabă și socotind că averea mea investită numai în proprietăți putea să-mi asigure o existență, am hotărît să mă retrag total din comerț. Mă străduiam de cîtva timp să realizez acest pas, cînd sediul diplomatic din Constantinopol mă anunță că guvernul otoman recunoscuse în sfîrșit parțial creditul tatălui meu ; și îmi va fi plătit, dacă nu suma cea mai mare cu care se socoteau debitori moștenitorii Marelui Vizir de atunci, cel puțin un însemnat capital.

Lucilio mă avertizase, cu trei, patru ani în urmă, că ambasada engleză nu neglijase rezolvarea acestei probleme, întîrziată numai din cauza situației mizerabile a

finanțelor Porții, dar eu n-aș fi crezut niciodată că se va ajunge la vreun rezultat ; de aceea cei optzeci de mii de piaștri primiți mi se părură un dar minunat, cît despre moștenitorii Vizirului i-am lăsat în pace, deoarece fiul meu Luciano, însărcinat să ia informații, îmi răspunse că toți erau oameni neînsemnați și săraci. Cu cei optzeci de mii de piaștri și cei treizeci de mii de ducați realizați din lichidarea finală a conturilor mele am format o sumă rotundă cu care am cumpărat o mare și frumoasă proprietate în jurul casei Provedoni din Cordovado, pe lîngă multe moșii din patrimoniul Frumier de care căuta să se descotorosească doctorul Domenico Fulgenzio pentru a-și folosi cu mai mare libertate propria sa avere punînd-o în circulație și anexîndu-și averea altora.

Totuși, fiindcă educația lui Giulio ne obliga să rămînem în oraș, continuam să locuim în casa părintească din Veneția ; toamna, timp de două luni, închiriam o vilișoară pe malul Brentei și acolo profitam de aerul curat și de o vilegiatură la țară. Puțin cîte puțin, mă obișnuisem cu Veneția și mă transformasem și eu într-un om cumsecade ce nu poate trăi o zi fără a vedea clopotnița din piața San Marco. Nu spun numai de clopotniță, dar sigur că și biserica, galeriile, Palatul Ducal le revedeam întotdeauna cu o plăcere împletită cu o suavă melancolie, cînd Sfîntul Martino ne făcea să întoarcem spatele vieții de țară. În schimb, Bruto, simțindu-se mult mai bine pe uscat cu piciorul lui de lemn, ne servea cu plăcere drept curier și mare parte din anotimpul frumos îl petrecea în Friuli, unde prezența lui era folositoare unui roi de nepoți de toate sexele și vîrstele, lăsați de frații săi și cărora se străduia cît putea, să le facă numai bine. Cît despre mine, mă îngrijisem de toți copiii lui Donato și ai lui Bradamante. Două fete erau măritate destul de onorabil, una la Portogruaro și alta la San Vito ; dintre băieți, unul își scotea strictul necesar cu profesiunea de veterinar, celălalt își vedea de treburile lui, cîștigînd și din închirierea spițeriei și dintr-una din fermele mele a cărei administrație i-o cedasem destul cît să-și poată reface familia după nenorocirile îndurate.

Cei ce ajungeau din ce în ce mai rău, erau conții di Fratta. O fi fost vreo prostie de-a mea, dar mă îndurera

și mă îndurerează și acum să văd stingîndu-se familia Pisanei. Apoi dezechilibrarea întregii lor averi nu era egalată decît de stoica seninătate cu care o suportau. Rinaldo prin cumpărarea cărților, iar Clara prin binefaceri nesocotite, fiecare în felul lui, risipise rămășițele propriei averi. Mai rămîneau doi sau trei dijmași, o aripă a castelului gata să cadă și două turnuri prăbușite, dar arenzile se risipeau în stînga și în dreapta în mîinile furioase și certărețe ale creditorilor ; nici măcar un bănuț n-ar fi ajuns la Veneția, dacă s-ar fi scris vreodată să se trimită. Dar trebuie să facem dreptate ultimilor reprezentanți ai ilustrei vițe a conților di Fratta, arătînd că erau tot atît de îndărătnici cu plățile, pe cît erau de nepăsători cu încasarea. Așadar, contele Rinaldo și călugărița Clara se văzură reduși la venitul de un ducat pe zi, plus cele trei lire venețiene primite de doamnă din vistieria statului în calitatea ei de nobilă sărăcită. Vedeți bine că nu aveau bani să simtă ceva din viață, anul nefiind pentru ei decît un post lung și fără de sfîrșit.

Noroc că doamna, din cauza extazului ei serafic, și contele, din cauza preocupării lui continue pentru știință, nu aveau timp să se gîndească la stomac. Se subțiau tot mai mult pe zi ce trecea, dar fără să observe ; cred că s-ar fi obișnuit să trăiască din aer, ca măgarul lui Arlecchin. Îmi aduc sigur aminte că într-o zi, întrebînd-o pe contesa Clara de ce bea atîtea cafele, amenințată cum era de paralizie, îmi răspunse că la Veneția cafeaua costa puțin și că bea foarte multe cafele pentru a-i ține loc de supă. Între cafea și aer, luate ca hrană, cred că diferența este foarte mică. Rețineți însă că orice nenorocită s-ar fi prezentat la ușa lor tînguindu-se și rugîndu-se, era sigur că nu va pleca decît după ce avea să primească un ban sau un codru de pîine. Sînt convins că și cu cel mai mare dușman al ei, dacă l-ar fi avut, Clara ar fi împărțit și ultima cafea și i-ar fi dat chiar și întreaga cantitate, dacă s-ar fi arătat nemulțumit numai cu atît.

Între timp, contele Rinaldo căuta pe mare și pe uscat un editor pentru opera lui ; dar nu-l găsea. Averile se măriseră considerabil în timpul păcii aceleia lungi, poate că nu atît cît era nevoie, dar cu siguranță crescuseră ; înțelepciunea tuturor și educația se îmbunătățiseră foarte

mult, deşi încet şi aproape în sensul contrar împrejurărilor ; dar nu se ţintea prea departe şi mila de patrie căuta nevoi prezente de satisfăcut, răni de vindecat, dorinţe de îndeplinit, nu glorii îndepărtate de reînsufleţit şi nici de adunat vechi moşteniri pasive. Un imn manzonian în onoarea căii ferate ce se proiecta atunci pentru a lega Milano de Veneţia ar fi găsit editori, cumpărători şi lăudători ; dar o lucrare voluminoasă despre comerţul vechilor veneţieni, nu stîrnea curiozitatea publicului şi nu dădea speranţe librarilor să cîştige mare lucru cu ea. De aceea îşi tot scoteau pălăria în faţa domnului conte şi după ce cîntăreau din mînă manuscrisul, i-l restituiau politicos fără să vrea măcar să-l citească. În zadar îşi pierdea el răsuflarea căutînd să-i convingă să-i examineze opera pentru a se încredinţa de valoarea şi extinderea ei ; îi răspundeau că o consideră o capodoperă, dar că cititorii nu erau pregătiţi pentru lucruri atît de sublime şi profunde, şi dacă scriitorul îşi urma ideile lui proprii, în schimb ei trebuiau să satisfacă dorinţele oamenilor. Contele Rinaldo avea modestia adevăratului merit, dar în acelaşi timp şi demnitatea naturală a omului modest în toată sinceritatea.

De aceea nu se înjosea, cum se spune în popor, să lingă tălpile nimănui şi se reîntorcea în singurătatea lui, să se răzbune în mod nobil şi să se consoleze de refuzurile suferite, şlefuind, corectînd şi îmbunătăţindu-şi propria-i lucrare. Treizeci de ani de studii, de cercetări, de meditaţii nu-i păreau deajuns ; şi în fiecare zi îi sărea în ochi vreun pasaj unde un comentariu mai amplu ar fi clarificat ideile, sau l-ar fi îndrumat mai bine pe cititor spre înţelegerea spiritului autorului. Aproape că era recunoscător editorilor că îi lăsaseră timp pentru a pune mai bine în lumină o parte a tabloului şi a retuşa desenul. Apoi cînd din nou credea că a terminat şi reîncepea să colinde prin prăvăliile librarilor cu manuscrisul sub manta, îl tratau mereu cu acelaşi refuz, condimentat pînă la urmă chiar cu vreo ironie sau cîte una peste gură din partea celor mai puţin politicoşi. Sfătuit să se adreseze editorilor mai cunoscuţi din alte oraşe, începu o încăpăţînată corespondenţă cu Florenţa, Milano, Torino, Napoli. Cei mai mulţi nici nu-i răspundeau, cîte unul care respecta preceptele bunei cuviinţe îl invita să trimită probe din opera lui. Şi iată-l pe

acest om cumsecade alegînd pasagii, cizelînd, transcriind ca pînă la urmă să sosească o scrisoare care socotea fie stilul prea obscur, fie subiectul prea îndepărtat de interesele actuale ; era invitat să scrie despre statistică şi economie pentru care ar fi fost retribuit onorabil, cît despre operele monumentale de erudiţie istorică, acestea nu se potriveau secolului nostru.

Bietul conte îşi fereca şi ultimele speranţe în sipetul tainic al iluziilor spulberate ; dar avea o rezervă atît de mare de perseverenţă, încît trecură cîţiva ani pînă să se convingă de absoluta imposibilitate de a găsi un editor pentru *Istoria Critică a Comerţului Veneţian.* Îi trecu prin minte că o recomandare a vreunui om cunoscut în literatură şi ştiinţe putea să-i fie foarte folositoare ; cum nu cunoştea pe nimeni, se consultă în această privinţă cu cavalerul Frumier. Închipuiţi-vă ce idee fericită ! Cavalerul, după moartea doamnei, nu-şi mai revenise în simţiri şi a-i vorbi lui despre literaţi şi oameni de ştiinţă era acelaşi lucru cu a-l face să povestească istoria literaturii din secolul trecut. Aşa încît îi dădu vărului o foarte slabă încurajare. Contele Rinaldo hotărî atunci să se descurce singur şi începu să vîndă tot ce se mai putea încă vinde, pentru a începe cel puţin tipărirea ; după ce primele fascicole ar fi văzut lumina tiparului, avea încredere în favoarea publicului ce nu putea trece indiferent pe lîngă o operă de prestigiu naţional şi de o mare importanţă istorică. Doamna Clara bău de atunci înainte un număr mai moderat de cafele şi îşi luă chiar pîinea de la gură pentru a încropi mai repede cele cinci sute de lire necesare tipăririi primelor patru capitole. De îndată ce îi avu în buzunar, contele se duse la tipograf şi, fără a mai face măcar contract, îi puse pe tejghea spunînd triumfător :

— Tipăriţi cît de mult puteţi din manuscrisul meu.

— Ce format comandaţi, cîte copii doriţi, vreţi să împărţiţi scrisori de asociaţie sau vă lipsiţi de ele ? întrebă tipograful.

Lucruri la care Rinaldo nu se pricepea cîtuşi de puţin. Dar cerînd să i se explice totul pe larg, rămase stabilit să se împrăştie în toată Italia patru mii de scrisori de asociaţie cu cîteva cuvinte de îndemn, conţinînd cele mai însem-

nate capitole ale lucrării şi să se tipărească o mie de copii din primul fascicol *in ottavo.* Contele alergă acasă fericit de nu mai atingea pămîntul ; iar cele trei săptămîni trăite într-o goană de acasă la tipografie, controlînd ciorne, rectificînd erori, schimbînd cuvinte şi adăugînd note, au fost pentru el epoca cea mai fericită a vieţii, ceea ce ar fi însemnat prima dragoste pentru un tinerel oarecare. Dar tipograful nu împărtăşea prea mult acest exces de bucurie ; scrisorile nu se întorceau cu comenzile dorite ; şi abia de strînseseră din Veneţia şi din oraşele vecine cîteva duzini. Chiar şi acestea sosiseră prin intermediul librarilor şi se ştie cît de greu se scurg banii prin aceste canale nesigure. Totuşi, contele era convins că o să-şi vadă tipărit pînă într-o lună primul lui fascicol şi dormea ca pe roze. E adevărat că a trebuit să se certe cu cenzura pentru cîteva fraze, pentru cîte un period, un paragraf, dar erau corecturi mărunte ce nu ştirbeau cîtuşi de puţin valoarea operei, deci le acceptă bucuros.

Astfel ieşi, în sfîrşit, la lumină faimosul frontispiciu cu cele patru capitole care îl urmau, iar contele Rinaldo avu extraordinara satisfacţie de a putea contempla coperţile operei lui în vitrinele librarilor. Acestei satisfacţii îi urmă o alta nu mai puţin esenţială, de a auzi trîmbiţîndu-se titlul prin ziare şi de a vedea în vreun apendice recenzia lucrării, făcută cu multă strădanie şi cu trîmbiţe şi mai mari. Primul care a lăudat scopul şi erudiţia profundă a cărţii a fost un ziar din Milano, arătînd şi marea valoare practică ce o putea avea chiar şi pentru comerţul actual, prin înfăţişarea unor împrejurări menite să-l facă să încerce din nou ascensiunea de altă dată. Se vorbea în expunerea aceea critică despre India, China, Anglia, Rusia, despre opiu, piper şi despre paiul de orez, despre Mehmet Ali, de Imperiul birman şi străpungerea canalului de Suez, într-un cuvînt despre toate, în afară de opera lui Rinaldo, de negoţul şi de institutele comerciale veneţiene din Evul Mediu.

Totuşi Rinaldo se mulţumi şi cu atît, căci într-adevăr intenţia patriotică şi critica vastă şi profundă erau descrise ca principalele merite ; ceea ce era adevărat, iar autorul o ştia, arătîndu-se recunoscător ziaristului, era că acesta

citise şi interpretase opera lui aşa cum trebuie. Un ziarist toscan copie, esenţialul părerii ziaristului milanez, adăugînd ceva de la el şi lăsînd să se întrevadă din aceste adăugiri cît de superficial răsfoise cartea.

Dar mai tîrziu au început să apară ici colo, sute de critici, sute de păreri, unele mai trăsnite ca altele, reproduse cu servilism, or cu totul diferite faţă de primele relatări. Imediat îţi dădeai seama că autorii recenziilor abia de cunoşteau titlul cărţii şi poate că nici nu se gîndiseră de două ori la el, căci un învăţat publicist din Torino recomandă studiul contelui di Fratta drept un foarte bun manual pentru comercianţii care vor să-şi amelioreze practica afacerilor lor cu speculaţii asupra economiei moderne. Citind această ultimă părere, bietul autor se frecă la ochi şi crezu că îl înşală vederea ; sau cel puţin că nu era vorba de el şi de opera lui. Apoi reciti cele scrise şi din păcate se convinse.

— Mari măgari mai sînteţi ! scrîşni el printre dinţi. Înţeleg să nu cumpere cartea, să n-o citească ! Dar nici titlul să nu-l priceapă !... Să o judece chiar înainte de a-i fi citit frontispiciul ! Asta întrece orice măsură şi, spun drept, prefer să fiu sfîşiat decît lăudat de soiul ăsta de judecători.

Contele Rinaldo trăise pînă atunci în biblioteci şi nu ştia că acelea nu erau timpuri în care să te cufunzi în lecturi. Şi că pe atunci se lăuda şi se condamna fără a se citi, tocmai fiindcă se preţuia mai mult spiritul şi intenţia decît valoarea ştiinţifică şi forma operelor. Fiecare îi spunea vecinului : „Citeşte cartea aceea, căci la prima vedere mi se pare bună !" Dar cuvintele se spulberau şi cartea rămînea în prăvălie. Mai curînd alergau cu toţii să devoreze ştirile cele mai recente apărute în vreun ziar. Nu vreau să spun că nu mai rămăseseră adevăraţi studioşi care aveau timp pentru toate ; dar tineretul, marele consumator de cărţi noi, era prea ocupat. Ţinîndu-se de scandaluri, de distracţii, de iubiri trecătoare şi de noile pasiuni ce fermentau în clicile lor, un singur suflet era prea puţin pentru fiecare individ. Tocmai atunci murise papa Grigore al XVI-lea, căruia îi urmă în scaunul pontifical Giovanni Mastai Ferretti sub numele de Pius al IX-lea. Cine, la citirea acestui nume, nu îl aude murmurînd pe buze ca o melodie cunos-

cută, care continuă să ne răsune în urechi mult timp după ce am ascultat-o ?... Pius al IX-lea era înainte de toate preot și papă și au vrut să-l transforme într-un Iuliu al II-lea pontif și soldat ; a fost ca atunci cînd întrezărești în forma unui nor un simbol, o figură, pe care o distinge numai cine o are în cap, dar în zadar încearcă să-i facă și pe ceilalți s-o vadă.

Noul papă, fie că nu înțelese, fie că nu voi să înțeleagă semnificația aplauzelor ce îl ridicau în slăvile cerului, și prin tăcerea lui dădu dreptate celor care așteptau de la el mai mult decît poate era dispus să le acorde. Nu știu dacă entuziasmul era la modă sau moda genera entuziasm ; știu că entuziasmul și moda izvorîră din nevoia simțită de toți de a-și adăposti propriile speranțe în spatele unui drapel sfînt și inviolabil ; nu era nici conjurație, nici impostură, era o înțelepciune instinctivă. Aceste evenimente ce întrerupeau lunga somnolență a Italiei nu ajutară cu nimic activitatea tipografică a contelui Rinaldo ; desigur că și în timpuri normale nu ar fi cîștigat de la primul fascicol atît cît să ajute cel puțin jumătate din tipărirea celui de al doilea, însă atunci nu obținu nici un scud care să fie totuși un scud. Și mai curios e că uită și el de propria-i carte, și se trezi alergînd împreună cu ceilalți în piață și strigînd : „Trăiască Pius al IX-lea !"

Sora lui era printre persoanele cele mai exaltate de noul pontif : vorbea de el ca de un profet și toate credincioasele din jurul ei erau scandalizate, fiindcă niciodată nu și-ar fi închipuit că vechea bigotă, fosta stareță de la Santa Teresa ar putea aplauda din toată inima un papă care tindea mai mult spre viața politică decît spre cea sacerdotală ; cel puțin așa se credea pe atunci.

Dar poate că ei nu știau de ce devenise Clara bigotă și călugăriță și în ce condiții se obligase față de Dumnezeu să-și țină jurămintele. Nici eu nu știam încă precis ; dar dintr-unele jumătăți de cuvinte credeam că pot ghici.

Între timp, în mijlocul acestor vremi tulburi, banul ajunsese mai rar ca oricînd ; atunci contele Rinaldo trimise un ordin urgent administratorului său din Fratta să i se expedieze ceva bani cu orice preț ; bietul țăran ieși din încurcătură vînzînd materialele rămase din castel și plătind anticipat stăpînului prețul lor. Contele, cu suma aceea

mică voi să ajute înființarea unui ziar patriotic în nu știu ce oraș din peninsulă ; și astfel, încă o dată îi alunecară banii printre degete, iar Clara rămase fără cafea și el cu un codru de pîine : dar ea prin rugăciuni iar el citind și visînd, se apărau cu vitejie împotriva foamei. De cîteva ori am avut creștineasca grijă de a-l invita la masă, dar era atît de absent, încît deși adesea era chinuit de o foame de cîteva zile, uita de ora mesei și nu venea decît la fructe. De altfel, după ce maxilarele lui se puneau în mișcare, constituiau vădit o foarte bună mărturie a postului și o discretă precauție de a-și preveni asemenea suferințe pe o bună perioadă de timp.

Acesta era puținul bine pe care îl puteam face în folosul verilor mei, ai fraților Pisanei, în rest nu aveam curajul să mă aventurez, cunoscîndu-le sensibilitatea și susceptibilitatea ; și chiar cele cîteva livre de cafea pe care Aquilina i le dăruia Clarei, ajungeau la aceasta pe ascuns, prin intermediul servitoarei. Mărturisesc că într-adevăr, cu ani în urmă, figurile acelea stranii îmi fuseseră peste măsură de antipatice și îi suportasem cu greu, gîndindu-mă de ce sînge erau ; dar pe măsură ce timpurile amenințau întunecate și furioase, reluam relațiile cu ei și îmi păstram ciuda pentru oamenii din jurul lor. La aceștia se observa o intenție duplice a unei conduite și unui fel de a gîndi care părea același, dar în realitate era cu totul altul ; Ormenta, familia Cisterna și sateliții lor se gîndeau la propriul lor folos și la încropirea unei situații sigure, cu scuza gloriei lui Dumnezeu ; Rinaldo și Clara trăiau numai pentru gloria lui Dumnezeu în tot ce făceau iar averea, situația, viața și le-ar fi sacrificat bucuroși în slujba preasfîntului scop. Poate e adevărat că gloria lui Dumnezeu era foarte deosebit înțeleasă de frate în comparație cu sora, dar în orice caz în acțiunile și părerile lor exista un scop ideal ; și băteau și ei din palme și se alăturau entuziasmului general, în timp ce doctorul Ormenta privea bănuitor de la fereastră și îi trimitea la toți dracii pe blestemații ăștia gălăgioși. Totuși cînd se ivea ocazia, striga și el ca oricare alt gîtlej puternic.

Între timp, fiul meu se împotmolea din ce în ce mai mult într-o tovărășie de proastă calitate ; și oricît m-am străduit să-i abat mintea de la lucrurile josnice, și să-i

menţin tinereţea spiritului, el nu mă luă de loc în seamă încît mi se părea mai bătrînel la douăzeci şi doi de ani decît mine la şaptezeci. Mă străduiam mai ales să-l îndrept spre sentimente puternice şi generoase în acei ultimi ani, cînd îmi dădeam seama de evenimentele ce ne ameninţau, şi simţindu-mă aproape neputincios, trebuia să-l las fără călăuză tocmai în momente în care ar fi avut mai multă nevoie ca oricînd. Dar dulceaţa spurcată a viciilor îi zaharisise prea mult cerul gurii şi cei ce perverteau tineretul îl convinseseră că în afară de linişte, de o masă bună şi de un pat moale, nu mai există alte lucruri de dorit pe lume ; etala cu ostentaţie astfel de păreri ca dovadă a unui suflet puternic şi a unei independenţe filozofice, făcîndu-şi o glorie din a dispreţui puerilitatea celor care îşi puneau mare parte din speranţele lor în satisfacerea unor dorinţe mai puţin umile.

Era reacţia împotriva romantismului, de care vulpoii aceia se foloseau pentru a-i abate din drum pe tineri, potrivit intereselor lor. Şi deoarece alţi tineri, cu o experienţă mai matură sau îndrumaţi ceva mai logic se opuneau celorlalţi cu cuvîntul, cu exemplul, strigînd că era o nelegiuire să negi orice fel de ideal al vieţii şi să te afunzi în noroi ca porcii, sclav al comodităţii şi al plăcerilor, acei maeştri ai corupţiei şopteau că erau strigăte de invidie, deci nu trebuiau luate în seamă, că totul era efectul unei ipocrizii, dar că era nevoie de curaj pentru a-ţi bate joc de predicile fariseilor acelora. Giulio, cu voinţa lui inflexibilă şi tenace nu lua hotărîri cu jumătăţi de măsură ; pentru el, a se opune cu pieptul descoperit cenzurii puritanilor, cum erau numiţi, a fost o dovadă de curaj, şi cu cît îl dezaprobam, cu atît mai cinic îşi exagera desfrînarea obiceiurilor. Jocuri de cărţi, beţii, femei, erau cele trei virtuţi principale ale lui ; mai avea şi multe altele secundare şi, peste toate, pe aceea pe care ei o imputau adversarilor : o profundă şi spontană ipocrizie. Imediat ce punea piciorul în pragul casei, fără ca măcar să se gîndească la asta, persoana lui lua o înfăţişare gravă, impertinenţa şi corupţia îi piereau din ochi şi buzele lui uitau obişnuitul limbaj de bordel. Alături de mama lui părea un îngeraş, şi cînd eu, pentru a lovi în latura mai slabă a educaţiei ce-i dăduse, repetam ceea ce auzisem din zvon public despre obice-

iurile lui ea se înfuria împotriva mea, strigînd că erau neadevăruri şi că era destul să-l priveşti pe Giulio al ei pentru a-l cunoaşte pînă în adîncul inimii. Şi că trebuia să mulţumim cerului că nu-şi pierdea capul în trăsnelile obişnuite ale tinerilor, ci se ţinea tare, era în relaţii cu oamenii aşezaţi, şi că avusese un exemplu îngrozitor în moartea lui Donato. Şi aici reîncepea cu obişnuitele capete de acuzare ; la care eu nu puteam decît să ridic din umeri şi să plec ca să nu mai aud predicîndu-mi-se toată ziua.

Pe de altă parte, nu m-am putut abţine să nu-i trag lui Giulio o săpuneală serioasă şi să-l ameninţ cu alta şi mai rea în viitor, cînd la zvonurile obişnuite care circulau pe seama lui se adăugară altele mai proaste şi chiar infame. Un prieten al cavalerului Frumier mă avertiză că auzise povestindu-se de o scenă petrecută într-un tripou unde, după cît se zicea, fiul meu trişase cu mare dexteritate. El nu răspunsese inoportunului observator decît cu pumnii şi această manieră de a-şi apăra propria-i cinste, nu fusese pe placul multora. Giulio, întrebat de mine despre această întîmplare, răspunse pentru prima oară cu un oarecare orgoliu că el voia să joace după pofta lui, fără ca cineva să-l înveţe cum şi în ce fel, că-şi bătea joc de palavrele lor, dar că nu voia să primească jigniri şi că cine era nemulţumit de pumnii lui, n-avea decît să-l provoace la bătaie. Cît despre delictul imputat, nu răspunse nici da, nici nu ; trecu uşor peste el, cu o oarecare jenă, lăsîndu-mă aproape convins că nu-l învinovăţiseră pe nedrept. Totuşi mai aveam încă o vagă speranţă că purtările lui rele proveneau dintr-un amor propriu greşit înţeles, dintr-o manie exagerată a contrazicerii şi că poate s-ar fi îndreptat mai înainte ca impertinenţele să fi devenit obiceiuri şi învinuirile vicii. Nutream această speranţă a mea, cînd în mijlocul entuziasmului ce cuprinsese întreaga Italie, după amnistia acordată de Pius al IX-lea, Giulio a fost singurul care a avut curajul să se opună exaltării generale, să ia în derîdere manifestările, aclamaţiile din pieţe, numindu-i nebuni şi uşuratici pe cei ce credeau în ele. Poate că nu vorbea şi nu proceda astfel dintr-o concepţie politică, ci numai pentru a se arăta excentric şi cinic ; în orice caz, chiar dacă avea o profundă convingere, era mai mult impertinenţă decît curaj să şi-o manifeste în felul acela şi în momentele acelea. Uneori

chiar şi iluziile merită respect şi astfel nu trebuie atinsă virginitatea sufletului unui băietaş după cum nu este permis să înşeli încrederea generoasă a unui popor, cînd credinţa este prin ea însăşi o forţă generatoare. Giulio, în schimb, glumea şi îşi bătea joc fără a ţine seama de nimic ; chiar acei care erau poate convinşi mai mult decît el şi cărora le convenea acea opoziţie, se prefăceau în public că nu aud, sau atraşi în mijlocul celor mulţi, dezertau repede, repede, în faţa entuziasmului majorităţii. Giulio se încăpăţîna atunci şi mai tare şi, lovind cu amîndouă mîinile şi în prieteni şi în duşmani, demasca jocul dublu al unora, îşi bătea joc de cumsecădenia celorlalţi şi se bucura că lumea fugea de el ca de corbul prevestitor de rele, şi că devenise urît şi ocolit ca un paladin al ideilor învechite şi al *statuquo-ului*.

Cu cît ura era mai generală, cu atît îşi făcea o glorie din a rezista ; şi poate chiar începea să creadă în adevărul unora dintre ideile sale, dar a cules roadele cuvenite pentru imprudenţa lui. Oamenii prea intransingenţi şi sinceri sînt acuzaţi de obicei pentru greşelile întregului lor comportament şi Giulio îşi atrase asupră-şi ura tuturor. Fără să cunosc întocmai toate aceste întîmplări, căci părinţii sînt ultimii care află de purtarea fiilor lor, am presimţit destul ca să-l avertizez pe Giulio de tot răul ce-l putea aştepta. El îmi răspunse că preţuia viaţa atît cît merita şi că nu i se putea întîmpla nimic rău, convins cum era că nu se putea numi rău ceea ce chinuia numai imaginaţia.

— Ai grijă, ai grijă, Giulio ! l-am prevenit eu cu o voce rugătoare şi aproape cu lacrimi în ochi. Viaţa nu se rezumă numai la ceea ce crezi tu ! Sufletul tău ar putea să se trezească, să simtă nevoia de dragoste, de stimă...

— Oh, tată..., mă întrerupse tînărul, rînjind, să nu vorbim de aceste poezii ! Treacă, dacă oamenii ar fi înţelepţi, drepţi şi perfecţi, dar aşa cum sînt, mai mult contează să te bucuri de dragostea şi de stima propriului tău cîine, decît de a oamenilor. Din partea mea, renunţ de bună voie şi pentru totdeauna !

— Nu spune „pentru totdeauna“ Giulio, căci nu poţi ! Eşti prea tînăr ! (El surîse, ca toţi tinerii cînd li se subliniază lipsa lor de experienţă). Oamenii aceia pe care îi socoteşti atît de nebuni, atît de răi se pot ridica printr-un

avînt mărinimos din obișnuita lor josnicie, trăind din nou momente sublime de dreptate și de generozitate !... Dar dacă tu, Giulio, în aceste momente ar trebui să suporți disprețul lor, crede-mă, ți s-ar sfîșia inima, numai dacă nu ți-ai pierdut orice pudoare, orice demnitate umană. În clipele acelea nu vei îndura ostracizarea nebuniei și a nedreptății, ci sentința generozității și a dreptății ! Și nu te vei putea amăgi, nu te vei putea apăra... Împotriva unuia, a doi, a zece, te vei putea ridica, vei putea striga, te vei putea răzbuna ; dar împotriva părerii unui popor nu există apărare ; este ca un incendiu pe care l-ai înăbușit într-o parte, dar izbucnește pe neașteptate și mai puternic în altă parte ! Într-o nenorocire atît de mare, providența îngăduie un singur adăpost unui om cinstit adăpostul conștiinței. Dar tu, Giulio, cum te vei prezenta în fața conștiinței ?... Ce încurajare îți va aduce ea ? Ție, care ți-ai făcut o glorie din a călca în picioare tot ceea ce speranța omenească cuprinde mai nobil, mai eteric ?... Ție, care afișînd un dispreț profund față de oameni fără a-i cunoaște măcar, te-ai alăturat celor mai răi, dînd astfel ocazia să se creadă că te disprețuiești pe tine însuți mai mult decît pe oricare altul ?... Hai răspunde ; crezi că între maeștrii tăi, prietenii tăi, între doctorul Ormenta, între Augusto Cisterna, fiii săi și restul oamenilor nu există nici o diferență ? Dar dacă oamenii acuză, blamează, persecută faptele acestora nu este un semn că măcar conștiința publică este mai bună ca a lor, că există o viață posibilă, dacă nu întru totul fericită și demnă, în orice caz mai demnă decît cea la care te-au invitat ei ?... Teme-te, teme-te, Giulio, să nu fii confundat cu această rasă de șerpi ; teme-te că pasiunea de a contrazice să nu te tîrască mai departe decît vrei ; și din dorința de a te distinge și de a fi în frunte să nu ți se impute și delictele și viciile celor ce stau acum în spatele tău și în clipa cea grea vor avea viclenia să te lase singur.

— Te înșeli în ceea ce mă privește, răspunse Giulio cu cea mai mare liniște și fără a-mi onora predica nici măcar cu o clipă de reflexie. N-am adoptat crezul nimănui. Doctorul Ormenta și domnul Augusto Cisterna sînt niște bătrîni vicleni și depravați, nici mai buni și nici mai răi decît alții ; am continuat să-i frecventez din obișnuință și fiindcă nu vedeam motivul pentru care să-mi schimb soci-

etatea, căzînd din lac în puț, adică din viciu în impostură. Tinerii cu care stau de vorbă sînt cei ce se adaptează mai bine ideilor mele ; și dacă au defectele lor, nu pot să mă supăr. Cît despre faptul de a mă lăsa impresionat de bîrfelile lumii, nu sînt atît de prost. Conștiința mea îmi va spune întotdeauna că gîndesc mai bine decît ei, iar bunul meu simț va schimba sentințele acuzatoare ale prostiei altora.

Am înțeles că și dacă aș fi predicat cît ține postul cel mare și tot n-aș fi cules nici un rod ; l-am lăsat să se ducă, sperînd și temîndu-mă în același timp că experiența va izbuti să realizeze ceea ce în zadar încercasem eu. Dar începeam să cred că nepăsarea mea și supunerea prea mare a Aquilinei aveau să fie aspru pedepsite și că fiii mei îmi pregăteau cele mai crude dureri ale bătrîneții. Într-adevăr nu numai Giulio îmi dădea de gîndit ; și Pisana începea să se abată serios de la calea cea bună, iar eu îmi dădeam prea tîrziu seama că pierdusem orice autoritate părintească asupra lor.

Fata asta era, după cum v-am spus, cea mai vicleană și cea mai descurcăreață ființă pe care o cunoscusem vreodată ; dar aveam speranța că exemplul mamei sale și religiozitatea scrupuloasă în care o educa aveau s-o ferească de cele mai mari pericole. Între timp o supravegheam de departe și nu mi se părea că dădea roade bune cucernicia ei. Era supusă și afectuoasă cu maică-sa, față de mine avea de asemenea o purtare modestă și înțeleaptă, iar cînd se afla în mijlocul oamenilor din societatea noastră părea de-a dreptul o sfîntă. Dar cu servitorii și jupînesele se arăta aspră ; uneori însă o auzeam glumind și rîzînd cu ei și avînd o atitudine deosebită de cea din prezența noastră. Dacă maică-sa își întorcea privirea de la ea cînd se aflau împreună într-o societate, imediat arunca ocheade de foc în dreapta și în stînga și observam că nu se înșela în a deosebi băieții frumoși de cei urîți. Uneori se înroșea și se răsucea pe scaun, demonstrînd mai mult viclenie decît sfințenie. Într-un cuvînt nu eram de loc liniștit în privința ei și cînd Aquilina, admițînd totuși că Giulio se purta cam ușuratic, se consola și mulțumea cerului pentru norocul de a ne fi compensat de o mie de ori prin minunata noastră fată, eu nu mă puteam abține să nu mormăi puțin.

— Cum? Ce-ai avea de spus? se năpustea soția mea cu vocea aspră și sacadată folosită în mod constant în discuțiile cu soțul.

— Ei, nimic! răspundeam eu frecîndu-mi bărbia.

— Nimic, nimic!... Crezi că nu înțeleg mutrele tale de critic nemulțumit?... Dar acum haide, spune, să-ți auzim observațiile pe seama Pisanei!... Nu e oare frumoasă și perfectă ca un înger? N-are doi ochi albaștri ca nestematele de lapislazuli, dezvăluind un suflet pur și afectuos, și ce colorit are, ce păr și ce statură... o îmbinare ce nu putea fi mai fericit inspirată... Nu are o minte înțeleaptă, purtări rezervate, politicoase, cum i se cuvine unei fete nemăritate? Evlavioasă, s-o pui la icoană, umilă și ascultătoare de parcă-i un mieluşel... Unde-ai mai putea găsi un exemplar perfect ca fata asta? Ce n-aş da să fiu eu tînăr și să mă pot căsători cu ea; ferice de cel ce va avea asemenea noroc; de trei ori ferice, dar și eu mă voi uita de trei ori la el înainte de a i-o da.

Nu-i răspundeam nimic, lăsînd-o să-și descarce elogiile și atrăgîndu-i doar atenția să vorbească mai încet cînd bănuiam că fata trăgea cu urechea din camera vecină, după cum o mai descoperisem de cîteva ori.

— Hai, continua Aquilina, nu mai sta acolo îmbufnat și țeapăn de parcă ai fi o statuie!... Degeaba ești tată?... De cînd nu mai ai prăvălii pe piață și fratele meu se snopește muncind la țară pentru tine, ai devenit cel mai mare om de nimic ce se poate închipui!... Nu ești bun de altceva decît să te înfunzi într-o cafenea, să răsfoiești ziarele și poate chiar, ferească Dumnezeu, să pălăvrăgești cu nesocotință cu vreun alt bătrîn nebun, ca să te compromiți.

— Aquilina, dacă s-ar putea, îți jur că aș vorbi și eu dar...

— Și ce fac eu acum?... Nu-ți spun să vorbești? Nu te îndemn de o oră să-ți expui observațiile tale? Nu mă aflu aici înarmată chiar cu prea multă răbdare ca să te ascult?...

— Atunci am să-ți spun că Pisana nu mi se pare să fie față de alții așa cum este față de noi; și cînd nu este supravegheată, își schimbă imediat purtarea ca prin minune, așa că mi-e tare teamă că toate frumoasele ei calități să nu fie decît prefăcătorii și...

— Mi-a fost dat s-o mai aud și pe asta !... Oh, biata de mine !... Biata fiică-mea ! Chiar că tu ai și dreptul s-o acuzi !... Mult te îngrijești tu de ea ! Nu ieși cu noi în lume nici de două ori pe an și vrei să mă luminezi pe mine, care stau cu ea de dimineață pînă seara și nu o pierd nici din gînd, nici din ochi !...

— Am să-ți spun, Aquilina !... Tu stai mereu cu ea ; dar îți place mult să faci conversație și poate că nu o pierzi din gînd, dar din ochi te asigur că o pierzi adesea. Sigur că nu vin cu voi în fiecare zi fiindcă nici conversația din casa Fratta și nici cea din casa Cisterna nu sînt pe gustul meu, dar cînd vin cu voi, fiindcă nu am poftă să discut cu persoanele acelea, stau tot timpul și o observ. Ai încredere în mine ; cred că ai vrut să faci din ea o sfîntă, dar dacă continui așa, o să iasă în schimb din ea o cochetă suprarafinată !

— Oh, sfîntă Fecioară ! Te rog, piei din calea mea și nu blestema !... Pisana mea, o cochetă !...

— Încet, încet, pentru Dumnezeu, Aquilina, să nu te audă.

— Puțin îmi pasă ! Și nu-i nici un pericol ca ea să priceapă ceva din aceste mișelii !... Am înțeles ; nu o iubești de loc pe fata asta, ai fi vrut niște bărbați duri și nerecunoscători ca Luciano sau vreun exaltat ca bietul Donato, pe care tu singur l-ai dus la pieire. Dar tinerii modești și afectuoși, fetele cinstite și cumsecade nu-ți plac de loc... Au dreptate cei ce spun că ești un iacobin incorijibil... Într-adevăr nu te simți bine în casa Fratta cînd sîntem și noi acolo : dar dacă e vorba să-ți petreci orele construind castele în Spania, discutînd blestemății și erezii împreună cu contele Rinaldo, atunci nu te mai retragi de loc și casa Fratta îți convine !...

— Nu amesteca un lucru cu altul, Aquilina. Contele Rinaldo nu are nimic de-a face cu vulpoii pe care bigotismul credul al surorii lui i-a adus în casă.

— Iată, iată, mereu insulți, mereu iei în rîs tot ce e mai sfînt, mai demn de respect pe lume !...

— Îți repet ce ți-am spus de o mie de ori. Venerez și respect sfințenia doamnei Clara ; dar mi se pare că este puțin prea naivă ; nu m-aș încrede în ea în ce privește cunoașterea oamenilor. Într-adevăr, acum cînd trăiesc așa

de strîmtorați, ce-au făcut pentru ei rudele lor cele bune, prietenii lor iubitori ?...

— Au făcut, au făcut nu mai puțin decît facem noi. Și ar face și mai mult dacă doamna Clara n-ar fi atît de susceptibilă.

— Într-adevăr, faptul că ea e susceptibilă îi face să fugă de la masă ca muștele imediat ce se termină de servit felurile de mîncare.

— Dacă stau acum retrași, înseamnă că au motive întemeiate și tu ai proceda înțelept dacă i-ai imita. Vremurile de azi nu sînt pentru palavre și conversații, mai ales pentru bătrîni.

— După părerea ta, ar trebui să-l cruțăm pe cioclu de plictiseala de a ne îngropa și să ne ascundem tocmai cînd o sclipire de speranță strălucește din nou și în sufletele noastre începe să fermenteze puțină viață.

— Frumoase speranțe ! Frumoasă viață !... cine rîde la urmă, rîde mai bine.

Discuția începea să alunece pe panta politicii, așa că am șters-o ; fără să uit totuși problema principală a disputei și propunîndu-mi să o observ pe Pisana mai mult decît făcusem pînă atunci. Mai ales în ultimele zile mi se părea atît de preocupată, atît de schimbătoare și tulburată încît nu m-aș fi mirat să se ascundă ceva misterios la mijloc. Soția mea în schimb afirma că acelea erau semnele obișnuite ale trecerii de la adolescență la tinerețe, care tulbură inconștient inocența fetelor. Eu, deoarece mă pricepeam la inocență și poate mai mult la răutate, nu puteam sta liniștit și priveam și spionam mereu cu mare grijă și prudență, convins că o dată cu vremea, viclenia răbdătoare a unui bătrîn va birui istețimea fetei. Grija ei de a părea liniștită și degajată ori de cîte ori își dădea seama că este observată, îmi confirma bănuiala că nu era de loc vorba de tulburarea inconștientă presupusă de mama ei ; dar zilele treceau și nu reușeam să descopăr nimic.

În sfîrșit, într-o seară cînd Aquilina ieșise cu fratele ei, abia sosit din Friuli, și cînd și eu trebuia să lipsesc pînă la o oră tîrzie, m-am întors acasă nu știu pentru ce motiv și intrînd în camera unde lucrau de obicei femeile, n-am găsit-o acolo pe Pisana. Am întrebat-o pe jupîneasa și aceasta îmi răspunse că se află în dormitor. Apropiindu-mă

încet, mi se păru că aud scîrţîitul unei pene de oţel şi vrînd să deschid brusc uşa, nu am putut, fiindcă era încuiată cu cheia.

— Cine e ? întrebă, cu o voce cam speriată fata.

— Ei, nimic !... Sînt eu, veneam să te văd.

— Imediat, imediat, tată ; mi-am schimbat rochia fiindcă vrînd să termin broderia la care lucram, am transpirat atît de tare, încît eram udă ca o găină plouată. Dar vin acum să-ţi deschid.

Într-adevăr deschise şi mă primi cu un surîs atît de gingaş pe buze încît a trebuit să o sărut şi să renunţ în bună parte la bănuielile mele. Am văzut cîteva lucruri de îmbrăcăminte aruncate ici şi colo, ca şi cum abia şi le-ar fi scos de pe ea, dar apropiindu-mă de măsuţă, am observat că pana mai era încă mînjită de cerneală. Deci sigur că scrisese şi nu voia să ştiu şi eu, ceea ce era deajuns pentru a mă face să o bănuiesc mai mult ca oricînd. Puţin după aceea am părăsit-o, urîndu-i noapte bună, în caz că n-aveam s-o mai văd. În ziua următoare, cînd plecă la biserică împreună cu maică-sa, am intrat în camera ei şi am examinat cu mare atenţie toate sertarele de la toate dulapurile. Dar totul era deschis şi n-am găsit nimic care ar fi putut îndreptăţi bănuielile stîrnite în seara din ajun. M-am uitat în sertarul noptierei de lîngă rama de lemn a patului şi, printre multe cărticele de rugăciuni, am văzut un fel de săculeţ brodat unde obişnuia ea să ţină medalii, relicve, iconiţe şi tot felul de fleacuri. Mi se păru că degetele nu ajungeau bine pînă în fundul săculeţului acela ; simţeam ceva, ca nişte hîrtii, dar nu le puteam scoate ; atunci l-am răsturnat şi am descoperit o cusătură făcută, după cum se părea, în mare grabă şi cu aţă albă. Am desfăcut-o şi am găsit trei scrisorele delicate şi parfumate de-ţi era mai mare dragul să le vezi.

„Ah, te-am prins, şireato !“ mi-am spus şi n-am mai avut remuşcări că mă amestecasem în secretele ei ; autoritatea părintească poate că este, ba chiar cu certitudine este singura care dă astfel de drepturi, fiindcă e obligată să caute binele copiilor, chiar împotriva voinţei lor. Acele trei scrisori purtau semnătura „Enrico“, adică exact numele fiului mai mic al lui Augusto Cisterna ; în ele se vorbea mai mult decît era nevoie de tandreţe, de sărutări,

de îmbrăţişări ; şi eu nu căutam să aflu mai mult. Le-am pus în buzunar şi am aşteptat ca doamnele să se întoarcă de la biserică. Într-adevăr, peste o jumătate de oră Pisana a intrat în camera ei ca să-şi scoată pălăria şi să-şi lase mantila şi a fost foarte mirată cînd a dat cu ochii de tatăl ei.

— Pisana, i-am spus fără a mai pierde timpul cu ocolişurile, căci eram mai mult decît obosit să fac pe inchizitorul, acum trebuie să fii sinceră şi să ispăşeşti cu o mărturisire imediată greşelile comise din pură copilărie ; spune-mi repede unde şi prin ce mijloc stai singură cu acel domn Enrico ce-ţi scrie atît de drăgăstos ?...

Fata se clătină pe picioare şi se îngălbeni la faţă, de mi-a fost milă de ea ; apoi începu să se bîlbîie spunînd că nu ştie nimic, că nu era adevărat, aşa încît mi-am pierdut răbdarea şi am repetat cu o voce foarte autoritară dorinţa ca să se arate mai ascultătoare şi mai sinceră. Cu toate acestea ea stărui să-mi răspundă că nu înţelege nimic şi s-o facă pe proasta cu atîta graţie încît am avut chef să o pălmuiesc.

— Ascultă, fiica mea, am reluat eu şi furios, dar şi stăpînit. Dacă ţi-aş spune că primeşti şi răspunzi scrisorilor lui Enrico Cisterna şi că vorbeşti cu el de la fereastra dinspre mal, după ce noi ne culcăm, nu aş merge nici cu un pas mai departe de adevăr. Dar n-am vrut s-o spun eu pentru a-ţi lăsa meritul sincerităţii. Acum, cînd îţi dai seama că ştiind totul sînt dispus să mă port totuşi cu mare bunătate, sper că vei voi să te arăţi demnă de ea, spunîndu-mi cum ai ajuns la o asemenea intimitate cu tînărul acela, ce anume îţi place la el şi de ce, dacă tu consideri că purtarea ta este cinstită, ai crezut că este bine să o ascunzi părinţilor tăi. Ştiu că eşti deşteaptă cînd vrei şi acum ar trebui să-ţi dai seama că alternativa cea mai înţeleaptă, cea mai cinstită şi cea mai vicleană este de a mi te destăinui ca unui prieten, ca să ne îngrijim să punem totul în ordine, împăcînd şi convenienţele noastre şi dorinţa ta, dacă vrei !...

La aceste cuvinte, Pisana renunţă definitiv la purtarea ei de fiică modestă şi temătoare, pentru a deveni descurcăreaţă, sigură pe ea, puţin neruşinată, aşa cum o văzusem

de mai multe ori cu cameristele sau în vreun grup în timpul lungilor perioade de distracţie ale mamei ei.

— Tată, îmi răspunse cu expresia degajată a unei prime amoreze interpretîndu-şi rolul, îţi cer iertare pentru o greşeală pe care nu voi înceta niciodată să mi-o reproşez ; dar nu te cunoşteam, mi-era frică de autoritatea dumitale şi nu aveam încredere în dragostea dumitale. Da, e adevărat ; privirile, rugăminţile lui Enrico Cisterna m-au mişcat şi, ca să nu-l văd suferind, am vrut să-i ofer tot ce-mi cerea.

— Dar dacă ţi-aş spune că Enrico Cisterna este un ticălos, un tînăr prost crescut, fără demnitate şi lipsit de cinste, căruia dacă i te-ai dărui ar însemna cea mai cumplită pedeapsă pentru tine ?

— Oh, nu te mînia !... Nu, pentru Dumnezeu, nu ai nici un motiv ! este adevărat, mi-a fost milă de Enrico ; dar nu sînt atît de încăpăţînată şi, dacă nu este pe placul dumitale, mai bine oricare altul decît el !...

— Aşadar, răspundeai scrisorilor sale, stăteai de vorbă în toate serile cu el la fereastră...

— Nu în toate serile, tată. Numai cînd mama stinge lumina înainte de miezul nopţii. Şi cum are multe rugăciuni de rostit, repartizate pe diferite zile ale săptămînii, aceasta nu se întîmpla decît lunea, miercurea şi duminica.

— Asta n-are nici o importanţă. Va să zică tot ce făceai făceai numai din milă.

— Ţi-o jur, tată ; numai din milă.

— Aşa încît dacă mîine ar veni un gondolier, un zdrenţăros să-ţi ceară ca din milă să faci dragoste cu el, i-ai răspunde da !

— Sigur că nu, tată. Situaţia ar fi cu totul alta.

— Ah, aşadar, recunoşti că vezi la Enrico merite speciale, pentru a simţi milă faţă de el mai mult decît faţă de altul ? Acum vei binevoi să-mi spui care sînt aceste merite.

— Într-adevăr, tată, aş fi foarte încurcată să ţi le înşir dar, fiindcă eşti atît de bun, vreau să mă străduiesc să te mulţumesc. Înainte de toate, cînd mergeam la teatru, îl vedeam pe Enrico linguşit şi adulat de cele mai frumoase doamne. Nu-mi vei cere să neg că este cel puţin foarte simpatic !

Eu nu mai știam pe ce lume sînt, auzind-o pe sfînta de fiica-mea vorbind așa ; dar voiam totuși să văd pînă unde va ajunge :

— Continuă, am adăugat. Și apoi ?...

— Apoi are un fel de a se îmbrăca foarte elegant, o manieră foarte frumoasă de a se prezenta, un limbaj ales și strălucitor. Într-un cuvînt, pentru o fată fără experiență era, mi se pare, suficient ca să rămînă orbită. Cît despre obiceiurile lui, temperamentul său, eu nu mă pricep tată ; cred că toți oamenii sînt buni și nu voi fi niciodată atît de nerușinată să întreb ce înseamnă un tînăr desfrînat !

Era totuși destul de imprudentă pentru a mă face să înțeleg că știa ce înseamnă ; așa încît i-am răspuns că fără a cerceta atît de atent calitățile morale ale lui Enrico, ea trebuie să înțeleagă că meritele lui exterioare și numai aparente nu erau deajuns pentru a-l face demn de afecțiunea unei domnișoare de familie bună.

— Și cine a spus că se bucură de afecțiunea mea ? întrebă ea. Îți jur, tată, că am răspuns sentimentelor lui numai din milă și că acum, fiindcă nu are norocul de a-ți fi pe plac, îl voi uita, fără nici un efort și voi accepta cu plăcere soțul pe care vei avea bunătatea să mi-l hărăzești.

— Ființă nerușinată ! am exclamat. Cine vorbește acum de soț ?... Ce grabă ai ... Cine te-a învățat să aduci vorba de astfel de lucruri ?

— Nimeni, bolborosi ea oarecum, încurcată, am vorbit așa, numai pentru a-ți arăta supunerea mea.

— Înțeleg, am răspuns, pînă unde merge docilitatea ta. Dar te sfătuiesc să-ți moderezi firea și să-ți educi sentimentele, căci pînă ce nu vei fi în măsură să prețuiești adevăratele merite ale unui om cinstit, oh, nu, pe Dumnezeu, n-am să te las să te măriți !... Nu vreau să pricinuiesc nici prăbușirea ta și nici a altuia.

— Îți promit, tată, că de acum înainte toate preocupările vor fi îndreptate spre moderarea firii mele și educării sentimentelor. Dar îmi promiți cel puțin că mama nu o să afle nimic ?

— De ce vrei ca mama ta să nu știe nimic ?

— Fiindcă mi-ar fi prea rușine să o privesc în ochi !

— Ei, lasă, că puțină rușine nu ți-ar strica, ba chiar aș vrea să simți cît mai multă pentru a te feri să o mai

suporţi altă dată. Pînă una alta, te avertizez că nu pot să o las pe mama ta să ignore un lucru care va da adevărata măsură a sfinţeniei tale.

— Oh, pentru Dumnezeu, tată !

— Nu, nu te necăji şi nu plînge !... Gîndeşte-te să te îndrepţi, să fii sinceră de azi înainte, nu te aprinde după fleacuri şi nu-ţi risipi sentimentele cu atîta uşurinţă.

— Oh, îţi jur, tată...

— Fără atîtea jurăminte ; la ora prînzului, mama ta îţi va spune ce am hotărît în privinţa ta. Nu există rău fără leac ; eşti încă tînără şi sper că vei deveni o fiică bună, capabilă de a ne face fericiţi pe noi şi pe omul căruia te-a hărăzit cerul, dacă soarta vrea să-ţi faci şi tu un cămin. Între timp, gîndeşte-te la întîmplările tale ; şi meditează cît de nepotrivite sînt faptele care constrîng o fiică să roşească în faţa părinţilor ei.

Am lăsat-o, dar eram peste măsură de buimăcit. Speranţelor acelora de căinţă nu le-am dat crezare, din deprindere ; în rest nu ştiam de unde să încep ca să pot transforma o uşuratică de talia ei într-o femeie cuminte. Mărturisesc că-mi închipuisem că o să descopăr într-o zi sau alta lucruri foarte urîte sub spoiala aceea de sfinţenie ; dar nu această impertinenţă şi ingenuă frivolitate pe care o descoperisem la ea.

Aquilina era cît pe aci să înnebunească după ce i-am povestit pe larg toată pozna. La început nu voia să creadă, dar aveam cele trei scrisori în buzunar şi se convinse ; atunci începu să strige şi să se zgîrie pe faţă cu unghiile, şi vai şi amar de Pisana de-i va cădea în mînă. Dar am reţinut-o şi încet-încet am reuşit să o calmez, gîndindu-ne apoi cum o să retezăm din rădăcină, fără zgomot, dragostea aceea şi să veghem mai bine asupra purtărilor fetei încercînd alte metode de educaţie. Cît despre eliminarea acelui Enrico, un adevărat ticălos, s-a hotărît că era mai bine să o lăsăm în seama ei, ca şi cum hotărîrea ar fi spontană, din dorinţa ei, iar noi nu aveam nici un amestec şi nu ştiam nimic. Apoi ne-am gîndit să schimbăm toate femeile de serviciu, tovărăşiei cărora atribuiam pe bună dreptate ciudata uşurinţă cu care îmi vorbise în dimineaţa aceea. Ducînd-o mai puţin la teatru şi în lume, şi deschizîndu-i pofta pentru lecturi plăcute şi indicate, speram să obţin

ceva ; nu ascundeam totuşi Aquilinei că răul era mai adînc decît mi-aş fi închipuit şi că orice leac s-ar fi putut dovedi inutil. Soţia mea îmi contrazicea descurajarea, adăugînd că la urma urmei era o greşeală datorată mai mult lipsei de experienţă decît răutăţii şi ea punea rămăşag că o s-o facă pe Pisana atît de înţeleaptă şi aşezată, încît era convinsă că peste o lună ar fi fost de nerecunoscut.

— Are un fond religios atît de temeinic, spunea Aquilina, încît doar amintindu-i de îndatoririle ei, se va căi de greşeala comisă şi va face o promisiune solemnă de a nu mai cădea în păcat.

— N-ai decît să te încrezi în religia ei ! i-am răspuns. Îţi spun că este numai aparenţă şi cum vezi foarte bine greşeala foarte gravă de a nu-i fi înarmat conştiinţa şi cu alte argumente în afară de poruncile pure şi sfinte !...

Aquilina începu să se supere, eu să mă înfurii ; şi am pierdut-o din vedere pe Pisana ca să ne certăm între noi ; dar mi-am adus aminte să-i atrag atenţia să se poarte faţă de fată cu multă prudenţă şi apoi am plecat cu speranţa că instinctul matern o va călăuzi mai bine decît atitudinea ei bigotă. Cum de altfel mi se păru că se întîmplă la început ; fiindcă găseam fata din ce în ce mai schimbată în bine ; şi cu toate că rămăsese puţin cam frivolă şi zăpăcită, totuşi nu-şi mai dădea silinţa de a părea altfel. Ruşinea îi prinsese bine, dar şi eu procedasem cu îndemînare, neinsistînd asupra imposturii ei, şi nici arătîndu-mă prea scandalizat de uşurinţa ei înnăscută. Speram, aşadar, să reuşesc să scot din ea dacă nu o femeie cu personalitate şi exemplară, măcar o soţioară modestă ca toate celelalte. De altfel îmi băgam mereu în cap că trebuia momită cu ceea ce îi plăcea ; şi dacă ar fi apărut un tînăr de familie bună, care pe lîngă un aspect strălucitor să aibă şi un fond bun sufletesc, i-aş fi cedat lui rolul de educator, aproape sigur că va ajunge la rezultatul dorit şi că peste cîţiva ani ar fi avut o soţie conform dorinţelor lui. Nu există profesor mai bun decît dragostea ; ea te învaţă şi ceea ce nu ştie.

În timp ce purtarea ciudată a lui Giulio şi îndoielnica transformare a Pisanei îmi ţineau inima în nesiguranţă, demonstraţiile din pieţe căpătau în toată Italia un aspect mai îndrăzneţ şi mai războinic ; din Franţa, devenită pe neaşteptate republică, sufla un vînt plin de speranţă, revo-

luţia ameninţa Viena, izbucni la Milano şi avu loc chiar şi la Veneţia, aşa cum ştim cu toţii[1]. În clipele acelea, deşi eram bătrîn, pe jumătate orb şi tată de familie, desigur că n-am avut timp să mă gîndesc la micile întîmplări casnice. Am ieşit în piaţă cu ceilalţi, am dat la o parte cei şaptezeci de ani şi m-am simţit mai puternic, mai vesel şi mai tînăr decît fusesem cu o jumătate de secol înainte, cînd îmi făcusem prima apariţie în viaţa politică, în calitate de secretar al Municipalităţii.

Atunci se înarma Garda Naţională şi au vrut să-mi dea calitatea de colonel al legiunii a doua ; fără a-mi întreba ochii şi nici picioarele am acceptat din toată inima, am căutat să-mi reamintesc de toate vechile mele cunoştinţe de tactică militară, am aşezat în şir şi am pus să se întoarcă la dreapta şi la stînga cîteva sute de tineri bravi şi inimoşi, apoi m-am dus acasă cu capul în nori, iar Aquilina, văzîndu-mă travestit într-o uniformă ce-mi dădea mai curînd aerul unui tîlhar decît al unui colonel, a fost cît pe aci să cadă jos din cauza unei neaşteptate revărsări de fiere. Oricît cîrti Aquilina, am luat în mare grabă cîteva înghiţituri de mîncare şi m-am întors la exerciţiile mele ; vă jur că nu simţeam pe umeri mai mult de douăzeci de ani. Cînd m-am întors acasă, spre miezul nopţii, după ce-am înghiţit cea mai aspră dojană suportată de un soţ cumsecade de la o soţie certăreaţă şi îndărătnică, am întrebat ce mai era cu Giulio, după ce îl căutasem peste tot, zadarnic, toată ziua aceea. Nu îl văzuseră, nu ştiau nimic despre el, ceea ce însemna un nou prilej pentru Aquilina de a o lua de la capăt cu cearta. Totuşi eu eram prea neliniştit din cauza băiatului, pentru a-i mai da atenţie ; atitudinea lui de pînă atunci, firea lui mîndră şi violentă îl expuneau la cele mai grave pericole şi după multă chibzuială şi altă jumătate de oră de aşteptare, nu m-am putut stăpîni şi am pornit-o în căutarea lui. Nu mi-aş fi închipuit niciodată lovitura teribilă ce mă aştepta !...

---

[1] Nievo face aluzie aici la căderea lui Ludovic Filip de Orléans, la revoluţia din Viena din 13 martie 1848, la Cele cinci zile din Milano (18—22 martie) şi la revoluţia din Veneţia (16—22 martie). (n. tr.)

Am întrebat de el în casa Fratta şi în casa Cisterna unde n-au ştiut să-mi spună nimic ; am încercat în casa Partistagno unde se ducea des în ultima vreme, dar îmi răspunseră că domnul general plecase de două zile, înjurîndu-şi cei şapte fii pentru că voiseră cu toţii să rămînă la Veneţia, iar pe domnul Giulio nu-l mai văzuseră de o săptămînă. Îmi veni ideea să mă informez la Corpul de Gardă din cartierul nostru şi aici îmi fu dat să smulg din gura unui tînăr student tristul adevăr. Dimineaţa, Giulio alergase împreună cu ei la arsenal unde se împărţeau arme şi de-abia îşi încinse sabia, cînd un nesocotit (spunea studentul) începuse să-l insulte ; atunci Giulio se întoarse împotriva lui, dar alţi o sută luară apărarea impertinentului şi în mijlocul urletelor, insultelor şi al gălăgiei, fiul meu fu nevoit să cedeze în faţa numărului lor mare, salvîndu-şi viaţa ca prin minune. Dar cîţiva băieţi cumsecade care nu voiau ca ziua aceea să fie pătată cu sînge de frate îl apăraseră cu armele lor.

— Sper, continuă studentul, că fiului dumneavoastră i se va face dreptate şi o dată lămurite lucrurile, el va obţine în Garda Naţională postul ce i se cuvine ca cetăţean.

Şi aceste cuvinte au fost pronunţate pe asemenea ton, încît însemnau mai mult milă pentru tată, decît respect şi încredere în cauza fiului. Eu înţelesesem prea bine chiar şi ceea ce mila tînărului aceluia crezuse oportun să ţină sub tăcere ; am fost atît de stăpîn pe mine, încît m-am retras de-a lungul zidului, refuzînd ajutorul celui ce-mi oferise braţul. Dar după ce am ajuns acasă mă apucă o violentă criză de inimă mai înainte de a-i fi putut da ştirea aceea Aquilinei, relatîndu-i-o cum aş fi ştiut mai bine. Scoţîndu-mi-se puţin sînge şi cu ajutorul unui tonic cardiac m-am calmat, aşa încît în zori mi-am recăpătat graiul ; şi atunci, cu cea mai mare indiferenţă posibilă, am explicat boala prin oboseala exagerată a zilei din ajun şi am adăugat că primisem veşti despre Giulio, care plecase din Veneţia pentru nişte treburi importante. Soţia mă crezu sau se prefăcu că mă crede ; dar către prînz, sosind o scrisoare de la Padova cu scrisul lui Giulio, ea o deschise fără ştirea mea, o citi şi veni la mine în cameră cu foaia aceea în mînă, ţipînd ca o nebună că-i

mai omorîsem un fiu, căci fără îndoială că va fi omorît!... Pisana, în situația aceea grea, arătînd mult mai mult curaj decît mă așteptam, se apropie de mama ei și după ce își dădu seama că aiurează, chemă jupîneasa și împreună o așezară și pe ea în pat. Apoi, alergînd de la căpătîiul mamei sale la cel al tatălui, sprintena copilă a fost timp de două săptămîni cea mai asiduă și drăgăstoasă infirmieră ce se poate închipui. Greșeam spunînd că dragostea te învață orice; și nenorocirile te învață foarte multe.

Scrisoarea lui Giulio avea următorul conținut:

„Tată! Tu aveai dreptate: împotriva a zece, împotriva a douăzeci te poți apăra de o insultă, dar nu și împotriva unei mulțimi; există anumite momente în viața unui popor care-i fac hotărîrile teribile. Mi-am primit pedeapsa pentru trufia și disprețul meu necugetat. Nu voi putea să trăiesc niciodată în patria aceea pe care o iubeam atît, deși am pierdut speranța de a o mai vedea înălțîndu-se; ea se răzbună pentru slăbiciunea mea lașă, respingîndu-mă de la sînul ei, chiar în momentul cînd și-a adunat în jur toți fiii ca să-i asigure triumful și apărarea. Tată, tu vei aproba, cred, hotărîrea unui nefericit care vrea să răscumpere cu propriul sînge prețuirea fraților săi. Mă duc la luptă, poate la moarte, pentru a ispăși din plin o greșeală de care, din păcate, mărturisesc că sînt vinovat. Consolează-o pe mama, spune-i că respectul față de numele vostru, ca și față de al meu, îmi impune să plec. Nu puteam rămîne într-o țară unde am fost numit în public trădător, spion! Și a trebuit să înghit insulta și să fug. Oh, tată! greșeala mea a fost gravă; dar pedeapsa cumplită!... Mulțumesc cerului și amintirii cuvintelor tale, care m-au împiedicat să mă revolt, făcîndu-mă să suport pedeapsa aceea, sfătuindu-mă să caut pacea conștiinței printr-o căință glorioasă și nu satisfacerea orgoliului printr-o răzbunare fratricidă. Rar veți avea vești de la mine fiindcă vreau ca numele meu să rămînă mort, pînă ce nu va răsuna binecuvîntat și onorat pe buzele tuturor. Adio, adio; mă consolez în certitudinea iubirii voastre și a iertării voastre."

Vreți să vă spun adevărul? Cînd am citit această scrisoare, mi-a revenit inima la loc; mă temeam de ceva

mult mai rău și m-am mirat singur că un suflet mîndru și impetuos ca cel al lui Giulio se hotărîse să-și mărturisească propriile greșeli și să caute o ispășire atît de demnă. Am avut mîngîierea de a-mi compătimi fiul în loc de a-l blestema și în rest m-am resemnat cu justiția de nepătruns ce-mi impunea dureri atît de înfiorătoare. După ce m-am vindecat, deși starea soției mele era departe de a fi încurajatoare, ba chiar din cînd în cînd apăreau semne evidente de nebunie, mi-am reluat serviciul de colonel în Gardă; și după ce se răspîndi vestea plecării fiului meu și a scrisorii primite de la el, am avut satisfacția de a-i vedea miloși și respectuoși în fața părului meu cărunt, poate chiar pe acei ce-l dezonoraseră. Totuși nu am mai primit știri de la el pînă în luna mai a anului următor, cînd sosiseră cîteva rînduri scrise de el de la Brescia. După locul unde se afla, am dedus că se înrolase în corpurile libere care apărau dinspre partea aceea frontierele alpine ale Tirolului și, din cele ce urmează, se va vedea că ghicisem adevărul. L-am binecuvîntat din toată inima și am sperat că cerul va sprijini generoasele speranțe ale fiului și rugămințile fierbinți ale tatălui.

Două zile după ce intraseră în Veneția ajutoarele napoletane[1] sub comanda generalului Pepe, o veche cunoștință de-a mea, doi ofițeri ai acestor trupe veniră să întrebe de mine. Unul era Arrigo Martelli care venise din Grecia în 1832, iar în anul următor, la Napoli, fusese implicat în conjurația lui Rossaroll[2] și de atunci stătuse mereu închis în castelul Sant'Elmo. Îmi prezentă pe valorosul său prieten, însuși maiorul Rossaroll ce avea vederea slăbită din cauza îndelungatei detențiuni, dar o neistovită forță sufletească. Am devenit imediat prieteni și le-am mărturisit toate durerile mele vechi și noi. Și

[1] Cînd Ferdinand al II-lea ordonă corpului de armată napoletan, trimis să lupte în Italia de nord, să se retragă din luptă, Guglielmo Pepe, care îl comanda, refuză să se supună și cu două mii de oameni intră în Veneția, unde îi fu încredințată comanda tuturor trupelor de uscat. (n. tr.)

[2] *Cesare Rossaroll*, sicilian, conducătorul unei conjurații împotriva Burbonilor; a fost condamnat în 1833 la cincisprezece ani de închisoare, și a fost eliberat abia în 1848, cînd a alergat pe cîmpul de luptă din Italia de nord. (n. tr.)

astfel, tot povestind vechile întîmplări, îmi scăpă fără să vreau de pe buze numele lui Amilcare Dossi, care rămăsese în regat şi nu mai dăduse nici un semn de viaţă. Martelli mă informă atunci că din păcate îi cunoştea sfîrşitul nenorocit ; participînd la războiul din Abruzzi din douăzeci şi unu şi fiind închis, reuşise să fugă, dar trecînd apoi în Sicilia, după o viaţă plină de nenorociri şi delicte, sfîrşise pe eşafod, îndemnînd poporul cu mîndrie şi cerînd dreptate lui Dumnezeu pentru călăii neamului. Aceste lucruri s-au întîmplat în o mie opt sute treizeci şi şase şi au fost imboldul unor tulburări care revoluţionaseră insula, izbucnind în anul următor sub focul unor violente mişcări determinate de ivirea holerei.

— Bietul Amilcare ! am exclamat.

Dar de fapt nu mă aşteptasem la nimic bun în privinţa destinului său ; şi m-am mîhnit din pricina firii mele prea sensibile care îmi provoca noi dureri pînă şi pentru prietenii de mult îngropaţi.

Tot atît de plăcută, şi de astă dată neîntunecată de evocări triste, a fost după cîteva luni vizita lui Alessandro Giorgi, care se întorcea din America de sud, bătrîn, ars de soare, schilod, mareşal şi duce de Rio Vedras. Cu corpul său masiv îmbrăcat într-o fastuoasă uniformă de zi de culoare stacojie, plină de podoabe aurite şi ciucuri, parcă era cel puţin un strămoş grotesc al reginei Pomaré [1]. Dar inima ce-i bătea sub uniforma aceea de nedescris era tot a lui ; o inimă de copil şi în acelaşi timp de soldat. Văzîndu-l, n-am putut să nu fac în mintea mea o comparaţie între el şi Partistagno ; amîndoi aproape cu aceeaşi fire, dedicîndu-se aceleiaşi cariere ; dar vai, cît de diferiţi în privinţa scopului ! Atît de puternică este influenţa sfaturilor, exemplului, tovarăşilor, împrejurărilor, asupra temperamentelor naive şi docile ; din toate acestea ies la întîmplare bandiţi sau eroi.

— Iubitul meu Carlino ! îmi spuse el după ce mă îmbrăţişase atît de strîns încît unele dintre crucile lui se agăţară de butonierele hainei mele, după cum vezi,

[1] Numele unei dinastii ce domnea în Tahiti din anul 1793. Aici se face aluzie desigur la regina Pomaré a IV-a care în 1847 a fost nevoită să accepte protectoratul Franţei.

am lăsat toate baltă, ducatul, armata şi America, pentru a mă întoarce la Veneţia mea !

— Oh, nici nu mă îndoiam, am spus, de cîte ori auzeam urcînd pe scară un pas necunoscut mă gîndeam în sinea mea : n-o fi Alessandro ?

— Acum, povesteşte-mi puţin ; cum a fost viaţa ta în toţi aceşti ani, Carlino ?

I-am povestit pe scurt toate întîmplările prin care trecusem şi ca încheiere i-am prezentat-o pe fiica mea care tocmai atunci intra în cameră.

— Nu neg, ai trecut prin mari nenorociri, prietene ; dar ai aici cu ce să te consolezi din plin, (şi strîngea între degetul arătător şi cel mijlociu obrajii rotunjori ai Pisanei. Cu tot ducatul meu n-am ajuns să am ce ai tu : totuşi îţi jur că toate braziliencele frumoase mă voiau de bărbat. Prietene, dacă ai fii în situaţia de a se căsători, încredinţează-mi-i mie, le garantez nişte grăsane frumoase şi cîteva milioane de reali.

— Mulţumesc, mulţumesc, dar cum vezi ne gîndim la altele acum, nu la căsătorie.

— Eh ! iei în seamă glumele astea ? În curînd vor fi lucruri trecute, crede-mă pe mine !... La noi în America se fac două revoluţii pe an şi tot ne mai rămîne timp pentru a ne bucura de vilegiatură şi a ne îngriji guta în sezonul băilor.

Pisana stătea acolo, numai ochi, în admiraţia tipului aceluia foarte straniu de duce şi mareşal ; şi el o luă din nou soldăţeşte de braţ, adăugînd că îi făcea multă plăcere să mai reţină atenţia domnişoarelor veneţiene.

— Ei, pe vremea noastră, ei, Carlino ?... Îţi aduci aminte de contesa Migliana ?...

— Da, îmi aduc aminte, Alessandro, dar contesa a murit de zece sau doisprezece ani cu faimă de sfîntă, iar noi ne tîrîm cu greu păcatele prin lume.

— Oh, cît despre mine, dacă n-aş avea blestemata asta de gută care-mi distruge picioarele, aş dansa tarantela... Oh, Bruto, frăţioare !... Iată aici alt dansator !... Drace, dar negru te-ai mai făcut... Jur că nu te-am recunoscut decît după piciorul de lemn.

Aceste exclamaţii au fost provocate de apariţia lui Bruto, care în echipamentul lui de tunar municipal avea

o înfăţişare foarte stranie, demnă de a sta alături de macheta americană a Ducelui Mareşal. Nici el nu-şi cruţă îmbrăţişările şi nici plămînii, iar Pisana, văzîndu-i pe cei doi îmbrăţişîndu-se şi mormăind, murea de rîs. Pe de altă parte, dacă au fost caraghioşi în casă, afară se comportară cu foarte mare gravitate ; şi oferiră un frumos exemplu de supunere militară unor tineri care ar fi vrut să se trezească amirali şi generali. În ciuda ducatului său şi al gradului de mareşal, Alessandro se mulţumi cu funcţia de colonel ; iar Bruto se întoarse la tunul lui de parcă l-ar fi părăsit doar cu o zi înainte. Mersul lui şchiopătat, firea lui mereu veselă şi glumeaţă, ţineau treaz curajul tinerilor camarazi chiar printre rachete luminoase şi bombe. Pe vremea aceea toţi se făceau soldaţi, pînă şi pe contele Rinaldo l-am văzut de multe ori făcînd de gardă în faţa palatului, cu atîta seriozitate de părea chiar una dintre sentinelele acelea mute ce împodobesc fundalul scenic al vreunui bal spectaculos. Cel ce n-a avut ocazia de a face de gardă, bietul de el, a fost cavalerul Alfonso Frumier. Căzut din cer pe pămînt, după moartea doamnei, pierduse şirul ideilor şi căuta, căuta, fără să o mai poată scoate la capăt, cînd, într-o bună zi, valetul îi povesti că în Piaţă se strigă : „Trăiască San Marco !“ că este republică şi alte o mie de lucruri, unul mai ciudat ca altul. Bătrînul nobil îşi lovi fruntea cu palma. „A sosit momentul !“ părea să spună ; apoi cu ochii ieşiţi din orbite şi cu mîinile tremurînde :

— Hai, repede ! bîlbîi. Adu-mi toga... dă-mi peruca.. Trăiască San Marco !... Toga... peruca, îţi spun ! Repede !... să ajungem la timp !

Valetului i se păru că stăpînul pronunţase cu greu aceste ultime cuvinte şi că se clătina pe picioare ; întinse mîinile să-l susţină ; dar el se prăbuşi la pămînt, mort de emoţia unei prea mari bucurii. Îmi aduc aminte că am plîns cînd am auzit povestindu-se scena aceea foarte impresionantă, care lămurea într-un chip nobil moleşeala seculară a bunului cavaler.

Între timp şi noi, fără să ajungem să murim de fericire, am avut totuşi micile noastre bucurii. Înţelegerea ce domnea între toate păturile de cetăţeni, răbdarea senină a

acelui minunat popor venețian în orice fel de nenorociri, încrederea oarbă în viitor, educația militară care avea timp să se consolideze în spatele pipernicitelor fortificații ale lagunei, totul dădea speranța că acolo era sfîrșitul sau, cum spunea Talleyrand, începutul sfîrșitului. Activitatea publică ocupînd mințile tuturor categoriilor de persoane împiedica trîndăvia, îmbunătățind simțitor moralitatea țării și doborîrea celor netrebnici ne era de mare mîngîiere, căci aceștia, la redeșteptarea victorioasă a conștiinței populare, se făcuseră mici în vizuinile lor, ca niște broscoi în noroi. Doctorul Ormenta fugise pe continent unde muri, după cum am aflat apoi, în urma unei sincope pricinuite de un jaf al unora din armata liberă. Nu-i folosi la nimic faptul că purtase în copilărie veșmîntul lui Sant'Antonio și fu acceptat printr-o favoare în cimitir. Augusto Cisterna, uitat și disprețuit de toți, rămase la Veneția ; dar pînă și fiii lui se rușinau să-i poarte numele ; iar Enrico, derbedeul acela, cîștigă o mică parte din stima mea, întorcîndu-se cu o cicatrice pe obraz căpătată cu ocazia atacului fortului din Mestre.

Într-o zi, cînd mă întorceam după o vizită făcută generalului Pepe, care suporta cu bunăvoință palavrele mele, Pisana îmi ieși înainte cu o înfățișare mai serioasă ca de obicei, spunîndu-mi că avea să-mi comunice lucruri importante. Am invitat-o să vorbească și ea începu să-mi spună că, deoarece îi promisesem drept soț un tînăr serios și care să valoreze mai mult ca fond decît ca aspect, credea că găsise ceea ce-i trebuia.

— Cine e ? am întrebat-o puțin mirat, căci șmechera nu se dezlipea de lîngă patul mamei ei care abia atunci dădea primele semne de vindecare.

— Enrico Cisterna ! exclamă ea aruncîndu-și brațele de gîtul meu.

— Cum ?... acel...

— Nu, nu-l vorbi de rău, tată !... Trebuie să spui acel tînăr brav și generos, acel tînăr care în ciuda unei educații neglijate, a unei vieți moleșite și meschine, a știut să-și lase fața tăiată de loviturile de sabie și să se întoarcă după o săptămînă la postul lui de parcă nimic n-ar fi fost !... Oh, eu îl iubesc mai mult decît pe mine însumi, tată !... Acum îmi dau seama ce înseamnă a iubi !...

Spuneam că-l iubesc de milă, cînd desigur că nu de milă avea nevoie; dar acum cînd poate ar merita-o, îl iubesc din respect, îl iubesc din dragoste.

— Da, toate ar fi bune, totul ar putea fi perfect, dar mama ta...

— Mama știe totul de azi dimineață; ea se alătură rugăminților mele...

În clipa aceea ușa se deschise de perete și Enrico însuși, care stătuse la pîndă în camera vecină, năvăli de acolo, implorîndu-mă să nu-l mai alung mai înainte de a-i fi pronunțat sentința de viață sau moarte! El îmi îmbrățișa picioarele, cealaltă exaltată îmi înconjura gîtul cu mîinile, unul suspina, cealaltă plîngea... ce mai, a fost o adevărată lovitură de teatru.

— Căsătoriți-vă, căsătoriți-vă, pentru numele lui Dumnezeu! am exclamat, strîngîndu-i pe amîndoi în brațe; și niciodată lacrimi mai calde n-au izvorît din ochii mei asupra unor ființe mai fericite.

Atunci am vrut să aflu dacă dragostea lor continuase fără ca eu să știu, și în ce fel, după despărțirea formală impusă tînărului de către Pisana, din ordinul nostru. Dar fata îmi mărturisi înroșindu-se că în ziua aceea scrisese două scrisori în loc de una, iar a doua îndulcea foarte mult tonul crud al celei dintîi.

— Ah, trădătoare mică! i-am spus, așa mă înșelai!... Așadar, schimbul de scrisori a continuat tot timpul sub nasul meu.

— Oh, nu, tată, răspunse Pisana, nu mai aveam nevoie să ne scriem.

— Și cum de nu mai aveați nevoie să vă scrieți?

— Fiindcă... fiindcă ne vedeam aproape în fiecare seară.

— Vă vedeați în fiecare seară?... Dar în afară de gratii, am pus să se bată în cuie obloanele ferestrei aceleia blestemate?

— Tăticule, iartă-mă; dar după ce mama adormea, coboram încet-încet, să-i deschid ușa dinspre mal...

— Ah, nefericiții!... ah, nerușinată!... îl aduceai în casă!... Îți aduceai iubitul în casă!... Dar nu era decît o singură cheie și o țineam întotdeauna la mine, lîngă pat!...

— Chiar așa... tăticule; nu te mînia, dar în toate serile îți luam cheia și o puneam înapoi dimineața, cînd aduceam supa mamei.

— Presupun că îmi jucai festa asta cînd mă sărutai în semn de noapte bună și de bună dimineața!

— Oh, tăticule, tăticule!... ești atît de bun!... iartă-ne!

— Ce vreți?... Vă iert, dar cu condiția să nu afle nimeni nimic; nu aș vrea să se scoată din asta un libret pentru vreo operă bufă.

Enrico stătea foarte jenat, în timp ce mica nerușinată îmi mărturisea pe un ton pe jumătate rugător și pe jumătate hazliu trădările ei; dar eu i-am tras tînărului un pumn sub bărbie.

— Lasă, lasă, nu face pe impostorul cu mine! i-am spus. Ia-ți nevasta, din moment ce ți-ai cîștigat-o la Mestre.

Într-adevăr, nici el nu s-a arătat stîngaci cînd a fost s-o îmbrățișeze și cu toții ne-am dus să continuăm veselia în camera Aquilinei. După trei săptămîni, Enrico era ginerele meu, dar i-am impus sacrificiul de a rămîne în casa noastră, fiindcă nu voiam să fiu tras pe sfoară plătindu-le eu și cheltuielile. Vechii mei prieteni cinstiră cu toții masa de nuntă și se dovedi încă o dată că stomacul nu ține seama de ani cînd conștiința este liniștită. Cred că momentul acela a atins culmea bucuriilor noastre. Urmară apoi zile grele, dezastrul din Lombardia, tulburările interne, vorbăriile amețite încă de speranțe, dar răsturnate din ce în ce în mai rău de fapte. Eh, pe bătrîni nu-i poți face ușor să înțeleagă toate lucrurile astea! Iarna aceea dintre anii '48 și '49 a fost plină de meditații lugubre; nu mai credeam în Franța, nu credeam în Anglia, iar înfrîngerea de la Novara a fost mai curînd confirmarea dureroasă a unor temeri vechi, decît un dezastru neașteptat. Lupta se ducea acum mai mult pentru salvarea onoarei, decît pentru victorie; deși nimeni nu o spunea, pentru a nu scădea curajul celorlalți.

După nenorocirile patriei începu pentru noi doliul familial. Într-o zi au venit să-mi povestească de colonelul Giorgi și de caporalul Provedoni că, fiind răniți pe pod de o bombă, fuseseră transportați la spitalul militar, de

unde nu puteau fi mutaţi din cauza gravităţii rănilor. Am alergat îngrozit de asemenea veste ; i-am găsit zăcînd unul lîngă altul, pe două paturi mici şi vorbind de anii tinereţii lor, de războaiele de odinioară, de speranţele comune, ca doi prieteni înainte de a adormi. Este adevărat că respirau cu greutate, căci aveau pieptul sfîşiat de două răni oribile.

— Ce lucru curios ! şoptea Alessandro. Mi se pare că mă aflu în Brazilia !

— Iar mie, că mă aflu la Cordovado, în piaţa Madonei! răspunse Bruto.

Delirul agoniei îi cuprindea ; un delir foarte plăcut pe care natura nu-l acordă decît sufletelor alese pentru a le uşura şi a le îndulci părăsirea acestei vieţi.

— Fiţi mulţumiţi ! le-am spus, stăpînindu-mi cu greu lacrimile. Sînteţi în braţele unui prieten.

— Oh, Carlino ! murmură Alessandro. Adio, Carlino ! Dacă vrei să fac ceva pentru tine, n-ai decît să-mi spui. Împăratul Braziliei îmi este prieten.

Bruto îmi strînse mîna, fiindcă nu-şi pierduse de tot cunoştinţa ; dar puţin după aceea începu să aiureze şi el şi amîndoi dovedeau în acele ultime visări atîta bunătate sufletească şi atîta nobleţe de sentimente, încît eu plîngeam în hohote şi eram disperat că nu pot să le reţin spiritele ce se desprindeau de trup. Au avut însă un moment de luciditate cînd şi-au luat rămas bun de la mine şi apoi unul de la altul, au zîmbit şi au murit. Pisana, Aquilina şi Enrico, sosiţi puţin după aceea, mă găsiră plîngînd şi îngenunchea între două cadavre. În aceeaşi zi, pe cîmpul de asediu de la Mestre, muri generalul Partistagno. Avea mulţi copii, la depărtare de cîteva mile, dar nici unul nu a putut să-i aducă o mîngîiere în ultimele clipe.

După ce le închisesem ochii celor doi buni prieteni ai mei, mi se păru că nu mai era păcat să-mi doresc moartea ; mi-am înălţat gîndul la Pisana mea, care mă contempla poate din înaltul cerului, întrebînd-o dacă nu era timpul să vin şi eu lîngă ea. O voce din adîncul inimii îmi răspunse că nu. Într-adevăr, îmi rămăseseră de îndeplinit alte misiuni foarte triste. La cîteva zile după aceea, contele Rinaldo a fost atins de holera ce

începea să facă mari ravagii, mai ales printre oamenii sleiţi de lipsuri. Bombele înghesuiseră lumea în regiunile cele mai îndepărtate de continent şi era un spectacol dureros şi tragic să vezi aşteptarea aceea tristă în atmosfera atîtor flagele aducătoare de moarte. Cînd am ajuns la căpătîiul lui, bietul conte îşi trăia ultimele clipe. Sora lui, încovoiată de ani şi suferinţe, îl veghea cu curajul impasibil ce nu-i părăseşte niciodată pe cei ce cred cu adevărat.

— Carlino, îmi spuse muribundul, am trimis să te cheme, fiindcă în situaţia grea în care mă aflu mi-am amintit de opera mea ameninţată de pericolul de a rămîne neterminată. Acum ţi-o încredinţez ţie ; vreau ca tu să-mi promiţi că ai s-o tipăreşti în patruzeci de fascicole pe aceeaşi hîrtie şi în acelaşi format ca şi primul !...

— Ţi-o promit, am răspuns aproape într-un hohot de plîns.

— Îţi încredinţez corectura, murmură muribundul, şi... dacă socoteşti necesară... vreo schimbare...

Nu a putut continua şi a murit privindu-mă fix şi amintindu-mi parcă din nou prin acea ultimă privire de unicul rod al vieţii sale. Eu m-am străduit să-i fie făcută o înmormîntare cu onorurile cuvenite meritelor lui ; şi am luat-o în casa mea pe doamna Clara, care, atacată şi mai grav de paralizia ei progresivă, era aproape incapabilă să se mişte singură. Foarte puţin a durat aşadar mulţumirea de a o îngriji cît mai atent şi afectuos cu putinţă. Îşi dădu şi ea sufletul în ziua de Sfînta Maria, mulţumind Madonei că o chema la ea în ziua înălţării ei la cer şi binecuvîntînd pe Dumnezeu că rugăciunile rostite cu cincizeci de ani în urmă pentru salvarea Republicii Veneţia, rugăciuni care o costaseră atîtea sacrificii, îşi primiseră răsplata la apusul vieţii ei. Atunci m-am gîndit la Lucilio şi poate că şi ea se gîndea la el, cu un surîs plin de speranţă, căci avea foarte multă încredere în propriile ei rugăciuni şi de o mie de ori mai multă în mărinimia lui Dumnezeu.

La douăzeci şi două august a fost semnată capitularea. Veneţia s-a retras ultima de pe cîmpul de luptă italian. Dar îmi rămînea o ultimă durere : aceea de a vedea nu-

mele lui Enrico Cisterna pe lista proscrişilor. Luciano, pe care îl aşteptasem îndelung în timpul acelor doi ani, ne uitase cu desăvîrşire ; de la Giulio primisem o scrisoare din Roma în iulie trecut, dar dezastrele care se ţinuseră lanţ mă făceau foarte nesigur de soarta lui ; Pisana, cu o sarcină avansată, se pregătea împreună cu soţul ei pentru martiriul exilului ; pe un vapor cu direcţia Genova a plecat împreună cu ei şi Arrigo Martelli care-l îngropase la Veneţia pe bietul Rossaroll... Cîte morminte şi cîtă durere vie şi înlăcrimată peste morminte !...

Am rămas singuri eu şi Aquilina, subjugaţi, deprimaţi, taciturni ; ca două trunchiuri de copaci trăsniţi în mijlocul unui deşert. Dar locuinţa din Veneţia mi se părea din ce în ce mai odioasă şi mai insuportabilă, pînă cînd, de comun acord, ne-am mutat la Friuli în sătuleţul Cordovado, în vechea casă Provedoni, plină pentru noi de atîtea amintiri. Acolo am trăit cîţiva ani în respectul reciproc al durerilor noastre ; în cele din urmă şi ea, biata femeie, a fost vizitată cu milă de moarte. Şi am rămas eu. Am rămas să meditez, să înţeleg pe deplin semnificaţia teribilă a acestui cuvînt înfricoşător : „Singur !“...

Singur ?... ah, nu, nu eram singur !... Aşa am crezut o clipă ; dar imediat m-am căit ; şi printre temerile mele am binecuvîntat sfînta providenţă care oferă încă celui ce a căutat binele şi s-a ferit de rău, ca o supremă mîngîiere, pacea conştiinţei şi melancolica, dar plăcuta, tovărăşie a amintirilor..

Un an după moartea soţiei mele am primit vizita atît de mult sperată a lui Luciano şi a întregii lui familii ; avea doi băieţi ce vorbeau mult mai bine greceşte decît italieneşte, dar atît ei cît şi mama lor începură să mă iubească mult şi pentru toţi a fost foarte dureros momentul despărţirii fixat de Luciano în cea de a şasea lună după sosirea lor, fără să ne fi fost posibil să obţinem o amînare de o zi măcar. Aşa era el : dar oricîte defecte ar avea, rămîne totuşi fiul meu şi îi mulţumesc că şi-a amintit de mine şi mă gîndesc cu profundă durere că nu-l voi mai vedea niciodată. Sper că familia mea va prospera mereu în patria ei cea nouă ; dar amintindu-mi de cei doi nepoţei drăgălaşi nu pot să nu exclam : de ce nu

sînt italieni ! ? Grecia cu siguranță că nu are nevoie de inimi tinere și valoroase care să o iubească !...

După căderea Romei, Giulio îmi dădu vești despre el din multe gări ale exilului său ; de la Civitavecchia, de la New York, de la Rio de Janeiro. Era pribeag prin lume, fără acoperiș, fără speranță, dar mîndru de a fi spălat cu sînge pata de pe onoarea lui și de a purta cu demnitate un nume glorios și iubit. Dar apoi, dintr-o dată, scrisorile încetară și am avut știri despre el din ziare, care îl pomeneau ca pe unul dintre conducătorii unei noi colonii militare italiene ce se forma în Republica Argentina, în provincia Buenos Aires. Am pus așadar pe seama întîrzierilor poștei lipsa scrisorilor lui și am așteptat răbdător ca cerul să-mi acorde din nou acea mîngîiere. Dar în perioada aceea mi-a fost acordată o altă bucurie tot atît de dorită. Mă refer la reîntoarcerea în patrie a Pisanei și a lui Enrico, cu o drăgălașă păpușică ce purta numele meu și se spunea că seamănă cu un portret al meu făcut la Veneția pe cînd eram secretar al Municipalității. Numai atunci, cu copiii mei alături și cu Carolina pe genunchi, am simțit că trăiesc din nou. A fost un fel de primăvară călduță pentru o plantă seculară care a ieșit cu bine dintr-o iarnă foarte aspră. Abia atunci, după patru ani de cînd mă întorsesem la Cordovado, am avut curajul să vizitez Fratta și acolo, cu nepoții bătrînului Andreini, ajunși și ei tați ai unui număr impresionant de copii, am sărbătorit cea de a optzecea aniversare a intrării mele în castel, cînd ajunsesem acolo de la Veneția, vîrît într-un coșuleț.

După prînz, am ieșit singur singurel să revăd cel puțin locul unde fusese faimosul castel. Nu mai rămăsese nici urmă din el, doar ici și colo unele ruine printre care pășteau două capre, iar în apropiere, o fetiță fredona spionîndu-mă curioasă și gata să o ia la fugă. Am recunoscut locul curții și, în mijloc, piatra sub care îngropasem cîinele de vînătoare al căpitanului. Era poate unicul monument din amintirile mele rămas intact, ba nu, mă înșel ; totul, în locurile acelea iubite, îmi amintea încă de anii îndrăgiți ai copilăriei și ai tinereții. Plantele, bazinul cu pești, pajiștile, aerul și cerul mă îmbiau să retră-

iesc trecutul îndepărtat. La cotitura șanțului se mai înălța încă în fantezia mea turnul cel negru unde de atîtea ori îl admirasem pe Germano pe cînd întorcea ceasul; revedeam lungile coridoare prin care Martino mă conducea de mînă, la ora de culcare, și cămăruța lui de sihastru unde rîndunelele nu-și vor mai atîrna cuibul. Mi se părea că-i văd trecînd pe drum fie pe Monsenior cu cartea de rugăciuni sub braț, fie impunătoarea caleașcă a familiei, purtînd pe conte, pe contesă și pe domnul cancelar, sau căluțul lui Marchetto pe care obișnuiam să mă cațăr. Vedem sosind una cîte una vizitele de după amiază, pe monseniorul de Sant'Andreea, pe Giulio del Ponte, pe capelan, pe paroh, pe frumosul Partistagno, pe Lucilio; le auzeam vocile vorbind zgomotos în sufragerie, în jurul măsuțelor de joc, și pe Clara citind cu jumătate de glas cîteva strofe din Ariosto sub sălciile din grădina de zarzavat. Urmau apoi îndemnurile gălăgioase ale tovarășilor mei de joacă; dar eu nu le răspundeam ci mă retrăgeam singurel și fericit să mă joc cu Pisana pe marginea bazinului cu pești.

Oh, cu cîtă tristețe pioasă și cu ce fior de teamă mă apropiam de această amintire care palpita totuși în toate celelalte, mărindu-le farmecul și melancolia!... Oh, Pisana, Pisana! Cît am plîns în ziua aceea; te binecuvintez pe tine și pe Dumnezeu că lacrimile octogenarului nu au fost numai de durere. Cînd s-a făcut noapte m-am retras dintre ruine; vrăbiuțele de pe plopii din apropiere încă mai ciripeau înainte de a adormi, ca în serile copilăriei mele. Încă mai ciripeau; dar cîte generații se succedaseră de atunci și în această simplă familie de păsări!... Oamenii văd natura întotdeauna la fel, fiindcă nu binevoiesc să o privească în amănunt, dar totul se schimbă o dată cu noi; și în timp ce părul nostru devine din negru cărunt, milioane și milioane de existențe și-au împlinit ciclul vieții. Am ieșit din lumea veche pentru a mă reîntoarce în cea nouă; și punînd piciorul în ea am oftat; dar gurița surîzătoare și mîinile dezmierdătoare ale Carolinei mă împăcară și cu această lume. Trecutul este plăcut pentru mine; dar prezentul este mai măreț pentru mine și pentru toți ceilalți.

Anul următor a fost foarte trist, deoarece am aflat despre moartea lui Giulio, dar împreună cu durerea aceea extraordinară veni și o consolare prin cei doi copii pe care mi-i lăsa. Soția lui murise și ea înainte ca eu să fi știut măcar că mi-e noră. Generalul Urquiza îndeplini dorința defunctului, trimițîndu-mi pe cei doi orfani și toate actele și hîrtiile lui și îmi scrise o scrisoare frumoasă reliefînd marea pierdere pe care o suferea Republica Argentina prin moartea colonelului Altoviti.

Pisana deveni mama iubitoare a celor doi nepoței, cărora Giulio, dintr-o delicată atenție, le dăduse numele lui Luciano și a lui Donato. Cei doi fii ai mei, unul absent, și celălalt mort, retrăiau în acele dragi ființe și Pisana însăși își luă obligația de a-l reînvia pe al treilea, născînd un frate pentru Carolina, numit Giulio. Atunci am înțeles pe deplin cît prilej de bucurie și speranță există în clocotul acela de viață nouă și tinerească ce însoțește anii de declin ai bătrîneții. Nu este imaginară asemănarea de satisfacții între tinerețea trăită pentru tine însuți și cea pe care o iubești și o ocrotești în alții. Familia formează un fel de suflet colectiv din toate sufletele ce o compun, căci ce altceva sînt oare sufletele noastre, dacă nu amintire, dragoste, gînduri, speranțe? Și cînd aceste sentimente sînt comune în întregime sau numai în parte, nu se poate spune că într-adevăr trăim unul în celălalt?

Astfel umanitatea se eternizează și se extinde ca un singur spirit în principiile de neschimbat care o fac miloasă, sociabilă și chibzuită. Pisana adeverise pronosticul meu și devenise o mamă atît de bună și iubitoare, încît mi se părea cu adevărat un vis convorbirea avută cu ea zece ani mai înainte în legătură cu scrisorile parfumate. Meritul acestei convertiri era în mare parte al ei, dar împrejurările dure prin care trecuserăm, cît și firea puternică și chibzuită a soțului ei nu erau nici ele puțin lucru. Gîndiți-vă dacă trebuia sau nu să-i aduc un omagiu îndreptățit lui Enrico, ce mi se păruse înainte un mare ticălos! Să nu blestemăm nimic, fiii mei, nici chiar nenorocirile. Francezii spun că sînt și ele bune la ceva

şi mai mult decît orice la obţinerea fericirii sigure şi durabile bazată pe tăria de caracter.

Printre hîrtiile lui Giulio trimise din America, era şi jurnalul lui adresat mie şi care poate constitui o dovadă a celor spuse acum. Am plîns foarte mult deasupra acelor pagini ; dar, închipuiţi-vă ! Sînt tatăl lui. Pentru voi va fi deajuns să învăţaţi să-l iubiţi şi să-l răsplătiţi cu o rugăciune postumă pentru nedreptatea pe care a ştiut să o suporte în viaţă cu atîta nobleţe. Iată-l transcris aici, fără ca eu să fi şters sau să fi adăugat vreo iotă.

CAPITOLUL XXIII

Care conține jurnalul fiului meu Giulio, de la fuga lui din Veneția, în 1848, pînă la moartea lui în America în 1855. După atîtea greșeli, atîtea bucurii, atîtea nenorociri, pacea conștiinței îmi face bătrînețea plăcută ; între fiii și nepoții mei, binecuvîntez eterna justiție care m-a făcut martor și participant la un frumos capitol de istorie și mă conduce încet spre moarte ca spre odihnă și speranță. Spiritul meu, simțindu-se nemuritor, se înalță dincolo de mormînt spre veșnicia dragostei. Închei aceste mărturisiri cu numele Pisanei, așa cum le-am început ; și mulțumesc încă de pe acum cititorilor pentru răbdarea lor.

Tonale, iunie 1848

„Îngîmfarea a fost socotită cel mai grav dintre păcatele capitale." Cine a emis această maximă cunoștea cu siguranță natura umană. Dar există pedepse care depășesc în asprime gravitatea oricît de mare a unei vini. Ceeace am suferit eu, nu are termen de comparație în nici un fel de pedeapsă ; nici tiranii Siciliei n-au știut să inventeze chinuri mai atroce. Este adevărat ; am fost orgolios. Am disprețuit mii de oameni ce nu erau poate nici mai puțin clarvăzători, nici mai puțin curajoși decît mine ; mă învîrteam printre ei cu capul drept și cu biciul în mînă ca într-o turmă de iepuri ; am dat dreptate dacă nu dreptății, dar în orice caz forței stăpînitorilor și am rîs văzîndu-i călcați în picioare căci nu-i credeam în stare de o revoltă. Biet prostănac, ce pretindeai să cunoști vigoarea mușchilor după netezimea pielii și-i judecai pe cai în grajduri, și nu în plină cursă ! A venit ziua în care cel ce batjocorea a devenit la rîndu-i bătaia de joc a celor luați în rîs ; și a trebuit să-și plece capul sub pedeapsa cea mai îngrozitoare care poate îndurera inima unui om, sub o insultă nemeritată, dar dreaptă.

Este absurd, văd şi eu ; dar am simţit-o pe pielea mea şi trebuie să mă resemnez. Ferice de mine că n-am căzut pradă lanţurilor grele ale orgoliului, ci am respectat dreptatea în însăşi nedreptate, preferînd să mă hrănesc mai curînd cu pîinea căinţei, decît cu sîngele fraţilor mei !... Trădător şi spion ! Aceste îngrozitoare cuvinte îmi mai răsună în urechi !... Oh, atunci era momentul de a înălţa spre zei ruga infernală a lui Neron. Ca tot neamul omenesc să aibă un singur conducător, pentru a-l ucide ; ca o tăcere plină de ruine, de tenebre, de măcel să urmeze acelei infame acuzaţii, iar eu să mă pot ridica asemenea unei Nemesis neiertătoare, să cînt imnul răzbunării şi al exterminării ! Dar zeii nu ascultă rugăciunile îngîmfatului ; ei varsă ambrozie în potirele eterne pentru a-i imortaliza pe eroi şi strîng în mîna dreaptă fulgerul infailibil, devorator, al titanilor. Un glas divin care îmi vorbea în inimă, dar nu ţîşnea din inima mea ameţită de mînie şi de orgoliu, îmi trezi cele mai ascunse fibre ale sufletului.

Da ! am fost un trădător ce-am călcat în picioare grumazul celor asupriţi şi am ucis credinţa pentru a pune în locul ei batjocura şi dispreţul ! Am fost trădătorul care a rîs de slăbiciunea oamenilor, în loc să plîngă împreună cu ei şi să-i ajute să se elibereze ! Am fost spionul laş, denunţător de delicte imaginare şi josnicii inventate, pentru a nu se ruşina de el însuşi în faţa celor acuzaţi de el !... Curaj ! Capul în ţărînă, om mîndru ! Iubeşte-i pe cei pe care ieri i-ai dezonorat !... Primeşte cu umilinţă dezonoarea cu care plăteşti astăzi insultele aduse altora ieri ! Răzbună-te dacă poţi, imitîndu-i cu nobleţe !...

Acestea au fost cuvintele ce mi le-am adresat mie însumi, fremătînd ; şi în timp ce impulsurile mîniei se agitau avide de sînge, umilinţa căinţii îmi mîna paşii spre fugă. Oh, eu te binecuvîntez şi îţi mulţumesc, sfîntă, divină şi neaşteptată umilinţă ! Nu-mi pierd niciodată speranţa în umanitatea care ştie să se înarmeze imediat cu atîta forţă împotriva propriilor ei pasiuni. Te binecuvîntez, o, plăcută durere a ispăşirii, o sacrificiu sublim care mi-ai coborît fruntea pentru a-mi ridica sufletul. Nu mai am nici familie, nici nume. Sînt un sclav al căinţii ce-şi va răscumpăra drepturile sale de om, de cetăţean, de fiu, cu preţul vieţii lui. Iar cînd fraţii vor citi scrise cu litere de

sînge virtuţile fratelui lor, atunci braţele li se vor deschide şi mii de voci se vor înălţa pentru a sărbători reîntoarcerea unui om mîntuit. Nimeni nu mă cunoaşte aici, mă numesc Aurelio Gianni, un copil găsit de oameni, un luptător pentru dreptate şi nimic mai mult. Caut locurile cele mai expuse, mă lupt în încăierările cele mai îndrăzneţe ; dar cerul mă vede şi mă apără, cerul ce îmi va da o viaţă destul de lungă pentru a-mi reface numele.

Tonale, iulie 1848

Circulă zvonuri foarte triste ; armata noastră este în retragere ; noi, sentinele pierdute printre văgăunile munţilor apărăm graniţa ce ne-a fost încredinţată şi nu cerem mai mult. Bătălii continue, dar fără glorie, suferinţe îndelungate şi neştiute, luni întregi de veghe întrerupte de un somn nesigur şi de scurte încăierări. Aceasta era ucenicia ce-mi convenea. Acolo unde speranţa gloriei şi emoţia continuă a pericolului compensează din plin sacrificiul vieţii nu este locul indicat pentru cel ce caută pocăinţă şi iertare. Dar aici, deasupra acestor munţi abrupţi ce se apropie de cer, în mijlocul prăpăstiilor adînci şi al torentelor zgomotoase, aici vin păcătoşii pentru a-l căuta pe Dumnezeu în singurătate, aici urcă soldaţii libertăţii spre mîntuire prin martiriu.

Cine va fi atît de îngîmfat, după ce a luptat în primele rînduri într-o zi de lupte în cîmp deschis, după ce a împlîntat un stindard în bastionul duşman, după ce a respins şarja lăncierilor şi a scos strigătul victoriei, încît să spună : eu sînt demn de toate meritele din partea patriei, daţi-mi coroana din frunze de stejar ?

Răsplata se află în însăşi măreţia, în faima acestei fapte. Mulţumiţi, o, voi învingători, patriei care v-a dat ocazia de a vă arăta valoroşi şi de a gusta din bucuria triumfului. Nu cereţi coroane, ci oferiţi respectuoşi trofeele voastre. Coroanele sînt pentru cei ce luptă răbdători şi neştiuţi de nimeni, fără aplauzele spectatorilor, fără speranţa gloriei, fără lăcomie pentru triumf. Posteritate servilă şi nerecunoscătoare care de atîtea secole îţi murdăreşti genunchii în faţa statuilor lui Cezar şi Augustus, ridică-te o dată şi apleacă-te pentru a adora şi umbrele în-

sîngerate ale galilor și ale tovarășilor lui Arminius. Nu faima, ci meritele impun respectul; măreția sufletească ascunsă pe sub umbra pădurilor eclipsează cu strălucirea ei pe cea care străbate plină de îngîmfare și îndrăzneală străzile Romei. Încă o dată oamenii sînt nedrepți; dar Dumnezeu, stăpînul răsplății și al pedepsei, își are lăcașul în conștiință.

Lugano, august 1848

Din păcate era adevărat. Iată-ne acum fugari fără a fi învinși; așa cum înainte eram învingători fără triumf. Ne anunțaseră un război disperat și de extenuare; în schimb, pas cu pas, azi trecînd un fluviu, mîine un munte, voința conducătorilor ne împinse în aceste adăposturi rîpoase. Ca de obicei se auziră zvonuri despre trădare; trădări involuntare ca a mea, ale unor oameni ce n-au disprețuit, ci au stimat prea mult. Dar a da vina pe alții este mîngîierea obișnuită a slăbiciunii omenești. Între timp eu, în speranța unui asalt disperat și glorios al morții sau al triumfului, venind să desăvîrșească mîntuirea numelui meu, mă văd din nou redus la răbdarea sacrificiilor tacite și a lungilor așteptări. Trebuie să aștept de la o durere fără de sfîrșit ceea ce speram de la o victorie imediată. Și asta este o ispășire. Repet, sacrificiul, chiar acela al vieții, nu răscumpără nimic dacă nu este însoțit de dovada constanței. A sfîrși nu înseamnă a te mîntui; între compătimire și recunoștință este aceeași diferență ca între o vină iertată și iertarea meritată. Voi mai suferi deci cu ferma convingere că providența îmi pregătește cea mai bună cale pentru a dovedi cu argumente invincibile, dacă nu dreptatea, dar cu siguranță puritatea trecutului meu. În suferințe, slavă Domnului, n-am nevoie de a mă căli din nou; dar voi avea puterea de a tăcea pînă ce voi recăpăta spontan stima fraților mei.

Genova, octombrie 1848

Eram nerăbdător să mă lupt, nu dintr-o îndrăzneală tinerească, ci fiindcă mă temeam ca repaosul forțat să nu mă tragă spre trîndăvie. Dar totuși aici lucrurile sînt tărăgănate și poate pe bună dreptate. Amintiți-vă că acel ce

face presupuneri prea multe este numit apoi trădător, ca şi cel ce fuge în momentul pericolului. Mare este prostia noastră de a măsura viaţa popoarelor după aceea a indivizilor ; popoarele trebuie să aştepte, fiindcă pot face aceasta ; pot pentru că au înaintea lor nu douăzeci, treizeci sau cincizeci de ani, ci eternitatea. Eu însumi aş fi vrut pînă acum să sacrific soarta naţiunii maniei mele de a uza de forţă ; dar nu voi cădea din nou în această greşeală aparent eroică, dar în fond nebunească, disperată, laşă. Atîta timp cît dorinţele nu ne vor fi în armonie cu moderaţia şi oportunitatea adevăratei înţelepciuni, faptele noastre vor cădea fie în exagerare, fie în nerealizare. Să învăţăm să aşteptăm cu răbdare pentru a nu aştepta îndelung. Tot aşa în împrejurările care permit chibzuinţă ; dar după ce au fost aruncate zarurile, cînd onoarea ne este în joc, e necesar să înlăturăm şovăielile, scrupulele, temerile. Atunci ne este permis, ba chiar e obligatoriu să ne transformăm din soldaţi în victime ; atunci sînt interzise regretele postume, mustrările reciproce ; atunci sacrificiul este o necesitate, nu o speranţă. Unde se va aprinde primul fitil, acolo voi zbura cu carabina mea ; nu voi grăbi niciodată explozia, dar îmi voi lua acest pericol asupra mea.

Aici cîţiva exilaţi din provinciile veneţiene, tovarăşi de şcoală sau de cîrciumă, au crezut că mă recunosc. Au rînjit unii la alţii, dar fără să mă înfrunte ; în ziua următoare însă, revăzîndu-i, au dat semne mai mult de uimire admirativă decît de dispreţ. Părea că au ghicit intenţiile mele şi le respectau. Am aflat apoi că întrebaseră de mine pe unii din tovarăşii mei de luptă ; aceştia le spuseseră numele sub care mă cunoşteau ei, expunîndu-le ample mărturii despre vitejia arătată de mine în faptele de arme din munţii din Tirol şi Varesotto. Acolo, între acei fugari se iscase un mic conflict ; unii afirmau că eu sînt Giulio Altoviti şi alţii că nu sînt ; şi cîţiva dintre primii murmurau despre îndoielnica mea credinţă şi despre purtarea mea incorectă, dar tovarăşii mei de arme se ridicară cu mîndrie să mă apere, spunînd că Altoviti sau Gianni, eu eram desigur un soldat valoros, un om integru şi leal.

Giuseppe Minotto, unul dintre acei veneţieni, aprobă cuvintele acestora şi îi convinse pe ai săi că dacă alesesem acest drum pentru a-mi recîştiga stima concetăţenilor mei,

trebuiau să-mi fie recunoscători, iar faptul că răspunsesem la insulte cu fapte mărețe și curajoase, era un foarte grăitor indiciu pentru a fi socotit nevinovat. Mulțumesc acestui om generos, abia cunoscut după figură, că a ridicat glasul pentru a mă apăra, fiind singurul dintre numeroșii ce mărturiseau cu puține luni în urmă că-mi sînt prieteni. Într-adevăr, cuvintele lui au avut efect și lor le datorez acum prevăzătorul dar nobilul respect din jurul meu. Voi căuta să mă arăt demn și îi sînt recunoscător providenței de aceste prime consolări oferite pentru a putea continua curajos realizarea intențiilor mele.

Doi tineri din familia Partistagno care au luptat în aprilie trecut cu vitejie la Vicenza, erau în prima zi cei mai înverșunați detractori ai mei ; dar apoi m-au urmărit cu mai mare interes decît ceilalți, părînd chiar că doresc mult să reluăm vechea prietenie. Nu se cuvenea să fac eu primul pas ; i-am așteptat. Dar astăzi aud că au plecat la Torino, unde se organizează cîteva regimente lombarde. Și eu am avut chef să alerg într-acolo și să mă înscriu în trupele acelea ; dar modestia îmi impuse să nu-mi etalez iar bravura ; poate că am fost sfătuit de o mică rămășiță de orgoliu să nu-mi expun căința privirilor cunoscuților și ale prietenilor. Ar fi părut că cer iertare pentru vini pe care nu le am ; în timp ce eu vreau să o merit pentru cele pe care le am, pretinzînd în același timp satisfacție pentru învinuirile pe nedrept atribuite mie.

Pe mare, decembrie 1848

Pentru tine tată, numai pentru tine, m-am străduit să scriu aceste însemnări despre viața mea. Deoarece, dacă voi muri departe, tu să ai în ele o mărturie că nu am fost cu totul nedemn de numele ce-l porți și pe care eu îl voi relua fie în mormînt, fie întorcîndu-mă din nou binecuvîntat în brațele tale. Oh, cît de greu m-a apăsat în primele zile ale exilului bănuiala că tu m-ai blestemat ! Dar tu ai crezut în adevărul cuvintelor mele trimise de la Padova ; fără să ții seama de viața mea desfrînată și trufașă, te-ai încrezut în constanța noilor mele intenții și imediat ce ai putut afla locul unde ne-am stabilit, iată că îmi sosesc de la tine cuvinte de laudă, de încurajare, de

binecuvîntare ! Oh, cum am sărutat plin de respect și de emoție pagina care îmi aducea certitudinea dragostei tale, a stimei tale ! Îți mulțumesc, tată, fiindcă ai fost solidar cu mine și ai vrut să revendici onoarea mea în fața concetățenilor noștri. Desigur că, mai mult decît faptele mele, cuvintele tale vor veni să mă absolve de disprețul acestora ; dar lasă-mă totuși să mă lupt și să înving singur, pînă ce o să pot nu să răsplătesc, ci să fiu demn de dragostea ta. Am sărutat și iar am sărutat scrisoarea ta, am primit cu o cucernică recunoștință binecuvîntarea ta și ieri, pe cînd mă îmbarcam, îi citeam din nou conținutul și îmi curgeau șiroaie de lacrimi.

— Ei, ei, tinere ! spuse un bătrîn marinar dîndu-mi mîna să mă urc pe covertă. Curaj, o să-ți treacă. Ochii care nu se văd se uită ; așa e dragostea !

El credea că o scrisoare a iubitei mă făcea să plîng în hohote, credea că lăsasem în patrie vreo domnișoară tristă care să suspine pînă la întoarcerea mea, poate cu inelul de logodnă în deget !... Fericite iluzii !... Căci la Veneția n-am lăsat decît dispreț pentru numele meu și — dee Domnul ! — uitarea ? Numai voi, tată, mamă și sora mea, veți păstra o amintire fără dispreț a bietului Giulio, și sufletul meu, fericit numai că vă iubește pe voi, se dedică încă de pe acum să îndreptățească bunătatea voastră !

Roma, 9 februarie 1849

Orașul etern ! Fantomă imensă și teribilă ! Gloria, pedeapsa, speranța Italiei ! În fața ta amuțesc furiile fraterne, ca în fața justiției atotputernice. Cînd tu îți ridici glasul, tac popoarele de la zăpezile Alpilor pînă la malurile Mării Ionice. Ești arbitrul trecutului și al viitorului. Prezentul se interpune ca un punct pe care tu nu-l poți înțelege cu atîtea amintiri și speranțe. Astăzi, chiar astăzi, un mare nume a reapărut din uitarea secolelor ; iar Europa, neîncrezătoare și adversă, nu va mai avea curajul să-l repete cu obișnuitul rînjet ; spiritul năvălește din cuvinte, fie din respect sau din frică, el vă va constrînge, pe toți cîți sînteți, să-l rostiți cu buzele tremurînde. Dar orice respirație a Romei este ispășită cu cîte o victimă însîngerată. Roma s-a născut dintr-un fratricid, a eliberat-o

sîngele Lucreţiei iar Virginia ucisă şi capetele tăiate ale Grahilor au pătat cele mai frumoase pagini ale istoriei ei. Pumnalul lui Brutus a doborît un gigant şi a deschis drumul nepoţilor, care se tîrau în noroi. Şi chiar acum îndrăzneala marelui efort provine dintr-un asasinat. Dumnezeu să ne judece pentru asta ! Desigur şi conştiinţa are momentele ei de beţie care nu întunecă totuşi sfinţenia de neschimbat a legilor morale. Dar vom respinge oare efectele din cauza mîrşăviei cauzei ? Şi cine va avea dreptul să ceară socoteală unei întregi naţiuni pentru delictul unui singur om ? Istoria este plină de astfel de exemple şi poate că în ordinea imensă a providenţei greşelile mari sînt compensate de virtuţi şi mai mari şi mai generale. Dacă vom fi din nou destinaţi unor noi nenorociri şi căderi funeste, nu voi acuza cuţitul unui asasin pentru prăbuşirea unui întreg popor. Dumnezeu pedepseşte, dar nu răzbună. Alte vini încă neispăşite vor cere alte lacrimi ; iar asasinul îşi va ascunde remuşcările în tenebre şi noi ne vom arăta cu mîndrie în faţa soarelui capul acoperit cu cenuşă şi ochii strălucitori de speranţă.

Roma, iunie 1849

Am jurat să nu mai adaug un cuvînt decît dacă voi scrie despre mîntuirea mea. Iată-mă în sfîrşit... Mi-am reluat numele, onoarea mea ! Familia mea, patria mea vor fi mulţumite de mine, iar eu mă bucur să aştern aceste rînduri pe hîrtie, simţind durerea rănii şi văzînd cum se mînjeşte pagina de sînge.

Există în legiunile mele cîţiva padovani pe care i-am cunoscut altădată. Aceştia mă suportau foarte greu şi prin descrierea lor bănuiesc că au stîrnit neîncrederea tovarăşilor mei ; dar eu mă prefăceam că nu observ nimic, aşteptînd ca faptele să vorbească pentru mine. Venise timpul, căci mă temeam că dacă mai trece mult, îmi voi pierde orice răbdare.

De zece zile francezii au deschis tranşee în faţa Porţii San Pancrazio. Asaltatorii sporeau din ce în ce, dar aseară a intervenit un fel de repaos ; profitînd aşadar şi ai noştri, îi lăsară pe soldaţi să se odihnească. Numai o jumătate de cohortă păzea sectorul ameninţat al bastioanelor dispuse

în lanț ; eu eram de gardă în spatele unei cuști construită cu cîteva zile în urmă, dar din cauza bombelor nu mai deosebeai decît un maldăr de lemne. Noaptea era întunecoasă ; de departe se zăreau focurile din tabăra lui Oudinot. Deodată, însă, aud de jos din șanț zgomot de pași ; sentinelele adormiseră pesemne căci n-au dat nici un fel de semnal ; eu încep să strig „la arme !" și înainte de a se aduna în jurul meu o duzină de legionari, o coloană de vînători de munte francezi se urca printr-o breșă pe culmile bastionului. Mi-am amintit de Manlius și înarmat numai cu baioneta am reușit să-i resping pe primii ; mă favoriza înălțimea poziției și poate că și ordinul primit de atacatori de a nu trage mai înainte de a fi ocupat bastionul.

Într-adevăr ei nu mă puteau atinge cu vîrful baionetei de jos în sus ; primul rînd bătînd în retragere, provocă o oarecare învălmășeală, care se răsfrînse și asupra celui de al doilea rînd. Pesemne credeau că zidul era fortificat cu un număr mai mare de apărători, iar pentru o clipă eu am fost convins că reușisem singur să-i pun pe fugă pe dușmani, ratîndu-le asaltul. Chiar atunci însă, comandantul grupului, pierzîndu-și parcă răbdarea din cauza fricii oamenilor săi, se repezi în fața lor și, de sus de pe bastion, le strigă îmbărbătîndu-i cu spada scoasă din teacă ; ceilalți prinseră iar curaj și îl urmară repede.

Nu mai știam ce să fac ; am reînceput să urlu : „la arme ! la arme !" cu cîtă suflare aveam în plămîni și în timp ce unii legionari treziți de strigătul meu se opuneau năvalei coloanei, m-am aruncat asupra ofițerului și, mai înainte ca el să aibă timp să-și folosească spada, l-am dezarmat ; dar avînd un pistol la cingătoare, îmi descărcă un foc de foarte aproape, care, din fericire, nu-mi smulse decît falanga unui deget.

Dar între timp, apărătorii se îndesau ; bastionul răsuna de împușcături, oamenii alergau la tunuri și vînătorii, separați de comandantul lor făcut prizonier de mine, au fost respinși în șanț. În același timp un alt asalt amenința cealaltă extremitate a tranșeii, dar o parte dintre ai noștri a avut timp să alerge acolo, pînă ce sosiră ajutoarele de la cazărmi ; s-a aflat apoi de la niște prizonieri că atacul din noaptea aceea era bazat pe surpriză ; dar că nu reușise, fiindcă vînătorii veniți în recunoaștere fuseseră respinși.

Trebuie să fac dreptate tovarăşilor mei, care îmi atribuiră mie onoarea acelei fapte vitejeşti şi cerură în unanimitate comandanţilor să fiu răsplătit. În ziua următoare, la trecerea în revistă generală, unde am apărut cu mîna bandajată, s-a citit un ordin de zi prin care se aduceau mulţumiri publice soldatului Aurelio Gianni, demn de recunoştinţa patriei şi avansat la gradul de stegar. Toţi ochii se întorseseră spre mine ; am cerut permisiunea de a vorbi : „Vorbeşte", spuse căpitanul ; căci în rîndurile noastre disciplina nu e aşa mută şi nici aşa severă ca în alte armate.

Am aruncat o privire spre tinerii padovani, aflaţi în rînd nu prea departe de mine şi, vorbind liniştit, am spus : „Cer ca singură răsplată să rămîn simplu soldat, dar să fiu onorat cu o laudă publică sub adevăratul meu nume. Una dintre obişnuitele acuzaţii de spionaj şi trădare, care dezonorează revoluţiile noastre, m-a constrîns pentru un moment să-l părăsesc ; acum cînd sper că i-am convins pe calomniatorii mei că au greşit, mi-l reiau cu mîndrie. Mă numesc Giulio Altoviti ; sînt din Veneţia !"

Aplauze generale izbucniră din toate rîndurile ; cred că dacă ofiţerii nu i-ar fi reţinut, soldaţii ar fi încălcat dispoziţiile pentru a mă îmbrăţişa şi în adîncul multor ochi, obişnuiţi să susţină cruzi şi severi focul archebuzelor, am văzut lucind lacrimi. După ce s-a restabilit ordinea şi s-a făcut linişte, căpitanul s-a consultat cu generalul, apoi a continuat să spună cu voce emoţionată că patria se mîndrea cu un fiu care-şi răzbuna insultele atît de nobil ; mă dădea de exemplu, dorindu-şi ca neînţelegerile noastre să aducă doar o maximă pagubă duşmanilor, iar ca răsplată pentru statornicia mea generoasă mă numi aghiotant de cîmp al generalului Garibaldi, cu gradul de căpitan.

Noi aplauze ale tovarăşilor mei de arme aprobară din plin această recompensă ; apoi s-au rupt rîndurile şi mărşăluind spre cazarmă, am continuat să plîng ca un copil şi unii dintre vitejii aceia plînseră împreună cu mine. Puţin după aceea se adăugară, pentru a mă înduioşa şi mai mult, protestele şi rugăminţile tinerilor padovani, disperaţi că nu mă cunoscuseră înainte, implorîndu-mă să-i iert pentru neîncrederea lor. Aceasta a fost răsplata cel mai

mult prețuită de mine și nu m-am sfiit să le-o arăt îmbrățișîndu-i unul cîte unul. Sărbătorirea mea de către întreaga legiune, admirația tovarășilor mei, dragostea superiorilor, laudele unui oraș întreg îmi dovediră că niciodată nu este închis drumul spre recîștigarea stimei tuturor prin statornicia sacrificiilor și că faptele cu adevărat nobile și generoase, neizvorîte nici din mînie, nici din mîndrie fac să amuțească invidia, bucurîndu-se de tot respectul în lume. Oh, așa s-ar întîmpla oare dacă omenirea calomniată ar fi într-adevăr atît de lașă și perversă cum ne-o descriu unii și cum o credeam și eu ? Constrîns să-i accept stima ca recompensă, m-am rușinat în sinea mea că o disprețuisem din necunoaștere, și am înțeles că penitența mea nu era prea mare pentru un păcat atît de grav.

Roma, 4 iulie 1849

Oh, la ce a folosit oare perseverența noastră ? Iată-ne rătăcitori într-un exil care nu se va sfîrși poate niciodată ! Legiunea a plecat în Romagna și Toscana, sperînd ca de acolo să ajungă la Veneția sau în Piemont și Elveția ; dar rana, redeschizîndu-se din cauza oboselii din aceste ultime zile, mă împiedică să merg și eu. Generalul mi-a dat cîteva scrisori pentru America, unde urma să mă îmbarc după ce aveam să mă vindec. Da ! Voi pleca peste Atlantic ! Columb căuta aici o lume nouă ; eu nu voi cere altceva decît răbdare. Simt că onoarea națiunii noastre ne este încredințată nouă, sărmanii, celor aruncați de nenorociri în cele patru colțuri ale lumii. Așadar, activitate și curaj ! Un popor nu este alcătuit decît din suflete ; și atîta timp cît virtutea îmi înflăcărează sufletul, scînteia nu este moartă. Voi fi întotdeauna demn de numele pe care mi l-am recucerit și de țara unde m-am născut. Tu, tată, de unde zilele trecute speram încă să te revăd, astăzi mi-am piedut speranța să te mai îmbrățișez vreodată, — primește așadar ultima suflare a fiului tău proscris. Dragostea mea de acum înainte se va desfășura fără suspine și fără lacrimi, ca a acelui ce se bazează numai pe speranțele eterne.

Mă voi gîndi la mama şi la sora mea ca la doi îngeri, care îmi vor îmbogăţi fericirea din ceruri, atunci cînd îmi va suna ceasul.

Pe mare, septembrie 1849

Soarta mi-a dat drept tovarăşă de exil o familie romană ; un tată încă tînăr, de cel mult patruzeci de ani, care ocupa funcţii foarte importante în provincie, doctorul Ciampoli din Spoleto şi cei doi copii ai săi, Gemma, cred că de nouăsprezece ani şi Fabietto de doisprezece sau patrusprezece. Cînd i-am văzut pentru prima dată mi-am amintit de o gravură văzută acum cîţiva ani şi care reprezenta o familie de ţărani, adunată pentru a se ruga sub un stejar, în timp ce se stîrnise o furtună infernală : atît sînt de străini de furia obişnuită a fugarilor politici. Se consolează iubindu-se unii pe alţii şi, în afară de faptul că nu se mai află la Roma, viaţa lor este tot cea de odinioară. Dacă aş avea şi eu alături de mine pe părinţii şi pe fraţii mei ! Mi s-ar părea că duc cu mine o mare parte din patrie. Dar sînt nepermise dorinţele de a-i face tocmai pe cei mai dragi nouă să împărtăşească cele mai mari nenorociri ale noastre. Cum ar putea oare să suporte doi bieţi bătrîni o viaţă deosebită, grea, frămîntată, fără nici o siguranţă, nici de odihnă, nici de mormînt ? Mai bine aşa, ca destinul să mă condamne să pătimesc singur. De altfel, depărtarea de patrie îi adună pe compatrioţi în legături aproape ca de familie ; îmi dau seama că am şi început să-l iubesc pe doctorul Ciampoli aproape ca pe un tată şi pe Gemma şi pe Fabietto ca pe fraţii mei. Fata aceasta este cea mai suavă creatură pe care am cunoscut-o vreodată ; de loc romană ; ci femeie în totul, în graţie, în gingăşie, în milă.

Poate că dintre femei, nu am căutat pînă acum decît pe cele mai josnice, dar Gemma mi se pare un exemplar sublim, un tip pe care l-aş fi visat poate dacă aş fi fost pictor sau poet, dar n-aş fi crezut niciodată să-l întîlnesc aievea în lume. Nu este cu siguranţă dintre femeile acelea care te fac să te îndrăgosteşti ; cel puţin eu n-aş îndrăzni ; dar e dintre acelea care au în ele tot ce poate asigura fericirea unei familii ; soţii şi mame ce trec prin viaţă ca apariţii cereşti, trăind numai pentru alţii şi nicidecum pentru sine. Răul de mare nu este

de loc plăcut de văzut şi nici uşor de suportat; totuşi cu cîtă grijă îşi amintea fata asta bună de Fabietto chiar în timpul eforturilor celor mai neplăcute! Se vedea că nu are timp să se îngrijească de ea; şi tot ea plîngea astăzi dimineaţă fiindcă o pisică de pe bord se înecase în mare. De altfel acum ne-am obişnuit toţi cu viaţa pe mare, nemaivăzînd altceva decît cer şi apă. Pălăvrăgim, ne jucăm, citim şi, din cînd, în cînd, chiar rîdem. Natura a fost îngăduitoare cînd ne-a acordat rîsul, căci, dacă nu ne înseninează sufletul, ne reface măcar forţele; în orele cînd rămîn singur, mă urc pe covertă şi caut în imensitatea înconjurătoare gîndul şi imaginea lui Dumnezeu. Îmi aminteşte de o canţonetă de-a noastră populară care îl binecuvîntează pe Dumnezeu îmbrăcat în albastru; într-adevăr, abia acum văd că versul acesta este adevăr. Nimic nu indică prezenţa ascunsă a unui Dumnezeu mai bine decît această imensitate albastră a cerului şi a mării care par una şi înalţă mintea la înţelegerea eternului. Presupun că acel cîntec a fost compus de un pescar din Chioggia, în timp ce calmul de vară îi oprise barca în mijlocul Adriaticii şi el nu vedea decît marea, viaţa lui, cerul, speranţa.

Am învăţat-o pe Gemma cîntecul acela; ea îl cîntă atît de perfect cu nobila ei pronunţie romană, încît afonii aceştia de marinari englezi întrerup manevrele ca să o asculte. Credeam că o să mă plictisească această călătorie, dar abia acum încep să-i prind gustul. Sper că pe uscat nu voi fi mai puţin norocos; numai să găsesc slujbă la New York, unde se pare că vrea să se stabilească doctorul Ciampoli. Stau bine cu banii şi nu voi duce lipsă; dar nici trîndăvia, nici monotonia negoţului nu sînt făcute pentru mine; şi scrisorile de recomandare aduse pentru Statele Unite sînt toate adresate unor negustori. În America de Sud este altceva; acolo acum începe viaţa, iar numele italian este foarte apreciat şi onorat. Aş fi totuşi fericit să ne ducem acolo! Însăşi natura tropicală, virgină şi viguroasă mă invită. Aici însă, la New York, mă aştept să văd o piaţă de europeni bastarzi şi lăzi de zahăr şi

baloturi de bumbac şi cifre şi iar cifre şi iar cifre! Pare imposibil ca un om care a traversat Atlanticul să nu facă altceva decît adunări!...

New York, ianuarie 1850

Cît de sătul eram să mă învîrtesc cu ţigara în gură în mijlocul negustorilor şi al samsarilor! Or fi ei oameni buni, dar mi se pare imposibil ca ei să fie descendenţii lui Washington şi ai lui Franklin; nu ştiu, dar cred că aceşti oameni mari au murit fără urmaşi. Am făcut chiar cîteva plimbări prin împrejurimi, dar natura puternică mă face să mă simt ca un leu în cuşcă. Este reţinută, împărţită, îmbucătăţită; trebuie s-o vezi de foarte departe sau prin ceaţa britanică destul de abundentă în această ţară, pentru a-ţi forma o idee despre America descrisă de călători. Îmi vine greu să cred că ceaţa exista pe vremea lui Columb. Or fi adus-o maşinile cu aburi, după cum afirmă acum despre criptogame cîte un ziarist european nebun. În orice caz, sînt mulţumit că plec şi vom pleca fiindcă inginerul Carlo Martelli, care trebuia să ajungă la New York şi căruia îi este recomandat doctorul Ciampoli, nu poate pleca din Rio de Janeiro. Brazilia este departe şi doctorul nu e de loc mulţumit să pornească într-o nouă şi foarte lungă călătorie. Eu în schimb abia aştept să ridicăm pînzele, iar Gemma pare să încline mai mult spre părerea mea decît spre cea a tatălui ei. Cît despre băiat, nu vorbeşte decît despre Brazilia şi este beat de fericire! Am veşti bune de la ai mei; mă bucur de o sănătate excepţională, persoanele din preajma mea mă iubesc şi mă stimează; dacă aş găsi o ţară unde să-mi dau frîu liber dorinţei de acţiune care mă devorează, aş putea fi mulţumit de soarta mea. Ce altceva este viaţa, dacă nu un lung exil?...

Rio de Janeiro, martie 1850

Aici, cel puţin, sîntem în America. Se simte încă Europa pe ici, pe colo, dar Europa sudică de la Lisabona, nu cea nordică de la Londra. Inginerul Claudio Martelli

este un om sever, bronzat de soare şi, după cum se spune, cinstit şi întreprinzător : auzind numele meu, a făcut un gest de surpriză, întrebîndu-mă dacă eram rudă cu acel Carlo Altoviti care luase parte la revoluţiile de la Napoli din nouăzeci şi nouă şi din douăzeci şi unu. Aflînd că eram fiul lui, lăsă la o parte asprimea şi mă cuprinse în braţe, făcîndu-mă să sper că inima lui nu era cu totul matematică ; deoarece, ca să spun drept, de matematicieni mi-e tot atîta teamă ca şi de negustori. Vai de mine dacă m-ar pune la marea încercare a unei reguli de trei simplă ! Le-aş pierde stima.

M-a întrebat dacă tatăl meu mi-a vorbit vreodată de el şi i-am răspuns că da ; căci într-adevăr mi-am amintit ca într-o străfulgerare de cîte o poveste istorisită de tata unde figura numele lui Martelli, dar din nenorocire eu am dat întotdeauna prea puţină atenţie cuvintelor tatălui meu şi nu-mi aminteam precis de ele. Mă informă atunci că de curînd primise scrisori de la fratele său care avea să vină în America, dar deocamdată locuia la Genova cu sora mea şi cumnatul meu ; se oferi apoi să mă ajute dacă aş fi avut nevoie, căci se socotea dator faţă de tatăl meu pentru mari foloase şi mulţumea cerului că-şi putea arăta recunoştinţa ajutîndu-l pe fiu. Am aflat atunci de la el ceea ce bănuisem, că doctorul Ciampoli, pierzînd toată averea din cauza revoluţiei şi fiind cu banii pe sfîrşite, căuta în America un mijloc de a strînge mai iute o mică avere, ca apoi să se restrîngă şi să trăiască din ea fie la Genova, fie la Nisa sau în oricare alt oraş din Piemont. Dacă aş fi ştiut înainte de a ridica ancora la Civitavecchia de proscrierea cumnatului meu şi de faptul că locuia cu sora mea la Genova, desigur că m-aş fi îndreptat într-acolo. Dar pe atunci, pe lîngă faptul că mă ademeneau faptele acelea mărețe şi îndepărtate, mă durea sufletul să-l părăsesc pe bunul doctor şi mica lui familie. Tovărăşia unui tînăr le poate fi de mare ajutor şi ferice de mine să pot grăbi cu o singură zi realizarea speranţelor sale ! Am rămas aşadar hotărît să-i împărtăşesc soarta şi să particip la posibilitatea de reîntoarcere.

Brazilia este un stat nou şi bine organizat. Inginerul spera să-i facă rost doctorului Ciampoli de un post foarte rentabil, dar pentru asta era nevoie de timp. Am aşteptat deci ; iar doctorul a căpătat între timp o slujbă modestă în biroul de Statistică Imperială, în timp ce eu, arătînd titlurile mele de căpitan am obţinut un grad de maior la grăniceri. În armată am găsit vie amintirea unui alt prieten al tatălui meu, a mareşalului Alessandro Giorgi, plecat cu doi ani în urmă la Veneţia, la primul zvon de revoluţie, unde se spune că a murit fiind grav rănit. Dacă ar trebui să cred ceea ce mi se povesteşte, a fost un om cu adevărat extraordinar ; nu o minte desăvîrşită, dar o fire tenace, încrezătoare, de nezdruncinat care foarte adesea ţine loc şi de iscusinţă. El singur, în scurt timp, cu opt sute de oameni din trupe active reduse la supunere, a organizat şi a stabilit legi şi impozite egale în imensa provincie centrală din Mato-Grosso, care întrece în mărime Franţa. Auzind în amănunt toate acţiunile duse la bun sfîrşit de el în treizeci de ani pe teritoriile acelea ignorate de civilizaţie, îţi vine să crezi că nu a trecut încă vremea minunilor. Dacă m-aş pricepe la prozodie, aş vrea să dovedesc că poemele nu sînt învechite ; şi se pot scrie foarte bine poeme atîta timp cît asemenea eroi oferă subiecte. Împăratul îi dăruise ducatul de Rio-Vedras ; dar el a părăsit toate pentru a zbura la Veneţia. Aşa aş vrea să trăiesc, aşa aş vrea să mor şi eu. Nu pretind să devin duce ; mi-ar fi de ajuns să fiu cuprins în numărul celor ce au contribuit la progresul civilizaţiei.

Acum există speranţe ca doctorul Ciampoli să poată fi trimis ca intendent şef al minelor în aceeaşi provincie care a însemnat un cîmp de glorie pentru mareşalul Giorgi. Eu l-aş urma cu o escortă de bersalieri pe jos şi călare. Dar aceasta nu se va întîmpla decît la toamnă.

Rio Ferreires, noembrie 1850

De acum înainte nu ştiu de ce mai continui la fiecare cinci sau şase luni povestirea mea, cu totul neconcludentă. Ceea ce scriu, familia mea a şi aflat din scrisori ; iar eu nu sînt un literat care să aibă de gînd să-şi tipărească

viaţa ; totuşi obişnuinţa e mai tare decît mine ; am început să înnegresc hîrtia vorbind despre mine şi am prins gust, iar din cînd în cînd trebuie să mă supun acestei trăsnăi. Noroc că e o nebunie moderată ; căci de la începutul anului n-am umplut decît două foi, şi pînă să-mi reiau din nou pana, după ce o voi lăsa de astă dată, Dumnezeu ştie cît timp va mai trece !... Dar pe lîngă capriciu, recunosc că ţinuturile acestea te silesc să scrii. O dată plecaţi, va trebui să recurgem la cele scrise de admiraţia noastră pentru a nu crede că memoria ne înşeală şi că prisma depărtării transformă bietele deluşoare în masivi şi pietrele obişnuite în nestemate. Toate sînt aici grandioase, neatinse, sublime. Munţi, torente, păduri, cîmpii, totul păstrează amprenta ultimei revoluţii care a răsturnat lumea şi a trasat minunata ordine a vieţii din prezent. Dar viaţa naturii de aici seamănă cu cea europeană, în măsura în care seamănă existenţa în declin a unui bătrîn cu sănătatea deplină şi robustă a unui tînăr. Îngrămădiri şi defilee de munţi care se îngrămădesc, se întrepătrund, se învălmăşesc unele într-altele, înconjurate de păduri misterioase şi vărsînd în mijlocul zăpezilor vîrteje eterne de văpăi. Plante seculare, fiecare dintre ele putînd înlocui o pădure pe povîrnişurile descărnate ale Apeninilor ; văi unde iarba uriaşă ar ascunde înălţimea unui om şi tauri sălbatici alergînd să împungă orice înfăţişare de om ; torente rostogolindu-se în cascade a căror înălţime abia o poate cuprinde ochiul, iar apele sînt învăluite într-o uşoară atmosferă ceţoasă care acoperă toată valea şi o cufundă într-un fermecător curcubeu ; adîncurile pămîntului ţin ferecate în ele aur şi argint ; stîncile se sfarmă şi din ele ies diamante ; marele fluviu curge abundent şi sinuos ca un şarpe gigant, adormit printre ramurile umbrite de banani şi de alte plante tropicale. Vegetaţia este luxuriantă, soarele e de foc, cerul e aproape întotdeauna senin, dar briza răcoroasă dinspre Anzi dezmiardă fiece zi cu o adiere de cîteva ore de primăvară.

Oh, dacă ar fi aici marile căi ferate din văile din Ohio şi Mississippi ! Dacă această provincie n-ar fi la o

distanță de trei luni de drum de Rio de Janeiro! Este inutil, distanța mărește tristețea despărțirii și chiar dacă este irațional, doi ani în Mato-Grosso trebuie să pară mai lungi decît zece sau douăzeci în Franța sau în Elveția. Totuși Veneția este în aceeași măsură în Franța și în Elveția, cît e și în Mato-Grosso, dar se pare că aerul de acolo ne aduce mai ușor suspinele celor dragi nouă.

Sîntem găzduiți regește, dar natura este autoarea și mîna omului are prea puțin merit. Locuim într-o casă construită din piatră dură, care seamănă însă cu un cort, atît e de deschisă pe fiecare latură de porticuri, intrări și galerii; în spate e o grădină mare, întinsă, pînă la malul fluviului, în față o curte unde muncesc sclavii și nechează mînjii cînd sînt adunați în grajduri. Orașul este așezat pe cîmpia întinsă și ajunge pînă la fluviu, care face un cot brusc în spatele grădinii noastre; ceva mai la stînga se află cazărmile unde mă duc de două ori pe zi să conduc exercițiile și să fac apelul de noapte. Soldații sînt foarte supuși la Rio de Janeiro, dar pe drum își pierd încetul cu încetul virtuțile, transformîndu-se în vagabonzi, în tîlhari și prin aceasta se deosebesc foarte puțin de indienii care ne tulbură cu atacuri continue.

Sînt războaie scurte, dar sîngeroase și pline de riscuri. E vorba de a trece peste stînci aproape inaccesibile, de a traversa prăpăstii îngrozitoare, pe copaci abia tăiați și aruncați de la un capăt la altul, de a hărțui dușmanii ca pe animale sălbatice în peșteri adînci și tenebroase, în păduri întunecate și mlăștinoase pline de curse și de șerpi, ducînd în spate hrana rece pe cîteva zile. Se aude un fluierat șuierîndu-ți pe lîngă ureche și deodată apar o droaie de săgeți trimise de mîini invizibile; nu sînt nici răniți, nici prizonieri; armele sînt otrăvite și dacă țîșnește sîngele, te ucid; cine cade în mîinile dușmanului este înjunghiat fără cruțare; se spune că unii gurmanzi se distrează chiar mîncîndu-i. În rest, în afara acestor distracții trecătoare, viața noastră este cea a vilegiaturiștilor bogați de pe malurile Brentei; în plus cerul și natura magică de aici, ce transformă pămîntul în paradis. Doctorul Ciampoli, inspector al minelor, a fost absent două

sau trei zile, fiind plecat în control; a început un comerț de diamante cu Bahia, care îi va renta foarte bine în scurt timp. De obicei, îi servește drept escortă un sergent cu zece oameni, dar cîteodată îl însoțesc eu. Atunci alegem traseele cele mai pitorești și mai poetice, iar ultima dată cînd ne-am dus la o mină descoperită de curînd, au vrut să meargă și Gemma și Fabietto. Gălăgia noastră din călătoria aceea mică nu se poate descrie; mi s-a părut că eram pe vremea plimbărilor pe măgari de la Recoaro și Abano[1]. Cînd trebuia să trecem peste un torent, Gemma tremura și rîdea de frică, dar avea totuși încredere în mine; și punea piciorușele unul după altul pe pietre, așa de aproape, așa de ușor, încît îți venea s-o săruți. Într-adevăr nu aș putea s-o iubesc mai mult nici dacă ar fi sora mea.

Deseori cînd tatăl ei este absent, iar eu rămîn aici pentru a avea grijă de soldățimea care trebuie supravegheată ca să nu devină flagelul teritoriului, petrecem împreună cele mai plăcute zile ce se pot închipui. Studiem amîndoi cîte ceva din istorie, eu învățînd-o puținul pe care îl știu despre Atena și Roma, iar ea mă învață în schimb să zdrăngănesc cîte o canțonetă la clavecin și astfel, după două luni, am ajuns să cîntăm la patru mîini, încît ar fi un chin să ne audă cineva; dar aici sînt cu toții fermecați și două fete mulatre, cameristele ei, nu renunță niciodată să danseze pe muzica noastră o sarabandă îndrăcită. Într-adevăr, aceste sclave au mult timp și dacă în asta ar consta toate dezavantajele sclaviei, ar fi cazul să aderăm imediat la ea, dar după ce am văzut fermele și plantațiile de zahăr, nu mai am curajul să vorbesc.

Chiar și sclavia are aristocrația ei ușuratică, fericită și aspră, dar urîtă de inferiori mai mult chiar decît înșiși stăpînii. Cînd eu, cînd Gemma, facem puțină școală și cu Fabietto; el vorbește franceza fără să țină cont de gramatică, cu o îndrăzneală de neimitat și, toți la un loc, luăm lecții de portugheză de la un bătrîn preot care e

---

[1] Localități vestite pentru băile termale în regiunea Vicenzei și a Padovei.

capelan, episcop şi aş spune aproape papă al ţării. Există în provincie un episcop, dar e un miracol dacă o dată în viaţă se străduieşte să urce pînă aici sus. E un chin cumplit şi prelaţii noştri ar asuda rece, numai închipuindu-şi-l ; nu se găsesc aici nici parohi ospitalieri, nici case parohiale spaţioase şi împodobite ca de sărbătoare, or mici mese bine aprovizionate la fiecare două mile distanţă. Trebuie să rămîi sub cerul liber zece nopţi pînă să găseşti o cabană unde un biet misionar curajos să-şi rişte viaţa pentru a-i învăţa pe sălbatici ABC-ul civilizaţiei, adică creştinismul. Mareşalul Giorgi, invincibilul duce de Rio-Vedras, a reuşit în mare măsură cu carabinele ; dar mai mult vor realiza, cred, aceşti preoţi ignoranţi şi răbdători. Aici Voltaire greşeşte totuşi. Într-adevăr, dacă n-ar fi depărtarea, nesiguranţa corespondenţei şi pasiunea aceea mereu crescîndă pentru noutăţi pe măsură ce apar mereu lucruri mai noi şi mai minunate, aş reveni să-mi sfîrşesc viaţa aici. Dar Veneţia ?... Oh, nici să nu ne gîndim la asta !... Tată şi mamă, vă voi mai revedea vreodată ?... În cer, asta e sigur.

Rio Ferreires, iunie 1851

Cîte luni sînt de cînd n-am mai adăugat nimic la aceste cîteva însemnări din exilul meu, dar ar trebui sau să scriu un volum pe lună sau să mă opresc. Aici totul este nou, extraordinar, neaşteptat ; dar după excursiile îndepărtate printre triburile sălbatice, ne întoarcem întotdeauna la pacea şi la bucuria vieţii de familie. Doctorul este foarte mulţumit de afacerile lui. Încă un an, îmi spune, şi vom revedea Genova !... Dar dumneata de ce nu participi la comerţul nostru ?... de ce nu te îmbogăţeşti ? El crede că familia mea este săracă, nici nu bănuieşte că tovărăşia lor a fost un motiv foarte însemnat de a mă stabili în Mato-Grosso ; de aceea le răspund că nu am nevoi mari, că sînt tînăr şi singura mea ambiţie este să mă obişnuiesc cu riscantele fapte de arme şi să mă întorc în Italia, fără bani, dar bogat în experienţă. Gemma surîde la aceste cuvinte ale mele, iar Fabietto

ţipă că şi el vrea să fie militar şi să comande exerciţiile soldaţilor. Drăcuşorul se face voinic şi curajos ; călăreşte alături de mine cîte o jumătate de zi şi dacă ieşim la vînătoare mă întrece în precizia tirului. Dar mie mi-e milă să omor păsări cu pene atît de frumoase, care, cînd trecem, ne privesc cu toată încrederea, cocoţate pe craca lor. Mîna copilului este mai puţin miloasă şi nu tremură ca a mea ; Fabietto e descurcăreţ, puternic, aproape brazilian ; nu păstrează din Veneţia decît culoarea şi frumosul lui păr castaniu cu reflexe aurii ; vorbeşte portugheza de parcă ar fi învăţat-o de la doică şi ne face de ruşine pe noi care şchiopătăm încă la pronunţare.

Ieri am primit o scrisoare de acasă ; tata îmi spune că a mai scris vreo opt sau zece, dar asta e prima care mi-a sosit. Cine ştie ce soartă or fi avut şi ale mele ! Şi inginerul Martelli îmi scrie că a sosit fratele său şi se vor duce împreună la Buenos Aires, chemaţi de guvern pentru afaceri coloniale şi militare. Acolo italienii se bucură de un bun renume ; generalul Garibaldi a lăsat în urma lui mari regrete şi se spune că toţi speră în reîntoarcerea lui. Dacă asta se va întîmpla mai înainte ca eu să plec în Europa, aş vrea să trec pe acolo pentru a-l saluta şi o dată cu el şi pe cei doi Martelli, care îmi sînt dragi de parcă am fi de acelaşi sînge. O patrie, patrie, cum îţi extinzi legăturile în toată lumea ! Doi oameni născuţi sub cerul tău se recunosc pe pămînt străin fără a-şi destăinui numele şi o forţă irezistibilă îi împinge pe unul în braţele celuilalt !...

Villabella, aprilie 1852

Ce zile îngrozitoare ! Sînt două luni de cînd mă gîndesc la asta şi nu m-am hotărît încă să scriu o silabă. Oh, mi-aş fi smuls sufletul cu dinţii dacă aş fi ştiut anul trecut ce lucruri înspăimîntătoare şi funeste va trebui să cuprindă pagina aceasta ! Ea este dincolo, doarme ; mintea i s-a limpezit, sănătatea i se reface din zi în zi mai mult, obrajii ei frumoşi îşi recapătă culoarea iar ochii îi strălucesc printre lacrimi. Ce spectacol dureros

letargia rece şi delirul neaşteptat din ultimele zile. Dar acum furtuna se potoleşte, natura cea bună învinge şi de aici îi aud respiraţia liniştită şi egală ca a unui copil adormit. Să scriem mai înainte ca scenele înspăimîntătoare ale tragediei să se învălmăşească în memoria care mi se îngrozeşte şi acum.

La începutul lunii august a anului trecut se observase o oarecare nelinişte în triburile sălbatice, coborîte să ierneze pe malurile fluviului ; de aceea cerusem ajutorul guvernatorului din Villabella ; dar din cauza distanţei, nu îmi făceam iluzii să-l primesc înainte de primăvara următoare ; aşadar, pînă una alta, ordonasem să se întărească cu puşti şi tunuri cazarmele, încît micul fort improvizat să poată apăra şi împrejurimile rezidenţei noastre. Dar situaţia s-a păstrat în limitele încăierărilor pînă în ianuarie trecut, cînd, izbucnind o răscoală mai periculoasă în jurul minei din vest, a trebuit să alerg în grabă acolo cu o mare parte din garnizoană pentru a le da un exemplu cuvenit. Luptele acelea neînsemnate m-au reţinut departe, mai mult decît aş fi bănuit ; sălbaticii luptîndu-se cu o viclenie deosebită, n-am reuşit decît după trei săptămîni să-i alungăm peste fluviu şi să le ardem bărcile.

Siguri că nu ne vor mai pricinui necazuri un timp, ne îndreptarăm spre Rio Ferreires, cînd la jumătatea drumului am dat de un curier care ne-a spus să alergăm în grabă mare, fiindcă oraşul era ameninţat. În ciuda faptului că soldaţii erau foarte obosiţi, am forţat cu toţii pasul cu disperare, căci mulţi îşi lăsaseră în cazărmi soţiile, aşa că trăiau momente de foarte mare nelinişte. Eu mă temeam îngrozitor pentru doctorul Ciampoli, căci mîndru şi hotărît cum era, putea să pună viaţa sa şi a familiei sale în primejdie mare. Primul lucru ce îmi atrase privirea cînd am ajuns în apropiere de Rio Ferreires, a fost clădirea supraintendenţei, toată în flăcări. Mînia, furia, ne dublară forţele şi, pe cele cinci mile rămase, a urmat o cursă neînfrînată. Într-adevăr, sălbaticii ataseră cazărmile în timpul nopţii, imobilizaseră tunurile,

omorîseră prin surprindere o mare parte din bărbați, iar pe femei le făcuseră prizoniere.

Puținii supraviețuitori se refugiaseră la rezidență; dar furia sălbaticilor tocmai într-acolo se revărsa, chiar în momentul reîntoarcerii noastre. Țipau că vor să-i omoare pe conducătorii albi veniți să le cotropească cîmpia și malul Marelui Fluviu; și aruncau neîncetat săgeți și bolovani asupra zidurilor. Doctorul cu puținii săi soldați se apăra vitejește, dînd răgaz țăranilor din sat să se înarmeze și să alerge în ajutor; dacă noi puteam să ajungem la timp, totul ar fi fost salvat. Dar sălbaticilor acelora furioși le veni în minte ideea incendiului; au îngrămădit mormane mari de trestie de la fermele vecine în jurul clădirii supraintendenței și cu toată împotrivirea celor dinăuntru, în scurt timp un imens vîrtej de flăcări invadă clădirile. Atunci se văzură minuni de curaj și disperare; femei aruncîndu-se în foc, bărbați azvîrlindu-se de la ferestre sau salvați pe jumătate morți din incendiu, deschizîndu-și drum cu pumnalele printre sălbatici, sclave și sclavi apărînd cu trupurile lor pe stăpîni, soldați preferînd să-și înfigă spadele în inimă decît să fie arși de vii.

Doctorul Ciampoli ieși prin poarta laterală unde flăcările nu erau atît de puternice: avea în jur o escortă de șase oameni destoinici și credincioși, în spate pe Fabietto, care cu un curaj mai mare decît vîrsta lui o trăgea de mînă pe Gemma și aproape că o ducea pe sus. Doctorul înainta cu spada într-o mînă și pumnalul în cealaltă. Spera să-și deschidă o trecere printre dușmani, dar ieșind cu toții și salvîndu-se din incendiu le-a sărit imediat în spate un grup gălăgios de piei roșii. Păreau demoni săltînd învălmășiți în flăcările iadului, iar noi coborînd din munți la o distanță de o milă, le văzurăm sinistrele apariții. Doctorul, lovit de o săgeată, căzu în genunchi dar mai avu curajul să se întoarcă, pentru a-l trage pe băiat care o strîngea în brațe pe Gemma și continua să se apere pe el și pe ceilalți învîrtind spada. Dar din rană îi țîșnea sîngele ca dintr-o fîntînă și căzu pe spate în

timp ce în jur furia atacatorilor creştea. Atunci Fabietto, un copil minunat, apucă spada tatălui şi lăsîndu-şi sora leşinată pe cadavrul acestuia, susţinu şi el cîteva minute o luptă teribilă şi fără speranţă. Oh, de ce curierul nu ne întîlnise cu o oră mai devreme!... Copilul, lovit de multe săgeţi, se prăbuşi, murmurînd numele Fecioarei Maria, iar sălbaticii se repeziră asupra corpurilor acelora binecuvîntate, pentru a-şi împodobi monstruosul triumf; dar atunci bătrînul preot portughez, aflînd de masacrul de la supraintendenţă, sări în fugă în cămaşă şi etolă cu crucifixul în mînă. Apariţia acelui om dezarmat care le vorbea de pace în limba locului şi se expunea fără frică masacrului pentru a-şi salva fraţii, îi opri o clipă pe sălbatici. În acest răstimp noi am avut timp să ajungem.

Ce-am văzut, cît am suferit şi ce-am făcut în noaptea aceea, Dumnezeu ştie; eu nu mai îmi amintesc. Dimineaţa, trei sute de cadavre se îngrămădeau la marginea forturilor; dar bietul doctor, fiul lui şi două sute dintre ai noştri, soldaţi şi ţărani, îşi pierduseră viaţa. Gemma nu-şi revenise decît pentru a cădea în nebunie şi delirul ei dură aproape două luni. Cazărmile ruinate, clădirile incendiate, triburile indiene îngroşîndu-se în jur, din ce în ce mai mult, în timp ce numărul şi puterea noastră se împuţinau, ne-au determinat să ne retragem la Villabella. Aici însănătoşirea Gemmei pare aproape asigurată; şi sper că în timpul verii să ajung la Buenos Aires, unde, fiind stabiliţi cei doi Martelli, le-o voi încredinţa, sau, la sfatul lor, o voi conduce eu însumi în Europa. Dumnezeu să-mi sprijine bunele intenţii!...

Buenos Aires, octombrie 1852

Trei luni de călătorie, dar mereu frumoasă, pitorească, prin ţări cu frumuseţi de basm. Schimbarea a însănătoşit-o definitiv pe Gemma; îmi surîdea mereu drept mulţumire pentru grija ce-i purtam. Ajunşi la Buenos Aires, am aflat că cei doi Martelli plecaseră spre un oraş din interior pentru a pune bazele unei colonii; dar un căpi-

tan, bun prieten cu inginerul, care ridica pînzele spre Marsilia, mi-ar fi făcut plăcerea de a o conduce pe Gemma la Genova, la o mătuşă a ei ; soţia căpitanului se afla pe bord şi hotărîrea era foarte convenabilă din toate punctele de vedere. Cît despre mine, voiam să mă întorc la Rio de Janeiro pentru a-mi lua revanşa asupra acelor sălbatici blestemaţi. Numai că împărtăşind Gemmei aceste planuri, ea îşi lăsă bărbia în piept şi două şuvoaie de lacrimi îi izvorîră din ochi.

— Ce ai ? am întrebat-o. Îţi pare poate rău să părăseşti America ?

— Oh, foarte rău, îmi răspunse ea hohotind şi privindu-mă cu ochi rugători.

Rezultatul a fost că după patru săptămîni ne-am căsătorit şi ne-am gîndit să plecăm împreună în Europa ; atunci nu i-a mai părut rău să părăsească America, cît despre mine, din dragoste pentru ea, am renunţat la răzbunarea împotriva sălbaticilor.

Oh, ce fiinţă adorabilă este Gemma ! Harul domnului să mă aibă în pază, căci de două luni de cînd sîntem soţ şi soţie, nu m-am gîndit decît s-o iubesc. Ne-am oprit aici, sperînd să-i salutăm pe fraţii Martelli şi pe unul din familia Partistagno, despre care se spune că ar fi cu ei ; dar cum se pare că vor întîrzia, mă gîndesc să facem o plimbare în interior pentru a-i saluta. Între timp am fost de folos guvernului, desenînd planurile unei noi colonii pe plaja de peste Rio, care va fi formată în întregime din italieni şi fiindcă locul este mai potrivit, va reuşi cu siguranţă mult mai bine decît cealaltă, zadarnic aşteptată de un an de cei doi Martelli. Aş vrea să stau de vorbă cu ei înainte de a pleca, pentru a le da cîteva informaţii despre asta ; îmi pare rău însă că răsculîndu-se provinciile din sud, va trebui să amîn mult călătoria pentru a-i găsi.

Saladilla, februarie 1855

Sînt prizonier de douăzeci şi opt de luni în mîinile acestor răsculaţi care mă tîrăsc spre tabăra lor ca pe un biet sclav. Am doi copii, roade ale sclaviei şi neno-

rocirii ; biata lor mamă mă întovărăşeşte mereu şi plăteşte scump îndrăzneala de a fi vrut să-şi unească destinul cu al meu. Din păcate, după ce şi-a lăsat tatăl şi fratele pe pămîntul lacom al Americii, îşi va lăsa şi soţul !... Febra mă roade şi mîine poate voi fi un cadavru.

Oh tată, oh mamă ! oh fraţi iubiţi, cît de vesel ar fi spiritul meu de mi-aş putea lua zborul în cer, să fiu între voi !... Binecuvîntat fie totuşi Dumnezeu, căci chiar şi la capătul lumii a ştiut să-mi înconjure moartea cu dragoste. Trei îngeri în jurul patului, zi şi noapte îmi dau dovada fericirii eterne !

Oh, tată, simt că moartea se apropie, că suferinţele mele pămînteşti sînt la capătul lor ! Tu, faţă de care am greşit mult, iartă spiritului meu fugitiv lipsa lui de recunoştinţă, mîngîie cu un regret căinţa ce şi-a impus-o, fă curată şi onorată amintirea mea, dacă nu spre respectul, măcar spre compasiunea patriei şi primeşte în braţele tale pe această văduvă nefericită şi pe aceşti nevinovaţi orfani pe care mîna Domnului îi va proteja conducîndu-i peste mări şi ţări pînă în pragul casei tale !... Cînd ei vor bate umili la uşa ta, să tremure de emoţie inimile voastre !... Să nu fie nevoie să rostească măcar numele voastre... Eu vă voi face să vă recunoaşteţi unii pe alţii, vă voi împinge pe unii în braţele celorlalţi !... Dar fie ca gîndul la Giulio să mărească iar nu să micşoreze bucuria lacrimilor voastre !...

Aşa sfîrşea de scris nenorocosul meu fiu, care în ziua următoare a murit în braţele soţiei. Aceasta nu se putea hotărî să plece de pe continentul nefast unde se odihneau cei mai dragi ei. Întîrzie la Saladilla, deşi insurgenţii îi permiseseră să se întoarcă la Buenos Aires ca să se îmbarce ; se întoarse aici în iunie, dar vitalitatea ei era roasă de un cancer de nevindecat. Fraţii Martelli scriau că o văzuseră aplecîndu-se pe mormînt, în fiecare zi, cu resemnarea unei martire ; plîngea numai fiindcă îşi părăsea copiii, dar se mîngîia cu gîndul că încredinţaţi acestor prieteni ei vor ajunge cu bine la familia tatălui lor. Cuvintele adăugate de mîna ei la jurnalul lui Giulio

au fost și vor fi întotdeauna scăldate de lacrimile mele ori de cîte ori le voi citi.

„Tată, spunea ea, mă adresez dumitale, fiindcă alt tată, frate, rudă, nu mai am pe pămînt ; numai doi copilași care îmi stau acum pe genunchi, și se vor juca mîine pe un mormînt. Tată, despărțiți de atîta distanță, numai dragostea, morți sau vii, ne va uni întotdeauna. L-am iubit pe Giulio al dumitale cum l-ai iubit și dumneata ; acum el mă cheamă din înaltul cerurilor și din voința Domnului, eu sînt prima care îl urmez. Oh, de ce nu m-am putut bucura măcar o dată văzînd chipul dumitale venerabil ? Fără să ne cunoaștem unul pe altul, am trecut pe acest pămînt și eram tot atît de uniți cît poate fi o fiică cu tatăl ei. Dar și aceasta este o mărturie că ne vom întîlni în cer. Dumnezeu nu poate despărți pentru totdeauna dragostea de dragoste ; iar spiritele se vor regăsi mai ușor prin spațiile universului, decît doi prieteni într-o țară mică. Oh, tată, vei întîrzia să ne urmezi, vei întîrzia pentru binele fiilor noștri. Știu, ne vei invidia și întîrzierea va fi un chin dar, pentru Dumnezeu, nu-i părăsi pe orfani pe pămînt ! Eu sînt femeie, sînt slabă, totuși rog și îl implor pe Dumnezeu ca ei să învețe din exemplul dumitale și din gura dumitale, a-l imita pe tatăl meu. La revedere, la revedere în cer !..."

Astfel mi se adresa de pe patul de moarte sufletul acela ceresc și lăsa pana pentru a părăsi în același timp durerile din viața ei muritoare. Oh, îmi aminteam de tatăl ei, îmi aminteam de fetița care-i dădea mîna și atrăgea privirile celor din piață prin frumusețea ei angelică ! Astfel trebuia s-o regăsesc !... Fiică, fantomă și durere !... Trebuia să o pierd înainte de a ști că am avut-o !... Trebuia să încep s-o iubesc pentru a plînge pe două morminte în loc de unul ! Trebuia să-mi ridic speranțele la cer fiindcă acolo îmi era permis să o răsplătesc repede pentru dragostea purtată fiului meu !... Inima mea este beată de speranță, ochii îmi sînt plini de lacrimi !...

Iar acum trăiesc cu fiii și fiii fiilor mei, mulțumit că am trăit și mulțumit că o să mor. Sînt fericit și fiindcă

pot face puţin bine şi altora. Raimondo Venchieredo, mort aici la ţară în timpul revoluţiei, a avut ideea, care mă onorează mult, de a-mi încredinţa copiii lui. Am uitat duşmănia de altădată şi îmi extind paternitatea şi asupra acestei familii ; dacă aş putea face bine tuturor oamenilor şi dacă puterea ar corespunde bunei voinţe !... Luciano îmi dă speranţa unei alte vizite în primăvara aceasta, iar copiii sînt fericiţi să-l aibă tovarăş de călătorie pe unchiul lor Teodoros, care nu s-a căsătorit niciodată şi este slăbiciunea lor. Demetrios, bietul de el, a murit ducînd în cer credinţa în Imperiul grec al Bizanţului. Dar forţa ideilor nu se stinge, iar din ascunzişurile lor misterioase sufletele continuă să se preocupe de lumea aceasta refractară şi bătăioasă. În ultima vreme am reluat din nou în mînă faimoasa operă a contelui Rinaldo ; şi peste o lună va fi publicat al doilea fascicol ; suma necesară se şi află depusă la tipograf şi tipărirea nu va suferi întreruperi. Sper că literatura patriei va avea un mare folos şi că studiile critice asupra comerţului veneţian şi asupra instituţiilor comerciale ale veneţienilor din timpul Evului Mediu, vor servi drept un comentariu minunat istoriei pe care o elaborează cu atîta ştiinţă Romanin [1] al nostru. Italienii vor învăţa să cunoască un alt talent mare şi modest, consumat obscur în praful bibliotecilor şi printre cifrele unei contabilităţi ; eu voi fi mulţumit că am împlinit întocmai ultimele dorinţe ale unui om ce merita mai mult decît a căutat vreodată să obţină.

Duminicile, cînd îi însoţesc în trăsură (vai mie ! simt şi eu vîntul sirocco asemenea monseniorului) pe Pisana, pe ginerele meu şi pe cei patru nepoţei, fie la fîntîna din Venchieredo, fie la Fratta, pe frunte îmi trece un nor de melancolie, dar îl şterg repede cu mîna şi îmi reiau obişnuita veselie. Enrico se miră găsindu-mă atît de senin şi vesel după atîtea nenorociri, la vîrsta nu prea veselă de optzeci şi trei de ani. Eu îi răspund :

---

[1] *Samuel Romanin* (1808—1861), autor al lucrării *„Istoria documentată a Veneţiei"*, apărută în zece volume, între 1853 şi 1861.

— Fiul meu, păcatele mîhnesc mai mult decît nenorocirile ; puţinele păcate pe care le aveam eu, cred că le-am ispăşit destul şi nu mă mai sperie. Cît despre nenorociri, nu te mai supără prea mult în pragul mormîntului ; fără să cred nimic, fără să pretind nimic, îmi ajunge siguranţa că dincolo nu mă aşteaptă o soartă mai rea sau vreo pedeapsă ! Caută să obţii o asemenea siguranţă şi vei muri surîzînd !

Da, să mori surîzînd ! Iată nu scopul, ci dovada că viaţa nu ţi s-a consumat inutil, că ea nu a fost un rău nici pentru tine, nici pentru alţii. Şi acum cînd aţi ajuns familiari cu mine, o prieteni cititori, acum cînd aţi ascultat cu răbdare lungile mărturisiri ale lui Carlo Altoviti, veţi voi să-mi acordaţi iertarea ? Sper că da. M-am apucat să scriu aceste rînduri cu această speranţă şi nu veţi lipsi de puţină milă un biet bătrîn, după ce aţi fost politicoşi într-o tovărăşie atît de lungă şi indulgentă. Binecuvîntaţi măcar timpul în care am trăit. Voi aţi văzut cum i-am găsit pe bătrîni şi pe tineri în copilăria mea şi cum îi las acum. Este o lume cu desăvîrşire nouă, un amestec de sentimente, de afecţiuni, azi neobişnuite, agitîndu-se sub strălucirea uniformă a societăţii moderne ; de aceea poate că rămîn în urmă portretizarea şi intriga romanului, dar iese la lumină istoria. Oh, dacă, aşa cum am spus odinioară, n-am pretinde să măsurăm cu timpul nostru timpul naţiunilor, dacă ne-am mulţumi să strîngem tot binele care s-a putut face pentru noi, ca secerătorul care se odihneşte mulţumit, seara pe snopurile cosite în timpul zilei, dacă am fi umili şi modeşti cedînd continuarea muncii fiilor şi nepoţilor noştri, adică sufletelor noastre întinerite, care se îmbogăţesc zi de zi cu ceea ce se istoveşte, se pierde, se decolorează în sufletele bătrîne, dacă ne-ar fi educat să ne încredem în bunătatea noastră şi în dreptatea eternă, n-ar mai fi existat atîtea deosebiri în felul de a vedea viaţa !

Eu nu sînt nici teolog, nici înţelept, nici filozof ; totuşi vreau să-mi arunc părerea ca un călător care, deşi ignorant, poate pe drept cuvînt să judece dacă ţara străbătută de el este săracă sau bogată, urîtă sau frumoasă. Am trăit optzeci şi trei de ani, fiilor ; pot deci să-mi spun părerea.

Viaţa este aşa cum o face firea noastră, adică natura şi educaţia; ca fapt fizic este o necesitate; ca fapt moral, o funcţie a dreptăţii. Cel care prin temperamentul şi convingerea sa proprie va fi întru totul drept cu sine însuşi, cu ceilalţi, cu omenirea întreagă, acela va fi omul cel mai inocent, util şi generos care a trecut vreodată prin lume. Viaţa lui va fi un bine pentru el şi pentru toţi şi va lăsa o amintire demnă de cinstire adîncă în istoria patriei. Iată prototipul omului adevărat şi integru. Ce contează dacă toţi ceilalţi ar trăi îndureraţi şi nefericiţi? Înseamnă că sînt degeneraţi, rătăciţi sau vinovaţi. Să se inspire de la acel exemplu de umanitate triumfătoare şi vor găsi pacea pe care natura o permite fiecărei particule din organismul său. Fericirea se află în conştiinţă; luaţi bine aminte! Dovada sigură a spiritualităţii, oricare ar fi ea, rezidă în dreptate.

Oh, lumină eternă şi divină, încredinţez razelor tale nepieritoare viaţa mea ce abia mai pîlpîie şi e gata să se stingă!... Atît de stinsă mi se pare luminiţa ei faţă de soare, ca licuriciul ce se pierde în ceaţă. Liniştea sufletului meu este acum netulburată, ca şi calmul mării asupra căruia suflarea vîntului nu are nici o putere; merg spre moarte ca spre un mister întunecat, de necercetat, dar pentru mine eliberat de ameninţări şi temeri. Oh, dacă şi certitudinea aceasta a mea ar fi înşelătoare, ar însemna că natura se dispreţuieşte şi se contrazice ea însăşi! Nu pot crede; fiindcă în tot universul nu am găsit încă nici un principiu care în acelaşi timp să răcească şi să încălzească, nici un adevăr care să nege şi totodată să afirme. Un fior mă anunţă de apropierea primejdiei; minţile or fi atît de oarbe încît să nu sesizeze nici măcar involuntarele percepţii ale nervilor?...

Oh nu! o simt în sinea mea; am spus-o cu o credinţă de nezdruncinat şi o repet acum cu o speranţă fermă. Pacea bătrîneţii este un golf liniştit care deschide încetul cu încetul trecerea spre oceanul imens, infinit şi infinit de calm, al eternităţii. Nu-mi mai văd duşmanii pe faţa pămîntului, nu-mi văd prietenii care m-au părăsit, unul cîte unul, învăluindu-se în umbrele morţii. Dintre copiii mei, unii au plecat cu o generoasă nerăbdare, altul m-a uitat, altul a rămas lîngă mine pentru a mă împie-

dica să dispreţuiesc bunurile sigure ale acestei vieţi, în timp ce aspir la cele necunoscute şi misterioase ale celeilalte. Am măsurat cu zilele mele scurte pasul unui mare popor ; şi legea aceea universală care poartă fructul spre maturizare şi sileşte soarele să-şi facă drumul, mă asigură că speranţa mea va supravieţui pentru a deveni o siguranţă şi un triumf. Ce trebuie să cer mai mult ?... Nimic, o fraţii mei ! Îmi culc fruntea, mulţumit dar nu resemnat pe perna mormîntului ; mă bucur văzînd cum se definesc din ce în ce orizonturile ideale, pe măsură ce dispar muritorii din pupilele mele slăbite.

Oh, inimi, voi surorile mele întru sînge, credinţă şi dragoste, plecate dintre noi sau rămase încă, simt că nu mi s-a sfîrşit încă orice înrudire cu voi !... Simt că spiritele voastre plutesc în jurul meu mîngîietoare, vrînd parcă să invite sufletul meu să se unească cu grupul lor ceresc... Oh, prima şi singura dragoste a vieţii mele, oh, Pisana mea, tu gîndeşti încă, tu tresari, respiri în mine şi în jurul meu ! Te văd, cînd apune soarele, drapată în mantia ta purpurie, de eroină, topindu-te printre flăcările apusului, şi un fulger de lumină de pe fruntea ta purificată brăzdează lung cerul, vrînd parcă să-mi arate calea. Te întrezăresc azurie şi bună în ultima rază a lunii ; îţi vorbesc ca unei femei vii şi care respiră în orele din miezul zilei. Oh, tu eşti încă lîngă mine, tu vei fi întotdeauna cu mine ; căci moartea ta a fost într-adevăr o sublimă trezire la o viaţă mai înaltă şi senină. Am sperat şi am iubit împreună ; împreună va trebui să ne regăsim acolo unde se reîntîlnesc iubirile omenirii trecute şi speranţele celei viitoare. Fără tine ce-aş mai fi eu ?... Pentru tine, numai pentru tine, oh, făptură divină, inima uită de orice durere şi o dulce melancolie redeşteptată de speranţă pune stăpînire pe ea cu blîndeţe.

Redactor : ANTOANETA RALIAN
Tehnoredactor : DECEBAL ENESCU

Dat la cules 15.06.1968. Bun de tipar 13.01.1969. Apărut 1969. Tiraj 16.170 ex. broşate. Hîrtie tipar înalt tip B de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 28,08. Coli tipar 30,5. A. nr. 5 959 C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 85—31=59.

Tiparul executat sub comanda nr. 80 481 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" Bucureşti — Republica Socialistă România